

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE ASKERİ MÜDAHALE DÖNEMLERİNDE
ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK

DOKTORA TEZİ

Hüseyin Tolga ARSLAN

Ankara-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE ASKERİ MÜDAHALE DÖNEMLERİNDE
ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK

DOKTORA TEZİ

Hüseyin Tolga ARSLAN

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Hakan UZUN

Ankara-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE ASKERİ MÜDAHALE DÖNEMLERİNDE
ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hakan Uzun

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi: 16 Kasım 2020

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Askeri müdahale, sadece siyasi iktidarı değiştirmekle yetinmeyen, toplumun tüm katmanlarının yaşam ve düşünüş biçimlerini değiştirmeyi amaç edinen ve bu amaçları doğrultusunda sarsılmaz bir meşruiyet kaynağına yaslanarak eyleme geçme sürecinin adıdır.

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 müdahaleleri ile dört kez müdahaleye maruz kalan Türk siyaseti, her müdahale ile yeni bir kırılma noktası yaşamıştır. Gerçekleşen tüm müdahalelerde Atatürk ve Atatürkçülük meşruiyet kaynağı olarak seçilmiş ve imgenin gücünden olabildiğince faydalanılmıştır. İncelenen dört müdahalenin sadece oluş süreçleri irdelenmemiş, bu müdahalelerin Atatürk imgesi üzerinden sağladığı meşruiyet araştırılmıştır. Müdahalecilerin söylemlerindeki Atatürk ve Atatürkçülük vurgusu incelenmiş, yayınlanan bildirimlerin kavram analizi yapılmış, Atatürk heykeli üzerinden yapılan meşrulaştırma ve okullara Atatürk isminin verilme istatistikleri üzerinden değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleşen her askeri müdahalenin, siyasi partilerin kendi görüşlerini desteklemek için öne sürdükleri argümanların Atatürkçülük üzerinden meşrulaştırıldığı varsayımından hareket eden bu çalışma, parti liderleri ve müdahalecilerin söylemlerini, dönemin dergi ve gazetelerinin haber ve köşe yazılarını ele alan, bunları karşılaştıran ve hemen her görüşün kendi fikirlerini meşrulaştırmak için yarattığı Atatürkçülükleri tespit etme çabası içinde olmuştur.

Çalışma kapsamında incelenen söylemler, köşe yazıları, heykeller, okul isimleri ve tartışmalar, Atatürk üzerinden yapılan meşrulaştırma gayretlerini, yapılan Atatürkçülük tariflerini, Atatürkçülük üzerinden girilen toplum mühendisliği girişimlerini ele almıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde Türk siyasi tarihinde Atatürk imgesinin her dönem ve her şartta kullanışlı ve kullanan kişiye/kuruma meşruiyet sağlayan bir imge olduğu sonucuna varılmıştır. Okul isimlendirmelerindeki artış, heykel/büst yapımlarında sanatsal kaygının bir yana bırakılıp fabrikasyon üretim ile hemen her yere Atatürk heykeli/büstü yapılması ve belli bir noktadan sonra sayısının tespit edilemeyecek düzeye gelmesi, gerçekleşen her müdahalenin

Atatürkçülük adına yapılması ve sivil/asker idarecilerin hemen hemen her düşüncelerini Atatürkçülüğe yaslanarak meşrulaştırma, taban yaratma aracı olarak Atatürkçülüğü referans almaları bu çıkarımın kaynağını oluşturan etmenler olmuştur. Gerek içerik analizleri ve gerekse yukarıda belirtilen niteliksel/niceliksel veriler doğrultusunda bu sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Atatürkçülük, Kemalizm, Askeri Müdahale, Darbe

ABSTRACT

Military intervention is the name of the process of taking action by leaning against an unshakable source of legitimacy for these purposes, which is not only satisfied with changing political power, it aims to change the way of life and thinking of all layers of society.

Having been intervened four times with the interventions of 27 May, 12 March, 12 September and 28 February, Turkish politics experienced a new breaking point with each intervention. In all interventions, Atatürk and Kemalism were chosen as the source of legitimacy and the power of the image was used as much as possible. Only the processes of occurrence of the four interventions examined were not examined, and the legitimacy of these interventions through the image of Atatürk was investigated. The emphasis of Ataturk and Kemalism in the discourses of the interventionists was examined, the conceptual analysis of the published papers was made, the evaluations were made on the legitimization done through the Ataturk statue and the statistics of the name Atatürk.

Based on the assumption that any military intervention that takes place is legitimized through Kemalism, the arguments put forward by political parties to support their own views, this study deals with the discourse of party leaders and interventionists, the news and columns of the magazines and newspapers of the time, and to legitimize the opinions of almost every opinion. He was in an effort to identify the Kemalism he had created.

The discourses, columns, sculptures, school names and discussions examined within the scope of the study addressed the legitimization efforts made through Atatürk, the Kemalism recipes made, the social engineering initiatives undertaken through Kemalism. As a result of the researches, it has been concluded that the image of Ataturk in Turkish political history is an image that is useful and provides legitimacy to the person / institution using it in every period and in all conditions. The increase in school nomenclature, artistic anxiety in sculpture / bust productions aside, making Ataturk statue / bust almost everywhere with fabricated production and making the number undetectable after a certain point, making every intervention in the name of Kemalism and almost every opinion of civil / military administrators Leaning against Kemalism and referring Kemalism as a means of creating a base were the factors that

constitute the source of this inference. This result has been reached in accordance with the discourse analysis and the qualitative / quantitative data mentioned above.

Keywords: Atatürk, Military Coup, Kemalism, Intervention.

ÖNSÖZ

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 müdahalelerini ele alan bu çalışma, müdahale dönemlerinde meşrulaştırma metası olarak Atatürk ve Atatürkçülüğün hangi aşamalardan geçtiğini gerek müdahalecilerin ve gerek basınının bir koruma kalkanı olarak Atatürk ve Atatürkçülükten nasıl faydalandıklarını, kendi düşün dünyalarının yansımalarını Atatürkçülük adı ile nasıl özelleştirdiklerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Gerek Atatürk imgesi ve gerek Atatürkçülük/Kemalizm ideolojisi, Türk siyasi hayatında önemini/değerini hiç kaybetmemiştir. Zaman içerisinde farklılıklar ortaya çıkmış, farklı Atatürkçülük tanımlamaları yapılmış yahut Atatürkçülük ile bağlantısı olmayan fikir ve eylemler Atatürkçülük perdesi arkasında gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün ve Atatürkçülüğün toplum belleğindeki gücünden/yansımasından faydalanılarak imge olabildiğine kullanılmıştır/aşındırılmıştır; ancak buna rağmen Atatürkçülük ve Atatürk imgesi değer kaybetmemiş gerek savunanlar ve gerek karşı çıkanlar tarafından en çok övülen ve en çok yerilen bir fenomen olarak varlığını devam ettirmiştir. Gerçekleşen askeri müdahaleler de eylemin ya da söylemin önüne eklendiği zaman koruma kalkanı oluşturan ve bir şekilde meşruiyet yaratan bu terimlerin öneminin farkında olarak kendi faydalarına olacak biçimde kişilerin/kurumların bu imgeden faydalanmaları önem arz eden bir konu olmuştur.

Türk siyasi hayatında yaşanan her bunalımın ardından ortaya çıkan askeri müdahaleler, yeni bunalımlara sebep olurken, farklı amaçlara yönelik Atatürk ve Atatürkçülükler ortaya çıkmıştır. Atatürk ve Atatürkçülük, Türkiye'de siyasi ve ideolojik tartışmaların ana kaynağını oluşturmuş, iç politik çekişmelerde ve toplum dizaynında kullanılan bir araç haline getirildiği görülmüştür. Söylemlerinde Atatürk ve Atatürkçülüğe yer vermek, bu terimler ile okullar açmak yahut heykeller yapmak/yapmamak Atatürkçülüğün belirteci olarak görülmüştür. Ayrıca birçok siyasetçi, asker, gazeteci, bürokrat vb. isimler yaptıkları işlerde veya söylemlerde sürekli Atatürk'ü referans göstermiş yahut Atatürkçülükten destek almış, Atatürk ve Atatürkçülük yapılan işlerin meşrulaştırma aracı olmuştur.

Atatürk ve Atatürkçülüğün zengin tarihsel köklere sahip olması ve kurtarıcı, kurucu imgelerinin yanında hemen her konu hakkında Atatürkçülük üzerinde

değerlendirme yapılabilmesi, onu farklı siyasi görüşler/yönelimler açısından yararlanılabilecek ve fayda sağlayabilecek bir kaynak haline getirmiştir. Nitekim vuku bulan pek çok eylem ve söylemi yönlendiren/şekillendiren kişinin/liderin, yaşanan olayları, söylemleri ve kendisinin rolünü Atatürkçülük açısından değerlendirmesi de Atatürkçülüğün önemini perçinlemiştir. Atatürkçülüğü hemen her sorunun çözümünde yararlanılacak bir kaynak olarak gören, onu kutsallaştıran/tabulaştıran anlayış, Atatürkçülüğün ve Atatürk'ün en azından tarih ve siyaset bilimi açısından objektif ve bilimsel bir şekilde anlaşılmasının/yararlanılmasının önünde engel olmuştur.

Bu çalışmanın yapılmasında ki amaç Atatürk'ü ya da Atatürkçüleri yermek ya da övmek olmayıp; aksine Türk siyasi yaşamında Atatürk ve Atatürkçülüğün hangi aşamalardan geçtiğini, hangi dönemde nasıl algılandığını ve dönemlerin liderleri tarafından nasıl araçsallaştırıldığını ortaya koymak/dikkat çekmektir. Bu tarz yaklaşımın Atatürk ve Atatürkçülüğü her türlü suiistimalden koruyacağı, onun tarih ve toplum bilimindeki yerini sağlamlaştıracağına inanılmaktadır.

Atatürk ve Atatürkçülük, farklı şekillerde, yayınlarda ve tezlerde işlenmesine karşın, daha önceden tüm askeri müdahaleleri içine alıp hepsini tek bir kalemden inceleyen, dönemseller bazlarda okul isimlerini, söylemlerin içerik analizlerini, dönemlerin karşılaştırmalarını ele alan bir çalışma yapılmamıştır.

Bu araştırma yapılırken, dönemler açısından mahalle, sokak, meydan isimlendirmelerinde Atatürk, Mustafa Kemal vb. adlandırmaların tarihleri elde edilmeye çalışılmış, Türkiye Belediyeler Birliği, İçişleri Bakanlığı ve TÜİK ile iletişime geçilmiş ancak yapılan görüşmeler sonucunda hangi sokağa kaç yılında hangi ismin verildiği ile alakalı arşiv kaydı olmadığı bilgisi elde edilmiştir. Okulların adlandırmalarında Atatürk, Mustafa Kemal, Gazi gibi adlandırmaların tarihlerini tespit etmek için Milli Eğitim Bakanlığı, Okul ve Diğer Kurumlar veri tabanı taranmış, tüm il ve ilçelerdeki okullar teker teker incelenerek belirtilen isimlerde açılan yahut daha sonradan bu isimlere dönüştürülen okullar tespit edilmiş ve kronolojik olarak işlenmiştir; fakat veri tabanında belirtilen isimlendirmeler ile yer alan okullardan çok az bir kısmında açılış ya da dönüştürme tarihi bilgisi yer almadığından bu okullar listeye eklenmemiştir.

Araştırmada süreli yayınlara da yer verilmiş, müdahalelerin gerçekleştiği dönemlerdeki gazete ve dergiler incelenmiş, dikkat çeken haberler tespit edilmeye çalışılmış ve ayrıca çalışma sırasında hatıralara, günlüklere de müracaat edilmiştir.

Dolayısıyla çalışmanın ortaya çıkmasında katkısı olan Enstitü müdürümüz Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmanın şekil almasında, genişlemesi ve gelişmesinde çok katkısını gördüğüm, her aşamada yol göstericim olan ve akademik anlamda yetişmemde önemli katkısı olan danışmanım Prof. Dr. Hakan Uzun'a, fikirleri, yönlendirmeleri, tavsiyeleri ile hiçbir zaman yardımını, içtenliğini esirgemeyen, değerli hocam Prof. Dr. Yasemin Doğaner'e, düşünceleri ve katkıları ile çalışmaya etkisi olan sevgili hocam Doç. Dr. Necdet Aysal'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca çalışmanın gazete arşivlerinin taranması sırasında desteklerini sunan, yardımcı olan İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesine, çalışanlarına ve arşiv görevlilerine yardımları için teşekkür ederim.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, akademik kariyerimde en büyük pay sahibi, desteklerini her zaman üzerimde hissettiğim kıymetli ailemdir. Onlara teşekkür borçluyum.

Hüseyin Tolga ARSLAN

Kasım, 2020

Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	xiv
TABLolar.....	xvi
EKLER	xvii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	42
27 MAYIS 1960 MÜDAHALESİ: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR	42
1.1. 27 Mayıs 1960 Yılı Öncesinde Yaşananlara Genel Bir Bakış	43
1.2. Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık.....	46
1.3. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi.....	64
1.3.1. MGK ve Anayasa Komisyonu Kurulması	68
1.3.2. 27 Mayıs 1960 Müdahalesine Yönelik Tepkilerde ve Yorumlarda Kemalizm/Atatürkçülük.....	70
1.3.3. Müdahaleyi Gerçekleştirenlerde Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı.....	75
1.3.4. Basında Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı	83
1.5.6. Zihinsel Sembolizmin İmgesel Yansıması Atatürk Heykelleri	98
1.5.7. Devletin İdeolojik Aygıtı: Okullar.....	109
İKİNCİ BÖLÜM.....	113
12 MART 1971 MÜDAHALESİ: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR	113
2.1. 27 Mayıs Müdahalesi Sonrası Türk Siyaseti.....	113
2.2. 12 Mart 1971 Yılı Öncesinde Yaşananlara Genel Bir Bakış.....	118
2.3. Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık.....	119
2.5. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi	125
2.5.2. Müdahaleyi Gerçekleştirenlerde Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı.....	131

2.5.4. Basında Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı	144
2.5.5. Zihinsel Sembolizmin İmgesel Yansıması Atatürk Heykelleri	154
2.5.6. Devletin İdeolojik Aygıtı: Okullar.....	157
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	159
12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİ: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR.....	159
3.1. 12 Mart 1971 Müdahalesi Sonrası Türk Siyaseti.....	159
3.2. 12 Eylül 1980 Yılı Öncesinde Yaşananlara Genel Bir Bakış	160
3.3. Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık.....	163
3.4. 12 Eylül 1980 Müdahalesi	168
3.4.1. Müdahaleyi Gerçekleştirenlerde Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı.....	173
3.4.3. Basında Atatürkçülük Anlayışı.....	187
3.4.4. Zihinsel Sembolizmin İmgesel Yansıması Atatürk Heykelleri	210
3.4.5. Devletin İdeolojik Aygıtı: Okullar.....	216
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	221
28 ŞUBAT 1997 MÜDAHALESİ: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR	221
4.1. 12 Eylül 1980 Müdahalesi Sonrası Türkiye.....	221
4.2. 28 Şubat 1997 Yılı Öncesinde Yaşananlara Genel Bir Bakış	229
4.3. Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık.....	230
4.4. 28 Şubat 1997 Müdahalesi	236
4.3.1. 28 Şubat 1997 Müdahalesine Yönelik Tepkilerde ve Yorumlarda Kemalizm.....	238
4.4.2. Müdahaleyi Gerçekleştirenlerde Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı.....	243
4.4.3. Basında Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı	248
4.4.4. Zihinsel Sembolizmin İmgesel Yansıması Atatürk Heykelleri	253
4.4.5. Devletin İdeolojik Aygıtı: Okullar.....	257
SONUÇ	259
KAYNAKÇA.....	268
TABLolar:.....	296

EKLER	322
ÖZGEÇMİŞ	332

KISALTMALAR

A.B.D.	: Anabilim Dalı
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.G.Ü.	: Az Gelişmiş Ülke
a.y.	: Aynı Yer
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
AKDITYK	: Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet partisi
Çev.	: Çeviren
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
Edt.	: Editör
FP	: Fazilet Partisi
Haz.	: Hazırlayan
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurumu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi

MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
RP	: Refah Partisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SP	: Saadet Partisi
ss.	: Sayfa Sayısı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
t.y.	: Tarih Yok
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
THK	: Türk Hukuk Kurumu
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve Benzeri
Y.	: Yıl
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

TABLÖLAR

- Tablo-1:** Adında “Atatürkçülük” İfadesi Yer Alan Tezler ve Bilim Dalları
- Tablo-2:** Adında “Kemalizm” İfadesi Yer Alan Tezler ve Bilim Dalları
- Tablo-3:** 27 Mayıs Bildirisi İçerik Analizi
- Tablo-4:** 1946-1960 Yılları Arasında Yapılan Atatürk Heykelleri
- Tablo-5:** 1960-1970 Yılları Arasında Ankara’da Yapılan Atatürk Heykelleri
- Tablo-6:** 1960-1970 Yılları Arasında Yapılan Atatürk Heykelleri
- Tablo-7:** 12 Mart Muhtırası İçerik Analizi
- Tablo-8:** 1974-1980 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler
- Tablo-9:** 12 Eylül Müdahalesi Bildirisi İçerik Analizi
- Tablo-10:** 28 Şubat Müdahalesi Bildirisi İçerik Analizi
- Tablo-11:** Atatürk Döneminde Yerli ve Yabancı Sanatçılar Tarafından Yapılan Atatürk Heykelleri
- Tablo-12:** Atatürk Dönemi, İnönü Dönemi ve 27 Mayıs Müdahalesi Döneminde Gazi-Mustafa Kemal-Atatürk İsimleri ile Açılan/Adlandırılan Okullar
- Tablo-13:** 1971-1979 Yılları Arasında Gazi-Mustafa Kemal-Atatürk İsimleri ile Açılan/Adlandırılan Okullar
- Tablo-14:** 1980-1997 Yılları Arasında Gazi-Mustafa Kemal-Atatürk İsimleri ile Açılan/Adlandırılan Okullar
- Tablo-15:** 1997-2002 Yılları Arasında Gazi-Mustafa Kemal-Atatürk İsimleri ile Açılan/Adlandırılan Okullar

EKLER

EK-1: 27 MAYIS MBK LİSTESİ

EK-2: BOLU ATATÜRK HEYKELİ

EK-3: KENAN EVREN'İN TREN PENCERESİ POZU

EK-4: KENAN EVREN SMOKİN POZU

EK-5: KENAN EVREN VE SİLİNDİR ŞAPKA

EK-6: ANTALYA-KAŞ ATATÜRK ANITI 1981

EK-7: DİNAR HÜKÜMET KONAĞI ATATÜRK HEYKELİ – 1981 (ESKİ)

EK-8: TİME DERGİSİ KAPAĞI

EK-9: ATATÜRK VE HARBİYELİ ANITI – 1981/1988

GİRİŞ

Kavramlar ve Kavramsal Analiz

Sesler, kelimeler ya da kavramlar yer ve zaman faktörüne göre farklı anlamlara gelebilir ve aynı formda olmasına rağmen değişik manalarda yeniden yorumlanabilirler. Bu, zamanın ruhunu örnekleyen bir çıkarımdır. Değişik şartlar, koşullar ve dönemler aynı kelimeye farklı anlamlar yüklenmesine sebebiyet vermektedir. Süreç içerisinde aynı konu üzerinde meydana gelen tartışmalarda yaşanan kavram kargaşasının temeli zamanın ruhundan kaynaklanan değişimlerdir. Aristoteles'in insana dair iki tane çok ünlü çıkarımı mevcuttur. *İnsan siyasi bir varlıktır ve İnsan Konuşma kudretine sahiptir.*¹ Bu iki tanımlama bir bütünün iki parçası gibidir ve zaman ve koşullar çerçevesinde değişen insanın, dil kullanımındaki değişimine de işaret etmektedir.

Darbe, ihtilal, müdahale, devrim, inkılâp gibi birbirine benzer ve yakın anlamda ve hoyratça kullanılan birçok kavram ile karşı karşıya kalınması mümkündür. Bu kavramların nerede ve nasıl kullanılacağı üzerinde kesin bir fikir birliği yoktur. Örneğin 27 Mayıs Müdahalesi bir kesime göre *devrim* ya da *ihtilal* iken başka bir bakış açısına göre ise *darbe* ve hatta emir komuta zinciri içinde gerçekleşen bir eylem olmaması sebebi ile *isyan* ya da *başkaldırı* şeklinde tanımlanabilmektedir.² Bu tanımların yapılmasında tanımlı yapan kişinin dünya görüşü, ideolojisi, olaylara baktığı pencere belirleyici özne olmaktadır. Haliyle böyle bıçak sırtı bir konuda net bir tanımlama yapmak mümkün olmamaktadır. 12 Mart Muhtırası *darbe* midir yoksa *müdahale* midir? 28 Şubat MGK kararları bir *darbe* midir yoksa *müdahale* midir, yoksa olağan bir MGK bildirisi/önerisi midir? 12 Eylül'ü darbe olarak tanımlarsak, 28

¹ Hannah Arendt, **Devrim Üzerine**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21.

² Mete Kaan Kaynar bu durum için şu değerlendirmeyi yapmıştır: "...gerçekleşen değişimin, bize bu değişimden bahseden kişinin gözündeki değeri, onun bu değişime atfettiği önem hakkında bilgi verir. Devrim, ondan devrim olarak bahsedene göre iyi bir değişimdir; söz konusu olan 27 Mayıs darbesi olduğunda da bu değişmez: 27 Mayıs'ın devrimliliğini, devrim kavramına yüklenen bu değer yüklü imadan, ona atfedilen iyi algısından, yani 'müstebid' Menderes'in devrilmesi, düşürülmesi, indirilmesi ile tesis edilen hürriyet ortamının verdiği coşkudan ayrı düşünmemek gerekiyor. 27 Mayıs bir devrim olduğu için değil, ona bu sıfatı ekleyenlerin gözünde bir 'iyi yönde değişim'in popüler izahı olduğu için." bkz. Mete Kaan Kaynar, *"İnkılap, Revolution, Devrim: Bir Kavramın Tarihsel Serencamı Üzerine"*, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 59.

Şubat ya da 12 Mart'a *darbe* demek mümkün müdür? Bu ve bunun gibi pek çok soru ile karşılaşılması mümkündür. Peki bu sorulara doyurucu bir cevap bulunabilir mi? Bu sorunun cevabı ise şüphelidir. Örneğin 2013 yılında meydana gelen ve geniş halk kitlelerinin ve özellikle gençlerin katıldığı ve ön planda olduğu Gezi olayları sonrasında Türk Dil Kurumu (TDK), *Darbe* sözcüğünün tanımında değişikliğe gitmiş³ ve darbeyi “*bir ülkede baskı kurarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi*”⁴ olarak yorumlamıştır. Son derece tartışmalı bir tanım olarak karşımıza çıkan bu yorumlamaya göre, demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirmeye yönelik her hareket bir *darbe* girişimi olarak anlaşılabileceği gibi, muhalif olan herkes de “darbeci” tanımlaması ile karşı karşıya kalabilmektedir. Oysa geçmişe bakıldığında gerek 27 Mayıs gerek 12 Mart ve gerek 12 Eylül ve 28 Şubat Müdahalelerinde demokratik yollar ile hükümeti istifa ettirmeye yönelik bir halk hareketinden ziyade, yer yer ordunun hiyerarşik düzeni içinde, yer yer ise hiyerarşi dışı ve Anayasaya aykırı olarak vuku bulan, silah gücüne dayanan ve demokratik olmayan bir hareket olarak görülmektedir.

ABD Kentucky Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Clayton Thyne, darbe tanımını şöyle yapmıştır: “*ordunun ya da devlet içindeki siyasi elitlerin örtük ve yasadışı yöntemlerle mevcut hükümeti değiştirmesi.*”⁵ Bu tanımlama baz alınarak 1950 senesinden 2010 yılına kadar dünyada 457 civarında darbe girişimi gerçekleştiği belirtilmektedir. Thyne'nin makalesinden öğrenildiği üzere, dünya üzerinde darbelerin yoğun olarak yaşandığı yıllar 1960-1970 yılları arasındadır. “*Üçüncü Dünya*” diye tabir edilen coğrafya, 60'lı yıllarda devrimlerin, isyanların, çatışmaların ve darbelerin şekil verdiği bir alandır. Geri kalmış ya da yaygın tanımı ile Az Gelişmiş Ülkelerde (AGÜ) toplumun büyük bir kısmı eğitim, kültür vb. alanlarda geri kaldığından kalkınmacı, ilerlemeci ve aydın tanımlarını ve misyonunu ordu taşımaktadır. Orduların devrimci yapıları ve tertipleme, kalkınmacı görevlerini gerçekleştirmeleri neticesinde yönetimi

³ TDK'nin 1994 yılında yayınladığı sözlükte darbe tanımı şöyle yapılmıştır: *Bir ülkede zor kullanarak yönetimi devirme işi* bkz. **Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 207.

⁴ TDK'nin yenilediği “Darbe” sözlük tanımı için bkz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DARBE Erişim: 13.04.2017.

⁵ Clayton L. Thyne, “*Supporter of Stability or Agent of Agitation? The Effect of US Foreign Policy on Coups in Latin America 1960-1999*”, **Journal of Peace Research**, 47 / 4, Haziran 2010, s. 252.

ele geçirip, istikrarı sağladıktan sonra seçimlerin gerçekleşmesini ve siyasi partilerin nefes alabilecekleri bir ortamın inşasını sağlayacakları düşünülmüştür.⁶ Bu kuram 1960'lı yıllardan sonra geçerliliğini yitirmiştir. Geçici olmaktan ziyade kalıcı bir hal alan ve diktatörlüğe dönüşen darbeler, orduların iktidarı ele geçirdikten sonra kolay kolay geri çekilmediklerini, iktidardan çekilseler dahi kendilerine özerk alanlar yarattıklarını göstermektedir. Bu özerklik durumu, orduya “*devletin ve rejimin bekçisi*” misyonunu yüklemiş ve hâkimiyetini kalıcılaştırmıştır.⁷

Böylece günümüzde de farklı şekillerde vuku bulan sivilleşme tartışması ortaya çıkmıştır. Ordunun kurucu ve lider rolüne değinen Samuel Huntington, sivilleşme teorisinin “*objektif sivil denetim*” yoluyla mümkün olabileceğini belirtmiştir.⁸ “*Objektif sivil denetim*” kavramı ile anlatılmak istenen; belirlenen politikaların gerçekleştirilmesinde somut taktiklerin uzman askerler tarafından belirlenmesi ve bu politikaların ise siviller tarafından ortaya konması anlamına gelmektedir. Siviller ordunun hiyerarşisine karışmamalı, eğitim meselelerine müdahil olmamalıdır. Huntington bu iki sınıfın birbirinden ayrı olmasının, ordunun siyaset ile iç içe olmasını engelleyeceğini belirtmiştir. Huntington'ın bu kuramına karşılık, Rebecca Schiff “*uyum kuramı*”nı geliştirmiştir. Schiff, asker ile sivil kesimin birbirinden ayrılmasına karşı çıkmıştır. Schiff'e göre asker ile sivil arasındaki mutlak ayrım, askerin siyasete karışmasını engelleyecek bir durum değildir.⁹ O'na göre ordunun siyasete müdahale etmesi için askerler, siyasiler ve siviller bir uzlaşma içinde hareket etmektedirler. Daha sonra da defalarca tekrarlanacağı gibi ordunun siyasete müdahil olmasını sağlayan etkenler hiçbir zaman değişmemiştir. Sivil siyasi yapı içerisindeki meşruiyet krizleri A.G.Ü.'ler de askerin siyasete müdahalesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Popülist siyasetçilerin kutuplaştırıcı, dışlayıcı, yabancılaştırıcı söylem ve eylemleri, kötü giden ekonomi ve önüne geçilemeyen anarşi durumu asker için müdahale fırsatı doğurmaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesi bizzat sivil otoriteler

⁶ Evren Balta, “*Geçmişten Günümüze Darbeler*”, Mehmet Ö. Alkan (Haz.); **Osmanlı'dan Günümüze Darbeler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2017. s. 91.

⁷ Amos Perlmutter, “*The Practorian State and the Practorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities*”, **Comparative Politics**, Vol. 1, No:3, Nisan 1969, s. 382-404.

⁸ Samuel Huntington, **The Soldier and the State; the Theory and Politics of Civil-Military Relations**, Harvard University Press, 1981.

⁹ Rebecca Schiff, **The Military and Domestic Politics: A Concordance Theory of Civil-Military Relations**, Routledge, New York, 2008.

tarafından ihlal edildiğinde, sivil otoritenin giderek merkezileştiği ve tüm gücü elinde topladığı dönemlerde ve sivil iktidarın seçim yolu ile değiştirilmesinin önünün kesildiği zamanlarda askeri yönetimler tarih sahnesine çıkmıştır denilebilir. A.G.Ü.'ler de ki sivil yönetimlerin aşırı kuvvet ve kontrol arzusu, ordunun korumacı, kollayıcı, yönlendirici konuma geçmesine sebep olmaktadır. Prof. Emre Kongar da yukarıdaki görüşü destekler nitelikte Türkiye üzerinden bir çıkarımda da bulunmuştur. “Cumhuriyet tarihimizdeki bütün askeri darbeler, sivillerin rejim üzerindeki anlaşmazlıkları sonucunda ortaya çıkmıştır.”¹⁰ Kongar bu çıkarımı ile sivil yöneticilerin sistem dışı, demokrasi dışı, rejim karşıtı eylem ve söylemlerinin askeri yönetimlerin darbe yapmasına olanak sağladığını belirtmiştir.

Ayrıntıya girip darbe çeşitleri, oluşum nedenleri ve aşamalarını incelemeye başlamadan önce “darbe, hükümet darbesi, devrim, isyan, ihtilal” gibi kavramların anlamlarına ve kullanım şekillerine değinmek yerinde olacaktır. TDK'nin “Darbe” tanımı yukarıda belirtilmişti.¹¹ Maurice Duverger ise konuyu “ele geçirme / zapt” başlığı altında ele almıştır;

“İktidarın ele geçirilmesinden (zapt) söz edildiğinde, iktidarı elinde bulunduran kişinin onu kaba güç kullanarak elde etmiş olduğu söylenmek istemektedir. ...İktidarın bir devrim ya da hükümet darbesinden sonra gasp edilmesi ise, ele geçirmeden farklı bir olaydır ama, başlangıçta meşru bir otoritesi yoktur. Dolayısıyla meşru bir otorite kazanması gerekir. ...Otoritelerin seçimle belirlendiği modern sistemlerde ise iktidarı gasp yoluyla ele geçiren kişi, kendisini seçimle meşrulaştırmaya çalışmakta; ama bunu yaparken de seçmenlere kendisini onaylamama olanağı bırakmamaktadır.”¹²

Ferit Devellioğlu ise darbe tanımını *vuruş, vurma, çarpma, musibet, bela*¹³ şeklinde yapmıştır. Gordon Marshall ise konuyu “Hükümet Darbesi (coup d'etat)” başlığı altında incelemiş ve şu tanımlamayı getirmiştir: “Devlet iktidarının, genellikle

¹⁰ Emre Kongar, **28 Şubat ve Demokrasi**, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 2012, s. 25.

¹¹ Darbe: bir ülkede baskı kurarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi. TDK'nin yaptığı “Darbe” sözlük tanımı için bkz. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DARBE Erişim: 13.04.2017.

¹² Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul 2014, s. 140-141.

¹³ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 28. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 187.

silahlı kuvvetler tarafından şiddet yoluyla, demokratik ve anayasal olmayan bir çerçevede bir anda ele geçirilmesi.”¹⁴

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Ronald Reagan’ın danışmanlığını yapan, uzmanlık alanı “*hükümet darbesi*” olan ve çalıştığı bölge “*Ortadoğu ve Üçüncü Dünya*” olarak tanımlanan bölge/ler olan Edward Luttwak, bir el kitabı olarak yayınladığı “*Darbe*” adlı eserinde, bir darbenin tüm aşamalarını ve şartlarını satır satır kaleme almıştır.

“Amacımız sistem içinde siyasal gücü elde etmek olduğuna göre biz, devrimin yok etmek istediği statükocu güçlere dayanmak zorundayız. Şayet onların bir bölümüne biz de karşıysak, onlarla hesaplaşmayı sonraya bırakacağız. Stratejimizin iki ana ilkesi olmalıdır. Birincisi, hızlı hareket etmeliyiz. İkincisi, bize karşı çıkması olası güçleri pasifize etmek için siyasi rengimizi belli etmemeliyiz. ...Hükümet darbesi [yapacaklar] devlet aygıtının parçalarını kendisi için mutlaka kullanır. Bu parçalar: Ordu, polis ve istihbarat servisleridir. Darbenin tekniği JUDO tekniğidir.”¹⁵

Luttwak, darbe için uygun ortamı tanımlarken üç şart öne sürmüştür. Bu şartlardan ilki, altından kalkılamayan ekonomik krizlerdir. Krizlerin doğurduğu işsizlik ve alım gücünün azalması ve artan enflasyon, toplumu yöneticilere karşı bilemektedir. İkinci etken, uzun ve başarısız bir savaş ya da büyük bir diplomatik krizdir ve son etken olarak çok partili sistemde meydana gelen ve kronik bir hal alan istikrarsızlık ve çekişme halidir. Bu şartlardan bir ya da birden fazlası bir ülkede gerçekleşmişse ve ülke gelişmiş bir devlet yapısına, bürokrasiye, bilgili ve donanımlı bir toplum yapısına sahip değilse, orada darbenin gerçekleşmesi ihtimalinin kaçınılmazlığından söz etmiştir.¹⁶

En az darbe kavramı kadar çok kullanılan ve aynı anlamda mı yoksa farklı anlamlara mı işaret ettikleri konusunda fikir birliği olmayan bir diğer önemli kavram ise şüphesiz ki devrimdir. Devrim, inkılâp, ihtilal çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılmıştır; ama kullanım alanları ve zamanları farklılık göstermiştir. “*Fransız Devrimi*” ya da “*Fransız İhtilali*” kalıpları yaygın şekilde kullanılmaktadır; ancak Fransız İnkılâbı kalıbına rastlanılmamaktadır. Burada ideolojik bir tutumdan ziyade hareketin içeriği ve yıllardır kullanılan ifade şekli dil kullanımını üzerinde etkili

¹⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Osman Akınay, Derya Kömürcü (Çev.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, s. 309.

¹⁵ Edward Luttwak, *Darbe*, Yaba Yayınları, Ankara, 1996, s. 11-57.

¹⁶ a.y.

olmuştur. Peki aynı bütünlük örneğin 27 Mayıs için geçerli midir? Kendisini siyasi yelpazenin Sol’unda konumlandıran çoğu kimse, 27 Mayıs’ı anarken “devrim” ya da “ihtilal” tanımlamalarının ardına takılmaktadır. Ancak ileride ayrıntısı ile görülebileceği üzere 12 Mart Müdahalesi Sol kesim için bir “darbe” iken Sağ kesim için çok yıkıcı olmayan bir harekettir. Çünkü bir düşünceye göre 12 Mart Müdahalesi ile 9 Mart’ta gerçekleşecek olan sol fikriyatta cuntanın önü kesilmiştir. Görüldüğü üzere bu ve benzeri toplumsal olayların adlandırılmasında dünyaya bakılan pencere etkili olmaktadır. Peki sözlük tanımları bu konuda ne kadar yardımcı olabiliyor? Örneğin Marshall, sosyoloji sözlüğünde “devrim” kavramını “isyan” kavramı ile aynı başlık altında ele almıştır ve şu açıklamayı yapmıştır:

“İsyan-Devrim (Rebellion, Revolution) [kavramları] tüm toplumsal ve siyasi düzenin genellikle şiddet içeren araçlarla alt üst edildiği ve yeni liderlerle birlikte yeni ilkeler üzerine yeniden kurulduğu, görece ender rastlanan ama tarihsel bakımdan çok büyük önem taşıyan olaylar[dır]. ...Siyasal devrim ile isyan arasında keskin bir ayırım yapmak son derece zordur. İsyanlar, iktidarın ele geçirilmesinden sonraki toplumsal değişimlerin alanı ve şiddeti konusundaki yargılara bağlı olarak, açıkça devrimlerden neredeyse farksız bir duruma işaret etmektedir.”¹⁷

Marshall, yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere isyan ile devrim kavramlarını bir ve eş anlamlı kullanırken Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğünde “devrim” kavramı için şu saptamayı yapmıştır:

“Devrim, kalıcı ve çok temelli bir değişimi gündeme getiren, toplumsal düzeni temelden değiştirdiği için, siyasi alanın dışında da büyük etkileri olan siyasi bir eylem olarak anlaşılmalıdır. Yavaş yavaş gerçekleşen bir süreç olan devrimden farklı olarak, toplum yapısı ve siyasi düzende aniden gerçekleştirilen, temelli değişim ve dönüşüm, toplumsal yapıda gerçekleşen topyekün değişim olarak devrim, yönetimdeki siyasi değişikliklerin kendisinin yalnızca bir tezahürü ya da yansıması olduğu temelli değişimi ifade eder. Söz konusu temelli, topyekün ve yapısal değişimden dolayı devrim, başkaldırı ya da isyandan da ayırt edilmelidir, çünkü başkaldırıda, örneğin belli bir krala bir birey olarak meydan okuyup, onu değiştirmeye çalışma söz konusuysen, devrimde kişisel otoriteye meydan okumaya ek olarak, krallık kurumunun bizzat kendisini ortadan kaldırma söz konusudur. Bir isyan ya da başkaldırı bir kralı tahtından indirebilir, ama bir devrim toplumsal düzeni toptan ve temelli bir biçimde dönüşüme uğratar.”¹⁸

¹⁷ Marshall; a.g.e., s. 353-355.

¹⁸ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, s. 474.

Cevizci'nin yorumundan anlaşılacağı üzere “*isyan*” sadece bir kişiye karşı gerçekleşen bir hareket iken, “*devrim*” kişiye karşı gerçekleşen başkaldırı yanında tüm sisteme karşı koyuş ve yerine alternatif yaşam sunulan hareketin adıdır. Hannah Arendt'de “*İsyan-Devrim*” kavramlarının karıştırılması ile ilgili şu açıklama ve anekdotu paylaşmıştır: “*Yıldızların devir yapan hareketi mukadder bir yol izler ve insanın gücü onu etkilemeye yetmez.*” Bu, “*devrim*” sözcüğünün karşı konulamazlığını vurgulamak için kullanılan bir tanımlamadır. Arendt devam eder:

“1789'un 14 Temmuz gecesi. O gece, Paris'te XVI. Louis, Dük La Rochefourcauld-Liancourt'dan Bastille'in düştüğünü, bazı mahkumların kurtulduğunu ve kraliyete ait askeri birliklerin halkın toplu saldırısı karşısında dağıldığını işitmişti. Kral ve haberi vermeye gelen dük arasında geçen ünlü diyalog, çok kısa ve çok açıklayıcıdır. Kral, C'est une revolte (Bu bir isyan!) diye bağırır, ama Liancourt onu düzeltir: Non, Sire, c'est une revolution (Hayır efendim, bu bir devrim)”¹⁹

Arendt'in aktardığına göre “*devrim*” kavramı ilk kez siyasi anlamda burada kullanılmıştır. “*devrim*” ile “*darbe*” arasında keskin bir ayrılık olduğunu belirttikten sonra “*devrim*” iddiası ile yola çıkıp despotik rejim kurulmasının engellenmesi gerektiğini ve hareketin sadece “*darbeden*” ibaret kalmaması gerektiğini belirten Doğan Avcıoğlu'na göre “*devrim*” zorunlu olarak iki hedefe yönelmelidir. Bu hedeflerden ilki, “*devrim*” ihtiyacını doğuran sebeplerin, çözülemez duruma gelen politik ve sosyal sorunların sona erdirilmesi ve eski siyasal sistemin sona erdirilmesidir. İkinci önemli hedef ise geçmişte sıkıntılar yaratan alışkanlıklara ve hastalıklara geri dönülmemesi, geri dönüşün engellenmesi ve devrimi kalıcı hale getirmek için devrime uygun anayasal sistemin oluşturulmasıdır.²⁰ Avcıoğlu'nun bu çıkarımı çerçevesinde, mevcut aksaklıklardan, yürümeyen sistemden ve kötü gidişten şikâyet edip, bu gidişi düzeltme vaadi ile iktidara el koyduktan sonra, yapıyı düzeltmez, yeni ve işler bir sistem ortaya koyulmazsa, bu hareketin adı “*darbe*” olur ve despotik bir yönetim ile karşı karşıya kalınır. Mete Kaan Kaynar ise “*devrim*” konusunda şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Türkiye siyasetinin genel hattında, özellikle de resmi söylemde devrim/inkılâp kavramı, revolution kavramına mündemiç 'bir politik sistemdeki radikal değişim, deveran' düşüncesiyle değil, tam tersine, müesses nizamın devamı

¹⁹ Arendt, a.g.e., s. 60.

²⁰ Doğan Avcıoğlu, **Devrim Üzerine**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1971, s. 200-201.

için, ondan sapanların, saptığını düşünenlerin tasfiyesi şeklinde kendisini tanımlar.”²¹

“Devrim” ile “darbe” arasındaki fark bu noktada kendini göstermektedir. “Devrim”, “isyan” kavram ve anlamı gibi dar bir etki alanını kapsamadığı gibi, “darbe” gibi de yıkıcı ve kötü gidişi hızlandıran bir hareket değildir. Tam aksine “devrim”, yeni bir doğuşu, yeni bir sistemi, yeni bir sosyal yapıyı, yeni bir siyaseti temsil etmektedir.

“İhtilal” ve “İnkılâp” kavramları da bir arada ve çok sık ve hatta bazı durumlarda “devrim” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. “Türk İnkılâbı”, “Türk Devrimi”, “Atatürk İhtilali”, “27 Mayıs İhtilali”, “12 Eylül İhtilali” vb. pek çok kullanıma tanık olmak mümkündür. Bu kullanımlardan yola çıkarak şu sorunun sorulması kaçınılmazdır: “İnkılap”, “ihtilal” ve “devrim” eş anlamlı ise 12 Eylül Askeri Müdahalesini anarken “12 Eylül İhtilali” demek ne kadar doğrudur? Böyle bir kullanım sonucunda “Türk Devrimi” ve “Atatürk İhtilali” olarak tanımlanan tarihsel olguları 12 Eylül askeri müdahalesi ile eş tutmuş olunmuyor mu? Bu kavram kargaşası, yanlış anlaşılmalara sebep olan hatalı bir kullanım sonucu meydana gelmiştir. Ferit Devellioğlu sözlük çalışmasında “İnkılab” kavramının tanımını şu şekilde yapmıştır: “değişme, bir halden başka bir hale dönme.” Aynı sözlükte darbe tanımı için “vurma, vuruş, çarpma, musibet, bela”²² tanımının yapıldığı görülmüştür. Yani sadece bu sözlükteki tanımlamalar üzerinden hareket edildiğinde dahi “inkılab” ve “darbe” kavramlarının farklı içerik ve anlamda oldukları görülmektedir. TDK ise “devrim” ve “ihtilal” kavramlarını tek başlık altında inceleyerek şu tanımlamayı yapmıştır: “Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi.”²³ “İnkılab” kavramı için Devellioğlu’nun yaptığı “değişme, bir halden başka bir hale dönüşme” şeklindeki tanım ile TDK’nin “ihtilal” tanımında yer alan ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik düzenini değiştirme tanımlamaları paralellik göstermektedir. Ancak aradaki fark, TDK “ihtilal” tanımı için cebir, şiddet eylemlerinin gerektiğini vurgulamış ve bu ihtilal durumunu bir halk hareketi olarak

²¹ Kaynar, a.g.m., s. 71.

²² Devellioğlu, a.g.e. s. 188, 505.

²³ TDK’nin ihtilal kavramı için bkz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58f09208a5c6f1.54932233 Erişim: 14.04.2017.

tanımlamıştır. “*İhtilal*” bir halk hareketi ise silahlı resmi güçler tarafından yapılan bir hareket “*ihtilal*” olarak tanımlanabilir mi? Bu soruya iki açıdan cevap verilebilir: Birinci cevap, evet tanımlanabilir şeklinde olacaktır. Çünkü silahlı resmi güçlerin gerçekleştirdiği hareket, başından sonuna kadar geniş halk kitleleri tarafından destekleniyor ve silahlı resmi güçler ile sivil halk aynı şeyleri talep ediyor ve gerçekleştiriyorsa bu harekete ihtilal denmesi mümkün hale gelmektedir. Ancak, silahlı resmi güçlerin giriştikleri harekete toplumun desteği yoksa, gidişatı düzeltmek için iktidara el koyduğunu söyleyen silahlı resmi güçler sadece geçici bir süre için huzur ortamı sağlıyor ve mevcut yapıyı aynen koruyor ya da kendi çıkarları doğrultusunda yeni baştan şekillendiriyorsa ve toplum, hukuk güvencesinin olmadığı, silahlı resmi güçlerin toplumu temsil etmediği, işkence ve yaptırımların önüne geçilemediği şartlarda silahlı ve resmi güçleri destekliyormuş gibi görünebilir. Bu durumda bu harekete “*ihtilal*” demek mümkün olmamaktadır. Despotik bir darbe, “*hükümet darbesi*” gibi kavramlar bu durum için daha uygun olacaktır. TDK, “*devrim*” ve “*inkılab*” kavramlarını tek başlık altında incelerken, Şevket Süreyya Aydemir “*ihtilal*” ve “*inkılab*” kavramlarının birbirinden farklı şeyler olduklarını, “*ihtilalin*” geçici bir siyasi müdahale olduğunu, ihtilalin, “*inkılab*” safhasına geçmezse tükenip biteceğini belirtmiştir.²⁴ Aydemir’in bu açıklama ile “*devrim*” ve “*inkılabı*” eş anlamlı kullandığını ve “*ihtilal*” kavramını sadece bir geçiş aşaması, devrime giden yolda atılan ilk adımlardan biri olarak gördüğünü tespit edebilmek mümkündür. Türk Hukuk Sözlüğü ise “*ihtilal*” kavramı için TDK ile benzeş denilebilecek bir tanımlama getirmiştir. “*Bir devletin siyasi teşkilatını kanuni şekillere hiç riayet etmeksizin değiştirmek üzere cebir ve şiddet ile yapılan halk hareketi.*” Hem TDK hem de Türk Hukuk Kurumu (THK), ihtilali bir halk hareketi olarak tanımlamıştır. “*İnkılab*” kavramı için ise THK farklı bir açıklama yapmıştır. “*Devlet eliyle memleketin içtimai hayatının ve müesseselerinin makul ve ölçülü metotlar ile köklü bir surette yenileştirilmesi[dir]. Bu kelime yakın yıllara kadar ihtilal terimi yerine kullanılmıştır.*”²⁵ Diğer tanımlamalarda inkılab, “*devrime*” yakın bir anlamda kullanılırken THK, inkılabı devlet eliyle yapılan bir reform hareketi gibi ifade etmiştir.

²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “*Atatürk Devrimi*”, Yaşar Nabi Nayır (Haz), *Atatürkçülük Nedir?*, Varlık Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1982, s. 98.

²⁵ *Türk Hukuk Lügatı*, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991. s. 152, 161.

Bir halk hareketi, köklü bir değişim, eskinin yerine yeni kurumların ve sistemin konması yerine, eskinin sabit kalıp restorasyona uğraması şeklinde yorumlanabilecek bir açıklama yapılmıştır.

Atatürk, ihtilal ile inkılap kavramlarının farklılığına değinen bir konuşmayı Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin açılışında yapmıştır. “*İnkılab*” kelimesinin ihtilalden mana bakımından farklı olduğunu, inkılabın ihtilalden daha geniş kapsamlı bir hareket olduğunu vurgulamıştır.²⁶ Atatürk'ün yaptığı bu konuşmadan yola çıkarak, yaptığı “*inkılab*” tanımının devrim tanımına daha yakın olduğunu ve Aydemir gibi ihtilali bir geçiş süreci, bir basamak olarak yorumladığını söyleyebilmek mümkündür. “*İnkılab*” ve “*Devrim*” kavramlarının yakın anlamda olduklarını şu devrim tanımlaması ile de görülebilir: “*fikri temelleri geçersiz olan mevcut düzen ve değerlerin kalıntılarını ihtiyaç nispetinde kullanarak yeni bir düzen ve değer ortaya koymak. Devrim ile birlikte mevcut düzen tümüyle değişir. Bu değişme içerisinde kültürel değerlerde vardır.*”²⁷ Bu tanımlama, THK'nin “*inkılab*” tanımlaması ile ayrılan fakat genel manada benzerlik gösteren bir tanımlamadır. Türk Aydınlanmasının önemli isimlerinden Niyazi Berkes, “*İhtilal*” ve “*inkılap*” kavramlarının farklılıklarını ve zaman içindeki anlam değişikliklerini şöyle ifade etmiştir:

“Meşrutiyet döneminde “ihtilal” sözcüğü, kurulu bir hükümeti güç kullanarak yıkıp yerine başka bir hükümet kurma anlamını taşımaktaydı. “İnkılap” sözcüğü ise, birinci sözcüğün taşıdığı anlamdan çok parlamento, hükümet ve çeşitli kurullarca saptanarak uygulanması düşünülen hükümet, ekonomi, kültür olayları ile oluşturulacak değişmeler anlamını taşımaktaydı “İnkılap” türünden olan değişmeler, kurulu bir hükümet ya da devlet biçimine karşı onu değiştirmek, kaldırmak anlamlarını değil, onun tersine, gerçekleşmesi onun aracılığı ile istenen değişiklikler getirilmesi anlamını taşıyordu. Batı dillerinde kullanılan “Reform” sözcüğünün anlamına yakın bir anlamı vardı.”²⁸

Görüldüğü üzere Meşrutiyet döneminde “*İhtilal*” ve “*İnkılap*” kavramları farklı anlamda kullanılması yanında yukarıda yapılan tanımların tam tersi anlamları ifade etmek için kullanılmıştır. Berkes, bu iki sözcüğün etimolojik incelemesi için şunları söylemiştir:

²⁶ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1968, s. 259.

²⁷ Salih Yılmaz, “*Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Dair Amaç ve Kavramlar.*”, Salih Yılmaz (Edt.), **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2014, s. 12.

²⁸ Niyazi Berkes, **Atatürk ve Devrimler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 148-173.

“Bu iki sözcüğün [İhtilal-İnkılap] ikisi de Arapçadan gelme sözcüklerdir. Osmanlı Türkleri için bir din dili olan Arapçadan, bu sözcüklerle ilişkili “dehir”, “asır”, “devlet” gibi terimler girdiği gibi, “felek”, “çark”, “talih” gibi “değişim”, “evrim”, “devrim” gibi bugünün anlamlarını karşılayan sözcük bileşimleri de yapılırdı. ...[Osmanlıda] Padişahların, devlet adamlarının, hatta halkın en korktuğu şey “ihtilal”dir. O hem Tanrı’nın, hem onun gölgesi olan padişahın düzenini bozmak demektir. ...Yazarların böyle bir ihtilal/bozulma durumuna karşı öğütledikleri en etkili ilaç, “inkılabat-ı zaman”a (zamanla olan değişmelere) olanak vermemektir.”²⁹

Berkes “devrim” ve “inkılap” kavramlarını farklılığını “Saltanatın kaldırılışı devrimini gerçekleştirdikten sonra Kemalizm, onun arkasından dizi dizi gelen inkılapları başlatma işine dönüşmüştür.”³⁰ çıkarımı ile yapmıştır. Örneklemede anlaşılacağı üzere inkılap terimi bir yenileşme hareketi olarak ele alınırken devrim terimi başlı başına köklü bir değişimi, yeni bir doğumu temsil etmektedir. Bu tanımlamalardan sonra darbeler ya da bu çalışmada kullanılan şekliyle müdahaleler³¹ neden ve nasıl olur ve nasıl gelişir sorusunun cevabı verilmeye çalışılacaktır.

Gelişmiş batı toplumlarında bir askeri müdahalenin olamayacağını belirten Luttwak, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde neden darbe olmayacağını, olsa bile neden başarılı olamayacağını şöyle ifade etmiştir:

“İngiltere’de bizleri bir darbe yapmaktan alıkoyacak bir şey yoktur ama, muhtemelen çok kısa bir süreden fazla iktidarda kalamayız. Kamuoyu ve Bürokrasi, orada iktidarın niteliği ve yasal temelleri konusunda köklü bir bilince sahiptir ve meşru bir yönetimi yeniden geri getirmek için bize karşı tavır alacaktır.

Bu karşı tavır, darbenin başlangıçtaki başarısını anlamsız kılar ve darbe öncesi hükümet popüler olmasa bile ve “yeni yüzler” çekici gelseler bile bu karşı tavır yine alınır. ...Toplumun önemli bir kısmının siyasal yaşama etkin bir bilgisi vardır ve siyasal faaliyete katılır. Bu, iktidar gücünün meşru bir kaynaktan doğduğunun kabulü anlamına gelir ve eskileri desteklemek için hiçbir gerekçesi olmayanlar bile sadece meşruiyet ilkesine sahip çıkmak için bir çok nedene sahiptirler.”³²

²⁹ a.y.

³⁰ a.y.

³¹ Müdahale, Müdahalecilik: Siyasi otorite ya da hükümetin, bireylerin hayatlarına ya da bir devletin başka bir devlete, ister güç kullanımı ister ikna yoluyla müdahalesine verilen addır. 12 Mart muhtırası, 28 Şubat MGK kararları bildirisini ikna yolu ile müdahaleyi temsil ederken, 12 Eylül, 27 Mayıs ise güç kullanımı ile müdahaleyi temsil etmektedir. Müdahale terimi daha kapsayıcı ve daha doğru bir kavram olduğu için biz bu adlandırmayı kullanmayı uygun bulmaktayız. Müdahalecilik tanımı için bkz. Cevizci, **a.g.e.**, s. 1204.

³² Edward Luttwak, **Darbe**, Yaba Yayınları, Ankara, 1996, s. 11-57.

Manfred Halpern'de benzer şekilde bu toplumlarda sivil ve asker ilişkilerinin birbirinden ayrılması dolayısıyla bu bölgelerde askeri bir müdahalenin olamayacağını fakat AGÜ'lerde sivil ve askeri irade arasında bu tarz ilişkiler ayrılığı geliştirilmediği için askeri müdahalelerin bu ülkelerde görüldüğü belirtmiştir.³³ A.G.Ü.'lerde Ordu'nun kurtarıcı, koruyucu, aydınlanmacı misyonu dolayısıyla yönetime el koymalarını olağan ve gelişimin bir adımı olarak gören bilimciler de vardır. L. W. Pye bunlardan biridir. Pye, asker-sivil ilişkilerini çağdaşlaşma çerçevesinde ele almıştır. O'na göre askeri kurumlar çağı yakalamak açısından sivil kurumlardan daha öndedir. Pye, askeri kurumların kendilerini kolaylıkla yenilediklerini, gelişmelere hızlı adapte olduklarını bunun yanında sivil kurum ve kuruluşların bu gelişmeleri yakalamakta hantal kaldığını, bu durumun da askeri kanatta bir hassasiyet yarattığını ve sorumluluğu üstlenip güce başvurduğunu belirtmiştir.³⁴ Samuel Huntington ise AGÜ'lerde silahlı resmi güçlerin müdahalede bulunmalarını ekonomik ve siyasi çalkantılara son vermek ve istikrar sağlamak amacıyla gerçekleştirdiğini, toplumsal yaşamdaki anarşinin bu müdahaleleri beslediğini belirtmiştir.³⁵ Guillermo O'Donnell ise Pye ve Huntington ile paralel görülebilecek bir açıklama getirerek düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Askeri profesyonelleşmenin sonuçları, sivil kesimlere karşı üstünlük duygusu ile bütünleşerek asker tarafından, toplumun önde gelen tüm sorunlarını militarize ederek siyasi ideolojiler benimsenmesini kolaylaştırır. Bu tür ideolojilerin benimsenmesi, aynı zamanda erişilmiş profesyonelleşmenin korunmasını, yüksek ulusal çıkarlar düzeyine ulaştırır.”³⁶

Tıpkı Pye ve Huntington gibi O'Donnell'da AGÜ'lerde Ordu'nun ilerlemeci, aydın misyonuna vurgu yaparcasına “*profesyonelleşme*” kavramı altında bu konuyu ele almıştır. Verilen üç örnekten yola çıkarak şu sonuca varmak mümkündür. Gelişmiş ülkelerde ordunun profesyonelleşmesi bir sıkıntı yaratmazken, AGÜ'lerde

³³ Manfred Halpern, “*The Military Role Middle Eastern Armies and The New Middle Class*”, J.J. Johnson (Haz.), **The Role of The Military in Underdeveloped Countries**, Princeton University Press, 1963, s. 277-278.

³⁴ L.W. Pye, “*The Role of The Military Armies in The Process of Political Modernization*”, J.J. Johnson (Haz.), **The Role of The Military in Underdeveloped Countries**, 1963, s. 73-80.

³⁵ Samuel Huntington (edt.), “*Patterns of Violence in World Politics*”, **Changing Patterns of Military Politics**, Free Press of Glancoe, New York, 1962, s. 39.

³⁶ Guillermo O'Donnell, “*Modernleşme ve Askeri Darbeler*”, Ahmet Serdar Sipahi (Çev.), **Latin Amerika'da Militarizm Devlet ve Demokrasi Dosyası**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 98.

profesyonelleşmiş bir ordu, aydın, ilerlemeci, korumacı vb. misyonları üstlenerek müdahalelerde bulunabilir. Bu sakıncalı bir durumdur.

Müdahalelere sebep olan etkenleri sıralarken ekonomik dar boğaz, bitmeyen bir savaş ya da olumsuz sonuçlanan bir diplomatik kriz ve siyasi çıkmaz maddeleri sıralanmıştır. Bunların yanına bir madde daha eklemek mümkündür. Devletin sağlıklı bir şekilde devamını sağlayacak ve toplumsal bütünlüğü ya da düzeni oluşturacak, var olması gereken seçeneklerin eksikliği ya da yetersizliği -örneğin hukuk sistemi- durumunda ordu, kendisini devletin siyasi gücü olarak konumlandırabilmektedir.³⁷ Böyle kaotik durumlarda tek güç olarak ordu, kurtarıcı güç olarak ortaya çıkıyorsa, bu durum ordunun gücünden değil, sivil siyasetin zayıf ve yetersiz ve tutarsız halinden kaynaklanmaktadır.³⁸ Sivil siyasetçilerin popülist tavırları, oportünist yaklaşımları ve halk çıkarı yerine kendi çıkarlarını gözetmeleri, toplumsal sorunlara çare bulmak yerine giriştikleri gereksiz çatışmalar askeri müdahalelere zemin hazırlamaktadır. Finer bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Ordunun hoşnutsuzluğunu yalnızca bir dış olay yaratmaz. Bazı durumlarda askerler, toplumun çözülmeye muhtaç sorunları dururken, siyasetçilerin boş oyunlarla zaman geçirmesinden tiksinecek aşamaya gelirler ve halk aleyhinde alınan kararlar orduyu harekete zorlar. Sivil politikacıların toplumda gözden düştüğü ve ordunun popüler hale geldiği durumlar, askerlerin siyasete girmeleri için en uygun fırsattır.”³⁹

Şu ana kadar ele alınan kavramlar ve tanımlar sonucunda bir müdahalenin gerçekleşmesi için uygun ortamı sağlayan şartları 3 madde ile özetlemek mümkündür.

- Sivil siyasetin yarattığı güven kaybı ve toplum tarafından hissedilen güvensizlik hissi, politikaların tıkanması, kaotik durumun düzeltilmemesi, sorunlara çözüm üretmek yerine sorunlara ek sorunlar yaratılması,
- Silahlı güçlerin ülkedeki kötüye gidişten rahatsız olması ve toplumu ileri taşıyacak koruyucu ve ilerici güç olarak kendini sorumlu ve öncü hissetmesi - aydın sorunu-

³⁷ Gavin Kennedy, **The Military Third World**, The Garden City Press, London, 1974, s. 152.

³⁸ Dankwart Rustow, **A World Of Nations: Problems of Political Modernization**, Brookings Institution, 1967, s. 176.

³⁹ Samuel Edward Finer, **The Man on Horseback: The Role of The Military in Politics**, Pall Mall Press, London, 1962, s. 72.

- Toplumda oluşan yılgınlık, sivil siyasete ve o siyasetin temsilcilerine olan güvensizlik, silahlı güçlerin/ordunun çare olarak görülmesi ve ona böylece meşruiyet kazandırması

Bu sonuçlar müdahale ortamının nasıl oluştuğunu ve olgunlaştığını gösterir niteliktedir. Kaotik bir toplumun genel karakteristiği değişmemektedir. Toplumsal sınıf katmanları, yetenek ve güçleri doğrultusunda eylemde bulunmaktadır. Maddi durumu iyi olan sınıf, rüşvet ile işlerini yoluna koyarken, üniversite öğrencileri görüş ve talepleri doğrultusunda ayaklanır, toplumun emekçi sınıfı greve giderken, silahlı güç olan ordu, üzerine aldığı misyon gereği müdahalede bulunmaktadır.⁴⁰ Kaotik bir toplumsal düzende halk, beklentilerine ulaşmak için Ordu'nun bu istekleri gerçekleştirmek için harekete geçmesini beklemektedir. Nurşen Mazıcı'ya göre kaotik yapının ortaya çıkmasının temel nedeni, toplumun neredeyse tamamının ve ülkedeki tüm kurum ve kuruluşların radikal ve ileri bir düzeyde siyasallaşması neticesinde vuku bulan kaostur. Bu noktadan sonra ordu gibi silahlı güçlerin temel hedefi, bu karmaşaya son verip, denetimi sağlamak ve gidişatı resmi politikalar çerçevesinde şekillendirmektir.⁴¹ Toplumun bilgi birikim ve siyasa konusunda gelişmediği ve silahlı güçlerin de yeterli düzeyde profesyonelleşmediği durumlarda bu kısır döngü devam edecek ve askeri müdahaleler birbirini takip edecektir.

Askeri müdahalelerle toplumun sivil yapısı ile oynanmakta ve sivil halk giderek askeri tertip içine alınıp baskın güce benzetilmektedir. Siyasi partilerin kapatılması sonucu siyaset hayatı içinde yer bulamayan bireyler teslimiyet duygusu içine hapsolmaktadır. Bu durum fikirsel hareketliliğin ve direnişin yerini durağanlığa bırakmasına sebep olmaktadır. Uzlaşma politikası uygulanmamakta onun yerine tek sesli, tek başlı bir düzen gelmektedir. Böyle toplumlarda iletişim halinde olan bireylerin yerini suskun ve sinmiş kitleler alır tespiti yapılabilir.

Askeri müdahalede bulunanlar meşruiyetleri ve gelecekleri için iki temel şeye başvurmaktadır. Bunlardan birincisi, siyasal hayat normale dönmeye başladığında ve yönetim sivillere devredildiğinde, herhangi bir sıkıntı yaşamamak için uygun bir şekilde hazırlanmış bir anayasa yapmak ve ikincisi, müdahale sırasında ve sonrasında meşruiyet kazanmak için yasalar üstü bir imgeyi kendilerine görünmez ve dokunulmaz

⁴⁰ Samuel Huntington, **Political Order and Changing Societies**, Yale University Press, 1968, s. 196.

⁴¹ Nurşen Mazıcı, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989, s. 73-74.

bir kalkan olarak pragmatist bir yaklaşımla kullanmak. Türkiye'deki askeri müdahaleler incelendiğinde karşılaşılan sonuç, her müdahale sonrası yeni bir anayasanın yapılması ve yapılan her müdahaleye devletin kurucusu Atatürk imgesinin, müdahaleyi yapanların fikir dünyaları doğrultusunda kullanılmasıdır. Dünya siyasetinde Atatürk benzeri liderler, hayatlarını kaybettikten sonra arka plana itilmiş, yahut zaman içerisinde popülerliklerini kaybedip toplumsal ve siyasal hayattan silinmiştir. Atatürk ise bu konuda istisna liderlerden olup, yaşamını yitirdikten sonra imgesel ve toplumsal değeri giderek artan bir lider konumunda olmuştur. Türk toplumunun büyük bir kısmı için Kurtarıcı, Kurucu, Ata, Başöğretmen, Önder gibi sıfatlar ile anılan, meydanlara büstleri, heykelleri yapılan, cadde, sokak ve okullara isimleri verilen, tüm resmi ve özel kurum/kuruluşlarda kendisine ait bir söz ya da köşe bulunan, hemen her siyasi görüşten kişi, kurum ya da partinin, kendisinden referans verdiği, O'nun bir sözünü paylaştığı, yahut yer ve zaman faktörü göz önüne alınarak, siyasi konjonktüre göre kendi görüşlerini sanki Atatürk söylemiş gibi aktararak eylem, söylem ve davranışlara meşruiyet kazandırma aracı haline getirilmiştir. Türk siyaset haritasında yeri geldiği zaman herkes Atatürktür ve beyanlarına göre Atatürk sevgilerinden asla şüphe edilemez. Çok farklı fraksiyonlar, çok farklı cephelerde yer alan kişi ve liderler, birbirlerine karşı olsalar bile, söylemlerinde Atatürk ve Atatürküçülüğe yer vermektedirler. Türkiye'de böylesine önemli bir konumda olan Atatürk'ün, Türk siyasi hayatı içinde partiler, parti liderleri ve askeri müdahalede bulunanlar tarafından taraftar arttırma, görünmez ve dokunulmaz bir savunma kalkını oluşturma amacıyla kullanılması da kaçınılmaz olmuştur.

Sivil siyasete yapılan her müdahale, tarihsel bir kırılma noktasını temsil etmektedir. Cumhuriyet'in ilanından günümüze yapılan her bir askeri müdahale incelendiğinde Atatürk ilkelerini koruma ve Atatürküçülük gerekçelerinin öne sürüldüğü tespit edilmiştir. Bu müdahalelerden ilki bilindiği üzere 1960 yılında meydana gelmiştir. Menderes'in muvazzaf subaylara büyük çaplı gereksinim olmadığı, ordunun ABD'deki gibi yedek subaylarla yönetilebileceğini açıklaması, Demokrat Parti (DP) iktidarının ordu karşısında aldığı ilk tavır olarak belirtilebilir. DP Hükümeti'nin orduya karşı belirgin duyarsızlığının Atatürk'ü gözden düşürmeyle eş anlamlı olduğunu otomatik olarak varsaymak mümkün olmasa da 27 Mayıs Müdahalesi'nde genç subayları siyasi iktidara karşı gizli örgütlenmeye götüren

nedenlerden önemli birisi bu subaylarda yer eden, iktidar partisinin Atatürk devrimlerine özellikle laikliğe karşı tavır almış olduğu inancıdır denilebilir. 1971 yılının 12 Mart'ında yapılan müdahale incelendiğinde, General Batur ile yakın ilişki içinde olan grup kendisine “*Devrimci Kemalizm Grubu*” adını vermiştir. Bu subaylar kendilerini “*Gerçek Atatürkçü*” olarak görmüşlerdir. Batur'a göre ise grubun kurmayı düşündüğü rejime yönelik önerilerin Kemalizm ile ilgisi olmadığı gibi, Atatürk'e ve Kemalizm'e de zarar vermektedir. 12 Mart öncesinde generallerin bir kısmı, gençliğin ve milletin Kemalizm etrafında toplanmasını isterlerken, Kemalizm teriminin artık kullanılmaması gerektiğini, çünkü Sol'un onu istismar ettiğini söyleyenler de olmuştur. Muhtıra metninde mevcut anarşi durumunun ortadan kaldırılması ve reformların uygulanması istenirken muhtıracılar bunun “*Atatürkçü bir görüşle*” ele alınmasını istemiştir. Fakat Atatürkçü görüşün ne olduğu açık değildir. Bu aşamada Atatürkçülüğün diğer ideolojilerden uzaklaşmada kullanılacak açık bir doktrine çevrilmesi gerektiği ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kili ve Giritli gibi sivil akademisyenlerin dışında emekli albaylardan mühendisler kadar daha birçok kişi Atatürkçülük üzerine kitaplar yazmıştır. Süreç incelendiğinde, gerçekleşen her müdahale ile beraber, adında Atatürk, Atatürkçülük ya da Kemalizm ifadelerinin yer aldığı yayınlarda artış tespit edilmiş, bu artışın en çok yaşandığı dönemin ise 12 Eylül müdahalesi süreci olduğu görülmüştür.⁴²

Ordu eliyle yürütülen çalışmalarda iki husus dikkat çekmektedir. İlki, bu yıllarda sivil akademisyenlerden farklı olarak ordunun Atatürkçülüğü henüz bir ideoloji olarak sınıflamaktan kaçınmasıdır. İdeoloji yerine “*dünya görüşü*” ya da “*düşünce sistemi*” kavramlarının tercih edildiği tespit edilmiştir. 1970'lerde gittikçe daha çok vurgulanan Atatürkçülük, ordu açısından artık her türlü siyasal istikrarsızlık ve belirsizliğin aşılmasında aranılacak bir ölçüt haline gelmeye başlamıştır. Dönem içerisinde önemli bir etkisi olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve komünizm tehlikesi karşısında Atatürk, Atatürkçülük ve din ögesi, bu siyasi akıma karşı bir panzehir olarak konumlandırılmıştır. Komünizmle mücadele örgütleri oluşturulmuş, bu ideoloji sapık ve sapkın görülmüş ve Atatürkçülük, bir Sol karşıtlığı, komünist panzehiri olarak yeniden formüle edilmiştir. Atatürk'e ait olmayan Sol ya da

⁴²Varılan sonuç, Milli Kütüphane kaynak havuzu üzerinde yapılan incelemeler sonucunda elde edilmiştir. bkz. <https://kasif.mkutup.gov.tr> Erişim: 28.08.2019.

komünizm karşıtı sözler, sanki Atatürk söylemiş gibi dillendirilmiş, Okul duvarlarına, gazetelere yazdırılmıştır. Kişisel ya da kurumsal fikirleri meşrulaştırma aracı olarak Atatürk imgesinden ve Atatürkçülüğün kullanılmasından geri kalınmamıştır.

70’li yıllar bitip 80’li yıllara girildiğinde, 12 Eylül’de Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) iç hizmet kanununa dayanarak yönetime el koyduğunu açıklamıştır. Yayınladıkları ilk bildiri de devletin, başlıca organları ile işlemez duruma getirildiği, anayasal kuruluşların tezat ve suskunluğa büründüğü, siyasal partilerin kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumları ile devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamadıkları ve gereken tedbirleri alamadıkları ileri sürülmüştür. Bunların hemen ardından “*Atatürkçülük yerine irtica ve diğer sapık ideolojik fikirlerin üretilerek*” devletin güçsüz bırakılıp acze düşürüldüğüne dikkat çekilmiştir. 1980’de *Atatürk* ve *Atatürkçülük* farkında olarak ya da olmayarak adeta bir işkence aracı haline getirilmiştir. Mamak Cezaevinde yaptığı bir ziyareti aktaran gazeteci, *verilen emir ile birlikte Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’ni ya da Onuncu Yıl Nutkunu hançerelerini yırtarcasına okuyan*⁴³ çok sayıda tutuklu olduğunu belirtmiştir. 1960, 1971 ve 12 Eylül 1980 ve 1997 Askeri Müdahalelerinden sonra Atatürk imgesinde bir yükseliş olduğu gözlenmektedir. Her dört müdahalede de askerler anayasal düzene net bir şekilde karşı çıkmıştır. Bu girişimlerini meşrulaştırmak için, anayasadan daha yüksek bir meşruluğu ileri sürmek durumunda kalmışlardır. Müdahalelerinin sebeplerini açıklayan beyanlarda askerler, Atatürk’ten bir meşruluk aracı olarak söz etmişlerdir. Bu noktada sıkça dillendirilen imge kavramını açmak ve heykeller üzerinden değerlendirmek uygun olacaktır.

İmgeler, somut bir nitelik taşıyalar da güçlerini soyutluktan alan sembollerdir. Heykeller, anıtlar yahut fotoğraflar, duygulardan beslenen somut semboller olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemsel şartlar gereği anıtlar, heykeller kent meydanlarını süslemiş, zihinsel sembolizmin imgesel yansıması olarak toplum hayatında yer etmiştir. Heykeller, anıtlar maddi birer fenomen olma vasfına sahipken, imge, imaj, karizma gibi hafızada varlığını sürdüren soyut kavramlar ve duygular, semiyotik⁴⁴ ile

⁴³ *Milliyet Gazetesi*, 08.12.1980.

⁴⁴ Semiyotik / Semiyoloji: İletişim amacıyla kullanılan her türlü gösterge dizgesinin yapısını, işleyişini inceleyen bilim. bkz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=gösterge%20bilimi&guid=TD.K.GTS.51bedc8e0224b1.86230753. Erişim: 09.03.2018.

kendini var etmiştir. Resimler zaman içerisinde yıkılabilir, heykeller dönemsel şartlar gereği ya da doğal afetler sonucu yıkılabilir, anıtlar yerlerinden sökülebilir; ancak zihinlerdeki anlamlar, imajlar ya da başka bir deyişle imgenin gücü sayısız yerde varlığını devam ettirebilir.

Jean-Paul Sartre, heykellerin sanatsal bir obje olarak algılanması ile o heykellerin/imgelerin/imajların doğasıyla ilgili düşüncelerin geliştirilmesini birbirinden farklı iki algılama türü olarak ele almıştır.⁴⁵ Heykellerin semiyotik değerleri, üzerinde taşıdıkları imgesel güç, onların sanatsal bir kaygıdan ziyade ideolojik bir amaçla üretilmelerine sebep olmuştur. Bu noktada Atatürk heykelleri/anıtları önemli bir yer tutmaktadır.

Dönemsel olarak sayılarında artış ya da azalış görünen, şartlara göre biçim değiştiren, bazen kalpaklı, bazen askeri kıyafetli ve bazen de sivil kıyafet ile tasvir edilen, dönemine göre bazen kent meydanlarına dikilen, farklı dönemlerde ise meydanlardan ziyade daha iç kesimlere konumlandırılan Atatürk heykellerinin süreç içerisindeki bu devinimi merak uyandırıcıdır. Heykeller, pirinç, tunç, mermer gibi malzemelerden yapılan cansız ve soğuk nesnelere olmalarına karşın içlerinde, duruşlarında ve konumlarında taşıdıkları anlam bir o kadar canlı, sıcak ve kapsayıcıdır. Türkiye özelinde, heykeltıraşlar, “*üreten*” kimliklerinden ziyade “*iletici*” konumundadır. Açık ifadesi ile dönemsel egemen ideolojinin söylemek istediği, anlatmak istediği meseleleri, oluşturulmak istenen duruşu ve toplumu ve fikriyatı yaptıkları heykeller ile topluma ileten kişilerdir.

Türk ve dünya siyasetinde önemli bir imge olan Atatürk’ün heykelleri siyasi dinamikler çerçevesinde araştırmıştır. Heykellerin siyaset ve toplum analizinde mekânı nitelendirme, sınır koruma, mesaj verme, topluma yeni kimlik aşılama gibi misyonları vardır. Bu heykeller, iktidarın ya da kurucu iradenin kendi hedefleri ve faaliyetleri için simge olarak yarattığı işaretlerdir. İnşa edildikleri döneme ve kurucuların belirlediği ilkelere bağlılığı ve sürekliliği resmetmeleri bakımından önemlidirler. Yukarıda heykellerin mesaj iletici özellikleri olduğu belirtilmiştir. Bu mesaj sadece içinde bulunduğu dönemin insanlarına değil, gelecek kuşaklara da bu

⁴⁵ Jean-Paul Sartre, **Imagination**, University of Michigan Press, 1962.

mesajı iletme kaygısı gütmektedir. Bu açıdan heykeller, tarihsel olarak ortak bir duyguyu, ortak bir gücü, ortak bir tarihi temsil etmektedir.⁴⁶

Heykeller/anıtlar içlerinde ideolojik anlam barındıran güçlü semboller oldukları için, iktidar değişimlerinde ya da dönemsel devrim karşıtı hareketlerde yeni gelen iktidarlar tarafından yıkılan, yok edilen simgeler olmuştur. Burada amaçlanan, ortak bir değeri, simgeyi ortadan kaldırıp hafızaları silmek, o simge ile geleceğe aktarılmak istenen mesajın önünü kesmek, yeni devrin ideolojisini hâkim kılmak şeklinde özetlemek mümkündür.

Okul, ders kitabı vb. materyaller gibi heykeller/anıtlarda “devletin ideolojik aygıtı” olarak incelenmelidir. Golomstock, “*Totaliter Sanat*” adlı çalışmasında sanatsal bir üretim olan heykellerin/anıtların, ideolojik etmenlere evrilmesini şöyle açıklamıştır:

“Devlet, sanatı ve kültürü bir bütün olarak ideolojik bir silah ve güç için verilen mücadelenin bir aracı olarak tanımlamıştır. Devlet, ülkenin sanatsal hayatına dair tüm göstergeler üzerinde bir tekel konumundadır. ...Devlet, artistik akımların en muhafazakâr ve ihtiyaçlarına en yakın olanını seçer ve bu akımı resmi ve zorunlu kılar. Devlet, sınıflara, insanlığa, ırklara, tek partiye veya devlete, sosyal ve sanatsal gelişime düşman ve karşıt olarak geliştikleri gerekçesiyle diğer tüm tarz ve akımlara savaş açar.”⁴⁷

İktidarı ele geçiren siyaset yahut din adamları, ilk iş olarak güzel sanatlar alanı üzerinde hâkimiyet kurmak istemiştir. Bu durumun gerekçesini Suut Kemal Yetkin şöyle açıklamıştır:

“Devlet yönetimini ellerinde bulunduranlar ulusu diledikleri çizgide yaşatmak için, sanatı bir araç olarak kullanmışlardır. 20. Yüzyılda bir ulusu türlü yollarla ele geçiren diktatörler, ilk iş olarak güzel sanatlara el koymadılar mı? Bunun iki korkunç örneği Hitler’le Stalin’dir. Bu iki diktatörün yaşamları boyunca, sanatçı ve edebiyatçılar ya kaçıp başka ülkelere sığınarak çalışmalarını sürdürmüşler ya canlarına kıymışlar ya da ülkelerinde kalarak kısırlaşmışlardır.”⁴⁸

Heykeller/anıtlar, S.K. Yetkin’in saptaması ile devletin yaşamasını, gücünü perçinlemesini, otoritesini sağlamlaştırmasını sağlayan araçlar olarak tanımlanmıştır. Bu heykellerin/anıtların büyüklükleri ya da küçüklükleri, taşıdıkları anlam bakımından önemlidir. Devasa boyutlarda üretilen bu heykellerin/anıtların taşıdıkları

⁴⁶ Sigfried Giedion, **Architecture, You and Me**, Harward University Press, 1958, s. 49.

⁴⁷ Igor Golomstock, **Totalitarian Art**, Harper Collins Publishers, Ekim 1990, s. XIII.

⁴⁸ Suut Kemal Yetkin, **Estetik ve Ana Sorunları**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 65.

anlam, devletin bekası ve liderin otoritesidir.⁴⁹ Bu anlamda Türkiye özelinde Atatürk heykelleri/anıtları, Atatürk kültü oluşturarak rejimin/devrimin taşıyıcılığını üstlenen simgeler haline gelmiştir.

Türkiye’de heykel/anıt yapımı, diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça geridedir. Bunun farkında olan Atatürk, toplumsal bir ön kabulden kaynaklanan, sosyal/toplumsal gücünü buradan alan bir soruna işaret etmiştir. Toplum nezdinde İslam dini esaslarının yanlış anlaşılmasından/yorumlanmasından kaynaklanan ve zaman içerisinde genel kabul halini alan *Put=Heykel* yargısının dayanaksızlığını ve bu iki kavramın birbirinden farklı şeyler olduğunu belirtmiş ve bunu 22 Ocak 1923 tarihinde Bursa’da gerçekleştirdiği konuşmasında dile getirmiştir:

“Münevver ve dindar olan milletimiz, terakkinin eshabından biri olan heykeltıraşlığı azami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi, ecdadımızın ve bunlardan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıralarını güzel heykellerle ilan edecektir.”⁵⁰

Devrim önderi ve kurucu lider Atatürk’ün gerek sivil kıyafet ve gerek askeri üniforma ile heykelleştirilmesi/anıtlştırılması ve bu heykellerde/anıtlarda yer yer milli mücadeleye katılan millet fertlerini temsilen yer verilen figürlerin amacı genel olarak, eğitim seviyesinin çok düşük olduğu bir toplumda görseller vasıtasıyla onlara seslenme arzusudur denilebilir.⁵¹ Tarihsel süreçte imparatorlar, krallar için yapılan heykellere/anıtlara bakıldığında dönemin en sağlam/dayanıklı malzemelerinin kullanıldığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde yapılan heykeller/anıtlar incelendiğinde de aynı şeyin geçerli olduğu söylenebilir. Yapılan heykellerde/anıtlarda bronz malzeme kullanılmış ve bu heykellerin/anıtların kaideleri mermerden üretilmiştir. Kullanılan malzemelerdeki sağlamlığı, devletin ve devrimin kalıcılığı ve geleceğini temsil etmektedir yorumu mümkündür. Atatürk heykelleri/anıtları dönemsel olarak farklılıklar göstermekte ve sayılarında artış ya da

⁴⁹ Aylin Tekiner, **Atatürk Heykelleri**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 26.

⁵⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, N. Unan (Der.), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s. 66-67.

⁵¹ “O zamana kadar, böyle bir konunun varlığından haberi olmayan halk, bir anda şehirlerinin meydanlarında değişik, seyredende bambaşka etki yapan, ilgi çekici yapıtlarla karşılaşyordu. Orada, yakın geçmişin acı günlerini hatırlatarak içini burkan, kazandığı zaferin gururuyla göğsünü kabartan ‘şekilli anlatımlar’ bulunuyordu. Onların odak noktasında da ya at üstünde ya asker üniforması ya da sivil giysiyle, kendisini ezik, yenik düşüren bir düzenden çıkarıp zafere ulaştıran, incinen gururunu yükselten büyük kurtarıcısının şeklini görüyordu.” bkz. Hüseyin Gezer, **Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984, s. 19.

azalış gözlemlenmektedir. Bu sebepler Atatürk imgesinin sembolleştirilmesi örnekleri olan heykelleri/anıtları incelerken dönemlere göre sınıflandırmak yerinde olacaktır.

Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm, Türk siyasetinde varlığını hiç kaybetmeyen bir imgeler topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemsel bazda ihtiyaca göre söylemsel ve eylemsel yoğunluğu artmış yine dönemsel olarak biraz daha arka plana itilmiş ancak Türk siyaset sahnesinden hiç eksilmemiştir.

Dönemsel olarak dalga gücünde değişimler yaşayan bu imge, sadece Atatürkçü/Kemalist görünüp kendisine dokunulmazlık ve eylemlerine meşruiyet yaratanlar tarafından değil, Atatürkçülük/Kemalizm karşıtları tarafından da çeşitli öcü/düşman imgeleri yaratılarak sembolize edilmiş ve Anti-Atatürkçülük ile kendi tabanlarına yayılma stratejisi uygulanmıştır. Bu ve benzeri durumları ayrıntılı olarak incelemeden önce Atatürkçülük/Kemalizm tanımlarını vermek yerinde olacaktır.

27 Mayıs Müdahalesi ile Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm, Türkiye'nin sorunlarının çözüm anahtarı olarak ele alınmış, bu ideolojinin esas dinamikleri belirlenmeye çalışılmış ve CHP'ye yakınlığı ile bilinen bir takım aydın ve düşünür tarafından Atatürkçülüğe yeni bir ruh ve kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Atatürkçülüğün/Kemalizmin dogmatik düşünceler topluluğu olmadığı izah edilme gayreti kendini göstermiştir.⁵² Atatürkçülüğün/Kemalizmin dogmatik bir düşünce sistemi/ideoloji olmadığını savunanların başında düşün dünyasında Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu gelirken, siyaset dünyasında ise Bülent Ecevit bu fikrin savunucuları olmuştur. H.V. Velidedeoğlu, Atatürkçülüğü/Kemalizm'i donmuş/kalıplaşmış fikirler olmaktan kurtarılması gerektiğini, ideolojinin devrimci yanının ağır bastığını, sahte Atatürkçülere karşı devrimcilik ilkesine sarılmak gerektiğini vurgulamıştır. H.V. Velidedeoğlu'na göre Atatürkçülüğün özü; "*ileriye, daima ileriye, aydınlığa ve refaha doğru götürmektir.*" H.V. Velidedeoğlu, Atatürk ve Atatürkçülüğü sömürenlerin daima ön planda olduğunu, bunlarla mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. H. V. Velidedeoğlu'nun önemli değerlendirmelerinin olduğu

⁵² Örnek çalışma olarak çok yazarlı bir derleme olan ve ilk basısı 1963 senesinde yapılan eser için bkz. Yaşar Nabi Nayır (Haz.), **Atatürkçülük Nedir?**, Varlık Yayınları, 1982. Bu kitap içerisinde Oktay Akbal, Falih Rıfki Atay, Melih Cevdet Anday, Şevket Süreyya Aydemir, Hikmet Bayur, Bülent Ecevit, Attila İlhan, Afet İnan, Enver Ziya Karal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Suna Kili, Tarık Zafer Tunaya, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hasan Ali Yücel gibi pek çok ismin Atatürkçülük üzerine kaleme aldıkları yazılar bulunmaktadır.

1963 tarihli “*Sahte Atatürkçüler*” başlıklı yazıdan birkaç pasaj paylaşmak yerinde olacaktır:

“...Para ve sanat eserleri başta olmak üzere, maddi veya artistik değer taşıyan birçok nesnelerin sahtesi olduğu gibi, ulusların yaşamında büyük manevi değeri ve hayatta kalabilmenin koşulu olan kimi ideolojilerin de sahtesi olabiliyor. ...Atatürkçülük, büyük Atanın ölümünden beri, bir kısmı duraksayıcı ve tutucu bir kısmı, korkak, kimisi cahil ve sapık, kimisi de düpedüz çıkarıcı ve alçak politikacıların ve kalemlerin eline öylesine bir taviz konusu, hatta açık veya sinsi bir saldırı hedefi oldu ve bunu yapanlar, hiç utanmadan öylesine Atatürkçü geçindiler ki, bugün gerçekten Atatürkçü olanlar bu ortam içinde yadırganmakta bu sahte Atatürkçülerin de düşmanlığı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. ...Atatürk’ün ölümünden beri, ‘Atatürkçüyüz’ diye diye Atatürkçülüğü kemirmekte uğraşyoruz. 27 Mayıs 1960’tan sonra ülkede Atatürkçü olmayan kalmadı. Kendi aralarında konuşurken Atatürk için ağza alınmaz sözler kullanmaktan utanmayanlar Atatürkçü! ...Atatürkçülüğü bir balmumu sanan kişiler onu kendi istedikleri kalıba sokabilmek çabasındadırlar.”

H.V. Velidedeoğlu, “*Sahte Atatürkçüleri*” tanımladıktan sonra ilerleyen kısımlarda Gerçek Atatürkçülük nedir? Sorusuna kendi bakış açısı ile cevap vermiş ve bir Atatürkçü profili çizmeye çalışmıştır:

“Gerçek Atatürkçü, adına yüzlerce, binlerce cinayetin işlendiği şeriatçılığa karşıdır: din işlerinin dünya işlerine karıştırılmasına karşıdır. ...Gerçek Atatürkçü ırkçılık ve faşizm gibi denenmiş ve birçok ulusları felakete sürüklemiş sapık ideolojilere düşmandır. ...Gerçek Atatürkçü, düşün ve inanış alanında hoşgörüyü sahip olan adamdır; vicdan özgürlüğüne saygı gösterir; kimsenin dinine ibadetini karışmaz; camiye gitmeyene kafir, zındık, komünist demez. ...Gerçek Atatürkçü, Türk’ün bağımsızlığına kasteden emperyalizmin kapitalizmine ve milletlerarası kapitalizmle işbirliğine düşmandır.”⁵³

H.V. Velidedeoğlu, Atatürk’ün ölümünden itibaren Kemalist devrimlerin özünün unutulduğunu, kendi deyimiyle çıkarıcı Atatürkçülerin heykeller dikip, bayram ve matem günlerinde onu putlaştırdığını ve bu vesile ile tüm devrimlerin çığnendiğinin altını çizmiştir.⁵⁴ Düşün dünyasında H.V. Velidedeoğlu’nun bu fikirleri yanında siyaset dünyasında da Bülent Ecevit benzer fikirleri savunmuş/dillendirmiştir. 1960’lı yıllardan itibaren CHP içerisinde ve tabanında Atatürk’ün “*Devrimcilik*” ilkesi, esasta Atatürk’ün devrimlerinin korunmasının yanında, bunu aşan, yeni atılımlar yapılması gerektiğini savunan, toplumsal sorunlara çözüm getirmesi planlanan dinamik bir ideoloji şeklinde yeni baştan yorumlanmaya başlanmıştır. Daha önceleri “*Halkçılık*”

⁵³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “*Gerçek Atatürkçülük*”, Yaşar Nabi Nayır (Haz.), a.g.e., s. 37-43.

⁵⁴ Halil İnalıcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 5. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 67.

ilkesi ile köylü ve çiftçi sınıfı zihinlerde canlanırken bu tarihten itibaren işçi sınıfı da bu ilke çerçevesinde değerlendirilmiştir. Dünya siyasetinde yayılmaya başlayan ve özellikle gelecek üzerine bir umudu olmayan işçi sınıfını derinden etkileyen ve sistemleri sarsan fikirler CHP içerisinde de böylece karşılık bulmuştur. Böylece parti içerisinde Devrimcilik ve Halkçılık ilkelerinin yeni bir yapıya bürünmelerini ve hız kazanmalarını isteyenler çoğalmaya başlamıştır. Bülent Ecevit'te bu şartlar altında siyaset arenasında ön plana çıkmıştır.

Bülent Ecevit, Atatürkçülük, Devrimcilik ve Halkçılık üzerine yaptığı konuşmaları “*Atatürk ve Devrimcilik*” adlı eserinde toplamış ve yayınlamıştır. Bülent Ecevit'in temel görüşleri, değişimden korkan ve değişim olacağı takdirde fikirlerin zarar göreceğini düşünen tutucu partililerin “Atatürk'ü putlaştırdıkları” ve devrimcilik-halkçılık ilkelerini dondurup işlemez hale getirdikleri şeklinde olmuştur. Devrimleri, altyapı ve üstyapı devrimleri⁵⁵ olarak kategorize eden Ecevit'e göre üstyapı⁵⁶ devrimleri, halkın sömürülmesini, yokluktan kurtarılmasını sağlamamıştır. Bunun için de altyapı devrimleri⁵⁷ gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁸H.V. Velidedeoğlu, Atatürkçülüğü/Kemalizm'i yorumlarken toplumsal meseleleri ele almakla beraber Atatürk'ün fikirlerinin yıpratıldığı, sömürüldüğü, devrimlerin hasar gördüğü ve Atatürkçü görünüp Atatürk ve Atatürkçülüğe/Kemalizm'e zarar verildiği tezi üzerinden ilerlerken; Bülent Ecevit, H.V. Velidedeoğlu ile belli bir ortak paydada buluşup meseleyi ekonomik parametreler üzerinden ele almış, işçi-köylü sınıfı üzerinden yorumlar getirmiştir.

Farklı düşüncelerin savunuculuğunu yapan kişi/grup/kuruluşların birbirinden farklı Atatürkçülük/Kemalizm yorumları geliştirmesi yanında aynı fikirde ya da aynı çizgide olarak tanımlanabilecek kişiler/kurumlar arasında da yukarı da değinildiği gibi farklılıklar görülmektedir. Osmanlı tarihi üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınan dünyaca ünlü Türk tarihçi Prof. Dr. Halil İnalcık, Atatürkçülük/Kemalizm nedir? sorusuna şöyle bir cevap geliştirmiştir:

⁵⁵ “Altyapı-Üstyapı devrimleri” kavramı, esasen Marksist ideoloji terminolojisinin bir parçasıdır.

⁵⁶ Laiklik, eski geleneklerin ve adetlerin terk edilmesi, giyim kuşam da yapılan yenilikler vb. Bülent Ecevit tarafından üst yapı devrimleri olarak tanımlanmıştır.

⁵⁷ Altyapı devrimleri ile anlatılmak istenen: ağalık ve şeyhlik düzeninin bitirilmesi, Atatürk döneminde gerçekleştirilemeyen toprak reformunun gerçekleştirilmesi, köylünün ve işçinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi şeklinde özetlenebilir.

⁵⁸ Bülent Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, Tekin Yayınevi, 1970, s. 19, 28, 38-43.

“Atatürk inkılabı, bugün artık yalnız Türklüğün değil, hür dünyanın idealidir. Onun kurduğu milli devlet, uyuyan milletlere bir ilham ve kuvvet kaynağı olmaktadır. Atatürk bugün yalnız kendi milletinin değil, cihan tarihinin de yapıcı kuvvetlerinden biri haline gelmiştir.”⁵⁹

Prof. Dr. Halil İncalcık’ın bu yorumu, Atatürkçülüğün/Kemalizmin evrenselliği, mazlum milletler olarak nitelenen ülkeler için bir umut ışığı olduğu ve modern dünyanın ulaşmak istediği hedefin esin kaynağı olduğu şeklindedir.

1961 Anayasası komisyonunun sözcülüğünü yapan, hukukçu Prof. Dr. Muammer Aksoy’da Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm imgelerinin sömürülmesi ve içlerinin boşaltılmasından şikayetçi olmuş ve bir Atatürkçü’nün/Kemalist’in nasıl olması gerektiğini kendi penceresinden yorumlamıştır.

“Atatürk daha birkaç on yıl yaşasaydı ve hele 1945-1971 arasında sağ olsaydı, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, insanlığın ulaştığı yeni kavramlardan, yeni ilkeler ve ölçülerden, yeni amaçlardan sonra, ne düşünür ve ne yapmak isterdiyse: Gerçek Atatürkçülük, işte bunları istemek ve bunlar için mücadele etmektir. ...1919’larda, 1921’lerde Atatürk’ü Bolşeviklikle suçlayan güçler ve sapıklar, bu kez Atatürkçü gençliği ve gerçek Atatürkçülüğün savunucusu aydınları; öğretmenleri, profesörleri, yazarları, sendikacıları, kafası işleyen ülkücüleri, komünistlikle suçlamaktadırlar. ...Atatürkçülüğü yobazlaştırıp soysuzlaştırmanın ve onu 10 Kasım’larda sahte göz yaşları dökerek ‘Ataam! Sarı saçların, mavi gözlerin.. Sen ölmedin ve ölmeyeceksin’ diye nutuklar çekmekten başka bir değer ve anlama sahip olmayan içi boş bir kavram derecesine düşürmenin sırası geldiğini sanmaktadırlar.”⁶⁰

Prof. Dr. Muammer Aksoy’un yazısında önemli bir vurgu gözlerden kaçmamalıdır. Öcü imgesi olarak kurgulanan komünizm karşısında panzehir olarak pragmatik amaçlara hizmet eden araçlar olarak formüle edilen Atatürkçülük/Kemalizm ve din imgeleri, farklı şekillerde yorumlanıp yeni anlamlar kazanmıştır. Bir anlamda F. Hegel ve K. Marks’ın düşün sistemlerinde görülen “yabancılaşma” kavramı, Atatürkçülük/Kemalizm için de farklı bir anlamda kullanılabilir. Dönemler temelinde izlenen politikalar çerçevesinde bir anlamda Atatürkçülük/Kemalizm kendisine yabancılaşmıştır ya da diğer bir deyişle devlet, kurucu ideolojiye yabancılaşmıştır.

Atatürkçülük/Kemalizm ideolojisinin evrenselliğinden ve toplumsal yansımalarında söz eden Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, bu ideolojiyi tarihe mâl olmuş bir sistematüğün uygulanışı olarak tanımlamıştır.

⁵⁹ İncalcık, a.g.e., s. 154.

⁶⁰ Muammer Aksoy, **Devlet Hukukla Yaşar**, Cumhuriyet Kitapları, 3. Baskı, Mart 2015, s. 34-35.

“...Kemalizm deyimi ile de ifade olunan Atatürk ilkeleri ve devrimleri Türkiye ve dünya çapında bir fikir-kuvvetin, özgürlük fikir-kuvvetinin tezahürü, politik, sosyal, ekonomik, düşünsel sonuçlarıyla ulusal hayata ve tarihe mal oluşu, uygulanaşıdır.”⁶¹

Atatürkçülüğü/Kemalizm’i bir ideoloji olarak görmeyen, bir devrimler bütünü olarak niteleyen Prof. Dr. Niyazi Berkes, Kemalizmin bir modernleşme akımı ve ilerici bir grup aydınının, gericiler ile mücadele ederek elde edilen bir devrim olduğunu belirtmiştir.

“...Gerçek şudur ki Kemalizmin bir ideoloji değil, tarihsel bir olay ve o olay hakkında bir görüştür. İki yüz yıldan beri başlayan modernleşme akımının doğru yolunu bulması ve ona yönelmesidir. ...Kemalizm devrimi, Mustafa Kemal’in arkasındaki bir avuç ilericilerle, gene bu savaş içinde bulunan muazzam bir gericiler kütlesi arasında didişile didişile santim santim koparılmış bir devrimdi.”⁶²

Prof. Dr. Niyazi Berkes’in bu tanımlamasına göre Atatürkçülük/Kemalizm, Osmanlı Devleti modernleşme hareketlerinin bir devamı ve başarıya ulaşmış hali, karanlık ile aydınlığın mücadelesinin bir ürünü, bir aydınlanma devrimi şeklinde yorumlanmıştır. Falih Rıfkı Atay ise 1953 senesinde Kemalist devrimin, ne Tanzimat hareketi gibi alacalı bir yapıda, ne de batı özentisi bir yapıda olmadığını belirtmiştir. Falih Rıfkı Atay Kemalizmi/Atatürkçülüğü şöyle ifade etmiştir:

“Kemalizm, ne Tanzimat gibi Osmanlı alacası veya frenk züppesi, ne şariatçılık gibi kara yobaz, ne de eski Türkçülük devrinde gördüğümüz yarısı yobazlıktan yarısı ırkçılıktan yoğrulma, kaba şoven yetiştirmez. Yahut böyleleri, onun disiplinini benimseyen parti içinde olsalar dahi, Kemalist değildirler.”⁶³

Atatürk döneminde milletvekilliği ve Adalet Bakanlığı görevlerinde bulunan ve önemli eserler bırakan hukukçu Mahmut Esat Bozkurt ise, meseleyi iktisadi temelde ele almış, devlet sosyalizmi ile ferdi mülkiyeti sentezleyen bir anlayışta yorum getirmiştir.

“...Türk ihtilalinin verisi, sembolik altı ok içindedir ki buna Kemalizm diyoruz ve diyorlar. ...Türk rejimi, devletçiliği, devlet sosyalistliğini kabul etmekle beraber, ferde mülkiyet hakkını ve ekonomik alanda işgörme yetkisi tanır. ...Özel mülkiyeti tanıyan, fakat insanın insan tarafından sömürülmesini

⁶¹ Şevket Aziz Kansu, “Atatürk ve Hürriyet”, Yaşar Nabi Nayır (Haz.), a.g.e., s. 198.

⁶² Niyazi Berkes, **İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965, s. 94, 84-85.

⁶³ Falih Rıfkı Atay, **Niçin Kurtulmamak?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1953, s. 75.

önlemek ve milli kalkınmayı başarmak için devlete ekonomik işlerde kontrol ve teşebbüs hak ve yetkilerini kabul eden bir sistemdir.”⁶⁴

Prof. Dr. İsmet Giritli de Atatürkçülük/Kemalizm üzerine yaptığı değerlendirmede onu bir modernleşme hareketi olarak yorumlamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerinin yer aldığı akılcı bir sistem olarak değerlendirmiştir.⁶⁵

Atatürkçülüğün olumsuz şekilde anılması ve kullanılması konusunda Nurculuk hareketi ve bu hareketin o dönemki lideri Nurslu Sait yaygın kullanımıyla Said-i Nursi başı çekmektedir. DP iktidarı döneminde şehir şehir gezip DP'nin propagandasını yapan Nurslu Sait, Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm üzerine yöneltilen “*deccal*”, “*süfyan*” gibi olumsuz nitelendirmelerin kaynağını teşkil etmiştir.

Partileri/kurumları/grupları bir kenara bırakıp kişisel bazda ilerlendiğinde de görüleceği üzere Atatürk'ün söylevlerini okuyan herkes, onlar arasında kendi görüşüne uygun olanı seçip kendince yorumlayabilmiştir. Her görüşte kişi, Atatürk'ün farklı zamanlarda ve farklı şartlarda pragmatik amaçlarla dillendirdiği fikirleri, dönem ve şart ayırımı yapmaksızın kendince farklı yönere çekebilmiştir. Bu durumda kendisine yayılmak için saha arayan her fikir, eylemlerine meşruiyet kaynağı arayan her hareket, görüşlerine destek arayan her oluşum Atatürk'ü kendi görüşlerinde gösterebilmiş ve Atatürkçülüğü/Kemalizm'i kendi çizgisinde yeni baştan formüle edebilmiştir. Asım Aslan'ın deyiimiyle “*Atatürkçülük, ne yazık ki, hangi niyete yenilirse o tadı veren bir muz niteliğine dönüştürülmüştür.*”⁶⁶

İdeoloji kavramının ya da devrimin belli bir kalıbı, oluş şekli ya da tanımı yoktur.⁶⁷ Hemen her ülkede ya da ülke içerisindeki gruplarda ortaya çıkan devrimler birbirinden farklı kimliklere sahiptir ve her biri özgün nitelikte olmuştur. Her birinin özgün nitelikte olması, her birinde devrime yön veren ideolojinin kendine özgü bir kimliği olması anlamına gelmektedir.

⁶⁴ Mahmut Esat Bozkurt, **Atatürk İhtilali**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 297, 299-300, 305.

⁶⁵ İsmet Giritli, **Tek Birleştirici Akım: Kemalizm**, Yeni İstanbul, 29.01.1969; aktaran: Asım Aslan, **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, 49. Baskı, Şafak Matbaacılık, Ankara, 2000, s. 104.

⁶⁶ Asım Aslan, **a.g.e.**, s. 149.

⁶⁷ “*Şimdiye kadar hiç kimse ideolojinin tek ve yeterli bir tanımını yapamamıştır.*”, Terry Eagleton, **İdeoloji**, 3. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 17.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi Atatürkçülük/Kemalizm'dir. Geniş bir alan olan ideoloji kavramı içerisinde Atatürkçülük/Kemalizm, iktidar sahipleri, müdahaleciler yahut Atatürkçülük/Kemalizm karşıtları tarafından yeni baştan yorumlanıp yahut çarpıtılarak amaçlara araç haline getirilmiştir. Atatürk'ün eylemleri ve söylemleri incelendiğinde gözlerden kaçmayan nokta, O'nun pragmatik bir lider olmasıdır. Farklı zamanlarda ve farklı şartlarda gösterdiği yaklaşımlar, O'nu, amaçlarına araç olarak kullananlar tarafından sömürülecek bir imge haline gelmesine sebep olmuştur. Bu durum, çok farklı ideolojilerdeki kişilerin/kurumların kendi ideolojileri çerçevesinde Atatürk ve Atatürkçülüğü/Kemalizm'i sembolize etmelerine olanak sağlamıştır.⁶⁸

Kemalizm ve Atatürkçülük gibi iki kavram ile bir ideolojinin tanımlanması meselesi ise ayrı bir tartışma konusudur. İlk önce hangisi vardı, Atatürkçülük ne demek, Kemalizm ne demek, aynı şeyler mi yoksa farklı şeyler mi? Gibi sorular ise yanıtlanması gereken problemler olarak görülmüştür.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya ilk çıkan kavram “*Kemalist*” olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında Batı basını tarafından emperyalizme karşı mücadele verenleri tanımlamak amacıyla “*Kemalist*” kavramı kullanılmıştır. Kemalizm, özü itibariyle antiemperyalist ve tam bağımsızlıkçı bir ideoloji olduğu için bu tanımlama doğru bir çıkarım olmuştur denilebilir.⁶⁹ Atatürk hayattayken yazılan Kemalizm isimli/konulu kitaplardan biri olan ve 1936 yılında yayınlanan Tekinalp'in eserinde Kemalizm şöyle savunulmuştur:

“Kemalist devrimin, kesin bir gelişime kavuşmasını ve rejimin tam anlamıyla yerleşmesini beklemek gerekiyordu. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 1935 Mayıs'ında, Ankara'da toplanan dördüncü kongresi dolayısıyla, bunun gerçekleştiğini görmek olanağına erdik. Partinin en yetkili yöneticileri, Kemalist devrimin artık en temel amacına ermiş bulunduğunu ve bundan sonra, genel çizgileri artık bütünüyle ve kesin biçimde saptanan yükselişlerle dolu yolda ilerlemekten başka yapılacak bir şey kalmadığını, bu nedenle,

⁶⁸ Erol Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi**, 6. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008, s. 851.

⁶⁹ “Kemaliler, Kemalistler, Kemalizm deyimleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin liderliğe yükselmesiyle birlikte, bu mücadeleyi ve mücadeleye katılanları isimlendirmek amacıyla gerek ülke içindeki yazışmalarda gerekse yabancı basında ve yabancı temsilciliklerin yazışmalarında sık kullanılan bir deyim olmuştur. ...Kemalizm deyimi, ülke içinde ideolojik bir anlam yüklü olarak ilk kez 'Muhit' dergisinde 1930 Eylül'ünden itibaren... Ahmet Cevat Emre tarafından kullanılmıştır.” bkz. Hakan Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. IX, 20-21, Y. 2010, s. 244-245.

*resmen açıkladılar. Gerçekten de geriye, Kemalist rejimin şimdiye değin oluşturduğu yapılara bir göz atacak olursak, rejimin gerçek yüzünü, olayların, gerçekleştirilen yapıtların ve elde edilen sonuçların aydınlığı altında kolayca görür ve kavrarız.”*⁷⁰

Kemalizm ve Atatürkçülüğü bir ve aynı şey olarak yorumlayanlar olduğu gibi bu iki kavramın birbirinden farklı şeyler olduğunu savunanlar da mevcuttur. Prof. Dr. Cenk Yaltrak bunlardan biridir. Farklı ideolojileri savunsalar dahi, bu fikirlerini iktidara taşımak isteyen kişilerin “rozet Atatürkçülüğü” yaparak Atatürkçülüğün içinin boşaltıldığını, bu kişilerin Kemalizme karşı olduklarını, statükocu, kalıpcı, gelişmeye ve bilime aykırı kişilerin bir kez bile Kemalizm demediğinden bahsetmiştir.⁷¹

Kemalist kavramının Millî Mücadele döneminde ortaya çıktığından yukarıda bahsedilmiştir. Bu konuyu biraz daha açmak yerinde olacaktır. Kemalizm kavramının kökleri, Müdafaa-i Hukuk ve Kuvayı Milliye hareketlerine dayanmaktadır. Hem Anadolu basınında hem de yabancı basında ve resmi yazışmalarda Kuvayı Milliyeciler için Kemalistler, Kemaliler, Kemalın Askerleri gibi tanımlamalar yapılmıştır. Örnek vermek gerekirse, ABD’li gazeteci Demetre Vaka, ASIA dergisinin Şubat-Mart 1922 tarihli sayısında, Abdullah Cevdet ile yaptığı röportajda şu ifadeleri kullanmıştır: “*Ateşli gazetelerden birinin yazdığına göre Kemalistleri zafer gününe kadar kullanacak olan Anti-Kemalistler daha sonra bütün Kemalistleri ipe gönderecekler...*”⁷² 16 Kasım 1922 tarihli The New York Times gazetesinde de Türkiye ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulabilmesi için Kemalistlerin, ABD’nin çıkarlarına anlayışlı yaklaşımları gerektiği belirtilmiştir.⁷³ Benzer şekilde İngiliz kaynaklarında da Kuvayı Milliyeciler için kullanılan kavram Kemalistler olmuştur. Amiral F. De Robeck’in Lord Curzon’a 17 Temmuz 1920 tarihinden gönderdiği yazışmada:

⁷⁰ Tekinalp, **Kemalizm**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 26.

⁷¹ Cenk Yaltrak, “*Kemalizm Ne Zaman ve Kimler Tarafından Yazıldı? Atatürkçülük Kimler Tarafından İcat Edildi? Kemalizm Düşmanlığının Çeşitleri*”, **Aydınlanma 1923 Dergisi**, S. 51, Y. 8, Kış 2008, s. 6.

⁷² Aktaran: Osman Ulugay, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, Yelken Matbaası, 1974, s. 156.

⁷³ bkz. **The New York Times**, 16 Kasım 1922, <https://www.nytimes.com/1922/11/16/archives/kemalists-avoiding-break-with-allies-in-constantinople-drop-demands.html>. Erişim: 24.02. 2018.

*“Ferit Paşa beni ziyaret etti. Türkiye’ye imza ettirmek istenen barış koşullarının bir ölüm fermanı olduğunu söyledi. Halkın bütün ümidi İslam dünyasında ve Bolşeviklerdedir. Kemalistlerin Yunan ilerlemesine dayanmasına imkân yoktur.”*⁷⁴

Ankara’daki milli hareketi “Kemalist” olarak tanımlayan isimlerden bir diğeri de General Rumbold’dur. 1921 yılının 29 Kasım’ında sunduğu raporda: “İstanbul Hükümeti gittikçe Anadolu’ya boyun eğer duruma düşüyor. Yalnız Sadrazam, Kemalistleri asi sayıyor.”⁷⁵ demiştir. Fener Rum Patriği Meletios’ta 17 Nisan 1922 tarihinde: “Yunan ordusunun ricatiyle Rumların vazifesi ümitsiz oluyor. Türkiye’nin en fena tecellisi olan Kemalizm galip gelecektir.”⁷⁶ şeklinde endişelerini dile getirmiş ve amaçlarının önündeki en büyük engelin Kemalistler olduğunu vurgulamıştır. Dış basında durum bu şekildeyken bizzat Atatürk tarafından da hareketin adı Kemalizm olarak tanımlanmıştır. 9-16 Mart 1935 tarihleri arasında gerçekleşen CHP’nin dördüncü büyük kurultayında Atatürk: “Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarılarımızın ana hatları burada toplu olarak yazılmıştır. Partinin güttüğü bu esaslar Kamalizm prensipleridir.”⁷⁷ diyerek yoruma yer bırakmayacak şekilde hareketin ve ideolojinin adını netleştirmiştir. Kendi el yazısı ile 1937 yılında kaleme aldığı ve 1939 yılında gerçekleşecek Kurultay için çalışmaların yazılı olduğu belgede şunları görmek mümkündür:

*“Cumhuriyet Halk Partisi’nin programına temel olan ana fikirler, Türk Devrimi’nin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle yalın olarak ortaya konmuştur (1931) Bundan başka, bu fikirlerin başlıcaları, 1927 yılında Kurultayca da kabul olunan Parti Tüzüğü’nün genel esaslarında ve aynı Kurultayca onaylanan, Genel Başkanlığın bildirdiğinde ve 1931 Kamutay seçimi dolayısıyla çıkarılan Bildiride saptanmıştır. Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarılarımızın ana hatları, burada toplu bir halde yazılmıştır. (1931) Bunlardan başka, 1935 Kurultayınca saptanan fikirler de bu programa ulanmıştır. Partinin güttüğü bütün bu esaslar ‘Kemalizm Prensipleridir.’”*⁷⁸

Kemalizm kavramı, bu ideolojiyi tanımlarken kullanılan bir ifade olarak kabul edilmiş ve benimsenmiş iken Atatürkçülük kavramı nasıl ve ne zaman ve niye ortaya

⁷⁴ Aktaran: Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s. 276.

⁷⁵ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 168.

⁷⁶ Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.179.

⁷⁷ **Cumhuriyet Halk Partisi Programı**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

⁷⁸ **Anıtkabir Arşivi**, Dosya No: 1091; Aktaran: Doğu Perinçek, **Kemalist Devrim-3 Altı Ok**, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1999, s. 110-111.

çıktı? soruları akla gelmektedir. Atatürk hayatta iken Atatürkçülük gibi bir kavrama rastlamamız mümkün olmamıştır. Atatürkçülük kavramının ortaya çıkış tarihi olarak 1953 yılı kabul edilse de 1944 yılında Falih Rıfkı Atay tarafında kaleme alınan “*Atatürkçülük*” isminde makale mevcuttur. 1953 yılının baz alınmasının sebebi olarak ise Saffet (Arın) Engin tarafından bu kavramın içeriğinin doldurulması ve şekillendirilmesi gerekçe olarak gösterilebilir.⁷⁹

Truman doktrini çerçevesinde yükselen köktendincilik ve öcü simgesi komünizm karşısında takınılan tavır neticesinde, patolojik seviyede ırkçılık eğilimleri görünen ve bir anti-komünist olan Arın Engin⁸⁰ vesilesiyle Atatürkçülük kavramı şekillendirilmiştir.⁸¹ Arın Engin bu dönemde “*Atatürkçülük Moskofluk ve Türklük Savaşları*” kitabını yazmış, 1954 seçimlerinin ardından ise “*Atatürkçülükte Dil ve Din*” adlı eserini yayınlamıştır. Kitap, isminden dolayı her ne kadar Dil ve Din temelli bir anlatım sunacağını vaat etse de içerik olarak ilk eserden büyük bir farklılık barındırmamıştır. İlk kitapta Atatürk’ün tüm mücadelesi öcü imgesinin yani komünizmin karşısında konumlandırılmış ve değerlendirilmiştir. Arın Engin vesilesi ile Atatürkçülük/Kemalizm, Amerikan propagandalarının merkezine oturtulmuş ve komünizmle mücadelede panzehir olarak formüle edilmiştir yorumu yapılabilir. Zaman içerisinde diğer askeri müdahalelerde de görüleceği üzere Kemalizm geri plana itilmiş, dogma haline getirilen, içerik, epistemoloji ve metodolojiden arındırılmış Atatürkçülük kavramı yerleştirilmiştir.⁸² Arın Engin’in sözü edilen eserlerinden alıntılar yapmak bu noktada destekleyici olacaktır.

“Atatürk gene şu anlamda buyuruyorlar; Türklüğün en büyük düşmanı kızılıclıktır, [Komünizm kastediliyor] onu nerede görürseniz eziniz.”⁸³

⁷⁹ Falih Rıfkı Atay, “Atatürkçülük”, bkz. Milli Kütüphane Kâşif, <https://kasif.mkutup.gov.tr/MakaleSonucDetay.aspx?MakId=144884>, Erişim: 26.10.2019.

⁸⁰ Dönemsel isim değişiklikleri yaşayan yazar, Saffet Engin adı ile de yayın yapmıştır.

⁸¹ Hilal Kaplan, Atatürkçülük kavramının ortaya çıkma sebebini şöyle izah etmiştir: “*Esasında, Atatürkçülük teriminin Demokrat Parti iktidarına kadar tedavülde olmadığını belirtmek gerekiyor. 1950’lere kadar, CHP’nin parti programları dahil olmak üzere yaygın bir biçimde kullanılan Kemalizm terimi, DP iktidarına denk gelen yıllarda ‘CHP=Atatürk’ algısını kırarak ...Atatürkçülüğe evrilmiştir. Kemalizm eklektik de olsa, ideolojik bir tutarlılık arz eder. Atatürkçülük ise herhangi bir ideolojik bağdan azadedir.*” bkz. Hilal Kaplan, **Türkiye’nin Ölmeyen Babası**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 137-138.

⁸² Murat Belge, “*Mustafa Kemal ve Kemalizm*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Kemalizm**, C.2, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011. s. 38.

⁸³ Arın Engin bu alıntıyı yaparken herhangi bir kaynak göstermemiştir. Bu söz ileride de görüleceği üzere bazı üniversitelerin duvarlarına da yazılmıştır. Ancak sözün Atatürk’e ait olduğunu gösterir bir belge yoktur. Bu söz TBMM’de de tartışma konusu olmuş, Çetin Altan, yaptıkları araştırma sonucunda

...Atatürk'ü sevmeyen Türklük ve Müslümanlık düşmanıdır, adam da değildir. ...Özgürlük düşmanı yobaz ve kızıla özgürlük verilmez. ...Atatürkçü olmayan Türk olamaz, Müslüman da olamaz. Çünkü her ikisini de kurtaran ve yükselten o dur. ...Atatürk, Tarih ve Dil Devrimleriyle en büyük ırkçılık-turancılık ilkelerini ortaya koymuştur. 'Aradığın güç damarlarındaki soylu soplulu kanda vardır' dediğinde gençliği ırkçılık-turancılık yolunda yürütmedi mi? Gerçek Atatürkçüler, Gökaltçiler ...bu yolda kahramanca savaşıacaklardır."⁸⁴

"Atatürk soyculuğunu (ırkçılığını) ve Türkbütüncülüğünü bunlar, bir <yalan>, bir <kötülük>, bir <macera> deye göstermeğe yeltenmekle, Moskof yancılığı yapmaktan çekinmiyorlar. ...Atatürkçülük aşırı toplumculuğa (sosyalizme) düşmandır. ...Kızıllar, toplum içinde varlıkların eşitlikle dağıtılmış olmamasından, büyük adamların gücenerek çalışmadıklarını ve söndüklerini ileri sürerler. Oysaki, büyük adamların kendi yetikliklerinden bir şey yaratmak istemeleri, içten bir doğal gerekenlik gereğidir. ...Atatürkçülük, eşitliği, gelişme ipuçlarında ve tüzelerde aramaktadır."⁸⁵

Tespit edildiği üzere Arın Engin, dönemin ihtiyaçlarına, hâkim politikalarına ve görüşlerine uygun olarak yeni bir Atatürkçülük/Kemalizm formülü geliştirmiş, Atatürk'e ait olmayan sözleri ona aitmiş gibi sunmuş, öcü imgesi komünizm karşısında Atatürkçülüğü/Kemalizm'i konumlandırarak Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm imgesinden pragmatik amaçları çerçevesinden faydalanmıştır.

DP iktidarının Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Atatürkçülüğü/Kemalizm'i öcü simgesi komünizm karşısına yerleştirenler arasındadır. Arın Engin ile benzer bir Atatürkçülük yorumu geliştiren Celal Bayar, Marksizm'in Türk milleti için hayırlı bir şey olsaydı Atatürk tarafından yurda getirileceğini, sosyalizmin bir baskı rejimi olduğunu ve Atatürk'ün bu rejimi Türkiye'ye getirip kurmadığını ve Cumhuriyet'i tercih ettiğini belirtmiştir. Bazı aydınların Marksizm'e olan eğilimlerinin Atatürkçülükten/Kemalizm'den beslenmediğini, aksine bu Marksist eğilimlerin Atatürkçülük/Kemalizm'in tam karşısında olduğunu vurgulamıştır.⁸⁶ Kemalizm ile Atatürkçülük⁸⁷ arasında bir ayrım yapan bir diğer isim Prof. Dr. Emre Kongar'dır.

bu sözün çıkış kaynağının Münir Hayri Egeli olduğunu belirtmiştir. Atatürk'e ithaf edilen bu ve benzeri sözleri ile anti-komünizm davasında taraftar artırma ve meşruiyet yaratma kaygısı ön planda yer almıştır. bkz. **TBMM, Tutanaklar**, 21.07.1967,

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c021/b145/mm_020211450521.pdf.

Erişim: 24.02.2018.

⁸⁴ Arın Engin, **Atatürkçülük "Manifestosu"**, Kutulmuş Basımevi, İstanbul, 1968, s. 7, 23, 70.

⁸⁵ Arın Engin, **Atatürkçülük ve Moskofluk-Türklük Savaşları**, 2. Basım, Sıralar Basımevi, İstanbul, 1953, s. 47, 235, 240,

⁸⁶ Celal Bayar, **Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1978, s. 15, 17.

⁸⁷ Bu ayrımında dikkat edilmesi gereken nokta, konu sadece Kemalizm ve Atatürkçülük arasındaki farklı bir yorumlamadan kaynaklanmamaktadır. Dünyada ki diğer ideolojiler arasında da benzer farklı yorumlamalar ve uygulamalar mevcuttur. Marksist ülkeler de liberal ülkeler de kendi aralarında farklı

Kongar, hemen her grubun, Atatürk'ü kendi anladığı gibi anlatması ve kendi fikirleri doğrultusunda onu bayraklaştırarak eylem ve söylemlerinde araçsallaştırmasını Atatürkçülük olarak tanımlamıştır.⁸⁸ Kemalizm ve Atatürkçülüğün nasıl ve ne anlamda kullanıldığına değinen Tanıl Bora ise Kemalizm'in Yön dergisi gibi yayınlar sebebiyle sol bir kavram olarak ele alındığını, İslamcı kesimde bu kavramın olumsuz manada kullanıldığını ve bu sol yaftalı Kemalizm ile aralarına mesafe koymak isteyenlerin Atatürkçülük kavramını kullandıklarına değinmiştir. Atatürkçülük kavramının da 27 Mayıs müdahalesi ve sonraki müdahalelerde Kemalizmin yerini aldığını ve kendi deyimiyle jenerik ad olarak kullanıldığını vurgulamıştır.⁸⁹

Atatürk hayattayken gerek kendisi tarafından ve gerek yazarlar tarafından ideolojinin adı Kemalizm olarak konmuştur. Mustafa Kemal'in Atatürk soyadını almasının ardından da herhangi bir değişiklik olmamış, ideolojiyi tanımlamak için kullanılan "*Kemalizm*" kavramı aynı şekilde kullanılmıştır. Atatürk döneminde gazetelerde yazılan köşe yazılarında geçen Kemalizm konusu ve kavramın açıklamasını içeren yazılardan örnekler vermek yerinde olacaktır. Dönemin ve Türk edebiyatın önemli isimlerinden Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1927 tarihli Hâkimiyeti Milliye gazetesinde "*Kemalizm*" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısında Kemalizm kavramının Avrupalılarca benimsendiğini ve sıkça kullanıldığını ama Türkiye'de yeterli ilgiyi görememiş ve tam olarak açıklık kazanmamış bir kavram olduğunu belirtmiştir. Batılıların, milli mücadele başlar başlamaz bu direnişe "*hakimiyet hareketi*", "*Kemalist Ordusu*", "*Kemalist Hükümet*" isimlendirmelerini kullandıklarının altını çizmiştir. Yakup Kadri Kemalizm'i, vatanseverliğin, hürriyetperverliğin, devrimciliğin adı olarak yorumlamıştır.⁹⁰

Dönemin Muhit dergisi⁹¹ yazarlarından Ahmet Cevat Emre, "*İzmir Nutuklarından Aldığımız Dersler Toplumsal-İktisadi Teşkilat İhtiyacı*" başlıklı

yorum ve uygulamalara sahiptir. Aynı şey dinler için de geçerlidir. Hristiyanlar, Müslümanlar vd. kendi dinlerini farklı şekillerde yorumlayan çeşitli mezheplere sahiptirler ve her biri kendi yorumunun doğru ve geçerli olduğunu iddia etmekte ve birbiri ile savaşmaktadır. Bu durum, tarih ve sosyolojinin değişmez bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁸ Emre Kongar, **Atatürk Üzerine**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 18.

⁸⁹ Tanıl Bora, **Cereyanlar**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 169.

⁹⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "*Kemalizm*", **Hakimiyeti Milliye Gazetesi**, 20 Ağustos 1927; Aktaran: Şaduman Halıcı (Haz.) **Altı Ok 1919-1938**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2016, s. 257-258.

⁹¹ Ahmet Cevat Bey tarafından kurulan dergi, 1 Kasım 1928'den itibaren 1933 yılına dek aylık olarak yayınlanmıştır. Dergide Kemalizm, demokrasi, çok partili hayat, sınıfların kaynaşması gibi meseleler ele alınmıştır. Derginin çıkma amacı; her gelir grubundan ve her öğrenim düzeyinden insanın okuyup

yazısında Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Fırkası İzmir il kongresindeki konuşmasına yer vermiştir. Bu konuşmanın metnini dikkatle okuduğunu belirten Ahmet Cevat, toplumun tüm sorunlarına çözüm olarak gördüğünü belirttiği bu konuşma üzerine Kemalizmin nasıl bir ideoloji olduğunu, toplumsal ve siyasi bir öğreti olduğunu, Atatürk'ün bu konuşmasından yola çıkarak net olarak ortaya konduğunu belirtmiştir.⁹² Ahmet Cevat Emre, başka bir yazısında da “*Kemalizm ve Demokrasi*” başlığını kullanmıştır. Ahmet Cevat bu yazısında Kemalizm'i bir demokrasi okulu olarak tanımlamıştır. Türkiye'de demokrasinin kurulması için Kemalizmin en uygun ideoloji olduğunu belirtmiştir.⁹³

Muhit Dergisi'nin Mayıs 1931 tarihli sayısında Kemalizm ile komünizm arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Kemalizm'in toplumsal sınıf çatışmalarının olmadığı bir ideoloji olarak tanımlandığı yazıda, toplumun huzuru, kuvveti için çalışıldığı, yardımlaşmanın temele alındığı bir ideoloji olduğu ve meslek sahiplerinin sınıf olarak değil; meslek sahiplerinin zümreler olarak görüldüğünün altı çizilmiştir.⁹⁴

Diğer bir mühim değerlendirme ise, Atatürk döneminin önemli isimlerinden Mahmut Esat Bozkurt tarafından yapılmıştır. Kemalizmin evrensel bir boyutu olduğunu ve dünyanın karşılaştığı sorunlar karşısında Kemalizm'i, dünyaya tutunabileceği destekler verebilecek bir ideoloji olarak tanımlamıştır. Mahmut Esat Bozkurt yazısında Kemalizmin ne olduğunu ve hangi temellere dayandığını da şu şekilde ifade etmiştir:

“Siyasette Kemalizm milliyetçi, cumhuriyetçi, laik, parlamenter, barışçıdır. İktisadi Kemalizm ılımlı devletçidir. Bunun ifadesi şudur: Kemalizm esas itibariyle ferdiyetçidir. Fakat fert takatinin az geldiği işlerde cemiyeti ferde yardımcı kılar, ferdin haklayamayacağı yahut devletin haklaması icap eden büyük teşebbüsleri devlet gücüyle başarır. ...Bunun sadece tertemiz adı Kemalizmdir. ...Kemalizmin ...milliyetçi, hürriyetçi, cumhuriyetçi, parlamenter ve laik oluşu devletçiliğin manevi yönünü tamamlamaktadır. Dünya Kemalizm prensiplerine doğru ilerliyor.”⁹⁵

anlayabileceği, edebiyattan sanata her alanda bilgi veren bir yayın olmayışından kaynaklanan boşluğu doldurmak olarak tanımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Temuçin Faik Ertan, “*Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi – Muhit*”, **Kebikeç Dergisi**, S. 5, Y. 1997, s. 17-34.

⁹² Ahmet Cevat Emre, “*İzmir Nutuklarından Aldığımız Dersler Toplumsal-İktisadi Teşkilat İhtiyacı*”, **Muhit Dergisi**, No:29, Mart 1931, s. 1-3.

⁹³ Ahmet Cevat Emre, “*Kemalizm ve Demokrasi*,” **Muhit Dergisi**, No:30, Nisan 1931, s. 1-3.

⁹⁴ **Muhit Dergisi**, No: 31, Mayıs 1931, s. 5

⁹⁵ Mahmut Esat Bozkurt, **Anadolu Gazetesi**, No: 5453-5453, 3-4 İkinci Teşrin (Kasım) 1932. Aktaran: Mahmut Esat Bozkurt, **Toplu Eserler**, C.4, Şaduman Halıcı (Haz.), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 179-183.

Mahmut Esat, Kemalizm'i belli esaslar çerçevesinde şekillendirmiş/tanımlamış, evrensel bir şekilde yorumlamış ve dünyanın Kemalist ideoloji çerçevesinde ilerlediğini belirtmiştir. Kemalizm'in cumhuriyetçi esasının Sivas ve Erzurum Kongrelerinde belirlendiğini ve devrimin o yönde ilerlediğini ve rejimin ilham kaynağının Kemalizm olduğunu belirtmiştir.⁹⁶

Kazım Nami Duru ise Cumhuriyet gazetesindeki yazısında Atatürk'ün ve Kemalizm'in özgünlüğü meselesi üzerine eğilmiş, Atatürk'ün diğer liderlere benzemediğini ve Kemalizm'in de diğerlerinden farklı bir ideoloji olduğunu, diğer liderler ile Atatürk'ü mukayese etmenin doğru olmayacağını, Atatürk'ün yeni bir dünya yarattığını, diğer liderlerde olan kendini beğenmişlik hali ve kibrin Atatürk'te bulunmadığını iddia etmiştir.⁹⁷ Atatürk döneminde yaşayan ve Kemalizm'in bir kültür ve medeniyet savaşı olduğunu belirten Falih Rıfki Atay, 1935 senesinde kaleme aldığı yazısında Kemalizm'in yöntemi ve üslubunun hiçbir kitapta eşinin benzerinin olmadığını, taklitçilikten uzak olduğunu ve tüm esaslarının tecrübe ve gerçekliğe dayandığını belirtmiştir.⁹⁸ Her rejimin, her ideolojinin belli bir kaynaktan beslendiğini ve haliyle hepsinin özgün birer yapıda olduğunu belirten Necmettin Sadık Sadak, 1937 yılında kaleme aldığı yazısında, devlet sistemlerinin milletin ihtiyaçları çerçevesinde oluştuğunu belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin de bir ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıktığını ifade eden Sadak'a göre Türkiye'deki rejimi otoriter bir hükümet rejimi olarak adlandırmak doğru değildir. O'na göre Kemalizm'i doğuran etkenler, dünyada belli dönemlerde etkinlik göstermiş olan Faşizm ya da Komünizme gibi ideolojileri yaratan etkilerden farklıdır. Sadak'a göre Kemalizm hem siyasi varlığın hem de bağımsızlığın sağlanması amacıyla verilen bir savaşın ve hem de belirli bir zihniyetle verilen savaşın sonucunda ortaya çıkmış bir ideoloji olması bakımından diğerlerinden tümüyle ayrılmıştır.⁹⁹ Atatürk döneminde ortaya konan bu yaklaşımlar, bir ideoloji yaratma çabası ürünü olarak ele alınabilir. Ve dönemin ruhunun ya da başka bir ifadeyle konjonktürel yaklaşımın birer yansımasıdır denilebilir.

⁹⁶ Mahmut Esat Bozkurt, "Kemalizm İdeolojisi", **Tan Gazetesi**, 27-28 Mayıs 1935.

⁹⁷ Kazım Nami Duru, "Bizim Halkçılığımız Kamalısmanın Evrenselliği", **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Mart 1935.

⁹⁸ Falih Rıfki Atay, "Davamız", **Ulus Gazetesi**, 19 Mayıs 1935.

⁹⁹ Necmettin Sadık Sadak, "Kemalist Rejim ve Türkiye Cumhuriyeti", **Akşam Gazetesi**, 29 Teşrinievvel (Ekim) 1937.

Atatürk döneminde kaleme alınan bu köşe yazılarından da anlaşılacağı üzere ideolojinin kavramsallaşmış hali Kemalizm olarak kullanılmış, bu kullanım Atatürk tarafından da kabul görmüş ve CHP programına da dönemin ruhuna ve konjonktürel şartlara uygun olarak temel prensibi olarak işlenmiştir.

Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm imgelerinin sadece zihinsel yansımaları olduğunu düşünmek hatalı bir fikir sistematığı doğurmaktadır. Her zihinsel sembolün imgesel bir yansıması tarih sahnesinde ve toplumun önünde şekle sokulmuştur. Şekle sokulan bu imge, pazarlama metası olarak yahut psikolojik bir toplumsal öge olarak kamuya sunulmuştur.

Bu çalışmada 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat müdahaleleri üzerinden Atatürk ve Atatürkçülük imgesi değerlendirilmiş ve gerçekleşen her müdahalede Atatürk'ün fikirlerinden uzak bir yaklaşım ile Atatürkçülük yapıldığı varsayımı üzerinde durulmuştur. Bu iddiayı bilimsel bir metodoloji takip ederek, ele alınan dönemler çerçevesinde gazeteler, anılar, söylemler, eylemler üzerinden taramalar ve incelemeler gerçekleştirilmiş, dönemler bazında Atatürk imgesi ve Atatürkçülük üzerinden kurgulanan yönelimin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Böyle bir amaç için askeri müdahalelerin tercih edilmesinin sebebi, gerçekleşen her müdahale ile ülkenin, siyasetin ve Atatürkçülük algısının kırılma yaşaması ve dönüşüme uğramasıdır.

Çalışmada ele alınan dört müdahale sürecinde Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden çıkan gazete haberleri, köşe yazıları, dergi makaleleri, siyasi söylemler, anılar, heykeller, Atatürk-Gazi-Mustafa Kemal isimleri ile açılan okullar, bildirilerde içerik analizi yapıp, düşün dünyasının tespit edilip değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Gazeteler, dergiler ve köşe yazıları incelenerek dönemsel bazda yapılan Atatürkçülük yorumları nelerdir? Sorusunun cevabı aranmıştır. Atatürk, Mustafa Kemal ve Gazi adlandırmaları ile açılan yahut dönüştürülen okulların sayılarındaki değişim/artış ile asker müdahaleler arasındaki bağ nedir, Atatürk heykellerindeki sayı değişiminin dönemler ve müdahaleler ile bağlantısı nedir? müdahale bildirilerinde kullanılan kavramlar nelerdir, ne sıklıkla ve ne şekilde kullanılmışlardır sorularının cevabı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın amaçlarından biri de dönemsel bazda birbirinden farklı Atatürkçülük yorumları, Atatürkçülük hassasiyetlerini tespit etmek, nasıl bir Atatürk ve Atatürkçülük üretimi olduğunu ortaya koyabilmektir. Çalışmada, ilgili dönemlerde gazetelerde ve köşe

yazılarında ve söylemlerde/bildirilerde sıklıkla gerçekleştirilen Atatürkçülük tanımları, iddia edilen doğru Atatürkçülük, sahte Atatürkçülük, Gardırop Atatürkçülüğü gibi ifade ve yönelimlerin tespiti gaye edinilmiştir. Dönemlerin analizini doğru bir şekilde yapabilmek amacıyla her müdahalenin oluş aşamasını, siyasi, sosyal, ekonomik olayları ele aşınmış ve bu çerçevede toplumsal kaos, suikastlar/cinayetler, ekonomik gelişmelere dikkat edilmiştir

Yöntem ve Kaynak Tahlili

Türk tarihinde önemli bir kırılmayı temsil eden Mustafa Kemal Atatürk'ün başarıları, hedefleri, söyledikleri ve eylemleri günümüze değin pek çok tarihçi, siyaset bilimci, edebiyatçı, felsefeci, sosyal bilimci tarafından incelenmiş ve araştırmaya değer bir bütün olarak görülmüştür. Özellikle tarihçiler ve sosyal bilimciler açısından Cumhuriyet tarihin dayanak noktası ve başvuru kaynağı halini almıştır. Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm üzerine yazılan kitapların yanı sıra çok sayıda akademik tez ve makale mevcuttur. YÖK veri tabanı incelemesi sonucunda adında “Atatürkçülük” ifadesi yer alan tez sayısı 85 adet olarak tespit edilmiştir. Bu tezlerin 11 adedi doktora teziyken 74 adedi yüksek lisans tezidir.

Bilim Dalı / Enstitü	Adet
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı	40
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	12
İlköğretim Anabilim Dalı	7
Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı	6
Sosyal Bilimler Enstitüsü	6
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.B.D.	5
Tarih Eğitim Bilim Dalı	3
Tarih A.B.D.	1
Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı	1
Eğitim Yönetimi ve Denetimi A.B.D.	1
Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı	1
Avrupa Çalışmaları A.B.D.	1
Eğitim Bilimleri A.B.D.	1

Tablo – 1: Adında “Atatürkçülük” ifadesi yer alan tezler ve bilim dalları¹⁰⁰

¹⁰⁰ Veriler YÖK Tez veri tabanı taranarak elde edilmiştir.

Yazılan tezlerin dağılımı incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bilim dalında yapılan çalışmaların diğer alanlardan daha fazla olduğu ve yazılan 85 tezin yaklaşık yarısını oluşturduğu tespit edilmiştir. Adında “*Kemalizm*” ifadesi yer alan tezler tespit edilmek istediğinde ise ulaşılan sayı 32 ile sınırlı kalmıştır. Yazılan 32 tezin sadece 9 tanesi Doktora düzeyindeyken kalan kısım Yüksek Lisans tezidir. YÖK tez veri tabanında yapılan inceleme sonucunda bu tezlerin enstitüler ve bilim dalları arasındaki dağılımı şu şekildedir:

Bilim Dalı / Enstitü	Adet
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi A.B.D.	9
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi A.B.D.	8
Sosyal Bilimler Enstitüsü	5
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı	4
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	2
Sosyoloji A.B.D.	2
Genel Gazetecilik A.B.D.	1
Siyaset Bilimi A.B.D.	1

Tablo – 2: Adında “*Kemalizm*” ifadesi yer alan tezler ve bilim dalları.¹⁰¹

Adında “*Kemalizm*” ifadesi yer alan tezlerin bilim dalları arasındaki dağılımı incelendiğinde Siyaset bilimi ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitülerinin çalışmalarının yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir. Atatürkçülük ifadesinin en çok sosyal bilgiler öğretmenliği alanında yazılan tezlerde görülmesinin sebebi, müfredatta yer alan “*Atatürkçülük*” dersi olduğu sonucuna ulaşılabilirken *Kemalizm* ifadesinin daha çok siyaset bilimi ve Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi enstitülerinde ele alınması içerik farklılığından kaynaklanmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenliği alanında yazılan tezlerde ele alınan meseleler daha çok ders işlenişi, müfredat, ders içeriği üzerineyken,

¹⁰¹ Veriler YÖK Tez veri tabanı taranarak elde edilmiştir.

Kemalizm ifadesinin yer aldığı tezlerde işlenen konular yakın dönem siyasi tarih ve ideoloji tabanlı işlendiği tespit edilmiştir. Atatürkçülük ve Kemalizm ifadelerinin yer aldığı tezlerin tespitinin ardından adında “*Atatürk*” ismi geçen tezler incelendiğinde ise sayının büyük oranda arttığı verisi elde edilmiştir. Atatürkçülük ve Kemalizm ifadelerinin yer aldığı tezlerin toplam sayısı 117’yken adında “*Atatürk*” geçen tezlerin toplam sayısı 772 olarak tespit edilmiştir. Bu tezlerin ise 149 adedi doktora tezidir.

Atatürk, Atatürkçülük ve Kemalizm üzerine yazılan bu tezlerin içerisinde, ele alınan konu ile alakalı tezlerde mevcuttur. Bunlardan biri Yaşar Özkandaş tarafından yazılan “*27 Mayıs 1960’dan 12 Mart 1971’e Türkiye’de Kemalizm Tartışmaları*”¹⁰² adlı çalışmadır. Bu çalışmada, Kemalizm’in arka planı, nitelikleri ele alınmış, altı ilke alt başlıklar ile incelenmiş, 1960-1971 yılları arasındaki siyasi-ekonomik buhranlar ele alınmıştır. Çalışmada Kemalizm üzerine yapılan eleştirilere ve dönemseller yorumlara da yer verilmiştir. Diğer bir çalışma ise Pınar Akyasan tarafından kaleme alınan “*Muhalefet Yıllarında DP ve Kemalizm 1946-1950*”¹⁰³ adlı tezdur. Bu çalışmada ilkeler üzerinden Kemalizm tanımı yapılmaya çalışılmış, Demokrat Parti (DP)’nin kuruluş süreci işlenmiş ve DP’nin yeni Kemalizm yorumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Lale Şıvgın Dünder tarafından kaleme alınan “*12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük*”¹⁰⁴ adlı çalışma, 12 Eylül askeri müdahalesi döneminde yaratılan Atatürkçülük imgesini ortaya koymaya çalışmış önemli bir eserdir. 12 Eylül sürecine de değinen çalışmada basın değerlendirmesi önemli bir yer turmuş, dönemin basınına yansıyan Atatürkçülük söylem ve eylemleri ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Mehmet Yücel Karlıklı tarafından yazılan “*1982 Anayasası Döneminde Kemalizm*”¹⁰⁵ adlı çalışmada yazar, 12 Eylül sürecini işledikten sonra müdahalenin ardından oluşturulan anayasayı maddeler halinde incelemiş ve 1983 sonrasında Kemalizmin şekil değiştirerek “*Atatürkçü Düşünce Sistemi*” adı altında

¹⁰² Yaşar Özkandaş, “*27 Mayıs 1960’dan 12 Mart 1971’e Türkiye’de Kemalizm Tartışmaları*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.B.D.**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2016.

¹⁰³ Pınar Akyasan, “*Muhalefet Yıllarında DP ve Kemalizm 1946-1950*”, **Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D.**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

¹⁰⁴ Lale Şıvgın Dünder, “*12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük*”, **Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016.

¹⁰⁵ Mehmet Yücel Karlıklı, “*1982 Anayasası Döneminde Kemalizm*”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994.

yeni baştan kurgulandığı tezine değinmiş ve fakat tüm tez anayasa üzerine inşa edildiğinden bu mesele alt başlık olarak kalmıştır. Rafiye Kaya tarafından kaleme alınan bir diğer çalışma ise “1955-1960 Yılları Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı”¹⁰⁶ adlı tezdır. Bu çalışma, DP’nin üçüncü Döneminden itibaren başlayıp, DP’nin son dönemine kadar olan süreci ele almış ve bu kısıtlı süre içerisinde ki Atatürk algısını, hükümet programında ve dış politikada -özellikle Kıbrıs sorunu ve 6/7 Eylül olayları- Atatürk algısını işlemeye çalışmıştır. “Gerçek Atatürkçülük” tartışmaları da kısa bir şekilde işlenmiştir. DP dönemi Atatürk algısını ortaya koymaya çalışan başka bir akademik çalışma da Tesrife Güneş tarafından kaleme alınmıştır.¹⁰⁷ Bu çalışmada da DP’nin kuruluş aşamaları ve iktidara geliş süreci işlenmiş ve çeşitli tartışma konuları üzerinden -Türkçe ezan, Atatürk’ün vasiyeti, Atatürk’ü Koruma Kanunu, CHP’nin mal varlığının hazineye devri vb.- Atatürk imgesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezde dayanak noktası olarak toplumda ses getiren olaylar tercih edilmiş ve bunlar üzerinden imge tarif edilmeye çalışılmıştır. Hilâl İşçi tarafından kaleme alınan “İnönü Döneminde Atatürk İmajı 1938-1950”¹⁰⁸ adlı çalışma ise bir öncesinde ele alınan Tesrife Güneş’in çalışması ile birbirini tamamlar niteliktedir. Cumhuriyetin ilanından Atatürk’ün vefatına kadar olan süreçte İsmet İnönü ile Atatürk arasındaki tartışmalara değinerek başlayan çalışmada, paralardan Atatürk fotoğrafının çıkartılması, Anıtkabrin yapım süreci, Nutuk’un basımı meselesi gibi konular üzerinden dönem içerisindeki Atatürk algısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Haydar Seçkin Çelik tarafından kaleme alınan “İnönü Döneminden Kemalizm: Değişim ve Süreklilik 1938-1950” isimli tez de konu kapsamında incelenmiştir. 1938-1950 yılları arasını kapsayan ve sadece İnönü dönemindeki Kemalizm algısını elen alan bir çalışmadır. Basında yer alan çeşitli söylemler ile de tespit örneklendirilmiştir. Atatürk heykelleri üzerinden yapılan kapsamlı çalışmalardan birisi Gültekin Elibal tarafından kaleme alınan “Atatürk ve Resim Heykel”¹⁰⁹ adlı çalışmadır. Bu eser kendisinden

¹⁰⁶ Rafiye Kaya, “1955-1960 Yıllar Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2016.

¹⁰⁷ Tesrife Güneş, “Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı 1950-1960”, **Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

¹⁰⁸ Hilâl İşçi, “İnönü Döneminde Atatürk İmajı 1938-1950”, **Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

¹⁰⁹ Gültekin Elibal, **Atatürk ve Resim Heykel**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.

sonraki çalışmalara referans olmuş ve ışık tutmuştur; ancak eserin ortaya çıkış tarihi 1973'tür. Bu sebeple Atatürk heykellerinin sayısının gerçek manada büyük artış gösterdiği 12 Eylül müdahalesi konu kapsamı dışında kalmıştır. Bu noktada başvurulacak en ayrıntılı ve temel başvuru kaynağı niteliğindeki çalışma Aylin Tekiner tarafından kaleme alınmış olan "Atatürk Heykelleri, Kült, Estetik, Siyaset"¹¹⁰ adlı eserdir. Aylin Tekiner bu kitapta Atatürk döneminden başlayarak 2000'li yıllarına başına kadar olan süreçte yapılan ve tespit edilebilen tüm Atatürk heykellerini ele almış, incelemiş ve inşa süreçlerini, yapım aşamalarını ve bu heykeller üzerinden yapılan siyasi tartışmaları kaleme almıştır.

Atatürk, Kemalizm, Atatürkçülük üzerine yazılan tüm bu çalışmalar, pek çok soruya cevap verdiği gibi dönem üzerinde okuma yapmak isteyenlere ve bilimsel çalışmada bulunacaklara yol gösterici niteliği taşımaktadır. Dönemlere yeni bir bakış açısı kazandırabilecek bu tür çalışmalar, Atatürk'ün, Kemalizm'in ve dönemsel algıların daha iyi anlaşılabilmesine de katkı sağlayabilecektir. Ancak Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden hareketle Türk siyasi tarihinde karşımıza çıkan askeri müdahaleler ve bu müdahaleler sürecinde askeri ve sivil söylemler ve eylemler üzerinden ayrıntılı bir çalışmaya ihtiyaç vardır. İçerik analizi, dönemler üzerinden okul isimleri ve sayılarındaki değişim, Atatürkçü yahut Atatürkçülük karşıtı sivillerin söylemlerindeki yansımaların tespiti, dönemler üzerinden lider profillerinin oluşturdukları yeni Atatürkçülükler, Atatürk heykelleri sayıları vb. gibi meselelerin tespiti ve hepsinin tek bir çatı altında işlenmemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların çoğunda basın-yayın organlarının yeterince incelenmediği, okul isimleri üzerinde hiç çalışılmadığı, içerik analizi yöntemine hiç başvurulmadığı tespit edilmiştir. Bu durum ise dönemsel algının yeterince ortaya konulmasını, kırılma noktalarının tespit edilmesini, müdahaleler sürecinde her kesimin nasıl ve neden Atatürkçü olabilmemesinin ve birbirinden farklı Atatürkçülüklerin tespitini yetersiz kılmıştır.

Tarihçiler, sosyal bilimciler ve siyaset bilimciler tarafından askeri müdahaleler meselesi ve Atatürk-Atatürkçülük sıkça işlenen konulardır ve referans olarak kullanılan temel öğelerdir. Bu açıdan bilimsel yönden büyük öneme sahiptir. Bu

¹¹⁰ Aylin Tekiner, **Atatürk Heykelleri Kült, Estetik, Siyaset**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

sebeple, gerekleŖen her müdahale dönemindeki Atatürk algısını, Atatrklk adı altında gerekleŖtirilen uygulamaların tespitini, kavram analizlerini yapmak ve belirlemek yöntem açısından bir zorunluluktur.

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 MÜDAHALESİ: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR

Dünya coğrafi haritası incelendiği zaman sınırların olmadığı bir dünya görülmektedir. Bu sınırsızlık hali, fikirlerin özgürce yayılmasının önünde bir engel olmadığı/olamayacağı göstergesidir. Dönemlerin hâkim fikirleri domino etkisi göstererek gücünün yettiği tüm bölgeleri egemenliği altına almaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen dünyada temel paradigma –Soğuk Savaş dönemi- hür dünya ve anti-komünizm çerçevesinde gelişmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) etkisinde şekillenen hür dünya anlayışı ve anti-komünist direniş, ABD'nin önderliğinde dünyaya yayılmış ve yönetilmiştir. Konu Türkiye özelinde ele alındığında görüleceği üzere gerçekleşen hemen hemen tüm müdahaleler Komünizm/Sol tehlikesine karşı gerçekleştirilmiş ve bu öcü mitine karşı anti-tez olarak Atatürkçülük/Kemalizm ideolojisi pragmatik amaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. DP iktidarına karşı gerçekleştirilen 27 Mayıs 1960 müdahalesi ve Soğuk Savaş sonrası döneme karşılık gelen 28 Şubat 1997 müdahaleleri ise bu genellemenin dışında tutulmalıdır.

Dünya'da büyük bir yıkım ve yeniden yapılanmaya sebep olan II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası gelişmeler – özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Türkiye'den toprak talepleri ve Çanakkale ve İstanbul boğazlarında denetim hakkı arzusu İsmet İnönü'yü henüz bebek adımları ile gelişmeye çalışan siyasal sistemi, bu sürekli tehditler karşısında koruma durumu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu yıllarda II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik sorunlar ve otoriter politikalar sonucunda halk nezdinde CHP hükümetine ve İsmet İnönü'ye karşı muhalefetin doğuşu gerçekleşmiştir.¹¹¹

II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen dünya siyasetinde, tek partili yapılar ve otoriter rejimler yerlerini demokratik ve çok partili yapılara bırakmıştır. Türk siyaseti de bu değişim karşısında kayıtsız kalamamıştır. Savaş yıllarında CHP hükümetine karşı oluşan muhalefet, dünyanın yeni siyaset anlayışı ile birleşince CHP içerisinden çıkan ve Demokrat Parti'nin (DP) temellerini atan olay olan dörtlü Takrir, halk

¹¹¹ Oluşan muhalefetin nedenleri ve gelişimi hakkında kısa bilgi almak için bkz. Kemal Karpat, **Turkey's Politics**, Princeton University Press, Princeton, 1959, s. 140-141; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011, s. 393-426.

tarafından olumlu karşılanmış ve sonrasında DP, halk için bir anlamda baskıcı görünen CHP'ye karşı umut niteliği taşımıştır. 1945-1950 yılları arasında çok sayıda parti kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen dünya siyasetinin hakim görüşü “hür dünya” söylemidir. Savaşın galipleri arasında yer alan ve hatta savaş sonrası oluşan paradigmada, dünyanın neredeyse tek gücü konumuna gelen ABD'nin politikaları neticesinde yeşeren ve dünyaya yayılan bu anlayış, ABD karşısında en güçlü karşıt güç konumunda olan SSCB politikalarına, daha açık ifadesi ile Marksizm/Komünizm ideolojisine karşı antitez olarak üretilmiş ve yeni dünya düzeni olarak adlandırılan düşünceyi doğurmuş ve geliştirmiştir. SSCB karşıtlığı Truman ile nitelik kazanmıştır. “*Truman Doktrini*” olarak literatüre giren bu yaklaşım, Başkan Truman'ın ABD kongresindeki ünlü konuşmasına dayanmaktadır. Truman bu konuşmasında şöyle hitap etmiştir: “*Silahlı azınlıkların ya da dış baskıların boyunduruğuna girmeye direnen özgür halkları desteklemek, Birleşik Devletlerin politikası olmalıdır. Kendi kaderlerini kendileri tayin etmeye çalışan özgür halklara yardım etmemiz gerektiğine inanıyorum.*”¹¹² Bu açıklama ile ABD, SSCB çatısı altında bulunan yahut ABD politikalarına ters olarak Komünizm tehlikesi altında bulunan ülkelerin koruyucusu, güvencesi, dayanak noktası konumuna kendini yerleştirmiştir.¹¹³ Sovyet tehditleri altında bulunan Türkiye de bu konjonktürel şartlarda kendisini ABD'nin yanında¹¹⁴ konumlandırmış ve tarihsel temelleri olan Rus/Moskof karşıtlığı ile anti-komünist politikayı benimseyen ve uygulayan ülkelerin başında gelmiştir.

1.1.27 Mayıs 1960 Yılı Öncesinde Yaşananlara Genel Bir Bakış

II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir kimliğe bürünen dünya siyasetinin yansımalarına Türk siyasi atmosferinde de tanık olunmuştur. Türkiye, gerek savaş yıllarında uygulanan korumacı politikalar, gerek yaşanan ekonomik sıkıntılar ve yine

¹¹² Clark Clifford, Richard Holdbrooke, **Counsel to the President: A Memoir**, Random House New York, New York, 1991, s. 130.

¹¹³ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl, Aşırılikler Çağı 1914-1991**, 3. Baskı, Yavuz Alagon (Çev.), Everest Yayınları, İstanbul, 2006, s. 306.

¹¹⁴ Çetin Yetkin bu konuya ekonomik açıdan bakıp bir değerlendirmede bulunmuştur. O'na göre, II. Dünya Savaşı sırasında savaş zengini bir sınıf türemiş, bu sınıfın ortaya çıkması ile halk daha da fakirleşmiştir. Varlıklı kesimin korkacağı ideoloji dönemselsel olarak haliyle komünizmdir. Sosyalist Rusya'nın Türkiye'yi tehdit etme durumu ile beraber bu korku sentezlenmiş ve Komünizme karşı Kapitalist Batı ile bir olunması yönünde karar kılınmıştır. Diğer bir deyişle, ABD başta olmak üzere Batılı devletlerle bütünleşmenin sınıfsal bir yönü de vardır. Bkz. Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, 5. Baskı, Kilit Yayınları, Kasım 2011, s. 14-15.

CHP hükümetinin 27 yıllık tek başına iktidarının yorgunluğu ile dünyadaki bu değişime kayıtsız kalamamış, üçüncü deneme ile çok partili hayata geçişi gerçekleştirmiştir. Bu vaka, demokrasi için önemli bir adım olması yanında Türk siyaseti için bocalamayı da beraberinde getirmiştir. Çok partili yaşam için yetersiz olan seçim sistemi ve yapılan değişikliklere rağmen dönem şartlarına uygun hale getirilemeyen anayasa, çok partili yapıya uygun bir şekle getirilememiştir. Bir kesime göre bu dönemde Kemalist devrimler, partiler arası oy yarışında pragmatik amaçlara hizmet doğrultusunda deformasyona maruz kalmıştır.

Çok partili hayata geçiş sürecinin sancılı bir evre olduğu reddedilemeyecek bir gerçektir. Atatürk hayattayken iki kez denenen ancak dönemin/şartların uyumsuzluğu sebebiyle askıya alınan süreç, İsmet İnönü liderliğinde hayata geçirilebilmiştir.

İsmet İnönü için sıkıntılı sayılabilecek bir ortamda DP'nin ortaya çıkması, mevcut sorunların demokrasi prensipleri çerçevesinde çözümlenebileceği inancının toplum ve silahlı kuvvetler kanadında yeşermesine neden olmuştur.¹¹⁵ 1946 senesinde gerçekleşen seçimlerde yaşanan usulsüzlükler gerek sivil halk ve gerek silahlı kuvvetler nezdinde olumsuz bir dalganın oluşmasına sebep olmuştur.¹¹⁶ Silahlı kuvvetler içerisindeki bu olumsuz hava, silahlı kuvvetler içerisindeki cunta faaliyetlerini hareketlendirmiş¹¹⁷ ve 1950 seçimlerinde olası bir usulsüzlük gerçekleşmesi halinde yönetime müdahale etmeye hazırlanmışlardır.¹¹⁸ 1946 seçimlerinde gerçekleşen usulsüzlükler sebebiyle DP'nin geri adım atacağından ya da özgürce siyasi faaliyetler içerisinde bulunamayacağından endişe eden silahlı kuvvetler üyeleri,¹¹⁹ 1950 seçimlerinde yaşanabilecek bir usulsüzlük karşısında tepkisiz kalamayacaklarının garantisini vermek amacıyla DP lideri Celal Bayar ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu durum DP için oldukça önemli ve güven verici bir gelişmedir.¹²⁰

¹¹⁵ Sadi Kocaş, **Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar, C.1**, May Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 158-160.

¹¹⁶ Muhsin Batur 1946 seçimleri ardından harp akademilerinde gözlemlediği bir durumu "seçimlerin ardından CHP ile DP arasında, sınıf yumuşakça ikiye bölündü" tespitinde bulunmuştur. Bkz. Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 49.

¹¹⁷ "Muzaffer Tuğsavul, Ahmet Ekrem Türker, Nazmi Dora ve Fahri Belen gibi komutanlarla temasa geçilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde oluşan bu örgütlerin CHP iktidarını yıkma amaçlı destek verdikleri parti 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP) olmuştur." bkz. Şakire Çimenli, "*Cumhuriyet Tarihinde Bir Ordu-Siyasi Erk Çatışması: İsmet İnönü İktidarına Yönelik Darbe Girişimleri ve 6 Haziran 1950 Tasfiye Hareketi*", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, XIX/38, Bahar 2019, s. 195. (Kaynakça için 195-219)

¹¹⁸ Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İcyüzü**, C.1, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 15-20.

¹¹⁹ Görüşmeyi yapan kişi Korgeneral Fahri Belen'dir.

¹²⁰ Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, **a.g.e.**, s. 20, 22; Hikmet Özdemir, **Rejim ve Asker**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 44.

Bir muhalefet partisi için ihtiyaç duyulan en uygun siyasi ortam DP için mevcuttur denebilir.¹²¹ Bu durumun bilincinde olan DP yöneticileri, popülist politikalara yönelerek alabilecekleri en yüksek oyu alma çabası içine girmişler ve bunu yaparken de halkın duygularını yer yer istismar eden yer yer okşayan imgeleri kullanmayı tercih etmişlerdir. DP, 1949 yılında gerçekleştirdiği kurultayında din imgesinden etkin bir şekilde faydalanmıştır. DP lideri Celal Bayar, bu kongrede, *Türk milletinin Müslüman olduğunu ve Müslüman olarak Allahına kavuşacağını* belirtirken oldukça destek görmüştür.¹²² DP'nin kuruluşunda büyük emekleri olan Cihad Baban, din imgesinden, yaratılan düşman imgesinden ve popülist siyaset ilkelerinden ne derece ve nasıl yararlandığını anılarında şu şekilde aktarmıştır:

“CHP'nin dinsiz olduğu, camileri ahır yaptığı, toplantılarda her gün tekrar ediliyor, alkış topluyor; DP kurucuları da bu sözlerin karşısına, hep aynı endişe ile, yani oy kaybetmek korkusuyla çıkamıyorlardı[...] Aslında oy toplama kaygısı ile arkadaşlarının vermiş oldukları tavizler, onu [Bayar'ı] tesirsiz hale getirmişti. Daha muhalefet devrinde Zonguldak'taki kongrede bir delege: Kadınlar evlerine dönmelidir, dairelerde bunlara maaş vermek kötülüğü teşvik etmektir. Biz ezan sesiyle uyanmak, ezan sesiyle uyumak istiyoruz. Dediği zaman, Bayar kulağıma eğilmiş: Bu geri ve iptidai insanlarla ne yapacağız diye sormuş, fakat söz sırası kendine geldiği zaman oyları ürkütmemiş olmak için, o dinsiz delegenin haddini bildirmemişti.”¹²³

Din imgesinin eğitimsiz kitle üzerindeki etkisinin farkında olan DP liderleri, tüm meseleleri popülizm ve pragmatizm çerçevesinde ele almış ve haliyle din gibi etki alanı geniş olan bir imgeyi aşındırmaktan geri durmamışlardır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler DP'nin zaferiyle sonuçlanmıştır.¹²⁴ Oyunu kullanmak için seçim kütüklerine kayıtlı 8.905.576 kişiden 7.916.091'i ya da başka bir deyimle, kayıtlı seçmenden %88,88'i oyunu kullanmıştır. Bu oylardan Mecliste 408 milletvekili ile DP 4.242.831'ini yüzdelerle dilimle %53,59'unu, CHP 69 milletvekili ile 3.165.096'sını yüzdelerle dilimle %39,98'ini

¹²¹ “Atatürk dönemindeki yapılanmadan sapmaya bir tepki olarak, CHP'nin tarafsız bir idare kuramayacağı fikriyle 1950 öncesinde de kurmay subaylar arasında bir müdahale fikri belirse de, DP'nin seçimleri kazanmasıyla bu endişeler dağılmıştır.” bkz. Yasemin Doğaner, *“İhtilalin Mantığı”*, Haz. Mete Kaan Kaynar, a.g.e., s. 101.

¹²² Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 175.

¹²³ Cihad Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 31.

¹²⁴ Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'nın yorumuyla, “14 Mayıs 1950 seçimleri, yalnız DP için değil, laiklik ve devrimcilik prensiplerinden hoşnut olmayan kişiler ve çevreler için de yeni bir devrin başlangıcı sayılmıştır. ...Muhafazakâr çevreler 1950 seçimini İslam'ın bir zaferi olarak karşılamışlardır.” Tunaya, *İslamcılık ...*, s. 195.

almıştır. Millet Partisi ise 1 milletvekili çıkararak oyların 240.209'unu yüzdelik dilimle %3.03'ünü, Bağımsızlar 9 milletvekili ile 267.955'ini yüzdelik dilimle %3,4'ünü kazanmıştır.¹²⁵

1950 senesinde DP, iktidarı eline aldığı andan itibaren Feroz Ahmad'ın deyimiyle *kusturuncaya kadar tekrarlanan milli irade klişesi*¹²⁶ etrafında politikasını geliştirmiştir. Bu noktadan sonra DP, popülist, kır partisi olarak, CHP ise seçkinci, aydın tabanlı şehir partisi olarak tanımlanmaya başlanmıştır.¹²⁷

1.2.Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık

27 Mayıs müdahalesine giden süreçte, askeri yapı içerisinde ilk kıpırdanmaların ve örgütlenmelerin tarihi olarak 1954 tarihi verilmektedir.¹²⁸ Bir umut olarak siyaset sahnesinde kendini gösteren DP, 1954 yılına gelindiğinde nasıl oldu da bu denli bir karşı örgütlenme ile karşılaştı sorusu önem arz etmektedir. 1950'den 1954'e kadar geçen sürede bazı değerlendirmeler yapmak yerinde olacaktır. 1950 seçimlerinde yüksek bir oy ile iktidara gelen DP, bütün devlet kurumlarını tekelleştirme yoluna gitmiş, amaç/gayeleri çerçevesinde her kurum ve kuruluşu kullanma ve yönlendirme hakkına sahip oldukları görüşü çerçevesinde hareket etmiştir denebilir.¹²⁹ Çok partili hayata uygun olmayan bu görüş ve eylemler toplumsal ve kurumsal huzursuzluğun ilk nüvelerinden sayılabilir. Yalman'ın değerlendirmesi ile yeni durum, 1952 senesi ortalarından itibaren İnönü ve CHP'nin tekrar umut olarak görülmesinin sebeplerindedir.¹³⁰ 1953 senesine gelindiğinde DP, CHP'nin malvarlığı meselesini konu alan bir dosyayı 9 Aralık tarihinde meclise sunmuştur. Bir siyasi partinin varlığını sürdürebilmesi açısından hayati önem taşıyan maddi unsurlar, DP tarafından elinden alınmak istenmiştir. Mecliste geçen tartışmalar sonrasında CHP'nin

¹²⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 26.05.1950; Ahmet Demirel, "50. Yıldönümünde 1950 Seçimleri", **Tarih ve Toplum Dergisi**, C. 33, S. 197, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

¹²⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 68.

¹²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, 18. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 132-133.

¹²⁸ Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Diktadan Demokrasiye**, İstanbul, 1996, s. 252. Ümit Özdağ ise bu tarihi daha da geriye götürerek ilk yapılanmaların 1950 senesinde oluştuğunu, Faruk Ateşdağlı isimli bir subayın örgütlenme çalışmaları içinde bulunduğunu, 1952 senesinde gelindiğinde ise Harb okulunda kurulan örgütün 1960 senesine değin varlığını sürdürdüğünü ve diğer gruplar ile bir araya gelerek varlığını devam ettirdiğini belirtmektedir. bkz. Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 1997, s. 53.

¹²⁹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Hil Yayınları, Nisan, 2010, s. 68.

¹³⁰ Ahmet Emin Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.4, Rey Yayınları, 1970, s. 270.

malvarlığına el konulmuş ve parti bu durum sonrasında hem maddi kayıp yaşamış hem de prestij kaybına uğramıştır. İsmet İnönü, bu kararın ardından mecliste sert bir konuşma yapmış¹³¹ ve parti grubu meclisi terk etmiştir.¹³²

Yaşanan bu gelişmeler ışığında CHP'liler DP'nin bir diktatörlüğe yöneldiğine vurgu yapmışlardır. CHP'nin mallarına el konulması bunun kanıtı olarak sunulmuştur ve 1954 seçimlerinin dürüst bir şekilde gerçekleşmesi durumu şüpheli hale gelmiştir. 1954 seçimlerinden de zafer ile ayrılan DP, yaptıklarının doğru olduğu kanaatine varmış, eleştiri ve özeleştiri süreçleri göz ardı edilmiştir. Seçim zaferi ardından Adnan Menderes ile görüşen Ahmet Emin Yalman anılarında şunları yazmıştır:

“Seçimler, vatandaşların benim tuttuğum yolu ne kadar beğendiğini açığa vurdu. Şimdiye kadar ben, siz gazetecilere danışmağa değer veriyordum. ‘acaba ilaç diye Aspirin mi, yoksa optalidon mu kullanmak münasıptır?’ diye fikrinizi soruyordum. Halkın coşkun güveni şimdi şunu belli ediyor ki, böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur. Ben kendi kendime son kararı vereceğim, dilersem aspirin, dilersem optalidon kullanacağım.”¹³³

Popülist zeminde verilen bu demeç, “Kazanan her şeyi alır.” zihniyetinin siyasete yansımış halidir ve bu ilke, demokrasinin temel prensibi olarak yansıtılmıştır.¹³⁴ Basın ve üniversitelerin artık önemsenmeyeceği ve muhalefet üzerinde uygulanan siyasi şantajlar sonucunda yukarıda sorulan “1954 yılında ne değişti?” sorusu cevabını bulmaktadır denebilir.¹³⁵ 1954 seçimleri DP açısından her ne kadar zafer ile sonuçlansa da ekonomik gelişmeler açısından DP'nin karşısında parlak bir tablo bulunmamaktadır.¹³⁶ Yükselen fiyatlar, artan enflasyon, karaborsacılık gibi etkenler siyasi kaotik duruma ek olarak ekonomik kötü gidiş durumu da oluşturmuştur. Yaşanan ekonomik sıkıntılar, muhalefetin eline toplumun bütününe yakından ilgilendiren bir konu hakkında güçlü bir araç vermiştir. Yaşanan bu kriz,

¹³¹ “Biz, hukuk dışı bir rejimin kurulmakta olmasıyla karşı karşıyayız. Açıkta uygulanan yeni rejimle vatandaş sorgusuz, müdafaasız mahkûm edilmektedir. Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Suçluların telaşı içindediniz. Işıktan korkuyorsunuz.” bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C.26, 17. Birleşim (14 Aralık 1953), s. 169

¹³² **Milliyet Gazetesi**, 15 Aralık 1953.

¹³³ Yalman, **Gördüklerim**, C.4, s. 317.

¹³⁴ Yalın Alpay, **Yalmanın Siyaseti**, Destek Yayınları, İstanbul, 2017, s. 57.

¹³⁵ Prof. Dr. Velidedeoğlu, aydınlara sırt çevirip popülist politikalara yönelmenin gerekçesini şöyle ifade etmiştir: “Ülkede büyük oy çoğunluğuna sahip olan tutucu halk yığınlarına dayanarak her seçimi kazanmak ve böylece süresiz iktidarda kalmak hırsının DP kurucular kadrosunda gittikçe kökleşmesi, onların, kendilerinden soğuyan aydınlara sırt çevirmesine, halk yığınlarına ise, taviz üstüne taviz verilmesine sebep olmuştur.” bkz. Velidedeoğlu, **Türkiye’de Üç Devir**, C.1, s.150.

¹³⁶ **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 1954.

Menderes ve yönetimi tarafından küçümsenmekte ancak muhalefetin sesinin yükselmesi ve tabandan destek bulması sebebiyle muhalefet üzerindeki baskısının artmasının ana sebebini oluşturmuştur.¹³⁷

Muhaliflerin sesinin yükselmesi sonucunda DP, olası bir muhalif birleşmenin önünü kesmek amacıyla yeni yasaklar getirmiştir.¹³⁸ Muhalefet partilerinin karma listeler oluşturması yasaklanmış ve muhalefet partilerinin artık devlet radyosundan yararlanmaları engellenmiştir.¹³⁹ Bu gerilimli ortamda din imgesi de DP iktidarı tarafından halk üzerinden kullanılmıştır. Gerek muhalif yükselişi bastırmak gerekse ekonomik kötü gidişi perdelemek amacıyla din imgesi ön plana çekilmiştir. Kayseri’de yaptığı bir konuşmada Adnan Menderes, kendi iktidarlara döneminde yedi sene içerisinde 15.000 cami yapıldığını belirtme ihtiyacı duymuştur.¹⁴⁰

1957 seçimlerine bu sürtüşmeli ve belirsiz ortamda girilmiştir. 27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleşen seçim ile DP tekrar zafer kazanmış; ancak önemli bir gerileme yaşamıştır. Yaşanan ekonomik darboğaz, muhalefet üzerinde iktidarın baskısı, azalan özgürlüklerin bir yansıması olarak 1954 seçimlerinde %88,75 oranına sandığa giden seçmen bu kez %77,15 oranında sandığa gitmiştir. Bu durum toplumsal ümitsizliğin ve bir şeylerin değişeceğine dair umutlarının azaldığı şeklinde yorumlanabilmektedir. DP, 1957 seçimlerine %47,90 oranında oy almıştır. 1950 ve 1954 seçimlerinde ise bu oran %50’nin üzerinde olmuştur. 1957 seçimlerinde alınan %47,90 oy ile beraber DP, çoğunluk iktidarı olma vasfını yitirmiş, muhalefet çoğunluk duruma gelmiş ve DP’lilerin sık sık kullandıkları milli iradenin emri iddiası geçerliliğini yitirmiştir.¹⁴¹ CHP’nin oy oranı önceki seçimde %36 iken 1957 seçimlerinde bu oran %41’e yükselmiştir.¹⁴² DP umut olarak çıktığı Türk siyaset sahnesinde bu niteliğini kaybetmiş, CHP ise halk nezdinde yeniden umut konumuna gelmiştir. DP her ne kadar

¹³⁷ Muhalefet yanında parti içerisinden de hükümet politikalarına yönelik eleştirel sesler yükselmeye başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, Ocak 2014.

¹³⁸ Devlet Bakanı Emin Kalafat, “işbirliği kılığı altında meşru hükümete karşı bir düşmanlık cephesi kurmak isteyen üç muhalefet partisinin ortak bildirgesini, bir bozgunculuk belgesi olarak” meclis çatısı altında eleştirmiştir. bkz. **Zafer Gazetesi**, 9 Ekim 1957.

¹³⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 115-116.

¹⁴⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Ekim 1957.

¹⁴¹ Seçim neticesinin DP açısından sarsıntı yarattığını belirten Samet Ağaoğlu, “Menderes’i yedi yılda o geceki kadar üzgün bir sinirlilik içinde görmemişim” demektedir. bkz. Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1967, s. 46.

¹⁴² Eroğul, **a.g.e.**, s. 144.

1957 seçimlerinden galip ayrılrsa da 1954 tarihinde başlayan kötü gidiş, etkisini daha da arttırmış ve 27 Mayıs müdahalesi süreci olgunlaştırmıştır.¹⁴³

1957 seçimlerinin ardından gerek muhalefet gerekse basın, DP iktidarı tarafından susturulması ve kontrol altına alınması gereken aygıtlar olarak görülmüştür. DP iktidarı tarafından “*Şiddet Tedbirleri Komisyonu*” adı altında bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun amacı, basının ve muhalefetin yıkıcı olarak nitelenen faaliyetlerini incelemektir. Seçimlerin ardından pek çok gazeteci hapse atılmış ve üniversiteler ve öğretim üyeleri üzerinde baskı arttırılmıştır. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, gazetelere verdiği bir demeç sebep gösterilerek¹⁴⁴ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi iken bakanlık emrine alınmıştır.¹⁴⁵ Kubalı örnek vakası, DP iktidarı ile muhalif öğretim üyeleri arasındaki çatışmanın en net örneklerinden biri olarak kabul edilebilir.¹⁴⁶

1958 senesine gelindiğinde DP iktidarı, ekonomik istikrarsızlık için bir çözüm yolu geliştirememiş ve ekonomik parametreler giderek daha olumsuz bir gösterge çizmeye başlamıştır. Mevcut kriz durumunda bocalayan iktidar, IMF ve Dünya Bankasının direktifleri ile ekonomiye şekil vermeye çalışmıştır. 4 Ağustos 1958 tarihinde alınan istikrar önlemleri iktisadi durumu içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Türk Lirası, Amerikan Doları karşısında büyük bir değer kaybı yaşamıştır. 1 Amerikan Doları 2.80 Türk Lirasına eşitken, açıklanan istikrar önlemlerinden sonra 1 Amerikan Doları 9 Türk Lirasına eşit duruma getirilmiştir. Enflasyonu kontrol altına alabilmek için kamu kurumlarının ürünlerinde fiyat artırımına gidilmiştir. Alınan ekonomik

¹⁴³ Adnan Menderes’e karşı olumsuz bir tutum içinde olmayan subaylardan biri olan Bekir Tünay, 1957 yılında Silahlı Kuvvetler içerisindeki durumu şöyle anlatmaktadır: “Genelkurmay’ın hemen her odasında memleket sorunları görüşülüyordu. ...Başbakan Menderes için, olumsuz bir cereyan vardı. İşler tersine dönmüş, bu kez çokları İsmet Paşacı kesilmişlerdi.” bkz. Bekir Tünay, **Menderes Devri Anıları Gördüklerim-Bildiklerim-Duyduklarım**, Nilüfer Matbaacılık, t.y., s. 381.

¹⁴⁴ Değiştirilen içtüzük hakkındaki fikirleri sorulan Kubalı: “Hukuken katmerli bir sakatlıkla malul” olduğunu bildirince iktidar çevreleri tarafından baskı ile karşılaşmıştır. bkz. Eroğlu, **a.g.e.**, s. 207.

¹⁴⁵ Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi – 1950’den Günümüze-**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 69.

¹⁴⁶ Popülist siyaseti takip eden hükümetler ve liderler, iktidarda buldukları süre içerisinde yaşadıkları tüm olumsuzlukları, komplo teorileri aracılığıyla ‘seçkin’ olarak nitelenen iç ya da dış güçlere bağlamışlardır. Bu dönemlerde entelektüel, aydın kesim yerilir ve itibar kaybına uğratılırken, toplumun en düşük eğitim seviyesine sahip kitle, toplumun en muteber sınıfı olarak kabul görür ve popülist politikalar vesilesiyle bir anlamda ‘bilge’ olarak addedilir. bkz. Alpay, **a.g.e.**, s. 60.

tedbirler, beklenen fayda getirisinden ziyade daha büyük bir krizin oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁴⁷

Toplum üzerindeki baskı, ekonomik darboğaz, muhalefetin susturulması çabaları, toplumsal huzursuzluk hali kaotik bir dönemin tüm işaretlerinin bir araya gelmesi ülke için içinden çıkılmaz bir durumun göstergesidir. Bu aşamadan sonra devletin ve cumhuriyetin koruyucusu/savunucusu ve yer yer sahibi olarak görülen silahlı kuvvetlerin, gidişata müdahalesi beklenmekte ve bir kesim için kaçınılmaz olarak okunmaktadır. 9 Subay Olayı olarak tarihe geçen vaka, silahlı kuvvetler içerisindeki kıpırdanmaların dışa yansımaları, açığa çıkması bakımından ilk örneklerden biri olarak sayılabilir. 9 subay olayı gerçekleştiğinde, hükümete karşı bir komplonun gerçekleştirileceği ve bu komplo gerçekleşmeden yapılanmanın ortaya çıkarıldığı söylentileri siyasi çevrelerde ve yabancı basında dillendirilmeye başlanmıştır. Haberin yayılması ve söylentilerin yükselmesi karşısında hükümet yetkilileri bir açıklama yapma gereği duymuş ve 16 Ocak 1958’de, dokuz subayın tutuklanmış olduğunu resmen bildirmişlerdir.¹⁴⁸ Cunta ekibi içerisindeki subaylarla bağı olan Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu’nun ihbarda bulunması üzerine açığa çıkan yapılanma, iktidar kanadında bir telaş yaşanmasına sebep olmuştur. İsmine ilerleyen zamanlarda sıkça rastlayacağımız Faruk Güventürk de tutuklanan subaylar arasındadır.¹⁴⁹ 9 Subay olayı tarihsel bir dönüşümün başlangıcı olabilecek nitelikte önem arz etmektedir. Ancak DP iktidarı, bu fırsatı kullanamamıştır. Sadi Koçaş bu olay hakkında şu yorumu yapmıştır: *İktidar daha akıllı, bu işe memur ettiği insanlar biraz daha becerikli olsalar tutuklamalar birbirini kovalar[dı]*. Eğer bu durum gerçekleşmiş olsa örgütlenme tüm yapılanma sistemi ile açığa çıkartılabilir ve yargılanmalar gerçekleştirilebilirdi denebilir. Ancak, mahkeme başkanlığına müdahalecilere toleranslı yaklaşan Cemal Tural’ın getirilmesi, yargılanmaların bir sonuç vermemesine sebep olmuştur.¹⁵⁰ Soruşturma sonunda bir kanıt bulunamamış, ihbarcı Kuşçu, yalan ifade vermekten ceza almıştır.¹⁵¹

¹⁴⁷ Sina Akşin (Edt.), **Türkiye Tarihi**, C.4, Sina Akşin, “*Demokrat Parti Dönemi*”, Cem Yayınları, Ağustos 2013, s. 218.

¹⁴⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 208.

¹⁴⁹ Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960**, Bilgi Yayınevi, Ocak 1984, s. 297. Olay ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için bkz. A. İpekçi, Ö.S. Coşar, **a.g.e.**, s. 69-100.

¹⁵⁰ Sadi Koçaş, **Atatürk’ten 12 Mart’a**, C.1, Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1977, s. 395-396.

¹⁵¹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 72.

İç siyasette bu gelişmeler yaşanırken dış siyasette de DP iktidarı ve Adnan Menderes'i derinden etkileyen ve iktidar-muhalefet ilişkilerini değiştiren bir olay meydana gelmiştir. 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta bir müdahale gerçekleşmiş, Irak ordusu yönetime el koymuştur. Faysal ve Nuri Sait öldürülmüştür. Yönetime el koyan silahlı kuvvetler, krallığı tasfiye ederek cumhuriyet rejimini ilan etmişlerdir.¹⁵² Irak'ta gerçekleşen bu askeri müdahale ve vuku bulan olaylar, iç siyasette iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkinin giderek daha da gerilmesine sebep olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir, yaşanan bu gelişmelerin ardından iktidar ile muhalefet arasında yaşanan sözlü atışmalarda ihtilal polemiğinin sık sık yaşandığını dile getirmektedir.¹⁵³ DP'ye göre Irak'ta yaşananlar dış destekli bir müdahale olarak tanımlanırken, muhalefet aynı olay için baskıya karşı bir ayaklanma yorumunu yapmıştır.¹⁵⁴

9 Subay Olayı ve Irak müdahalesi ardından DP, politikalarını daha da sertleştirme yönünde harekete geçmiştir. Muhalif yayın organları toplatılmaya ve kapatılmaya başlanmıştır. CHP meclis grubu, 26 Temmuz 1958 tarihinde iç tüzük ve anayasaya aykırı olarak meclis başkanı tarafından kendilerine söz hakkı verilmediğini belirtir bir bildiriye 29 Temmuz tarihinde yayınlamışlardır.¹⁵⁵

DP, muhalefetin çıkışlarının önünü kesmek amacıyla baskılarını artırırken Tahkikat Komisyonlarının temelini oluşturacak bir bildiriye 11 Ağustos 1958 tarihinde yayınlamıştır. Bu tebliğe göre:

“Cumhuriyet Halk Partililer Irak olaylarını ele alarak, Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin meşruiyetini ve istikrarını şiddet yolu ile tahrip etmenin mümkün hatta lazım olduğu kanaatini uyandırmaya sevk edebilecek çok tehlikeli bir yola girmişlerdir... ..CHP'nin Büyük Millet Meclisi'nin kudret, kuvvet ve salahiyeti önünde hürmetkâr ve itaatkâr olması kanuni bir mecburiyettir... Aksi halde gereken tedbirler alınacaktır.”¹⁵⁶

İnsanların derinlerde barındırdığı ölüm, kayıp, gelir kaybı gibi korkular istismar edilerek hileli bir akıl yürütme yöntemi uygulanmıştır. Muhalefet, tekinsiz ve korkutucu olarak kamuya sunulurken bu durum karşısında tek dayanak

¹⁵² Akşin, **a.g.e.**, s. 218-219; Ayşe Asker, **Askeri Darbeye Doğru**, İmge Kitabevi, Haziran 2013, s. 181.

¹⁵³ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı 1889-1960**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 271-273.

¹⁵⁴ Akşin, **a.g.e.**, s. 219.

¹⁵⁵ “Hakikat şudur ki, güvenlik konusunda olağanüstü toplantı isteyen muhalefet partisi, görüşlerini Büyük Meclise ve millete bildirmekten alıkonulmak istenmiştir. Fakat bu türlü gayretler görüşlerimizi millete ulaştırmaya engel olamamıştır ve olamayacaktır.” **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Temmuz 1958.

¹⁵⁶ Tekin Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963, s. 341-342.

noktası/güvence olarak iktidar, kendisini ön plana çıkarmıştır. Bu yöntemin amacı, muhalefetin itibarsızlaştığı ortamda, muhalefetin karşısında bir konsolidasyon¹⁵⁷ yaratarak muhalefeti kalabalığın gücü ile pasifize etme arzusudur denebilir.¹⁵⁸ Bu tebliğden şöyle bir anlam çıkartılması mümkündür: Gayrimeşru bir muhalefeti tasfiye etmek meşru bir harekettir. Muhalefetin meşruiyetinin tek kıstası da iktidarın kanaati olunca, bu tutumun bir buyurganlığa yol açması kaçınılmaz olmuştur. DP'nin bu bildirisinin ardından CHP Meclis Grubu, 16 Ağustos 1958 tarihinde, DP bildirisine cevap niteliğinde bir bildiri yayınlamıştır:

“DP idarecileri her seçime girerken muhalefet haklarına bir darbe vurdular. Her seçim sonunda seri halinde hürriyet kısıntıları getirdiler. ...Millet malı radyo bir siyasi zümrenin elinde tek taraflı propaganda ve iftira aleti haline getirildi. ...buna mukabil, 1950'deki şartlar içinde cereyan edecek ilk seçimde mevkilerini kaybedeceklerini tamamen anlamış olan DP idarecileri baskı ve şiddet tedbirlerine yenilerini eklemek sureti ile iktidarda tutunmak hevesine kapılmış görünüyorlar. Derhal belirtelim ki, bu heves memleket hesabına olduğu kadar, kendileri hesabına da pek zararlı bir hevestir. Şiddet usulleri, memlekette, fakat bilhassa buna heves edecek olanlara sadece hüsrana getirir. ...Türk milletinin sevgi ve güveninden kudret alan CHP hiçbir tehditle, hiçbir tertiple yolundan döndürülemezdir. CHP büyük tarihi vazifesine hak muzaffer oluncaya kadar, adalet muzaffer oluncaya kadar yılmadan devam edecektir.”¹⁵⁹

1954 senesinden itibaren gerek ekonomik çöküntü gerek siyasi çıkmaz ve gerekse toplum ve muhalefet/muhalefler üzerindeki baskı, olası bir müdahale için gerekli şartların yol taşlarını döşemiştir ve takip eden senelerde bu kaotik durum etkisini arttırmıştır. Özellikle 1958 yılının Temmuz-Ağustos ayları DP gerileyişinin, yıkılışının nasıl olacağını göstermesi açısından önemli bir dönemdir. Belirtilen bu tarihten itibaren siyaset gündeminin üçüncü şahsı ihtilal meselesi olmuştur. Bu önermeyi pekiştirmek için Adnan Menderes'in şu üç konuşması iyi bir örnektir. 1958 yılının 6 Eylül'ünde Balıkesir'de konuşma yapan Menderes:

“Onların niyeti TBMM denen aziz Kâbe'yi itibardan düşürmek ve memlekete, işte meclis de kalmamıştır diyerek... seçimlerin semtine dahi uğramadan iktidara gelivermektir... Irak'ı misal göstererek... adeta bunları öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı demektedirler. Biz onların bu meşşum

¹⁵⁷ Konsolidasyon: Yapıları benzer biçimde olan nesnelere birleştirilmesi. bkz.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KONSOLİDASYON. Erişim: 21.03.2018.

¹⁵⁸ Alpay, a.g.e., s. 133.

¹⁵⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ağustos 1958.

maksadını seziyoruz... bir zamanlar Atatürk'e dahi suikastlar tertip edilmiştir. Ama buna cüret edenlerin idam sehparalarında can verdiklerini hatırlasınlar."

Konuşmadan açıkça anlaşılacağı gibi Irak müdahalesi sonrası muhalefetin tutumu iktidar partisini rahatsız etmiş, Atatürk imgesi -İzmir Suikastı örneği- üzerinden örnekleme yoluna giderek kendilerine karşı olası bir başkaldırıda bu harekete cüret edenlerin sonlarının ne olacağını belirtmiştir. Atatürk imgesi yer yer yapılan yahut yapılacak şeylere bir perde görevi görürken kimi zaman yukarıdaki örnekteki gibi bir grup ya da düşünceyi bastırmak amacıyla korku imajı olarak pragmatik amaçlara hizmet etmiştir. 1958 yılının 21 Eylül'ünde Menderes, İzmir'de yaptığı konuşmada:

"Biz öylesine bir demokrasiyi, öylesine bir hürriyet rejimi bulup tatbik etmek mecburiyetindeyiz ki, bu rejimde hürriyetin esasları korunmuş bulunacak ve rejimin temelini teşkil eden bir devlet nizamını muhtevi olacaktır. Fransa'da bir hürriyet suiistimali olmuştu. Şimdi Fransa'nın halkı hürriyete gitmek istiyordu."

dedikten sonra De Gaulle üzerinden sözü muhalefete getirmiştir:

*"Valiyi, kaymakamı, savcıyı tehdit ediyorlar... Kendilerine hatırlatayım. Bir daha valiye, savcıya, sana şunu bunu yapacağız derlerse demokrasiye paydos olacaktır... ...Bende, iktidar şimdi elimdeyken yaparım derim. Çünkü milletimizi ve memleketimizi bunların şerrinden muhafaza etmek, vazifemizdir."*¹⁶⁰

Menderes'in bu konuşmasından anlaşılacağı üzere, demokrasi umudu olarak tarih sahnesine çıkan bir parti, demokrasiye paydos tehdidinde bulunmuştur. Menderes'in algısındaki yahut isteğindeki demokrasi sistemi ulu, dokunulmaz ve sorgulanamaz bir başbuğ etrafında toplanmış insanlardan ibarettir denebilir ve milletin babası konumundaki bu lidere karşı olan her görüş, halkın kutsal varlığına bir tehlike oluşturmaktadır gerekçesiyle ezilmelidir şeklinde yorum yapılabilir. Ekonomik darboğaz, siyasi tıkanıklık, muhalefetin susturulması gerekçeleri yukarıda belirtilmişti geriye ise tek bir öge kalmaktadır. Toplumun kamplara ayrılması. DP ve Menderes bilerek yahut bilmeyerek bu son aşamayı da "*Vatan Cephesi*" adı altında oluşturdukları teşkilat ile gerçekleştirmiştir.

¹⁶⁰ Eroğul, a.g.e., s. 214-215.

Toplumsal muhalefetin yükselmesi ve CHP'nin giderek sertleşmesi karşısında Adnan Menderes ve DP, alternatif yollar arayışına girmiştir. 1958 yılının 12 Ekim'inde Adnan Menderes Manisa il kongresinde yaptığı konuşmada:

*“Politika ve ihtirastan varestе vatandaşların karşımızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanpervane gayretlerini birleştirip eserlerinin müdafaaşına azmetmiş bir vatan cephesinin kurulması zarureti kendini göstermiştir.”*¹⁶¹

sarf ettiği bu sözler Vatan Cephesi oluşumunun ilk nüvesi olarak nitelenmiştir.¹⁶² Prof. Dr. Yasemin Doğaner'in değerlendirmesi ile, *konuşmanın sonlarında milli tesanüte en çok ihtiyaç duyulduğu bir zaman olduğunu söylemesine rağmen, konuşmasında muhalefeti kastederek 10 kez nifak, 5 kez ihtiras, 4 kez tezvir ve 3 kez kin kelimelerini kullanmış olması düşündürücüdür.*¹⁶³

Vatan Cephesi¹⁶⁴ oluşumu 1958 yılının sonlarına doğru yurdun çeşitli noktalarında şubeler açmış ancak esas çıkış noktasını 1959 senesinde gerçekleştirmiştir. Devlet radyosu bu oluşumun propagandasını yapma aracı olarak kullanılmıştır. Propaganda ve oluşum zamanla farklı bir hal almış, kamu görevlileri zorla bu cepheye üye olarak dahil edilmiştir.¹⁶⁵ Radyo propagandalarında ise bu oluşuma katılmayan yahut katılması mümkün olmayan kişiler, Vatan Cephesi'ne üye olmuş gibi radyodan ilan edilmiştir.¹⁶⁶

Hem oluşturulan Vatan Cephesi hem de propaganda faaliyetleri ve yaşanan olumsuz örnekler DP'ye yakın isimler tarafından da tepki ile karşılanmıştır. Dönemin gazetecilerinden Recep Bilginer, DP'nin bu cepheyi oluşturma amacının güç kazanma ve toparlanma olduğunu ancak işlerin öyle gelişmediğini ve bu hareketin DP'ye zarar verdiğini belirtmiştir.¹⁶⁷ DP iktidarına yakınlığıyla bilinen Büyük Doğu dergisinin

¹⁶¹ Haluk Kılıç, **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, C.8, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1992, s. 385; Yasemin Doğaner, **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013, s. 42.

¹⁶² Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 379.

¹⁶³ Doğaner, **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, a.g.e., s. 43

¹⁶⁴ Popülist politikaların bir yansıması olarak 'kutuplaştırma' eylemi, kendilerini 'iyi' olarak tanımlayan ve muhalefeti 'şer' odağı olarak niteleyen popülist idareciler tarafından sık kullanılan bir yöntem halini almıştır. Bu tür kutuplaştırıcı eylemler ise literatürde 'Halk Düşmanlığı' olarak tanımlanmaktadır. bkz. Alpay, a.g.e., s. 63.

¹⁶⁵ şevket Çizmeli, **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2007, s. 669. Bu duruma karşı çıkanların istifa etmek zorunda bırakıldıkları belirtilmektedir. bkz. Ergün Ataoğlu, **Adnan Menderes Bir Başbakanın Trajik Sonu**, Nokta Kitap, İstanbul, 2008, s. 120.

¹⁶⁶ Altemur Kılıç, **Kılıç'tan Kılıç'a -Bir Dönemin Tanığı-**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 225.

¹⁶⁷ Recep Bilginer, **Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 230-231.

sahibi Necip Fazıl Kısakürek ise bu oluşumu *derin bir zaaf işareti* olarak nitelemiştir.¹⁶⁸ Bir diğer önemli isim, Adnan Menderes'in yol arkadaşı Samet Ağaoğlu, Menderes'in 1957 sonrası yaptığı konuşmaların *kontROLSÜZ* olduğunu belirtmiş, bu söylem ve eylemlerin muhalefet tarafından kullanıldığını eklemiş ve Vatan Cephesi hareketinin de bu sebeplerle amacını aştığını ve başarılı olamadığını vurgulanmıştır.¹⁶⁹ Vatan cephesi oluşumu, toplumsal kamplaşma sürecinin bir ögesini temsil etmesi bakımından önemlidir. Bir diğer önemli husus, muhalefetin sindirilmesi/susturulması anlamı taşıyan eylemlerden biri olan ve müdahaleye giden süreçte son dönemeç olarak nitelenebilecek önemdeki Tahkikat Komisyonlarının kurulmasıdır. Tahkikat Komisyonlarının kuruluş sürecine giderken muhalefetin “*taarruz*” olarak nitelediği ve çeşitli illerde gerçekleştirdiği halka açık toplantılar önemli bir tetikleyici olmuştur.

1959 yılında gelindiğinde iktidar partisi siyasi olarak bir çözümsüzlüğün içine girmiş durumdadır. Nejat Gülen¹⁷⁰ anılarında 1959 senesini ve genel olarak DP iktidarını şu şekilde değerlendirmiştir:

“Menderes iktidarı, Yani Demokrat Parti, idareyi artık elinden kaçırmıştı. Muhalefet hele CHP'nin başındaki İsmet İnönü, tarihi şahsiyeti ile DP'ye yükleniyor, DP'de inadına baskıyı arttırıyordu. Şubat, Mart, Nisan aylarında ortalık iyice kızıştı. Biz, İstanbul'da yaşayan memur, öğrenci, tüm aydın kesim durumdan çok şikayetçi idik. Adnan Menderes diktatör olma yolunda hızla ilerliyordu, İsmet İnönü ise demokrasi havarisi olmuştu. ...Demokrat Parti ve Adnan Menderes iktidarda kalmak için her yolu deniyordu, dini politikaya alet ediyorlardı, popülist politikalar uyguluyor, köylünün mahsullerine yüksek fiyat veriyorlardı, tabii bu arada büyük yolsuzluk, hırsızlık söylentileri vardı, basın özgürlüğü yoktu, adalet yoktu, hürriyet yoktu. ...Askerin durumu nasıldı? En yukarı kademedekiler, Genelkurmay Başkanı, orgeneraller Menderes'ten yana idiler, daha aşağı rütbedekiler ise hep Demokrat Parti'ye karşı idiler. Rütbeler küçüldükçe Menderes'e karşı olanların sayısı arttıyordu.”¹⁷¹

1959 senesinin siyasi çözümsüzlüğü içerisinde Meclis, sık sık yaşanan ara vermeler ile çalışamaz duruma gelmiştir. Bu durum neticesinde CHP lideri İsmet İnönü, yanına gazetecileri ve milletvekillerini alarak Uşak'tan başlayan bir gezi tertip

¹⁶⁸ Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2004, s. 231-234.

¹⁶⁹ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 125-128.

¹⁷⁰ Nejat Gülen: 27 Mayıs müdahalesi sürecinde Yassıada Mahkemelerinde bilirkişi olarak görev almış, Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanlığı görevini üstlenmiştir.

¹⁷¹ Nejat Gülen, **Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 112-113.

etmiştir.¹⁷² Fahir Giritlioğlu, muhalefetin bu geziye başlamasının başlangıç noktası olarak İsmet İnönü'nün meclis kürsüsünden fikirlerini beyan edememesi, muhalefetin susturulması olduğunu ve İnönü'nün de “*ben de kalkar vatandaşın ayağına giderim*” düşüncesine dayandığı değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁷³

CHP lideri İsmet İnönü'nün gezisi ya da kendi ifadesi ile taarruzu sırasında uğradığı hemen her vilayette bir kargaşa durumu yaşanmıştır. İnönü bu gezilerin başlangıç noktası olarak Yunan General Trikopis'i esir ettiği Uşak'ı tercih etmiştir. İnönü, Uşak'ta büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır.¹⁷⁴ Ancak bu kalabalık DP il binası önünden geçtiği sırada¹⁷⁵ DP il başkanının -Eşref Öğün- elindeki çay bardağını kafileye fırlatması Uşak olayları olarak adlandırılan hadisenin başlamasına sebep olmuştur. İsmet İnönü'nün şehre gelişi kadar gidişi de olaylı olmuştur. DP'liler tarafından tren istasyonun etrafı sarılmıştır. Çıkan arbedede İsmet İnönü'nün başına taş isabet etmesi ve yere düşmesi hadisesi çerçevesinde kafile Uşak'tan ayrılmıştır. İnönü, Uşak'ın ardından Manisa'ya geçmiş, Uşak olaylarını temele alan sert bir konuşma yapmıştır:

“Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan saldırganlar benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine suçlaması ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbik konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşlarını insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını koruma kararında olan hür vatandaşlar karşısında mağlup olacaklardır.”¹⁷⁶

Manisa'dan İzmir'e geçen İsmet İnönü, burada da yoğun bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. İsmet İnönü'nün bu şekilde destek görmesi DP iktidarı tarafından hoş karşılanmamış ve eldeki iktidar gücü kullanılarak demokratik şartlarda gerçekleşmesi mümkün olmayan hadiseler yaşanmıştır. İzmir Valisi Kemal Hadımlı,

¹⁷² **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Nisan 1959.

¹⁷³ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 390.

¹⁷⁴ Civar kasaba ve köylerden araçlar ile İnönü'nün mitingine katılmak için yola çıkan halk, şehir girişlerine konuşlandırılmış polisler eliyle şehre sokulmamış, halk arasında propaganda yöntemleriyle bir heyecan dalgası yaratması olası görünen kişileri tespit etmek için sivil-resmi görevliler ve jandarmalar devriyeye çıkartılmıştır. bkz. Fevzi Çakmak, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin -Ege Vazife Gezisi- ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları”, **Turkish Studies**, Vol. 9/11, Fall 2014, Ankara, s. 1250.

¹⁷⁵ CHP heyetini takip etmek ile görevlendirilen zabıta memuru Sami Dede'nin kayıt altına aldığı zabıtlara göre bazı DP'liler miting öncesi şehre giren ve DP binası önünden geçen CHP'lilere hitaben “eşek herifler, mebus oldunuz da adam mı oldunuz, bu memlekete çivi sokmaya mı geliyorsunuz” ifadelerinde bulunmuşlardır. bkz. **BCA**, Fon Kodu: 10.9., Yer No: 298.913.2, s. 100.

¹⁷⁶ Erer, **a.g.e.**, s. 341-342.

İçişleri Bakanlığının talimatı çerçevesinde İzmir’de siyasi parti kongrelerinin yapılmasını yasaklamıştır. Bu çerçevede CHP’nin İzmir’de yapacağı tüm etkinlikler engellenmiştir. DP destekçilerinden oluşan bir grup Demokrat İzmir gazetesini yağmalamıştır.¹⁷⁷ 1955 yılından itibaren yayın çizgisinde değişikliğe gidip muhalif cephede kendini konumlandıran Demokrat İzmir gazetesi baskını üzerine İsmet İnönü şu konuşmayı yapmıştır:

“Bu gece muhalefet vazifesini şerefle yapan Demokrat İzmir gazetesi seyirci polisler önünde yıkılmaya çalışılmış ve tahribata uğratılmıştır. Bunlar tesadüf değildir. Vazife ifa eden kanunda himaye istemekte haklı olan muhalefeti ehli salip [barbar anlamında] gözü ile görerek karınca gibi ezme politikasının tabiatıdır.”¹⁷⁸

İsmet İnönü’nün çıktığı taarruzun son durağı İstanbul olmuştur. 1959 senesinin 4 Mayıs günü İstanbul’a gelen İsmet İnönü, aracı ile Topkapı’ya yaklaştığı sırada bir grup tarafından araca saldırı gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁹ Bölgede bulunan bir binbaşının yanında bulunan askerler ile gerçekleşen olaya müdahil olması sonucunda İsmet İnönü’nün aracı yoluna devam edebilmiş ve olası bir vahşet engellenmiştir.¹⁸⁰ İsmet İnönü’nün taarruzu 9 gün sürmüştür, İnönü, 7 Mayıs günü Ankara’ya dönmüştür. Türk demokrasisi için önemli bir kilit taşı olan bu hareket DP ile iplerin daha da gerilmesine, DP’nin tahammülsüz denebilecek politikalarının şiddetlenmesine sebep olmuştur.

Aşılamayan ekonomik kriz, gerginliği boşaltılamayan bir toplum, giderek sesi daha da bastırılan ve hareket sahası kısıtlanan muhalefet ile DP, kendi elleriyle kaotik bir siyaset sahnesi inşa etmiş ve bu sahneden çıkamayacak duruma gelmiştir. Seçimlerin güvenliğinin tehlike altında olduğu algısı vatandaşta ve muhalefet partisinde hâkim durumdadır.¹⁸¹ 1960 senesinin 10 Ocak’ında İsmet İnönü, partisinin Bursa il kongresinde bu durumu şöyle dile getirmiştir:

“Masum vatandaşlara, seçim yitirilse bile, iktidarı bırakmayacakları kanaati verilmek isteniyor. Vatandaşlarımız emin olsunlar ki, seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır. Dünyanın başlarına

¹⁷⁷ Akşin, a.g.e., s. 221.

¹⁷⁸ Sabahat Erdemir, **Muhalefette İnönü: Konuşmaları, Sohbetler ve Yazılarıyla**, C.3, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1962, s. 379.

¹⁷⁹ Olay ile ilgili yayın yasağı getirilmiştir. **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Mayıs 1959.

¹⁸⁰ Aydemir, a.g.e., s. 384.

¹⁸¹ Ulus gazetesi 12 Ocak 1960 tarihli birinci sayfa haberi: “[Seçimler konusunda] Başbakan memlekete teminat vermelidir.” bkz. **Ulus Gazetesi**, 12 Ocak 1960.

yıkılması için ben, tasavvur ettikleri, tasavvur edecekleri derslerin en ağırını onlara öğretmesini bileceğim.”¹⁸²

Siyasetin dili sertleşmiştir. İktidarın uyguladığı baskı ve sindirme politikası karşısında muhalefetin sert bir direniş göstermesi, DP ve Adnan Menderes’i daha da sertleştirmiştir. 1960 senesinin Ocak ayı gibi Şubat ayı da Türk siyaset ve demokrasisi için gerilimli geçmiştir. Şubat ayı başında İsmet İnönü Konya’ya gitmiş, geniş halk kitleleri tarafından karşılanmıştır; ancak İnönü’yü karşılayan kalabalık ile polis arasında arbede yaşanmış, polis kuvvetleri cop, kırbaç, gaz bombası kullanmışlardır.¹⁸³ Siyasetteki istikrarsızlık, yönetme acizliği ve bunalım artık sınır noktasına ulaşmıştır denebilir. Ülke dışında yaşanan bir olay dahi ülke siyasetinin gündemine oturmuş, siyasi söylemi belirler duruma gelmiştir. Örnek olay olarak 15 Mart 1960 yılında Kore’de meydana gelen ayaklanma¹⁸⁴ Irak müdahalesinde olduğu gibi iktidar-muhalefet ilişkilerini şekillendirmiştir.¹⁸⁵

İki parti arasındaki gerginlik tabana da yansımış, toplumsal huzursuzluk artarak büyümüştür. Bunun en net yansımalarından biri Kayseri Yeşilhisar da gerçekleşen, Tarım Kredi Kooperatifi seçimlerinde CHP’liler ile DP’liler arasında çıkan olaylardır.¹⁸⁶ Olayların ertesinde hem İçişleri Bakanlığı hem CHP birer bildiri yayınlamış, ancak DP politikaları gereği bu bildirimler basın yasağı çerçevesinde kamuoyuna yansıtılmamıştır.¹⁸⁷ Bu gelişmelerin ardından CHP lideri İsmet İnönü, milletvekilleri ve gazetecilerle beraber Kayseri il kongresine katılmak üzere yola çıkmıştır.¹⁸⁸ İsmet İnönü, Kayseri’ye doğru hareket edeceği sırada, Kayseri valisi tarafından Kayseri’ye gelmemesi yönünde bir telgraf almıştır. Ş.S. Aydemir’in aktardığına göre İsmet İnönü bu telgrafi aldıktan sonra çok sinirlenmiş ve *Maskara! Beni Saidi Kürdi¹⁸⁹ zannediyor galiba!¹⁹⁰* demiştir.

¹⁸² Erer, a.g.e., s. 375.

¹⁸³ **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 1960.

¹⁸⁴ Öğrenciler ve halk, seçimlerde hile yapıldığı gerekçesiyle sokaklara çıkmıştır.

¹⁸⁵ Bilgi için bkz. Eroğlu, a.g.e., s. 226.

¹⁸⁶ **Dünya Gazetesi**, 25 Mart 1960.

¹⁸⁷ **Akşam Gazetesi**, 29 Mart 1960.

¹⁸⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Nisan 1960.

¹⁸⁹ Kürt Sait / Nurslu Sait ya da yaygın ismiyle Said-i Nursi, Nur Cemaati adlı örgütlenmenin lideridir. DP lideri Adnan Menderes ile birçok özel görüşmesi olan ve iktidarı destekleyen dini-siyasi bir örgütün lideridir. “iki Demokrat Parti Milletvekili Said-i Nursi’yi ziyaret etti.” bkz. Emil Galip Sandalcı, “*Said-i Nursi*”, **Ulus Gazetesi**, 2 Ocak 1960.

¹⁹⁰ Aydemir, a.g.e., s. 395.

Valinin yaptığı ikazı dinlemeyip yola çıkan İsmet İnönü'nün şehre girmesini engellemek amacıyla Kayseri Himmetdede İstasyonunda tren durdurulmuştur. İsmet İnönü'den geri dönmesi istenmiş ancak İnönü dönmemekte direnip şehre girmiştir. Yeşilhisar'a gidileceği sırada bu sefer tekrar zorluk çıkartılmış, askeri barikat oluşturulmuştur. İsmet İnönü araçtan inip yürüyerek askeri barikatın arasından geçip şehre girmiş,¹⁹¹ asker, hükümetin emrini dinlememiş ve "*Milli kahraman*" İsmet İnönü'ye karşı koyamamıştır.¹⁹²

Kayseri olayı onun başlangıcını temsil etmektedir. Bu noktadan sonra düşeceği belli olan bir iktidarın zaman kazanma çabalarına tanıklık edilmiştir. DP, bu noktadan sonra muhalefete kontrolsüzce saldırmaya başlamıştır. 1960 yılının 7 Nisan'ında DP grup toplantısında Milletvekili Bahadır Dülger şu konuşmayı yapmıştır:

*"İsmet Paşa ölür, ama leşi kalır ortada. Tefessüh etmiş [çürümüş] leşi, zihniyeti kalır. Onu da bertaraf etmeye mecbursunuz. O halde tahkikat açalım. Fakat daha acil tedbir ne olur? Benim aklıma gelen şu: biz halk partisinin merkez muamelaatını ve merkez faaliyetini bir tahkikat mevzuu yapabilir miyiz? Yılanı başından kavırıyoruz demektir."*¹⁹³

Demokrasi sistemi çoğunlukçu değil çoğulcu¹⁹⁴ esaslara dayalı bir sistemdir. Çoğunlukçu oluşumlar ve anlayışlar hâkim olduğu takdirde muhalefet sesini çıkaramaz duruma gelir ve toplum kamplara ayrıştırılarak düşman yaratılır.¹⁹⁵ Bu durum çoğunlukçu iktidarın, iktidarda kalması için gerekli olan kaotik ortamı yaratmaktadır; ancak iktidar bu kaosu kontrol edemezse¹⁹⁶ yıkım kaçınılmazdır. Hem toplum hem de demokrasi zarar görür. DP'nin iktidara geldikten kısa bir süre sonra

¹⁹¹ "İnönü Kayseri'ye girdi. -İnerim, yaya giderim ve halkın içine girerim-." bkz. **Ulus Gazetesi**, 3 Nisan 1960; "İnönü'nün Kayseri'ye Girişi Hadiseli Oldu" bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Nisan 1960.

¹⁹² Eroğul, **a.g.e.**, s. 227

¹⁹³ "*Ölüm Cezalarının Gerekçesi*", **Milliyet Gazetesi**, 18 Eylül 1961.

¹⁹⁴ DP iktidarının Cumhurbaşkanı Celal Bayar, çoğulcu demokrasi kavramı üzerine bir eleştiride bulunmuş ve bunu da öcü imgesi olan komünizm ile eş tutarak çoğulcu demokrasi savunucularının komünistler olduğunu dile getirmiştir. Bayar, "Nedense Komünistler, Hürriyete pek meraklıdırlar. Belki, ilerde, kendi sistemleri içinde bu güzelliği hiç yaşamayacakları için, belki de güçsüz hükümetler, parçalanmış toplumlara -kolayca baş ederek- iktidarı ele geçirebileceklerini umdukları için olacak, sürekli 'çoğulcu demokrasi' dedikleri bir hürriyet ortamını savunurlar.". bkz. İsmet Bozdağ, **Celal Bayar-Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali**, Emre Yayınları, Ocak 1991, s. 74.

¹⁹⁵ Prof. Dr. Emre Kongar'ın çoğulcu ve çoğunluklu demokrasi yorumu şu şekildedir: "Demokrasi, temel hak ve özgürlüklere dayalı bir rejim olarak değil, faşizmi davet eden biçimde sadece 'çoğunluğun yönetimi' olarak algılanmıştır. Yalnızca sandığın oy mekanizmasının işlemesi, sürecin demokratik sayılması için yeterli görülmüştür. Naziler bunu kendi amaçları için çok güzel kullanmışlardır." bkz. Emre Kongar, **Demokrasi İçin Manifesto – Diren!**, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 20.

¹⁹⁶ bkz. Kontrollü Kaos kavramı.

gerçekleştirdiği eylem ve uygulamaya koyduğu fikirler görüleceği üzere yıkıma giden yolun taşlarını döşemiş, dünyada gelişmemiş tüm demokrasilerde görüleceği gibi askeri müdahaleyi kaçınılmaz kılmıştır.

Tahkikat Komisyonu da yolun sonunun geldiğini gösterir işaret fişeği niteliği taşımaktadır.¹⁹⁷ Muhalefetin toplum nezdinde giderek güç kazanması ve umut olarak görülmesi,¹⁹⁸ DP yöneticilerini rahatsız etmiştir. Albayrak'ın yorumuna göre iktidarın erken bir seçime hazırlandığı günlerde, karşısındaki en güçlü rakip konumunda olan CHP'yi herhangi bir şekilde saf dışı bırakma, siyasi olarak onu etkisiz kılma düşüncesi¹⁹⁹ Tahkikat komisyonlarının doğmasının sebebi olmuştur. Bu düşünce çerçevesinde 1960 yılının 12 Nisan'ında toplanan DP meclis grubu, beş buçuk saatlik toplantının ardından CHP hakkında tahkikat açılmasına karar vermiştir. Bu karar, muhalefetin tasfiyesi yolunda adım atıldığının göstergesi olması bakımından önemlidir. Çağdaş demokrasilerde muhalefetin olması ve korkmadan konuşabilmesi temel nitelikler arasındayken DP'nin bu faaliyetleri, yeni yeni yeşermekte ve gelişmekte olan Türk demokrasisi açısından talihsiz bir girişim olmuştur.²⁰⁰

DP grubu, Nisan'ın 15'inde ikinci bir toplantı daha gerçekleştirmiş ve bu tahkikatın açılmasını oy birliği ile kabul etmiştir.²⁰¹ Bu önerge, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidarı ele geçirmek için hücre örgütü kurduğu, silahlandığı ve bir isyana hazırlandığı tezi üzerine inşa edilmiştir.²⁰² Bu tezin soruşturulması için 15 kişilik bir

¹⁹⁷ Muhalefeti baskı altına alma ihtiyacı, Tahkikat komisyonunun kurulması fikrini orta çıkarmıştır. DP'li milletvekillerinin sundukları önergeye göre CHP, toplumsal kargaşa yaratma derindedir ve seçimler ile başa gelme umutlarını kaybetmiştir. Basın CHP'nin yanındadır ve asker siyaset sahnesine çekilmek istenmektedir. CHP'liler partilileri silahlandırmakta, hücre teşkilatı gibi işleyen yapılar oluşturmakta ve demokrasiyi tahrip edici fikir ve eylemler içinde bulunmaktadır. Bu sert ithamlar, Tahkikat komisyonunun kurulma gerekçesi olmuştur. Bu komisyonun kurulması, 27 Mayıs müdahalesine giden yolda önemli bir etmen olmuştur. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", **Gazi Akademik Bakış**, C.2, S.4, Y. 2009, s. 137, 142.

¹⁹⁸ "Paşam bizi kurtar." bkz. **Ulus Gazetesi**, 8 Şubat 1960.

¹⁹⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 530.

²⁰⁰ Prof. Dr. Emre Kongar, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde kaleme aldığı yazısında, cumhuriyet tarihinde gerçekleşen ilk müdahalenin 27 Mayıs'ta gerçekleşmediğini, Adnan Menderes ve DP'nin oluşturduğu Tahkikat Komisyonu'nun ilk sivil darbe girişimi olduğunu vurgulamıştır. "Oysa darbeler dizisi, 'seçilmiş' Başbakan Menderes tarafından, Anayasa'ya aykırı bir 'Tahkikat Komisyonu' kurularak gerçekleştirilen ilk sivil darbe girişimi ile başlamıştı." Emre Kongar, "*Sandık Fetişizmi ve Sivil Darbe İtirafı*", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Ekim 2016.

²⁰¹ "Muhalefet için tahkikat önergesi Meclise verildi." bkz. **Hürriyet Gazetesi**, 15 Nisan 1960.

²⁰² Oluşturulan komisyonun sözcüsü Nusret Kirişcioğlu, "CHP'nin propagandasıyla yaratılan ortamda beynelmilel komünizmin yurda sızmasına fırsat verecek şartların varlığı ile basına sızan komünistler[in] halkı ayaklandırma" girişimlerinin önlemi olarak Tahkikat komisyonlarını savunmuştur. Muhalefetin susturulması amacıyla Komünizm öcü imgesi pragmatik amaçlara hizmet etmesi açısından kullanılmıştır.

ekip kurulması kararlaştırılmıştır.²⁰³ Oluşturulan 15 kişilik tahkikat komisyonu²⁰⁴ ilk olarak şu üç yasak kararını almıştır:

- Partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasi faaliyetleri, yeni örgüt kurmaları.²⁰⁵
- Komisyon'un faaliyetleri ile ilgili bütün yayınlar;
- Büyük Millet Meclisi'nin tahkikat kararı ile ilgili müzakerelerinin yayımı²⁰⁶

Bu yasaklar sebebiyle, görüşmeler gerçekleşirken İsmet İnönü'nün yaptığı konuşma gazetelerde yayımlanamamıştır. İsmet İnönü konuşmasında:

“Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal kesinlikle olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır.”²⁰⁷

bkz. Nusret Kirişcioğlu, **12 Mart İnönü-Ecevit ve Tahkikat Raporu**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 205-206.

²⁰³ Tarihi bir belge niteliğinde olan bu önerenin metnini burada vermek yararlı bulunmuştur:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine, Cumhuriyet Halk Partisi'nin gayrimeşru mücadele usullerini terk etmesi için 11 Ağustos 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubu bir tebliğ neşretmiş bulunuyordu. Bu tebliğden sonra CHP'liler faaliyetlerini ve hareketlerini büsbütün artırmışlardır. Bu itibarla CHP'lilerin:

- a) Meşru iktidarımızı en ağır isnatlarla kötüleme ve halkı kanunları ihlale, kanuni tedbirlere karşı mukavemete, hükümete karşı mukavemete, hükümete karşı galeyana ve fiili tecavüzlere tahrik ve teşvik etmek,
- b) Müsait telakki ettikleri mahallerde mensuplarını silahlandırmak suretiyle iktidar mensupları üzerinde baskı yapmak ve kardeş kavgasına müncer olabilecek tertiplere başvurmak,
- c) Orduyu siyasete karıştırmak,
- d) Hükümetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürerek ve gelecek seçimleri de daha şimdiden sakat gibi göstererek kurulmuş ve kurulacak hükümetler aleyhine vatandaşları tahrik etmek,
- e) Hücre teşkilatı kurarak yıkıcı ve kanun dışı faaliyetlerde bulunmak,

CHP ile aynı maksat ve gayelerle ve neşir yolu ile faaliyette bulunarak genç demokrasimizin manevi temellerini şantaj ve tehdit suretiyle işlemez hale getirmek, hakikatleri tahrif ve yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin iktisadi, içtimai hayatını tehlikeye maruz bırakmak, Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basın ve yukarıda tafsil edilen hususların sebeplerini ve mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirmek üzere dahili nizamnamenin 177. Maddesine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasını ve bu encümenin mesaisini üç ayda ikmal etmesini arz ve teklif ederiz.” Bkz. Erer, **a.g.e.**, s. 394-395

²⁰⁴ Tamamı DP'lilerden oluşan komisyonun üyeleri şunlardır: Vacit Asena, Kemal Biberoglu, Turan Bahadır, Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Sait Bilgiç, Hilmi Dura, Osman Kavuncu, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Nusret Kirişcioğlu, Ekrem Anıt, Nusret Ulusoy. Komisyonun başkanlığına Hamdi Sancar, raportörlüğüne ise Nusret Kirişcioğlu getirilmiştir. bkz. Çavdar, **a.g.e.**, s. 75.

²⁰⁵ Fakat soruşturulan tek parti CHP olmuştur. bkz. Akşin, **a.g.e.**, s. 221.

²⁰⁶ **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Nisan 1960.

²⁰⁷ Erer, **a.g.e.**, s. 396.

Bu konuşmasında İnönü, bir müdahalenin kaçınılmaz olmasından ve bu ortamı sağlayanların da dünyada olduğu gibi demokrasi dışı davranışlara yeltenen sivil yönetimler olduğu vurgusunu yapmıştır.²⁰⁸

İsmet İnönü'nün ihtilal olabilir uyarısı DP kanadında “bunlar ihtilal yapmak istiyor” biçiminde algılanmıştır. Bu algı sonucunda DP, daha sert tedbirler almaya yönelmiştir. 1960 yılının 27 Nisan'ında Tahkikat Komisyonuna olağanüstü yetkileri yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile beraber komisyon, her türlü yayınları yasaklamaya, basın evlerini kapatmaya, süreli yayınların yayın hayatlarına son vermeye yetkili kılınmıştır.²⁰⁹ Bu kanunun görüşmeleri sırasında İsmet İnönü, yayını yasaklanan bir konuşma daha yapmıştır. Konuşmasında:

“Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milleti'nden daha az haysiyetli değildir. Artık sizi ben bile kurtaramam”²¹⁰

Irak müdahalesi ve Kore olaylarından oldukça etkilenen Adnan Menderes ve DP, uzun süre iç siyasetin söylem metası haline gelen bu örneklendirme üzerine oldukça gerilmiştir ve İsmet İnönü yaptığı bu konuşma sonrasında on iki birleşim boyunca Meclise girmeme cezası almıştır. Böylece iktidar ile muhalefet arasındaki son temas olanağı da ortadan kalkmıştır.

Siyasi olarak hiçbir çözüm üretemeyen, ekonomik olarak ilerlemekten ziyade gerileme yaşayan ve kriz içinde bir ekonomik durum, susturulan, ezilen muhalefet ve kamplaştırılan bir toplum hızla bilinen sona doğru sürüklenmiştir. Üniversite öğrencileri sokağa çıkmış, İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin eyleminde polis çaresiz kalmış, takviyeye gelen askeri birlikleri ise öğrenciler alkışlarla ve destekleyici sloganlar ile karşılamıştır. 29 Nisan günü bu sefer Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler

²⁰⁸ “İhtilal tahrikleri, ancak bu vakur milletin haklarını çiğneyenlerden gelebilir.” bkz. **Ulus Gazetesi**, 29 Mart 1960.

²⁰⁹ Akşin, **a.g.e.**, s. 222.

²¹⁰ Erer, **a.g.e.**, s. 398.

ve Hukuk Fakültesi öğrencileri eylemlerine başlamıştır.²¹¹ Üniversite gençliğinin artan eylemleri karşısında 29 Nisan akşamı Adnan Menderes radyodan bir konuşma yapmıştır:

*“Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki, o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaktırlar.”*²¹²

İktidarın tutumunu “sertlik, daha çok sertlik” biçiminde özetlemek mümkündür. 30 Nisan günü davet üzerine Çankaya’ya çıkan Ali Fuat Başgil, yaşanan olaylarla ilgili hatıralarında, Celal Bayar’ın: “şimdi tenkil [cezalandırma] zamanıdır.” dediğini aktarmıştır. Öğrenci eylemlerini takiben halk eylemleri başlamış, 5. Ayın 5’inde saat 5’te Kızılay’da -555K- parolasıyla toplanan kalabalık iktidardan şikayetlerini belirtmek amacıyla bir araya gelmiştir. Üniversite öğrencileri ve halkın sokaklara çıkmasının ardından pek alışık olunmadığı şekli ile Harp Okulu öğrencileri 21 Mayıs günü sokağa çıkıp yürüyüş yapmıştır.²¹³

Yaşanan tüm bu gerilimlerden sonra Adnan Menderes sahaya inip nabız yoklaması yapmak istemiştir. 1960 yılının 25 Mayıs’ında Eskişehir’e gelen Menderes, gelişinin ertesi günü gecesinde özel kaleminin uyandırması ve haber vermesi ile 27 Mayıs Askeri Müdahalesinin gerçekleştiğini öğrenmiştir. Celal Bayar ise Çankaya’da ordu tarafından teslim alınmıştır.²¹⁴ Böylece, on yıl önce Türk demokrasi tarihi açısından bir umut olarak sahneye çıkan hem içeride hem dışarıda alkışlar ile karşılanan bir hareket, askeri müdahale ile son bulmuştur.²¹⁵

Ümit Özdağ, 27 Mayıs Müdahalesi’nin oluşma sebeplerini beş noktada belirlemiştir.²¹⁶ Özdağ’a göre ilk madde, DP kökten bir karşı devrimci olmasa da Kemalist devrimden verdiği tavizler, rejim karşıtlarınca hedefe varmak için ilk adım olarak görülmüştür. DP ve Menderes’in bu tavrı, Kemalist çevrelerce, devrimden uzaklaşma ve Kemalizm karşıtı eylemlerin odağı olma şeklinde anlaşılmıştır. Özdağ’ın vurguladığı ikinci husus, muhaliflere karşı uygulanan baskı politikasıdır.

²¹¹ Eroğul, a.g.e., s. 233; Akşin, a.g.e., s. 222.

²¹² Erer, a.g.e., s. 405.

²¹³ 1000 kadar subay ve Harb okulu öğrencisi. bkz. William Hale, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 149.

²¹⁴ Eroğul, a.g.e., s. 239.

²¹⁵ “Meclis Feshedildi”, **Milliyet Gazetesi**, 28 Mayıs 1960; “İlim ve Hukuk Heyeti Kuruldu”, **Milliyet Gazetesi**, 28 Mayıs 1960; “Gürsel ‘Diktatör Olmayacağım Dedi’”, **Milliyet Gazetesi**, 28 Mayıs 1960

²¹⁶ Özdağ, a.g.e., s. 55-61.

CHP'nin mallarına el konulması, muhalif gazetecilerin ve akademisyenlerin susturulmaya çalışılması, 27 Mayıs Müdahalesi'ne giden sürecin taşlarından olmuştur. Üçüncü madde ise topluma uygulanan baskıdır. Gerçek bir demokraside olması gerekenlerden biri olan özgür seçme hakkı kısıtlanmıştır. İnönü'ye destek veren Malatya ilinin ikiye ayrılarak Adıyaman adıyla yeni bir ilin kurulması buna örnek gösterilebilmektedir.²¹⁷ Dördüncü madde, üniversiteleri kontrol etme ve sindirme çalışmalarıdır. Üniversitelerin bütçe ile ilgili inisiyatiflerinin daraltılması, akademisyenlerin güncel siyaset ile alakalarının kesilmesi, muhalif tutumlarını sürdüren akademisyenlerin ise Millî Eğitim Bakanlığı emrine alınması vakaları bu duruma örnektir. Beşinci ve son madde ise İktidar-basın ilişkileri şeklinde belirlenmiştir.

1.3.27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi

1960 yılının 27 Mayıs sabahı Türk milleti, askeri bir müdahalenin gerçekleştiğini radyodan Albay Alparslan Türkeş tarafından okunan bildiri ile öğrenmiştir. Bildiri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yönetime el koyma gerekçesini açıklayan bir niteliktedir.

“Muhterem vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır.

Bu hareketle Silahlı kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdareimiz hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde, aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri

²¹⁷ Benzer şekilde 1954 yılında gerçekleşen seçimlerde Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir'i kazanmıştır. Bunun üzerine 07.07.1954 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 6429 numaralı kanun ile Kırşehir ili ilçe olarak kabul edilmiştir. bkz. **Resmi Gazete**, S. 8748, 7 Temmuz 1954, Kanun No: 6429.

görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerine sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsi emniyetleri kanun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasasına ve insan hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, Cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıkız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız.²¹⁸

Tekrar ediyoruz; düşüncelerimiz, yurtta sulh, cihanda sulhtur. Türkiye dahilinde bütün garnizonlardaki Garnizon Komutanları o yerin mülki ve askeri idaresine el koyacakları ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır.²¹⁹

Askeri müdahale büyük kentlerdeki halk, aydınlar ve öğrenciler tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır. Büyük kentler dışında Adnan Menderes'e verilen destekte bir düşüş olduğunu gösterir bir veri mevcut değildir.²²⁰

Devlet başkanlığı, Başbakanlık, Silahlı Kuvvetler Komutanlığı gibi görevler tek bir yerde, Milli Birlik Komitesi Başkanlığında toplanmıştır. Hükümetin ve kurulan bakanlıkların yayınladıkları bildirimlere Resmî Gazete üzerinden ulaşmak mümkündür.²²¹ MBK Başkanı Gürsel, yayınlamış olduğu 19 numaralı tebliğ/bildiri ile İstanbul ve Ankara'da bulunan garnizon kumandanlarının, il örfi idare kumandanı olduklarını tebliğ etmiştir. Yayımlanan bildirin ardından İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı ilgili yeni yapıya göre hareket etmiştir. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı yayınladığı bildiri ile hayatın normal akışında sürdürülmesi için adımlar atılmıştır. Kapatılan fakülte, yüksekokul, enstitüler yeniden açılmış, yaş günü, defile, düğün töreni vb. etkinliklere izin verilmiştir.²²² Ankara'da ise Sıkıyönetim Komutanlığına Cemal Madanoğlu atanmıştır. Madanoğlu tarafından yayınlanan ilk bildiri Ankara Örfi İdare Komutanı ve Garnizon Komutanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu imzası ile

²¹⁸ Bildiri metninde geçen NATO ve CENTO'ya bağlıyız ifadeleri yıllar içerisinde tartışma konusu edilmiş bir meseledir. Müttefik devletlerin herhangi bir harekâtı ile karşılaşmak istemeyen müdahaleciler daha ilk anlardan itibaren NATO ve CENTO gibi anlaşmalara bağlı olduklarını belirtmek zorunda kalmışlardır. Komşu ülkelerde yaşanan benzer durumlarda yabancı devletlerin olaya nasıl müdahil olduklarının bilinmesi, bu tür bir önlemin alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. bkz. Sami Küçük, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, Mikado Yayınları, Mayıs 2008, s. 89.

²¹⁹ Kurtul Altuğ, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, 2. Baskı, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 110.

²²⁰ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 30. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 351.

²²¹ Yayımlanan 13 Numaralı bildiriye, gerçekleşen müdahalenin gerekçesi Cemal Gürsel tarafından şöyle belirtilmiştir. "Biz vatandaşları birbirine düşürecek bir kardeş kavgasını önlemek için bu işe giriştik." bkz. **Resmî Gazete**, 30 Mayıs 1960, s. 1451.

²²² Tebliğ No:1 bkz. **Akşam Gazetesi**, 29.05. 1960.

basına sunulmuştur.²²³ Ankara Sıkıyönetim komutanlığının yayınladığı bildirilerin yaklaşık %30'luk kısmı incelenen gazetelerde tespit edilememiştir. Tespit edilemeyen bu bildirilerin herkesi ilgilendirmeyen ve bu sebeple radyoda okunmayan ya da gazetelere gönderilmeyen bildirimler olduğu düşünülebilir. Yayımlanan 5-7-10 ve 11 numaralı bildirimlerde, millet tarafından silahlı kuvvetlere gösterilen sevgi gösterilerine teşekkür edilirken bu duruma artık son verilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.²²⁴ İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı bildirimlerin ilk 8 tanesi Org. Fahri Özdilek imzası ile yayımlanmıştır. 9 numaralı tebliğ Kor. Gen. Muzaffer Alankuş imzası ile yayımlanırken 10. ve sonraki bildirimler Tüm. Gen. Cemal Tural imzası ile yayımlanmıştır. 27 Mayıs müdahalesini takip eden süreçte İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 17 Ekim 1961 tarihine kadar 30 adet bildiri yayımlamıştır. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı ilk bildiri ise Ankara Örfi İdare Komutanı ve Garnizon Komutanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu imzası ile yayımlanmış, 3-29. Bildirimler ise Ankara Kumandanlığı imzası ile çıkmıştır. 10 Haziran 1961 sonrası yayımlanan bildirimlerde ise Ankara Örfi idare Kumandanı Kor. Gen. Ali Keskiner imzası bulunmaktadır. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 1 Aralık 1961 tarihine kadar 36 adet bildiri yayımlanmıştır.

Atatürk ilkelerinin zedelenmesi, laiklik ilkesinin yıpratılması, Atatürk ve Türk devriminin hırpalanması gibi gerekçeler öne sürülerek meşrulaştırılmaya çalışılan bir askeri müdahalenin askeri bildirimlerinin hiçbirinde Atatürk ve Laiklik kavramlarının geçmemesi önemli bir ayırım noktasıdır.

Mecliste anayasa tartışmaları yapılırken ve Atatürk ilkelerinin bu anayasadaki yeri tartışılırken konu "Milliyetçilik" ilkesinin yeni anayasada olup olmayacağına geldiğinde konuyu Atatürk ve Kemalizm özelinde ele alan Mehmet Özgüneş²²⁵ şöyle demiştir:

*"Milliyetçilik umdesini Anayasadan çıkarmak demek Atatürk'ün sağ kolunu kesmek demektir. Kemalizmin yaşayabilmesi için mutlaka milliyetçilik kelimesinin buraya girmesi lazımdır."*²²⁶

²²³ **Milliyet Gazetesi**, 28.05.1960.

²²⁴ 5. Bildiri için bkz. **Milliyet Gazetesi**, 30.05.1960; 7. Bildiri için bkz. **Milliyet Gazetesi**, 30.05.1960; 10. Bildiri için bkz. **Medeniyet Gazetesi**, 31.05.1960; 11. Bildiri için bkz. **Milliyet Gazetesi**, 31.05.1960.

²²⁵ Sıkıyönetim Komutanlığı Harekât Başkanı Yardımcısı.

²²⁶ **Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı**, Cilt 6, 81. Birleşim, 09.05.1961, s. 9.

Hukukçu Alp Kuran, Temsilciler Meclisinde yaptığı konuşmasında, Atatürk’e ve devrimlere artık kimsenin dil uzatamayacağını, 27 Mayıs’ın bunu sağlamak için gerçekleştiğini ve ülkede demokrasinin kurulabilmesi için Atatürk devrimlerinin şart olduğunu ve bu devrimlerinde 27 Mayıs müdahalesi ile güvence altına aldığını belirtmiştir:

“Türk milletinin asgari ve yegane yaşama şartı olan Atatürk devrimlerini, bir daha hiç kimsenin el ve dil uzatamayacağı bir şekilde memleketimize yerleştirmek, Atatürk düşmanlarını Türk siyasi hayatından kesin olarak tasfiye etmek. Bu sözlerden sonra, belki denebilir ki, bir de demokrasi vardır. 27 Mayıs ihtilali, asıl demokrasiyi gerçekleştirmek için yapılmıştır. Fakat yüksek malumunuzdur ki, Atatürk devrimleri içinde demokrasi bizatihi mevcuttur. Atatürk devrimleri demokrasinin kendisidir ve Türkiye’de Atatürk devrimleri olmaksızın, demokrasiyi ne düşünmeye de de gerçekleştirmeye imkân vardır.”²²⁷

Atatürk devrimlerinin yıpratıldığını, Atatürkçülükten taviz verildiğini, gericiliğin beslendiğini, ülkenin geriye götürüldüğünü ve 27 Mayıs müdahalesinin meşrulaştırır bir konuşma da Temsilciler meclisinde Mebrure Aksoley tarafından gerçekleştirilmiştir:

“Düşük iktidar, iktidarda kalmak pahasına, oy avcılığı için Atatürk devrimlerinden irticaa bol bol taviz verdi. Netice ne oldu arkadaşlarım? Türkiye Cumhuriyeti 10 yıla yakın bir zamanda, belki 50 yıl geriye götürüldü. İrticaa verilen bu tavizlerin aslan payı da kadın devrimlerine isabet etti. Yapılan gerici telkinlerle kadın camiası manevi baskı altında kalarak huzursuz kalındı. Kız çocuklarımız okutulmadı. ...Türk milleti artık geriye dönemez.”²²⁸

Temsilciler meclisinde yaptığı bir konuşmasında Alp Kuran, DP iktidarının Atatürkçü olmadığını, Atatürkçülüğü yıprattığını/zedelediğini ve bu sebeple de 27 Mayıs müdahalesinin gerçekleştiğini belirten ve müdahaleyi haklı gösteren bir beyanda bulunmuştur: “27 Mayıs ihtilali Atatürkçü olmayan, Atatürk devrimlerini tehlikeye düşüren bir Meclis çoğunluğuna karşı yapılmıştır.”²²⁹ Bu ve benzeri açıklamalar ile Atatürk ve Atatürkçülük tekrar ve tekrar askeri müdahalenin meşruiyet aracı haline getirilmiştir.

²²⁷ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C.2, 35. Birleşim, 31.03.1961, s. 408.

²²⁸ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C.2, 40. Birleşim, 07.04.1961, s. 686-687.

²²⁹ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C.4, 55. Birleşim, 27.04.1961, s. 341.

1.3.1. MGK ve Anayasa Komisyonu Kurulması

DP'nin 10 yıllık iktidarı sürecinde özellikle Vatan Cephesi listeleri, muhalif partilere, üniversitelere ve üniversite öğrencilerine, basına, kendisine oy vermeyen illere uyguladığı baskılar, ekonomik çöküntü ve siyasi çıkmaz durumunu göz önüne alarak kendisine dayanak noktası bulan silahlı kuvvetler, 27 Mayıs'ta yönetime el koymuştur. TSK'nin cumhuriyet dönemindeki ilk müdahalesi olan 27 Mayıs, müdahaleyi gerçekleştiren kadronun plansızlığını ve endişelerini ortaya çıkarmıştır denebilir. Müdahaleci kadronun Ankara Garnizon Komutanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu, M.A. Birand, C. DüNDAR ve B. Çaplı'nın hazırladığı “*Demirkırat, Bir Demokrasi'nin Doğuşu*” adlı çalışmada bu endişelerini şöyle aktarmıştır:

“Ne yapacağız yahu? Diyorum. 5-10 Subayla koca devleti nasıl hale yola sokacağız? Bütün düşünce kafamda. Bu düşünceyle geziniyorum. Adeta neşem kaçtı. Ben getirdim generalleri, dizdim. ‘Efendim, işte Kara Ordusu’nun, işte Hava Ordusu’nun, işte Deniz Ordusu’nun General ve Amiralleri. Şu anda duruma hakimiz. Sizden istifa etmenizi istemeye geldik.’ Celal Bayar şöyle oturduğu koltuktan bir kaykıldı. Elini, parmağını uzatarak alınca getirdi. ‘Ben, İradei Milliye’yle bu devletin Cumhurbaşkanı oldum. Alnıma tabanca dayasanız dahi istifa etmem.”

Celal Bayar'ın bu karşı koyuşu karşısında Madanoğlu, sürece üniversiteleri dahil etmiş ve profesörleri çağırmıştır. “*İçimde bir ışık çaktı. [Bayar'ın direnişi üzerine] ‘Tamam’ dedim. ‘Ben şimdi profesörleri çağırırım. Onlara o ihtilal heyecanıyla bir kurucu meclis kurdururum.’* Bunun üzerine güvenilir aile dostu olarak tanımlanan Hikmet Keriman çağrılmış ve kendisinden, bildiği profesörlerin isimlerini yazması istenmiştir. Oluşturulan liste görevliye verilmiş ve sabah saatlerinde, listedeki profesörler askeri uçaklar ile Ankara'ya getirilmiştir. 61 Anayasasını oluşturacak olan Anayasa Komisyonu böylece kurulmuştur. Anayasa Komisyonu Üyesi Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Ankara'ya getirilişini şöyle aktarmıştır:

“Sabah evimin kapısı çalındı. O zaman buradan biraz daha ötede oturuyorduk. İçeri evvela İsmet Giritli, ondan sonra da binbaşı mı, albay mı hatırlamıyorum, Şefik Bey girdiler. Ve bizi Ankara'ya götürmek istediklerini, hazırlanmamızı söylediler. Gariptir, ben adeta hazırdım. Bir C48'e yani Türkiye'de mevcut en yavaş uçağa bindik ve iki saatte Ankara'ya gittik.”

Profesörlerin Ankara'ya gelmesinin ardından Madanoğlu'nun anlatısı, o anki psikolojiyi ve askeri müdahalenin yansımalarının üniversite çevresi ya da diğer bir deyişle aydın kesim tarafından nasıl algılandığı meselesinin tespiti için önemlidir:

“Geldim. Profesörleri Genelkurmay’da bir salona oturtmuşlar. Böyle sinema seyredecek gibi yan yana dizilmişler. Karşılarında bir masa var. Ben masaya geldim. Oturmadım ayaktayım. Bütün konuşacaklarım, kafamda düşündüklerim hepsi gitti başımdan. Dedim: ‘Sayın hocalar, profesörler. Biz bir iştir yaptık.’ Ağzımdan böyle çıktı. Bunlar hemen bağırıldılar. ‘Siz vatan kurtaran aslansınız, şöyle yaptınız, böyle ettiniz.’ Dedim: ‘Şimdi edebiyatın sırası değil. O sonra. Şimdi beni dinleyin, ben şöyle düşünüyorum: Siz, profesörler heyeti, Yargıtay, Danıştay, Askeri Şûra, hepinizi Millet Meclisi’nde toplayalım. Kurucu Meclis’siniz diyelim. İçeriye sokalım. Müddet yarın 12.00’ye kadar. Saat 12.00’ye kadar hükümetinizi ilan edin Kurucu Meclis olarak. Ben askeri çekeyim.”

Anlaşılacağı üzere müdahaleyi gerçekleştiren askeri kadronun kalıcı olmak, askeri bir diktatörlük kurmak gibi bir amacı/hedefi olmamıştır. Ayrıca profesörler tarafından da vatan kurtarıcı münevver gibi algılanmışlardır.

Madanoğlu’nun profesörlere yaptığı öneri, yine profesörler tarafından reddedilmiş ve profesörler, *yasama yetkisiyle donatılmış bir ihtilal komitesi kuracaksınız. Devlet reisi de sizden, hükümet reisi de sizden*²³⁰ olacak şeklinde beyanda bulunmuştur. Profesörlerin bu açıklamasının ardından 38 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) oluşturulmuştur.²³¹ Oluşturulan komitenin başına da Genelkurmay Başkanı Cemal Gürsel getirilmiştir. Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Cemal Gürsel’in kendilerinden ne istediğini, nasıl bir anayasa arzuladığını şu sözlerle aktarmaktadır:

*“Gürsel Paşa geçti başkanlık mevkisine oturdu ve bize dedi ki: ‘Üniversiteye inanıyoruz. Hatta sadece inanmıyoruz, iman ediyoruz. Sizden istediğimiz yeni bir anayasadır. Hiçbir bakımdan size baskı yapmak istemiyoruz. Yalnız iki şeyin konmasında ısrarlıyız: Birisi laikliği koruyucu maddeler bulunsun, öteki de bir ikinci meclis bulunsun’ dedi.”*²³²

Sıddık Sami Onar, Tarık Zafer Tunaya, Muammer Aksoy, İsmet Giritli, Mustafa Amil Artus, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Hüseyin Nail Kubalı gibi önemli hukukçulardan oluşan ekip, Ayşe Hür’ün yorumuna göre, meşru meclisi fiilen yok sayan silahlı kuvvetlerin önünü açmış, bu komisyonun yönlendirmeleri ile müdahaleciler 1960 yılının 12 Haziran’ında çıkardıkları 1 numaralı kanun ile daha

²³⁰ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu**, Can Yayınları, İstanbul, 2016, s. 226-228

²³¹ bkz. **EK-1**: 27 Mayıs Müdahalesi MBK listesi.;bkz. **Ulus Gazetesi**, 28 Mayıs 1960.

²³² Birand, **a.g.e.**, s. 229.

önce çıkartılan tüm kanunları yok saymış ve bir anlamda ikinci cumhuriyet²³³ olarak tanımlanan bu dönemin ilk kanunu ile MBK'yi TBMM'nin yerine geçirmiştir.²³⁴

1.3.2. 27 Mayıs 1960 Müdahalesine Yönelik Tepkilerde ve Yorumlarda Kemalizm/Atatürkçülük

27 Mayıs müdahalesinin “neden?” gerçekleştiği üzerine pek çok değerlendirme yapılmıştır. Bunlardan bazılarına değinmek faydalı olacaktır.

General Muhsin Batur anılarında, *Atatürk ilkeleri ve bilhassa Laik’liğin yanlış ve politik maksatlarla kullanılması, biz Silahlı Kuvvetler mensuplarını tedirgin ediyordu*²³⁵ diyerek serzenişini dile getirmiştir. Benzer ifadeler 27 Mayıs müdahalesinin Generali Cemal Gürsel tarafından da müdahalenin hemen ardından dillendirilmiştir. *Biz, Atatürk’ün kapanmak üzere olan yolunu açmak için bu harekete giriştik.*²³⁶ Diyen Gürsel, müdahalenin meşruiyet ve gerekçesi olarak Atatürk ve Atatürkçülüğü öne sürmüştür. 1956 senesinde bir araya gelip, *Atatürkçüler Cemiyeti*’ni oluşturan Harp Akademikliler, Atatürk imgesinin pragmatik araç haline getirilmesine örnek gösterilebilir.²³⁷ Bu cemiyetin üyeleri, kendilerini yalnızca devletin koruyucu ve kollayıcısı olarak değil, aynı zamanda Atatürk’ün ve Atatürkçülüğün de koruyucusu olarak addetmiştir. Orhan Erkanlı’nın aktarımıyla; 27 Mayısçılar *Atatürkçülüğün arkasına sığınarak ve kendilerine hakem görevi vererek işe başlamışlardır.*²³⁸

Uzun yıllar Cumhuriyet gazetesinde köşe yazar ve Atatürkçü kimliği ile tanınan Oktay Akbal 27 Mayıs değerlendirmesi yaparken Atatürk ve devrimler üzerine

²³³ “2’nci Cumhuriyet Anayasası görüşülüyor”, bkz. **Ulus Gazetesi**, 31 Mart 1961; “2. Cumhuriyetin T. Büyük Millet Meclisi Açıldı”, bkz. **Ulus Gazetesi**, 26 Ekim 1961; “2. Cumhuriyet Zaferi Milletçe Kazanıldı.”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Ocak 1961.

²³⁴ Ayşe Hür, **Darbeleri ve Çatışmalı Yıllar 1961-2000**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 9.

²³⁵ Batur, **a.g.e.**, s. 72.

²³⁶ **Cumhuriyet Gazetesi**, 29.05.1960.

²³⁷ Orhan Erkanlı kaleme aldığı anılarda cemiyet hakkında şu bilgileri vermiştir: “Milli birlik komitesi adıyla iktidarı ele alan teşkilatın başlangıcı 1955-56 senesine kadar gider. ...O yıllarda ben yüzbaşı rütbesiyle Kara Harp Akademisinde bulunuyordum. Cemiyete katıldım. ...Örgütün ilk ismi Atatürkçüler Cemiyeti idi. ...1958’in ilk aylarında 9 subay olayı olarak anılan ihanete maruz kaldık. ...Birçok arkadaşımız tutuklandı. ...Örgütün çalışmalarına ara vermek ve bir süre toplanmamak, aksine dağılmak kararını verdik. ...Ben de Amerikan Harp Akademisi’nde okumak üzere Amerika’ya gittim.” Orhan Erkanlı, **Anılar Sorunlar Sorumluluklar**, 2. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 12-13.

²³⁸ Erkanlı, **a.g.e.**, s. 143.

eğilmiş, 27 Mayıs'a kadar devlet eliyle Kemalist devrimlerin yıpratıldığını ve geriye gidişin geliştiğini, 27 Mayıs müdahalesi ile bu sürecin son bulduğunu belirtmiştir:

“Bir ülkümüz var bizim. Ülkü aramıyoruz kendimize. ...Bu Atatürk devrimciliğidir. ...On yıllık bir zorbalık ve gerilik dönemi bile bu ülküyü unutturamadı. ...Atatürk ülkesünün devlet eliyle yok edilmek istenmesi korkunç bir şeydi. Devrimler teker teker anlamlarından kopartılıyor, çirkin politikacıların işlerine gelen biçime sokuluyordu.”²³⁹

Oktay Akbal'ın “Devrimler teker teker anlamlarından kopartılıyor, çirkin politikacıların işlerine gelen biçime sokuluyordu” analizi oldukça önemlidir. Atatürk'ün, Kemalist devrimlerin yıpratılarak, siyasal pragmatik çerçevede birer fayda metası olarak yeniden şekillendirildiğini ve içlerinin boşaltıldığını önemle vurgulamıştır. Atatürk ve Atatürkçülüğün siyasal pragmatik hedefler/amaçlar çerçevesinden yeni baştan şekillendirilmesinin sağladığı fayda, Türk siyasi tarihinde yadsınamaz bir realitedir. Müdahaleye maruz kalan kesim ile müdahaleyi gerçekleştiren taraf Atatürk ve Atatürkçülük imgesinden kendi amaçları doğrultusunda fayda sağlamıştır.

Atatürkçü kimliği ile tanınan Prof. Dr. Anıl Çeçen, 27 Mayıs müdahalesi ile ilgili yaptığı değerlendirmede DP iktidarının Kemalist devrimleri birbirinden ayırdığı gibi, devleti de devrimin kurucu ilkelerinden kopardığını, gerici çevreleri beslediğini, ilerlemenin önünü kapatıp gericiliğin yolunu açtığını, uyguladığı baskı politikaları ile de müdahalenin kapısını açtığını belirtmiştir:

“Devrimler halka mal olanlar ve olmayanlar biçiminde ikiye ayrılınca, Atatürk yolundan sapma eğilimleri iyice hızlandı. Karşıt çevrelerin desteği ile belirli devrimlerden vazgeçilmeye başlandı. ...Eskiden Türkçeleştirilmiş olan ezanın yeniden Arapça okutulması ile başlayan anti cumhuriyetçi tutum; Halkevlerinin kapatılması, Anayasanın eski dile çevrilmesi, ortaöğretime din derslerinin konulması, din çevrelerine geniş hoşgörülü davranarak yeni ödünler verilmesi ve baskı yöntemleri ile doruk noktasına doğru tırmıyordu.”²⁴⁰

Prof. Dr. Anıl Çeçen'in bu değerlendirmesinden anlaşılacağı üzere Atatürk, Atatürkçülük ve Kemalist devrimler merkeze alınmış, devrim karşıtı hareketler ve eylemler ile ilkelerin içini boşaltmaya yönelik hareketler müdahalenin gerekçesi

²³⁹ Oktay Akbal, **Atatürkçülük Savaşı**, Uygurlık Yayınları, Nisan 1981, s. 31.

²⁴⁰ Anıl Çeçen, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 333.

olarak gösterilmiş ve Atatürk ve Atatürkçülük, bir askeri müdahalenin gerekçesi, meşruiyet aracı olarak sunulmuştur.

DP iktidarının silahlı kuvvetler hakkındaki söylem ve eylemleri, Atatürk'ü gözden düşürmeye eş anlamlı faaliyetler olarak nitelenemese de 27 Mayıs müdahalesine katılan genç subayların, DP iktidarına karşı örgütlenip, gizli yapılar kurmasındaki en önemli faktör olarak Atatürk devrimlerinin yıpratılması ve DP'nin laiklik ilkesini zedelediği fikri yer almıştır demek mümkündür. Atatürk ve Atatürkçülük, korunması ve canlandırılması gereken bir imge ve ideoloji olarak nitelenmiştir.²⁴¹

Atatürkçü kimliği ile tanınan Prof. Dr. Sina Akşin, Atatürk ve Atatürkçülüğün içinin boşaltılıp, imgenin simgesel değerinin pragmatik politikalara nasıl hizmet ettiğinden ve bu sürecin Atatürk ve Atatürkçülüğe zarar verip içi farklı dışı farklı bir kavram ortaya çıkardığından bahsetmiş ve DP iktidarını, Atatürk ve Kemalizm'den bir uzaklaşma, Atatürk ve Kemalizm'e karşı bir oluşum olarak tanımlamıştır:

“Demokrat Partiyi anlamak için önce Atatürk Devrimini anlamak gerekiyor. Çünkü DP iktidarı ona bir tepkidir. Türkiye'ye Kısmi Karşı Devrimi getirmiştir. ...Biz Türkler 80'li yıllara değin Atatürk Devrimlerini pek kavrayamadık. Çok kez sarı saç, mavi göz edebiyatıyla oyalandık. Küreselleşmenin, yani uluslararası sermayenin güdümündeki sivil toplumcuların, ikinci cumhuriyetçilerin, bir de bu gelişmelerden yüreklenen şeriatçıların Atatürk'e eleştiri ve saldırıları sayesinde Atatürk Devrimleri bilinci billurlaştı ve yaygınlaştı.”²⁴²

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Nadir Nadi ise Atatürk adının arkasına saklanan ve Atatürkçülüğü saptırma gayretleri içerisinde hareket edenleri eleştirmiş, bu tutumda olan muhafazakârların *“sihirli bir kalkan”* bulmuşçasına davrandıklarını

²⁴¹ Atatürkçülüğün marjinal subaylar eliyle silahlı kuvvetler yapısına/hiyerarşisine aykırı şekilde gerçekleşen müdahalelerini bir meşrulaştırma aracı olarak pragmatik amaçlara hizmet eden meta haline getirilmesinin örneklerinden biri de Talat Aydemir vakası olmuştur. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 senesinde teşebbüs ettiği iki müdahale girişimi fikriyatın yansımalarından olmuştur. Aydemir'in “Atatürk sağ olsa idi, bugünkü memleket gerçekleri karşısında tekrar Samsun'a ayak basar ve mücadeleye yeni baştan girişirdi.” bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Kasım 1962. Sözleri bu zihin dünyasının en net örneğidir. Bir subayın, Atatürk'ün adını ve Atatürkçülük/Kemalizm ideolojisini, kendi çıkarları çerçevesinde araç kılması ve kendisine bu vesile ile koruma çeperi inşa etmesi önemli bir imgesel yıpranma sebebi olmuştur. bkz. Doğan Akyaz, *“Ordu ve Resmi Atatürkçülük”*, Murat Belge (Gen. Yay. Yön.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm**, C.2, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 180-181.

²⁴² Sina Akşin, *“Demokrat Partinin Tarihimizdeki Yeri”*, **Radikal Gazetesi**, 14 Mayıs 2000.

iddia etmiş ve *Çağdaş, modern uygarlığa sırt dönmek Atatürkçülük ise, biz Atatürkçü değiliz* demiştir.²⁴³

Sadi Koçaş da benzer şekilde siyaset arenasındaki hemen her cephenin Atatürkçü görünmesinden şikâyet etmiştir. Yaptığı tespit şöyledir:

“Herkes Atatürkçülüğü kendi görüşlü imiş gibi anlatmaya savaşıyor. Ama bir kısmı daha açık çalışıyor. Biri -deccal- derken, öteki -Osmanlı Paşası, revizyonist- diyor. Açıkça karşı çıkmaya cesaret edemeyen bir karşı grup ta - Mustafa Kemale evet, Atatürk’e hayır- sloganı ile saf kafaları şaşkırtmaya çalışıyorlar.”²⁴⁴

1970’li yılların önemli yayınlarından Devrim Dergisi’nde Atatürkçü kimliği ile tanınan Uğur Mumcu, 27 Mayıs müdahalesini Kemalist/Atatürkçü bir eylem olarak savunmuş, bu müdahalenin devrimci karakterine vurgu yapmıştır. Müdahalenin Kemalist bir hareket olduğunu savunan Mumcu, bu çıkarımlarını 61 anayasasının topluma kazandırdıkları çerçevesinde geliştirmiştir:

“Türk tarihinin ikinci büyük olayı, 27 Mayıs 1960 devrimidir. Bu devrim, süngü ucu ile bir anayasa getirmiş ve türlü engellemelere rağmen, devrimci akımlar, işçilere ve köylülere doğru gelişmeye başlamıştır. Son on yılda, devrimci kişiliklerini geliştirenler, 27 Mayıs Anayasası’nın gölgesinde okuma, araştırma ve tartışma olanağı buldular. İhtilalin sonuçları, ihtilalcilerin amaçlarını aştı; toplum yeni bir aşamaya yöneldi. ...27 Mayıs devrimi, her birimize siyasal kişiliğimizi kazandırdı. Bu Anayasa gelmeseydi, kaçta kaçımız, bırakınız devrimci kavganın lideri olmayı, devrimin ne demek olduğunu anlayabilirdik? ...Biz sapına kadar Kemalist ve sapına kadar 27 Mayısçıyız. Atatürk’ü ve 27 Mayıs devrimini savunmak, devrimci aydınının namus borcudur. Atatürkçü ve 27 Mayısçı olmayan bir devrimciyle alışverişimiz yoktur.”²⁴⁵

Mumcu gibi Anıl Çeçen’de 27 Mayıs’ı Kemalizm’den uzaklaşan DP iktidarına karşı bir direniş ve DP iktidarı ile yarım kalan Kemalist devrimin tamamlanması dönemi olarak ele almıştır.²⁴⁶ DP iktidarının uyguladığı politikalar, yargı yetkisine sahip tahkikat komisyonu kurulması gibi örnekler, partinin/iktidarın meşru varlığına aykırı eylemler olduğundan²⁴⁷ 27 Mayıs müdahalesinin yukarıdaki tanımlamalar ile ele alınması bir açıdan geçerlidir denebilir.

²⁴³ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Aralık 1965.

²⁴⁴ Koçaş, *Atatürk’ten ...*, a.g.e. s. 35-36.

²⁴⁵ Uğur Mumcu, “*Namus Borcu*”, *Devrim Dergisi*, 3 Kasım 1970.

²⁴⁶ Anıl Çeçen, *100 Soruda Kemalizm*, 9. Baskı, Kilit Yayınları, Ankara, 2012, s. 199.

²⁴⁷ Özdemir, “*Siyasal Tarih 1960-1980*”, a.g.m., s. 229.

27 Mayıs, Türkiye’de Atatürk ve İnönü’nün kurmuş oldukları demokrasi temellerini genişletip pekiştirmiştir²⁴⁸ diyen Prof. Dr. Sina Akşin gibi, dönemin yazarlarından CHP’nin önemli isimlerinden ve Cumhuriyet senatosu üyesi olarak görev yapmış olan Hıfzı Oğuz Bekata’da müdahaleyi coşku ile karşılayan ve *milli kurtuluş* olarak tanımladığı şu satırları kaleme almıştır:

*“Bu bir ihtilal değil; bu bir milli kurtuluş. Milli müjde, dalga dalga heyecanla; bütün memleketi sarmakta; kucaklamakta. Bu bir bayramdan da öte. Herkes ortak bu bayrama: Türk evladı, milli izzeti nefesine, insanlık şeref ve haysiyetine, hür ve gerçek vatandaşlığa kavuşmanın bahtiyarlığını duyuyor. Milletın ruhuna çöken kara bulutlar dağılmakta.”*²⁴⁹

Çeşitli dönemlerde farklı isimler ile yazılar yazan, Komünizmle Mücadele Dernekleri yapıları içerisinde yer alan ve Atatürkçülük üzerine yazdığı anti-komünizm temalı kitaplar ile tanınan Arın Engin ise, 27 Mayıs müdahalesini bir devrim olarak ele alırken, Kemalizm’i Anti-Komünizm panzehri olarak kullanan ve 27 Mayıs müdahalesinin gerçekleşmesi ile Atatürkçülüğün kurtarıldığını ve komünizm ile gericilik tehlikesinin bertaraf edildiğini vurgulamıştır:

*“27 Mayıs 1960 devrimi, bize bu yazıları yazabilmek olurluğunu vermiştir, kutsal bir devrimdir o. Çünkü, üzerine titrediğimiz Atatürkçülüğü, kara ve kırmızı yobazlığın [kara ile şeriatı, gericiliği; kırmızı ile komünizmi sembolize etmektedir] kanlı pençesinden kurtaran o olmuştur.”*²⁵⁰

DP’nin kapatılmasının ardından²⁵¹ Türk siyaset sahnesine çıkan ve DP’nin devamı niteliğinde olan Adalet Partisi’nin (AP) liderliğini yapmış ve pek çok kez Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı makamlarında bulunmuş olan Süleyman Demirel, 27 Mayıs’ı darbe olarak niteleyen tarafta olmuştur. Çağdaş demokrasilerde silahlı kuvvetlerin sivil idarenin kontrolü ve denetimi altında olması gerektiğini aksi halde demokrasiden söz edilemeyeceğini belirten Demirel, 27 Mayıs müdahalesini, milli egemenlik ilkesinin benimsenmemesine, CHP’nin kendisi dışında bir partiye tahammül edememesine bağlamıştır:

“27 Mayıs bir darbedir. 27 Mayıs’ın neden olduğunu izah etmek hem kolaydır hem zordur. ...Demokrasi aslında Silahlı Kuvvetler’in sivil idare emrinde olduğu idarenin adıdır. Eğer Silahlı Kuvvetler sivil idarenin emrinde değilse,

²⁴⁸ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, 18. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 295.

²⁴⁹ Hıfzı Oğuz Bekata, **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Çığır Yayınları, Ankara, 1960, s. 258.

²⁵⁰ Engin, **Atatürkçülük “Manifestosu”**, a.g.e., s. 67-68.

²⁵¹ “Demokrat Parti Kapatıldı”, bkz. **Hürriyet Gazetesi**, 30 Eylül 1960.

o idareye demokrasi demek mümkün değildir. 27 Mayıs, çeşitli tahrikler neticesinde ortaya çıkmıştır. İkincisi, 27 Mayıs, millet iradesine alışılmamış bir ülkede, elit mi, milli mi, kavgasında milletin bir süre için devre dışı bırakılmasının adıdır. Üçüncüsü, 27 Mayıs, devlet partisi olarak kurulmuş bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi dışındaki bir idareye tahammül edemeyişinin bir neticesidir.”²⁵²

1.3.3. Müdahaleyi Gerçekleştirenlerde Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı

Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm, Türk siyasetinde varlığını hiç kaybetmeyen bir imgeler topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemsel bazda ihtiyaca göre söylemsel ve eylemsel yoğunluğu artmış yine dönemsel olarak biraz daha arka plana itilmiş ancak Türk siyaset sahnesinden hiç eksilmemiştir. Yukarıda örneklendiği şekilde 27 Mayıs müdahalesi kimi kesimlerce darbe olarak tanımlanmış, kimi kesimlerce devrim olarak görülmüş ve yine kimi kesimlerce 2. Cumhuriyet olarak anılmış ve Kemalist devrimlerin korunması amacıyla gerçekleştirildiği savı ileri sürülmüştür. Her kesim, kendi dünya görüşü çerçevesinde yorumlarda bulunmuş, kendince çekiştirmeler yaparak kendi fikir ve düşüncelerine meşruiyet ve kalkan oluşturma çabası için mevcut kişi ve ideolojiden yararlanmışlardır. Müdahale sonrası oluşturulan ve halk oylaması ile kabul edilen anayasa Atatürkçülük imgesi çerçevesinde oluşturulmuş ve öyle lanse edilmiş, meclisin gücü farklı yapılar arasında paylaştırılırken bunun Atatürkçülüğün gereği olduğu savunulmuştur.

Askeri bildirimlerin içerik analizi yapıldığında dönem dilinde Atatürk ve Atatürkçülüğün yahut kullanılan diğer kavramların sıklığı, olumlu ve olumsuz manada kullanılan kavramların hangilerinin olduğunun tespit edilmesi, fikir dünyasının tespiti için önemli bir ayırım noktasıdır. Bildirimlerin içerik analizi²⁵³ yapıldığında varılan veriler ile askeri müdahaleyi meşrulaştırmak amacıyla kullanılan dilin birbirlerinden farklılık gösterdiği sonucuna varılmaktadır. Bildirimlerde belli kelime ve kavramların kaç kez kullanıldığından yola çıkarak bu sonuca varmak mümkündür.²⁵⁴ Bu çıkarsama ile müdahalecilerin söylem ve eylemleri arasındaki farklılık ve düşün dünyalarının

²⁵² Ilıcak, **a.g.e.**, s. 75-76.

²⁵³ İçerik analizi, okumayı zenginleştiren ve görünenin ardına ulaşma amacı taşıyan bir hedefe hizmet eden bilim dalıdır. İçerik analizinde amaç, incelenen metinlerin/mesajların anlaşılmasını sağlamaktır. İçerik analizi yapılmadan önce problemin ne olduğu tespit edilmelidir. Problem tespit edildikten sonra farklı varsayımlar oluşturularak meselenin üzerine gidilir ve bu varsayımlar sınınamaya tabii tutulur. Araştırmanın öne-arkası belli olmalıdır. Bir çerçeve oluşturulmalı ve araştırma o çerçeve içinde kalmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzun, **a.g.e.**, s. 30-31.

²⁵⁴ Bir metinde hangi kelime/kavramın ne sıklıkla kullanıldığını tespit etmek için kullanılan kaynak için bkz. <https://wordcounter.net>.

anlaşılabilmesinin önü açılabilir. Bu amaçla gerek müdahale günlerinde ve gerek sonraki yıllarda sık sık dillendirilen bazı kelime ve kavramlar incelemeye tabi tutulmuş, bildiriler özelinde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. “Atatürk / Mustafa Kemal”, “Laiklik”, “Halk / Millet”, “Silahlı Kuvvetler”, “CENTO”, “NATO”, “Demokrasi”, “Milli İrade”, “Hürriyet”, “Devrim”, “İnkılap”, “İhtilal”, “Cumhuriyet”, “Özgürlük”, “Kemalizm / Atatürkçülük” kavramları taranmış ve hangi bildiriye kaç kez ve toplamda kaç kez söylendikleri tespit edilmiştir. İncelenen 85 bildiriye²⁵⁵ “Atatürk / Mustafa Kemal” hiç geçmemiştir. Benzer şekilde “Laiklik”, “CENTO”, “Milli irade”, “Devrim”, “Cumhuriyet”, “Özgürlük”, “Kemalizm” kavramları da hiç kullanılmamıştır. Bildirilerde en çok kullanılan kavram “halk / millet” olmuştur. 41 kez kullanılan “halk /millet” kavramının ardından en çok kullanılan ikinci kavram ise “Silahlı Kuvvetler” olmuştur. Toplamda 10 kez kullanılmıştır. “Hürriyet” ve “Demokrasi” kavramları 3’er kez kullanılırken, “İnkılap” kavramı 5 kez, “İhtilal” ve “NATO” kavramları 1’er kez kullanılmıştır. Alparslan Türkeş’in müdahale gecesini radyodan okuduğu bildiriye ise “Atatürk”, “NATO”, “CENTO”, “Demokrasi” kavramları birer kez kullanılmıştır. “Sulh” ve “Vatandaş” kavramları ise 4’er kez işlenmiştir. “Sulh” kavramı, Atatürk’ün *Yurtta sulh, cihanda sulh* deyişinin iki kez tekrarlanması ile kullanılmıştır. Albay Türkeş’in okuduğu bildirinin içeriğini incelerken kullanılan kavramların sıklık, olumlu/olumsuz kullanım durumunu ele alan bir tablo oluşturmak değerlendirme yapılabilmesi açısından önemli yönelimdir. Sözü edilen bildiri incelendiğinde:

Kavram	Kullanım Sıklığı	Olumlu Kullanım	Olumsuz Kullanım
Türk Silahlı Kuvvetleri/ne	6	6	-
Vatandaş	4	4	-
Sulh	4	4	-
Mensup	3	3	-
Parti	3	-	3
İnanıyoruz / Bağlıyız	2	2	-

²⁵⁵ Milli Birlik Komitesinin ilk 19 bildirisi, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı bildirileri, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı bildirileri toplam sayısı.

Seçim	2	2	-
Yurt	2	2	-
Demokrasi	1	1	-
Kardeş Kavgası	1	-	1

Tablo-3: 27 Mayıs Bildirisi İçerik Analizi

En sık kullanılan kavramın Türk Silahlı Kuvvetleri olduğu tespit edilmiştir. Bu kavramın kullanımında TSK'ye kurtarıcı rolü biçildiği tespit edilmiştir. *“Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır.”* cümlesi ile demokrasinin koruyucusu, kollayıcısı, Türk gençliğinin birbiri ile sürtüşmesini engelleyen güç olarak TSK kendini konumlandırmıştır. Rayından çıkan demokrasiyi tekrar yola sokmak, partilerin birbirleri ile olan uzlaşmaz tutumlarına son vermek görevini kendinde gören TSK, kabine üyelerinin de TSK'ye teslim olmalarını istemiştir. Bu veriler doğrultusunda değerlendirme yapıldığında TSK'nin partiler üstü, siyaset üstü, koruyan, sahip çıkan ve daha da ötesi demokrasi, cumhuriyet ve ülkenin kendi öz mülkü gibi davrandığını ve siyasilere bir müddet politika yapmaları için onay verdiğini; ancak çizilen yolun dışına çıktığında ise bu iznin son bulacağı şeklinde algı oluşmasına sebep olduğu çıkarımı yapılabilir. En çok kullanılan ikinci kavram olan “Vatandaş” ise kullanımların tamamında olumlu manada işlenmiştir. *“Muhterem vatandaşlar”* şeklinde hitabın kullanıldığı kavram, yurttaşlara eşitlik ve adalet güvencesi vermek amacıyla kullanılmıştır. *Her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Vatandaşların her hususta emniyetleri sağlanacaktır.”* Sözleri ile bu algı pekiştirilmiştir. Metin içerisinde tüm kullanımları olumsuz olan kavram ise “Parti”dir. Üç kez kullanılan kavram bu üç kullanımda da olumsuz içerik barındırmaktadır. TSK'nin giriştiği bu müdahalenin gerekçesi olarak partilerin uyumsuzluğu ve birbirleri ile vuku bulan sürtüşmeleri olduğunun altı çizilmiş, partilerin sebep oldukları ayrılıkların, ikiliklerin ve sebebiyet verdiklerin kin duygusunun yok edileceği vurgusu yapılmıştır. Atatürk ve Atatürkçülük üzerine yapılan konuşmalar yahut Atatürk ve Atatürkçülüğü referans noktası olarak konumlandırılan / meşruiyet aracı haline getiren beyanlar bildirilerden ziyade yöneticilerin konuşmalarında kendine yer bulmuştur denilebilir.

Gerek 27 Mayıs müdahalesi ve gerek 12 Mart müdahalesi sürecinin önemli isimlerinden olan Muhsin Batur, 27 Mayıs müdahalesi ile ilgili olarak Atatürk ve Atatürkçülük çerçevesinde bir değerlendirmede bulunmuştur: *“Atatürk ilkeleri ve bilhassa Laik’liğin yanlış ve politik maksatlarla kullanılması, biz Silahlı Kuvvetler mensuplarını tedirgin ediyordu.”*²⁵⁶

27 Mayıs Müdahalesine Kurmay Binbaşı olarak katılan Orhan Erkanlı ise:

*“27 Mayıs yalnız DP iktidarını yıkan ve yeni bir anayasa düzeni kuran bir hareket olarak değil, Türk Silahlı Kuvvetleri’ni politikaya sokan, sık sık sivil idareye müdahale arzu ve geleneğini yaratan bir olay olarak da incelenmelidir.”*²⁵⁷

görüşünde bulunmuştur. Bu çıkarıma göre silahlı kuvvetler daha önce hiç siyasete karışmamış ve hiç müdahalede bulunmamış gibi bir anlam çıkarılması mümkündür; ancak yukarıdaki verilen örnekler bile bu çıkarımın doğru olmadığını göstermesi açısından mühimdir. 27 Mayıs müdahalesinin önderlerinden Suphi Karaman, DP iktidarını ve 27 Mayıs’ın gerekçesi sayılabilecek değerlendirmesini şöyle yapmıştır:

“14 Mayıs 1950’de Demokrat Parti’nin serbest ve dürüst bir seçimle iktidara gelmesi, ülkede coşkulu bir sevincin dalga dalga yayılmasını sağlamıştı, yeni bir yönetim biçiminin kurulacağı umut ediliyordu.

Ancak ezanın Arapçaya çevrilmesi, Meclis kararı olmadan Kore’ye 5 bin kişi yollanması, Halkevleri’nin kapatılması, Atatürk Devrimleri’nin bir kenara itilmesi, insanlarda kuşku uyandırmaya başlamıştı. Yine de dört yıllık bir mutluluk yaşandı.

*1954 sonrasında belleklerde kalan en olumsuz gelişmeler: iktidara hiçbir zaman oy vermeyen Kırşehir’in iş merkezi olmaktan çıkarılarak ilçe yapılması, 6-7 Eylül olayları, ülke yönetiminde etkin olmaya başlayan ocak-bucak başkanlarının saltanatı, ‘görülen lüzum üzerine’ işletilen haksız emeklilikler, basına karşı giderek artan sert önlemler, partizanca yönetimin, yargı organlarına kadar yaygınlaştırılması olarak özetlenebilir.”*²⁵⁸

9 subay davasında ismi geçen subaylardan Dünder Seyhan’ın refleks olarak niteleyebileceğimiz şu saptaması, DP’ye bakışın anlaşılması açısından önemlidir:

“Atatürk ilke ve devrimlerini, iktidar nimetlerinden çıkarılma bahasına, birer taviz metası olarak kullanmaya kadar varan ve tahammül hudutlarını aşan bir davranışlar silsilesi halini alınca, takip edilen bu yolun sonunda

²⁵⁶ Batur, **Anılar ve Görüşler**, s. 72.

²⁵⁷ Erkanlı, **a.g.e.**,s. 3.

²⁵⁸ Cumhuriyet Utku (Haz.), **14’lerden Suphi Karaman’a İhtilal Mektupları**, Kaynak Yayınları, Haziran 2006, s. 113.

varılacak hedefin ne olduğu, daha ilk yılın muhasebesi neticesinde açıkça ortaya çıktı.”²⁵⁹

Yukarıdaki açıklamalar ve değerlendirmelerin akabinde görülebileceği üzere, Atatürk ve Atatürkçülük gerek iktidara gelmek gerek iktidardan gitmek ve gerekse müdahale ile iktidara el koymak için pragmatik bir öge olarak Türk siyasi yaşamında en çok tahrip edilen imge ve ideoloji halini almıştır.²⁶⁰

Askeri müdahalelerin sembol isimlerinden General Faruk Güventürk, “Gerçek Kemalizm” adlı çalışmasında, pragmatik amaçlar doğrultusunda Atatürk imgesinin farklı doktrinlere ne derece angaje edildiğini şöyle ifade etmiştir:

“...ATATÜRK o kadar büyük, o kadar büyüktür ki, sağcısı da, solcusu da, hürriyet taraftarı ve totaliter idarenin şakşakçısı da, O’na sahip çıkmadan, onun manevi yardımına mazhar olmadan mücadelelerini yapamamaktadırlar. İşte asıl tehlike de buradadır. Yani ATATÜRK’ü kendi düşünce ve doktrinlerine alet etmek isteyenlerin, zaman geçtikçe ATATÜRK gerçeğine yapacakları tahriflerdir.”

Yine aynı kitabın giriş kısmında Faruk Güventürk şu satırları kaleme almıştır:

“Gericisi, ilericisi, sağcısı, solcusu herkes Kemalizm Prensiplerini kendi gayesine göre tefsir etmeğe ve O Yüce Dahinin gölgesine sığınarak kendi maksatlarına göre faydalanmağa çalışmaktadır.”

Atatürk ve Atatürkçülük imgelerinin pragmatik amaçlar çerçevesinde koruyucu bir kalkan olarak nasıl işlevsel bir öge olduğunun en berrak örneğini sunan, 27 Mayıs müdahalesinde ve 12 Mart muhtırasında önemli bir figür olan Faruk Güventürk’ün şu beyanı da önem arz etmektedir:

“Çok partili hayata girdikten sonra hafiften başlayan istismarcılık ve Kemalizm Prensiplerinden yapılan tavizler sonucu, gittikçe kabaran bir taassup ve yobaz zihniyeti, Türk milletinin bünyesine yeniden bir kanser gibi işlemeğe başlamış ve onu medeniyet yolundan alıp tekrar ortaçağın karanlık ve cehalet uçurumuna götürmek yolunu tutmuştur. ...O büyük insan ...inkılaplarını altı umde üzerinde toplayıp tatbik ederek Türk milletini yeniden dünya muvacehesinde ön plana geçirdi. Ve yeni devletin yepyeni hukuk rejimini adalet sistemini, idare tarını, sosyal ve ekonomik gidişini, içtimai nizamını şaşmayan ve yanılmayan prensiplere bağladı. 27 Mayıs’tan evvel ATATÜRK’ün bu yollarından sapan bu idarecilerin yanlış tutumlarını

²⁵⁹ Dündar Seyhan, **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966, s. 38.

²⁶⁰ Prof. Dr. Velidedeoğlu, DP iktidarını değerlendirirken verilen tavizlerden ve Atatürk ilkelerinden sapma konusunda şu tespiti yapmıştır: “DP bütün iktidarı süresince, Atatürk devrimlerinin temel direği olan layiklik ilkesinin ters doğrultusunda yol almış bir partidir. Son yıllarda tanık olduğumuz Nurculuk, Süleymanlık salgınlarının, din taassubu doğrultusunda en kaba ve saldırgan davranışların tohumları, ilk icraatı, Türkçe ezanı kaldırıp, yerine Arapça ezanın getirilmesi olan Demokrat Parti iktidarı devrinde atılmış, beslenmiş ve yeşertilmiştir.” bkz. Velidedeoğlu, **Türkiye’de Üç Devir**, C.1, s. 155.

düzeltilmek ve yeniden ATATÜRK prensiplerini hakim kılmak için, memleketin bu gençliği, Silahlı Kuvvetleri el birliği edip kötü idarecileri bertaraf etmek yoluna gittiler. ...27 Mayıs ...bir ihtilal değil, ATATÜRK'çülerin, Kemalizm yolunu tıkamak isteyenler karşısında bir şahlanış ve onları iktidardan def' ederek layık oldukları mezbeliklere itmesidir. ...1946 da çok partili hayata girildi ve 1950 den 1960 a kadar ekseriyetin diktatoryası hakim olarak ATATÜRK ilkeleri baltalanıp, millet kültür yerine cehalete sürüklendi ve neticede ihtilalle bu çoğunluk diktatoryası yıkılıp gitti. Çünkü kültür seviyesi düşük milletlerde demokrasi gibi bir avarelik, disiplinsizlik, ayak takımının istediği gibi aydınlara hükmetmesi, partizanlıklar yüzünden milletin bölümlere ayrılması mukadder ve kaçınılmaz bir sosyal hadisedir.”²⁶¹

Görüleceği üzere, 27 Mayıs müdahalecilerinden Faruk Güventürk, 27 Mayıs müdahalesinin yapılma gerekçesi olarak Atatürk ve Kemalizmi öne sürmüş, bu müdahaleyi Kemalizm'in korunması ve yüceltilmesi ve Kemalizmin ilkelerinin hayat bulması için gerçekleştirdiklerini savunmuş ve bir anlamda kendilerini Kemalizmin koruyucuları mertebesine yerleştirip gelecek eleştirilere karşı kendi(lerini)sini güvence altına almıştır.

Meclis tutanaklarında ise durum benzerdir. Atatürk ilkelerinden, imgesel Atatürk değerinden ve bu imgenin farklı kimselerce değişik şekillerde kullanılmasından ve ayrıca ilkelerin yıpratılmasından söz eden konuşmalar yapılmıştır. Milli Birlik Komitesi genel kurul toplantısı 34. Birleşiminde Binbaşı Fazıl Akkoyunlu:

“Halk Partisi dahil her iktidar bugüne kadar Atatürk'ü paravana yapmıştır. Yaptıkları ihtifalin de adı ihtifaldir. Hakiki bir ihtifal yapılmamıştır. Özdağ'ın²⁶² ifade ettiği de şudur: ‘Bugüne kadar bütün iktidarlar can kurtaran simidi gibi Atatürk'e sarılmışlar fakat Atatürk'ü yaşatmamışlardır. Hakiki ihtifal yapılmamıştır. Bugünün yas günü olmaması lazımdır.²⁶³ Atatürk ideali ile fikri ile yaşıyor, yaşamalıdır. Binaenaleyh, o gün bayraklar yarıya inmemeli, gazeteler siyah manşetle çıkmamalıdır. Zira ölmüş bir Atatürk yok, yaşayan bir Atatürk vardır.”²⁶⁴

Diyerek fikirlerini beyan ederken aynı gün yapılan konuşmada Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile 27 Mayıs müdahalesinde aktif görev alan Muzaffer Özdağ şöyle konuşmuştur:

“Atatürk maalesef bugüne kadar bir klişe halinde kalmıştır. Atatürk'ün inkılapçı düşünceleri bu memlekete tanıtılmamıştır. Türk aydını bunun

²⁶¹ Faruk Güventürk, **Gerçek Kemalizm**, Okat Yayınevi, İstanbul, 1963, s. 12, 16, 17, 30, 43.

²⁶² Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ.

²⁶³ 10 Kasım'dan bahsedilmekte.

²⁶⁴ **Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı**, Cilt 3, 34. Birleşim, 09.11.1960, s. 4.

öncülüğünü yapamamıştır. 27 Mayıs inkılabı veya ihtilali Atatürk devrini canlandırma manasında olduğu için 10 Kasım'a biz bu manayı vermek istedik. ...Türk Gençliği Atatürk Haftası Hazırlama Kurulu diye. Bütün gençlik teşekkülleri bu toplantıya katıldılar. Ancak bu bir matem haftası değildir. Atatürk açıklanacak, yaşanacaktır.”²⁶⁵

10 Kasımlar da yıllar içerisinde farklı şekillerde temsil edilmiştir. Yaşanılan çağın ruhuna uygun olarak kimi zaman bir matem kimi zaman ise bir anma şeklinde gerçekleşen etkinlikler, dönemlerin algısını yansıtmaya bakımdan önem arz etmektedir. Örnek vermek gerekirse, DP'nin 1950'de iktidara gelmesinin ardından gerçekleşen ilk 10 Kasım'da Meclis toplantısı gerçekleşmemiş, saygı duruşunun ardından meclis oturumu son bulmuştur.²⁶⁶ Takip eden yıllarda (1951-1956-1957) 10 Kasım tarihi, hafta tatillerine denk gelmesi sebebiyle meclis toplantısı gerçekleşmemiştir. 1952 ve 1954 senelerinde ise önceki yıllardan farklı olarak Atatürk'ü anmak amacıyla gerçekleşen saygı duruşunun ardından meclis toplantısı gerçekleşmiştir.²⁶⁷ Atatürk imgesinin siyaseten kıymeti sebebiyle dönem açısından DP ile CHP arasında Atatürk'ü paylaşamama yahut başka bir deyişle kim daha Atatürkçü sürüşmesi yaşanmıştır. 1956 senesinde DP talimatıyla il valilikleri eliyle CHP'ye 10 Kasım töreni gerçekleştirmek için izin verilmemiştir.²⁶⁸ 10 Kasımların matem mi yoksa anma mı olması tartışmalarına ise en net tepki askeri kanattan yükselmiştir. 27 Mayıs müdahalesinin ardından gerçekleşen MBK'de Komite üyesi Muzaffer Özdağ, 10 Kasımların matem olamayacağını ve Atatürk gibi bir değeri sadece 10 Kasım gibi bir gün ile anmanın uygun olmayacağını belirtmiştir. O tarihe kadar uygulana gelen bayrakların yarıya indirilmesi ve basılı gazetelerin matem havasına bürünerek siyah manşetler ile çıkmasının doğru olmadığını belirten Özdağ, bir günlük matem anmaları yerine Atatürk Haftası adı altında Atatürk anmaları gerçekleşmesini, okullarda Atatürk ile ilgili konuların işlenmesini, bu hafta dolayısıyla Atatürk ile ilgili konferanslar

²⁶⁵ a.y. s. 6.

²⁶⁶ T.B.M.M. **Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 2, Toplantı: 1, Dördüncü Birleşim, 10 XI 1950 Cuma, s.39.

²⁶⁷ T.B.M.M. **Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 17, Toplantı: 3, İkinci Birleşim, 10 XI 1952 Pazartesi, s. 31; T.B.M.M. **Tutanak Dergisi**, Devre X, C. 2, İçtima: 1, İkinci İntikat, 10 XI 1954 Çarşamba, s. 26.

²⁶⁸ Yağmur Tatar Hotancı, “Demokrat Parti Dönemlerinde 10 Kasımlar”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, 2007, s. 90, 93, 96; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Kasım 1956, 1957. bkz. Hakan Uzun, “Türkiye’de 10 Kasım Törenleri: İlk Matem 10 Kasım 1939’dan, ‘Atatürk Haftası’ ve ‘Matemsiz Atatürk’ü Anma’ Günlerine”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Bahar 2019, s. 135-170.

gerçekleştirilmesini önermiştir.²⁶⁹ Özdağ'ın bu talep ve açıklamaları MBK içerisinde Osman Köksal tarafından tepki görmüş ve Özdağ, yetkisi olmadan MBK adına konuşmakla itham edilmiştir. 10 Kasım, 27 Mayıs müdahalesinin ardından Atatürk'ü Anma Haftası olarak gerçekleşmiş ve bu kapsamda konferanslar düzenlenip kültürel ve sanatsal etkinlikler tertip edilmiştir. Bu törenler belli bir zaman sonra içi boş ve konuşmaların yapıldığı etkinlikler olarak tenkit edilmiştir.²⁷⁰ Asıl meselenin Atatürk'ü anmak değil Atatürk'ü anlamamak olduğu ve anmaktan ziyade Atatürk'ü anlamak gerektiği vurgusu bu dönemde en çok dile getirilen ifadelerden olmuştur. Gerçekleşen 10 Kasım anmaları ile beraber zihinlerdeki Atatürkçülük/Kemalizm algısı sorgulanır hale gelmiştir. Her düşünce bloğu kendi çerçevesinden bir Atatürkçülük algısı yaratmış ve diğer düşünce bloklarının ürettiği Atatürkçülük algısı ile yarış ya da kapışma haline bürünmüştür. Her bloğun kendi Atatürkçülük yaratısı en doğrusu konumunda iken diğer Atatürkçülük yaratıları yanlış/hatalı olarak görülmüştür. Bu durum Atatürk'ü anmaktan ziyade anlamak gerek düsturunu zora sokan bir yönelim olmuştur. Atatürkçülük/Kemalizm kavramı ideolojik anlam mahiyeti ile Cumhuriyet tarihinde ilk kez "Muhit" dergisinde, Ahmet Cevat Emre tarafından "Kemalizm" şeklinde kullanılmıştır. Kemalizm süreç içerisinde dönemin ruhuna uygun olarak sürekli yenilenmiş ve biçimlendirilmiştir. Haliyle Kemalizm/Atatürkçülük tek bir tanım ile ifade edilebilir bir ideoloji olmaktan uzaktır. Bu durum diğer ideolojiler için de geçerlidir. Terry Eagleton'ın deyişiyle "*Şimdiye kadar hiç kimse ideolojinin tek ve yeterli bir tanımını yapamamıştır...*" Yaşadığımız döneme kadar yapılan farklı Atatürkçülük/Kemalizm yorumları neticesinde Sağ Kemalizm, Sol Kemalizm, Liberal Kemalizm, Devletçi Kemalizm, gibi yönelimler ortaya çıkmıştır. Siyasi partiler de süreç içerisinde kendi görüşlerini topluma kabul ettirmek başka bir deyişle meşruiyet kazanmak amacıyla Atatürkçülüğü/Kemalizmi kendi yönelimleri doğrultusunda yeni baştan yorumlamıştır. Bu yorumlamaların ve yönelimlerin yansımaları da anmalarda

²⁶⁹ "Milli Birlik Komitesi Üyesi Muzaffer Özdağ bu akşam bir basın toplantısı yaparak 10 Kasım'da başlayacak olan Atatürk Haftası hakkında bilgi vermiştir." **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Kasım 1960; **Milliyet Gazetesi**, 8 Kasım 1960.

²⁷⁰ "Eskiler 'ilahi tesadüf' derlerdi böyle bir rastlaşmaya... Atatürk Haftası konuşmaları ve yazışmaları ile seçim konuşmalarının ve yazışmalarının iç içe girmesine başka bir ad bulmak zordur. Zira, bir yanda gözü yaşlı bir: -Sen güneşin söndün, gözü yaşlı kaldık Atam!...edebiyatı öte yanda: -Gözlerime bakın ne demek istediğimi anlarsınız... edebiyatı. Yirmi beş yıl olmuş onu kaybedeli... Elli yıl olacak... Hep ağlamakla mı vakit geçireceğiz? Bari bu gözyaşları hakiki olsa..." İlhan Selçuk, "Alfabetizler", **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Kasım 1963.

ve törenlerde kendisini göstermiştir.²⁷¹ 8 Aralık günü gerçekleşen MBK genel kurul toplantısında söz alan Refet Aksoyoğlu ise Atatürkçülük maskesi ardına sığınanlardan yakınmıştır. Aksoyoğlu konuşmasında:

*“Atatürkçü geçinenler çok. Peyami Safa bile Atatürkçü geçinir. Herkes Atatürkçü görünüyor. Hatta Demokrat Partinin başındakiler bile Atatürkçü geçinirdi. Atatürk’ü önlerine alıp, arkasından oynamaya başlamışlardı.”*²⁷²

demiştir. Hem devrilen DP’nin yöneticilerini hem de basında kalemi olan bazı yazarları eleştirmiş hem de öyle olmasa bile Atatürkçü görünen kişilere karşı olan öfkesini dile getirmiştir.

Atatürk imgesinin kullanılmasından ve içi boşaltılmış bir Atatürk anlatıldığından serzenişte bulunulmuştur. Atatürk, Atatürkçülük/Kemalizm sivil ve silahlı güçler tarafından pragmatik amaçlara hizmet etmesi amacıyla kişi ve kurumların görüşleri doğrultusunda çekiştirilip yeniden şekillendirilmiştir. Metin Öztürk’ün tanımlaması ile *“Atatürkçülük, T.S.K. için, karşılaşılan her sorunun çözümünde başvurulacak temel kaynaktır. Sadece sorunların çözümü için değil; bütün bir ulusun kalkınmak ve gelişmek için uymak zorunda olduğu temel kaynaktır.”*²⁷³

1.3.4. Basında Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı

II. Dünya savaşının ardından ülkeler arasında oluşan yeni siyasi denge ve Türkiye ile ABD arasındaki yakınlaşma, Türkiye’deki ideolojik atmosferin yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş dönemi anti-komünizmi ile Anglosakson liberalizminin sentezi ile meydana gelen yeni dünya düzeni, Türkiye’de düşünce dünyasını etkileyerek derin izler bırakmıştır.

²⁷¹ Terry Eagleton, **İdeoloji**, 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17; Temuçin Faik Ertan, “Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm’de Öncü Bir Dergi: Muhit”, **Kebikeç Dergisi**, Y. 2, ss. 17-34, S. 5, 1997, s.25; Nedim Yalansız, “1930’lar Türkiye’sinde Demokrasi ve Kemalizm Tartışmaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3, S. 8, s. 25-42, İzmir, 1999, s. 34; Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, S. 240; Toktamış Ateş, **Kemalizmin Özü “Görüşler Düşünceler”**, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 11; Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 82-83; Hakan Uzun, “Tek Parti Dönemine Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm, Milli Şef Kavramları”, **Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Bahar-Güz 2010, s. 244-256.

²⁷² **Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı**, Cilt 3, 49. Birleşim, 08.12.1960, s. 14.

²⁷³ Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 101.

Bu izlerin yansımaları olarak Forum, Yön, Akis gibi dönemin önemli dergileri örnek gösterilebilir.

1954-1970 yılları arasında yayın yapan *Forum* dergisi, ABD'nin Türkiye özelinde ayrı bir önem verdiği yönetici/bürokrat ve aydın sınıfa hitap eden, Amerikan tarzı düşün dünyası ile hitap ettiği kesim arasında ortaklık inşa etmeye çalışan, ABD ile sıkı ilişkiler içerisindeki akademik çevre eliyle çıkan bir yayın olması sebebiyle Türk fikir dünyasında önemli bir yere sahiptir.²⁷⁴

Forum dergisi, benimsediği Anglosakson liberal ekonomi politikasının propagandasını yaparken Kemalist ideolojiyi liberalizm ile sentezleme çabası içerisinde olmuş, Kemalizm'i pragmatik amaçları için metalaştırmıştır.²⁷⁵ Forum Dergisi 1956 yılında yayınladıkları "Biz Ne İstiyoruz?" Başlıklı yazı, liberalizm ile sentezlenmiş bir Kemalizmin, komünizm tehlikesi karşısında en önemli silah olacağını öne sürmüştür.

*"Sosyalizm karşısında tavır almak gerekirse temsil ettiğimiz cereyana sosyalist vasfı takılabileceğini sanmıyoruz. Hele bu doktrin Marksist ve ihtilalci koluyla tam bir anlaşmazlık içindeyiz. Cemiyet içindeki ahenksizliklerin, ihtilal yoluyla, şiddet metodlarıyla, proleter diktatörlüğü kurarak, ortadan kaldırılabileceğine inanmıyoruz. Çok daha radikal içtimai reformların muslihane yollarla tahakkuk ettirilebildiğinden, ikna metoduyla, gönül rızasıyla ve tedrici bir şekilde içtimai değişikliğe gidilmesine taraftarız."*²⁷⁶

Sosyalist fikirleri ile tanınan Prof. Dr. Yalçın Küçük, Forum dergisi üzerine yaptığı bir değerlendirmede, derginin, "*Kemalizmin tam uygulamasının sosyalizme kapıyı kapatacağı* şeklindeki değerlendirmesi üzerine, *Kemalizmin tam uygulaması ile sosyalizme bir kapı açmak istiyor*" şeklinde yorumladığı Yön dergisi arasında bir karşıtlık olduğunu belirtmiştir.²⁷⁷ Kemalizm, görüleceği üzere bir kesim tarafından

²⁷⁴ Derginin çeşitli kırılma noktaları mevcuttur. 1950-1960-1970 yılları incelendiğinde, derginin duruş farklılıkları sergilediği tespit edilmiştir. Derginin yazar kadrosunda dönemin önemli isimleri yer almıştır. Turan Feyzioğlu, Mümtaz Soysal, Şerif Mardin, Bülent Ecevit bu isimler arasındadır. bkz. Diren Çakmak, **Forum Dergisi 1954-1960**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 40. Dergi, 27 Mayıs müdahalesinden sonra da yayın hayatına devam etmiş ancak anti-komünist eğilimleri olan Aydın Yalçın'ın yönetime geçmesi ile beraber muhafazakâr bir çizgiyi takip etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Okan İrketi, **Ricat Eden Cumhuriyet**, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

²⁷⁵ Hamit Emrah Beriş, Forum dergisinin liberal politikaları benimsediğini ve bunu yaymaya çalışırken Kemalist devrimleri desteklediği ve bir sentez oluşturma amacında olduğunu belirtmiştir. bkz. Hamit Emrah Beriş, "*Kemalist-Liberal Sentez Çabası: Forum Dergisi*", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce-Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 530-540.

²⁷⁶ "Biz Ne İstiyoruz?", **Forum Dergisi**, C.5, S.60, 15 Eylül 1956, s. 2.

²⁷⁷ Yalçın Küçük, **Aydın Üzerine Tezler 1830-1980**, C.5, Tekin Yayınevi, Ankara, 1988, s. 594.

komünizme panzehir olarak nitelenirken, başka bir kesim tarafından ise sosyalizme giden yol olarak nitelenmiştir. Her iki kesimde kendi fikirlerini meşrulaştırmak ve yaymak için Atatürk ve Kemalist ideolojiden faydalanma yolunu tercih etmiş ve oportünist yaklaşımlarla imgeyi kendilerine bir kalkan olarak metalaştırmıştır.

Forum dergisi temelde batı tipi liberalizm ile Kemalizm arasında bir sentez oluşturma çabası içinde olmuştur. Ortaya çıkacak olan bu sentez/melezleşme ise öcü imgesinin karşısındaki en önemli alternatif olarak sunulmuştur.

“Atatürk inkılabının hem süratli değişme hem de ferdi hürriyeti ortadan kaldırmadan ikna metodu kullanarak devrimleri kökleştirme imkanlarını bahşetmesiyle, Türkiye’de komünizme karşı gayet kuvvetli bir alternatif formül bulunduğu kaniyiz. İnkılabımızın gerek sosyal gerekse siyasi ve iktisadi sahada meydana getirmeye çalıştığı süratli değişme hamlesi devam ettirilirse, içtimai cereyan olarak Türkiye’de Komünizm için hiçbir istikbal olmayacağına kaniyiz. Asya ve Afrika’nın diğer az gelişmiş memleketlerinde komünizm, temelli, süratli ve şümüllü bir gelişme ve değişme cereyanının en göze batar temsilcisi olduğu için, bu doktrin o memleketlerde oldukça kuvvet kazanabilmiştir.”²⁷⁸

Türk düşün hayatında önem arz eden pek çok önemli ismi bir araya getiren Forum dergisi, üçüncü dünya ülkeleri ya da az gelişmiş ülkeler olarak nitelenen ülkelerin entelektüel sınıfı ile bir araya gelmemiş, ortak bir düşünce sisteminde paydaşlık oluşturmamıştır. Aydın Yalçın’a göre, yardım elini uzatan batılı milletlere karşı doğulu toplumlar bir öfke duygu durumu içerisindeyken, Türkiye, batı ile paylaşılan ortak değerler sebebiyle batı kampında yer almaktadır:

“İşte bu sebeptir ki, Türk devrimciliği, bazı Asya ve Ortadoğu memleketlerinde olduğu gibi, gerilik ve irtica ile karışmış müfrit bir milliyetçilik haline gelmemiştir; aynı zamanda devrimciliğin savunduğu batılılaşma ve süratli içtimai değişme, bazı memleketlerde olduğu gibi aşırı ve tahripkâr bir solcu ihtilal haline inkılap etmemiştir.”²⁷⁹

Kemalizmin batı ile bütünleşmeyi sağladığını ve Kemalist ideolojinin komünizm panzehri olarak tanımlandığı bu sözler önemlidir. Atatürk ve Atatürkçülük oportünist ve pragmatist politikaların aracı konumunda işlenirken, 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından milliyetçi/mukaddesatçı fikircilerin, Atatürkçü/Kemalist aydınlara karşı yaptıkları değerlendirme gözden kaçmamalıdır:

²⁷⁸ “Biz Ne İstiyoruz”, a.g.m., s. 2.

²⁷⁹ Aydın Yalçın bu sözleri ABD’nin önemli think tank/düşünce kuruluşlarında biri olan Council on Foreign Relation’ta, Columbia Üniversitesi’nde ve Kanada’da yaptığı konuşmalarda dile getirmiştir. Aydın Yalçın, “Türkiye’de Demokrasi”, **Forum Dergisi**, C.10, S.119, 1 Mart 1959, s. 13.

“Bir inkılap sarhoşluğu, mistisizmi, bir ihtilal sadizmi ve yıkıcılığı içinde kıvranan...eskiden kalma ne varsa, iyi olsun, kötü olsun, yanlış olsun, doğru olsun, hepsini silip süpürmek, yeni bir dünya yaratmak sevdasında olan kimseler Atatürkçüdürler. Sözde ilim, asrılık, modernlik, inkılapçılık perdesi arkasında oynanan bu oyunlar, şart edilen fikirler, yapılan bu telkinler hakikatte ruh gibi, iman gibi, şeref, haysiyet gibi, bütün insani varlığımız, seciyemizi aşağılara doğru çeken, menfi, yıkıcı propagandaları yapanlar, Allah’ı ebediyeti bir anlık nefese, bir yığın gübreye tercih edenler inkılapçılardır. Neslimizi mahvedenler bunlardır. İnkılapçıların bunu anlamaması bizzat inkılap fikrine zıttır. İşte bu inkılapçılar yüzünden din, aile, adet ve örf gibi bizi ayakta tutan başlıca içtimai müesseselerin sarsılması neticesi bu millet, mazisini, kendini kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıyadır.”²⁸⁰

Yansıttığı fikirler ile toplumun önemli bir kesimine hitap eden ve bu kitleye yönelik pek çok yazarı bir araya getirerek tarih sahnesine çıkan yayınların başında Yön Dergisi gelmektedir.²⁸¹

Doğan Avcıoğlu’nun liderliğinde bir araya gelen ekibin her bir üyesinin aynı fikirlere sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Sosyalizme ulaşmak için “Zinde Güçler”e dayanan bir kalkınmayı savunan Doğan Avcıoğlu²⁸² ve ekibini yer yer “Kemalist Devrimciler”²⁸³ yahut “Sol Kemalistler” olarak niteleyenler olmuştur.²⁸⁴ Türkiye’de sivil sağ siyasa yahut sivil sol siyasa yahut silahlı güçler incelendiğinde değişmez şekilde karşılaşılan şey, gerçekten savunsun ya da savunmasın hemen her görüşünün meşruiyet kazanmak ve tabana yayılmak için oportünist yaklaşımlarda bulunduğu ve Atatürk ve Kemalizm’i pragmatik amaçlarına alet ettiği sonucudur. Yön

²⁸⁰ “Atatürkçülük”, Onbeş Günün Notları, **Forum Dergisi**, S.159, 15 Kasım 1960.

²⁸¹ 27 Mayıs müdahalesi gerçekleşmeden önce DP iktidarına karşı oluşan muhalif hareketin bir yansıması olan Yön Dergisi, 1961 yılının 20 Aralık tarihinde yayın hayatına başlamıştır. 1963 yılında yayınlanan 77. Sayısının ardından Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından kapatılan dergi, 1964 yılının 25 Eylül’ünde tekrar yayın hayatına başlamış ancak 1967 yılının 30 Haziran’ında yayınlarını sonlandırmıştır. bkz. Ersan Barkın, **Yön Dergisi Yazılarında Demokrasi Anlayışı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 45. 1961 yılının 20 Aralık tarihinde bir bildiri ile yayın hayatına başlayan derginin bildirisini ilk aşamada 164, daha sonra ise 878 kişi imzalamış ve toplamda 1042 kişi bu bildirin altına imza atmıştır. Derginin yazar kadrosuna bakıldığında Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir, Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Atilla İlhan, Çetin Altan, Fakir Baykurt, Muammer Aksoy, Yaşar Kemal, Aziz Nesin gibi önemli ve etkili isimler bulunduğunu görmek mümkündür.

²⁸² Doğan Avcıoğlu üzerine derinlemesine inceleme için bkz. Tülay Gencer, Bir Eylem ve Düşünce Adamı: Doğan Avcıoğlu, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020.

²⁸³ bkz. Yıldız Sertel, **Türkiye’de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 53.

²⁸⁴ bkz. Merdan Yanardağ, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988.

dergisi, savunduğu sosyalist²⁸⁵ değerlere kamu nezdinde geçerlilik/meşruiyet kazandırma amacıyla akla gelen her yolu denemekten geri durmamış ve Atatürkçülüğü kendi amaçlarına araç haline getirmiştir. Türk siyasi hayatında yer alan her partinin ve hemen her kuruluşun Atatürk imgesinden ve Kemalizm'den pragmatik amaçlar doğrultusunda faydalanması noktasında başka bir değerlendirme ise Özgür Mutlu Ulus tarafından yapılmıştır. Ulus, Türkiye'de faal olarak varlık gösteren her siyasi oluşumun taban yaratma, tabanı elinde tutma ve söylemlerine meşruiyet kazandırma amacıyla Kemalizm ile bağ oluşturduğunu, Yön ve sonraki dönemde Devrim hareketinin de bu hareket ettiğini belirtmiştir.²⁸⁶ Yön hareketinin/Yöncülerin Kemalist devrimciler/Sol Kemalistler olarak tanımlanması da buna örnektir. Derginin 27 Mayıs müdahalesine bakışı hakkında şu iki örnek yerinde olacaktır. Doğan Avcıoğlu, 3 Ekim 1962 tarihli yazısında:

“yeteri kadar şuurlu olmasa da, memleketimize değerli yıllar kaybettiren... haysiyet kırıcı, miskin ve aciz gidişe karşı zinde kuvvetlerin gösterdiği tepkidir. O tarihlerde şartlar, hareketin gerçek manasının anlaşılmasına müsait bulunmadığı için, 27 Mayıs bir bocalama devresinden ibaret kalmış, korkulu günlerden sonra muhafazakâr kuvvetler duruma hâkim olmuşlardır.”²⁸⁷

Doğan Avcıoğlu gibi Mümtaz Soysal'da müdahaleyi destekleyen ancak eksik yönleri olduğunu savunan önemli bir isimdir. Mümtaz Soysal:

“27 Mayıs, kütle eğitimi bakımından zamansız çalan bir zildir. Ders yarıda kalmış, meseleler ve çözümler kafalara tak edememiştir. Kentlinin hürriyet endişesiyle, köylünün nimet endişesi bir noktada çatışmıştır. 27 Mayıs öncesinin yargılandığı zaman, onlara uzanan parmaklarda sadece kentlinin, üniversite profesörünün, hukukçunun ithamları görülmüştür. Kimse çıkıp da demokrasi adı altında çevrilen büyük dolabı, çarkların çaplarını ve dönüş hızlarını göstererek, bütün çevrelerdeki suçluları ortaya çıkararak, politikacıyla vurguncu, parti başkanıyla dolandırıcı arasındaki bağlantıları kurarak, kütlelerin gözü önüne serememiştir. Sistemin değil, köpekleriyle, metresleriyle, cimbızlarıyla insanların muhakemesi yapılmıştır.”²⁸⁸

²⁸⁵ Sosyalizmi Kemalizmin doğal bir süreci/ardılı/devamı olarak görmek sakıncalı bir çıkarımdır. Atatürk'ün söylemleri ve eylemleri bütüncül bir şekilde ele alınmayıp belirli konuşmalar ve fiiliyatlar seçildiği takdirde hemen her görüşe uygun bir Atatürk imgesi çizilebilir ve hemen her görüşe uygun Atatürkçülük/Kemalizm ideolojisi ortaya konabilir. Bir söz yahut bir eylemden yola çıkılarak yapılan her değerlendirme hatalı sonuçlara varılmasına sebep olabilir. bkz. Açikkaya, a.g.e., Asım Aslan, a.g.e., Attila İlhan, **Hangi Atatürk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2008.

²⁸⁶ Özgür Mutlu Ulus, **Türkiye'de Sol ve Ordu 1960-1971**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 130.

²⁸⁷ Doğan Avcıoğlu, “Eski ve Yeni Türkiye”, **Yön Dergisi**, S. 42, 3 Ekim 1962, s. 3.

²⁸⁸ Mümtaz Soysal, “Merhaba Huzur!..”, **Yön Dergisi**, S. 67, 27 Mart 1963, s. 3.

“27 Mayıs oldu ve olaylar kalabalıkların gözlerini açacak tabii sonuçlarına varamadan aldatmacanın filmi vaktinden önce koptu.”²⁸⁹

“27 Mayıs, bir bakıma, ...gerçek bir toplum şuuruna erişmesini yarıda kesmiştir.”²⁹⁰

Soysal, gerçekleşen müdahalenin zamansız olduğundan, yargılamaların ise önemli meseleler üzerinden yürümediğinden bahsetmiştir.

27 Mayıs müdahalesi öncesi şekillenen sol muhalefet, 27 Mayıs müdahalesinden sonra daha da gür bir sesle konuşmaya başlamış ve Yön Dergisi de bu güçlenmenin ilk çıkışı/yansıması olmuştur.²⁹¹ Yön hareketi, sol hareket içerisinde toplayıcı bir rol üstlenmiş, sosyalizm, devletçilik, kalkınma, bağımsızlık gibi meseleler üzerine eğilmiştir.²⁹² Kalabalık ve etkili bir yazar kadrosuna rağmen derginin taşıyıcı fikirlerinin sahibi Doğan Avcıoğlu olmuştur. Yön hareketi içerisinde bulunan birçok isim, zamanla farklı fikirlere ve gruplara savrulmuş ancak Doğan Avcıoğlu en baştan itibaren tezlerini hiç değiştirmemiştir.

Forum dergisinde çeşitli şekillerde ele alınan Atatürk ve Atatürkçülük meselesi, Yön dergisinde farklı bir şekilde işlenmiştir. Yöncülerin Atatürkçülük anlayışını şöyle özetlemek mümkündür:

“Batılılaşabilmek için, önce bağımsızlığın elde edilmesi ve bağımsız kalkınma olanağına kavuşulması şarttır. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra bu yolda ikinci bir savaş, kapitülasyonların ve imtiyazlı yabancı sermayenin tasfiyesinde verilmiştir. Bağımsızlık elde edilince, yapılacak iş, devrimler yoluyla bir düzen değişikliğinin gerçekleştirilmesidir. Batıcılığa, batının uydusu olmak değil, içeride devrimler yoluyla düzeni değiştirmek suretiyle mümkündür. Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, dogmaları reddederek, akla ve bilime dayanan laik bir dünya görüşünün getirilmesi, bu görüşün eğitim sistemine egemen kılması ve bu anlayışın getirdiği çeşitli kurumların kurulması, eski düzeni yıkıp yeni bir düzen getirme yolunda atılmış devrimci adımlardır.”²⁹³

Yön grubu -daha sonrasında Devrim dergisi grubu- Atatürk’ün başlattığı devrimin yarım kaldığını, tutucu güçler tarafından önünün tıkandığını, devrimlerin yolundan saptırıldığını ve bu sebeple Türkiye’nin “ulusal kurtuluş devrimi” aşamasında olduğunu vurgulamıştır. Doğan Avcıoğlu, amaçlarının Kemalist devrimi devam

²⁸⁹ Mümtaz Soysal, “Aldatış”, **Yön Dergisi**, S. 87, 27 Kasım 1964, s. 3.

²⁹⁰ Mümtaz Soysal, “Büyük Yalan”, **Yön Dergisi**, S.40, 19 Eylül 1962, s. 3.

²⁹¹ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 120.

²⁹² H. Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, 3. Baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 44.

²⁹³ “Tanzimat batıcılığından Menderes batıcılığına sürüklenilmiştir.” Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, C.2, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 742.

ettirmek olduğunu, bu amacı gerçekleştirmek için de kapitalist yapının yıkılması ve devletleşme politikalarının hayata geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁴ Bu amaç başarıldığı takdirde sosyalizme geçileceği, sosyalist aydın ve bürokratların iş birliği içerisinde olmaları gerektiği vurgulanmıştır.²⁹⁵

Sosyalist bir düzene geçmek için Atatürk ve Kemalizm pragmatik bir basamak olarak görülmüş, silahlı güçler ise Kemalist devrimin temel dayanağı olarak addedilmiştir. Kemalizm ile askeri müdahaleyi sentezleyen bu oluşum, zaman içerisinde farkında olarak ya da olmayarak Atatürk ve Kemalizmin, askeri müdahale ile eş anlamlı hale gelmesine katkı sağlamıştır. Fikirlerinin doğruluğu ya da yanlışlığı bir kenara, Türk siyasi yaşamında hemen her oluşumun Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm imge ve ideolojilerine referans verip kendilerini güvence altına almaları, zaman içerisinde imge ve ideolojinin içinin boşalmasına, ilkelerin şekil değiştirmesine ve kişisel/kurumsal pragmatik faydalar uğruna oportünizme feda edildiğini göstermiştir. 27 Mayıs ve sonrasında gerçekleşen müdahaleler bunun en net örneklerini barındırmaktadır. “Zinde Güçler” teorisi etrafında gerçekleşecek bir hareketin savunucusu ve hazırlayıcıları arasında Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Cemal Madanoğlu, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu gibi isimlerin görülmesi mümkündür. Bu çıkarımın en net örneğinin görüldüğü yer, 12 Mart müdahalesi gerçekleştiği sırada ismi geçen ve benzer fikirdeki pek çok yazarın ilk anda bu müdahaleyi destekleyen yazılar yazmaları olmuştur.²⁹⁶ Bu konu hakkında birkaç alıntı yapmak yerinde olacaktır. Doğan Avcıoğlu:

“Bugün sosyal adalet fikrini boğmaya çalışanların yeteri kadar cüretkâr olmasını önleyen tek kuvvet ordudur. Atatürk devrinde de, memleketin hızla ileri gitmesi için liderlik yapan ordu, bugün de en sağlam kuvvettir.”²⁹⁷

Uğur Mumcu ise;

“Devrimci yolu açacak olanlar, bugünkü siyasal partiler değil, asker-sivil aydınlardan oluşan milliyetçi devrimcilerdir. Milliyetçi devrimciler ise, burjuvazinin sol yanı olarak nitelenen bir çevreden çıkan asker-sivil aydınlar toplumdur.”²⁹⁸

²⁹⁴ Avcıoğlu, **Devrim Üzerine**, s. 9-11.

²⁹⁵ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, 38. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 168.

²⁹⁶ Uğur Mumcu, **Bir Uzun Yürüyüş**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1988, s. 73-74.

²⁹⁷ Doğan Avcıoğlu, “*Rejim Buhranı*”, **Yön Dergisi**, S.10, 22 Şubat 1962, s. 3.

²⁹⁸ Uğur Mumcu, “*Türkiye'nin Yapısal Özellikleri ve Anayasal Düzeni*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXVI, S. 3-4, Ayrı basım, Ankara, 1969.

İlhan Selçuk ise;

“Devrimci sol eylemi, Türk ordusunu öcü gibi göstererek engellemeye çalışmak hem Atatürk ordusuna iftira, hem de devrimciliğe yakışmayacak bir pısrıklıktır. Ordu, ne bir faşist yönetimin aracı ne Yunanistan’daki gibi Amerikan uşağı olabilir.”²⁹⁹

Yukarıdaki üç örnekte de görüleceği üzere silahlı kuvvetler ile Kemalist ideoloji özdeş kabul edilmiş, Sosyalist düzene geçiş için Kemalizm bir basamak olarak algılanmış ve Atatürk imgesinden mümkün olduğunca yararlanılmıştır.

Yöncülerin sürekli olarak yaptıkları Kemalizm vurgusunun nedeni; Batılılaşma/medenileşme yolunda en keskin devrimleri yapıp, Batı ile bütünleşme yolunda büyük adımlarla ilerlemeyi sağlayan Kemalist ideolojiye dayanarak, kendilerine bu ideoloji çerçevesinde dokunulmaz bir sığınak aramalarıdır yorumu getirilebilir. Gökhan Atılğan’ın aktardığı şekilde Yön hareketi, Kemalist ilkelerin Marksizm’den yararlanılarak yeniden tanımlanması ve ekonomik anlamda bir kalkınma ekseninde yeniden formüle edilmesidir.³⁰⁰

1954 yılının 15 Mayıs’ında haftalık bir dergi olarak yayın hayatına başlayan Akis Dergisi³⁰¹ ise “haftalık aktüalite mecmuası” sloganı ile Türk siyasi tarihine ve Türk basın tarihinde yerini almıştır.

DP iktidarının son icraatlarından olan Tahkikat Komisyonu’nun 1960 yılının 27 Nisan’ında yetkilerinin artması³⁰² ardından basın üzerindeki baskı giderek artmış ve Akis dergisi de bu baskıdan etkilenen yayınlar arasında yer almıştır.³⁰³

²⁹⁹ İlhan Selçuk, “İcaretli Muhalefet, Muhalefet Değildir”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Aralık 1969.

³⁰⁰ Gökhan Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi**, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 53.

³⁰¹ DP’ye yakınlığı ile bilinen Zafer gazetesinde çalışan Metin Toker’in bu dergide yazması ile Akis dergisi DP yanlısı bir dergi olarak tanınmıştır. Ancak dergi zaman içerisinde DP iktidarının yanlışlarını aktarmaya başlayınca bu algı değişmiştir. Akis dergisi, muhalif kesimin sesi olan bir dergi olarak yayın hayatına devam etmiştir. 27 Mayıs müdahalesinin ardından ise müdahaleyi savunan bir çizgide yayın yapan dergi, müdahalenin ardından bir an önce demokratik yönetime geri dönülmesini arzulayan yayınlar yapmış ve CHP’nin yanında yer almıştır. 1965 yılından itibaren ise içeriğinde değişikliğe gitmiş ve politik mücadeleden ziyade yazı dizisi ve röportajlara yer veren bir anlayışa bürünmüştür. 1967 yılının 31 Aralık’ında ise yayın hayatına son vermiştir. bkz. Muhsin Özcan, **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Haftalık Haber Dergiciliğinin Gelişim Evreleri – Akis Dergisi Örneği**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Genel Gazetecilik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 136-138.

³⁰² TBMM’deki bütün görüşmelerin yayınlanması yasaklanmıştır. Bu yasak kararları için bkz. **Zafer Gazetesi**, 28 Nisan 1960; **Vatan Gazetesi**, 28 Nisan 1960.

³⁰³ Daha öncesinde de basın üzerindeki baskı varlığını devam ettirmektedir. “Dünya” ve “Ulus” gazeteleri de 19 Nisan 1960 tarihli sayıları tahkikat komisyonu kararı ile toplatılmıştır. bkz. Sedef Bulut, **“Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”**, s. 138.

“Hadiselerle dolu altı yıl... Hapsedilen sayısız yazar, ödenen muazzam miktarda para cezası, defalarca ve aylarca kapatılanlar. Ama itiraf ederiz ki son ‘sessiz şekilde sessizliğe mahkumiyet’ hiç başımıza gelmemişti. Kapatılmış bulunduğumuzu açıklamak yasak edildi! Çıkmadığımız ilk hafta binlerce okurumuz telefon ederek niçin çıkmadığımızı sordular. Kapatılmış bulunduğumuzu açıklayamayacağımıza göre bu mukadder sualin cevabını daha önce kendi aramızda araştırdık. Öyle bir cevap peşindeydik ki hem suali soran ne dediğimizi anlasın, hem de biz yeniden suçlu mevkiine düşmeyelim. Akis okuyucularının senelerden beri daima ‘zeka ışığı altında’ mecmualarını okumak adet edinmiş bulunmaları işimizi kolaylaştırdı. ‘Akis neden çıkmadı?’ diyen okuyucularımıza hayret dolu bir sesle ‘Aa.. Bu hafta çıkmayı unutmuşuz!’ cevabını verdik. Okuyucularımız ekseriya tatlı bir kahkaha attılar ve ‘Anladım... Anladım...’ diye telefonu kapattılar.”³⁰⁴

Akis dergisi iktidarın bu baskılarının tecrübesini yaşamış bir dergi olarak 27 Mayıs sonrasında da faaliyetlerine devam etmiştir. 27 Mayıs müdahalesi ardından yasağın kalkarak basın hayatına kaldığı yerden devam etme fırsatı bulan Akis dergisi, 27 Mayıs müdahalesine oldukça geniş bir yer ayırmıştır. Müdahaleye geniş yer veren 301. sayının nasıl hazırlandığını, derginin o dönemki yazı işleri müdürü Kurtul Altuğ şöyle aktarmıştır:

“301 sayılı Akis’i, ben cezaevinden çıkar çıkmaz geceli gündüzlü çalışarak hazırladık. 28 Mayıs sabahı Metin Toker’in Ayten sokaktaki evinde hareket emrini aldım. Toker, Akis’te çalışan herkesin 27 Mayıs ile ilgili bildiklerini yazmasını, o yazıların kendinde toplanmasını istemişti. Yazının tümü Metin Toker tarafından düzenlenecekti. Biz Akis’in o zamanlar Rüzgârlı sokakta Ovehan’daki bürosuna kapandık ve yazmaya başladık... Toker evindeydi ve o sıralar 27 Mayıs’tan sonraki ilk başyazısını kaleme alıyordu. Bu başyazı ilginç bir yazıdır. Başyazının önemliliği İsmet Paşa kanadının ne düşündüğünü belirlemesinden ileri geliyordu. Olimpos Dağı’nın sakini ne düşünüyordu. İsmet Paşa 27 Mayıs’ı nasıl yorumluyordu? İşte Akis’teki başyazı bu noktayı açıklığa kavuşturacaktı.”³⁰⁵

Metin Toker’in İsmet İnönü’den aktardığı ve İsmet İnönü’nün müdahale hakkında fikirlerini okuyucuyla buluşturan “Bugünkü Vazifemiz” başlıklı yazı önem arz etmektedir.

“...Evvvela. Hareketin adını koymak lazımdır. 27 Mayıs Hareketi bir askeri ihtilaldir. ...27 Mayıs Hareketi meşruiyet yoluyla kurulmasına rağmen gayri meşru bir ili idare haline düşmüş Menderes rejimine karşı meşru bir ili idare kurulması hareketidir. İhtilalin insanı hayrete boğan mükemmellik ve sükûnet içinde cereyan etmesi, hemen hiç kan dökülmemesi elbette onu hazırlayanların maharetiyle sıkı sıkıya alakalıdır... İhtilali yapanlar milletlerinin hakiki

³⁰⁴ Akis Dergisi, 30 Mayıs 1960, S.301, s. 2.

³⁰⁵ Kurtul Altuğ, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s. 45.

arzularını iyi anlamış, onlara doğru teşhis koymuş, bulduklarını daha ilk tebliğlerinde ispat etmişlerdir... ...Askeri ihtilaller çok zaman böyle iyi niyetle baslar, en iyi niyetliler ancak aradan vakit geçince davalarını unuturlar ve milletin hakiki arzularını bir kenara iterek koltuk sıcaklığının rehabetine kendilerini terk ederler. Bu gün Türkiye’de, böyle bir ihtimali pek uzak ihtimal saydıracak birkaç şahsi sebep vardır. Yeni idarenin basındaki zat imtihanını vermiş bir vatanseverdir. Hareketin motoru mevkiinde bulunan genç subaylar öyle bir muhitin çocuklarıdır ki milletleriyle daimî temas halini muhafaza edeceklerdir. Sonra bir “İnönü Faktörü” mevcuttur ki Demokrasimizin büyük teminatı vasfını dün nasıl taşıyorsa, bu gün de, yarın da taşıyacaktır...”³⁰⁶

İsmet İnönü, müdahalenin haklı gerekçelere dayandığının altını çizmiş ve olası bir yoldan çıkışın mümkün olamayacağını, en başta kendisinin buna müsaade etmeyeceğini belirtmiştir.

Akis dergisinde, muhalif yazarların yanında DP iktidarı içerisinde görev yapmış önemli isimlerin de yazılarına yer verilmiştir. DP’nin kurucularından Fuat Köprülü, Kurtul Altuğ’a röportaj vermiş ve bu mülakat, derginin 284. Sayısında yayınlanmıştır. Fuat Köprülü, “Ne Umdum, Ne Buldum” başlıklı bu mülakatta, DP iktidarını askeri müdahaleye sürükleyen süreci şöyle anlatmıştır:

“1954 seçimlerine kadar Demokrat Parti hükümeti muhalefetteki program ve vaatlerine sadık kaldı. Bundan dolayıdır ki 1954 seçimleri hiçbir şikâyeti mucip olmayacak şekilde, tamamıyla dürüst yapıldı ve DP 1950’ye nispetle daha büyük bir ekseriyet kazandı. Lakin sonra Demokrat Parti iktidarının yavaş yavaş programından uzaklaştığı ve nihayet 1957 seçimleri arifesinde eski demokratik hüviyetini tamamıyla bırakarak adeta bir şef idaresi mahiyetini aldığı görüldü. 1957 seçimlerinden evvel ve ondan sonra partinin en salâhiyetli ağızlarından Hürriyet ve Demokrasi aleyhinde türlü sözler işitildi. Muhalefetteyken antidemokratik hükümlerin kanunlardan çıkarılması istenirken, yeniden yeniye tedvir olunan kanunlarda veya yapılan tadillerde antidemokratik hükümler vaaz edildi. ...Partinin kurucusu olmam ve hem partide, hem hükümette mesuliyet mevkileri işgal etmiş bulunmam dolayısıyla bütün bu gelişme, daha doğrusu değişme esasında şahsen nasıl bir yol tuttuğum sorulabilir. Ben bir bakıma elimle kurduğum DP’den 7 Eylül 1957 günü istifa ederek ayrıldım... Aradan geçen yıllar haklı olduğumu ortaya koydu.”³⁰⁷

Derginin 5 Haziran 1960 tarihli kapağı, Atatürk ve Atatürkçülük/Kemalizm imgelerinin ne şekilde araç edildiğinin en net örneklerindedir. Orgeneral Cemal Gürsel “Milli Kahraman” olarak tanımlanırken, arka fonda Türk bayrağı ve Atatürk büstünün bulunması, müdahalenin meşrutiyet kaynağını gözler önüne sermiştir.

³⁰⁶ Metin Toker, “Bugünkü Vazifemiz”, **Akis Dergisi**, S.301, 30 Mayıs 1960, s. 4.

³⁰⁷ Kurtul Altuğ, “Ne Umdum, Ne Buldum”, **Akis Dergisi**, S. 284, 6 Ocak 1960. s. 10-11.

Dergide sıkça Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden yazılar yazılmış, 27 Mayıs müdahalesi ve bu müdahaleyi gerçekleştirenler Atatürkçülük imgesi üzerinden meşrulaştırılmıştır. Metin Toker'ın "*Atatürk'ün kurduğu ananeyi devam ettirecekler, politikaya karışmayarak vatansever bir sivil hükümetin sadık ve itaatkar yardımcıları olarak memlekete hizmetin en büyüğünü yapacaklardır.*"³⁰⁸ sözleri buna örnektir. Derginin yazarlarından Cemal Aygen'in "Dikilecek Heykeller" başlıklı yazısı da Atatürk ve Atatürkçülüğün pragmatist sembolizmine örnek gösterilebilecek niteliktedir. Cemal Aygen:

*"Atatürk inkılaplarını reddeden zihniyet, her şeyi ile bu inkılaplara bağlı, ruhen her biri birer Atatürke olan Türk gençliği ve Türk Ordusunun azmi karşısında mukavemet edememişler ve 27 Mayıs İnkılap hareketi ile layık oldukları muameleye maruz kalmışlardır."*³⁰⁹

Dergilerde durum böyleyken gazetelerin köşe yazılarında 27 Mayıs müdahalesi değerlendirmeleri ne noktadaydı ve Atatürk, Atatürkçülük/Kemalizm nasıl işleniyordu? sorularına cevap vermek yerinde olacaktır.

Gazeteler, günlük politik tartışmalar içinde yayın yapan ve haliyle bu politik atmosferin gerginliğinden en fazla etkilenen yayın türlerinden biridir. Ekonomik krizler, siyasi çalkantılar, toplumsal kaos vb. olaylar haber dilini, yazarların görüşlerini anlık olarak etkileyebilmekte ve ortaya konan yazılar, o anlık psikolojilerin ürünleri olarak karşımıza çıkarılabilmektedir.

Türk siyasi hayatında gerilimler, kriz anları eksik olmamakla beraber demokrasinin kesintiye uğramasına sebep olan müdahaleler sonucunda, bu dönemlerin gazeteleri ve köşe yazarlarının fikirleri, tepkisel çıkarımlar sonucu ortaya çıkmıştır. Aşağıda kesitler verilecek yazılar, askeri müdahalenin yaşandığı günlerde yazılmıştır. Haliyle dönemin psikolojisi içerisindeki yazarların, düşün dünyaları çerçevesinde ele alınmış, ruh hallerini, duruşlarını, perspektiflerini ortaya koyan ürünler ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin başyazarı Nadir Nadi, "Dönüm Noktası" adlı yazısında, 27 Mayıs müdahalesine nasıl gelindiğini anlattıktan sonra silahlı kuvvetlerin yerinde bir hareket yaparak yönetime el koyduğunu, aksi halde yaşanması arzu edilmeyecek olayların gerçekleşebileceğini ve silahlı kuvvetlere güvenilmesi

³⁰⁸ Metin Toker, "DP. Kalmalıdır", **Akis Dergisi**, S. 302, 5 Haziran 1960, s. 5.

³⁰⁹ Cemal Aygen, "Dikilecek Heykeller", **Akis Dergisi**, S. 309, 20 Temmuz 1960, s. 13.

gerektiğini belirten bir yazı kaleme almış ve “Atatürk’ün Ordusu” nitelemesi ile bir anlamda müdahaleci güçlere koruma kalkını açmıştır.

“Millet kendi meclisinde kendini temsil eden vekillerin düşünce ve davranışlarını öğrenmek hakkından yoksun bırakılıyordu. Yurdumuzda olup biten olayları vatandaş ancak yabancı radyolardan izleyebilmek zorunda kalıyordu. ...Türk Silahlı Kuvvetleri bu şartlar altında devlet idaresine el koyarak patlamasına ramak kalan kardeş kavgasını önlemeyi görev bilmiştir. ...Her şeyden önce, sevgili vatanımızı huzura kavuşturmak uğruna olağanüstü sorumluluk yüklenen kahraman ordumuza güvenelim. ...Yaşasın O’nun [Atatürk kastediliyor] Kahraman ve Şerefli Ordusu!”³¹⁰

Dönemin önemli yazarlarından içerisinde bulunan ve ardında birçok yazılı eser bırakan Aziz Nesin’de Akşam gazetesinde kaleme aldığı yazısında 27 Mayıs müdahalesini bir devrim olarak tanımlamış, DP iktidarının öğrenciler ve akademisyenler üzerinden yaptığı olumsuz propagandalardan örnekler vererek Atatürk imgesinden faydalanmış ve 27 Mayıs müdahalesini yücelten bir yazı kaleme almıştır.

“Atatürk’ün en kutsal varlığımız cumhuriyeti emanet ettiği, ama kendini bilmezlerin ‘çoluk çocuk’ diye küçümsedikleri genç üniversitelim! Temiz alınanda taçlanan boncuk boncuk terler, akıttığın mübarek kan boşa gitmedi. O kandan, o terden, yiğit Türk ordusu, Türk ulusuna pırıl pırıl bir hürriyet armağan etti. ‘Kara Cüppeli’ diye aşağılanan, saygıdeğer hocalarım, yurdumun çile çekmiş aydınları, bilginleri, sayın profesörlerim! ...Bu mutlu devrim; halkı sürü, kendilerini de o sürüyü gütmek için Tanrıca gönderilmiş kutsal çoban sananların bozgunudur. ...Sağ ol generalim, sağ ol albayım, yarbayım, binbaşım, yüz başım! Sağ olun yiğit komutanlarım! Varolsun Türk ordusu”³¹¹

Sol fikriyatta görüşleri ile bilinen ve Yön dergisinde de yazarlık yapan Çetin Altan da müdahaleyi destekleyen isimler arasındadır. 27 Mayıs’ı bir hürriyet mücadelesi olarak niteleyen Çetin Altan, silahlı kuvvetlerin gerçekleşen müdahalesi ile iktidarın indirilmesini olumluşturmuştur.

“Vatan göklerinin memleket aydınları üzerine düdüklü tencere kapağı gibi sımsıkı kapandığı o lanetli günleri düşünüyorum. Yayınlayamadığım ve yayınlamayacağımı bildiğim halde yazmaktan kendimi alamadığım ve fıkralara ne saatler harcamışım. ...Bugünkü hürriyet hareketinin anlattığı manayı kavramak ve olayların tahlilini yapmak için bir iki haftalık geçmişe eğilmekte fayda umuyoruz. Radyolardaki o sözler, o küfürler, o yalanlar hala kulaklarımda çınlıyor: ‘Bu mu ihtilal? Bu mu hürriyet aşkı? Birkaç serserinin

³¹⁰ Nadir Nadi, “Dönüm Noktası”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mayıs 1960.

³¹¹ Aziz Nesin, “Sabık Değil Sabıkalı”, **Akşam Gazetesi**, 28 Mayıs 1960.

ayak patırdısı ile gidecek adam değiliz biz...’ Elbet sizler gidecek değil götürülecek adamlarsınız. Ve bu gidişte en şanslı merasim bir çöp arabasıyla yapıldı...’’³¹²

Uzun yıllar Milliyet gazetesinde yazarlık yapan, araştırmaları ile ses getiren yazarlardan biri olan Abdi İpekçi de 27 Mayıs müdahalesi hakkında olumlu görüş bildirmiş yazılar yazmıştır. Abdi İpekçi, 27 Mayıs müdahalesini beklediğini, bu müdahale ile artık DP iktidarının baskısını hissetmeyeceklerini, özgürce yazabileceklerini belirtmiştir. Silahlı kuvvetleri, gerçekleştirdikleri bu müdahaleden dolayı kutlayan Abdi İpekçi, anlık psikolojik ortamın yansımalarını satırlarında hissettirmiştir.

“Ne neşir yasakları dosyasının kabarık sayfalarına bakacak, ne Tahkikat Komisyonu’nun her an gelmesi beklenen men kararından endişelenecek, ne Emniyet Müdürlüğü’nden tehdit telefonları alacak, ne de sabaha karşı matbaamızı muhasara eden polisler gazetelerimizi toplayıp götüreceklerdir. ...Bu gün gelecekti, yaklaşmıştır. Biliyorduk ve inanıyorduk. ...Matbaada herkes kucaklaşmaya başladı. Ve biraz sonra gelen askeri bir kamyon, diğer meslektaşlarımızla birlikte bizi Orduevine götürecekti, orada Türk ordusunun en şanslı, en büyük, en medeni, en cesur, en insani başarısını resmen duyuracaktık. ...Sabrettik, şimdi sevinçten ağlıyoruz.”³¹³

Askeri müdahaleyi Atatürk ile olumlama durumu Vecihi Ünal’ın yazılarında da kendini göstermiştir. 27 Mayıs müdahalesinin gerçekleşmesi ile Atatürk’ün huzura erdiğini ve müdahaleyi gerçekleştirenleri tebessüm ile izlediğini belirten yazısında Vecihi Ünal, Cemal Gürsel’e bu yaklaşım çerçevesinde övgülerini sunmuştur.

“Türk Silahlı Kuvvetler Başkumandanı Cemal Paşa... Ya ordunun babası Cemal Aga ne diyor? ‘Ben vatancıyım. Hiçbir politikanın adamı olmadım. Üç ay sonra kurulacağını sandığım yeni Hukuk Devleti mekanizmasında hiçbir görev almayacağım. Çünkü bu hareketi sadece bir vazife olarak yapıyorum. İdareyi, seçimleri kazanan partiye terk edeceğim. Ordudan ayrılacağım ve milletin içine isimsiz bir vatandaş olarak gireceğim.’ İsimsiz ha! O zaman senin ismin milletin gönlüne gömülecek, adın Türk tarihinin altın sayfalarında pırıl pırıl parlayacak. Atatürk huzur içinde gülümseyecek ve hürriyet uğruna can veren şehitler ‘kanımız helal olsun’ diyecek.”³¹⁴

Türk yazınının önemli isimlerinden Falih Rıfkı Atay, 27 Mayıs müdahalesini bir aydınlanma hareketi olarak nitelemiştir. Celal Bayar ve Adnan Menderes üzerine yorumlar yapıp onların Atatürk devrimlerini nasıl yıpratıklarını anlatmış ardından,

³¹² Çetin Altan, “İbret”, **Milliyet Gazetesi**, 29 Mayıs 1960.

³¹³ Abdi İpekçi, “Milliyet’ten Mektup”, **Milliyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1960.

³¹⁴ Vecihi Ünal, “Yaşasın İdealizm”, **Akşam Gazetesi**, 30 Mayıs 1960.

aydınlanma hareketlerinin nasıl gerçekleştiğini vurgulamış ve Türkiye’de Atatürksüz bir politikanın mümkün olmayacağını altını çizmiştir.

“Atatürk inkılaplarını çiğniyorlardı. Medeni kanunu çiğniyorlardı. Hepsinin hedefi mukaddesat istismarcılığı ile kolayca kandırabileceklerine inandıkları ‘sayı’ idi. Aydınlar azınlıktadır. Profesör, subay, öğretmen, öğrenci hepsi bir azınlık içindedir. Bayar cahil, Menderes hiç tarih okumamış bir yarı cahil... ..hiç akıllarına gelmiyordu ki Osmanlı tarihindeki bütün inkılaplar aydınlar azınlığının eseridir. Nitekim bir hafta içinde yeni devri açan bu azınlıktır. ...Hepsi bir arada birkaç milletvekili çıkarabilecek sayıda değillerdir ama Türk tarihinin en büyük istibdatlarından birini daha yıkabilecek, yeni bir devir açabilecek kuvvettedirler. ...Atatürkçü ve inkılapçı olmayan bir rejim Türkiye’de yaşayamaz.”³¹⁵

DP’ye yakınlığı ile bilinen Tercüman gazetesinde de 27 Mayıs’a olumlama yapılırken bu kez Atatürk ya da Atatürkçülük imgeleri yerine din imgesi ön plana alınmıştır. Bunun en net örneğini Kadircan Kafli’nin yazısında görmek mümkündür. Kadircan Kafli, Silahlı Kuvvetlerin gerçekleştirdiği bu müdahalenin Kur’an’a uygun olduğunu, bu müdahalenin en çok Allah’ı memnun ettiğini belirtmiştir.

“...Türk Ordusu’nun 27 Mayıs’ta zalimlere vurduğu kansız darbe her şeyden evvel Allah’ın buyruğuna uygundur. Allah’ın emriyle olmuştur. Tanrı buyuruyor ki: ‘yerin üzerinde kibirlice adım atma, sen ne yeryüzünü delebilir, ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin.’ ...Türk milleti arasına nifak soktular, kötülerini başa çıkardılar, iyileri ayaklar altına aldılar. ...Ey şanlı Türk Ordusu! Bir gaza kıldın ki, hoşnut eyledin Allah’ı da.”³¹⁶

Vatan Gazetesi yazarı Tunç Yalmanda müdahalenin hemen ertesi günü kaleme aldığı “Yüzbaşı Ahmed’e Mektup” adlı yazısında, aylarca, yıllarca bu günü beklediğini, Atatürk Türkiye’sinin canlandığını ve müdahale gerçekleştiği için ne kadar mutlu olduğunu dile getirmiştir:

“...şimdi bu mutlu 27 Mayıs günü büyük sevinci, büyük heyecanı içinde anlar gibi oluyorum. ...Radyo bir mucizenin gerçek olduğunu, yeniden doğarcasına bugün tekrar Atatürk Türkiye’sinde yaşadığımı her an hatırladıkça kırk sekiz saatlik uykusuzluğun etkileri bile yok oluverdi. ...çocuk gibi, rahat rahat içten içe ağladım sevinçten.”³¹⁷

Kaleme alınan yazıların müdahaleyi olumlaması ve Atatürk’e hitaben ya da Atatürkçülüğün kurtarıldığı minvalinden aktarılması dönem açısından yaygınlık

³¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Onlar Bunlardır Ağaoğlu”, **Dünya Gazetesi**, 2 Haziran 1960.

³¹⁶ Kadircan Kafli, “Bir Gaza Kıldın Ki”, **Tercüman Gazetesi**, 2 Haziran 1960.

³¹⁷ Tunç Yalman, “Yüzbaşı Ahmed’e Mektup”, **Vatan Gazetesi**, 28.05.1960.

gösteren bir durumdur. Bu duruma Müşerref Hekimoğlu'nun satırları pekiştirici örnek olabilir:

“Ölümünden bu yana huzurunda çok imtihan geçirdik. Bütün imtihanların yüz akıyla sona erdiği söylenemez. ...Atam, damarlarımızda dolaşan asil kan yolumuzu çizdi. ...Yattığın yerde rahat uyuyabilirsin artık Atam. Bu millet, bu gençlik, bu ordu senin izinde yürümek için yan yana geldi. ...Şu anda radyoda konuşan şanlı subayın sesinde sen de varsın Atam.”³¹⁸

DP'nin uyguladığı politikalar ile müdahaleyi hakkettiğini, DP'li vekillerin ve ailelerinin halktan kopup korktuklarını ve Türk ile beraber değil Türk'e karşı bir parti olduklarını kaleme alan Bedii Faik'in yazısı da ayrı bir öneme sahiptir:

“Bu yıkışın ve yıkılışın ne kadar meşru olduğunu göstermek için, ne hukukun labirentlerinde dolaşmağa, ne geçmişin labirentlerine ark lambaları uzatmağa lüzum vardır. ...Ne diyorlar? Hepsinin ağzında, kendilerini almağa gelen kahraman Türk subaylarına karşı bir yakarış: -Bizi halka teslim etmeyin.- Teslim edilmek istemedikleri halk Rus halkı değil. ...düne kadar zincire vurulmak için hiçbir kuvveti kullanmaktan çekinmedikleri, temiz Türk milletidir. ...Çünkü Türk'le beraber değil, Türk'e karşı idiler. ...Halka karşı idiler.”³¹⁹

27 Mayıs müdahalesi öncesinde yaşanan toplumsal eylemlere değinen ve bu gösterilerin ne kadar meşru olduğunu, gençliğin ve toplumun Atatürk'e sahip çıktığını, müdahalenin bu sebeple sevinç yarattığını ve bundan sonra gençliği ve toplumu ezecek ya da yok etmeye çalışacakların korkacaklarını belirten Emil Galip'in yazısından şu pasaj dikkate değerdir:

“...Atatürk'ün resmini, al bayrağı taşıırken; kızlı erkekli kol kola, sıralar halinde, göz kırpmadan, meçhul tehlikelere karşı yürürken; sevgilileri ile el ele tutuşmuş polisin üstüne giderken; kurşunların deldiği, tankların ezdiği körpe vücutları hastane yataklarına uzanmış yatarken gördüm. ...Ulu Tanrıya şükürler olsun ki milletimin gençlerini, Atatürk'ün torunlarını, yarının büyükleri en büyük imtihanlarını verirken böylesine gördüm. Böylesine görüp bir kere daha sevdim ve inandım. Vay bundan sonra böyle harikulade gençlik fidanlarını kurutmağa yelteneceklere, ona yan bakacak kem gözlere, uzanacak kötü ellere.”³²⁰

Yazarlar, müdahaleyi gerçekten desteklediler mi yoksa dönemin psikolojik atmosferi içerisinde hareket ederek duygu durumları mı dışa vurdular ya da olaya oportünist yaklaşarak gidişattan faydalanmayı mı seçtiler bilmemiz mümkün değildir;

³¹⁸ Müşerref Hekimoğlu, “Ne mutlu sana Atam!”, **Akşam Gazetesi**, 28.05.1960.

³¹⁹ Bedii Faik, “Bizi halka teslim etmeyin”, **Dünya Gazetesi**, 30.05.1960.

³²⁰ Emil Galip Sandalıcı, “Ak'la Kara”, **Vatan Gazetesi**, 31.05.1960.

ancak şüpheye yer bırakmayan bir gerçek vardır; yukarıda da defalarca belirtildiği gibi Türk siyasetinde Atatürk ve Atatürkçülük, manipüle edilen, amaçlar doğrultusunda araç haline getirilen, uygun zaman ve uygun ortamda giyilen bir zırh konumuna getirilmiştir.

1.5.6. Zihinsel Sembolizmin İmgesel Yansıması Atatürk Heykelleri

Türkiye’de heykel/anıt kültürü Atatürk heykellerinin yapımı ile başlamıştır şeklinde iddialı bir önermede bulunmak kışkırtıcı olsa da doğruluk payı oldukça yüksektir. Atatürk döneminde yapılan heykellerin/anıtların altında imzası olan kişiler ilk başlarda yabancı heykeltıraşlardır. Krippel, Canonica gibi isimler tarafından üretilen heykeller/anıtlar, seçilen şehirlerin belirlenen yerlerine dikilmiştir. Bu anıtlardan ilki Krippel tarafından yapılan İstanbul Sarayburnu Atatürk Anıtı’dır. Cumhuriyet’in ilk heykeli/anıtı beklenenin aksine Ankara’ya değil İstanbul’a dikilmiştir. Ankara’nın ilk anıtları ise Canonica tarafından tamamlanmış olan Ankara Sıhhiye Zafer Alanı’ndaki ve Etnografya Müzesi önünde konumlandırılan Atatürk heykelleridir. Atatürk’ün ölümüne kadar yabancı heykeltıraşlar toplam 11 adet Atatürk heykeli yapmıştır.

İlk Atatürk heykelinin/anıtının yapıldığı 1926 senesinden 1938 senesine kadar toplamda 29 adet Atatürk heykeli/anıtı dikilmiştir. Bu heykellerin 18 tanesi yerli heykeltıraşlar tarafından üretilmiştir.³²¹ Heykeller buldukları konum ve yansıttıkları görünüm ile dönemin ve fikirlerin bütünlük bir tasavvurunu sunmaktadırlar. 1926 senesinde Sarayburnu’na konumlandırılan Atatürk heykeli buna örnektir. Osmanlı devletinin temsili niteliğine olan ve bir zamanlar Gülhane parkı sınırları içerisinde yer alan bu konum hem eski devlete hem de işgal yıllarında gemilerini Sarayburnu’na demirleyen işgalci güçlere karşı bir duruşun simgesidir. Sivil bir kıyafet ile resmedilen bu heykel üzerinde herhangi bir metin bulunmamaktadır. Nutuk’un okunması üzerinden birkaç ay geçtikten sonra açılan Ankara Ulus Zafer Anıtı milat olmak üzere bu anıttan itibaren kaidelerde Nutuk’tan alınma metinler yer almaya başlamıştır. Nutuk’tan alıntılarının yapılması, heykellerin/anıtların imgesel gücünü arttıran bir gelişme olmuştur.³²²

³²¹ **Tablo-11:** Atatürk Döneminde Yerli ve Yabancı Sanatçılar Tarafından Yapılan Atatürk Heykelleri.

³²² Nutuk okunduktan sonraki dönemde Atatürk heykellerinin/anıtlarının kaidelerinde Nutuk’tan alıntılarının yapıldığı -özellikle Gençliğe Hitabe- pek çok örneğe rastlanılması mümkündür. Bunlar:

Sarayburnu Atatürk Heykeli/Anıtı, sert bir yapıda ve sivil kıyafetler ile tasavvur edilmiş bir Atatürk imgesi sunmuştur. Tiryakioğlu'nun yorumuna göre Sarayburnu Atatürk Anıtı/Heykeli, Atatürk'ün resmi ve askeri kişiliğinden soyutlanmış, millet ile bütünleşmiş bir kimliktedir ve Anadolu'ya geçip düşman kuvvetleri ile mücadele etmeyi temsil etmektedir.³²³

Yapılan Atatürk anıtlarında en dikkat edilmesi gereken husus askeri kıyafetli mi yoksa sivil kıyafetli mi sembolize edildiği meselesi olmuştur. Atatürk, modern giyim tarzını öne çıkaran bir lider olmasına rağmen gerek kendi döneminde ve gerek tek parti döneminde ve gerekse sonraki yıllarda yapılan Atatürk heykellerinde baskın sembolizm ögesi asker üniformalı Atatürk imgesi olmuştur.³²⁴

Sarayburnu'nun ardından ikinci heykel Konya'ya dikilmiştir. Cumhuriyetin üçüncü Atatürk heykeli/anıtı ise Ankara'ya dikilmiştir. Bu heykel/anıt, Ankara'nın ilk Atatürk heykeli olması bakımından önemlidir. Etnografya Müzesi önüne konumlandırılan heykel/anıt, 29 Ekim tarihinde açılmıştır. At üzerinde Atatürk imgesinin betimlendiği ilk anıt olması hasebiyle de bir akımın başlangıç noktası sayılmaktadır. Bu heykel/anıt, biçimsel anlamda savaşçı, muzaffer kumandan imgesinin yansımasıdır. Germaner'in yorumuyla “*dizginlenemez tutku, heyecan ve özgünlüğün simgesi*”³²⁵ olan at, sonraki yıllarda yapılan birçok Atatürk heykelinin/anıtının ayrılmaz parçası haline gelmiştir.

Ankara'nın üçüncü Atatürk heykeli/anıtı da askeri üniformalı Atatürk imgesi çerçevesinde betimlenmiştir. Heykel/anıt, kurtarıcı, kahraman Atatürk imgesi çerçevesinde resmedilmiştir. Taha Parla, Nutuk özelinden hareket ederek bu Atatürk imgesinin içeriğini şu şekilde doldurmuştur:

Amasya Atatürk Anıtı (1929), Tekirdağ Atatürk Anıtı (1929), Çorum Atatürk Anıtı (1931), Tokat Atatürk Anıtı (1935)

³²³ Samih Tiryakioğlu, “*Atatürk'ün Anıtları Ne Anlam Taşıyor?*”, **Milliyet Gazetesi**, 30 Aralık 1971.

³²⁴ 1926-1945 yılları arasında toplamda 39 adet Atatürk heykeli/anıtı yapılmıştır. Bu anıtlardan sadece 7'sinde Atatürk sivil kıyafetli betimlenirken 2 heykelde/anıtta çıplak olarak sembolize edilmiştir. Sarayburnu Atatürk Anıtı (1926-Sivil), Taksim Cumhuriyet Anıtı (1928-Sivil), Tekirdağ Atatürk Anıtı (1929-Sivil), Isparta Atatürk Anıtı (1931-Sivil), Ankara Güven Anıtı (1935-Sivil), Kayseri Bez Fabrikası Atatürk Anıtı (1935-Çıplak), Afyon Utku Anıtı (1936-Çıplak), Ankara Sümerbank Atatürk Anıtı (1938-Sivil), Çankırı Atatürk Anıtı (1945-Sivil) Veriler Elibal'ın çalışmasından derlenmiştir. bkz. Gültekin Elibal, **Atatürk ve Resim Heykel**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.

³²⁵ Semra Germaner, “*Oryantalist Resimlerde Arap Atları Fantazyalar*”, **P Kültür Sanat Dergisi**, S. 11, Y. 1998, s. 38.

“O kurtarandır (Halaskar), koruyandır (hami), kurandır (Bani), yetiştirendir (mürebbi), yol gösterendir (mürşid), denetleyendir (vasi), önder olandır (pişûva), layık olandır (liyakatli), şaşmaz olandır (layetezelzel), baş-başkandır (reis), havarileri olandır, tekdir (ben), en büyük babadır (Atatürk).”³²⁶

İmgenin gücü bu kavramlara dayandığı ve toplumsal algı bu çerçevede şekil aldığı için, yapılan tüm Atatürk heykellerinde/anıtlarında, bu sembolik gücün yansıtılması olağan bir sonuçtur. Atatürk döneminin önemli sembol heykellerinden/anıtlarından biri de Taksim Cumhuriyet anıtıdır. Döneminde yapılan en kalabalık kompozisyonlardan birine sahiptir. Atatürk ile beraber kurucu kadro içerisinde yer alan Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü’de bu heykel/anıt tasvirinde kendine yer bulmuştur. Bu açıdan diğer heykellerden/anıtlardan ayrılan bir yapıdadır.

Atatürk anıtlarında belli dönemlerde artışlar gözlenmiştir. Örneğin 1926-1930 yılları arasında toplam sekiz adet Atatürk anıtı yapılmışken, 1930’dan 1935’e kadar bu sayı kendini ikiye katlamıştır denebilir.³²⁷ Heykellerde/anıtlarda bu artışın sebebi olarak iki etken gösterilebilir: birincisi yetişen Türk heykeltıraşların, Atatürk heykeli yapımında yabancı heykeltıraş egemenliğini kırmak istemeleri ve kendilerini kanıtlama arzularıdır. Diğer etken ise dönemin siyasi havası, heykel/anıt yapımının artmasına vesile olmuştur. Çok partili hayat denemeleri ve Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın (SCF) beklenilenden fazla rağbet görmesi ve bazı belediyeleri kazanması, bu siyasi atmosferin oluşmasına katkı sağlamıştır. Siyasi atmosferi etkileyen diğer bir unsur ise dünya ekonomik krizi olmuştur. 1930’larda büyük buhranın etkilerini yaşayan toplum, büyük bir oranda geçmişin sembollerine ve geleneklerine bağlılık göstermiştir. Menemende meydana gelen gerek iktisadi temelleri olan ve gerek devrim karşıtı güçler tarafından organize edilen ve Asteğmen Kubilay’ın şehit edilmesi vakası ile tarihe geçen olaylar, Kemalist devrimin inkılaplarının tam olarak oturmadığını, yer yer zafiyet noktalarını barındırdığını göstermiş ve durumun gözden geçirilmesini

³²⁶ Taha Parla, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları – Nutuk**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 167-168.

³²⁷ 1930-1935 yılları arasında yapılan Atatürk anıtı sayısı tam olarak on beştir. Bunlar: Kenan Yontunç – Kırklareli Atatürk Anıtı, Kenan Yontunç – Edirne Atatürk Anıtı, Kenan Yontunç – Çorum Atatürk Anıtı, Kenan Yontunç – Isparta Belediye Parkı Atatürk Anıtı, Heinrich Krippel – Samsun 19 Mayıs Anıtı, Nijad Sirel – Bursa Atatürk Anıtı, Pietro Canonica – İzmir Atlı Atatürk Anıtı, Nijad Sirel – İzmir Atatürk Anıtı, Kenan Yontunç – Elazığ Atatürk Anıtı, Kenan Yontunç – Silifke Atatürk Anıtı, Nusret Suman – Tokat Atatürk Anıtı, Kenan Yontunç – Kayseri Atatürk Anıtı, Nusret Suman – Bursa Mustafa Kemal Paşa Hükümet Konağı Meydanı Atatürk Anıtı, Ali Hadi Bara – Adana Milli Kurtuluş Anıtı, Anton Hanak – Ankara Güven Anıtı. bkz. Elibal, **a.g.e.**; Tekiner, **a.g.e.**

zorunlu kılmıştır. Bu noktada Atatürk heykellerinde/anıtlarında yaşanan artış dikkat çekici olsa da bu artışın gerekçesi anlaşılır bir sistematiğe dayanmaktadır.

1.5.6.1. Tek Parti Döneminde Yapımı Gerçekleştirilen Atatürk Heykelleri

1938 senesinden 1940 yılına kadar tek bir Atatürk heykeli dikilmemiştir. Bu durum, Atatürk'ün bedeni kaybının henüz çok taze olması şeklinde açıklanabileceği gibi, ikinci adam imgesinin yerleştirilmesi sürecinin bir sonucu olduğu yargısına varmak mümkündür.

Atatürk'ün bedeni ölümünden sonra gerek Atatürk imgesinde gerek Atatürk heykellerinde ve gerek Atatürkçülük/Kemalizm yorumlarında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Türk siyasetinde hemen her görüş, Atatürk'e yaslanan, Atatürk'ü referans gösteren, Atatürkçü olduğunu belirtme ihtiyacı duyan ve fikirlerini yaymak amacıyla Atatürkçülük perdesi arkasına sığınan bir görünüm sergilemiş, bu çerçevede Atatürk imgesi yeni baştan ve farklı yansımalar ile yeniden üretilmiştir.

Bozdağan'ın yorumuyla, 1930'larda kendisini gösteren modernist estetik anlayışı yerini durağanlığa, iktidarın görüşlerini yansıtmaya, milliyetçi tarih yazımına bırakmış ve anıtsal mimari tarzından uzaklaşmıştır.³²⁸ Bolu Atatürk heykeli/anıtı, bu dönemin ilk heykeli/anıtı olması ve dönemin ruhunu yansıtmaya bakımından önemlidir. Heykel 1940 senesinde yapılmıştır. Atatürk imgesi, II Dünya Savaşı atmosferinin izleri ile bu heykelde yeniden betimlenmiş ve Atatürk pelerinli ve askeri üniforma ile resmedilmiştir.³²⁹ Bu tarihe kadar yapılan hiçbir Atatürk heykelinde/anıtında herhangi bir kitaba yer yerilmemiştir; ancak bu heykel/anıt ile beraber Atatürk heykellerinde/anıtlarında kitap figürü kullanılmış ve bu kitap her zaman "Nutuk" olmuştur. 1940 yılında yapılan bu heykelin/anıtın elindeki kitabın da Nutuk olduğu yönünde varsayımlar bulunmaktadır. Atatürk'ün beden ölümünün ardından yapılan ilk Atatürk heykelinde/anıtında Nutuk'a yer verilmesi farklı anlamlar çıkarılmasına sebep olmuştur. İsmet İnönü döneminde hiç baskısı yapılmayan Nutuk'un,³³⁰ Atatürk heykelinde/anıtında yer bulması, Atatürk'ün beden ölümünün

³²⁸ Sibel Bozdağan, **Modernizm ve Ulus İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 27-28.

³²⁹ bkz. **EK-9: Bolu Atatürk Heykeli**

³³⁰ Atatürk hayattayken üç kez baskısı yapılan (1928-1934-1938) Nutuk, İsmet İnönü döneminde hiç basılmamıştır. Bu durumu bir propaganda malzemesi haline getiren DP, parti çalışmalarında bu veriden yararlanmış ve 1938 sonrası ilk defa 1950 senesinde DP iktidarı döneminde Nutuk basımı

ardından Nutuk'ta olumsuz manada anılan hemen hemen tüm isimlere İsmet İnönü tarafından siyasi af getirilmesi sonucunda bu heykel ile o kişilere birer mesaj verildiği şeklinde yorumlanmıştır.³³¹

Bolu Atatürk anıtının yapımının ardından 1941 yılında üç adet heykel/anıt daha yapılmıştır. Nusret Suman'ın sanatçılığının ürünü olan çalışmalar, Artvin, Tekirdağ ve Yozgat'a dikilmiştir. 1944 senesinde ise üç heykel/anıt daha yapılmıştır. Nijad Sirel ve Hakkı Atamulu'nun ortak çalışması olan heykel/anıt, Malatya'ya dikilmiştir. Aynı sene içerisinde Türk heykeltıraş Kenan Yontunç'un çalışmaları Mersin ve Çankırı'da açılmıştır. Tek parti döneminin son heykel/anıt çalışması 1946 senesinde Zonguldak'a dikilen atlı Atatürk heykelidir/anıttır. Heykelin/anıtın sanatçılığını Zühtü Müridoğlu üstlenmiştir. Yine bu sene yapılan bir diğer heykel/anıt, Kenan Yontunç'un ellerinden çıkan Bilecik Atatürk anıtıdır. Çankırı Atatürk anıtı dışındaki tüm çalışmalarda Atatürk, askeri üniforma ile betimlenmiştir.³³²

1.5.6.2.1946-1970 Yılları Arasında Yapımı Gerçekleştirilen Atatürk Heykelleri

1946 senesinde Türk siyaset sahnesinde yerini alan DP, Cumhuriyetin yarattığı ekonomideki girişimci sınıfın bir yansımasıdır. DP iktidarının başladığı günden itibaren Atatürk heykellerinde/anıtlarında gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir. Çok partili dönemin ilk heykellerinden/anıtlarından biri, Kenan Yontunç tarafından yapılan ve Tarsus'a yerleştirilen Tarsus Atatürk Anıtıdır.

Çok partili hayata geçişin ilk heykeli/anıtı olan Tarsus Atatürk anıtında Atatürk'ün askeri üniforma ile betimlenmesi önemli bir ayrıntıdır. 1946-1960 yılları arasında on iki adet Atatürk heykeli/anıtı ülkenin çeşitli yerlerine dikilmiştir. Yapılan bu heykellerde/anıtlarda hâkim tema, asker üniformalı Atatürk imgesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Heykeltıraş	Bulunduğu Yer	Tarih
Ratip Acudoğlu	Ankara – Üniversite	1945/50
Zühtü Müridoğlu	Zonguldak	1946

gerçekleşmiştir. Nutuk'ta ismi olumsuz anlamda anılan kişiler hakkında bilgi almak ve Nutuk incelemesi için bkz. Hakan Uzun, **Atatürk ve Nutuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

³³¹ Tekiner, **a.g.e.**, s. 152-153.

³³² Heykellerin/anıtların derlenmesinde Gültekin Elibal'ın ve Hüseyin Gezer'in çalışmalarında yararlanılmıştır. Elibal, **a.g.e.**; Gezer, **a.g.e.**

Hüseyin A. Özkan	Trabzon	1948
Sabiha Bengütaş	Bandırma	1948/50
Sabiha Bengütaş	Ankara – Cumhurbaşkanlığı Köşkü Bahçesi	1951
Z. Müridoğlu, N. Suman, A. Özkan	Ankara – Anıtkabir	1952/53
Hakkı Atamulu, Yavuz Görev	İstanbul – Üniversite Bahçesi	1955
Şadi Çalık	Niğde	1958
Şadi Çalık	Burdur	1959
Nusret Suman	Çorlu	1960
Hüseyin Gezer	Karabük	1960
Rahmi Artemiz	Babaeski	1960/61

Tablo-4: 1946-1960 Yılları Arasında Yapılan Atatürk Heykelleri³³³

DP, kalkınma, zenginleşme vaat eden, milli irade söylemine sarılan ve bu söylemi elinden geldiği her fırsatta kullanan ve bir nevi eylemlerine meşruiyet aracı haline getiren bir ideolojinin temsilcisi olarak Türk siyasetinde yer etmiştir.

Çok partili hayata geçiş ile beraber CHP iktidarında yedi adet Atatürk heykeli/anıtı yapılmıştır.³³⁴ DP iktidarında ise ilk heykel/anıt çalışması Çankaya Köşküne yerleştirilen Çankaya Atatürk anıtı olmuştur. Çankaya Atatürk Anıtı, Cumhuriyetin ilk kadın heykeltıraşı olan Sabiha Ziya Bengütaş tarafından yapılmıştır. Bu heykelde/anıtta Atatürk yine mareşal üniforması ile sembolize edilmiştir. Sert bir yüz ifadesi ile tasvir edilen heykelde/anıtta Atatürk, kılıcını yere koyup kabzasını iki eliyle kavrayarak sert bir şekilde ileriye bakar şekilde betimlenmiştir. Heykelin/anıtın kaidesinde o dönem: *“Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir. Ben aşkı istiklal ile meftur bir adamım. Mustafa Kemal-1921”* ve *“Kemal Atatürk seni sevmek milli ibadettir. Celal Bayar – 1952”* ifadeleri yer alırken 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında kaide üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Müdahaleyi gerçekleştirenler kaide üzerindeki bu sözleri kaldırmış ver yerine: *“Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır. 19 Haziran 1926 K. Atatürk”* ifadeleri işlenmiştir. DP iktidarının Cumhurbaşkanı olan Celal

³³³ Elibal’ın çalışmasından derlenmiştir. bkz. Elibal, **a.g.e.**

³³⁴ Heykel/anıt yapılan yerler: Zonguldak, Bilecik, Tarsus, Trabzon, Manisa, Gönen, İskenderun.

Bayar'ın sözleri kaideden çıkarılırken, müdahaleciler tarafından mesaj yoğunluğu yüksek olan ve müdahaleye meşruiyet kaynağı yaptıkları Atatürk'ü ve devrimleri koruma/yüceltme misyonuna uygun olarak geçmişte, şimdide ve gelecekte Atatürk'ün var olacağını ve Kemalist devrimlerin sürekliliğini vurgulayan bu sözü, heykelin/anıtın kaidesine işlenmesini uygun bulmuşlardır. Heykelin/anıtın konumu simgesel yoğunluğun fazla olduğu, devletin merkezi konumundaki Çankaya köşküdür. Çankaya köşkü, Osmanlı Devleti'nde egemen olan "saray" kültüründen kopuşun bir simgesidir.

Atatürk imgesi gerek sivil gerek askeri yöneticiler tarafından olsun her zaman ve her fırsatta meşruiyet metası haline getirilmiştir. DP iktidarı ve Adnan Menderes'te kendi zeminini genişletme, İsmet İnönü'nün tarihsel karizmasını yıpratmak ya da zayıflatmak amacıyla Atatürk imgesinden yararlanmış ve Atatürk'ün mirasına sahip çıkma misyonunu üstlenmiştir. Atatürk döneminde üç kere basılan, İnönü döneminde hiç basılmayan Nutuk, Menderes döneminde yeniden basılmıştır. Başka bir örnek ise DP Milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu, Atatürk aleyhine yazdığı yazılar sebebiyle partiden ihraç edilmiştir.³³⁵ Mete Kaynar'ın yorumu ile DP, CHP ile Atatürk arasındaki bağlantıyı keserek, siyasi rakibine olabildiğince yüklenme fırsatı yaratmaya çalışmıştır.³³⁶

Dönemin İslamcı karakterli dergilerinde Atatürk heykelleri hedef tahtası haline getirilmiştir. Büyük Doğu, Sebilürreşad gibi yayınlar Atatürk heykellerini/anıtlarını "put" kategorisinde işlemiş ve İslamcı öfkenin meşruiyet aracı haline getirmiştir. Ticani tarikatı üyeleri tarafından Atatürk heykellerine/anıtlarına saldırılar düzenlenmiştir. Heykellere/anıtlara karşı artan saldırılar üzerine "*Atatürk'ün manevi varlığına ve maddi hatıralarına vâki tecavüzler hakkında*" yasa tasarısı görüşülmeye başlanmıştır. Elbette bu tür saldırılar, iktidarlar tarafından uygulanan popülist politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Oy ve iktidar uğruna uygulanan yanlış politikalar, ilkelerden verilen tavizler İslamcı yapıları, cemaatleri cesaretlendirmiş, eylem ve fikirlerini rahatça yayabilecekleri ve gerçekleştirebilecekleri uygun ortamı sağlamıştır. 1951 senesinin 12 Temmuz'unda Anayasa Komisyonu raporu neticesinde

³³⁵ 9 Aralık 1952.

³³⁶ Mete Kaynar, "Bir Kamu Kurumu'ndan Bir Siyasi Parti'ye Cumhuriyet Halk Partisi'nde Dönüşümü Okumak", **Ayrıntı Dergisi**, 15.03.2018, bkz. <http://ayrintidergi.com.tr/bir-kamu-kurumundan-bir-siyasi-partiye-cumhuriyet-halk-partisinde-donusumu-okumak/>, Erişim: 05.08.2019.

gerekçelendirilen tasarı³³⁷ 1951 yılının 25 Temmuz’unda yasalaşmıştır. Ülkenin pek çok yerinde Atatürk heykellerine/anıtlarına karşı gerçekleştirilen saldırılar sonucunda 5816 numaralı “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Kanunun tam metni şöyledir:

“Madde-1. Atatürk’ün hatırasına alenen hakaret eden ve söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk’ü temsil eden heykel, büst ve abidelere veyahut Atatürk’ün kabrini tahrib eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezası verilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse, asıl fail gibi cezalandırılır.

Madde-2. Birinci maddede yazılı suçlar, iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya açık mahallerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse, hükmolunacak ceza yarı nisbette arttırılır. Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar, zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa, verilecek ceza bir misli arttırılır.

Madde-3. Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet Savcılıklarınca re’sen takibat yapılır.

Madde-4. Bu kanun yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Madde-5. Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.”³³⁸

Atatürk’ün manevi şahsını korur gibi görünen bu kanun ile Atatürk donuklaştırılmış, imge git gide metalaştırılmıştır. Taner Timur’un yorumu ile Atatürk’ün dış görünümüne dokunulmazlık getiren bu yasa ve çıkarıldığı dönem olan 1951 senesi itibariyle Türkiye, tarihinin en devrim karşıtı dönemini yaşamıştır.³³⁹ Haliyle, DP iktidarı, Feroz Ahmad’ın deyimiyle Atatürk heykellerine/anıtlarına karşı gerçekleşen bu saldırılar karşısında üzerindeki sorumluluğu atma girişimi olarak bu tasarıyı

³³⁷ “Atatürk, memleketin kurtarıcısı, cumhuriyet ve inkılaplar rejiminin sembolü olması hasebiyle hatırasına ve kendisini temsil eden şeylere karşı vaki tecavüzler, dolayısıyla Cumhuriyet ve İnkılaplar rejimine karşı bir nevi husumet izharı mahiyetinde oldukları cihetle amme efkârında derin akisler yaratmakta ve cemiyetin huzur ve sükununu bozmaktadır.” bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 9. Dönem, C.9, 103. Birleşim; Tasarı görüşmeleri sırasında Muhalefet adına söz alan Milletvekili Kâmil Boran, bu tasarının yetersiz olduğunu, tasarının Atatürk inkılaplarını korumadığını, sadece resim ve heykelleri kapsadığını, Atatürk’ün resim ve heykellerinden ziyade inkılaplarının daha değerli olduğunu ve bu yüzden bu tasarının yetersiz olduğunu belirtmiştir. bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, C.7, 72. Birleşim; İktidar partisi Milletvekili Bedi Enüstün ise, Türk milletinin en yüce simgesinin Türk Bayrağı olduğunu ve başka bir simge yaratmaya gerek olmadığını, yeni bir simge yaratmak ve ticari gelir sebebiyle yapılan heykellerin ne Atatürk’ün ne de Türk milletinin simgesi olamayacağını belirtmiştir. bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, C.7, 72. Birleşim; DP Milletvekili Mustafa Ekinci de Atatürk’ün heykeller yoluyla simgeleştirilmesini “putlaştırma” olarak tanımlamıştır. bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, C.7, 72. Birleşim;

³³⁸ “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, S. 7872, 31.07.1951.

³³⁹ Timur, **a.g.e.**, s. 303.

kanunlaştırmıştır.³⁴⁰ “Atatürk’ü koruma kanunu” olarak anılan bu kanun, ister iktidar partisinin üzerindeki sorumluluğu hafifletmek için olsun, isterse Atatürk’ün manevi şahsını korumak amacıyla çıkartılmış olsun, her iki seçenekte de Atatürk imgesine zarar veren, onu kalıplaştıran, kullanışlı bir meta haline getiren, Atatürk’ü korumak adına Atatürk’e zarar veren, Atatürk’ün korunmaya ihtiyacı varmış gibi bir algı oluşmasına sebep olan bir kanun olduğu ortadadır. Bu kanundan sonra yapımı gerçekleşen her Atatürk heykeli/anıtı, ister estetikten yoksun olsun, ister orantısız olsun, isterse birebir kopya olsun fark etmeksizin bir dokunulmazlık kazanmıştır. Birbirinin kopyası heykeller/anıtlar artmış, bu heykeller/anıtlar bir korku imgesine dönüştürülmüş, farklı iktidarların ve hükümetlerin aralarındaki bir savaş metası haline gelmiştir.

Heykellerin/anıtların yapımlarında yaşanan değişim, heykellerin/anıtların konumlandırılması aşamasında da kendini göstermiştir. 1946-1960 yılları arasında Başkent Ankara’ya sadece bir adet Atatürk heykeli/anıtı dikilmiştir.³⁴¹ 1960 Askeri müdahalesinden sonra heykel/anıt sayısındaki artış azımsanmayacak düzeydedir; ancak bu artış ile beraber, heykellerin/anıtların konumlandırılmaları değişikliğe uğramış, kent meydanlarına, büyük alanlara, ikonik konumlara yerleştirilen heykeller/anıtlar artık bu alanlara dikilmemiştir.

1946-1960 yılları arasında Ankara’da sadece bir Atatürk heykeli/anıtı yapılırken 27 Mayıs müdahalesinin ardından 1960-1970 yılları arasında Ankara’da altı adet Atatürk heykeli/anıtı dikilmiştir.

Heykeltıraş	Bulunduğu Yer / Özelliği	Tarih
Nusret Suman	Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Atatürk Anıtı / Sivil Kıyafet	1964
Hüseyin Gezer	Ankara Polatlı Atatürk Anıtı / Mareşal Kıyafetli	1965
Şadi Çalık	ODTÜ Atatürk Anıtı / Sivil Kıyafet	1966
Tamer Başoğlu	ODTÜ Ata ve Devrimler Anıtı	1966
Hüseyin A. Özkan	Ankara Odalar ve Borsalar Birliği Atatürk Anıtı / Sivil Kıyafet	1969
Hüseyin A. Özkan	Ankara Kredi Yurtlar Kurumu Atatürk ve Gençlik Anıtı / Sivil Kıyafet	1970

Tablo-5:1960-1970 Yılları Arasında Ankara’da Yapılan Atatürk Heykelleri³⁴²

³⁴⁰ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, a.g.e., s. 66.

³⁴¹ Çankaya Atatürk Anıtı

³⁴² Elibal’ın Tekiner’in çalışmasından derlenmiştir. bkz. Elibal, **a.g.e**, Tekiner, **a.g.e**.

1946-1960 / 1960-1970 yılları karşılaştırıldığında Ankara özelinde heykel/anıt sayısında altı katı oranında bir artış görünse de dikkatlerden kaçmaması gereken nokta, yapılan bu yeni heykellerden/anıtlardan sadece bir tanesinde Atatürk, mareşal üniforması ile betimlenmiş, diğerlerinde sivil kıyafet ile tasvir edilmiştir. 1960-1970 yılları arasında, Atatürk ve Tek parti iktidarı döneminde yapılan heykellerin/anıtların yaklaşık beş katı kadarı bu dönemde dikilmiştir. Yine dikkat edilmesi gereken husus, sivil yöneticiler zamanında ağırlıklı olarak askeri üniforma ile betimlenen Atatürk heykelleri/anıtları, askeri müdahalenin ardından sivilleşmeye başlamış, bu sefer de sivil kıyafetli Atatürk imgesi ile sembolize edilen Atatürk heykellerinde/anıtlarında artış yaşanmıştır. 1960-1970 yılları arasında tüm Türkiye’de toplam elli dokuz adet Atatürk heykeli/anıtı dikilmiştir. Yaşanan askeri müdahale sonrasında bu artış dikkate alınmalıdır. Yapılan elli dokuz adet Atatürk heykeli/anıtından sadece on dört tanesi askeri üniformalı betimlenmiş, geri kalan büyük çoğunluk ise sivil kıyafetli olarak tasvir edilmiştir. Bu on dört heykelin/anıtın bir kısmında ise Atatürk kalpak ile sembolize edilmiştir. 1960-1970 yılları arasında yapılan Atatürk heykelleri/anıtları şu şekildedir:

Heykeltıraş	Bulunduğu Yer	Tarih
Nusret Suman	Samsun/Çarşamba	1961
Nusret Suman	Karacabey	1961
Nusret Suman	Kütahya	1961
Hüseyin Gezer	Akhisar	1962
Yavuz Görey	Devrek	1962
Gürdal Duyar	Düzce	1962
Hüseyin Gezer	Balıkesir	1963
Hüseyin Gezer	Ayvalık	1962-1963
Hüseyin A. Özkan	Hatay/Antakya	1963
Muzaffer D. Ertoran	Kozan	1963
Zühtü Müridoğlu	İstanbul/Büyükkada	1963-1964
Nusret Suman	Sivas	1963-1964
Hüseyin Gezer	Antalya	1964
Muzaffer D. Ertoran	Beyşehir	1964
Tamer Başoğlu	Edremit	1964

Rahmi Artemiz	Hayrabolu	1964
Tamer Başoğlu	Manisa/Saruhanlı	1964
Tamer Başoğlu	Manisa/Saruhanlı	1964
Hüseyin Gezer	Tunceli	1964
Hüseyin A. Özkan	Aydın	1964-1965
Yavuz Görey	Aksaray/Niğde	1965
İsmail Gökçe, Kenan Yontunç	İstanbul/Bakırköy	1965
Nusret Suman	Bingöl	1965
Şadi Çalık	Bitlis	1965
Hakkı Atamulu	Erzurum	1965
Kenan Yontunç	İçel	1965
İsmail Gökçe, Kenan Yontunç	İstanbul/Bakırköy	1965
Hüseyin Gezer	İstanbul/Kartal	1965
İsmail Gökçe	Mardin	1965
Zühtü Müridoğlu	Muş	1965
Yavuz Görey	Niğde/Aksaray	1965
Tamer Başoğlu	Soma	1965
Güldal Duyar	Uşak	1965
Şadi Çalık, Nusret Suman	Sakarya/Adapazarı	1964-1966
N. Suman, Ş. Çalık	Adapazarı	1964/1966
Rahmi Artemiz	Adıyaman	1965-1966
Rahmi Artemiz	Amasya/Saraydüzü	1966
Şadi Çalık	Ankara/ODTÜ	1966
Tamer Başoğlu	Ankara/ODTÜ	1966
Kenan Yontunç	Bilecik	1966
İsmail Gökçe, Hüseyin A. Özkan	Denizli	1966
Hüseyin A. Özkan	Diyarbakır	1966
Şadi Çalık	Eskişehir	1966
İsmail Gökçe	Giresun	1966
Hüseyin Gezer	Polatlı	1966
Nusret Suman	Sinop	1966
Hüseyin A. Özkan	Van	1966
Güldal Duyar	Alaşehir	1967
Güldal Duyar	Burhaniye	1967

Hüseyin Gezer	Dumlupınar	1967
Kenan Yontunç	Bursa/Yenişehir	1967
Yavuz Görey	Bartın	1968
Hüseyin Gezer	Ordu	1968
Haluk Tezozar	Mardin/Silopi	1968
Kenan Yontunç	Mersin	1969
Namık Denizhan	Afyon	1968-1969
Nusret Suman	Söke	1969
Nusret Suman	Gaziantep	1967-1970

Tablo-6:1960-1970 Yılları Arasında Yapılan Atatürk Heykelleri³⁴³

Atatürk heykeli sayısında yaşanan bu artış, askeri müdahaleyi gerçekleştirenlerin meşruiyet kaynağının bir göstergesidir değerlendirmesi yukarıdaki tablo neticesinde uygun ve geçerli bir çıkarım olmamaktadır. Ancak tablodaki verilerden tespit edildiği üzere askeri müdahalenin ardından ilk seçimlere kadar geçen sürede yapılan heykel sayısı oldukça azdır. Bu durumda şöyle bir değerlendirme yapmak mümkün görünmektedir: 27 Mayıs müdahalesinin ardından oluşan rüzgarın diğer bir deyişle dönemin ruhunun etkisiyle Atatürk heykellerinin yapımında artış görüşmüş, sivil seçilmişler de bu yönelimin faydacı etkisiyle Atatürk imgesinin gücünden yararlanma eğiliminde bulunarak nesnel bir fenomen olarak Atatürk heykellerinin sayısında artış gerçekleşmiştir; ancak bu çıkarım, müdahalecilerin gücü elinde bulundurdukları kısıtlı süre içerisinde heykel sayısında kayda değer bir şekilde artış yaşanmadığı gerçeğini değiştirmemektedir.

1.5.7. Devletin İdeolojik Aygıtı: Okullar

“Devletin ideolojik aygıtı” ifadesi Louis Althusser’e aittir. Althusser, birbirinden ayrı ve özelleşmiş biçimdeki kurumlara “Devletin İdeolojik Aygıtları” adını vermiştir. Bu kurumlar Din, Okul (kilise ya da devlet okulu), Aile, Değişik partileri barındıran siyasal sistem, Sendika, Basın, Edebiyat, Güzel Sanatlar, Spor vb. nitelikteki işlevsel yapılardır. Devletin baskı aygıtları³⁴⁴ tümüyle kamu alanında yer alırken, devletin ideolojik aygıtları büyük oranda özel alanda yer almaktadır. Althusser’in yorumu ile okul, zaman içerisinde kilisenin yerine geçmiş ve geçmiş

³⁴³ Elibal’ın çalışmasından derlenmiştir. bkz. Elibal, **a.g.e.**

³⁴⁴ Hükümet, Yönetim, Ordu, Polis, Mahkemeler, Hapishaneler vb. bkz. Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, 4. Baskı, Yusuf Alp, Mahmut Özışık (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 33.

zamanlardaki kilise-aile birlikteliğinin yerini okul-aile birlikteliği almıştır.³⁴⁵ Bunun bir örneği olarak, 10 Kasımların matem yoksa anma ve anlama etkinlikleri şeklinde mi gerçekleşmesi üzerine yapılan tartışmaların yansımaları da eğitim kurumlarında kendisini göstermiştir. 27 Mayıs müdahalesi sonrasındaki siyasi ve ideolojik yönelim, hâkim fikrin, zihinlere işlenmesi teması üzerinden hareketle okullar eliyle genç nesle ulaşmayı arzulamıştır. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler dergisinde yayınlanan karar buna örnektir. Talim ve Terbiye Dairesi'nin 7 Eylül 1963 günü yayınladığı 2010-10 sayılı kararına göre 10-16 Kasım 1963 tarihi Atatürk Haftası olarak kabul edilmiştir.³⁴⁶ Atatürk Haftası, ilk kez 1963 yılı itibarıyla okullarda resmi olarak kutlanmaya başlanmıştır denilebilir. Yayınlanan genelge ile Atatürk haftasının içeriği belirlenmiş ve yol haritası çizilmiştir.³⁴⁷ Bu genelgede belirtilen esaslar 1988 yılına kadar Atatürk Haftası etkinliklerinin belirleyici kaynağı olmuştur.³⁴⁸

Devletin işleyişi ve ideolojinin sürekliliği açısından önemli bir aygıt konumundaki okulların isimleri de semiyotik açıdan önemli bir faktördür. Heykeller, cadde, sokak ve meydan isimleri gibi okul isimleri de toplum algısı üzerinde işlevsel bir rol üstlenmektedir. Cumhuriyet döneminde Gazi, Mustafa Kemal ve Atatürk isimleri ile açılan okullar mevcuttur. Bu isimler ile açılan okulların sayıları zaman içerisinde değişiklik göstermektedir. Askeri müdahalelerin ve iktidar değişimlerinin bu değişim üzerindeki etkisinin görülmesi açısından net bilgiler verilmesi yerinde olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Gazi, Mustafa Kemal ve Atatürk isimleri ile adlandırılan okul sayısı 487'dir.³⁴⁹ 1924-1938 yılları arasında yani Atatürk hayattayken bu isimlendirmeler ile açılan okul sayısı 22 olmuştur. 1939-1949 yılları arasında yani İsmet İnönü döneminden DP iktidarına kadar geçen sürede ise bu sayı

³⁴⁵ Althusser, **a.g.e.**, s. 33-35, 42-43, 46.

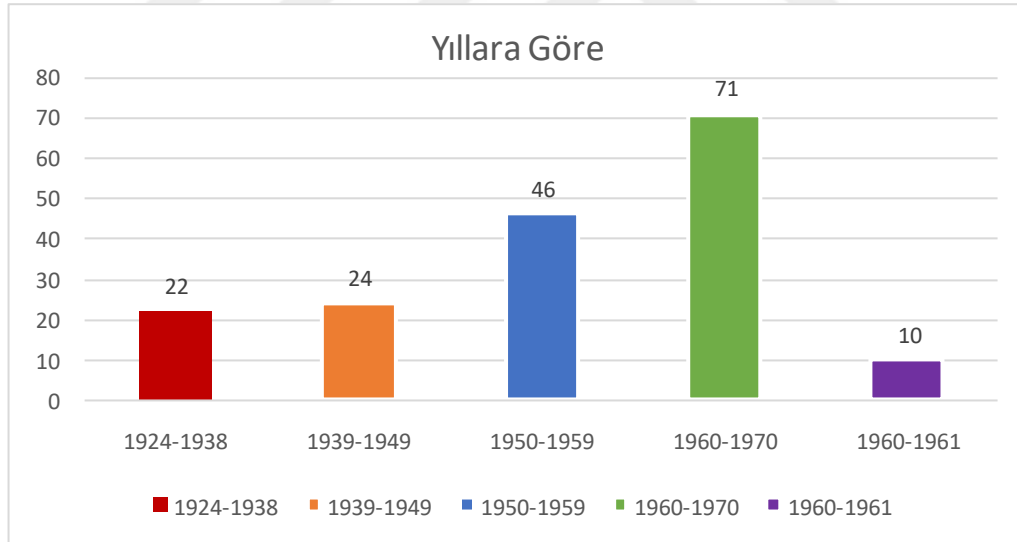
³⁴⁶ **T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi**, 23 Eylül 1963, C. 26, S. 1272.

³⁴⁷ "Program kalıplaşmış olmamalı, günün gereklerine göre çeşitlendirilip zenginleştirilmeli; düşündürücü, duygulandırıcı ve heyecan verici bir nitelik taşımasına dikkat edilmelidir." **T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi**, 23 Eylül 1963, C. 26, S. 1272.

³⁴⁸ bkz. **T.C. Resmî Gazete**, 21 Temmuz 1976, S. 15653; **T.C. Resmî Gazete**, 25 Mayıs 1983, S. 18057; Hakan Uzun, "Türkiye'de 10 Kasım Törenleri: 'İlk Matem' 10 Kasım 1939'dan, 'Atatürk Haftası' ve 'Matemsiz Atatürk'ü Anma Günlerine", **a.g.m.** s. 135-170.

³⁴⁹ Burada bir noktanın altını çizmekte fayda görülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Okullar ve Diğer Kurumlar veri tabanında yapılan inceleme sonucunda 81 ildeki tüm okullar taranmış ve belirtilen isimlendirmeye sahip okullar listelenmiştir; ancak kuruluş tarihi sistemde yer almayan okullar listeye dahil edilmemiştir. Dönemsel olarak bu isimlendirmeler ile inşa edilen ya da dönüştürülen okulların sayısındaki artış ya da azalış tespit edileceği için kuruluş tarihi verilmeyen okullar bu sayıya ve değerlendirmeye tabi değildir.

24 olarak saptanmıştır. DP'nin tek başına iktidara geldiği dönemden iktidarın devrildiği 1960 senesine kadar ise okul sayısında bariz bir artış gözlemlenmiştir. 10 Yıllık DP iktidarı döneminde Gazi, Mustafa Kemal ve Atatürk isimlendirmeleri ile açılan ya da devşirilen okul sayısı 46'dır. Bu sayı, Atatürk ve İnönü dönemlerindeki belirtilen isimlendirme ile açılan okulların sayısının toplamına eşittir. DP iktidarı döneminde yaşanan bu artışın gerekçesi olarak, Atatürk ile CHP arasındaki birlik algısını değiştirme, toplumda oluşabilecek ya da oluşmuş olan endişeleri bastırma düşüncesinin yer aldığı söylenebilir. DP iktidarı, kendisine karşı yöneltilen devrim karşıtlığı ve devrimleri yıpratıcı parti imajından bu şekilde sıyrılmak istemiştir denebilir. Bu yorum neticesinde Atatürk imgesi pragmatik meşruiyet metası olarak devşirilmiştir demek mümkün olmaktadır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında ise Gazi, Mustafa Kemal ve Atatürk isimlerine sahip okulların sayısındaki artış, o döneme kadar ki en büyük sıçrayışı yaşamıştır. Atatürk, İnönü ve DP iktidarı döneminde isimlendirilen/inşa edilen tüm okulların sayısına yakın bir miktarda okul 27 Mayıs sonrası süreçte inşa edilmiştir.

Grafik-1: Yıllara Göre Atatürk, Mustafa Kemal, Gazi İsimleriyle Açılan Okul Sayıları

1960 yılından 1970 yılına değin bu isimlendirmeler ile toplam 71 okul oluşturulmuştur. 1960-1970 yılları arasını bütün bir parça olarak değerlendirmek doğru sonuç vermeyecektir. 1961 yılında gerçekleşen ilk seçimler baz alındığında ise 1960-1961 yılları arasında açılan okul sayısı 10 olarak tespit edilmiştir.³⁵⁰ 27 yıllık

³⁵⁰ Atatürk Dönemi, İnönü Dönemi, DP iktidarı dönemi ve 27 Mayıs Askeri Müdahalesi dönemi “Gazi-Mustafa Kemal- Atatürk” isimleri ile inşa edilen/adlandırılan okulların sıralı listesi için bkz. **EK:10**

CHP iktidarı döneminde 46, 10 yıllık DP iktidarı döneminde de 46 okul açılmıştır. CHP iktidarı döneminde her yıl için oran 1,70 iken DP iktidarı döneminde yıllık oran 4,6'dır. 1960-1961 yılı arasında ise 10 okul tespit edilmiştir ve yıllık oran 10'dur. Bu, çok büyük bir artışın göstergesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

12 MART 1971 MÜDAHALESİ: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR

Türkiye'nin 70'li yıllara girişi, 60'lı yılların sancılarının gölgesinde gerçekleşmiştir. 27 Mayıs müdahalesi ile toplum nefes alabilmiş -göreceli- ancak bu rahatlama uzun süre devam etmemiştir. Değişen şartlar ve siyasi yapılar yeni yollar denenmesine sebep olmuştur. DP'nin kapatılmasının ardından bu siyasetin ardılı olarak AP (Adalet Partisi) ortaya çıkmış, 27 Mayıs sonrasında iktidara gelen CHP, AP karşısında seçimleri kaybetmiş ve kendisine bir çıkış yolu aramıştır. Bu çıkış yolu da tartışmalara konu olan "Ortanın Solu" meselesi olmuştur. Yeni kurulan partiler, yeni gençlik, yeni görüşler ve yeni dünya ile beraber 70'li yıllara gidiş Türk siyasi tarihi açısından yeni sancuları beraberinde getirmiştir.

2.1. 27 Mayıs Müdahalesi Sonrası Türk Siyaseti

Askeri müdahalenin ardından getirilen siyasi parti faaliyeti yasakları 1961 senesinde fiilen kaldırılmıştır. CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yanında yeni partiler ortaya çıkmıştır. DP'nin devamı konumunda olan AP, 11 Şubat 1961 senesinde siyaset sahnesindeki yerini almıştır. Sol bir siyaseti takip eden ve CHP'ye alternatif niteliğinde ortaya çıkan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise 13 Şubat 1961 tarihinde kendisini Türk siyaset haritasına dahil etmiştir.³⁵¹

27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından genel seçimler yapılmıştır. 1961 senesinin 15 Ekim'inde gerçekleşen seçimlerde gerek CHP ve gerek Askeri müdahaleyi yapanlar süreci hasar alarak tamamlamıştır. DP'nin devamı niteliğindeki AP %34,7 oranında oy almış CHP'nin oyu ise %36,7'de kalmıştır. Muhalefetin toplam oy oranı %62 oranına denk gelmektedir ve bu durum kimi çevrelerce "Menderesin zaferi" şeklinde yorumlanmıştır. Askeri müdahaleden sonra gerçekleşen ilk seçimler bir anlamda geçiş sürecini temsil etmektedir ve ortaya çıkan seçim sonuçları bu sürecin sancılı geçeceğinin işaretlerini vermektedir. Seçim sonuçları toplumun askeri müdahale karşısındaki tutumunu göstermektedir. Sonuçlar 1957 seçim neticesi ile karşılaştırıldığında CHP'nin oy kaybettiği görülmektedir. DP'nin oyları ise AP ve YTP arasında paylaşılmıştır ve asıl önemli nokta ise bu oylar blok halinde kalmıştır.

³⁵¹ Nihat Sargın, **TİP'li Yıllar 1961-1971**, Felis Yayınevi, Ankara, 2001, s. 181.

Yani DP oy oranı korunmaktadır. Taban fikirlerini değiştirmemiş ve savrulmamıştır.³⁵²

20 Kasım 1961 tarihinden 1 Haziran 1962 tarihine kadar devam eden CHP-AP koalisyonu ise iki parti arasında eksik olmayan sürtüşmeler neticesinde toplumsal ihtiyaçlara cevap verememiş, meşrutiyet döneminden beri siyaset yapan iki akımın temsilcisi olan partiler³⁵³ tarihsel srtşmelerini devam ettirmiş ve kurulan koalisyon bu srtşmeden etkilenerak bozulmuştur. Bu bozulmanın ardından kısa süreli kaos yaşanmış fakat ardından YTP-CKMP-CHP koalisyonu diğer adıyla 2. İnönü koalisyonu kurulmuştur. Bu koalisyon ise 2 Aralık 1963 tarihine değin varlığını sürdürebilmiştir. 1963-1965 yılları arasında ise 3. İnönü koalisyonu kurulmuştur. Bağımsızların katılımı ve YTP'nin dışardan desteği ile oluşturulan koalisyon ABD başkanı Johnson'un İsmet İnönü'ye Kıbrıs olayları üzerine gönderdiği mektubun etkilerinin yankılandığı koalisyon dönemidir.³⁵⁴ 3. İnönü koalisyonu AP'nin yoğun çabaları sonucunda bütçe oylamasında dşrlmştir.

1961-1965 yılları Türkiye'de Amerika karşıtlığının yükselişe geçtiği ve Sol siyasi dalganın gücünü arttırdığı bir dönemdir. Sol siyasanın sesinin gr çıkması, YN dergisi gibi dergilerin etkin olması ve TİP'in kırsalda örgütlenip çalışması neticesinde Amerikan karşıtlığı ve NATO yeliği gibi konular tartışılır hale getirilmiştir. Ayrıca AP lideri Süleyman Demirel'in de sık sık kullandığı iki siyasi taktiği bulunmaktadır. Seçimler öncesinde kendisinin ve partisinin İslami niteliğini vurgulamak ve Nurcu liderlerle yakınlışmalar bunlardan birincisidir. Diğer yöntemi ise komünizm aleyhtarı propaganda ve sol hareketleri hırpalama kampanyası yürütmesidir. Devlet politikası haline gelen sol karşıtlığı ve MGK ve Millî İştiharat Teşkilti (MİT) desteği ile sol düşüncedeki örgüt ve kişiler üzerinde baskı uygulanmıştır.³⁵⁵

³⁵² Seçime katılım oranı %81,4'tür. Toplamda 450 olan milletvekili sayısının 173 tanesini CHP, 158 tanesini AP, 54 tanesini CMKP, 65 tanesini ise YTP kazanmıştır. bkz. **1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları**: <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>. Erişim: 30.11.2018.

³⁵³ İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası kastedilmiştir.

³⁵⁴ Dönem ve yankılar hakkında bilgi için bkz. Ahmet Gülen, "*İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası 1961-1965*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 50, Gz 2012, s. 389-428.

³⁵⁵ 1966-1967 yıllarında okullarda ve üniversitelerde solcu öğretmenleri ve akademisyenleri uzaklaştırma çalışmaları yapılmış, sosyalist fikriyatla yazılmış kitapları evirenler mahkemelere çıkartılmış ve tutuklanmıştır. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 364-365.

3. İnönü koalisyonunun bozulmasının ardında 1965 yılının 10 Ekim’inde gerçekleşen genel seçimlerde AP oyların %53’ünü almış ve tek başına iktidar olma şansını elde etmiştir. CHP’nin oyları %29’a düşmüştür. TİP oyların %2,9’unu alarak 15 milletvekili elde etmiş ve mecliste temsil edilme hakkı kazanmıştır.³⁵⁶

CHP’nin iktidarı kaybetmesi ve ciddi oy kaybı yaşaması sonucunda yeni yol arayışları kendini göstermiştir. Konjonktürel şartlar, meclise giren sol söylem ve toplumsal ihtiyaçlar karşısında CHP kendisini yeniden yapılandırma ihtiyacı hissetmiştir. Bu konudaki çalışmalar 1965 seçimlerinin öncesine dayanmaktadır; ancak atılan adımlar ürkek ve cılız olmuştur. İsmet İnönü, 3. Koalisyonunu reform kabinesi olarak adlandırmış ve tanıtmıştır. 1965 seçimlerindeki yenilginin ardından parti içerisinde tartışmalar yaşanmış, gerçekleşen bu seçim kaybının sorumlusu olarak ortanın solu söylemi gerekçe gösterilmiştir. Fakat İsmet İnönü, Bülent Ecevit’ten yana tavır göstermiş ve Ecevit’i desteklemiştir.³⁵⁷ 1965 seçimlerinin ardında da bu tutumunu devam ettirmiştir. TİP’in kendisini sol bir parti olarak tanıtmayı ve toplumsal/ekonomik sorunlara sol bir çerçeveden cevaplar getirmesi karşısında CHP yönetimi bu davranışı benimsemeye yönelmiştir. Bu çerçevede İsmet İnönü vermiş olduğu bir röportajda partinin bizatihi ortanın solunda yer aldığını belirtmiştir:

“CHP, bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştaadır. 1923’teki harap memlekette devletçilik, nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiye, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur.”³⁵⁸

1965 seçimlerinden önce başlayan ve seçimlerden sonra da dozunu arttıran yeni yön belirleme çabası AP’nin elinde bir koza dönüşmüş, topluma aşılana anti-komünist fikirlerin filizlerinden yararlanarak karalama kampanyasına evrilmiştir. AP söylemlerinde “ortanın solu Moskova’nın yolu” sloganını pelesenk haline getirmiş ve CHP’yi komünist olmakla itham etmiştir.³⁵⁹ Böylece siyasette imgelerin kullanımı

³⁵⁶ Özdemir, “Siyasi Tarih 1960-1980”, s. 241-254.

³⁵⁷ Zürcher, a.g.e., s. 367.

³⁵⁸ Abdi İpekçi, “İnönü ile Mülakat”, **Milliyet Gazetesi**, 29 Temmuz 1965.

³⁵⁹ Metin Toker, Akis dergisinde kaleme aldığı “Ödev Şimdi Daha Zor” adlı yazısında Ortanın Solunun komünizmi ifade etmediğini hatta komünist tehlikeden kurtaracak tek çare olduğunu belirtmiştir: “Ortanın solunun komünistlik olmadığı kapımızda komünizm tehlikesinin sahiden beklediği, -Ortanın Solu-nun bu kapıyı kapalı tutabilecek tek çare olduğu, bu ekonomik düzenin daha doğrusu düzensizliğin devam edemeyeceği, memleketin uyanan sağlam kuvvetlerinin böyle bir sistem kabul etmeyecekleri 1965 Türkiye’sini 1960’tan önceki fikirlerle kimsenin yönetemeyeceği kısa zamanda anlaşılacaktır.” bkz. Metin Toker, “Ödev Şimdi Daha Zor”, **Akis Dergisi**, S. 591, 16 Ekim 1965, s. 5.

slogansal anlamda da devam etmiştir. Bu propaganda karşısında İsmet İnönü, savunduğu görüşlere meşruiyet kaynağı aramış ve anayasaya dayanma ihtiyacı hissetmiştir:

*“Kırk yıldır devletçiyiz derken, aynı şeyi söylüyorduk. Bunun için ortanın solundayız dedim. ...Halkçıysan ortanın solunda olursun. Ama kimsenin ne dini ne imanı ile uğraşmazsın ne komünist yaparsın ne emniyetini ihlal edersin. Reformcusun muhafazakâr değilsin. Anayasa sosyal temele dayanıyor.”*³⁶⁰

AP'nin propagandası oldukça etkili olmuştur ve İsmet İnönü yaptığı her konuşmada icraatlarını ya da vaatlerini anlatacak yerde kendisini ifade etmek ve savunmak zorunda kalmıştır.³⁶¹ İsmet İnönü'nün savunmaları istediği kadar etkili olamamış, AP'nin yapmış olduğu propaganda etkili olmuştur. CHP halk nezdinde silah zoruyla iktidara gelmek isteyen bir parti konumuna sokulmuş, 1961 sonrasında yapılan tüm koalisyonların sorunları CHP'ye yüklenmiş, CHP'nin tüm demokratikleşme çabaları göz ardı edilmiş, Ortanın solu deyimini yapılan kara propaganda ile komünizm propagandası olarak algılanmış ve bu sonuç ortaya çıkmıştır.³⁶² Ortanın solu kavramı bu gelişmeler karşısında kullanılmaya devam etmiş ve hatta daha da gür bir sesle dillendirilmiş ve temellendirilmiştir.³⁶³

³⁶⁰ “İnönü ile Mülakat”, **Kim Dergisi**, 13 Ağustos 1965.

³⁶¹ Samsun'da yaptığı konuşmada da ortanın solu anlayışının memleketi faşizmden ve komünizmden koruyacak tek anlayış olduğunu vurgulamıştır. bkz. “İnönü'nün Samsun Konuşması”, **Ulus Gazetesi**, 5 Ekim 1965; seçimlerden 3 gün önce yaptığı radyo konuşmasında İsmet İnönü, devletin, anayasanın ve CHP'nin bizatihi ortanın solunda yer aldığını altını çizmiş, meşruiyet çemberi yaratmaya çalışmıştır. bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Ekim 1965.

³⁶² Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 221.

³⁶³ Bu ilerleyişin arka planında Bülent Ecevit'in imzası bulunmaktadır. Bülent Ecevit ve çalışma arkadaşları Ortanın Solu düşüncesinin ne ifade ettiğini şu makaleler ile izah etmeye çalışmışlardır: Bülent Ecevit, “Ortanın Solu ve CHP”, **Kim Dergisi**, S. 398, 15 Mart 1966, s. 5-6; Bülent Ecevit, “Ortanın Solu ve CHP II”, **Kim Dergisi**, S. 399, 22 Mart 1966, s. 8; Murat Öner, “Ortanın Solu”, **Kim Dergisi**, 23 Mart 1966; Hayrettin Uysal, “Neye Karşıdırlar?”, **Kim Dergisi**, S. 404, 20 Nisan 1966; Mustafa Ok, “Niçin Ortanın Solu?”, **Kim Dergisi**, S. 402, 7 Nisan 1966; Seyfi Sadi Pencap, “Niçin Ortanın Solu?”, **Kim Dergisi**, S. 403, 13 Nisan 1966; Abdi İpekçi, “CHP'nin Problemi”, **Milliyet Gazetesi**, 25 Eylül 1966; Şerif Mardin, “Osmanlılar CHP Ortanın Solu”, **Milliyet Gazetesi**, 26 Eylül 1966; Osman Okyar, “Türkiye'de Siyasi Kanatlar”, **Milliyet Gazetesi**, 26 Eylül 1966; Bülent Ecevit, “Ortanın Solu ve Temel İlkeleri”, **Milliyet**, 27 Eylül 1966; Besim Üstünel, “Ortanın Solu ve Kalkınma Yolu”, **Milliyet**, 29 Eylül 1966; Münici Kapanı, “Solun Gelişim Çizgisi ve CHP”, **Milliyet**, 3 Ekim 1966; 1961 yılı sonrasında kurulan koalisyonlarda Çalışma Bakanlığı görevinde bulunan Bülent Ecevit, ortanın solu hareketinin lideri konumuna gelmiştir. Bülent Ecevit bu söylemin kuru bir ifade olmadığını belirtmiş, yayınladığı “ortanın solu” kitabı ile görüşlerini temellendirmiştir. Ecevit'e göre: “Ortanın solundakiler insancıldır. İnsana en üstün değeri verir. ...Devlet ve toplum düzeninin ...eşitliği sağlayacak biçimde olmasını ister. Ortanın solundakiler halkçidir. Geniş halk topluluklarının yararını, dar zümrelerin çıkarlarından üstün tutarlar. Ortanın solundakiler sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçidirler. ...Ortanın solundakiler, ilerici, devrimci ve reformcudurlar. Toplum yapısını mümkün olan en yüksek hızda değiştirerek, kendi insanlık ve halkçılık anlayışlarına uygun duruma getirmek;

Bülent Ecevit'in değerlendirmeleri ve temellendirmeleri önemlidir. Aynı zamanda bir eleştiri niteliği de taşımaktadır. Özünde Kemalist prensiplerin dönem şartlarına göre yeniden yorumlanmasını ifade eden bu açıklamalar³⁶⁴ diğer yandan CHP eleştirisi içermekte, CHP'nin oy kaybetmesinin gerekçesi olarak partideki tutarsızlık, dağınıklık, kararsızlık ve çelişkilerden kurtulamaması olarak sunmuştur ve oy alma kaygısıyla temel prensiplerden taviz verildiği vurgulanmıştır.³⁶⁵

CHP, 1969 seçimlerine 1965 yılında olduğu gibi savunma ve suçluluk psikolojisi içinde girmemiş, kendisini anlatmaya çalışan ve ifade veren şüpheli konumundan çıkararak ekonomik sorunlara ağırlık veren, toplumsal darboğaza değinen ve buna yönelik çözümler üreten politik anlayışı benimsemiş, bir anlamda savunma psikolojisinden kurtularak saldırı stratejisine geçiş yapmıştır. Alt kadrolar dinamik bir yapıya bürünmüşken İsmet İnönü bu seçimde sahaya inememiş sadece radyo

toplumun manevi ve maddi gücünü arttırmak isterler. Ortanın solundakiler devletçidirler. Devletçilikleri halkı gözeticiidir. Halkı devletin hizmetinde değil, devleti halkın hizmetinde sayıcıdırılar. Ortanın solundaki devletçilik, iktisadi faaliyetin ve üretim araçlarının tümü ile devletleştirilmesini, teşebbüs özgürlüğünün yok edilmesini isteyen bir devletçilik değildir. Ortanın solundakiler özgürlüğe bağlıdır. İktisadi ve sosyal amaçlarına özgürlük içinde, demokratik düzen içinde ulaşmak isterler. Ortanın solundakiler sosyal demokrasiden yanadır. Halkın irade serbestliği ekonomik ve sosyal baskılardan kurtulmadıkça demokrasinin halk yararına işlemeyeceğini bilirler.” bkz. Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, 2. Baskı, Kim Yayınları, İstanbul 1966, s. 17-20; Toktamış Ateş, Ortanın solu fikrinin benimsenmesinin tesadüfi bir gelişme olmadığını ve dönemin şartlarının bunu gerektirdiğinin altını çizmiştir: “Ortanın solu sloganı kimlerince ileri sürülmüş olduğu şeklinde, bir rastlantının sonucu ortaya atılmış değildir. 1950'lere kadar -bürokratik devlet iktidarını- simgeleyen, 1950-1960 arasında -özgürlükçü muhalefetle- sevgi toplayan CHP, 1961 anayasasının getirmiş olduğu toplumsal ve siyasal ortam içinde, gerisin geriye bürokratik devlet anlayışına dönemezdi. ...CHP'nin önünde boş ve açık tek bir yol kalıyordu ki, bu da ortanın solu olarak sloganlaştırmak istedikleri sosyal demokrasi idi.” bkz. Ateş, **Kemalizmin Özü**, s. 79-80. Kemal Karpat ise, Ortanın solu söyleminin Kemalizm'den bir kopuş olduğunu, bir vazgeçiş anlamına geldiğini savunmuş ve kendi penceresinden durumu yorumlamıştır: “CHP kendi yönelimini temelden değiştiren kararlar aldı. 1966 kongresinde devletçi-sosyalist kanadın lideri olan Bülent Ecevit partinin genel sekreterliğine seçildi. ...ortanın solu denilen bir politikayı benimsedi. ...Önce sosyal demokrat ilkeleri benimsedi, sonra zamanla milliyetçilik ve Kemalizm'den vazgeçti. ...1965'ten sonra laikçi söylem terk edildi ve bir avuç tutucu partili dışında da onu kimse özlemedi”. bkz. Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 252.

³⁶⁴ Kurtuluş Kayalı farklı bir açıdan yaklaşmıştır. O'na göre o dönem sol fikirler kendilerini “gerçek Atatürkçülük” olarak tanımlamışlar ve meşruiyet yoluna gitmişlerdir. O'na göre solun bir kesimi demokratik bir muhalefet yapmaktan yanayken bir kesimi ise halka güvenmediği için sol tandanslı bir askeri diktatörlüğü idealştırmıştır. Bu farklı yönelimler CHP içinde iki farklı fikriyatın belirginleşmesine sebep olmuştur. Bu çatlağın oluşmasının iki gerekçesi olarak ise Kurtuluş Kayalı, Ortanın solu hareketinin 1965 yılı sonrasında iyice şekillenmesinde ve AP'nin somut tavrının iyice ortaya çıkmasında yattığını belirtmiştir. bkz. Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, s. 132-133. Ortanın Solu kavramına parti içinden de muhalefet edenler olmuştur. Eski Hatay Cumhurbaşkanı ve CHP Kurultay delegesi Tayfun Sökmen buna örnektir. Yayınladığı broşürde “CHP ortadadır. Ortanın Solu Moskova Yoludur.” Sloganını kullanmıştır. bkz. Gürcaan Bozkır, “*Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 11, Y. 2004-2005, s. 236.

³⁶⁵ Kili, a.g.e., s. 227.

konuşmaları ile kampanyada dahil olmuştur. Halk ile temas haline olan, halka dokunan ve hatip görevini üstlenen Bülent Ecevit olmuştur. Tüm bu gelişmelere karşın 1969 seçimlerinde CHP %1,3 civarında oy kaybetmiştir. Önemli bir ayrıntı ise seçime katılan seçmen sayısı oldukça düşüktür. Toplam seçmenin sadece %64,3'ü sandığa gitmiştir.³⁶⁶ Katılımın bu denli az olması toplum nezdinde bir şeylerin değişeceğine dair umutların azaldığını gösterir bir analizdir. 1969 seçimlerinde oy kaybı yaşayan sadece CHP olmamıştır. İktidar partisi konumunda bulunan AP, önceki seçimlere nazaran %6,5³⁶⁷ gibi büyük bir oy kaybı yaşamıştır.³⁶⁸

Kuruluşu geçmişe dayanan Komünizmle Mücadele Dernekleri bu dönemde de varlığını devam ettirmiş ve geçmişe göre gücünü ve etkinliğini büyük oranda arttırmıştır. Öyle ki bu derneklerin sayısı 1963-1968 yılları arasında mevcut sayısını 15 kat arttırmıştır. 1968 yılında Türkiye'deki Komünizmle Mücadele Dernekleri sayısı 141'i bulmuştur.³⁶⁹ Bu dönemde devletin temel düşmanı olarak komünizm imgesi belirlenmiş gerek AP ve gerek asker tarafından bu imge çerçevesinde mücadele ve karalama kampanyaları tertip edilmiştir. 1965 senesinde Genelkurmay Başkanlığı makamında bulunan General Cemal Tural, komünizmle mücadele esaslarını ele alan bir kitapçık yayınlamıştır.³⁷⁰ Ardından yayınlanan emir ile broşürde yer alan konuların ders kitaplarında kara-deniz ve hava kuvvetleri öğrencilerine öğretilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kitapçıkta ve komünizmle mücadele yöntemi olarak sıralanan maddeler arasında Atatürkçülük yer almamıştır. Atatürkçülük imgesi üzerindeki başkalaşımın yine bu dönemde artması ise önemli bir tespittir.

2.2.12 Mart 1971 Yılı Öncesinde Yaşananlara Genel Bir Bakış

Her tarihi kesit kendi sorununa ve kendi geleceğine sahiptir. 70'li yıllar, geçmişten gelen sorunlar ve toplumsal kamplaşmalara ek olarak yeni dönemin getirdikleri ile de yüzleşme ve başa çıkma dönemi olmuştur. Yeni partiler ortaya

³⁶⁶ bkz. <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim: 01.12.2018.

³⁶⁷ 1965 seçimlerinde AP %52,9 oranında oy alırken 1969 seçimlerinde bu oran %46,5'e düşmüştür. bkz. Karpat, a.g.e., s. 253.

³⁶⁸ Kili, a.g.e., s. 251.

³⁶⁹ Ahmet Yücekök, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1971, s. 131-132.

³⁷⁰ Komünizmle Mücadele El Kitabı bkz. "Tural, Komünizm İçin Orduya Emir Verdi", *Milliyet Gazetesi*, 23 Ocak 1967.

çıkılmış, toplumsal sınıflar belirginleşmeye başlamış ve sınıf mensupları bilinçlenerek örgütlenmeye başlamıştır.

Çalışma Bakanlığı verilerine göre 1960 yılında 824.882 işçi mevcutken 1970 yılına gelindiğinde bu sayı 1 milyon 416 bin 100'e yükselmiştir.³⁷¹ Bu gelişme sadece sayı olarak değil fikirsel anlamda gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu fikirsel gelişmelerin temelinde ise 1961 anayasasının yarattığı özgürlükçü ortam yer almaktadır. TİP gibi sol bir partinin ve sendikaların etkin tavrı ile beraber 1960-1970 yılları arasında işçi sınıfı gerek sınıfsal ve gerek siyasal bilinç geliştirmiştir.³⁷² 1960'lı yılların son çeyreği gençlik açısından oldukça aktif/hareketli bir dönemi temsil etmektedir. 1950'li yılların sonlarında ABD'de başlayan gençlik eylemleri önce Avrupa'ya ve sonrasında da dünyanın çeşitli yerlerine yayılmıştır. Küresel gençlik olaylarını tetikleyen gelişme ise 1968 senesinde ABD'de Martin Luther King'in öldürülmesi hadisesi olmuştur. Dünya gençliği bu kadar politize olmuş ve fikirsel düzlemden eylemsel düzleme evrilmişken Türk gençliği de benzer bir gelişim göstermiştir.³⁷³ Üniversitelerde boykot ve işgal dönemlerinin yaşandığı bir perde açılmıştır.³⁷⁴ Dönemin gençlik liderlerinden Harun Karadeniz'in yorumuyla Avrupa'daki eylemler henüz başlamadan Türkiye'de bu tarz eylemler zaten mevcuttur ve başlamıştır. Avrupa'da meydana gelen olayların estirdiği rüzgâr ise ilgiyi büyüten/arttıran bir güç olmuştur.³⁷⁵ Gazeteci Cüneyt Arcayürek'in yorumu ile 1969 senesinde başlayan gençlik eylemleri giderek genişleme göstermiş ve 12 Mart müdahalesinin gerçekleşmesinde önemli bir basınç sağlamıştır.³⁷⁶

2.3.Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık

*1970 yılına artan anarşi ortamında giril[miş], boykotlar, işgaller ve kanlı çatışmalar hızla devam et[miştir].*³⁷⁷ Radikalleşen ve kamplaşan gençlik, sağ-sol çatışması adı altında 1968-1970 yılları arasında 11 kişinin hayatını kaybetmesine

³⁷¹ Alpaslan Işıklı, "Ücretli Emek ve Sendikalaşma", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der. Irvin Cemil Schick, Ahmet Tonak, İstanbul, 1992, s. 351.

³⁷² İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 339-340.

³⁷³ Türkiye'de ortaya çıkan bu durum için "Avrupa'dan kopya çekmişler/onlara özenmişler" gibi bir yorum yapmak elbette hatalı ve abartılı bir yorum olarak ele alınmalıdır. 27 Mayıs askeri müdahalesi öncesinde de gençlik ve toplum üzerinde bir politikleşme ve eylem kültürü hali hazırda mevcuttur.

³⁷⁴ Ali Gevgilili, **Türkiye'de 12 Mart Rejimi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 385, 388.

³⁷⁵ Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, May Yayınları, 1979, s. 43-44, 91.

³⁷⁶ Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, C. 5, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 232.

³⁷⁷ Hakan Yılmaz, **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2000, s. 368-369.

sebeup olmuştur.³⁷⁸ Gençlik eylemleri yanında 15-16 Haziran 1970 işçi eylemleri ise toplumsal gerilimin tepe noktası olmuştur.³⁷⁹

Bu dönemin diğere bir ayırıcı yönü ekonomik alanda uygulamaya konan ekonomik planlar ve planların yöneticisi konumundaki Turgut Özal'dır. 1965-1969 yılları arasında planlama teşkilatının başına Turgut Özal getirilmiş ve bu isim cemaatlere yakınlığı ve İslamcı muhafazakâr dünya görüşü sebebiyle hedef tahtasına oturtulmuştur. Dönemin Cumhuriyet gazetesi yazarlarından ve Atatürkçü ve daha ziyade sosyalist kimliği ile tanınan yazarı İlhan Selçuk'un "Takunya" adlı yazısı Turgut Özal ve zihniyetine ithaf edilmiştir. İlhan Selçuk'un bu yazısı mevcut yönetimin ve Turgut Özal'ın muhaliflerce nasıl algılandığı meselesi üzerine önemli detaylar vermektedir:

*"Diyebiliriz ki dünden bugüne takunyacılığın itibarı artmış, eskiden daha çok hamamlarda, apdesthanelerde iş gören takunyalar bugün devlet dairelerinde, iktisadi devlet kuruluşlarında, milli eğitimde, ticaret odalarında gezinir olmuşlardır. Şimdi devletin hangi sektörüne varsanız takunya seslerini duymak mümkündür. Evet, bu sesler, Atatürk'ün laik Türkiye'sinde devlet koridorlarında duyulmaktadır. Takunya modası çağımız Türkiye'sinde moda haline getirenlerin ön saflarında profesörler, mühendisler, doktorlar, tanınmış iş adamları da bulunmaktadır. Çoğu Avrupa'da, Amerika'da eğitim görmüş bu muteber kişiler, takunyanın erdemini şiddetle savunmaktadırlar. Apteshanede takunya geleneği, çok partili rejim dönüşümünde giderek politikada takunya imajını yaratmıştır."*³⁸⁰

İlhan Selçuk'un bu yazısında Atatürkçü pencereden eleştirel bir gözle dönem analizi yapılmış, devletin hemen her kurumunda muhafazakâr denebilecek bir dönüşümün yaşandığının altı çizilmiş ve Atatürk ilkelerinden taviz verilerek siyasi rant kapısının aralandığı dikkatle vurgulanmıştır. Turgut Özal ile beraber DPT'nin (Devlet Planlama Teşkilatı) yapısı ve mantalitesinde değişim yaşanmış, DPT projecilik çerçevesinde hareket etmiş ve sosyal planlama ikinci plana atılmıştır. Tefik Çavdar'ın yorumu ile bu yönelim, AP ve Demirel'in söylemlerinde sık sık vurguladığı "Büyük Türkiye" kavramı ile paralellik göstermektedir.³⁸¹

³⁷⁸ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 195.

³⁷⁹ Ali Haydar Soysüren, **12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 82.

³⁸⁰ İlhan Selçuk, "Takunyalılar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Eylül 1969.

³⁸¹ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze**, s. 158.

1969 seçimlerine giden süreçte gerek CHP ve gerek TİP örgütsel ve fikirsel anlamda istedikleri düzeyde güçlü değildir. Gençlik eylemleri ve işçi hareketleri Parlamento dışı muhalefetin etkinliğinin daha çok hissedilmesine neden olmuştur. Bu algı, meclis, muhalefet etkinliğine ve demokrasiye yönelik umutların azalması ve yok olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

12 Mart müdahalesine giden süreçte tıpkı 27 Mayıs müdahalesi öncesinde yaşanan -555K gibi- toplumsal eylemler, refleksler ve tepkiler yaşanmıştır. Bunlardan biri ODTÜ'yu ziyaret eden ABD'nin Ankara elçisi Komer'in aracının taşlanması ve ardından yakılması olayıdır. Toplumda ve gençlikte ABD karşıtlığı zirve noktasındadır denebilir. Diğer bir imgesel olay ise 16 Şubat 1969 yılında gerçekleşen ve tarihe "Kanlı Pazar" olarak giren olaylardır.³⁸² ABD'nin 6. Filosunun ziyaretine karşı sol görüşlü gençler miting tertip etmiş, taksim meydanında gösteri yapmak istemişlerdir. Bu gelişme üzerine düşman "komünist" imgesi üzerinden hareket eden muhafazakâr ve ülkücü gençlik örgütlenmiş ve ABD'nin 6. Filosuna karşı eylem hazırlığı içinde bulunan sol görüşlü öğrencilerin üzerine saldırmışlardır.³⁸³ Yaşanan çatışma sonrasında 2 kişi hayatını kaybetmiş ve yüzlerce yaralı verilmiştir.³⁸⁴ Gençlik ve toplum arasında cepheleşme had safhaya ulaşmış, Akıncılar, komünizmle mücadele

³⁸² Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği adına konuşma gerçekleştiren İlhan Darendelioğlu: "Memlekete ihanet eden bu hainleri toprağa gömmenin zamanı gelmiştir. Bayrağımız onların pis kanları üzerine dikmeye geldik" şeklinde beyanlarda bulunmuştur. bkz. "Bayrağa Saygı Mitingi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Şubat 1969.

³⁸³ 15 Şubat 1969 tarihli Bugün Gazetesinin manşeti "*Kızıkları Boğmanın Vakti Geldi.*" bkz. **Bugün Gazetesi**, 15 Şubat 1969. ABD'nin 6. Filosuna karşı gerçekleşecek miting öncesinde belli gazetelerden savaş çağrıları yapılmıştır. Sabah gazetesi manşetten verdiği haberde: "Binlerce imanlı insan Komünistlere son çağrısını yaptı: Ya tam susturacağız ya kan kusturacağız" şeklinde girilmiştir. bkz. **Sabah Gazetesi**, 15 Şubat 1969. 16 Şubat günü Bugün gazetesinde çıkan yazısında İslamcı siyasetin önde gelen isimlerinden Mehmet Şevket Eygi "Cihada hazır olunuz" başlıklı yazısında şunları kaleme almıştır: "Bilmiş olunuz ki büyük fırtına patlamak üzeredir. Müslümanlar ile kızıl kafirler arasında topyekün savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. ...Komünizm küfrüne karşı derhal silahlanın. ...Müslümanlar, komünizmle çarpışan devlet kuvvetlerine yardımcı olsunlar." bkz. **Bugün Gazetesi** 16 Şubat 1969. Eylemlerde sağ, İslamcı, ülkücü etkin güç olarak ülkü ocakları ve MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) başı çekmiştir.

³⁸⁴ "*Taksim'de arbede: 2 ölü, 114 yaralı var*" bkz. **Milliyet Gazetesi**, 17 Şubat 1969; Aynı haber Bugün gazetesinde ise "*Komünistler Halka Hücum Etti. 4 Ölü 70 yaralı*" şeklinde yer bulmuştur. bkz. **Bugün Gazetesi**, 17 Şubat 1969.

dernekleri, MTTB³⁸⁵, FKÖ, THKO, DİSK gibi yapılar ile çatışmaların önüne geçilemez duruma gelmiştir.³⁸⁶

Türk siyasetini derinden etkileyen bir gelişme ise DP ve AP içerisinde varlığını sürdüren bir yapı, zaman içerisinde gelişerek ve içerik geliştirerek siyaset ve tarih sahnesinde yerini almıştır. AP'den kopan ve Anadolu burjuvasını besleyen bu siyasal örgütlenme İslamcı-muhafazakâr niteliktedir. Milli Nizam Partisi (MNP) adıyla faaliyetlerini sürdürmeye başlamış, Anadolu burjuvasını, küçük esnafı “İslamcı” bir yönelim ile düzlüğe ulaşılabileceği yönünde kanalize ederek İslamcı siyasetin saflarında yer almalarını sağlamıştır.³⁸⁷ Bu partinin Anadolu’da taraftar bulmasının altında yatan sebep temel olarak TİP ve sendikaların işçiler üzerindeki etkisi olmuştur denebilir. Çetin Özek bu durumla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Her şeyini yitirmek kuşkusu içinde yaşayan küçük burjuvazi hem büyük burjuvazinin ekonomik gücüne hem de bu gücün gelişmesiyle diyalektik ilişki içinde gelişen sol akımlara karşı korunma gereksinimi duymaktadır. ...Böylece, Cumhuriyet tarihinde ilk kez gelenekçi-İslamcı yığınlar, siyasal katılmasını, kendi öz siyasal örgütleriyle gerçekleştirmek olanağını da bulmuş olmaktadır.”³⁸⁸

1961 Anayasasının sağladığı özgürlükçü ortamdan yararlanan sol ve milliyetçi yapıların yanında dinci ideolojilerde genişleme sahası bulmuştur.³⁸⁹ MNP gibi bir partinin ortaya çıkmasında ekonomik gerekçeler dışında bağımsız olarak kendi varlığını ortaya koyma ihtiyacının da yattığı eklenmelidir. Nakşibendi tarikatına bağlı İskender Paşa Cemaati lideri M. Zahid Kotku politika ile iç içe olan bir figürdür. Koktu, AP'den beklediğini bulamadığı ve umudunu kestiği için “kendi ayakları üzerinde durabilen” İslami bir partinin gerekliliğini vurgulamış ve adını kendisinin

³⁸⁵ 27 Mayıs müdahalesi öncesi gelişmeye başlayan ve müdahale sonrası daha da güçlenen sol fikriyata karşı, AP hükümetinin desteği ile milliyetçi-mukaddesatçı çizgide gençlik örgütlenmesi desteklenmiş ve sahaya sürülmüştür. En etkin yapılanma MTTB olarak görülmektedir. Sol-Devrimci gençlerin mitinglerine karşılık anlamına gelen mitingler tertip edilmeye başlanmıştır. 3 Mart 1968 tarihinde gerçekleşen “Şahlanış Mitingi” buna örnektir. MTTB Başkanı İsmail Karaman bu mitingde yaptığı konuşmada “Komünizm Türk milleti için en büyük tehlike[dir.] İnancımız dışındaki her hareket ve davranışın kahrolmaya mahkum olduğu bilinmelidir. ...Türkiye’yi sola kaydırmağa kimsenin gücü yetmeyecektir.” Şeklinde konuşmuştur. Ayrıca mitingde “Komünizme karşı islam”, “Karakaşlı Behicem, ipini ben çekicem” gibi sloganlar kitleler tarafından söylenirken CHP ve TİP aleyhinde de sloganlar atılmıştır. bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mart 1968.

³⁸⁶ Çavdar, a.g.e., s. 187.

³⁸⁷ Doğan Duman, **Çok Partili Dönemde Türkiye’de İslamcılık**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 1996, s. 61.

³⁸⁸ Çetin Özek, **Devlet ve Din**, Ada Yayınları, t.y., s. 566.

³⁸⁹ Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örneği**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 97.

koyduğu MNP'nin kuruluşunu sağlamıştır. Necmettin Erbakan'ın Odalar Birliği Başkanı seçilmesinin ardından sık sık dile getirdiği ağır sanayi hamlesi gibi söylemlerin çıkış noktası bizzat Şeyh Zahid Kotku'dur.³⁹⁰ Bu mantalite ile kurulan ve siyaset sahnesinde kendine yer edinmeye çalışan MNP, 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesinin verdiği karar uyarınca laiklik karşıtı söylemleri sebebiyle kapatılmıştır. Bu aşamadan sonra parti siyaset sahnesinden çekilmemiş aksine Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP), Saadet Partisi (SP) şeklinde evrimleşerek varlığını günümüze değin (2020) sürdürmüştür.³⁹¹

1970'li yıllara bu gergin ve çatışma dozunun yüksekliğinin gölgesinde girilmiştir. Gerek iç politikada ve basında ve gerekse yabancı basında³⁹² ordunun bu durumdan hoşnut olmadığı yönünde haberler yapılmış, toplumsal gerginlik tepe noktasına çıkmıştır. Gerek 27 Mayıs müdahalesi ve gerekse başarısız olan 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 müdahale denemelerinde olduğu gibi -ve sonrakilerde de- Ordudan gelen her müdahale hareketinin gerekçesi, kardeş kavgasına son vermek, anarşiyi önlemek, ekonomik refahı sağlamak ve Atatürk devrimlerinin devamını sağlamak şeklinde meşruiyet aracı edilmiştir.³⁹³ Türk siyasi tarihi ve demokrasisi 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat olmak üzere dört kez askeri müdahale ile karşı karşıya kalmıştır. Gerçekleşen bu müdahaleler içerisinde en karmaşık olanı 12 Mart müdahalesidir denebilir.³⁹⁴ YÖN dergisinin ardından Devrim dergisi çatısı altında bir araya gelen Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi yazarlar ve 27 Mayıs müdahalecilerinden Cemal Madanoğlu gibi isimler, içinde bulunulan dönemin gerçek manada bir demokrasi olmadığını dile getirmekten geri durmamışlardır. Doğan Avcıoğlu'nun başını çektiği örgütlenmenin temel fikriyatı zinde güçler -asker- ile bir devrimin gerçekleştirilmesi yönündedir. General Muhsin Batur'a gönderilen dosya ile gerçekleştirilmesi tasarlanan devrimin kadroları, yönetim biçimi ve yönetim kurumları, şemalar vb. tek tek belirtilmiştir.³⁹⁵

³⁹⁰ Duman, **a.g.e.**, s. 62.

³⁹¹ 12 Mart yönetim MNP'yi kapatmış olmasına karşın aynı görüşün devamı niteliğinde olan ve dinci ideolojinin temsilcisi konumundaki MSP'nin kurulmasına muhalif olmamıştır.

³⁹² Sedef Bulut, **Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 64.

³⁹³ Erkanlı, **a.g.e.** s. 374.

³⁹⁴ Nazlı Ilıcak, **El Yazısı ve İtirafarla 12 Mart Cuntaları**, 1986, s. 5.

³⁹⁵ Ayşe Hür'ün aktarımına göre: "darbecilerin arasına sızmış olan Mahir Kaynak, Mehmet Eymür gibi MİT elemanları tarafından girişim Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a ihbar edildi. Tağmaç

Mart ayı 1971 yılı için kargaşanın ve şiddet eylemlerinin zirveye ulaştığı bir dönemdir. İstanbul Üniversitesi ve diğer üniversitelerde yaşanan gerginlikler, bankaların soyulması, patlayan bombalar, 4 Mart tarihinde dört Amerikan askerinin kaçırlması vb. gelişmeler gerginliği tepe noktasına ulaştırmıştır. Gerginliğin artması ve toplumsal kargaşanın kontrol altına alınamaması üzerine Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, mart ayının 7'sinde tüm kuvvet komutanlarına bir çağrı metni yayınlamış ve son yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar üzerine görüşmek için hepsini Ankara'ya davet etmiştir. Bu çağrı, müdahale hazırlıkları içerisinde bulunan grubu harekete geçirmiştir.³⁹⁶ Yaşanan gelişmeler üzerine müdahale hazırlıkları içerisinde bulunan yapılanma, artık askeri müdahalenin zamanının geldiğini ve bir an evvel harekete geçilmesi gerektiği fikrine varmıştır. Bu amaçla 9 Mart günü Hava Kuvvetleri Komutanlığında toplantı yapılmasına karar verilmiştir. Muhsin Batur'un karargâhında gerçekleşen 9 Mart toplantısında havacı ve karacı generaller yerlerini almıştır. Gerçekleşen bu toplantı 12 Mart'a giden yolda önemli bir dönemeci temsil etmektedir. Müdahalenin gerçekleşmesi için uygun emri bekleyen cuntacı ekip, liderleri olarak kabul ettikleri General Faruk Gürler'in çekimsiz davranması sebebiyle harekete geçememiştir.³⁹⁷ Celil Gürkan, yaşanan bu çekimsizliğin hayal kırıklığı yarattığını ve sinirlenen subayların kendisine gelerek tasarlanan planları uygulamaya koymasını istediğini belirtmiştir. Celil Gürkan bu talebi geri çevirmesinin sebebi olarak ise Silahlı Kuvvetler içerisinde kargaşa ve çatışma doğurabileceği için geri durduğunu belirtmiştir.³⁹⁸ Tarihler 10 Mart'ı gösterdiğinde Genişletilmiş Komutanlar toplantısı gerçekleşmiş ve ülkenin gidişatı üzerine alınacak tedbirler konuşulmuştur. Tüm kuvvet komutanlıklarından generallerin katıldığı toplantıda generaller müdahaleden yana tavır almış ancak anlaşamadıkları nokta yönetim şekli olmuştur.³⁹⁹

11 Mart tarihinde Genelkurmay başkanlığında düzenlenen zirvede, Genelkurmay Başkanı Tağmaç, General Muhsin Batur ve General Celil Gürkan karşılıklı görüşme gerçekleştirmiş, Tağmaç, Başbakanın düşürülmesinin yeterli olduğunu düşündüğünü belirtmiş ve diğer iki ismi ikna etmiştir. MİT müsteşarı

olaya el koydu ve -bir şey yapılacaksa bunun emir komuta zinciri içinde yapılmasına- karar verildi." bkz. Hür, **a.g.e.**, s.76.

³⁹⁶ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart**, Can Yayınları, İstanbul, 2016, s. 227.

³⁹⁷ Davut Dursun, **12 Mart Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003, s. 56.

³⁹⁸ Gürkan, **a.g.e.**, s. 249-254.

³⁹⁹ Batur, **a.g.e.**, s. 283-297.

görevinde bulunan Fuat Doğu, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a durumu bildirmiştir; ancak dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e tasarlanan müdahale planları hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁴⁰⁰

2.5. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi

12 Mart müdahalesi 27 Mayıs ve 12 Eylül müdahalelerinden farklı bir kimliktedir. 12 Mart müdahalesinde askerler yönetime el koymamış, kendi istedikleri mantalitede sivil kişilerin yönetime gelmesini sağlamış ve bir anlamda ara rejim oluşumunu gerçekleştirmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği meclisin kapatılmaması, ancak askerler tarafından yönlendirilmesidir. 12 Mart tarihinde ilan edilen muhtırada şu satırlar yer almaktadır:

"1. Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk Milletinin sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan üzerine almaya kararlıdır."⁴⁰¹

Metinden de anlaşılacağı üzere mevcut hükümetten hoşnutsuzluk baskın bir dille belirtilmiş, Atatürk ve Atatürkçülük vurgusunun altı çizilmiş ve mevcut idareye tehdit yönetilmiştir. Muhtıra sahipleri kendilerine meşruiyet kaynağı olarak kanunda yer alan Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama maddesine ve değişmez imge Atatürk ve Atatürkçülüğe dayanmıştır. Muhtıra metni üzerinde kavram analizi çalışması yapıldığında "Atatürk", "Anayasa", "Anarşi", "Hükümet", "Silahlı Kuvvetler", "Türk" kavramlarının en çok kullanılan kelimeler olduğu tespit edilmiştir. Adı geçen kavramlar muhtıra metninde 2'şer kez kullanılmıştır. Kullanıldıkları cümleler

⁴⁰⁰ Birand vd., **12 Mart...**, s. 239-240.

⁴⁰¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 3, Toplantı 2, C.12, 70. Birleşim, 12.03.1971.

incelendiğinde “Anarşi” sözcüğü, mevcut durumun vahameti, toplumsal ayrışma, kardeş kavgası, Atatürk yolundan sapma temaları eşliğinde kullanılmıştır.

“...Parlamento ve hükümet, süregelen tutumu, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve... ..mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasamızın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak...”⁴⁰²

Yukarıda geçen kavramlara ek olarak benzer paralellikte kullanılan kavramlar ise birer kez olmak üzere, “Hukuksuzluk”, “Kardeş Kavgası”, “Ekonomi”, “Tehlike”, “Vahim” kelimeleridir.

9 Mart’ta yapılması planlanan müdahalenin mimarları, Devrim grubu, MDD’ciler, Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi isimler sol-Kemalist bir müdahalenin planlarını yaparken kendilerine karşı yapılmış bir müdahalenin hedefi konumuna gelmiştir.⁴⁰³ Bu şaşkınlık kaleme aldıkları yazılarda da kendini göstermiştir.

Siyasette her dönem, kendi savunucusunu ve muhalifini içinde barındırır. Askeri müdahale gibi büyük dalga boyuna sahip olaylarda da bu tür ayrımlar daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gazeteler, dergiler ve yazarlar gerçekleşmiş ya da gerçekleşmekte olan bir eyleme karşı tavırlarını bu süreç içerisinde yazıları, konuşmaları ve eylemleri ile ortaya koymuştur. 1971 müdahalesi toplumun çeşitli katmanlarından farklı yansımaların çıkmasına sebep olan ve hatta bazı kesimleri yanıltan, beklentilerini boşa çıkartan bir tarihsel durumdur.

12 Mart ile 27 Mayıs müdahalelerinin öncesi karşılaştırıldığında 27 Mayıs sürecinden farklı olarak 12 Mart öncesinde gazete ve dergilerin daha hareketli ve daha rahat bir tavır takındıkları, daha rahat yazılar yazabildikleri söylenebilir. Bu durumun gerekçesi olarak ise 27 Mayıs öncesinde basın üzerinde kurulan baskının 12 Mart öncesinde etkin olmaması ve 1961 Anayasasının getirdiği özgürlük ortamı olduğu söylenebilir. Dönemin gazeteleri incelendiğinde tespit edilecek önemli ilk unsur manşet ve ikinci başlıklardaki dönüşümdür. Gazeteler toplumun yansıması konumunu

⁴⁰² **Milliyet Gazetesi**, 13 Mart 1971.

⁴⁰³ Feroz Ahmad bu durumu şöyle özetlemiştir: “Ordu komutanları 12 Mart 1971’de müdahale edip Demirel’i istifaya zorladığında, öteden beri olayları izleyenler şaşımadılar. Fakat pek çok gözlemci, müdahalenin niteliğini anlamada yanıldı. Liberal basın, bunu Demirel karşıtı bir önlem olarak gördü ve nedenle selamladı. Hangi silahlı kuvvetler hizbinin kontrolü ele geçirdiğini hiç kimse hemen fark edemedi. Aydınlar, Demirel’e düşman ve 1961 Anayasasındaki reformların gerçekleştirilmesine bağlı radikal-reformist hizip olduğunu sandılar.” bkz. Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1960**, s. 353.

almış, toplumun sorunları öncelikli konu haline gelmiş, siyaset ve siyasi meseleler daha geniş bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Gazete manşetleri temelde “anarşi” haberlerinden oluşmuştur ve gazeteciler yargılayıcı bir üslup ile savcı, hâkim, polis gibi davranarak toplumsal sorunların derinlerine inip yargıda bulunmuşlar ve böyle bir bilgilendirme yöntemini tercih etmiştir. Milliyet gazetesi yazarı olan ve bir suikast sonucunda hayatını kaybeden Abdi İpekçi bu genellemenin dışında tutulabilir. Abdi İpekçi, 1971 yılı için köşesinden şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Şiddet ve anarşi olayları... kapanan üniversiteler, felce uğrayan eğitim, enflasyon ve hızla artan fiyatlar, grevler, lokavtlar, otorite kurmakta zorluk çeken siyasi iktidar aczi, inandırıcı bir çözüm yolu ve liderin çıkmayışı... Bu, Türkiye'nin değil, bugün çağdaş ülkelerin durumudur. ...Bütün dünya belirli bir huzursuzluğun sendromunu yaşıyor... belki de bu, yeni yepyeni çözüm yollarına ve liderlere hamile bir çağdır. Hiç değilse şimdi, her yerde duyulan ihtiyaç budur.”⁴⁰⁴

4 Mart 1971 tarihli Milliyet gazetesi haberine göre Genelkurmay Başkanlığı makamında bulunan Memduh Tağmaç'ın: *Ordunun baskısı ile devlet yaşamaz... Silahlı Kuvvetler, devlet idaresine el koymak için çırpınıyor... En son çare ordudur, bugün ise böyle bir durum yoktur.*⁴⁰⁵ beyanını Abdi İpekçi köşesinde Genelkurmay Başkanının açıklamalarına katıldığını belirtmekle beraber şöyle yorumlamıştır:

“Demokrasiye inananlar arasında bile otoriter rejim yanlılarının arttığını... müdahalenin birtakım riskler getirmekle birlikte, eğer anarşi ve temel sorunlar çözülmezse son çare ordu müdahalesine başvurulmasıdır.”⁴⁰⁶

Müdahale öncesinde bunları kaleme alan Abdi İpekçi, 12 Mart 1971 müdahalesinin ardından müdahalenin “haklı” bir hareket olduğunu belirtmiştir:

“Verilen muhtırayı, parlamenter rejimin, demokratik hukuk düzeninin kurallarına aykırı bulmak mümkündür. Ancak olaya salt hukuk açısından bakmayınca başka sonuçlara varılabilir ve verilen muhtıranın aslında parlamenter rejim ve demokratik düzene son vermek değil, tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğü düşünülebilir.”⁴⁰⁷

Cumhuriyet Gazetesi ise daha farklı bir tutum takınarak 12 Mart müdahalesi öncesinde demokratik sistemin yıpranması açısından olaya bakmamış, mevcut iktidar değiştiği takdirde siyasi iktidarsızlığın ve kaosun son bulacağı şeklinde değerlendirmeler

⁴⁰⁴ Abdi İpekçi, “Çağımız Böyle Bir Çağ”, **Milliyet Gazetesi**, 1 Mart 1971.

⁴⁰⁵ **Milliyet Gazetesi**, 4 Mart 1971.

⁴⁰⁶ Abdi İpekçi, “Tağmaç'ın Hatırlattıkları”, **Milliyet Gazetesi**, 4 Mart 1971.

⁴⁰⁷ Abdi İpekçi, “Muhtıra ve Gerçekler”, **Milliyet Gazetesi**, 13 Mart 1971.

yayınlanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadi, “Teşhis ve Tedavi ve Başladı Bitti” adlı yazılarında demokratik sistemlerde olağan bir şey olan partiler arası uzlaşmaya karşı olduğunun altını çizmiştir: *AP’ni 27 Mayıs düşmanları, eski DP mirasçıları, ırkçılar, turancılar ve din tüccarları ...hasta demokrasimizi tedavi edemeyeceklerdir.*⁴⁰⁸ *Cumhurbaşkanı Sunay’ın ana muhalefet partisi önderi İnönü ile görüşüp, toplumsal sorunlara çözüm arayışını yererek, ancak ana muhalefet partisinin hükümete cephe alarak yurt huzurunun sağlanacağı[nı]*⁴⁰⁹ belirtmiştir. 12 Mart müdahalesinin gerçekleşmesinin ardından ise Nadi, müdahaleyi açıkça desteklemiş ve “Devrimci Ordu” başlığı ve tanımlaması ile bir yazı kaleme almıştır. Atatürkçülük üzerinden müdahalecilerle tavsiyelerde bulunan Nadi:

“Aylardan beri beklenen olay, nihayet gerçekleşme yoluna girmiştir. TSK adına sorumlu komutanların imzasıyla Cumhurbaşkanı’na, Senato ve Millet Meclisi başkanlarına sunulan muhtıra, hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek biçimde hükümetin derhal çekilmesini öngören bir ultimatoma niteliği taşımaktadır.

...Silahlı kuvvetlerimizin ultimatomeni, yalnız hükümetin çekilmesini emretmekle kalmamakta, aynı zamanda -mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunları içinde işbaşına getirilmesini de zaruri görmektedir.

*...Şimdi Silahlı Kuvvetlerin muhtıra üzerine bu müesseseyi hazırlayıp gereğini yapacağını umuyoruz. Son muhtıra göstermelik demokrasinin belini kırmıştır.”*⁴¹⁰

Demokrasi kavram ve uygulaması incelendiğinde kavramın içeriğinin parlamento ile sınırlı olduğu şeklinde bir yorum yapılamaz. Sivil toplum örgütleri, basın, sendikalar vb. kuruluş ve oluşumlar demokrasinin ayrılmaz birer parçalarıdır; ancak parlamento içinden ya da dışından mevcut iktidarı yasadışı bir şekilde devirmek, devrilmesini desteklemek, olumlu karşılamak demokrasi ile bağdaşan bir tutum değildir yorumu getirilebilir. Bu fikriyatın dayandığı temeller sivil bir rejimden ziyade güdümlü bir demokrasi anlayışıdır denilebilir. YÖN dergisi yerine hemen hemen aynı fikriyatla açılan Devrim Dergisi, 12 Mart müdahalesini destekleyici bir tutum takınmış, derginin Başyazarı Doğan Avcıoğlu, 16 Mart 1971 tarihinde “ordu, anti-kemalist gidişe artık dur dedi” manşetli 73. sayıda; *cici demokrasinin artık sonu geldi, fakat can çekişme daha hayli zaman alabilir. Büyük komutanlar, muhtıralarında,*

⁴⁰⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1971.

⁴⁰⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ocak 1971.

⁴¹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mart 1971.

mevcut duruma bütün devrimcilerin katılacağı doğru bir teşhis koymuşlardır.⁴¹¹ Yorumunu getirmiştir. Yazının ilerleyen kısmında da parlamento sisteminin ülkenin geleceğinden 25 yılı çaldığını, parlamento sistemi ile ülkenin bir yere varamayacağını belirtmiştir.

Hürriyet Gazetesi ise 13 Mart 1971 günü “Bunun Böyle Olacağı Belliydi” manşetiyle çıkmış ve parlamento karşıtı şu yorum yapılmıştır:

“Bir parlamento ki etrafta olup bitenlere gözlerini kapatır, bir parlamento ki, bir hükümet ki, Türkiye’deki çalkalanmalar hızla artarken incir çekirdeğini doldurmayacak işlerle uğraşır, durur, bir parlamento ki, bir hükümet ki Türkiye uçuruma gidiyor ihtar ve ikazlarına kulak tıkar aldırılmaz, ona karşılık elbette ki bir gün Türk Silahlı Kuvvetleri yeter artık diyecekti. Anayasa’ya kuvvetler ayrılığına aykırı olduğunu bilmesine rağmen diyecekti... ..kendi düşen ağlamaz.”⁴¹²

Gerçekleşen 12 Mart askeri müdahalesini destekleyen yazıların yanında, bu müdahalenin demokrasiye zarar verdiğini dile getiren yazılarda kaleme alınmıştır.

Tercüman Gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı:

“Türk demokrasisi, kim ne derse desin, yara almıştır. Temennimiz bu yaranın ilmi ve hür bir ameliyatla, aynı zamanda bünyeyi kuvvetlendirecek bir sonuca bağlamasıdır. ...Aylardan beri kaynatılan kazanlar... bunun böyle olacağını söylüyordu. ...adalet organları, üniversite üyeleri, TRT mensupları, basın zımmatları ve bütün devlet adamları, kendilerini var eden hür, bağımsız ve özerk yapan şeyin sadece demokrasiden ibaret bulunduğunu idrak etmelidirler.”⁴¹³

Aynı gazetenin yazarlarından Tarık Buğra ise tıpkı diğer yazarlar gibi bu durumun beklenen bir sonuç olduğunu belirtmiştir:

“Muhtıra, Türkiye’nin yurtsever ve akliselim çoğunluğu üzerinde hiçbir sürpriz tesiri bırakmamıştır. Tam aksine bu büyük ve değerli çoğunluğun sorusu şu idi: “Niçin hala bekliyorlar?” Muhtıra işte bu korkunç gerçeğin meşru ve hayırlı çocuğudur. Türkiye, tehlikeye düşünce Türk ordusu, Türklüğün öz cevheri, Türkiye’nin ordusu görevini başarır. ...kısacası Türkiye, çoktandır beklediği yiğit sesi işitmiştir.”⁴¹⁴

Tarik Buğra, gerçekleşen müdahaleyi, beklenen, meşru, geç kalmış, haklı bir eylem olarak görmüş ve okuyucularına sunmuştur. Bunun yanı sıra dönemin önemli gazetelerinden Son Havadis ise diğer tüm gazetelerden farklı bir pencereden olayları

⁴¹¹ Devrim Dergisi, 16 Mart 1971.

⁴¹² Hürriyet Gazetesi, 13 Mart 1971.

⁴¹³ Ahmet Kabaklı, “Temennimiz şu ki”, Tercüman Gazetesi, 14 Mart 1971.

⁴¹⁴ Tarık Buğra, “Beklenen Ses”, Tercüman Gazetesi, 14 Mart 1971.

değerlendirmektedir. Bu farklı bakışın temelinde ise iktidar partisine olan yakınlık ve duyulan sempati etkili olmuştur denilebilir. 12 Mart muhtırasından 1 hafta önce Son Havadis gazetesinde yayınlanan yorum, gazetenin iktidar partisine, gerçekleşen toplumsal olaylara ve askere karşı tutumuna dair pek çok bilgi barındırmaktadır.

“Bir yandan bankalar soyuluyor, diğer yandan memleket sathında tedhiş olayları... Bunun yanında bildiriler yayınlayarak gaye ve hedeflerinin ne olduğunu açıkça ilan ediyor, memleketin hainlerden, Amerikalılardan temizleneceği söyleniyor... NATO antlaşması ile memleket ve milletimizin can düşmanlarımıza karşı müdafaa maksadı ile kurulmuş olan sözleşmelerimizi, anlaşmalarımızı yok etmek... ve memleketi kana boyamayı açıklamaktan çekinmemektedirler. Hadiseler, bu kadar rejimi yıkma istikametinde gelişirken parlamentomuzdaki manzara nedir? Ana muhalefet partisinin temsilcisi, bu hadiseler içinde işçileri kışkırtmaktan rejimi yıkmaya sevkeder konuşmalar yapmaktan çekinmemektedir. Demokratiklere⁴¹⁵ gelince: kin ve intikamdan kızarmış gözlerin görebileceklerine bakınız. Acz içindeki hükümet çekilmelidir diyerek Demirel’in başını istercesine basiretsizlik ve izansızlığını ortaya koyuyor.”⁴¹⁶

Son Havadis gazetesi müdahale öncesi ve sonrası tutumu ile bir tutarlılık içindedir. 12 Mart müdahalesinin ardından gazetenin yazarlarından Abdullah Uraz şunları kaleme almıştır:

“...ve bu muhtıradan sonra sandıktan çıkan milli iradenin oyları ile işbaşında olan milletin iktidarı işbaşından çekiliyordu. ...mesele AP’ni yıkmak değil, milli iradeyi yıkmaktı, milletin seçtiğine tahammülsüzlüktü. ...Hukuk ulemaları sustu, solcu basın -biz dememiş miydik? - gibi yara alan rejime Fatih okutarak üste çıkmaya çalışıyordu”⁴¹⁷

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise 12 Mart müdahalesinin anarşi durumu bahane edilerek gerçekleşen, sendikal ve sol hareketlere karşı bir hareket olarak tanımlamıştır.⁴¹⁸ Yakın tarih için önemli bir siyasi figür olan Mehmet Ağar ise kendi penceresinden 12 Mart müdahalesini yorumlarken Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ile aynı paydada buluşmuştur denilebilir. Mehmet Ağar, 12 Mart müdahalesinin sol düşüncüyü tasfiye çalışması olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁹ Yorumlardan anlaşıldığı üzere her kesim kendi penceresinden bir değerlendirme yapmış, birileri alkış tutarken diğer bir kesim olaya eleştirel yaklaşmıştır.

⁴¹⁵ Demokrat Partililer kastediliyor.

⁴¹⁶ “İz’ana Davet”, **Son Havadis Gazetesi**, 7 Mart 1971.

⁴¹⁷ Abdullah Uraz, “Ankara’da Manzara”, **Son Havadis Gazetesi**, 13 Mart 1971.

⁴¹⁸ Velidedeoğlu, **Devirden Devire**, C.3. 423-424.

⁴¹⁹ Veli Özdemir (Der.), **Darbe Tutanakları**, C.3, Anka-Ha Yayınları, Ankara, 2012, s. 229.

2.5.2. Müdahaleyi Gerçekleştirenlerde Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı

Tarihsel her kesit, kendi dönemine has bir Atatürkçülük yaratmış, Atatürk imgesi ve ideoloji, dönemin şartları ve gücün konumuna göre çeşitli formlarda tarih sahnesinde yer almıştır. 12 Mart muhtırası sonrasında da bu ilke değişmemiş, müdahaleci güçlerin “Atatürkçü bir görüşle” hareket etmeleri telkin edilmiş, savunma pozisyonundaki bir mahkûmun sürekli masum olduğunu belirtmesi gibi yerli ve yersiz pek çok durumda “Atatürkçü görüş” nutukları atılmıştır. Müdahale öncesinde dergilerde fikirsel altyapı oluşturma çalışmaları yapılmış ve askeri yetkililer ile fikirsel alışveriş gerçekleştirilmiştir. Doğan Avcıoğlu liderliğindeki Devrim dergisi ekibi, istenen ve beklenen devrim neticesinde parlamentonun kaldırılması,⁴²⁰ senatonun kaldırılıp yerine devrim konseyinin kurulması, devrim hareketine girişmiş askeri kanattan temsilciler ve Kemalist çizgideki siviller arasından belli isimler ile bir meclisin kurulması tasarlanmıştır.⁴²¹ Muhsin Batur eline ulaşan ve incelediği bu dosya ve planlar üzerine şu yorumu getirmiştir: “*Rejimin adı güzel, ancak Kemalizm’le ilgisi yok ve Atatürk’ün ruhunu muazzap eder. ...1960’da devrimdi sonu fiyasko oldu. ...Neticede, inanmadığım bir şekil ve sistem içinde bulunamam.*”⁴²² Müdahaleciler, Atatürk ve Kemalizm’i kendilerinin anayasa dışı eylemlerine meşruiyet aracı olarak kullanmaya çalışmış ancak hangisi “gerçek” Kemalizm tartışmaları neticesinde tartışmadan öteye geçememişlerdir.⁴²³ General Muhsin Batur’un anılarında da bu tartışmaya rastlanması mümkündür. Batur anılarında Mart başında yapılan bir toplantıda subaylardan birinin *gençliği ve milleti Kemalizm etrafında toplamak gerektiğini* belirttiğini diğer bir subayın ise Kemalizm deyiminin kullanılmaması

⁴²⁰ Bülent Ecevit bu talepler karşısında oldukça öfkeli bir hal içerisinde beyanatta bulunmuştur. Ecevit demokrasiden yana olduğunu ve parlamento karşıtı bu taleplerin aymazlık olduğunu altını çizmiştir: “Atatürk devrimlerini sürdürmek için bir geniş cephe kurulmasını içtenlikle isteyenler, gelirler CHP’de birleşirler. Koskoca CHP, Atatürk’ün partisi, bir avuç başıbozuk maceranın ardından sürüklenemez, sürüklenmeyecektir. Bunlar Atatürkçüymüşler! Süngü yardımıyla, üniforma zırhı altında devrim yapmaya kalkışanlar Atatürkçü olamazlar. ...Atatürkçü geçinirler. ...Bunlar Atatürkçüymüşler. Atatürk, Kurtuluş Savaşı için Kurtuluş savaşını yapabilmek için Parlamento kurmuştur. Kendisine en şiddetli muhalefet yapan bir Millet Meclisi’yle Kurtuluş Savaşı’nın sonuna kadar çalışmıştır ve bu Atatürkçü geçinenler ikinci Kurtuluş Savaşı dedikleri için, Parlamento’yu yıkmak istemektedirler. Bunlar Atatürkçü sayılabilirler mi? ...Bazılarına göre, bugünkü demokrasimiz, güya bir cici demokrasiymiş, ben salon beylerinin, halka tepeden bakan cici beylerin diktatörlüğüne, onların cici demokrasi dedikleri demokrasiyi bin kat tercih ederim.” bkz. “Ecevit: Her türlü diktaya karşıyız”, **Milliyet Gazetesi**, 27.12.1969

⁴²¹ Bulut, a.g.e., s. 68-69.

⁴²² Batur, a.g.e. s. 223-224.

⁴²³ Preston Hughes, **Atatürkçülük ve Türkiye’nin Demokratikleşme Süreci**, Milliyet Yayınları, Kasım 1993, s. 113.

gerektiğini çünkü bu kavramı sol görüşlü kimselerin dillendirdiği ve solu anımsattığını, Kemalizm kavramı yerine Atatürk İlkeçiliği tabirinin daha uygun olduğunu belirttiğini aktarmıştır.⁴²⁴ Tartışma Kemalizm nedir? ve kim daha Kemalist noktasından öteye geçememiş ancak gücü eline alanın fikirleri Kemalizm olarak topluma empoze edilmeye çalışılmıştır. Türk siyasetinde değişmez meşruiyet aracı olarak Atatürk ve Kemalizm gerek müdahaleciler ve gerekse müdahaleye maruz kalanlar arasında vazgeçilmez bir imge olmuştur. 1970’li yılların başı Atatürkçülük için bir milat olarak kabul edilebilir. Çünkü bu tarihten sonra resmi olarak Atatürkçülük, “sapık ideoloji” olarak tanımlanan diğer ideolojilerin karşıtı/panzehiri olarak nitelenmeye ve tanımlanmaya başlanmıştır.⁴²⁵ Dönemin etkili isimlerinden General Celil Gürkan ise anılarında bu olayı değerlendirmiştir. Kendisinin ve silah arkadaşlarının TSK bünyesi dışında düşündükleri bir askeri müdahale yöntemi ve düşüncesi olmadığını altını çizmiştir. Celil Gürkan’a göre yaşanan tüm sorunların temelinde 27 Mayıs müdahalesi ile gerçekleştirilen reformların düzgün bir şekilde uygulanmaması yer almaktadır. 27 Mayıs’ın getirdiği özgürlükleri genişletme dışında sunulacak her fikir ve eylemin zarardan başka bir şey getirmeyeceğini, Atatürk’ü aşan, sol görüşlü ve yurtsever bir devrim hareketi olmadıkça desteklemeyeceğini ve gerçekleşen 12 Mart müdahalesinin bu savunduğu değerlerin tam karşıtı olduğu için 12 Mart’ın taraftarı olmadığını altını çizmiştir.⁴²⁶ Kendisinin ve diğer subayların yasa dışı hiçbir eylem ve faaliyette bulunmadığını belirten Celil Gürkan, 9 Mart müdahalesi planlarının Batur’un karargâhında hazırlandığını ve bu planlara Muhsin Batur’un tüm gücüyle destek verip yönlendirdiğini belirtmiştir. Celil Gürkan kendisini ve arkadaşlarını laik cumhuriyeti korumaktan geri durmayan, Atatürkçü çizgiden taviz vermeyen kişiler olarak tanımlamıştır.⁴²⁷ Atatürkçülük ve Kemalizm vurgusu neredeyse her beyanda kendisine yer bulmuş, karşı çıkılan ya da desteklenen görüşlere karşı muhafaza ya da panzehir görevi gören bir madde gibi şartlar dahilinde araçsallaştırılmıştır.

YÖN-Devrim dergilerinin ardından Cumhuriyet gazetesinde yazarlığa başlayan ve ismi gazete ile özdeş anılır hale gelen İlhan Selçuk, dönem içerisinde

⁴²⁴ Batur, **a.g.e.**, s. 283-285.

⁴²⁵ Hughes, **a.g.e.**, s. 117.

⁴²⁶ Celil Gürkan, **12 Mart’a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, Ocak 1986, s. 132.

⁴²⁷ Aynı yer.

Atatürk, Atatürkçülük üzerinden yapılan deformasyonu ve bu imgenin ne şekillerde kullanıldığını şu şekilde özetlemiştir:

“Komprador iktidarının destekçileri de din sömürgenlerinin uyduları da, Atatürk adı altında kendi fikirlerini piyasaya sürmeye çalışıyorlardı. ...Büyük Atatürk diye nutuk atacaklardı. Öte yandan Cenabı Hakka niyaz eylerim diye siyasi söylev vereceklerdi; sonra da memleketi yabancılara satmakta kusur etmiyeceklerdi. ...Atatürk'ün çeşitli zamanlarda söylediği sözlerden tutuculuğa yeşil ışık yakar gibi görünenleri alıp: Bakın Atatürk ne demiş? Fikir tezgahlamak geçersiz bir taktiktir. ...Türkiye'de Atatürkçülüğün en büyük düşmanı, şeriatçılık değil Morrisonculuktur. Morrisonculuk kürsüye çıkıp nutuk atar: -Ey büyük Atatürk, sana ebediyen minnettarız, bugünkü halimizi sana medyunuz, hizmetlerini unutmayacağız, Cumhuriyeti koruyacağız... diye, ve Morrisonculuk, yurdu yabancı bir devletin uyduluğunda, çağımız uygarlık düzeyinin gerisinde dondurmak için ümmetçilerin sırtını sıvazlayıp geri sosyal yapıyı korumak görevini yerine getirir.”⁴²⁸

İlhan Selçuk'un serzenişi Atatürkçülüğün içinin boşaltılması, Atatürk imgesinin yıpratılması, çıkar ve amaçlar doğrultusunda ötesinden berisinden çekiştirilerek ortaya çıkartılan garabete Atatürkçülük denmesi çerçevesinde gelişmiştir. Akademisyen Güven Gürkan Öztan, 12 Mart müdahalesinin Atatürkçülük referansı ile savunulduğunu ve Cumhuriyeti koruma ve kollama ilkesinden hareketle bu müdahalenin gerçekleştiğini belirtmiştir. Öztan'ın yorumuna göre 12 Mart müdahalesi ile sol fikriyata karşı bir politika takip edilmiş, Milliyetçilik ve Anti-komünizm ilkesi üzerinden bir politik anlayış tesis edilmiştir.⁴²⁹ 12 Mart müdahalesinin ardından bu politikalar gereği pek çok tasfiye yapılmış, belirtilen gerekçeler çerçevesinde bu eylemler meşru gösterilmiştir. Öztan bu tasfiyelerin alt rütbeli sol fikirli subaylar üzerinden gerçekleştiğini ve 12 Mart müdahalesi ile başlayan süreçte 12 Eylül 1980 müdahalesine giden yolun taşlarının döşendiğinin altını çizmiştir.⁴³⁰ Müdahaleci kuvvetler eliyle pek çok propaganda ürünü servis edilirken sol ya da muhalif olarak tanımlanan kişi ve eserler hakkında da işlemler başlatılmıştır. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın başına Orgeneral Semih Sencer'in ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın başına Orgeneral Faik Türün'ün gelmesinin ardından bu komutanlıklara bağlı sıkıyönetim mahkemeleri tesis edilmiş, pek çok muhalif ve sol

⁴²⁸ İlhan Selçuk, **Atatürkçülüğün Alfabeti**, 2. Baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s. 18, 24-25.

⁴²⁹ Genelkurmay Başkanlığı Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı bu dönemde “Komünistler Gençlerimizi ve İşçilerimizi Nasıl Aldatıyor.” adlı bir kitap çıkarmıştır.

⁴³⁰ Güven Gürkan Öztan, “Demokrasi Kaybı: Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye’de Askeri Müdahaleler”, **Osmanlıdan Günümüze Darbeler**, Mehmet Ö. Alkan (Haz.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2017, s. 117-118.

mimli kişi gözaltına alınmış, işkenceler gerçekleşmiş, pek çok gazete ve dergiye yayın yasağı getirilmiş⁴³¹ ve tehlikeli görünen pek çok kitap yasaklanmıştır.⁴³² Gerçekleşen bu baskının meşruiyet aracı olarak kardeş kavgasına son vermek, komünizm tehlikesi ve Atatürkçü görüş sloganları maske edilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan “Ders Alalım” adlı propaganda kitabı, öcü imgesi komünizm karşısında Atatürkçülük panzehrinin nasıl araç edildiğinin en net göstergelerindedir. Kitap içeriğinde üniversite gençliğinin sol düşünce ile nasıl kandırıldığını, sol görüşlü kızlar tarafından masum genç erkeklerin yoldan çıkartıldığını ve komünist yapıldığından, komünist fikirlerin asker içerisinde nasıl örgütlendiğinden, bu düşünce ile zehirlenen genç dimağların memleketi kurtarma hülyaları içerisinde ziyan olduğundan bahsedilmiştir. Kitabın can alıcı noktası ise tutuklanan pek çok gencin sorgu sırasında pişman olduklarını belirtmeleri ve artık Atatürkçü olduklarını, sol hareket içerisinde ayrılıp doğru yola, Atatürkçülüğe yöndiklerini belirttikleri kısımlar olmuştur. Kemalizm, öcü imgesi komünizm karşısında güçlü bir panzehir olarak 1971 müdahalesi sonrası yeniden formüle edilmiştir. Kitapta yer alan hikâyelerden birinde ilköğretim yılları sırasında kendisini Atatürkçü olarak tanımlayan bir teğmenin Kuleli askeri lisesine gittikten sonra memleket meseleleri üzerine kafa yorduğundan ve bu süreç sonunda sol fikriyata kaydığından bahsedilmektedir. Bu teğmen ifadesinin sonunda Atatürkçü kimliğine geri döndüğünü belirtmiştir. Kitaptaki bir diğerk hikâyeye konu olan Emekli bir hava üst teğmenin beyanı da aynı şekildedir. Aslında Atatürkçü olduğunu ama süreç içerisinde kandırıldığını, Arkadaşlarının kendisini sol fikirlerle aldattığını ancak daha sonradan bunu fark ettiğini ve pişman olduğunu belirten bir kısımda mevcuttur.⁴³³ Atatürkçülük/Kemalizm askerler tarafından bir ideoloji olarak kabul görmüş, devşirilmiş, zamanın ruhu ile işlenerek amaç/çıkardırultusunda yeniden formüle edilmiş ve bir komünist panzehir şeklinde sunulmuştur.

Sol’a karşı Kemalizm yeniden yorumlanmış, milliyetçilik ve ahlakçılık üzerinden yeni bir form inşa edilmiş, bu form ile de muhalifler baskı altına alınarak itibarsızlaştırma gayretleri güçlendirilmiştir.⁴³⁴ En çok kullanılan yöntemlerden birisi

⁴³¹ “İstanbul’da 2 Gazete 1 Dergi Süresiz Kapatıldı”, **Milliyet Gazetesi**, 01.05.1971.

⁴³² Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2014, s. 122.

⁴³³ **Ders Alalım**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. 15-16, 71, 74, 93.

⁴³⁴ Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, s. 130.

çeşitli zamanlarda yapılan konuşmalardan belli kısımlar alınarak ya da söylememiş olmasına rağmen bizzat Atatürk tarafından öyle bir beyan verilmiş havası katılarak ortaya çıkartılan sözler üzerinden anti-komünist propaganda yapılmıştır:

“Komünizm sosyal bir meseledir. Memleketimizin hali, memleketimizin sosyal şartları, dini ve milli geleneklerinin kuvveti Rusya’daki komünizmin bizce uygulanmasına elverişli olmadığı inancını doğrulayacak şekildedir. Son zamanlarda memleketimizin de komünizm esasları üzerine kurulan partiler de bu hakikati bittecrübe ile anlayarak faaliyeti durdurma lüzumuna inanmışlardır. Hatta bizzat Rusların düşünürleri dahi bizim için bu hakikatin doğruluğuna inanıyorlar. ...Biz ne Bolşevikiz ne de Komünist ne biri ne diğeri olamayız. Çünkü biz milliyetperver ve dinimize hürmetkârız.”⁴³⁵

Yine benzer bir şekilde başka bir aktarım üzerinde Atatürk üzerinden anti-komünist propaganda gerçekleştirilmiştir:

“Kayıtsız şartsız Rus tabiiyeti demek olan komünizm, gaye itibariyle tamamen bizim aleyhimizedir. ...Gizli komünist teşkilatını her suretle tevkif ve teb’it etmek mecburiyetindeyiz. ...Ne yapsalar nafile. Türk milleti sosyal bünyesine ve kuvvetli inançlarına katiyen uymayan komünizmi hiçbir vakit benimseyemez.”⁴³⁶

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla beraber Atatürk’ün yaptığı konuşmalardan belli kısımları alarak O’nu faşist, komünist, anti-komünist, liberal, İslamcı, halifelik yanlısı vb. fikirlere tabii olan biri gibi göstermek mümkündür; ancak söz ve eylemler söylendiği ve gerçekleştirildiği dönemler için anlamlıdır. Pragmatik bir liderlik örneği sergileyen Atatürk açısından durum bundan farklı değildir. Ayrıca Atatürk’e atfedilen söylemlerin doğruluğu kesin değildir. Çoğu aktarmadır ve zaman içerisinde güç sahiplerinin amaçları doğrultusunda Atatürk markası ile üretilmiş pek çok söylem mevcuttur.

12 Mart müdahalesi, bildiri metninden itibaren Atatürkçülük üzerinden meşruiyet arayışında olan ve bu imgeyi her fırsatta göz önüne getirmekten çekinmeyen bir karaktere sahiptir. Müdahalenin bildirisinde geçen *Atatürk’ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyu yitirmiş*[tir.] ifadesi ile devamında yer alan *Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap*

⁴³⁵ Fethi Naci, **100 Soruda Atatürk’ün Temel Görüşleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 75-76, 78.

⁴³⁶ **Türk Gencinin El Kitabı – Atatürk’ün Öğütleri**, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1972, s. 52-53.

kanunlarını uygulayacak kuvvetli bir hükümet⁴³⁷ arayışı gerekçesiyle bu müdahalenin yapıldığını belirten ifadeler meşruiyetin kaynağını göstermektedir.

12 Mart müdahalesini takip eden günlerde ülkenin tamamında değil ama belirli bölgelerinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim kararı Anayasaya uygun şekilde meclise sunulmuş ve mecliste temsil edilen partilerin oyları ile sıkıyönetim kararı onaylanmıştır.⁴³⁸ Sıkıyönetimi ilan eden karar şu şekildedir:

“Memleketimizde uzun süreden beri gözlemlenen çıkarıcı çevrelerin tutumu ile anarşik nitelikteki eylem ve davranışların sadece kamu düzeni ve güvenliğini bozucu amaçlara yönelmiş olmayıp aslında ideolojik maksatlarla Devletin temel nizamına, yurt bütünlüğüne, vatan ve laik cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma mahiyetini aldığını gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 124'üncü maddesi gereğince İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde 26.04.1971 günü ve saat 24.00 den itibaren bir ay süre ile Sıkı Yönetim ilanı Bakanlar Kurulunca 26.04.1971 tarihinde kararlaştırılmıştır.”⁴³⁹

Sıkıyönetim kararını ilan eden metinde anarşi ve laik cumhuriyetin zarar aldığı vurgusunun özellikle altı çizilmiş ve gerekçe olarak sunulmuştur. Bu dönemde kurulan altı adet sıkıyönetim komutanlığı tarafından toplam 419 bildiri yayınlanmıştır.⁴⁴⁰ Yayınlanan bu bildirimlerden yaklaşık 25 tanesine incelenen gazetelerde rastlanmamıştır. Sıkıyönetim komutanlıklarınca yayınlanan bildirimlerde Atatürk, Atatürkçülük, Türk milliyetçiliği gibi imgelerden aşırı miktarda yararlanılmış, toplum, üniversite öğrenciler, aydınlar vb. tabakalar Atatürk, Atatürkçülük söylemleri ile biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Bildirimlerde sık sık isimlere rastlamak mümkündür. Sıkıyönetim komutanlıklarınca yayınlanan bildirimlerde aranan kişiler listeler halinde kamuoyuna sunulmuştur. Bu kişiler arasında Prof. Dr. Muammer Aksoy, Prof. Dr. Mümtaz Soysal, Prof. Dr. Bahri Savcı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Bülent Tanör, Yaşar Kemal, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Rasih Nuri İleri, Uğur Mumcu, Altan Öymen, Zülfü Livaneli, Kemal Burkay gibi pek çok isim yer almıştır.⁴⁴¹ Bu kişilerin sıkıyönetim komutanlıkları bildirimlerinde aranan kişiler arasında yer almasının sebebi olarak komünist yetiştiren hocalar olarak görülmeleri olmuştur. Sıkıyönetim ilan

⁴³⁷ **Milliyet Gazetesi**, 13.03.1971.

⁴³⁸ Türkiye İşçi Partisi bu partiler arasında yer almamıştır.

⁴³⁹ **Resmî Gazete**, S. 13820, Karar No: 7/2302, 27.04.1971.

⁴⁴⁰ Zafer Üskül, **Bildirileriyle 12 Mart 1971 Dönemi Sıkıyönetimi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 6.

⁴⁴¹ İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Bildirisi, Bildiri No: 19, **Yeni Asır Gazetesi**, 19.05.1971.

edilmesinin gerekçelerinden olan laik cumhuriyetin zarar görmesi meselesi ise bildirilerde çok fazla yer almamıştır. Sıkıyönetim komutanlıkları laiklik karşıtı eylemlere karşı tedbir alıcı konumda kendilerini konumlandırırken bu konuda yayınlanan bildiri sayısı oldukça azdır. Bu konu özellikle kapatılan bazı derneklerin kapatılma gerekçeleri arasında yer almıştır. Eskişehir’de 5 numaralı bildiri ile İlim Yayma Cemiyeti, Ankara’da 12 numaralı bildiri ile Türkiye Kuran kursları kurma, koruma ve idare ettirme federasyonu vb. yapılar kapatılmıştır. Yeni Adana gazetesinin haberine göre ise Nur ayini yapmakta olan kişilere baskın düzenlenmiş ve tutuklama gerçekleştirilmiştir:

“Adana ve Hatay Sıkı yönetim Mahkemesi dün ilk defa dört kişiye ceza vermiştir. Mehmet Soyan, Veysel İleri, Bekir Köse ve Bünyamin Köse isimli şahıslar ‘layikliğe aykırı davranış suçundan Sıkı Yönetim Komutanlığı tarafından nezaret altına alınmışlardır. Bu sanıklar daha sonra Askeri mahkemeye verilmişlerdir.”⁴⁴²

Laikliğe karşı eylem olarak sokakta takke ve benzeri aksesuarlar ile gezilmesi de değerlendirmeye alınmış, bu konuda Eskişehir Sıkıyönetim Komutanlığı bir bildiri yayınlamıştır. Yayınlanan 19 Numaralı bildiride *“Atatürk devrimlerini benimsemekte ve onlara bağlılıkta önde giden Eskişehir vatandaşlarının şapkadan gayri takke ve bere gibi serpuş giyinmemelerini rica ederim”* şeklinde ifade yer almıştır. Sıkıyönetim Komutanlıklarınca yayınlanan bildirilerde Atatürk ve Atatürkçülük vurguları net bir şekilde ortaya konmuştur. Sıkıyönetim komutanlıklarının bu konuda yayınladıkları bildirilerden örnek vermek yerinde olacaktır. Adana ve Hatay Sıkıyönetim Komutanlığı altında toplam 60 adet bildiri yayınlanmıştır. Bu bildirilerin ilk 18 tanesinin altında Korgeneral Vehbi Elgin’in imzası varken Sonraki bildirilerin altında Vecihi Akın imzası yer almıştır. 42 ve 60 numaralı bildirilerde net bir şekilde Atatürk ve Atatürkçülük vurgusu yapılmıştır. 42 Numaralı bildiride:

“Türkiye Cumhuriyeti ve Devletini yıkmak, Milli Birlik ve beraberliğimizi parçalamak, güç ve kaynağını ATATÜRK ilkelerinden alan Anayasamızı ortadan kaldırmak gayesi ile kurulmuş Marksist, Leninist beynelmilel

⁴⁴² **Yeni Adana Gazetesi**, 01.07.1971. Eskişehir Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı 35 numaralı bildiri de laiklik hassasiyeti vurgulu ve Nurculuk faaliyetleri üzerinedir. Bildiride, “Laikliğe aykırı olarak, devletin topyekün temel nizamlarını dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla tesis edilmiş Nurculuk cemiyetine dahil olmak, bu cemiyetin faaliyetini sevk ve idare etmek, bu amaçla propaganda yapmak, Atatürk’ün hatırasını alenen tahrik ve tezyif etmek, Türk harflerinin kabul ve tatbiki ve şapka iktibasındaki kanunlara muhalefet, izinsiz dersane açmaktan sanık olanların duruşmalarına Eskişehir Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi’nde devam edilmektedir.” bkz. **İstikbal Gazetesi**, 11.02.1972.

örgütlerin; Vatanımıza ve Milletimize yönelttikleri yıkıcı faaliyetlere alet olmuş... ”⁴⁴³

Şeklinde yer alan ifadeler ile sol düşüncedeki yapıların hedefleri belirlenmiş ve Atatürk imgesi üzerinden meşrulaştırma yapılarak, sol örgütler üzerine yapılacak operasyonlara dayanak sağlanmıştır. 60 Numaralı bildirin son kısmında ise Sıkıyönetim Komutanlığı başkanı Vecihi Akın, bölge halkına teşekkürlerini sunarken Atatürk ilkelerine bağlı olarak bir hayat sürmelerini, milli birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmelerini temenni ettiğini belirtir bir bildiri yayınlamıştır. Bölge sıkıyönetim komutanlığının son bildirisi de Atatürk teması üzerinden verilmiştir.⁴⁴⁴ Ankara Sıkıyönetim Komutanlığında ise toplam 103 bildiri yayınlanmış, yayınlanan ilk 80 bildirin altında Orgeneral Semih Sancar imzası bulunurken sonraki bildirimler Orgeneral Namık Kemal Ersun imzası ile yayınlanmıştır.⁴⁴⁵ Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı 8 numaralı bildiri ile pek çok sol fikriyatlı derginin yayımına yasak getirilmiştir.⁴⁴⁶ Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı da yayınladığı bildirimlerde Atatürk ve Atatürkçülük imgesi bir dil kullanmış ve dönemin öcü imgesi olan komünizm karşısında Atatürkçülüğü panzehir olarak formüle etmiştir. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayınlanan 12, 13 ve 36 numaralı bildirimler bu çıkarımı destekler niteliktedir. Yayınlanan 12 numaralı bildirimde:

“Ulusça bütün varlığımızı kendilerine bağlamış olduğumuz ve yarının Türkiyesi için büyük ümitler beslediğimiz gençliğin aziz Atatürk’ün çizdiği nurlu yoldan ayrılarak memleket ve millet hayrına olmadığı hiç şüphe götürmeyen anayasa dışı akımların tesirinde kaldıkları herkesin malumdur. Her şeyi ile yok olmakta olan bir ulusu yeniden var eden büyük kurtarıcı Türk ulusunun istikbalini gençlere emanet etmiştir. ...[gençlerin hal ve hareketleri] ne Atatürk ilkelerine, ne de hak ve hukuk kurallarına uygun düşmemektedir.”⁴⁴⁷

Bildiri metninde yoğun bir Atatürk demagojisi yapılmış, üniversite gençliğinin düşünce yapısı üzerinde tesir bırakılmak istenmiş ve gençler, muhtıracıların zihinlerindeki Atatürkçülük algısı üzerinden devşirilmek istenmiştir denilebilir. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı 13 numaralı bildirimde de Atatürk ve

⁴⁴³ **Yeni Adana Gazetesi**, 24.06.1972.

⁴⁴⁴ **Yeni Adana Gazetesi**, 28.05.1973.

⁴⁴⁵ Zafer Üskül, **Bildirileriyle 12 Mart...**, s. 90.

⁴⁴⁶ İşçi-Köylü Gazetesi, Türkiye Solu, Aydınlık Dergisi, Devrim Dergisi, Proleter Devrimci Aydınlık Gazeteleri 3832 sayılı örfi idare kanunu gereğince süresiz olarak kapatılmıştır. bkz. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 8 Numaralı bildirisi, **Milliyet Gazetesi**, 30.04.1971.

⁴⁴⁷ **Milliyet Gazetesi**, 02.05.1971, **Yeni Asır Gazetesi**, 02.05.1971.

Atatürkçülük yine gençler üzerinde etki bırakacak bir mekanizma olarak konumlandırılırken, yanlış bulunan sol düşüncenin de panzehiri olarak tasvir edilmiştir:

“Eğitim ve öğretim yaparak memleket hizmetine katılmak gayesiyle okullara giden öğrencilerimizin, bu okulların yönetimi ile ilgili kanun ve yönetmelikleri hiçe sayarak ilim ve irfan yuvalarının duvarlarını bir kısım resim, pankart ve yazılarla doldurdukları esefle müşahade edilmektedir. ...Türk ulusu için resmi ve özel her yere asılacak bir tek resim mevcut olup o da büyük kurtarıcımız Atatürk’ün resmidir. ...Türk ulusunu parçalayarak, çeşitli akımlara itebilecek ve böylelikle anarşist bir ortam yaratarak ulusun huzurunu bozacak eylemlere katiyen müsaade ve müsamaha edilmeyecektir.”⁴⁴⁸

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı 36. Bildiride ise müdahalenin ve sıkıyönetimin gerekçesi olarak Atatürkçülük meşruiyet kaynağı olarak öne sürülmüş ve yapılan tüm faaliyetlerin Atatürkçü bir bakış ile gerçekleştirildiğinin altı çizilmiştir:

“...Türk ulusunun varlık ve bekası için, aziz Atatürkümüzün çizdiği nurlu yoldan yürünerek ifaya çalışılmış ve sayın Ankara’lıların huzur, emniyet ve asayişlerinin temini için gayretler sarf edilmiştir.”⁴⁴⁹

Örnek gösterilen üç bildiride de Atatürk’ün meşruiyet kaynağı, sapık ideolojiler olarak tanımlanan görüşlerin panzehiri ve gençleri doğru yola iletecek bir kılavuz şeklinde tanımlandığı çıkarımı yapılabilir. Bildirilerde yapılan Atatürkçülük vurgusu diğer sıkıyönetim komutanlıklarının bildirimlerinde de kendini göstermiştir. Diyarbakır ve Siirt Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı 3. Bildiride, Türk milleti Atatürkçülük üzerinden uyarılmış, Atatürk ilkeleri üzerinden birleşmeye davet edilmiş, farklı ideolojileri benimseyip bu görüşleri yaymaya çalışanlar ile amansız bir mücadeleye girişileceğinin altı çizilmiştir.⁴⁵⁰ Yayımlanan 8 numaralı bildiride ise “Ülkücü Türk gençliğinin” geleceğin umudu oldukları ve bu sorumluluklarının farkında olmaları uyarısı yapılmış, gençliğin tek ve en sağlam dayanağının Atatürk ilkeleri olması gerektiği, kökü dışarda sapık ideolojilerden uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁵¹ Yayımlanan 21 numaralı bildiride ise öğretmenlere görev biçilmiş, gençliği Atatürkçü ve milli bir bilinç ile yetiştirmeleri istenmiştir. Yöneticilerin ve öğretmenlerin asli görevinin Atatürkçü bireyler yetiştirmek olduğu vurgulanan

⁴⁴⁸ Milliyet Gazetesi, 02.05.1971.

⁴⁴⁹ Ankara Ekspres Gazetesi, 06.07.1971.

⁴⁵⁰ Milliyet Gazetesi, 30.04.1971.

⁴⁵¹ Milli Hakimiyet Gazetesi, 05.05.1971.

bildiride sağ ya da solda ortaya çıkan sapık ideolojilerden çare aranmaması, kurtuluşun Atatürkçülük ve Atatürk ilkeleri olduğunun altı çizilmiştir.⁴⁵² Yayınlanan 68 numaralı bildiride ise 12 Mart müdahalesinin ve sıkıyönetimin gerekçesi belirtilmiştir. Bildiride Atatürk çizgisinden uzaklaşıldığı, kaotik bir ortamın mevcut olduğu ancak gerçekleşen müdahale ve sıkıyönetim tedbirleri ile bu durumun önüne geçildiği belirtilmiştir.⁴⁵³ Atatürkçülüğün diğer ideolojiler, özellikle komünizm karşısında panzehir olarak sunulması Eskişehir Sıkıyönetim Komutanlığı bildirinde de kendisini göstermiştir. Komutanlığın yayınladığı 37 numaralı bildiride:

“Komünizmin her görüldüğü yerde ezileceğini, irticanın hortladığı yerde yok edileceğini; büyük Atatürk’ün bize en büyük emaneti Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkeleri olan İnkılap Kanunları’na karşı gelenlerle, parti içi huzursuzluklarının giderilmesinde veya partiler arası çekişmelerde, gerek söz ve gerekse basın yolu ile taviz verme ve bu suretle vatandaşların temiz duygularında ifsat edici düşünceler uyandırma temayülü göstermek isteyenlere asla müsamaha edilmeyeceğinin bilinmesini isterim”⁴⁵⁴

İfadeleri yer almıştır. Son örnek olarak ise İzmir Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı 25 numaralı bildirinin verilmesi mümkündür. Komutanlığın yayınladığı bu bildiride Marksizm, Leninizm gibi ideolojilerin bu topraklarda barınamayacağını, Atatürk’ün Türk gençliğine yol gösterdiğinin ve gençliğin bu yoldan sapmayacağını, sapanların, [Deniz Gezmiş ve arkadaşları kastediliyor.] Mao’ya özenenlerin, kaba kuvvet ile üniversite işgal edenlerin mahkemedeki akıbetlerinin ne olduğu vurgulanmış ve bir anlamda Atatürkçülük üzerinden bir vaka ile gençliğe gözdağı verilmiştir.⁴⁵⁵ 12 Mart döneminde yayınlanan ve bir anlamda Müdahalecilerin zihinlerindeki düşünceleri, Atatürkçülük üzerinden topluma empoze ettikleri diğer adıyla toplum mühendisliği yapmaya çalıştıkları bu bildirilerin yanında 12 Mart müdahalesinin siyasi etkileri de olmuştur. 12 Mart muhtırasının içerik analizi yapıldığında ise karşılaşılan tablo şu şekildedir:

Kavram	Kullanım Sıklığı	Olumlu Kullanım	Olumsuz Kullanım
Anarşi /Anarşik	2	-	2
Anayasa	2	2	-

⁴⁵² Siirt Sesi Gazetesi, 22.06.1971.

⁴⁵³ Mücadele Gazetesi, 03.06.1972.

⁴⁵⁴ İstikbal Gazetesi, 03.04.1972.

⁴⁵⁵ Yeni Asır Gazetesi, 30.09.1971.

Türkiye Cumhuriyeti	2	2	-
Hükümet	2	1	1
Türk Silahlı Kuvvetleri	2	2	-
Türk	2	2	-
Atatürk / Atatürkçü	2	2	-
İnkılap	1	1	-
Kardeş Kavgası	1	-	1
Demokratik	1	1	-
Tehlike	1	-	1
Vahim	1	-	1

Tablo-7: 12 Mart Muhtırası İçerik Analizi

Tablodaki veriler ele alındığında 27 Mayıs müdahalesi bildirisindeki kavramlar ile farklılıklar göze çarpmaktadır. “Kardeş kavgası” kavramı her iki bildirisinde de yer alsada “tehlike” ve “vahim” kavramları 27 Mayıs müdahalesi bildirisinde yer almayan iki kavramdır. 12 Mart muhtırasında yer alıp olumsuz manada en çok kullanılan kavramlar “anarşi/anarşik” olmuştur. Toplumda meydana gelen sürtüşmelerin, çatışmaların adı olarak kullanılan bu kavram, siyasi partilerin tutumları üzerinden bina edilmiş ve bu kargaşanın mesulü olarak hükümet gösterilmiştir. En çok kullanılan diğer kavram ise “anayasa” olmuştur. Anayasa kavramı “Atatürkçülük” ile beraber işlenmiş ve Atatürkçülük doğrultusunda yapılması gereken/arzulanan anayasal reformlara vurgu yapılmıştır. 27 Mayıs bildirisinde olduğu gibi 12 Mart müdahalesi muhtırasında da “Türk Silahlı Kuvvetleri” kavramı yine kullanılmış ve askerin kendisine biçtiği rol değişmemiştir. 12 Mart muhtırasında da asker, Cumhuriyetin koruyucusu, Atatürk ideallerinin takipçisi rolünü üstlenmiştir. Muhtırada “Atatürk” ve “Atatürkçülük” kavramı toplamda 2 kez kendisine yer bulmuştur. Her iki kullanımda da Atatürk’ün gösterdiği hedefe varma ve Atatürkçü bir yönelim ile reformlar yapılacağına altı çizilmiştir. Bu açıdan meşruiyet kaynağının Atatürkçülük olduğu tekrar belirtilmiştir. “Tehlike” ve “vahim” kavramlarının birer kez kullanıldığı muhtıra metninde bu iki kavramın kullanımı var olan endişeyi tasvir etmek amacıyla kullanılmıştır. “*Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür*” cümlesi ile hem bu muhtıranın zorunlu bir sebebinin olduğu vurgusu yapılırken hem de mevcut siyasetçilere karşı yöneltilen bir eleştiriyi barındırmaktadır.

12 Mart Muhtırasının ardından Demirel hükümeti istifa etmiştir.⁴⁵⁶ Yeni hükümetin reform hükümeti olarak görev yapması planlanmıştır. Hükümetin tarafsız olduğunu göstermek için CHP'den istifa ettirilen Prof. Dr. Nihat Erım hükümetin başına getirilmiştir.⁴⁵⁷ Nihat Erım, çok sayıda bağımsız milletvekili ile beraber 27 Mart tarihinde hükümetini kurmuş ve 8 Nisan tarihinde güvenoyu almıştır. Nihat Erım sert bir yönetimi benimsemiş ve bunun timsali olarak sıkıyönetim kararı almıştır. Nihat Erım, “*alınacak tedbirler [anarşistlerin] kafalarına balyoz gibi inecektir*” demiştir.⁴⁵⁸ Bu çıkışının ardından 26 Nisan 1971 tarihinde ülkenin çeşitli yerlerinde sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁴⁵⁹ Sıkıyönetimin ilan edilmesi ve uygulama şekli bazı kesimlerce beklenenin aksine gelişme göstermiştir. Sami Küçük durumu şöyle anlatmaktadır:

“Yeni hükümet kısa sürede kuruldu ve göreve başladı. Bizler reform hareketlerini beklerken, vuruşmaların azaldığı ve hatta durduğu bir sırada, hükümet her halde eski vuruşmaların hesabını soracak sandığımız sırada, bir Balyoz Harekâtı başlattı. Balyoz Harekâtı'nın her türlü silah ve vurucu alet kullanarak sol aydınları sindirmeye çalışan kaba kuvvete karşı yapılacağını beklerken, sol aydınlara yönelmesi herkesi şaşırtdı. Muhtırayı verenler, o günün iktidarını, devletin geleceğini bile tehlikeye düşürmekle suçluyordu. Reform hükümeti olacağını söyleyen hükümet, Balyoz Harekâtı'nı saldırgan değil saldırıya uğrayan reformcu aydınlara karşı kullanmaya başladı. Demirel hükümeti de böyle yapıyordu. Balyoz Harekâtı'yla sol fikirli binlerce genç, aydın ve gazeteci tutuklandı, işkenceden geçirildi ve hatta ölenler oldu.”⁴⁶⁰

Sami Küçük şaşkınlığını yukarıdaki satırlar ile dile getirirken hukukçu ve Atatürkçü kimliği ile tanınan Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da konuyu Atatürkçülük üzerinden ele almış ve muhalif ya da Atatürkçü kişilerin komünist ithamıyla derdest edildiğini belirtmiştir. Velidedeoğlu:

“Atatürkçülük bir suç olmuştı. Atatürk devrimciliğinin adı, karşı-devrim tertipçileri tarafından “sol” a çıkarılmıştı. Onlara göre her Atatürkçü aydın solcu, her solcu da komünist olduğu için, bütün devrimci aydınların katli vacipti.”⁴⁶¹

⁴⁵⁶ Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 217.

⁴⁵⁷ Sami Küçük, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, s. 142.

⁴⁵⁸ Nihat Erım, ABD'ye yapacağı resmi ziyaret öncesinde 18 Mart 1972 tarihinde bir bildiri yayınlamıştır. Parti liderlerine hitaben yayınlanan yazıda bürokrasinin ve üniversitelerin solculardan temizlenmesi ve bu hususta bir anayasa değişikliği yapılması gerektiği ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması gerektiğini belirtmiştir. 4 sayfadan oluşan mektup için bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mart 1972, 28 Mart 1972.

⁴⁵⁹ Bakanlar Kurulu, Karar No: 7/2302, 26.4.1971, **Resmî Gazete**, 27.04.1971, S.13820.

⁴⁶⁰ Sami Küçük, **a.g.e.**, s. 142.

⁴⁶¹ Velidedeoğlu, **Türkiye'de Üç Devir**, C.1,s. 423.

“12 Mart darbesinden sonra Türkiye’de ...sol aydınlar ve bu arada gerçek Atatürkçüler, özel işkence evlerinde acımasız robotların elinde büyük acılar çekti.”⁴⁶²

Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan Cevdet Sunay’da müdahalenin meşru bir vaka olduğunu, Atatürk devrimlerini korumak için silahlı kuvvetlerin eyleme geçtiğini, bu müdahalenin Atatürkçü düşüncenin tam bir şuuru olduğunu belirtmiştir.⁴⁶³ Atatürk imgesi değişik şekillerde de işe yarar bir araç şeklinde kullanılmıştır. Örneğin 12 Mart sonrası emekliye sevk edilen Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Tümgeneral Celil Gürkan ve Tuğamiral Vedii Bilget emekliye sevk edilmeleri üzerine çıkan haberlerin ardından *“Biz Atatürkçüyüz”* diyerek kendilerini savunmuşlar ve emekliye ayrılmalarının Atatürkçülük karşıtlığı gibi bir sebebe dayanmadığını belirtmek zorunda kalmışlardır.⁴⁶⁴

27 Mayıs 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın yaptığı konuşma da önemli bir kaynaktır. Anayasa tartışmalarının sürdüğü bir dönemde tamda 27 müdahalesinin yıl dönümünde Tağmaç Atatürkçülük temalı bir konuşma gerçekleştirmiştir:

“Bir yandan millerin temiz din duygularını tahrik ederek onu bir ortaçağ taassubuna sürüklemek isteyen bir kısım ger kafaluların yanında kaynak ve desteği dışarda bulunan kızıl ideoloji mensuplarının, yüzyıllarca uğruna can verdiğimiz bu vatan topraklarını parçalamak, milletin hürriyetini, namus ve şerefini ve milli varlığını yok ederek bir köle haline getirmek için nasıl silahlı çeteler kurduklarını artık görmeyen kalmamıştır. ...Tarih boyu hür yaşamış büyük Türk ulusunun aziz Atatürk’ten devraldığı hür ve müstakil Türk devletinin anayasal haklarını 27 Mayıs devrimi ile yeniden millete iade eden Türk Silahlı Kuvvetleri... ..Atatürk’e içtenlikle bağlı, milli bağımsızlığın sorumluluğuna bütün varlığıyla inanmış bulunan kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri nihayet bu azgın sürülere dur emrini vermek zorunda kalmıştır.”⁴⁶⁵

Tağmaç’ın açıklamaları öcü imgeleri üzerinde yoğunlaşmış ve meşruiyet kaynağı ve öcü imgelerinin panzehir olarak Atatürk imgesinden yararlanılmıştır. Atatürk ve Atatürkçülük siyasi pragmatizme çeşitli şekillerde araç edilmiştir. 5 Mayıs tarihinde kutlanan Harp Akademileri Gününde konuşma yapan Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Doğan Özgöçmen konuşmasına Atatürk’ten bir alıntı ile başlamış ve Atatürkçü çizgiden ayrılmayacaklarının altını çizmiştir:

⁴⁶² Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **12 Mart Faşizminin Felsefesi**, Evrim Kitabevi, 1990, s. 18.

⁴⁶³ **Milliyet Gazetesi**, 16.03.1971.

⁴⁶⁴ **Milliyet Gazetesi**, 19.03.1971

⁴⁶⁵ **Milliyet Gazetesi**, 27.05.1971.

“[Atatürk’ün] Milleti hakikat-ı selah yolunda yürümekten men’e çalışmak isteyenlere şedid ve biaman olmak, nizam-i içtimaiyemizi bilerek veya bilmeyerek ihlal edici kimselere müsaadekar olamayız. Silahlı kuvvetler büyük başkumandan Atatürk’ün yolundadır.”⁴⁶⁶

Neredeyse gerçekleşen tüm askeri müdahalelerde aktif şekilde görev almış olan General Muhsin Batur, 12 Mart muhtırasının neye karşı yapıldığını ve neyi desteklediğini/amaçladığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Muhtıradaki imza sahipleri olarak biz komünizm, bilimsel sosyalizm, teokratik idare tarzları ile bu idare tarzlarına Türkiye’yi götürecektir fikir ve eylemlerin karşısındayız. Atatürk’ün bize emanet ettiği yolda, dondurulmuş kalıplara bağlı kalmadan, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik sorunlarının akıl ve bilim yolu ile çözümleneceğine inanıyoruz.”⁴⁶⁷

2.5.4. Basında Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı

12 Mart sürecinde yazılan köşe yazılarına bakıldığında toplumsal kamplaşmanın yansımalarını görmek mümkündür. 12 Mart sürecinde yazılan bu yazıların bir kısmı sol-moskof karşıtlığı üzerinden temellendirilip müdahale güzellemesi şeklindeki bir kısmı da ideolojik çerçevede ele alınıp müdahalenin yönü tespit edilmeye çalışılmış ve eleştirilere konu olmuştur. Sol olarak nitelenebilecek basın, muhtıraya karşı çıkmamış, kendi fikirleri doğrultusunda gerçekleşmiş müdahale olduğu düşüncesiyle muhtıraya destek vermiştir. Sağ kesim ise başta ihtiyatlı davranmış ancak müdahalenin yönü belli olunca muhtıradan yana tavır almıştır denilebilir. 12 Mart 1971 günü Son Havadis gazetesinde imzasız şekilde yayınlanan başyazı ise farklı bir nitelik taşımaktadır. Yayınlanan yazıda anarşist solcuların emellerine ulaşamayacaklarını, Türk milletinin ordusu ile beraber bu bozgunculara geçit vermeyeceğinin altı çizilmiştir. Sol görüştekilerin orduyu siyasetin içine çekip zayıflatmak istediklerini ancak Türk ordusunun bu plana alet olmayacağını vurgulayan yazı 12 Mart tarihinde yayınlanması ile ayrı bir karaktere sahiptir denilebilir.

“...Cumhuriyet hükümetinin, Cumhuriyet ordusu ile birlikte, Türkiye devletini yaşatmak azmini artık bütün dünya taktirle anlamış durumdadır. Karışıklık çıkartmak isteyen bir avuç anarşistin, sırtlarını dayadıkları yeraltı teşkilatının ne idüğü artık iyice bilinmektedir. ...Anarşist solcular, hain emellerini gerçekleştirmede vatani bölmek, milleti tutsak kılmak yolunda en büyük engel saydıkları Türk ordusunu gayelerinden saptırmak ve Türk devletinin en ileri

⁴⁶⁶ “Silahlı Kuvvetler Ata’nın yolunda”, **Milliyet Gazetesi**, 05.07.1971.

⁴⁶⁷ Batur, **Anılar ve Görüşler**, s. 329.

düzeydeki temellerini sarsmak için çaba sarf ediyorlar. ...Ordumuz görevinin şuuru içindedir. Oyunlara gelmeyecek kadar olgun bir tarihe sahip, milletimizin özü ve gözbebeğidir.”⁴⁶⁸

Nur cemaatinin yayın organı olan Yeni Asya gazetesi yazarlarından Ahmet Şahin’in şu satırları bir kesimin düşün dünyasını ortaya koymaktadır denilebilir:

“Şurası unutulmamalıdır ki, Türk milleti radyosunda, televizyonunda, gazetelerinde ve daha birçok köprü başlarında yuvalanmış korkunç zihniyet düşmanlarıyla karşı karşıyadır. ...Senelerce evvel Menemende cereyan etmiş bir halk hadisesini temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp ortaya süren bu millet düşmanları, bu hadise bahanesiyle orduya yağ çekiyor, ordu millet arasında bir düşmanlık meydana getirmek için sinsi bir fırsatçılık gözetiyorlar.”⁴⁶⁹

Işıkçılar cemaatinin yayın organı ve Necip Fazıl’ın sahibi olduğu Hakikat Gazetesi’nde⁴⁷⁰ 13 Mart tarihinde yayınlanan imzasız başyazıda ise muhtıra açıkça desteklenmiştir. Yazının giriş kısmında TSK’yi yücelten ifadeler ve tanımlamalar yapılmış ardından ise ordunun demokrasiyi koruma görevi olduğunu, meclisin uyarıldığı, muhalefetin kendine gelmesi gerektiğinin, yayınlanan muhtıranın halk nezdinde arzulanan bir gelişme olduğunun altı çizilmiş ve muhtırayı yayınlayanlar tebrik edilmiştir.

“Ordunun yüksek komuta kademesi toplandı ve Sayın Devlet Başkanı ile Senato ve Meclis başkanlarına bir muhtıra verdi. ...Yapılan müzakerelerde Meclis’in Cumhuriyet ve Devrimlerden uzaklaştığı görülmüş, Anayasa’nın aşırı sağ ve aşırı sol partilerin yorumlamasıyla yanlış istikamete götürülmüştür. Nitekim TİP ve MNP gibi partiler bu gidişin açık misalidir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Sayın Sunay’a ve Senato ve Meclis başkanlıklarına sunduğu muhtıra gerçekten halk efkârının ruhuna uygun bir şekil ve muhteva taşıyor. ...ordu, kendi eliyle kurduğu demokrasiyi bu partilerden daha iyi koruyacak ve ona Anayasa’nın ruhuna uyan bir tefsir getirecektir. ...Ordu kumandanlarını Sayın Memduh Tağmaç’ın şahsında ne kadar tebrik etsek azdır.”⁴⁷¹

Benzer çizgide yayın yapan Son Havadis gazetesi yazarlarından Orhan Seyfi Orhon, “İşte Tarih” başlığını taşıyan 13 Mart tarihli yazısında muhtıranın neden haklı olduğunu anlatmış, müdahale komutanı Memduh Tağmaç’ın tarihsel bir görev üstlendiğini, Türkiye’yi bölünmekten, parçalanmaktan, Rus emperyalizmi altında yok

⁴⁶⁸ Son Havadis Gazetesi, 12 Mart 1971

⁴⁶⁹ Ahmet Şahin, “Sohbet”, Yeni Asya Gazetesi, 13 Mart 1971.

⁴⁷⁰ Günümüzdeki Türkiye Gazetesi’nin selefi.

⁴⁷¹ Hakikat Gazetesi, 13 Mart 1971.

olmaktan kurtardığını ve içerdeki Cumhuriyet gazetesi gibi tehlikeli unsurlara karşı nasıl önlem aldığından bahsetmiştir.

“...Orgeneral Memduh Tağmaç’ın komutanlar toplantısındaki sözleri yüzde yüz gerçeğe dayanmaktadır. ...Hatta Silahlı Kuvvetlerimizin kumandanı olduğu için ihtiyatla konuşacağını zannedebileceğimiz bir konuya da parmağını sertçe basmıştı: ‘ordu adeta devlet idaresine müdahaleye zorlanmaktadır. Silahlı Kuvvetlerin sabrı taşırılmak istenmektedir. Bu noktaya önemle dikkat çekmek isterim.’ demiştir. Cumhuriyet Gazetesi’ni açın. O hala bunu yapıyor!.. Türkiye bugünkü bütünlüğünü kaybettikten sonra yok olmasından başka bir şey düşünülemez! Hiçbir kudret onu tekrar varlığına kavuşturamaz! ...Sayın Tağmaç, görüyor musunuz? Ne kadar büyük bir tehlikeye parmağıyla işaret etmiştir. ...işte tarih!”⁴⁷²

Dönem basını incelendiğinde tespit edildiği üzere yayınlanan muhtıraya en net karşı koyuş Dünya Gazetesi yazarlarından Bedii Faik imzasını taşımaktadır denilebilir. Bedii Faik “Yorgan Yakılırken” adını taşıyan yazısında, ülkedeki anarşik olayların diğer ülkelerdeki kargaşa hali ile karşılaştırıldığında çok küçük olduğunu, benzer kaotik durumun İtalya, İngiltere, Hindistan gibi ülkelerde de mevcut olduğunu; ancak o ülkelerde askerin demokratik düzene son verip devleti yönetme, anayasayı çiğneme gibi bir fikre sahip olmadıklarını, Türkiye özelinde ise bir kısım solcu eylemci sayesinde ordunun müdahale gerçekleştirdiğini ve bu gelişmenin demokrasiye aykırı bir girişim olduğunun altını çizmiştir.

“İtalya’da şehirler birbirine giriyor, mahalle mahalle ayrılıp hükümet kuvvetleriyle kanlı çarpışmalara girenler var! Bağımsızlıklarını ilana kalkışan bölgeler var!.. Ama İtalya’da hiç kimse, bunu demokrasinin zaafi saymamakta ve İtalyan ordusunun komutanlarının bu anarşi kaosunu, idareye el koymak için vesile yaptıkları görülmemektedir! İngiltere’de bir posta grevi tam 45 gün ülkeyi altüst etmiştir. İngiliz ekonomisinde telafisi yıllara bağlı rahneler açılmış, sayısız hizmeti aksatmış ve Britanya adasını adeta tecrit etmiştir. Ama İngiliz ordusu komutanları gibi, hiçbir İngiliz’in de aklına bu felaketi hükümetin zaafi saymak gelmez. Hiç kimsenin hayalinde devlete el koymak fikri geçip oturamaz! ...Türkiye’nin daha çok iki şehrine yapışmış olan sokak hareketleri ve sol densizlikler, emsal ülkelerin taşıdıkları yanında deve de kulak gibidir. ...Son komutanlar bildirisi işte bu öfkeli yorgan yakıcılığın en dehşetli örneğidir! ...binlerce, on binlerce sol azgının, İtalya’da İtalyan ordusuna, İngiltere’de İngiliz ordusuna yaptırmadıklarını bir avuç solcu ... [hakaret ifadesi çıkartılmıştır] Türkiye’de dört komutana yaptırmağa muvaffak olmuşlardır. ...Bir anayasayı çiğnemek hakkı kimseye verilmemiştir.

⁴⁷² Orhan Seyfi Orhon, “İşte Tarih”, **Son Havadis Gazetesi**, 13 Mart 1971.

...anayasa uygulanmıyor feryadıyla bir anayasayı çiğneme hakkının doğması mümkün değildir!”⁴⁷³

Bedii Faik 14 Mart tarihinde yazdığı yazısında da eleştirilerine devam etmiştir. “Ama Neden?” başlığını taşıyan yazıda Türkiye’nin bu son muhtıra ile artık demokratik bir sistem olmadığını, demokrasinin terk edildiğini, Dolmabahçe ve İzmir kordonunda denize dökülen yabancı askerlerin komünistlerce bu hırpalanışa maruz kaldığını ve bunlara ses çıkartmayanların, alkışlayanların kimler olduğunun tarihte yer alacağına altını çizmiş, orduyu ise yapmış olduğu müdahale ile milletin başının üstündeki yerini terk ettiğini ve milletle karşı karşıya geldiğini ifade etmiştir.

“12 Mart Cuma günü saat 13’den itibaren Türkiye’deki rejimin adı herhalde demokrasi değildir! ...Türkiye’de demokrasi, bir asker kaputuyla sarılıp sarmalanarak köşeye tıkmıştır. ...Ah! Ah! Dolmabahçe rıhtımında veya İzmir kordonunda, ordunun resmi misafiri olarak yurdumuza gelen yabancı askerleri, komünistler hunharca hırpalayıp denize atarken, bu rezaleti önlemek için canı dışında çalışanların kimler, ...komünist gövdeler üzerinde kızıl gençleri övenlerin gene kimler olduğunu ise, elbet tarih atlamayacak, ...’geliriz ha! El koyarız ha!’ elbette gelirsiniz ama bir milletin başı üstündeki yerinizi bırakarak, karşısına geçmek niye?”⁴⁷⁴

Günaydın Gazetesi yazarlarından Necati Zincirkıran’da yayınlanan muhtırayı desteklemiş ve haklı bulmuştur. Zincirkıran, ordunun demokrasiyi koruduğunu, meclisi yücelttiğini ve idarecileri hizaya çektiğini belirtmiş ve bu muhtıranın demokrasiyi kurtarma gayesi dışında bir amacı bulunmadığının altını çizmiştir.

“Bugün Türkiye’de demokratik parlamenter sistem, Türk Silahlı kuvvetleri tarafından bir defa daha kokuşup yozlaşmaktan kurtarılmış bulunuyor. ...Kim ne derse desin muhtıra sadece Türk Silahlı Kuvvetleri’nin demokrasiyi kurtarma çabasından doğan normal bir uyardan başka bir şey değildir. Bu uyarma ile Silahlı Kuvvetler kanuni görevini yerine getirmiştir.”⁴⁷⁵

İlhan Darendelioğlu ise gerçekleşen müdahalenin yönünün ne olduğunu 14 Mart tarihli yazısında açıkça yazmıştır. O’na göre gerçekleşen bu müdahale solculara karşı girişilen bir harekettir ve bu fikriyata dur demek için gerçekleşmiştir. Müdahalenin amacına ulaşması için ya da diğer bir deyişle sol bir görünüme bürünmemesi içinde tedbirli olunması gerektiğinin altı çizilmiştir. Yazıdan

⁴⁷³ Bedii Faik, “Yorgan Yakılırken”, **Dünya Gazetesi**, 13 Mart 1971.

⁴⁷⁴ Bedii Faik, “Ama Neden?”, **Dünya Gazetesi**, 14 Mart 1971.

⁴⁷⁵ Necati Zincirkıran, “Demokrasi Yürüyecektir”, **Günaydın Gazetesi**, 13 Mart 1971.

anlaşılacağı üzere müdahalenin yönü henüz ilk andan tespit edilmiş, sol fikriyattaki yazarların umdukları tarzda bir müdahale olmadığının altı çizilmiştir.

“...Bu muhtıra gerçekte bombalı ve dinamitli sol ellere ve kafalara dur demek için hazırlanmıştır ama belli bir sol’u ve anarşiyi teşvik edenler, adeta ev sahibini bastıran yavuz hırsız rolindedirler. ...Hani Mao bir kitabında şöyle demiştir: ‘Devrim, devrimi yapanların değil, devrimi ele geçirenlerindir.’ Bizde de aynı kafalar, aynı kurnazlık içindedirler. Elbette dikkatli olmak yetmez bu ağızları ve kafaları sukutu hayale uğratmak lazımdır.”⁴⁷⁶

Erol Simavi’nin sahibi olduğu Yeni Gazete’nin yazarı Hikmet Bil ise yapılan 12 Mart müdahalesinin karakterini izah etmeye çalışmış ve müdahaleden bir gün sonra yazdığı yazısında bu müdahalenin Atatürkçü bir müdahale olduğunu, Silahlı Kuvvetlerin Atatürkçü bir refleksle hareket edip ülkeyi ve siyaseti Atatürkçü çizgiye çektiğini vurgulayan şu satırları kaleme almıştır:

“Son günlerde ağızlarda dolaşan bir soru vardı: Ordu kimin yanında? Sorusu. ...Ordu tümüyle Atatürk’ün yanındadır. Çünkü sözü edilen toplantıda konuşan komutanlar, çoklukla Demirel’in beceriksiz yönetiminden yakınmışlardır. Onun Atatürk ilkelerine hiç saygılı olmadığını apaçık belirtmişlerdir. ...Şayet bu tehlikeli davranış daha da azıtacak olursa, bir alternatif olarak Atatürk ordusunu karşısında bulacağını açıklamayı komutanlar kendilerine bir görev saymışlardır. ...Silahlı kuvvetler bütünüyle sadece Atatürk’ün yanında ve onun en çok özlediği ve her defasında yaşatılması için özel bir itina gösterdiği demokrasiden yanadır.”⁴⁷⁷

Atatürkçü kimliği ile bilinen Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise açıkça müdahaleyi desteklemiş, müdahalenin Atatürkçü bir yapıda olduğunu belirtmiş ve bu müdahalenin Atatürk ve Kemalist devrimlere karşı olan bir iktidara karşı gerçekleştiğinin altını çizip bu müdahalenin daha önceden yapılması gerektiğini ve aslında geç kalındığını aktarmıştır:

“Aylardan beri beklenen olay nihayet gerçekleşme yoluna girmiştir. ...Göstermelik demokrasinin bir ürünü olan Demirel, iş başına geldiği günden beri Atatürk devrimlerine boş vermiş, laik Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkelerini hiçe saymış, Anayasa’yı dilediği gibi yorumlamış[tır.]”⁴⁷⁸

Daha önceden YÖN dergisi içerisinde de yer alan sol düşünce yapısıyla bilinen Çetin Altan ise gerçekleşen 12 Mart müdahalesinin sorumlusu olarak AP iktidarı ve

⁴⁷⁶ İlhan Darendelioğlu, “Muhtıra ve Solcular”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 14 Mart 1971.

⁴⁷⁷ Hikmet Bil, “Düşünceler”, **Yeni Gazete**, 13 Mart 1971.

⁴⁷⁸ Nadir Nadi, “Devrimci Ordunun Sesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Mart 1971.

lideri Süleyman Demirel'i sorumlu tutmuş ve kaçınılmaz sonun gerçekleştiğini belirtmiştir:

“...Haysiyetsiz, ciğersiz, tutarsız, ahlaksız, seviyesiz, mantıksız, kültürü az, kafasız ve yüreksiz bir rastlanmadık cehennem zebanisidir bizdeki politikacı tipi. O nedenle de bunların içinde Başbakan olmuşlar bile istifa etmek diye bir şey bilmezler. Çaresiz bir yer gelir, bunları öküz kovalar gibi sille tokat tekme sopa kovalamak zorunda kalır toplum. ...Aklıma Demirel'in daha işe başlarken savunduğu, orduya karşı iki yüz bin kişiyi silahlandırma kuru sıkısı geliyor. O zaman tanıdıklara: -Sonunda asarlar bu komisyoncuğu.- demiştim.”⁴⁷⁹

Atatürkçü kimliği ile tanınan ve Cumhuriyet Gazetesinin önemli isimlerinden İlhan Selçuk ise ilk başlarda 12 Mart müdahalesini alkışlayan daha sonra ise müdahaleciler tarafından sanık sandalyesine oturtulan bir isimdir. İlhan Selçuk, gerçekleşen müdahaleyi Atatürkçü ve devrimci olarak nitelemiş, Türk ordusunun Atatürkçü reflekslerinin bir yansıması olarak gördüğünü şu şekilde aktarmıştır:

“...Atatürk'ün inkılap kanunlarını uygulamayan ve Anayasa'nın öngördüğü reformları yapmayan siyasi iktidarın bir ayağı toprak mütegalibesine, bir ayağı kompradora dayalıdır. ...Bir Atatürkçü, toplum analizinde ileri ve geri güçlerin kuvvet hesabını yapabilmelidir. ...12 Mart bildirisi devrimci çizgide olumlu bir adımdır. Atatürkçülük ve 27 Mayıs doğrultusunda Türk ordusunun devrimci geleneğine ve yapısına uygun bir tarihi belgedir. Şu andan başlayarak, orduya karşı husumet yaratmak isteyen bütün tutucu ve gerici yuvalarına karşı Atatürkçü öğretmenlerin, gençlerin, aydınların, halkın ilerici güçlerinin, devrimci sendikaların, derneklerin elbirliği etmesi; ordunun devrimci tutumu yanında yerini alması, bir milli görevdir.”⁴⁸⁰

12 Mart müdahalesinden 3 gün sonra Hikmet Bil, köşesinde Adnan Menderes ile Süleyman Demirel arasında bir benzerlik kurmuştur. Menderes'in, kendisini almaya gelen askerlere “ben gidemezdim siz kurtardınız beni” söyleminden hareketle askerlerin bu kez Süleyman Demirel'i kurtardıklarını belirtmiştir.⁴⁸¹ Tercüman Gazetesinden Ahmet Kabaklı ise sol düşüncedeki yazarlara ve dergi/gazetelere serzenişte bulunarak onları postal sevici olarak tanımlamış ve güç karşısında şekil alan zihinler olarak tasvir etmiştir. Kabaklı yazısında:

“...Bunlar bir sürü imiş meğer: -Hazır ol! Ayak öp! Şirretliğe başla! Komutunu bekliyordularmış. Silahın ucunu görünce yaltaklanmaya başlayan üstelik de bir yana sarkıvermiş dillerinin ucu ile: -Vallahi ben yapmadım komutanım!

⁴⁷⁹ Çetin Yetkin, “Ve Şahmerdan güm diye indi sonunda”, **Akşam Gazetesi**, 14 Mart 1971.

⁴⁸⁰ İlhan Selçuk, “12 Mart Muhtırası”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mart 1971.

⁴⁸¹ Hikmet Bil, “Hesap verme korkusu”, **Yeni Gazete**, 15 Mart 1971.

Gericiler yaptı. Bilirsiniz ben sizin ayak tozunuz ve çizme silkintinizim! Devrimciyim ben! Demeye hazırlarmış."⁴⁸²

Sağ ve Sol düşünce yelpazesindeki kalemler birbirlerinden farklı ve birbirlerine karşı şekilde yazılar kaleme almalarına rağmen gerçekleşen müdahalenin kimliğinin net olarak anlaşılması sebebiyle her iki kesimde bir süre gerçekleşen müdahaleyi benimseyerek ve destekleyerek hareket etmiştir. Gerçekleşen 12 Mart müdahalesinin kızıkları ezmesi temennisinde bulunan Gazeteci Ali Yörük bu duruma örnek verilebilir:

*"...Daha düne kadar şanlı ordumuza, bir Türk'ün yapmayacağı şekilde -faşist ordu, -gayri milli ordu, -tüccarların ordusu gibi ağır saldırılarda bulunan kızıklar ve onların destekçisi solcular, şimdi yeni bir komünist tertibi ve taktiğine girişmiştir. ...kızıl Moskof veya Çin uşaklarının müstahak oldukları şekilde cezalandırılma günlerine bir an önce kavuşmaklığımızı temenni ediyoruz."*⁴⁸³

Son Havadis gazetesi yazarlarından Tekin Erer, kaleme aldığı "Ordu Sevgisi" adlı yazısında, Ordu'nun "Cumhuriyeti koruma" gibi muğlak ifadelerin arkasına saklanmaması gerektiğini, Ordunun asli görevinin Türkiye Cumhuriyeti'ni dış düşmanlara karşı korumak olduğunu, Türk Parlamentosu, yargı sistemi ve kanunlarının olduğu yerde Ordu'nun asıl görevinin ne olduğunun altını çizen bir yazı kaleme almış ve bu tür muhtıra/müdahale gibi eylemlerin Türk halkı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu, ordunun, Türk halkının kendisine olan sevgisini zayıflatmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸⁴ Dönem basınının 12 Mart muhtirasına karşı cephe aldığını / desteklemediğini belirtir yorumlar olsa da⁴⁸⁵ böyle bir genelleme yapmak mümkün görülmemektedir. Sol cephe ya da muhalif tutumdaki kişiler, müdahalenin başlarında verilen muhtıraya alkış tutarken sağ ya da muhafazakâr kanat bu muhtıranın "kızıkları ezme" için bir fırsat olduğunu belirtir yazılar yazmıştır. Nihayetinde her iki kesimde müdahalenin karakteri belli olana kadar, baktıkları pencerelerden bu müdahaleyi alkışlamıştır. Yaşanan tartışmalar Atatürkçülük temeli ve sol karşıtlığı üzerinden gerçekleşmiştir.

⁴⁸² Ahmet Kabaklı, "Pişkinliğin Böylesi", **Tercüman Gazetesi**, 16 Mart 1971.

⁴⁸³ Ali Yörük, "Kahraman Ordu'ya Hemen Sahip Çıkverdiler!", **Bizim Anadolu Gazetesi**, 17 Mart 1971.

⁴⁸⁴ Tekin Erer, "Ordu Sevgisi", **Son Havadis Gazetesi**, 19 Mart 1971.

⁴⁸⁵ Hilal Karavar Öz, "Dönemin Ulusal Türk Basınının 12 Mart Muhtirasına Bakışı", **History Studies**, Vol. 10, Issue 6, Eylül 2018, s. 88-89.

Hikmet Özdemir tarafından 12 Mart müdahalesinin asıl kaybedenleri olarak tanımlanan⁴⁸⁶ ve dönemin belki de en önemli yayınlarından biri Devrim dergisidir.⁴⁸⁷ 12 Mart müdahalesi sonrasında pek çok siyasi gençlik örgütü kapatılmış, sendikaların ve meslek gruplarının toplantı yapmaları yasaklanmıştır. Bu süreç içerisinde bazı gazete ve dergilere yayın yasağı getirilmiştir.⁴⁸⁸ Aydınlik, Ant gibi sol görüşü yansıtan gazeteler hakkında da toplatılma kararı verilmiştir. 12 Mart muhtırasının ardından Devrim Dergisi de kapatılan dergiler kervanına eklenmiştir.⁴⁸⁹ Dergi bünyesinde görev alan Hasan Cemal, Uluç Gürkan, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, İlhan Selçuk gibi isimler hakkında yakalama ve tutuklama kararları çıkartılmıştır. Madanoğlu Davası adıyla anılan davaya eklenen isimler, Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal ile beraber gizli örgüt kurmak, anayasal düzene son vermek ve cunta oluşturup darbe planlamak suçlamaları ile yargılanmış ancak yargılama sonunda serbest bırakılmıştır. *“Demokratik düzen dışına çıkmak için güç birliği edenlerin ve silahlı mücadeleyi benimsemiş olanların davası”*⁴⁹⁰ olarak tanımlanan Madanoğlu davasında sanıklar millet meclisini fesh ve anayasayı değiştirme teşebbüsü sebebiyle yargılanmıştır. Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi sivil isimler, eski askerler yoluyla silahlı kuvvetleri kışkırtmak ve rejimi yıkarak sosyalist düşüncede yeni bir rejimi bina etmek için kurulan grubun üyeleri olarak nitelenmişlerdir.⁴⁹¹ Dava sanıkları İstanbul Erenköy’de bulunan Ziverbey Köşkünde işkenceye maruz kalmış, kendilerine karşı yöneltilen suçlamaları kabule zorlanmışlardır. 12 Mart’ın ve bu sürecin ardından Doğan Avcıoğlu gündelik siyasetten uzak toplumsal tarih araştırmalarına yönelmiştir.

⁴⁸⁶ Özdemir, “Siyasal Tarih 1960-1980”, s. 261.

⁴⁸⁷ 1967 senesinde Doğan Avcıoğlu yönetimindeki YÖN dergisi yayın hayatına son vermiş, bu derginin devamı niteliğinde ve yine Doğan Avcıoğlu yönetmenliğinde Devrim dergisi yayın hayatına başlamıştır.

⁴⁸⁸ Cumhuriyet ve Akşam Gazeteleri 10 gün süre ile kapatılmıştır.

⁴⁸⁹ 27 Nisan 1971 tarihinde son sayısı olan 79. Sayısını yayınlamıştır.

⁴⁹⁰ **12 Mart Belgeleri: Madanoğlu Cuntası (İddianame)**, Boğaziçi Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 7.

⁴⁹¹ a.g.e., s. 31.

21 Ekim 1969 tarihinde yayın hayatına başlayan Devrim Dergisinin⁴⁹² önemli isimlerinden⁴⁹³ İlhan Selçuk, Ziverbey sorgulamaları sırasında derginin çıkış amacının Atatürkçülük olduğunu, ülkenin içine düştüğü durumdan sadece Atatürkçülük ile kurtulabileceğine inandıklarını, Atatürkçülüğün dönemin şartlarına göre yeniden yorumlanması gerektiğine inandıklarını, Anayasa karşıtı eylemler içerisinde bulunan iktidara karşı Atatürkçü bir kadro yaratma umuduyla Devrim dergisinin ortaya çıktığını belirtmiştir.⁴⁹⁴ Yön dergisi ile Devrim dergisi karşılaştırıldığında Yön dergisinin geniş bir kitle için okul görevi gördüğünü ancak Devrim dergisinin daha dar bir alana seslendiği çıkarımını yapmak mümkündür.⁴⁹⁵ General Celil Gürkan anılarında Doğan Avcıoğlu'nun eserlerinin ordu üzerindeki etkisine değinmiş, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni kitabını bir başucu eseri olarak gördüğünü ve Gürler'in "*Türkiye'nin Düzeni kitabını okumayan bir subayı çok eksik bulurum*" dediğini aktarmıştır.⁴⁹⁶

12 Mart müdahalesinin karakteri henüz belli olmamışken Doğan Avcıoğlu ve Devrim dergisi ekibi bir yanılığa içine düşerek kendi düşünceleri doğrultusunda, Atatürkçülük adına bir müdahale gerçekleştiğini düşünmüştür. 16 Mart 1971 tarihli Devrim dergisi sayısı bu açıdan önemlidir. "*Ordu Anti-Kemalist Gidişe Artık Dur Dedi. Açıkça Güdümlü Parlamentoculuğa Doğru*"⁴⁹⁷ manşetiyle çıkan Devrim dergisi, verilen muhtırayı oldukça olumlu bir bakış açısıyla ele almış ve savunmuştur.

⁴⁹² Devrim Dergisi, kapağında Atatürk'e ait "idare-i maslahatçılar esaslı devrim yapamazlar." Sözüni slogan olarak kullanmıştır. Derginin başyazarlığını yapan Doğan Avcıoğlu 77-79. sayılar arasında başyazı yazmamıştır ve adı dergi künyesine yazılmamıştır. bkz. **Devrim Dergisi**, S.76, 16 Nisan 1971.; Doğan Avcıoğlu'nun yokluğunda derginin başyazarlığını Uluç Gürkan ve Hasan Kaya Cemal dönüşümlü olarak üstlenmiştir. Derginin çıkış amacı bizzat Avcıoğlu tarafından "Devrim yapmak" şeklinde tanımlanmıştır. bkz. Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendim Yazdım**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005, s. 167. Prof. Dr. Yalçın Küçük'ün değerlendirmesine göre Devrim Dergisi, iktidarı amaçlayan ve bu yolda kavga eden bir yayın organı olmuştur. bkz. Yalçın Küçük, **Aydın Üzerine Tezler 1830-1980**, s. 634.

⁴⁹³ Derginin yazar kadrosun YÖN dergisi ile karşılaştırıldığında daha çoraktır denilebilir. Sol isimlerden oluşturulan yazar kadrosunda Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, İlhami Soysal, Çetin Altan, Hasan Cemal, Uluç Gürkan, Orhan Kabibay, Suphi Karaman, Osman Köksal, Cemal Madanoğlu, Dündar Seyhan, Talat Turhan, Adalet Ağaoğlu, Altan Öymen, İbrahim Çamlı, İlber Ortaylı, Metin And, Muammer Aksoy, Oktay Akbal, Sina Akşin, Şevket Süreyya Aydemir, Türkkaya Ataöv, Yıldız Sertel gibi sürekli ya da dönemsel yazılar yazan sivil ve asker pek çok isim yer almaktadır. İlhan Selçuk ilk 20 sayıdan sonra Doğan Avcıoğlu ile yaşadığı sürtüşme sebebiyle dergiden ayrılmıştır. İlhan Selçuk'tan boşalan köşeye ise Uğur Mumcu gelmiştir.

⁴⁹⁴ İlhan Selçuk, **Ziverbey Köşkü**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 18.

⁴⁹⁵ Hikmet Özdemir, **Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 22.

⁴⁹⁶ Gürkan, **a.g.e.**, s. 104-130.

⁴⁹⁷ Yazı imzasız olarak yayınlanmıştır. "*Ordu Anti-Kemalist Gidişe 'Artık Dur' Dedi. Açıkça Güdümlü Parlamentoculuğa Doğru*", **Devrim Dergisi**, S.73, 16 Mart 1971.

12 Mart'ı alkışlayanlar sadece Devrim dergisi mensupları olmamıştır, DİSK, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, 27 Mayısçı eski askerler vb. sol muhalif kesim, 12 Mart müdahalesini, arzu ettikleri, sol, Atatürkçü bir müdahale olarak yorumlama gafletine düşmüştür. 12 Mart'ın ardından yayınlanan müdahaleyi yorumlama yazılarında Atatürk ve Kemalizm vurgusu tekrarlanmıştır.⁴⁹⁸ Avcıoğlu, 12 Mart'ın ardından yayınladığı Teşhis ve Tedavi adlı yazısı “*cici demokrasinin*” sonunun geldiğini ve Kemalizm yolunda ilerlemenin başlayabileceğini belirtmiştir:

“Ülkeyi anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş ve Anayasal reformları gerçekleştirememiş, muhtırada Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini ağır bir tehlike içine düşürdüğü haklı olarak belirtilen parlamentonun bir anda hidayete ererek, 25 yıllık anti-kemalist gidişe son vermesi ve Kemalizm yoluna girmesi ümit edilebilir mi?”⁴⁹⁹

Avcıoğlu'nun yorumuna göre Kemalizmin celladı konumundaki “*cici demokrasinin*” siyasi partileri birleşseler dahi bir şeyin değişmesi mümkün değildir. Bu gidişatın değişmesi için gerekli olarak görünen şart ise anti-kemalist bataklıktan çıkmak için feodaliteye ve kapitalizme karşı devrimci bir direniş göstermektir. Derginin yazarlarından Uğur Mumcu'da 12 Mart müdahalesinin ardından “*Erkekseniz Karşı Çıkın*” başlıklı bir yazı kaleme almıştır.

“...Bugüne kadar cici demokrasinin kara sevdalıları ne savunmuşlarsa, bugünden sonra da aynı ilkeleri savunsunlar. Desinler ki, biz silahların gölgesinde yaşayamayız. Desinler ki tepeden inmece devrimcilere karşıyız. Namusları varsa, bunu yaparlar. Erkeklerse, ordunun bildirisine karşı çıkarlar. ...Açıkça yazıyoruz: Namussuz politikacılar, Ordunun bu haklı tepkisini saptırmak için her türlü yola başvuracaklardır. Ordunun bildirisi Türkiye için yeni bir yol açmıştır. Bu yolda, siyasal partilerin kirli izlerine rastlanmamalıdır. ...Açıkça söylüyoruz: Orduyu böyle bir bildiri yayınlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü siyasal partiler yaratmışlardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır. ...Atatürk düşmanları, din sömürücüleri, kafalarında seçim sandığı taşıyan namussuz politikacılar iktidarınız son bulmak üzeredir.”⁵⁰⁰

Mumcu “*cici demokrasinin*” son bulduğunu belirttiği yazısında askeri muhtıradan yana tavır almış, siyasi partilerin saf dışına itildiği, Kemalist bir yönetimin kurulması

⁴⁹⁸ Örneğin Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı 12 Mart müdahalesi üzerine yaptığı değerlendirmede: “Gazi Mustafa Kemal'in kişiliğinde belirlenen tam bağımsız ve laik cumhuriyet prensiplerini tümüyle savunan devrimci gençlikle, onun çelikleşmiş gücü devrimci ordumuzun bu müdahalesini, cumhuriyetimizin ve halkımızın geleceği bakımından tam bir teminat sayarız.” bkz. **Devrim Dergisi**, S. 73, 16 Mart 1971.

⁴⁹⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Teşhis ve Tedavi*”, **Devrim Dergisi**, S. 73, 16 Mart 1971.

⁵⁰⁰ Uğur Mumcu, “*Erkekseniz Karşı Çıkın*”, **Devrim Dergisi**, S.73, 16 Mart 1971.

gerektiğini belirtmiştir. Derginin yazarlarından Muzaffer Karan'a göre de 12 Mart muhtırası 27 Mayıs'ın bir devamı ve "Atatürkçülüğün şahlanmasıdır."⁵⁰¹ Devrim dergisi, 12 Mart muhtırasını coşku ile karşılamış, heyecanlı bir şekilde muhtıranın savunuculuğunu yapmış, düşündükleri, hayal ettikleri devrimci, ilerici, sol, Atatürkçü müdahalenin gerçekleştiğini düşünmüş ancak ilerleyen zamanlarda muhtıra sahiplerinin aldıkları kararlar ile yanılığa düştüklerinin farkına varmışlardır. Uzun yıllardır yaptıkları propaganda, kullandıkları söylem metotları, ideolojik kavramlar vd. süreç içerisinde hepsine zarar vermiştir. Kemalist ideoloji, tepeden inmece, asker sevici, müdahale yanlısı, müdahalelerin meşruiyet aracı haline döndürülmüş ve zihinlerde böyle bir algının yerleşmesine sebep olmuştur.

12 Mart müdahalesinin rengi belli olduktan sonra Devrim dergisi tutum değişikliğine gitmiştir. Muhtırayı destekleyen yazıların yerini, hayal kırıklıklarını belirten satırlar almıştır. 6 Nisan 1971 tarihli sayısında Devrim dergisi serzenişini şu şekilde belirtmiştir: *Hükümet programı, sermayeciliği güçlendirmek amacıyla! İdare-i Maslahatçılık ile reform dahi yapılamaz.*⁵⁰² 12 Mart müdahalesi, Devrim dergisinin başından beri çabaladığı ve ümit ettiği anti-kemalist gidişe dur diyebilecek köklü reformların yapıldığı bir müdahale olmamıştır. Avcıoğlu 12 Mart muhtırasının ardından yaşadığı hayal kırıklığını şöyle ifade etmiştir: *Hükümet programı beklendiği üzere, kapitalist yapıları zayıflatmaya ve giderek tasfiyeye yönelmek şöyle dursun, kapitalizmi güçlendirmek amacı gütmektedir. ...anti-emperyalist nitelik taşımaktan uzaktır.*⁵⁰³

2.5.5. Zihinsel Sembolizmin İmgesel Yansıması Atatürk Heykelleri

Türk siyasetinde değişmez, kullanışlı ve meşrulaştırıcı imge Atatürk ve Atatürkçülüktür. Bu çıkarım gerek sağ gerek sol gerek askeri ve gerek İslamcı cenah için değişmez bir realitedir. Atatürkçülüğün bu denli pragmatik amaçlara araç edilmesinden yakınanlar ise durumu çeşitli isimler ile kavramlaştırma yoluna gitmiştir. "Menderes Atatürkçülüğü", "İnönü Atatürkçülüğü", "sözde Atatürkçülük", "rozet Atatürkçülüğü", "Gardırop Atatürkçülüğü"⁵⁰⁴ gibi adlandırmalar ile Atatürk

⁵⁰¹ Muzaffer Karan, "Bu Kaçınıcı Şamar", **Devrim Dergisi**, S.75, 30 Mart 1971.

⁵⁰² **Devrim Dergisi**, S.76, 6 Nisan 1971.

⁵⁰³ Doğan Avcıoğlu, "Oyun İçinde Oyun", **Devrim Dergisi**, S.76, 6 Nisan 1971.

⁵⁰⁴ "Türkiye'de hiç kimse gardırop Atatürkçüsü kadar Atatürkçülüğe zarar vermedi. Hiç kimse gardırop Atatürkçüsü kadar devrimleri kemiremedi. Hiç kimse Türkiye'nin çağdaş medeniyet seviyesine erişmek çabasını gardırop Atatürkçüsü kadar baltalayamadı. İngiliz kumaşında, Fransız kravatında, İskoçya

imgesinin ucundan berisinden çekiştirilip tanınmaz bir hale sokulmasına karşı tepki geliştirilmiştir. Atatürk imgesinin semiyotik yansıması⁵⁰⁵ olan heykeller de yine bu dönemde, 1970’li yıllarda tartışma konusu haline gelmiştir. Anti-Kemalist çizgide ve İslamcı bir yönelimde yayın yapan Hicret gazetesi, bu tartışmanın önemli figürüdür. Gazeteye göre Atatürk heykelleri yapılarak Atatürk putlaştırılmış, tapılacak bir obje halini almıştır. Gazete bu görüşünü desteklemesi için Mao’nun heykelinin yıkılmasını örnek göstermiş ve olayın tanıklarından birinin söylediklerini aktarmıştır. Aktarıma göre bu kişi, Mao heykelinin yıkılması ile beraber Mao yıkılmamıştır, düşünceleri ayakta ancak yıkılan Mao’nun putudur.⁵⁰⁶ Gazete iddiasını güçlendirmek için Atatürkçü kimliği ile tanınan isimlerden de alıntılar yapmıştır. Bunlardan biri Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’dur. Velidedeoğlu’ndan yapılan alıntı şu şekildedir:

“Atatürk’ten çok bahsedilince, birçok çevrelerde sinsi sinsi dişler gıcırıyor, şahısların putlaştırıldığı ileri sürülüyor. Esefle söylemek gerekir ki, 25 yıldan beri gerçek Atatürkçülük ilkelerinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesi yerine, heykeller yapılması, büstler dikilmesi, sosyal ve ekonomik içeriği bulunmayan Atatürk nutukları verilmesi, Atatürk bayramları ve matemleri yapılması olaylarına bu ülkede daha çok yer verilmiştir. Ve bu davranışlar ‘Atatürk’ü putlaştırma’ iddialarına adeta hak verdirecek biçimde sürüp gitmiştir. Böylece Atatürk büstleriyle, heykelleriyle, bayram ve matem günleriyle, Anıtkabir ziyaretleriyle güya unutulmamış, fakat Atatürkçülüğün özü silinmeye, onun açtığı yol, şurasından burasından yer yer aşınmaya başlamış ve böylece bizlere çağdaş uygarlık ve refah yolunu açan büyük devrimin temelleri sarsılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir.”⁵⁰⁷

Atatürk heykelleri konusunun bu şekilde tartışılmasının sebebi, 1970-1980 yılları arasında yapımı gerçekleştirilen 49 Atatürk heykelidir denilebilir.⁵⁰⁸ 10 yıllık süreçte yapımının gerçekleştirildiği yaklaşık 49 heykelin tamamının askeri yönetime mâl

viskisinde, İtalyan şapkasında, Batı medeniyetini başlatıp bitiren zavallı. Bir gardırobun eni boyu ve yüksekliğinde dünyası çizilen entelektüel. ...Milliyetçiliği milliyetsizlerin, Müslümanlığı sahtecilerin elinden kurtarmak gerektiği gibi Atatürkçülüğü Atatürkçülüğün A’sından nasipsiz bu Osmanlı tenperestlerinin dilinden kurtarmak gerekir. Bugün Asya’nın ve Afrika’nın mazlum milletlerinin emperyalizme baş kaldırmasını yeren kişiler, şapka da giyseler, çarşafa karşıda olsalar, yeni yazıya taraftar da olsalar, Atatürkçü sayılmazlar. Onlar devrim hareketlerini gardırop değişikliği sanan zavallılardır.” b kz. İlhan Selçuk, “*Gardırop Atatürkçülüğü*”, **Yön Dergisi**, S. 180, 9 Eylül 1966.

⁵⁰⁵ Atatürk imgesinin zihinlerde var olan gücünden yararlanarak tasarlanan, zihinlerdeki imgeyi pekiştiren ve güçlendiren, gücünü o kaynaktan alan anlamında kullanılmıştır.

⁵⁰⁶ Yazar yok, “*Hala Ölmedi O*”, **Hicret Gazetesi**, 26 Kasım 1979.

⁵⁰⁷ Aynı yer.

⁵⁰⁸ Yaklaşık denilmesinin sebebi, gerek daha önceki dönemlerde ve gerek 70’li yıllarda yapılan Atatürk heykelleri hakkında yeterli veri bulunmamaktadır. Heykellerin dikildikleri yerler zaman içerisinde değişiklik göstermiş, okul, hastane, devlet binaları, meydanlar vb. yerlere heykeller dikilmiştir. Bu heykeller için bir envanter çalışması yapılmamış yahut kayıt tutulmamıştır. b kz. Tekiner, **a.g.e.**, s. 178.

edilmesi mümkün değildir. Kısıtlı bir süre gücü elinde bulunduran askeri yönetimin ardından iktidarın sivillere geçmesiyle beraber de Atatürk heykeli yapımı süreci devam etmiştir. Özetle, Askeri yönetim döneminde sivil yönetim dönemlerinden farklı/yüksek oranda bir heykel artışı tespit edilmemiştir. Gerek sivil ve gerek askeri yöneticiler Atatürk imgesinin faydacı gücünden faydalanmaya devam etmiş ve birbirlerinden bir farklılık göstermemiştir. Gerek Atatürk dönemi gerek tek parti iktidarı ve gerek DP iktidarı döneminde yapılan heykeller ile 1970-1980 döneminde yapılan heykeller nitelik açısından birbirinden farklılık göstermektedir. Önceki dönemlerde yapılan heykellerde, heykeltıraş, kullanılacak malzeme, konumlandırılacak yer, heykelin biçimi vb. meseleler önem arz ederken 70'li yıllarda başlayan furya ile fabrikasyon heykel fetişizmi başlamıştır. Bu fetişizmin zirve nokrasına ulaşması 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası döneme denk gelmektedir.

12 Mart müdahalesi ile 1961 anayasasının sağladığı özgür ortam kısıtlanmıştır denebilir. 12 Mart müdahalesini, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin bir provası, prototipi olarak değerlendiren yazarlar da olmuştur.⁵⁰⁹ Gerçekleşen askeri müdahalelerin bizatihi meşruiyet kaynağı olarak Atatürk imgesinin kullanılmasının alışkanlık haline geldiğinin göstergesinin ürünlerinden olan 12 Mart müdahalesi, dönemin ruhuna uygun olarak Atatürkçülüğü yeni bir formasyona büründürme çabası göstermiştir. Bu dönemin ayırıcı özelliği, Atatürkçülük, müdahaleciler tarafından standart bir kalıba sokulmak ve her kesime bu şekilde kabul ettirilmek istenmiştir. 12 Eylül 1980 döneminde görülen otoriter, ulusçu ve muhafazakâr Atatürkçülüğün temellerine 12 Mart müdahalesinin eylemleri ile harç katılmıştır. Sağ-Sol çatışmalarının tepe noktasına ulaştığı dönemde Atatürkçülük yeniden harmanlanmış, hâkim gücün kontrolünde, mevcut sorunlara deva olarak müdahaleci zihnin yansıması ile yeniden şekillendirilmiştir. Bu şekillendirmenin sembol örneklerinden birisi de Yalova Atatürk anıtıdır.

12 Mart müdahalesi ardından simge heykellerden olan Yalova Atatürk anıtı, Haluk Tezoner tarafından yapılmıştır ve bu anıt, o tarihe kadar inşası tamamlanmış en

⁵⁰⁹ Alev Özkazanç, “Türkiye’de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980’li Yıllarda Yeni Sağ”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1998, s. 181.

büyük Atatürk heykellerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir.⁵¹⁰ Sivil bir kıyafet ile tasvir edilen Atatürk heykelinin altında yer alan şeritte “*Ne mutlu Türküm diyene*” ifadesi yer almaktadır. Atatürk’ün her iki eli de pençe şeklinde işlenmiştir. Bu tasarım daha önceden yapılan Afyon Utku Anıtı ile bu yönden benzerlik taşımaktadır. Bu heykel, koruyucu, hükmeden ve saldırgan bir dil ürününün yansıması olarak tanımlanabilir. Geçmiş yıllarda yapılan Atatürk heykelleri üzerinden toplumsal mesaj verme geleneği bu dönemde de devam ettirilmiş, 12 Mart müdahalesinin ardından yapılan bu sert mizaçlı heykel çalışması ile otoriter devlet imgesi, sert tasvirli Atatürk heykeli imgesi üzerinden topluma yansıtılmıştır yorumu yapılabilir.

Dönemlerin hâkim söylemleri ve görüşleri, kendilerini sembolizm ile değişik çeşitlerde ifade etmiştir. Bu çıkarıma örnek olarak Kayseri’de yapılan Atatürk anıtı verilebilir. 70’li yıllarda Atatürk imgesi, sol literatürde *anti-empyralist* düşünüşte ele alınmıştır. Müdahale sonrası dönemin *egemen mekân temsilinin*⁵¹¹ yansıması ikinci Kayseri Atatürk heykeli olmuştur. Heykel, Kuvayı Milliyeci Atatürk imgesinden ilham alınarak inşa edilmiştir.⁵¹² Şaha kalkmış atın üzerinde kalpağı ile tasvir edilen Atatürk, kılıcını havaya kaldırmış bir vaziyette, adeta savaş meydanında düşmana hücum eder bir görsel yansıtma ile resmedilmiştir.

2.5.6. Devletin İdeolojik Aygıtı: Okullar

Louis Althusser’in ifadesi ile *devletin ideolojik aygıtı*⁵¹³ olan okullar, devletin o dönemki egemen düşüncesi ne ise, bu düşüncüyü kurucu ideoloji üzerinden meşrulaştırarak devşirme yolu ile genç kuşaklara aktarıldığı eğitim ocaklarıdır. Birinci bölümde ilgili başlıkta belirtildiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nde Atatürk, Mustafa Kemal, Gazi isimleri ile toplam 487 okul açılmıştır.⁵¹⁴ Atatürk döneminde 22, Tek parti döneminde 24, DP iktidarı döneminde 46, 27 Müdahalesi sonrasında 71 olan Atatürk, Mustafa Kemal, Gazi isimli okul sayısına 1971 yılından itibaren 1979 yılına kadar 27 okul daha eklenmiştir. 1971-1973 yılları arasındaki dönem için özel bir

⁵¹⁰ Elibal, **a.g.e.**, s. 302-303.

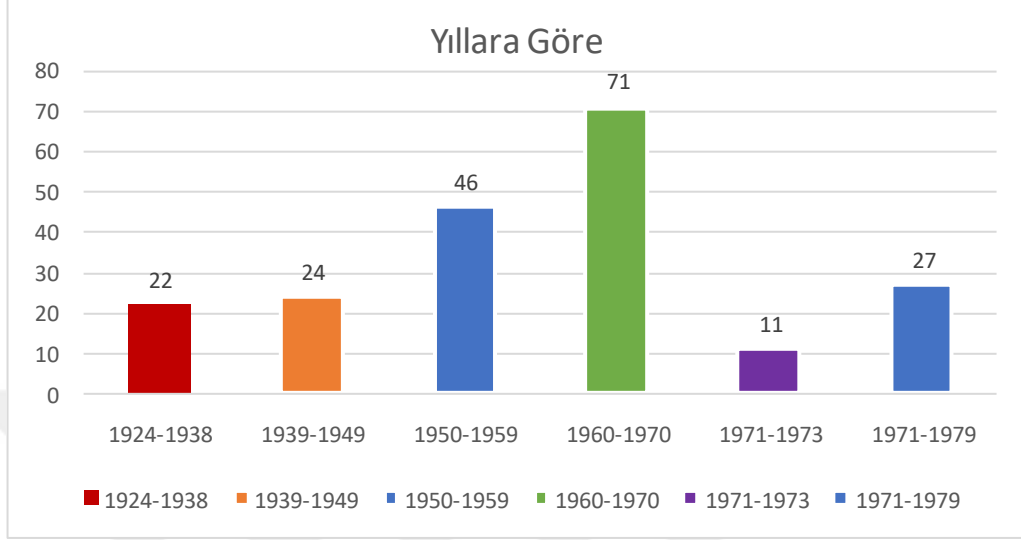
⁵¹¹ Ali Ekber Doğan, **Eğreti Kamusalılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 162.

⁵¹² Tekiner, **a.g.e.**, s. 184.

⁵¹³ Althusser, **a.g.e.**

⁵¹⁴ Millî Eğitim Bakanlığı’nın Okullar ve Diğer Kurumlar veri tabanında yapılan inceleme sonucunda 81 ildeki tüm okullar taranmış ve belirlenen isimlendirmeye sahip okullar listelenmiştir. Dönemsel olarak bu isimler ile adlandırılan okulların sayılarındaki değişim üzerinden bir analiz yapılacağı için veri tabanında yer alan ancak kuruluş tarihi, inşa tarihi, dönüşüm tarihi verilmeyen okullar bu sayıya dahil edilmemiştir.

inceleme yapıldığında ise tespit edilen rakam 11'dir.⁵¹⁵ 1960-1961 yılı arasında açılan okul sayısının 10 olduğu göz önüne alındığında 1971-1973 yılları arasında açılan okul sayısının oranında düşme olduğu tespit edilmiştir.

Grafik-2: Yıllara Göre Atatürk, Mustafa Kemal, Gazi İsimleriyle Açılan Okul Sayıları

27 Mayıs müdahalesi sonrasında kısa süreli CHP koalisyonları bir kenara bırakıldığında 12 Mart müdahalesine değin AP iktidarı mevcudiyetini sürdürmüştür. 1971 Müdahalesi sonrasında Atatürk, Mustafa Kemal ve Gazi isimleri ile açılan okulların sayısında azalma durumu varmış gibi görünse de AP iktidarı süreci ile 71 müdahalesi sonrası süreç bir potada ele alınabilir. Nitekim, 12 Mart müdahalesinde ordu yönetime el koymamış, meclis kapatılmamış, siyasi partiler ve parlamento mevcudiyetini devam ettirmiştir. Klasik anlamda askeri bir müdahaleyi temsil etmeyen 12 Mart müdahalesi nevi şahsına münhasır kimliği neticesinde böyle bir açıklama yapılması elzem olmuştur.

⁵¹⁵ bkz. **Tablo-13**.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİ: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR

Siyasetçilerin sorumsuz davranışları, rejim karşıtı eylem ve söylemleri, silahlı kuvvetlerin mevcut durum ya da oluşturulan durum karşısında yönetime el koyma arzusu Türkiye’de demokratik gelişimin önündeki en büyük engel olmuştur. Gerçekleşen 27 Mayıs müdahalesi toplumsal kamplaşmayı bitirememiş ya da vaat ettiği gibi tüm sorunları çözüme kavuşturamamış, bunu takip eden süreçte 12 Mart 1971 müdahalesi gerçekleşmiş, demokrasi tekrar kesintiye uğramış, hatalı politikalar ve askerinin kışlasında duramaması sebebiyle Türkiye, siyasi kültürünü oturtamamış ve rayında gitmeyen tren 12 Eylül 1980 tarihinde yeniden askerler eliyle durdurulmuş ve farklı bir yola saptırılmıştır. Atatürkçü kimliği ile bilinen Prof. Dr. Emre Kongar, gerçekleşen 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerinde “*birinci derece sorumlu*”⁵¹⁶ olarak siyasetçileri göstermiştir.

Yaşanan her askeri müdahale Türk siyasetini ve demokrasisini ve tabii toplumu farklı bir yöne sevk etmiş, tüm yapı müdahalecilerin düşün dünyalarına göre yeni baştan şekillendirilmiştir. Bu durum demokrasinin gelişip yerleşmesi, toplumun ilerlemesi açısından olumsuz bir süreç olmuştur. Tüm bu askeri müdahalelerde Atatürk’ün pragmatik amaçlara hizmet ettirilmesi de tamiri zor yaralar açmış ve toplumun tüm kesimlerinde derin hasarlar bırakmıştır. Türk siyaset yaşamında en derin kırılmayı ve yol değişimini temsil eden ve Atatürk imgesinin en yoğun şekilde kullanıldığı müdahale kuşkusuz 12 Eylül 1980 müdahalesidir.

3.1. 12 Mart 1971 Müdahalesi Sonrası Türk Siyaseti

12 Eylül müdahalesini daha önceden gerçekleşen 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerinden ayıran temel etken, toplumsal ve ekonomik anlamda köklü bir değişikliği temsil etmesi ve 27 Mayıs müdahalesi ile bina edilen siyasi rejime ve 1961 anayasasına son vermesidir.

12 Mart 1971 müdahalesi ile mevcut olan politikleşmiş ve sendikalaşmış başka bir değişle siyasallaşmış toplumun önüne set çekmek arzulanmıştır. Ancak müdahale sonrası süreç takip edildiğinde gelişmelerin bu arzu neticesinde gerçekleşmediği,

⁵¹⁶ Emre Kongar, **12 Eylül Kültürü**, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 137.

toplumsal muhalefetin ve siyasallaşmış yapıların yön verici niteliklerini korudukları ve sol fikriyatın gücünü muhafaza ettiği sonucu ortaya çıkmıştır.⁵¹⁷

12 Mart müdahalesinin ardından kurulan Nihat Erim hükümeti, görevini 1972 senesine kadar sürdürmüş ve 1972 yılının Nisan ayında hükümet istifa etmiştir. Toplumdaki kamplaşma ve sol hareketlerin gücü devam ederken Nihat Erim hükümetinin ardından Ferit Melen hükümeti kurulmuş ve bu hükümet önceki hükümete nazaran AP ile daha yakın ilişkiler sürdürmüştür.⁵¹⁸ 1973 yılında gerçekleşmiş olan genel seçimler ise partilerin toplum nezdindeki durumlarını ortaya koymuştur. Gerçekleşen seçimlerde Ecevit yönetimindeki CHP %33,3 oranında oy alırken Demirel yönetimindeki AP ise %29,8 oranında oy almıştır. 1969 seçimlerinde yani 12 Mart müdahalesinden önce %46,6 oranında oy alan AP, 1973 seçimlerinde %16,8 gibi büyük bir oy kaybı yaşamıştır. CHP ise 1969 seçimlerinde %27,4 olan oy oranını %5,9 oranında arttırmıştır.⁵¹⁹ CHP oy oranını arttırmasına ve en çok oy alan siyasi parti olması rağmen tek başına hükümeti oluşturabilecek çoğunluğu elde edememiştir. Bu tarihten sonraki süreç Türkiye'nin askeri müdahaleye giden yoldaki ilk basamağı olmuştur. Çünkü bu tarihten itibaren kısa süreli koalisyonlar dönemi başlamış, birbiriyle uyumlu olsun olmasın, ideolojik yakınlığa yahut uzaklığa bakılmaksızın koalisyonlar gerçekleşmiş, partiler arasındaki sürtüşmeler devletin tüm mekanizmasını sarsmış ve kötü gidişi daha da hızlandıran etken olmuştur.

3.2. 12 Eylül 1980 Yılı Öncesinde Yaşananlara Genel Bir Bakış

1973 seçimlerinin ardından sandıktan birinci parti olarak çıkan Ecevit'in CHP'si koalisyon arayışlarına girişmiş ve kendisi görüşleri ile başka bir değişle kurucu ilkeler ile taban tabana zıt bir parti olan Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki MSP (Milli Selamet Partisi) ile koalisyon gerçekleştirmiştir.⁵²⁰ Kurulan koalisyon

⁵¹⁷ Öztan, "Demokrasi Kaybı: Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye'de Askeri Müdahaleler", s. 119-120.

⁵¹⁸ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 376-377.

⁵¹⁹ Bu seçimde dikkatlerden kaçmaması gereken önemli bir nokta ise seçimlere katılım yüzdesidir. 1969 seçimlerinde seçmenin %64,3'ü sandığa giderken 1973 seçimlerinde bu oran %66,8'e yükselmiştir. Katılım oranı yükselmesine rağmen genel itibari ile seçmen kitlesi algısındaki bir şeylerin değişeceği umudu hala zayıftır. Bunun yansımaları olarak seçimlere katılımında artış en az düzeyde gerçekleşmiştir yorumunun yapılması mümkündür. "1950-1977 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri" bkz. <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>. Erişim: 06.02.2019.

⁵²⁰ "MSP, CHP'nin ve Kemalizmin benimsediği her şeyin tam zıddını savunuyordu.", bkz. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s. 261.

henüz tazeliğini korurken yaşanan Kıbrıs sorunu toplumsal bir kenetlenmeyi beraberinde getirmiştir.⁵²¹ Ecevit-Erbakan koalisyonunun başarılı bir Kıbrıs harekâtı gerçekleştirmesi, koalisyon lideri Ecevit'i halk kahramanı konumuna yükseltmiştir. Oluşan bu toplumsal algı gerek koalisyon ortağı olan MSP'yi ve gerekse diğer sağ partileri huzursuz etmiştir. Bülent Ecevit, oluşan kamuoyu ve artan popülaritesine güvenerek ve MSP ile yaşadığı koalisyon sorunları sebebiyle erken seçime gitmek amacıyla hükümetin istifasını sunmuştur. Bu kararıyla Ecevit bir erken seçimin gerçekleşeceğini ve toplum nezdinde oluşan “Karaoğlan Ecevit”, “halk kahramanı Ecevit” algısından yararlanarak tek başına iktidara geleceğini hesap etmiş ancak diğer sağ partilerin yükselen Bülent Ecevit popülaritesinden çekinerek erken seçime gitmek yerine kendi aralarında koalisyona yönelmeleri Ecevit'in planlarının suya düşmesine ve CHP'nin iktidarı kaybetmesine sebep olmuştur. Bu istifa birçok kesim tarafından büyük bir hata olarak değerlendirilmiş ve MC (Milliyetçi Cephe) hükümetlerinin yolunu açan ve 12 Eylül müdahalesine giden yolun bir basamağı olarak yorumlanmıştır.⁵²²

Ecevit hükümetinin istifasının ardından AP, MSP, MHP, CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) gibi partilerden gelen milletvekilleri ile MC koalisyonu kurulmuştur.⁵²³ Demirel'in liderliğinde kurulan koalisyon, MHP ve MSP'ye sunulan pek çok imtiyaz ile gerçekleşmiş ve ayakta kalmaya çalışmıştır. 1977 seçimlerine kadar mevcudiyetini sürdüren koalisyon döneminde devlet kademelerinde kadrolaşma gerçekleştirilmiş, koalisyon ortaklarının fikirdaşları/partidaşları kendilerine kamuda yer edinmiştir.⁵²⁴

Bu süreç içerisinde 1977 yılına kadar Bülent Ecevit popülaritesinden bir şey kaybetmezken toplumsal olaylar, dönemsel ifade ile “anarşi” artarak devam etmiş ve ekonomik problemler içinden çıkılmaz bir hal almıştır.⁵²⁵ 1977 seçimlerine sosyal, politik ve ekonomik olarak böyle bir çerçevede gidilmiştir. 1977 senesinin 5

⁵²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Ömer Atagenc, **1960-1980 Dönemi Türkiye Solunun Kıbrıs Politikası**, Detay Yayıncılık, Ankara 2018, s. 221-231.

⁵²² Zürcher, **a.g.e.**, s. 377.

⁵²³ Partiler arasında sürtüşme had safhadadır. AP lideri Süleyman Demirel'in “*Millet CHP'nin hesabını görmedikçe huzur yüzü görmek zordur.*” Söylemi buna örnek gösterilebilir. bkz. **Milliyet Gazetesi**, 01.02.1977; “*Demirel: Millet Ülkeyi Sola Teslim Etmez*”, **Milliyet Gazetesi**, 24.05.1977; “*Isparta'da AP'liler ile MSP'liler Çatıştı*”, **Milliyet Gazetesi**, 26.05.1977.

⁵²⁴ Zürcher, **a.g.e.**, s. 378.

⁵²⁵ “*Ecevit Silahlı Saldırıya Uğradı*”, **Milliyet Gazetesi**, 27.04.1977; “*Şiran'da da Ecevit'e Saldırıldı*”, **Milliyet Gazetesi**, 28.04.1977

Haziran'ında gerçekleşen seçimlerde Ecevit'in CHP'si oy patlaması yaşamış ve geçerli oyların %41,4'ünü almıştır. Demirel'in AP'si de 1973 seçimlerine göre oyunu yükseltmiş ve geçerli oyların %36,9'unu hanesine yazdırmıştır. İslamcı kimliği ile siyaset yapan ve kendisine taban edinen MSP %8,6 oranında oy alırken MHP ise %6,4 oranında oy almıştır.⁵²⁶ CHP oylarını yükseltmesine ve geçerli oyların yarısına yakın sayılabilecek bir oy almasına rağmen tek başına iktidar olma imkânını yakalayamamış ve bu şartlarda ülke yeniden koalisyon hükümeti dönemine girmiştir.⁵²⁷ CHP'nin yanında AP'nin de oylarında artış olması siyasal bir açmaz yaşanmasına sebep olmuştur. Ecevit'in koalisyon kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlanırken Demirel liderliğindeki AP'nin koalisyon arayışları başarılı olmuş, ikinci MC hükümeti olarak anılan koalisyon hükümeti kurulmuştur.⁵²⁸ MC hükümeti ilkinde olduğu gibi ikincisinde de başarısızlıkla nihayetlenmiş, partiler arası milletvekili alışverişleri, parti içi yaşanan çıkar çatışmaları⁵²⁹ neticesinde kısa süreli koalisyonlar süreci yaşanmıştır. Bu gelişmelerin yansımaları, gergin, kamplaşmış ve ekonomik sorunlar yaşayan toplumun her hücresinde hissedilmiştir. İkinci MC koalisyonunun dağılmasının ardından⁵³⁰ AP'den kopan bağımsız milletvekilleri ile beraber⁵³¹ Ecevit hükümeti kurulmuş,⁵³² anarşi oranı artarak devam etmiş, toplumun belli kesimlerini tahrik eden

⁵²⁶ Seçimlere katılım oranı 1969 ve 1973 seçimlerine göre yükseliş göstermiştir. 1977 seçimlerinde seçmenin %72,4'ü sandığa gitmiştir. CHP'nin oylarını çok yüksek oranda arttırması, yaşanan ekonomik daralma ve Ecevit'in söylemlerinin kendisine taban bulması gerek seçmen katılımının oranının artmasında ve gerekse CHP'nin oylarını yükseltmesinde etkili olmuştur. bkz. "1950-1977 Yılları arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri", <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>. Erişim: 06.02.2019.

⁵²⁷ "Erbakan, Ecevit'in Önerilerini Reddetti", **Milliyet Gazetesi**, 18.06.1977; "Demirel, Ecevit'in Tüm Önerilerini Reddetti", **Milliyet Gazetesi**, 20.06.1977; "Reddedildi, Ecevit, derhal Cumhurbaşkanı'na giderek istifasını verdi", **Milliyet Gazetesi**, 04.07.1977.

⁵²⁸ "Yeni Hükümet Göreve Başladı", **Milliyet Gazetesi**, 22.07.1977; "Koalisyon Onaylandı", **Milliyet Gazetesi**, 02.08.1977.

⁵²⁹ "AP Grubu'nda Hükümet Sert Bir Dille Eleştirildi", **Milliyet Gazetesi**, 27.10.1977; "Demirel: AP Grubunun Çoğunluğu İsterse Hükümetten Çekiliriz.", **Milliyet Gazetesi**, 29.10.1977; "2 Milletvekili Daha AP'den İstifa Etti.", **Milliyet Gazetesi**, 15.12.1977; "Mecliste MC'nin sayısı 220'ye Düştü. İşgüzar ve İnkaya'da AP'den İstifa Etti." **Milliyet Gazetesi**, 16.12.1977; "AP'den Dün İki İstifa Daha Oldu.", **Milliyet Gazetesi**, 21.12.1977.

⁵³⁰ "1977 ile Birlikte MC de Bitti.", **Milliyet Gazetesi**, 01.01.1978.

⁵³¹ Güneş Motel olayı "Demirel: Koltuk İkrarı ile Kurulan Hükümet Hayretmez", **Milliyet Gazetesi**, 24.12.1977.

⁵³² "Görev Ecevit'te", **Milliyet Gazetesi**, 02.01.1978; "3. Ecevit Hükümeti Dün Kuruldu.", **Milliyet Gazetesi**, 06.01.1978; "Ecevit Hükümeti Meclis'ten Güvenoyu Aldı.", **Milliyet Gazetesi**, 18.01.1978.

olaylar meydana gelmiş,⁵³³ bu hükümette kısa ömürlü olmuştur.⁵³⁴ 2 Ocak 1978 tarihinde kurulan Ecevit hükümeti 17 Ekim 1979 tarihinde son bulmuştur. Bu tarihten 12 Eylül 1980 tarihine kadar Demirel hükümeti yönetime geçmiştir.⁵³⁵

3.3.Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık

4 yıllık bir zaman hem siyaset için hem tarih için çok kısa bir süreyi temsil ederken Türk siyasetinde 1973-1977 yılları arasındaki 4 yıllık süreçte 2 kez seçime gidilmiş, yedi farklı hükümet kurulmuştur. Hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek oyu alamadığı için koalisyon kurulması normal bir işleyiş olsa da bu kısa süre içerisinde bu kadar çok hükümetin oluşturulması siyasi ve ekonomik çalkantıyı beraberinde getirmiştir. 1970’li yılların ortalarından itibaren sağ seçmen AP-MHP-MSP gibi üç parti ile temsil edilme şansına sahipken sol seçmen için tek seçenek Bülent Ecevit liderliğindeki CHP olmuştur. 1974 yılından 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar geçen sürede kurulan hükümetler şöyle sıralanabilir:

Tarih Aralığı	Hükümet
28 Ocak 1974 – 17 Kasım 1974	Birinci Ecevit Hükümeti
17 Kasım 1974 – 31 Mart 1975	Sadi Irmak Hükümeti
31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977	Dördüncü Süleyman Demirel Hükümeti
21 Haziran 1977 – 21 Temmuz 1977	İkinci Bülent Ecevit Hükümeti
21 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978	Beşinci Süleyman Demirel Hükümeti
5 Ocak 1978 – 12 Kasım 1979	Üçüncü Bülent Ecevit Hükümeti

⁵³³“Sivas’ta 1000’den Fazla İşyeri ve Bina Tahrip Edildi, 5 Ölü 92 Yaralı Var.”, **Milliyet Gazetesi**, 04.09.1978; “Elâzığ, İstanbul ve Adana’da 7 Kişi Öldürüldü.”**Milliyet Gazetesi**, 07.09.1978; “TİP’li 6 Genç Öldürüldü.”, **Milliyet Gazetesi**, 10.10.1978; “Prof. Karafakıoğlu Sokakta Öldürüldü.”, **Milliyet Gazetesi**, 21.10.1978; “Kahramanmaraş’ta 28 Kişi Öldü, Yüzlerce Yaralı Var.”, **Milliyet Gazetesi**, 24.12.1978; “6 Sıkıyönetim Mahkemesi Kuruldu.”, **Milliyet Gazetesi**, 28.12.1978; “Abdi İpekçi Öldürüldü.”, **Milliyet Gazetesi**, 02.02.1979.

⁵³⁴“Demirel: Ülkeye İstirap Veren Bu Hükümet Tükendi.”, **Milliyet Gazetesi**, 02.04.1978; “Muhalefet Meclis’e Gelmiyor.”, **Milliyet Gazetesi**, 19.09.1978; “CHP’den 3 Milletvekili İstifa Etti.”, **Milliyet Gazetesi**, 24.04.1979; “Devlet Bakanı Septioğlu ve İnkaya AP’ye Geçti.”, **Milliyet Gazetesi**, 19.06.1979; “Ecevit Çekiliyor.”, **Milliyet Gazetesi**, 16.10.1979; “Ecevit: Çekildim. Görev Demirel’indir.”, **Milliyet Gazetesi**, 17.10.1979.

⁵³⁵“Görev Demirel’de”, **Milliyet Gazetesi**, 25.10.1979.

12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980	Altıncı Süleyman Demirel Hükümeti
-------------------------------	-----------------------------------

Tablo-8: 1974-1980 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler⁵³⁶

Kısa bir sürede bu kadar çok koalisyonunun kurulup yıkılması, partiler arası yaşanan çekişme, ülkeyi ve siyaseti bir açmaza sürüklemiştir. 1974 senesinde Bülent Ecevit'in dönemselsel popülaritesine güvenerek gerçekleşen beklenmeyen istifası sonrasında Ecevit'in planladığı şekilde erken seçim gerçekleşmemiş ve hükümet el değiştirerek MC koalisyonu yönetime geçmiştir. Bu gelişme 12 Eylül müdahalesine giden yolda döşenen ilk taş olarak yorumlanmıştır. Kemal Anadol gerçekleşen bu istifayı büyük bir hata olarak nitelerken, 12 Eylül müdahalesinin gerçekleşmesine yol açan sebeplerin bu istifa sonucunda kurulan MC hükümeti ile girilen aşama olduğunu belirtmiştir.⁵³⁷

31 Mart 1975 tarihinde kurulan MC hükümeti, Türk siyasetinde yaşanan tıkanmayı başka bir deyişle mevcut olan hükümet krizini çözmüş olsa da toplumda var olan kamplaşmayı bitirememiş, bütünleştirici bir siyaseti, çoğulcu demokrasi anlayışını takip etmemiş, güçlü olan ve yükselişini sürdüren sol fikriyata karşı cephe almıştır. Taha Akyol, MC hükümetinin bu ayrıştırıcı politikasını şu şekilde özetlemiştir:

“MC kurulurken, bütün Türkiye'nin partisi olma, tansiyonu düşürmek gibi bir rasyonellikle değil, Ecevit ile birlikte yükselen solu durdurmak, solun karşısında bir baraj oluşturmak gibi negatif bir duyguyla kurulmuştur. Dolayısıyla yükselen solun peşindeki milyonlar bu hükümeti kendisine karşı düşman olarak görmüştür. MC'nin temel hatası cephe olmasıydı. Cephe mantığı ile hareket etmesiydi.”⁵³⁸

Demirel hükümetinin takip ettiği siyasetin, Menderes hükümetinin uyguladığı “Vatan Cephesi” uygulamalarını andıracağı söylenebilir. Sol görüşlü yahut muhalif yurttaşların dışlanması, mücadele edilmesi gereken kişiler olarak görülmesi başka bir deyişle bahçeden ayıklanması gereken ayırık otu muamelesi gösterilmesi toplumsal barışı, toplumsal kucaklaşmayı, siyasi huzuru gerçekleştirilmemiş aksine tamiri zor derin yaralar açılmasına sebep olmuştur.

⁵³⁶ Davut Dursun, **12 Eylül Darbesi – Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler-**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2005, s. 17-18.

⁵³⁷ Kemal Anadol, **12 Eylül Günleri**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1987, s. 240.

⁵³⁸ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila, Rıdvan Akar, **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, 6. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s. 37-38.

Toplumsal ayrışmanın, anarşinin ve ekonomik bunalımın tepe nokrasına ulaştığı dönemde 1977 seçimlerine gidilmiştir. Koalisyon dönemine son verilmesi, kısa süreli hükümet denemelerinin sonunun geleceği umuduyla girilen seçimlerde CHP %41,4 gibi yüksek bir oy almasına rağmen AP'nin de oylarını arttırması sonucunda tek başına hükümet oluşturma umutları sona ermiş, tekrardan koalisyonlar devri açılmıştır. Siyasi istikrarsızlık, ekonomik çıkmaz yanında 12 Eylül müdahalesinin en güçlü gerekçesi, toplumda olan ayrışma ve yaşanan anarşi ve şiddet olayları olmuştur. TBMM'nin hazırladığı rapora göre Türk milleti, yaşanan siyasi ve ekonomik kriz dolayısıyla kurtarıcı olarak askerden bir hareket beklemekte, yaşanan “kardeş kavgasına” askerinin çözüm getireceğine inanmaktadır.

“Anarşik olaylar, enflasyon, döviz darboğazı, işsizlik, mezhep çatışmaları, hayat pahalılığı, kıtlıklar, işyeri anlaşmazlıkları, grevler ve bürokratik kurumların politize olmasına bağlı olarak oluşan bu karmaşık yapıda, toplum nezdinde bir kurtarıcı olarak 12 Eylül darbesinin ortaya çıktığı analizi yapılabilir. 12 Eylül 1980 darbesi, toplumu; görünürde var olan “kaos toplumunu” oluşturan ekonomik, sosyal, siyasi sorunların hiçbirine çözüm bulamayan iflas etmiş parlamenter rejimin ‘haklı’ alternatifi olarak görmek zorunda bırakılmıştır. Bu nedenle, darbeye bir direniş olmadığı gibi, büyük çoğunluk, darbe liderlerini, ülkenin yeni liderleri olarak kısa sürede benimsemiştir.”⁵³⁹

1970’li yıllar için “anarşi” olağan bir eylem halini almıştır denilebilir.⁵⁴⁰ Benimsenen ve uygulanan ayrıştırıcı politikalar, çözüm getirilemeyen ekonomik sıkıntılar neticesinde gerilen toplum huzura kavuşamamış ve 1977 senesi siyasi şiddet ve anarşinin zirveye ulaştığı yıllar olarak tespit edilmiştir. 1977 senesinde gerçekleşen olaylarda 231 vatandaş hayatını kaybederken kayıp sayısı her geçen sene artmış, 1978 yılında 832’ye, 1979’da 898’e, Eylül 1980’e kadar ise 2812’ye çıkmıştır.⁵⁴¹ Siyasi liderler miting yapamaz duruma gelmiş, neredeyse gerçekleşen her mitingde bir olay yaşanmış, liderler saldırıya uğramıştır. 1977 yılının 1 Mayıs’ında gerçekleşen Taksim kutlamaları, en kanlı anarşi eylemlerinden biridir ve tarihe “Kanlı 1 Mayıs” olarak geçmiştir. DİSK tarafından organize edilen işçi bayramı kutlamalarına düzenlenen

⁵³⁹ TBMM, **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu**, C.1, Kasım 2012, s. 618.

⁵⁴⁰ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 200.

⁵⁴¹ Hür, **a.g.e.**, s. 99.

saldırı ve meydana gelen kargaşa neticesinde 34 kişi hayatını kaybetmiştir.⁵⁴² Kanlı 1 Mayıs'ın ardından kısa bir süre sonra da CHP lideri Bülent Ecevit'e Çiğli Havalimanı'nda bir suikast gerçekleştirilmiştir.⁵⁴³ Benzer şekilde 1975 tarihinde Süleyman Demirel'de saldırıya uğramıştır.⁵⁴⁴ 1980 müdahalesine giden süreçte toplumun tüm hassas damarlarına basılmış, Alevi-Sünni çatışması kışkırtılmış, toplumda yer edinmiş isimlere suikastlar düzenlemiştir. Kahramanmaraş⁵⁴⁵ ve Çorum gibi yerlerde Alevilere karşı gerçekleştirilen kıyımlar gerilimi tırmandırırken⁵⁴⁶, Milliyet gazetesi yazarı Abdi İpekçi'nin suikast sonucunda öldürülmesi, Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay, sendikacı Kemal Türkler, Nihat Erim gibi isimlere suikastlar düzenlenmesi ve katledilmeleri önüne geçilemez bir sürecin göstergesidir.⁵⁴⁷ Çatışmalar ile geçen 1977 yılının ardından 1978 yılı da akan kanın durmadığı, suikastların önüne geçilemediği, kamplaşmanın derinleştiği ve ekonominin iyice kötüleştiği bir sene olmuştur.

Sol-Atatürkçü fikirleri ile tanınan İstanbul Üniversitesi akademisyenlerinden Server Tanilli'ye suikast düzenlenmesi 1978 yılının önemli olaylarından biridir.⁵⁴⁸ Server Tanilli bu suikastın ardından felçli kalmıştır. Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğinin hazırladığı rapora göre 1978 yılının ilk ayında gerçekleşen anarşi eylemlerinde 51 kişi hayatını kaybetmiş, 129 bombalama ve 20 soygun eylemi gerçekleşmiştir.⁵⁴⁹ 1978 senesinde suikasta uğrayan isim sadece Akademisyen Server Tanilli olmamış, Ankara'da Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz, 24 Mart günü uğradığı suikast sonucunda katledilmiştir.⁵⁵⁰ 1978 yılının anarşi eylemlerinden belki de en çok ses getireni 7 TİP'li öğrencinin evlerinde katledilmeleri olmuştur. Günümüzde dahi

⁵⁴² **Milliyet Gazetesi**, 2.05.1977.

⁵⁴³ **Milliyet Gazetesi**, 30.05.1977.

⁵⁴⁴ "Demirel Yumruklandı. Burun Kemiği Kırıldı.", **Milliyet Gazetesi**, 14.03.1975

⁵⁴⁵ Kahramanmaraş'ta bir sinemaya konulan bomba ile başlayan olaylar bölgede Alevi-Sünni gerilimini zirveye çıkartmıştır. Bu süreçte yüzlerce insan katledilmiştir. Sokağa çıkma yasağı olmasına rağmen dönem gazetelerinden öğrenildiği üzere katliamlar devam etmiştir. bkz. **Milliyet Gazetesi**, 24 Aralık 1978. Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği verilerine göre 19 Aralık 1978 tarihi ile 26 Aralık 1978 tarihleri arasında devam eden olaylarda 500 ev yakılıp yıkılmış ve 109 kişi hayatını kaybetmiştir. bkz. Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, s. 52.

⁵⁴⁶ "Bir mezhebin mensupları bir başka mezhebin mensuplarınca katledilmişti.", Üskül, **Siyaset ve Asker**, s. 274.

⁵⁴⁷ Lale Şıvgın Dündar, "12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük", **Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara 2016, s. 25.

⁵⁴⁸ **Milliyet Gazetesi**, 8 Nisan 1978.

⁵⁴⁹ Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, s.33.

⁵⁵⁰ **Milliyet Gazetesi**, 25 Mart 1978.

(2020) akisleri olan bu hadisede 7 TİP üyesi öğrenci, telle boğulup başlarından vurularak katledilmiştir ve bu olay “Bahçelievler Katliamı” olarak kayıtlara geçmiştir.⁵⁵¹ Akademisyenlere, Cumhuriyet Savcılarına karşı gerçekleştirilen suikastlar ve sağ-sol, Alevi-Sünni denilerek ayrıştırılan kitleler, katledilen gençlerin gölgesinde 1979 senesine girilmiş ve 1979 senesinin ilk aylarında Türkiye yeni bir suikast ile yeni yıla girmiştir. Atatürkçü kimliği ile tanınan, demokrasi, düşünce özgürlüğü temalı yazılar kaleme alan gazeteci Abdi İpekçi’ye suikast düzenlenmiş ve Abdi İpekçi hayatını kaybetmiştir.⁵⁵² Anarşi ve suikastlar toplum ve siyaset için olağan bir eylem halini almış, gazetelerde hemen her gün cinayet, bombalama gibi eylemlerin haberleri yer almıştır. 1980 senesi de akan kanın durmadığı ve hemen her kesimden herkese sıçrayan bir kaos ortamı senesi olmuştur. Bu süreçte tarafsız kalmak gibi bir durum söz konusu olmamakla beraber kitleler bir taraf seçmeye zorlanmış adeta itilmiştir. Çorum’da Alevi-Sünni çatışması tekrar alevlendirilmeye çalışılmış, Komünistler camileri yakıp yıkıyorlar söylemleri ile halk galeyana gelmiş ve bu taşkınlığın sonucunda 57 kişi hayatını kaybetmiştir.⁵⁵³ Toplumun tüm katmanları yaşanan anarşiden, katliamlardan, suikastlardan yılmış, art arda gelen olumsuzluklar ve yaşanan trajediler insanların usanmasına sebep olmuştur. DİSK’in kurucusu Kemal Türkler’in katledilmesinin ardından “Bitsin Artık” manşeti ile çıkan Milliyet Gazetesi, toplumdaki mevcut duygu durumunun dışavurumunu gerçekleştirmiştir.⁵⁵⁴ Cinayetler ve suikastlar sağ-sol ayrımı olmadan devam etmiş, Malatya ölkü ocakları eski başkanı Mürsel Karataş İstanbul’da, Fedai dergisi sahibi MHP’li yazar Kemal Fedai Coşkuner İzmit’te, MHP genel başkan yardımcısı Gün Sazak⁵⁵⁵ MHP Gaziosmanpaşa ilçe başkanı Ali Rıza Altınok evinde kızıyla birlikte katledilmiştir.⁵⁵⁶ 1979 yılının sonlarında ekonomik kriz dalga boyunu yükseltmiş, siyasi istikrarsızlık ile ekonomi üzerindeki yük daha da artmıştır. Gerek toplumun tabakaları ve gerek sermaye sınıfı yaşanan siyasi ve ekonomik bunalım karşısında zor duruma düşmüş, temel tüketim ürünlerinin bulunamaması ya da sınırlı sayıda mevcut olması, karaborsa ve kuyruklar

⁵⁵¹ **Milliyet Gazetesi**, 10 Ekim 1978.

⁵⁵² **Milliyet Gazetesi**, 2 Şubat 1979.

⁵⁵³ **Milliyet Gazetesi**, 5 Temmuz 1980.

⁵⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, 23 Temmuz 1980.

⁵⁵⁵ 27 Mayıs 1980 tarihinde.

⁵⁵⁶ **Hürriyet Gazetesi**, 12.09.2015, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/12-eylul-darbesinin-oncesi-ve-sonrasinda-yasananlar-30054684>, Erişim: 16.03.2020.

toplumsal bunalımı arttıran etkenler olmuştur. İktisatçı Prof. Dr. Korkut Boratav'ın yorumu ile Ecevit yönetimindeki CHP'nin son aylarını “*fili bir iç savaş ortamı*” olarak niteleyenler haksız sayılmamalıdır. Prof. Dr. Korkut Boratav'a göre Ecevit, bu şartlar altında yönetimi Demirel'e devretmiştir. Demirel hükümeti ise ekonomik kalkınmayı ve istikrarı gerçekleştirmesi için Turgut Özal ismini yetkilendirmiştir. Bu tarihten itibaren Turgut Özal bulunduğu makamlar ve ilerleyen tarihlerde ki parti başkanlığı, başbakanlık gibi görevlerle Türk ekonomisine yön veren isim olmuştur.⁵⁵⁷

Siyasetin, içine düştüğü girdaptan çıkamaması, toplumsal yaraların sarılamaması, ekonominin rayına oturtulamaması ve bitmeyen anarşi ile Türk siyaseti yeni bir askeri müdahaleye doğru sürüklenmiştir.

3.4.12 Eylül 1980 Müdahalesi

Türk siyasi tarihinde gerçekleşen askeri müdahaleler içerisinde tahrip gücü en yüksek, yıkıcı ve dönüştürücü etkisi en fazla olan ve Atatürk imgesinin meşruiyet aracı olarak en çok kullanıldığı ve yıpratıldığı askeri müdahale 12 Eylül 1980 askeri müdahalesidir. Yukarıda sıralanan olgular neticesinde gerçekleşen müdahalenin tamamen iç dinamikler etkisiyle gerçekleştiğini düşünmeyen, dış etkenlerin ve özellikle ABD'nin dış siyasetinin ve bölgesel çıkarlarının, gerçekleşen bu müdahalenin gerçekleşme amacı olduğunu belirten kalemler olmuştur. 12 Eylül müdahalesine giden yolun taşlarının döşenmesinde ABD'nin ve bazı batılı ülkelerin etkisinin olduğunu belirten isimlerden biri Bülent Ecevit'tir. Ecevit:

“Bazı üst düzey sermaye gruplarının önde gelenleri Washington'a gitmişler veya çağırılmışlar. Ve orada Brzezinski, o sırada Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı veya bir önde gelen üyesi ABD'de. Bağırmiş, çağırmiş, siz böyle bir başbakanı nasıl başınızda tutarsınız diye. Ve onun hemen ardından da o sermaye gruplarından, çevrelerinden bizim hükümetimizi düşürmeye yönelik paralı duyurular gelmiş oldu.”⁵⁵⁸

Gazeteci Cüneyt Arcayürek'in aktarımına göre de Ecevit, ABD'nin bölgesel çıkarlarına hizmet anlamı taşıyan bazı eylemlere karşı olumsuz cevap verdiği için ABD tarafından hükümetin düşürülmesine yönelik eylemlerde artış olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁹ Benzer şekilde Ecevit'in istifası sonrasında kurulan Demirel hükümeti

⁵⁵⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 19. Baskı, İmge Kitabevi, Nisan 2014, s. 145-147.

⁵⁵⁸ Birand, Bila, Akar, **a.g.e.**, s. 97.

⁵⁵⁹ Cüneyt Arcayürek, **Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979**, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 371-375.

de ABD ile anlaşmazlıklar yaşamış, Süleyman Demirel, ABD yönetiminin özel önem gösterdiği “Hızlı Müdahale Gücü” kuvvetlerine Türkiye’de üs sağlanmasına onay vermemiştir.⁵⁶⁰ Bu ve bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla beraber sonuç olarak 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin gerçekleşmesinde sadece iç dinamiklerin etkili olduğunu söylemek eksik ve hatalı bir çıkarım olur. Kurulan Yeni Dünya Düzeni, değişen ekonomik felsefeler Türkiye’nin siyaset sahnesindeki rolünü değiştirmiş ve bu role uygun kıyafet ise askeri müdahale eliyle ülkeye giydirilmiştir denilebilir.

Sağ-Sol tabanlı anarşi eylemleri sürekli yükselen bir grafik sergilemiştir. 1980 senesine girildiğinde Demirel yönetimindeki AP iktidarı yaşanan kaos karşısında kifayetsiz kalmış, mevcut sorunlara çözüm üretememiş ve siyasetin, ekonominin zincirleri boşalmıştır.⁵⁶¹ Mevcut durum karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri de hoşnut kalmamış, zihinlerde, toplumun olası bir askeri müdahale karşısındaki tutumunun olumlu olacağı düşüncesi belirmiştir.⁵⁶² Silahlı kuvvetler üst kademesi 1979 senesinde, zihinlerde beliren düşünce ile bir uyarı mektubu yayınlamıştır. Genelkurmay Başkanlığı mevkiinde bulunan Kenan Evren, dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile yaptıkları olağan görüşmede kendisinin ve diğer kuvvet komutanlarının⁵⁶³ imzalarının bulunduğu uyarı mektubunu Cumhurbaşkanı Korutürk’e sunmuştur. Mektup genel itibariyle Silahlı kuvvetlerin hassasiyetlerini belirtir bir bildiri niteliği taşımaktadır. Komünist söylemlerden, irticai isteklerden, toplumda yaşanan anarşiden serzenişte bulunmuş ve toplumsal bütünlüğün bozulduğunun ve kamplaşmaların altı çizilmiştir. Atatürk milliyetçiliği ve Atatürkçülük üzerine bina edilen mektupta çıkar yol olarak Atatürkçülük gösterilmiştir. Yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlerin ardından Silahlı Kuvvetlerin siyasi partilere verdiği bu mektup, askeri müdahalenin gerçekleşebileceği yönündeki kanıyı güçlendirmiştir.⁵⁶⁴ Bu gelişmelerin ardından görev süresi dolan

⁵⁶⁰ Ahmad, a.g.e., 207.

⁵⁶¹ İhsan Karlı, **Türk Basınında Milletvekili Seçimleri**, Volga Yayıncılık, Kocaeli, 2014, s. 173.

⁵⁶² Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s. 212.

⁵⁶³ Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Uluşu, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun.

⁵⁶⁴ Şıvgın, a.g.e., s. 45.

Fahri Korutürk yerine kimin Cumhurbaşkanı olacağı yönündeki oylamalar krize⁵⁶⁵ dönüşmüş, gerçekleşen 115 tur sonunda Cumhurbaşkanı seçilememiş, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine değin İhsan Sabri Çağlayangil Cumhurbaşkanlığına vekalet etmiştir.⁵⁶⁶ Prof. Dr. Sina Akşin, Cumhurbaşkanı seçememe krizinin 12 Eylül 1980 müdahalesine giden yolda önemli bir basamak olduğunu belirtmiştir. Prof. Dr. Sina Akşin:

“12 Eylül darbesinin yapan Evren’in darbe gerekçesi olarak andığı bir nokta da Fahri Korutürk’ün Nisan 1980’de görev süresini doldurması üzerine TBMM’nin 12 Eylül 1980’e değin, sayısız seçim yapmasına rağmen, yerine bir Cumhurbaşkanı seçememesiydi. Bu tam bir rezalete dönüşmüştü. AP ile CHP bir türlü uygun bir cumhurbaşkanı üzerinde anlaşamıyorlardı. Cumhurbaşkanlığı vekaletini senato başkanı AP’li İhsan Sabri Çağlayangil yürüttüğü için uzlaşmamak AP’nin işine geliyordu. Zaten iki parti uzlaşmamayı şiar edinmişlerdi.”⁵⁶⁷

Silahlı Kuvvetler, mevcut ekonomik durum ve toplumsal anarşi yanında siyasi partilerin bazılarının temel siyasalarına karşı tavır takınmıştır. Örneğin hükümet ortağı durumunda olan MSP’nin söylem ve eylemleri laiklik karşıtı, radikal bir anlayış olarak görülmüştür.⁵⁶⁸ Cumhurbaşkanı seçilememeye gerilimin yanında İslamcı MSP ile Kenan Evren arasındaki gerilim dönemin önemli olaylarından. Necmettin Erbakan’ın 30 Ağustos 1980 yılındaki Zafer Bayramı kutlamalarına katılmaması, Anıtkabri ziyaret etmemesi şeklindeki tutumlarının yanı sıra 6 Eylül 1980 tarihinde Konya’da gerçekleştirilen Kudüs’ü Kurtarma Mitingi, Evren ve Erbakan arasındaki iplerin gerginliğini zirve noktasına ulaştırmıştır. Gerçekleşen bu mitingde laik Cumhuriyete karşı şeriat düzeni talep edilmiş ve İstiklal marşının söylenmesi kabul edilmemiştir.⁵⁶⁹ Zürcher, gerçekleşen bu mitingin 6 gün sonrasında 12 Eylül müdahalesinin gerçekleşmesinin tesadüf olmadığını, radikal şeriatçı söylem ve eylemlerin bu müdahalenin en temel gerekçesi olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.⁵⁷⁰

12 Eylül 1980 müdahalesi sabah saat 04 itibari ile gerçekleşmiştir. Müdahalenin yaklaşık 1 saat öncesinde müdahale hazırlıkları tamamlanmış, TRT,

⁵⁶⁵ “Fahri Korutürk’ün görev süresinin dolmasının ardından meclisin bir Cumhurbaşkanı seçmeyi becerememesi durumu daha da kötüleştirmişti.”, bkz. Kemal Karpat, **a.g.e.**, s. 265.

⁵⁶⁶ Birand, Bila, Akar, **a.g.e.**, s. 111.

⁵⁶⁷ Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 273.

⁵⁶⁸ Şıvgın, **a.g.e.**, s. 47.

⁵⁶⁹ Şıvgın, **a.g.e.**, s. 49.

⁵⁷⁰ Zürcher, **a.g.e.**, s. 391.

PTT, İçişleri bakanlığı gibi stratejik noktalar müdahaleciler tarafından ele geçirilmiştir. Bayrak harekâtı adı verilen eylem planı ile Türk Silahlı Kuvvetleri bir kez daha Türk demokrasisine müdahale etmiş ve yönetime el koymuştur. Gerçekleşen müdahale TSK hiyerarşisine uygun biçimde vuku bulmuştur. Orgeneral Kenan Evren'in liderliğinde ve diğer kuvvet komutanlarının da katılımıyla Milli Güvenlik Konseyi yönetimi ele geçirmiştir.

12 Mart 1971 müdahalesine gerekçe olarak gösterilen “kardeş kavgası” ve “anarşi” eylemleri, 12 Mart müdahalesinin ardından yine mevcudiyetini devam ettirmiştir; ancak 12 Eylül 1980 müdahalesinin gerçekleştiği günün ertesinde herhangi bir anarşi olayı meydana gelmemiştir. Mevcut kaotik ortamın birden durulması, şiddet eylemlerinin birdenbire kesilmesi ise şüpheli bir intiba yaratmıştır. Akademisyen Zafer Üskül bu şüpheli durum için kitabında şu satırları kaleme almıştır: *Ortaya çok ciddi bir soru atıldı. Silahlı Kuvvetler'in terörü önleyecek etkili bir uygulamaya girmemesinin nedeni bir darbe yaparak yönetime el koymak için gerekçe oluşturma isteği miydi?*⁵⁷¹ 12 Eylül müdahalesi ile devrilen, partisi kapatılan ve tutuklanan Süleyman Demirel'de aynı durumu ele almış ve askerinin müdahale yapmak için ortamı hazırladığını, şartların olgunlaşmasını beklediğini ve belirli oranda sürece müdahale ederek gelişmeleri hızlandırdığını belirtmiştir.

*“Sayın Evren şunun hesabını vermek zorundadır: 13 Eylül günü duran kan, 11 Eylül günü niye akıyordu? Hayır efendim! Verdiği cevaplar da kurtaramaz kendisini. Kendileri daha iyi biliyor niye durmadığını o kanların. Kanlar akıyordu, çünkü Sayın Evren'in Çankaya'ya çıkması gerekiyordu. ...Yani Evren Çankaya'ya çıksın diye 11 Eylül günü o kanlar akıyordu ve maalesef, 13 Eylül de onun için durmuştu. ...Müdahale ortamının oluşmasını bekliyor ve istiyordu.”*⁵⁷²

1985 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin manşeti de Süleyman Demirel ve gerçekleşen müdahaleye şüphe ile yaklaşan diğer siyasetçi ve yazarları destekler niteliktedir. Gazete, ABD eski Başkanı Carter'ın “12 Eylül'le Ferahladık”⁵⁷³ söylemini manşete taşımıştır.

Müdahaleciler, gerçekleştirdikleri eylemi meşrulaştırmak için iç kamuoyunda şaşmaz şekilde Atatürk imgesi üzerinden hareket ederken, dönemsel farklılık

⁵⁷¹ Üskül, **Siyaset ve Asker**, s. 297-298.

⁵⁷² Süleyman Demirel ile Söyleşi: “*Kanlar Evren'i Çankaya'ya Taşımak İçin Akıyordu!*”, **Nokta Dergisi**, 18 Kasım 1990.

⁵⁷³ “*12 Eylül'le Ferahladık*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1985.

göstermekle beraber din imgesinden de faydalanmıştır; ancak dış politikada meşrulaştırma süreci farklı şekilde işlemiştir. Müdahaleciler gerçekleştirdikleri eylemi dış dünyaya anlatma, kendilerini ifade etme ve bir anlamda diğer ülkelerin nezdinde meşruiyet kazanmak için çaba göstermiştir.⁵⁷⁴ Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan müdahalecilerin dış politika alanında gösterdikleri meşruiyet çabalarını şu şekilde değerlendirmiştir:

“Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri İlter Türkmen, NATO ülkelerinin Türkiye’deki Büyükelçilerini topluca makamına davet ederek, ordunun yönetime el koyması hakkında bilgi verdi ve askeri yönetimin başta NATO olmak üzere Türkiye’nin dahil olduğu ittifaklara ve anlaşmalara sadık kalacağını, bugüne kadar yürütülmüş olan dış ilişkilerde ve ilkelerde herhangi bir değişikliğin söz konusu olmadığını açıkladı. Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi 12 Eylül’de gerçekleşen askeri darbe sonucunda iç politikada her yönüyle yeni bir yapılanmaya doğru gidilirken, dış politikada eski anlayış ve yaklaşımların devam edeceği gözler önüne serilmiş oldu.”⁵⁷⁵

Tıpkı 27 Mayıs müdahalesinin ilk bildirisinde olduğu gibi silahlı kuvvetler NATO ve diğer anlaşmalara sadık olduklarını, dış politikada farklı bir yola sapmayacaklarını, müttefiklerin endişeye kapılmamaları gerektiğini üzerine basa basa vurgulamıştır. Dışardan gelecek olumsuz bir tepkinin önüne geçmek, iç politikada gerçekleştirmek istediklerini sorunsuz bir şekilde halletmek için bu yolu tercih etmişlerdir. Ülkede 1960’lardan beri devamlı yükselişte olan Amerika karşıtlığı, siyasetçilerin yer yer ABD politikalarına karşı durmaları ve kimi zaman bu politikalar sebebiyle ülkeye ambargo uygulanması gibi gelişmelerin ardından 12 Eylül 1980 müdahalesini gerçekleştiren müdahalecilerin mevcut tüm anlaşmalara sadık olduklarını belirtmeleri ve dış politikada bir değişikliğe gitmeyeceklerini ısrarla vurgulamaları ABD’yi oldukça rahatlatmıştır yorumu yapılabilir. CHP lideri Bülent Ecevit’in, gerçekleşen askeri müdahaleye yabancı ülkelerin ve özellikle ABD’nin destek verdiği yönündeki açıklaması bu noktada önem arz etmektedir.

“Biz büyük bir mücadeleden sonra, 1979 başlarında, IMF ve OECD ile geniş kapsamlı bir yardım anlaşması imzalamıştık; fakat bu yardımın akışını sağlayacak işlemler sürekli geciktiriliyordu. Askeri müdahale olunca yardımın büsbütün kesileceği, o yüzden Türkiye’nin çok sıkıntıya düşeceğini düşündüm

⁵⁷⁴ “Askeri yönetim, bilhassa Avrupalı liberal ve sol çevreler tarafından keyfi tutuklamalara ve işkenceye başvurmakla suçlanmıştır.”, bkz. Karpat, **a.g.e.**, s. 267.

⁵⁷⁵ Temuçin Faik Ertan, “Darbeler Dönemi ve Demokrasiyi Yaşatma Çabaları II”, **Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi**, Şaduman Halıcı (Edt.) Anadolu Üniversitesi Yayınları Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 2013, s. 200.

ve kaygılandım. Fakat tam tersi oldu; dış yardım akışı askeri müdahaleden sonra hızlandı. Anlaşılan yardım musluklarını ellerinde tutan bazı dış çevreler, musluğu açmak için böyle bir durumu beklemişlerdi.”⁵⁷⁶

Müdahaleciler 12 Eylül 1980’de ele aldıkları yönetimi 13 Aralık 1983 tarihine kadar ellerinde tutmuştur. Turgut Özal tarafından kurulan 45. Hükümete kadar yönetimi sivilleştirmeyen müdahaleciler, bu tarihten sonra da yönetimden tam olarak ayrılmış değildir. Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı görevi devam etmiştir. Müdahaleciler 1980-1983 yılları arasında ülke yönetimini Milli Güvenlik Konseyi aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Bu konseyin en temel söylemi, anarşiye son verme ifadesi olmuştur ve gerçekleştirdikleri hemen tüm eylemleri bu söylem çerçevesinde ele almışlardır.

3.4.1. Müdahaleyi Gerçekleştirenlerde Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı

12 Eylül müdahalesinin mimarlarının ağızlarında pelesenk olan ve gerçekleşen müdahalenin en geçerli sebebi olarak sunulan Atatürkçülük, gerçekleşen her askeri müdahale sonrasında revizyona uğrasa da en keskin dönüşümü ve en çok yıpranmayı 12 Eylül 1980 müdahalesi döneminde yaşamıştır denilebilir. Müdahaleyi gerçekleştirenler gerekçe olarak “ülkenin Atatürk yolunda sapması” olarak sunmuştur. Atatürk imgesinin ve Atatürkçülüğün pragmatik amaçlara hizmet etmesi amacıyla 12 Eylül yönetimi tarafından araç haline getirilmesi meselesi pek çok isim tarafından kabul gören bir anlayış olmuştur. Prof. Dr. Emre Kongar 12 Eylül politikaları için “Kenanizm”⁵⁷⁷ tanımlamasını yapmış, Fikret Başkaya ise 12 Eylül’ün Atatürkçülüğün revizyonu, dönüşümü olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁸ Ayşe Hür ise Atatürk’ün “totemleştirilmesi ve tabulaştırılmasının şampiyonu” olarak Kenan Evren’i işaret etmiştir.⁵⁷⁹ Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı ise Atatürkçülük adına gerçekleştirilen müdahalenin solun ezilmesi için dini ve Atatürk’ü kullandığını belirtmiştir.⁵⁸⁰

Müdahalenin gerçekleştiği saatlerde yayın organlarından Milli Güvenlik Konseyinin 1 numaralı bildirisi yayınlanmıştır. Müdahaleciler, Atatürkçülük vurgulu

⁵⁷⁶ Fikret Bila, “Ecevit 12 Eylül’ü Anlatıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 4 Ağustos 1989.

⁵⁷⁷ Emre Kongar yazısında bu kavramın Cumhuriyet Gazetesi yazarı Ali Sirmen’e ait olduğunu belirtmiştir. bkz. Emre Kongar, “Kenanizme Hayır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23.03.2017, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/705154/Kenanizme_hayir.html, Erişim: 25.02.2019

⁵⁷⁸ Fikret Başkaya, **Paradigmanın İflası**, Doz Basım-Yayın, İstanbul, 1997, s. 189-190.

⁵⁷⁹ Ayşe Hür, **a.g.e.**, s. 105.

⁵⁸⁰ Ahmet Taner Kışlalı, **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Aralık 1991.

metinde sapık ideolojiler olarak nitelenen fikirlerin panzehiri olarak Atatürkçülüğü sunmuş, Atatürk'ün emanetine sahip çıktığı belirtilmiş ve anayasanın kendilerine verdiği yetki ile yönetime el koyduklarını bildirmişlerdir. Kenan Evren, yayınlanan ilk bildirin ardından 12 Eylül 1980 günü öğleden sonra saat 13'te TRT'de bir konuşma gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirdiği bu uzun konuşmada Kenan Evren, 12 Eylül Müdahalesinin sebebini ve neyi amaçladığını ele almıştır. Konuşmada sık sık Atatürkçülüğe atıfta bulunulmuş, gerçekleşen müdahalenin gerekçesi olarak Atatürk yolundan sapma, Atatürkçülük dışında başka ideolojilere kanma en önemli gerekçe olarak sunulmuştur.

“Atatürk milliyetçiliğinden hız ve ilham almanın, politikada Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesine bağlı kalmanın, Millî mücadele ruhunun milli egemenliğine, Atatürk ilke ve devrimlerine olan bağlılığın tam şuurunu yerleştirmek ve geliştirmekle, ülkemize yönelik tehditlerin ulusça göğüsleneceğine inanıyoruz. ...Atatürk ilkelerini esas alarak kurulan Cumhuriyetimizin bu duruma düşürülebileceğini bundan 10 sene önce tasavvur dahi etmek mümkün değildi. ...Eğitim ve öğretimde Atatürk milliyetçiliğini yeniden yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştıracak tedbirler en kısa zamanda alınacaktır. Yarının teminatı evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler alınacaktır.”⁵⁸¹

Evren'in konuşmasından tespit edildiği üzere sık sık “Atatürk”, “Atatürk Milliyetçiliği”, “Atatürkçülük”, “Atatürk yolu”ndan bahsedilmiş, ülkenin içine düştüğü olumsuzlukların sebebini “Atatürk yolundan sapma” olduğu vurgulanmış, Atatürkçülük dışındaki tüm ideolojiler yoldan çıkma, anarşizme yönelme, “sapık ideolojilere tapınma” olarak görülmüş ve ülkenin kurtuluşunun Atatürkçülükte yattığı ve gençleri Atatürk ilkeleri ile yetiştirmek gerektiği vurgulanmıştır. Evren'in tüm konuşmalarında Atatürk imgesi pragmatizme araç edilmiştir. Bildiri metninde 12 kez Anayasa, 12 kez Atatürk, 11 kez Ayrılık, 8 kez Bölücü, 5 kez Bölünme, 8 kez Cumhuriyet, 26 kez Devlet, 8 kez Hak, 9 kez Hukuk, 8 kez Korumak, 1 kez Laiklik, 26 kez Millet, 5 kez Milli, 3 kez Atatürk Milliyetçiliği, 11 kez Türk Silahlı Kuvvetleri, 11 kez Tedbir, 30 kez Türk, 20 kez Vatandaş kavramları kullanılmıştır. Anayasa, Atatürk, Atatürk Milliyetçiliği, Devlet, Millet, Türk ve Vatandaş kavramları en sık kullanılan kavramlar olması ve düşünsel yansımanın dile vurumu olmaları açısından

⁵⁸¹ Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, a.g.e., s.196-203.

önem arz etmektedir. Kavramların kullanım sıklıkları ve olumlu/olumsuz manada kullanım oranlarını gösterir tablo şu şekildedir:

Kavramlar	Kullanım Sıklığı	Olumlu Kullanım	Olumsuz Kullanım
Türk	30	30	-
Millet	26	26	-
Devlet	26	26	-
Vatandaş	20	20	-
Atatürk /Atatürk Milliyetçiliği (3)	15	15	-
Tedbir	11	9	2
Türk Silahlı Kuvvetleri	11	11	-
Yurt	10	10	-
Cumhuriyet	9	10	-
Hukuk	9	7	2
Hak	8	7	1
Bölücü	8	-	8
Koruma	8	8	-
Anarşi	6	-	6
Siyasi Partiler	6	-	6
Demokrasi	5	5	-
Terör	5	-	5
Bölünme	5	-	5
Otorite	5	3	2
Milli	5	5	-
Güvenlik	5	4	1
İdeoloji	4	-	4
İşçi	4	4	-
Seçim	4	1	3
Kardeş	2	-	2

Laik	1	1	-
Anarşist	1	-	1
İrtica	1	-	1

Tablo-9: 12 Eylül Müdahalesi Bildirisi İçerik Analizi

Tabloda görüleceği üzere bildiri metninde en çok kullanılan kavram “Türk” olmuştur. 30 kez kullanılan bu kavram, tüm kullanımlarda olumlu anlam içermektedir. Türk kavramı çoğunlukla yanında “millet” kavramı ile beraber kullanılmıştır. Hitap şekli olarak Türk Milleti, Türk Vatandaşları, Türk Ulusu, Türk basını, Türk Silahlı Kuvvetleri kullanımı yaygınlık göstermiştir. Bunların yanında Türk toplumu, Türk işçisi, Türk köylüsü kavramları kullanılmış ancak bu kullanımın sayısı diğerlerine nazaran daha az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Türk kavramından sonra en çok kullanılan kelime 26 kez ile “Millet” kavramıdır. Türk kavramı ile kullanımı yoğunluk gösteren millet terimi, önüne genellikle yüce ve aziz sıfatlarını almıştır. Yüce Türk milleti, Aziz Türk milleti ve Türk milleti şeklinde kullanım yoğunluk göstermiştir. Sesleniş biçimi olarak kullanılan bu ifade yer yer millet ile bağ kurma amacı da taşımaktadır. “*Türk milletine güveniyoruz, milletimizin bekası tehdit eden boyutlar*” vb. kullanımlar ile müdahaleciler ile toplum arasındaki ilişki geliştirilmeye çalışılmıştır. Gerek 27 Mayıs Müdahalesi ve gerek 12 Mart muhtırası ile karşılaştırıldığında diğer iki müdahaleden daha yoğun ve daha farklı kavramların kullanıldığı, müdahaleler arasında neyin tehdit olarak görüldüğü ya da yeni tehditlerin neler olduğunun anlaşılması bakımından içerik analizi önemli bir yer tutmaktadır. Daha önceki iki müdahalede yer almayan, olsa dahi 1-2 kez kullanılıp geçilen kavramlar, 12 Eylül müdahalesi ile başköşeye yerleşmiş, en temel sorun haline almış ve bazıları da ilk kez kullanılmıştır. Otorite, bölünme, irtica, devlet gibi kavramlar ya ilk kez kullanılmış ya da kullanımlarında çok büyük oranda artış tespit edilmiştir. Atatürk adının önceki iki müdahaleden kat be kat fazla kullanıldığı bu bildiriye Atatürk ilkeleri, Atatürk Milliyetçiliği, Atatürk ilke ve devrimleri, Atatürk ilkeleri ve milliyetçiliği, Atatürkçülük kavramları tercih edilmiştir. Devletin içine düştüğü durumdan dolayı müdahale etmek zorunda kaldıklarını belirten askerler, Atatürk ilkelerini esas alarak devleti ve Cumhuriyeti kurtaracaklarını, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Atatürk’ün izinden yürüdüğünü ve yine “*Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Atatürk ilke ve devrimlerine*” bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Eğitim ve öğretimde

Atatürk milliyetçiliğini tüm yurda yayacaklarını, Atatürkçülük yerine benimsenin tüm irticai ve sapık ideolojilerle mücadele edileceği belirtilmiştir. İçerik analizi tablosu incelendiğinde tespit edildiği üzere yeni korku imgesi bölünme, terör, bölücülük olarak şekillenmiştir. 12 Eylül müdahalesi bildirisinde dikkat çeken nokta “işçi” kavramı çerçevesinde ele alınabilir. “*Temiz Türk işçisini sömüren, onları kendi ideolojik görüşleri istikametinde kullanmak için her türlü baskı oyunlarına başvuran, işçinin hakkı yerine kendi menfaatlerini ön planda tutan bazı ağaların bu faaliyetlerine asla müsaade edilmeyecektir.*” bildirideki bu ifadelerin ardından neredeyse işçilerin tüm hakları ellerinden alınmıştır.

12 Eylül müdahalesinin lideri Kenan Evren, müdahalenin hemen ardından Anıtkabir ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin imgesel anlamı, müdahalenin gücünün nereden alındığını gösterir niteliktedir. Kalemeye alınan metinde Atatürkçülük vurgusu ön planda iken, müdahalenin gerçekleşme sebebi yine Atatürk ilkelerinden sapma olarak verilmiştir. Evren gerçekleştirdiği bu ziyarette Anıtkabir özel defterine şu satırları yazmıştır:

“Ulu Önderimiz, Kurduğun Cumhuriyetin, ...sadık ve yılmaz bekçileri olan ve her zaman güvendiğin Türk Silahlı Kuvvetlerinin rejimi ve ilkelerini koruyamayan ve milli birlik ve beraberlik içinde bıraktığın güçlü Türk devletini her geçen gün biraz daha karanlığa ve acze itenlere dur demek, ilkelerine ve demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmak için ülke yönetimine el koymak zorunda kaldığı bugün, seni minnet ve şükranla bir kere daha anıyor ve huzurunda saygı ile eğiliyoruz.”⁵⁸²

Meşruiyet aracı olarak kullanılan Atatürkçülük, 12 Eylül müdahalecilerin tüm eylem ve fikirlerini maskeleyen ve olumlayan bir perde işlevi görmüştür. Müdahaleciler attıkları her adımı Atatürkçülük için gerçekleştirdiklerini her fırsatta dile getirmiş, bu çerçevede grevler, lokavtlar ertelenmiş, kuvvetler ayrılığı ilkesine son verilip yasama ve yürütme tek elde toplanmış, Demokles’in kılıcı edasıyla Türk demokrasisi üzerinde sallandırılmış ve bu faaliyetler Atatürkçülük adına yapılmıştır. 12 Eylül müdahalesinin mimarı Kenan Evren’in anıları incelendiğinde tespit edildiği üzere -özellikle ilk iki ciltte- yoğun bir şekilde Atatürk ve Atatürkçülük vurgusu yapılmıştır. Gerek müdahalenin gerekçesi ve gerek yapılan yahut yapılması planlanan her eylemin dayanak noktası olarak Atatürk imgesi öne sürülmüştür. Ülkenin

⁵⁸² Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, a.g.e. s. 204.

gelişmesini istemeyen, toplum karşısı bazı kesimlerin Atatürkçü silahlı kuvvetler eliyle yok edileceği vurgulanmıştır:

“Ülkemizin güçlenmesini ve dünyada layık olduğu yerini almasını istemeyen çevrelerin tahriki ile sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle olan kahraman ulusumuzun bütünlük ve bağımsızlığına yöneltilecek kirlı emeller de özünü Atatürkçü Türk gençliğinden alan Silahlı Kuvvetlerimizin bu heyecanla çelikleşen iradesi ve yenilmez gücü karşısında eriyip yok olacaktır.”⁵⁸³

Kenan Evren’in anılarında yine çok sık görüleceği üzere Atatürk Milliyetçiliği kavramı kullanılmıştır. Bölünme, parçalanma korkusunun devamlı öne sürüldüğü ve bu korkudan beslenerek bir toplumu bir arada tutma arzusunun neticesi olarak koruyucu, bütünleştirici konuma Silahlı Kuvvetler konumlandırılmıştır. Bu çıkarımın kaynağı olarak anılardaki şu satırlar sunulabilir:

“Atatürk milliyetçiliğinden alınan ilham ve hızla vatandaşlarımızı kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ilkeler etrafında toplamanın, iç barış ve huzurun sağlanmasında temel unsur olduğu apaçık bir gerçektir. ...Türk Silahlı Kuvvetleri iç hizmet yasası ve kendisine verilen görev ve sorumluluğun idraki içinde ülkemizin bugünkü hayati sorunları karşısında siyasi partilerimizin ...Atatürkçü bir görüşle biraraya gelerek anarşi, terör ve bölücülük gibi devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri... almaları...”⁵⁸⁴

Kenan Evren’in söylemine göre CHP içerisinde yer alan bazı solcular CHP’yi zan altında bırakmış ve komünizm destekçiliği yapmıştır.

“Anarşiyi çıkaran solun bazı CHP’lilerce ve hatta CHP parlamenterlerince himaye edilmesi CHP’yi de zan altında bırakmakta. DİSK aslında başında gözükten liderleri tarafından değil, çok aşırı ve adı az duyulan kişilerce idare edilmektedir. Bu işçi teşekkülü ile ilgilenen bir CHP’li, CHP’yi zan altına sokmaktadır. Atatürk’ün kurduğu Halk Evleri bugün komünist yuvası haline gelmiştir. Başında Yıldız vardır.”⁵⁸⁵

12 Eylül müdahalesinin gerekçesi olarak Atatürk ilkelerinin zayıfladığı, işlerliğini kaybettiği, millet üzerindeki etkisinin zayıfladığı ve bu sebeple Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyarak Atatürk ilkelerini tekrar canlandırma arzusu olduğu öne sürülmüştür. Kenan Evren’in bu açıklaması, Atatürkçülüğün silah zoruyla ayakta kalabilen, toplum tarafından kabul görmeyen ama silahlı kuvvetlerin baskısı ile kabul

⁵⁸³ Kenan Evren, **Kenan Evren’in Anıları**, C.1, 4. Baskı, Milliyet Yayınları, Kasım 1990, s. 265.

⁵⁸⁴ Evren, **Kenan Evren’in Anıları**, C.1, s. 332.

⁵⁸⁵ Evren, **a.g.e.**, C.1, s. 385.

edilmiş gibi görünen, orducu, darbeci bir ideoloji şeklinde algılanmasına sebep olmuştur.

“Yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler alınacaktır. ...Silahlı Kuvvetler aziz Türk Milletinin hakkı olan refah ve mutluluğu, vatan ve millet bütünlüğü ve gittikçe etkisi azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak, kendi kendini kontrol edemeyen demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak, kaybolan Devlet otoritesini yeniden tesis etmek için yönetime el koymak zorunda kalmıştır.”⁵⁸⁶

Demokratik sürece müdahale edip, tüm siyasi faaliyetleri durduran, siyasi partileri kapatan, sendikalaşmanın önünü kesen, toplum mühendisliğine kalkışan 12 Eylül müdahalesinin lideri Kenan Evren, tüm yapıp ettiklerinin dayanak noktası, meşrutiyet kaynağı olarak Atatürk’ü ve Atatürkçülüğü göstermiştir. Yapılan müdahalenin gerekçesi olarak Atatürk’e yaslanılmış ve Kenan Evren, Atatürk’ten görev alarak ve milletin arzusunu yerine getirerek yönetime el koyduklarını beyan etmiştir. Kenan Evren’in düşün dünyasında Atatürkçülük, zorda kalınca silaha sarılan ve yönetime el koyma hakkını askere veren, demokratik tüm yapıyı yıkan, karşı olunan ideolojiler karşısında panzehir görevi gören ve gerekirse hak ve hürriyetleri kısıtlamak için kullanılan bir araç konumundadır denilebilir. Bu yönelimdeki baskıcı uygulamalar, zihinlerde anti-demokratik, baskıcı, darbeci bir Atatürkçülük imgesinin oluşmasına sebep olmuştur.

“Türk Silahlı Kuvvetleri tarih boyunca daima devleti korumuştur. Büyük Atatürk’ün bize verdiği görev budur. Aziz milletimizin isteği de budur. O daima, Silahlı Kuvvetlerini koruyucu olarak görür ve eli silah tutan evlatlarının güvencesi altında yaşar. ...Türk Silahlı Kuvvetleri son çare olarak, Atatürk’ün verdiği emaneti, yasaların verdiği görevi ve aziz milletinin isteğini yerine getirmiştir. ...Atatürk’ün bize emanet ettiği topraklar, bu tertemiz topraklar tehlikeye düştüğü anda, biz duramazdık. Ya çekip gidecektik vayahut da bu harekâtı yapacaktık. ...çok bekledik. ‘Bunlar kendi kendilerine yapsınlar, bir araya gelsinler, şu memleketi, şu düştüğü badireden kurtarsınlar’ diye çok bekledik. Ama olmadı.”⁵⁸⁷

Atatürk imgesinin sömürüsü⁵⁸⁸, müdahalenin gerçekleştiği 1980 senesi ile sınırlı kalmamıştır. 1981 senesi bu imgenin pazarlanması ve dönüştürülmesi sürecinin zirveye ulaştığı senedir denilebilir. Atatürk’ün doğumunun 100. yılı olması sebebiyle

⁵⁸⁶ Evren, a.g.e., C.1, s. 555.

⁵⁸⁷ Evren, **Kenan Evren’in Anıları**, C. 2, s. 39, 85.

⁵⁸⁸ Asım Aslan, **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, 49. Basım, Ankara, 2000.

müdahaleciler ellerine geçen bu fırsatı geri çevirmemiştir. UNESCO tarafından 1981 yılının “Atatürk Yılı” ilan edilmesi ile beraber müdahaleciler imgenin gücünden faydalanabilecekleri bir fırsat daha elde etmiştir. Eski siyasetçiler üzerinde baskı kurulmuş, söylemleri kısıtlanmış ve onları destekleyen yönde açıklamalar yapılmasının önüne geçilmiştir. Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Türkiye 1981 yılına Atatürk’ün doğumunun yüzüncü yılı kutlamalarının coşkusuyla girdi. Ancak UNESCO tarafından ‘Atatürk Yılı’ olarak ilan edilen bu dönemde de basın-yayın kuruluşları ile sendikalar ve eski siyasetçiler üzerindeki baskılar daha da arttı. Bazı eski siyasetçilerin faaliyetlerinden dolayı ve yolsuzluk suçlamalarına maruz kalarak tutuklandığı ve yargılandığı günlerde, Milli Güvenlik Konseyi 1 Haziran 1981’de bir bildiri yayınlayarak siyasi partilerin eski yöneticilerinin demeç vermelerini ve yazı yazmalarını yasakladı. Aynı zamanda eski siyasetçileri övme, yerme ve eleştirmeye de yasak getirildi. Bu şekilde Milli Güvenlik Konseyi 12 Eylül 1980 öncesi yaşanan olayların hafızalardan silinmesi konusunda ne denli kararlı olduğunu topluma bir kez daha hatırlatmış oldu.”⁵⁸⁹

Atatürkçü kaygılar ile gerçekleştirildiği iddia edilen 12 Eylül müdahalesinin mimarları yine 1981 yılı içerisinde Atatürkçülük adına ilkokul, ortaokul ve liselerde din derslerini zorunlu hale getirmiştir.⁵⁹⁰ Bu karar laiklik ilkesine aykırı olarak görülmüş⁵⁹¹ ve yine bu dönemde imam hatip liselerinin sayısında artış gözlenmiş ve Kuran kurslarının sayıları yükselmiştir. Askeri müdahalenin mimarları söylemlerinde Atatürk imgesi üzerinden hareket etmiş ancak din imgesinden faydalanmaktan geri durmamıştır. Fabio L. Grassi 12 Eylül müdahalesi ile Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden yaşanan değişimi ve İslami yönelimi şöyle özetlemiştir:

“12 Eylül 1980 askeri darbesiyle ve 1982’nin oldukça sorunlu anayasasıyla, genç ve iyi niyetli ‘aydınlanmacıların’ masum eylemlerine rağmen Kemalizm yeniden kasvetli ve baskıcı devlet ideolojisi görünümünü aldı. Atatürk figürünün öncekine benzemeyen bir şekilde kutsallaştırılmasıyla, darbeciler halkın zihninden ‘yıkıcı düşünceleri’ silmek ve ‘uslu’ yeni kuşaklar yaratmak için İslamiyet’e öncekine benzemeyen bir şekilde ağırlık verdiler. Türkiye bu durumda da tarihin genel gidişatına ayak uydurdu, yani ilerici akımlar

⁵⁸⁹ Ertan, a.g.e., s. 200.

⁵⁹⁰ “Zorunlu din dersi, Atatürk’ün laiklik ilkesi ile taban tabana ters bir düşüncenin ürünüdür. Zorunlu din dersleri vicdan özgürlüğü ile bağdaştırmaya ve hele hele bu anayasa maddesini Atatürkçülük adına savunmaya hiç mi hiç olanak yoktur.” Mumcu, “Atatürkçülük Adına”, s. 128-129.

⁵⁹¹ “Laik bir ülkede din eğitiminin zorunlu tutulması din özgürlüğüne aykırıdır.”, Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 304.

gerilerken tutucu eğilimler şahlandı. ...komünistlere karşı durabilmek için İslami kitlelerin dini duygularını ölçüsüzce kullandı.”⁵⁹²

12 Eylül 1980 müdahalesi ile dinsel unsurlar dönüm noktası yaşamış, müdahaleciler “sapık ideoloji” olarak gördükleri her fikir karşısında ve düşün dünyalarına aykırı gelen her yönelim durumunda İslam’ı⁵⁹³ ve Atatürk’ü çare olarak görmüştür. Kenan Evren’in halka seslenişlerinde Kuran ayetlerine yer vermesi de müdahalecilerin düşün dünyalarındaki ideal toplum yapısının ne olduğunu gösterir niteliktedir.⁵⁹⁴ Bu düşünce yapısı literatüre girmiş şekli ile Türk-İslam Sentezi adıyla anılmaktadır. Prof. Dr. Halil İnalçık’tan edinilen bilgilere göre Türk-İslam Sentezi, Cumhuriyet döneminde 1960 yıllardan itibaren güç kazanmaya başlamış ve sol düşünce karşısında bastırıcı kuvvet olarak tasarlanmıştır. Bu sentezin amacı, devletin kültür politikasını revize etmek, kültür erozyonunu önlemek, yıkıcı olarak görünen her türlü fikre karşı mücadele vermek şeklinde özetlenebilir. Bu fikrin temsilcileri 1973-1986 yılları arasında “Aydınlar Ocağı” adı ile faaliyet gösteren yapı altında toplanmıştır. Zaman içerisinde hızlı bir gelişim gösteren sentezciler, 12 Eylül 1980 sonrasında yeni düzenin temel görüşünü oluşturmuştur. Türk-İslam Sentezine göre Komünizm gibi akımlar/düşünceler Türk varlığını derinden tehdit eden en büyük tehdittir. Sentezciler kendilerine temel ilke olarak milliyetçiliği seçmiş ve Atatürkçülükte bu çerçeveden yeniden yorumlanmıştır. Sol görüşler karşısında ortak bir ideoloji yaratma arzusu ile oluşturulan sentez, Türk İslamiyet’i oluşturma ve milliyetçilik altında birleşme ülküsünü benimsemiştir. 12 Eylül müdahalesinin ardından bu fikirler sağ siyasi partilerin temel doktrini haline almış, müdahalecilerinde desteği ile devletin temel görüşü haline gelmiştir.⁵⁹⁵

⁵⁹² Fabio L. Grassi, **Atatürk**, Eren Yücesan Cenday (Çev.) Turkuvaaz Kitap, İstanbul, 2009, s. 352.

⁵⁹³ Duman, “*Çok Partili Dönemde Türkiye’de İslamcılık*”, s. 131.

⁵⁹⁴ “Evren ve arkadaşları Amerika’nın da özendirmesiyle, komünizmin en iyi ilacının İslamiyet olduğunu düşünmüşlerdir. Böylece solun bastırılması yanında yeni resmi bir ideoloji Türk-İslam Sentezi yaratma çabaları baş göstermiştir. Zorunlu din eğitimi, Alevi köylerine cami yaptırmak, ...üniversitelerde rektörden odacıya varıncaya kadar personeli aşırı sağcı, hatta tarikatçılardan oluşturmak gibi uygulamalar bu çağın ürünüdür. Evren’de kendisini Atatürkçülüğe çok bağlı bir insan olarak sunarken, kamunun karşısında sık sık yaptığı konuşmalarda dinsel vurgular yapmaktan geri kalmıyordu.”, bkz. Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 279.

⁵⁹⁵ İnalçık, **a.g.e.**, s. 110-113. Türk-İslam Sentezi konusu üzerine ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, Ali Berktaş (Çev.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016; Bozkurt Güvenç, İlhan Tekeli, Şerafettin Turan, **Türk İslam Sentezi Dosyası**, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1991.

12 Eylül müdahalesi ile kahvehanelere Atatürk posterlerinin asılması zorunlu hale getirilmiş, Ankara'da Atatürk heykeli yapımı için bir fabrika açılmış, Atatürk'e ait olduğu şüpheli olan sözler, pragmatik amaçlara hizmet ediyorsa Atatürk söylemiş gibi kamu alanlarına yerleştirilmiş, Kenan Evren, Atatürk benzeri pozlar vermeye ve fotoğraflar çektirmeye gayret etmiştir.⁵⁹⁶ Dönem özelinde incelendiğinde Kenan Evren'den bir Atatürk yaratma gayreti olduğu tespit edilebilir. Kenan Evren'in halk ile olan teması, Atatürk'e benzer giyim tercihi, Atatürk'ün fotoğraflarına benzer fotoğraflar çektirmesi, sık sık Atatürk vurgulu konuşmalar yapması, İslam dini temalı söylemleri, onun basın tarafından yüceltilmesine olanak sağlamıştır. Atatürkçülük üzerine net bir tanımlamanın yapılmadığı ve her cephenin kendince bir Atatürkçülük tanımı yapıp, bu tanımın dışında kalanları dışlamasının yaygın olduğu bir dönemde Kenan Evren'in yapmış olduğu Atatürkçülük tanımlamaları muteber görülmüş, Atatürkçülüğün ne olduğu Kenan Evren'in söylemleri üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle, 12 Eylül müdahalesi Atatürkçü bir kimlik taşımaktadır; ancak bu Atatürkçü kimliğin içeriğini Kenan Evren doldurmuş, sınırlarını Kenan Evren çizmiştir. 12 Eylül 1981 tarihli Tercüman gazetesindeki bir fotoğraf ve haber üzerinden değerlendirme yapmak mümkündür. Haber metninde, Kenan Evren'in annesini ziyaret etmesi konu alınmış, annesinin elini öpen Kenan Evren'in, annesinden hayır duası aldığı belirtilmiştir. Haber görselinde kullanılan fotoğrafta ise Kenan Evren'in annesinin, Atatürk'ün annesi Zübeyde hanıma benzerliği dikkat çekicidir.⁵⁹⁷ Görsel imgelerin zihinsel gücünü iyi kullanan Kenan Evren, Atatürk'ün ünlü pozlarının taklitlerini gerçekleştirmiştir. Atatürk'ün tren penceresinden verdiği pozun aynısını çektirmiş⁵⁹⁸ Atatürk'ün smokini ve silindir şapkasının aynısını giyerek kameralar karşısına geçmiş,⁵⁹⁹ Anıtkabir'de gerçekleştirilen törenlere bu smokin ve silindir şapka ile katılmıştır.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Hür, a.g.e., s. 105-106.

⁵⁹⁷ Tercüman Gazetesi, 12 Eylül 1981.

⁵⁹⁸ Milliyet Gazetesi, 14.02.1986. bkz. EK-3.

⁵⁹⁹ Ayşe Hür, "Çankaya'nın Bütün Adamları -2", Radikal Gazetesi, 10.08.2014, bkz. http://m.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/cankayanin_bütün_adamlari_2-1205898, Erişim: 04.08.2019. bkz. EK-4.

⁶⁰⁰ "7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren Hayatını Kaybetti", Anadolu Ajansı, bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/7-cumhurbaskani-kenan-evren-hayatini-kaybetti/0/17037#>, Erişim: 04.08.2019. bkz. EK-5.

Bizzat Atatürk tarafından kurulan, korunan, büyümesi sağlanan ve yine bizzat Atatürk'ün vasiyetinde yer alan iki kurum olan TDK ve TTK, 12 Eylül müdahalecilerince, Atatürk adına, Atatürkçülüğe dayanılarak, Atatürk'ün vasiyeti yok sayılarak kapatılmış ve Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurulu açılarak bu kuruma bağlanmıştır.⁶⁰¹ Bu faaliyet, 12 Eylül yönetiminin en önemli faaliyetlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.⁶⁰² Böyle bir kurumun açılmasının nedeninin, toplum mühendisliği yahut kültürel yenileme/restorasyon olduğu tezi savunulabilir. MGK üyesi, Org. Tahsin Şahinkaya'nın, AKDITYK'nin kurulması gerekçesi, yukarıdaki tezi destekler niteliktedir. Şahinkaya, "*Atatürk tarafından kurulan Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun günün ihtiyaçlarına göre re-organize edilerek devletle olan organik bağlarının tesisi ve kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyet göstermeleri*"⁶⁰³ şeklinde özetlediği amaç tanımlaması ile kültür üretim faaliyetinin devlet kontrolüne alınmasının altı çizilmiştir. Yüksel Taşkın'ın değerlendirmesi ile Şahinkaya'nın gerekçesi, 12 Eylül'ün yaratmak istediği toplum fikrinin yansıması, özetidir.⁶⁰⁴ 18 Ağustos tarihi itibarıyla AKDITYK yasası yürürlüğe girmiş, TTK ve TDK kapatılarak mevcut kadrosu değiştirilmiş ve AKDITYK çatısı altına alınmıştır. AKDITYK'ye atanan akademisyenlerden 23 tanesi daha önceden AP iktidarı döneminde kültür bakanlığı danışma kurulunda görev almış muhafazakâr kimlikli kişilerden oluşmaktadır.⁶⁰⁵ 1978 yılı iktidarı CHP'sinin kültür bakanlığı bünyesinde görev alan akademisyenlerinden hiçbiri AKDITYK'ye atanmamıştır.⁶⁰⁶ AKDITYK çatısı altında tarih kurumunda görev alacak akademisyenlere bakıldığı zaman, zaman içerisinde

⁶⁰¹ Ahmet Kabaklı, "Yüz yılda gelmiş bir fırsattır bu acele etmeyelim. ...Ancak, bu kurumdaki alaylı, bozguncu, 'komünist' eserlere ödül veren zihniyetin, Bilimler Akademisinde de sürüp gitmesi tehlikesi önlenmelidir." bkz. Ahmet Kabaklı, "*Akademi Tartışması*", **Tercüman Gazetesi**, 26 Aralık 1981.

⁶⁰² Cumhuriyet Gazetesi yazarı, Anayasa Hukuku Profesörü Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, TTK ve TDK'nin kapatılması konusu üzerine şu satırları kaleme almıştır: "...Gazi Mustafa Kemal'e Atatürk adını çok görenlerin ve Türk vatanını kurtarıp Cumhuriyeti kuran bu büyük insana bir zamanlar doğrudan ve sonraları dolaylı olarak dil uzatanların özlemleri gerçekleşecek ve onun ikiz evlat gibi üstlerine titrediği Dil ve Tarih Kurumlarını Atatürk'ün kurmuş olduğu biçimleriyle ortadan kalkıp politikanın emrine girecektir....12 Eylül 1980 darbesinden sonra karşı devrim büsbütün güçlendi. Atatürk'ün vasiyetnamesini, hukuk ilkelerine aykırı olarak yok ettiler. ...Atatürkçülüğe karşı olan Türk-İslam Sentezcilerini ellerine teslim ettiler.", bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **12 Eylül-Karşı Devrim**, Evrim Yayınları, İstanbul t.y., s. 97, 459.

⁶⁰³ Ahmet Kabaklı, "*Kutlu Bir Haber mi?*", **Tercüman Gazetesi**, 26 Ocak 1983.

⁶⁰⁴ Taşkın, **a.g.m.**, s. 578.

⁶⁰⁵ "*Kültür Bakanlığınca 8 dalda yeni danışma kurulu teşkil edildi.*", **Türk Edebiyatı Dergisi**, Şubat 1980, s. 30-33; Ayrıca bkz. "*Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurulu Görevlileri*", **Türk Kültürü Dergisi**, Şubat 1984, s. 93-97.

⁶⁰⁶ Bozkurt Güvenç, **a.g.e.**, s. 256.

gelişimini sürdüren ve süreç içerisinde devletin temel görüşü halini alan Türk-İslam Sentezi'nin üretici isimleri olan Prof. İbrahim Kafesoğlu, Altay Köymen, Bayram Kodaman, Faruk Sümer vb. kişilerin yer aldığı tespit edilmiştir.⁶⁰⁷ Etienne Copeaux'a göre Aydınlar Ocağı ideolojisi, diğer bir deyişle Türk-İslam Sentezi görüşü, 12 Eylül müdahalesini takiben AKDITYK eliyle resmileştirilmiştir.⁶⁰⁸ AKDITYK'nin gerçekleşen 10. Oturumunda kabul edilen rapor bu görüşün destekleyicisidir. Rapora göre:

“Türkiye dünyanın en zengin kültür mirasına sahip ülkelerinden biridir. Türk milleti bozkır ve İslam medeniyetlerinin ve sentezlerinin kurucusu ve temsilcisidir. Bu medeniyetlerin asırlarca liderliğini yapmış ve sorumluluğunu taşımıştır. Rönesans'tan önce Anadolu medeniyetini tanımış ve tanıtmıştır. Çin, mısır, İndus, Mezopotamya gibi birçok medeniyet ile en azından temas halinde olmuştur.”⁶⁰⁹

Kurum, Atatürk imgesinin gücünden meşruiyet olarak oluşturulmuştur. Yüksel Taşkın'ın ifadesiyle AKDITYK, sağ görüşlü basın tarafından Atatürkçü temalar çerçevesinde işlenmiş ve Atatürkçülük vurgusu sık sık yinelenmiştir. Bu yinelenmenin sebebi olarak ise Taşkın, imgenin araçsallaştırılması ve siyasi faydacılık olduğu tespitinde bulunmuştur.⁶¹⁰ Copeaux'un ifadesiyle AKDITYK'nin yayınladığı rapor, Türk-İslam Sentezi'nin onayı anlamına gelse de kurum içerisindeki bazı isimler Kemalizm'den kurtuldukları takdirde mutlu olacaklarını dile getirmelerine rağmen söylem ve eylemlerinde Atatürk ve Atatürkçülük vurgusu yapmayı, başka bir ifade ile Atatürk imgesinin gücünden faydalanmayı zorunlu görmüşlerdir.⁶¹¹

“Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünce temelinde Atatürkçülük vardır. Anayasamıza başlangıç bölümünden sonuna kadar ruh ve şekil veren Atatürkçü düşünce sistemidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı düşünce sisteminin korunması için bunu inceleyecek, geliştirecek ve yayacak tedbirlerin de alınması gerekir. ...Bu sebeple Atatürkçülük bütün kültür unsurlarının incelenmesinde dikkate alınması gereken bir ilkedir. ...Atatürkçülük kültür politikasında, 'milli kültürümüzü korumak' ilkesi ne kadar vazgeçilmez ise, 'uluslararası kültür değerlerine göre kültürümüzü geliştirmek' de o kadar zorunludur.”⁶¹²

⁶⁰⁷ Yüksel Taşkın, **Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 354-357.

⁶⁰⁸ Copeaux, **a.g.e.**, s. 86.

⁶⁰⁹ Güvenç, **a.g.e.**, s. 80.

⁶¹⁰ Taşkın, **a.g.e.**, s. 349-352.

⁶¹¹ Copeaux, **a.g.e.**, s. 88-89.

⁶¹² Güvenç, **a.g.e.**, s. 101-103.

Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi enstitüleri meselesine ise burada ek bir paragraf açmak yerinde olacaktır. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi derslerinin kökeni olarak 1925 tarihi temel alınabilir. Bu tarihte verilen dersin adı “İhtilaller Tarihi”dir. Bu dersin düzenli olarak üniversitelerde akademik programa eklenişinin tarihi ise 1933 yılında İstanbul üniversitesi bünyesinde İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nün kurulması ile gerçekleşmiştir. 1942 yılında ise Ankara Üniversitesi bünyesinde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine bağlı olarak Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü kurulmuştur. 27 Mayıs 1960 müdahalesinin ardından dersin adı “Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi” şeklinde değişmiş ve bütün fakültelerde iki yarıyıl okutulacak şekilde düzenlenmiştir. 1968 yılında ise dersin adı “Türk Devrim Tarihi” olarak şekillendirilmiştir. Bir diğer askeri müdahale olan 12 Eylül 1980’de ise dersin adı tekrar “Türk İnkılap Tarihi”ne dönüştürülmüş ve kısa bir süre sonra ise “Atatürk İlkeleri ve inkılap Tarihi” adını almıştır.⁶¹³ Müdahaleyi gerçekleştirenlerin düşün dünyasına göre dersin adı da değişikliğe uğramıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde aktif olarak eğitim-öğretime devam eden toplam 8 adet Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi enstitüsü mevcuttur.⁶¹⁴ İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1933 üniversite reformunun ardından “Türk İnkılâbı Enstitüsü” adıyla açılmış, 21 Nisan 1971 tarihinde ise enstitü isim değişikliği yaşamış ve “Atatürk Devrimleri Enstitüsü” adını almıştır. 12 Eylül 1980 müdahalesinden de etkilenen enstitü, 30 Mart 1983 tarihinde “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü” adını almıştır. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü de 1982 yılında kurulmuştur. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsünün kuruluş tarihi ise 1983’tür. Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü de tıpkı İstanbul Üniversitesi örneğinde olduğu gibi askeri müdahaleler ile isim değişikliğine maruz kalan enstitülerdendir. 1977 senesinde “Atatürk Devrimleri Enstitüsü” adıyla açılan kurum, 1982 yılında isim değişikliği ile “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü” adını almıştır. 1983 senesinde kurulan bir diğer enstitü ise Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

⁶¹³ Yasemin Doğaner, “Yüksek Öğretimde Atatürk İlkeleri ve inkılap Tarihi Dersi Öğretiminde Karşılaşılan Problemler ve Yeni Yaklaşımlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 21, Y. 2005, s. 591.

⁶¹⁴ Değerlendirmeye sadece Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi enstitüleri dahil edilmiş, araştırma merkezleri ve bölümler ise değerlendirmenin dışında tutulmuştur. Enstitülerin açılış tarihleri ile bilgilere Üniversitelerin enstitü internet sayfaları üzerinden erişilmiştir.

Enstitüsüdür. “Devrim hareketlerinin çağdaş biçimde incelenmesi ve genç kuşaklara öğretilmesi amacıyla” 15 Nisan 1942’de açılan Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü ise adını değiştirmeden günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Devlet üniversiteleri yanında bir vakıf üniversitesi olarak Yeditepe Üniversitesinde ise Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü ise vakıf üniversiteleri temel alındığında bu enstitüye sahip olan tek vakıf üniversitesidir. 2004-2005 eğitim-öğretim yılında bu yana faaliyet göstermektedir.⁶¹⁵ Adı geçen enstitülerin kuruluş tarihleri incelendiğinde ağırlıklı olarak 12 Eylül askeri müdahalesinin etkisinde açıldıkları ve ayrıca isim değişikliğine maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü bu genellemenin dışında tutulmalıdır. Belirtilen tarihler ve enstitüler üzerinden 12 Eylül müdahalecilerinin üniversiteler eliyle kendi düşün dünyaları çerçevesinde bir “Atatürkçülük” oluşturma çabası içinde oldukları çıkarımında bulunulabilir.

Her türlü politikayı savunmak ve gerçekleştirmek için temel akçe konumundaki Atatürk imgesinin pragmatik amaçlara hizmet aracı şekline getirilmesi değişmez bir realitedir. Kemalizm kavramı yerine metin içerisinde Atatürkçü düşünce sistemi kavramına değinilmesi, Kemalist ideolojiden ziyade, Atatürk’ün kurucu kişiliğine yapılan bir atıf niteliği taşımaktadır. İçerikten yoksun biçimsel bir nitelik taşıyan bu tanımlama, bir ideolojiye uygunluktan ziyade kurucu kişinin anısını yaşatma, anısını yad etme özelliği barındırmaktadır. Bu tarihsel kırılma noktasından sonra Kemalizm ile Türk-İslam Sentezi üst üste bindirilmiş, bir ve eş anlamda kullanılmış, Atatürkçü Düşünce sistemi söylemi yahut Atatürkçülük temel kullanım halini almıştır.⁶¹⁶ Tarihçi Prof. Dr. Şerafettin Turan’a göre 12 Eylül’de yönetime el koyan Kenan Evren ve çevresi, Atatürkçü görünerek, sol-sosyalist görüşlere karşı milliyetçi, muhafazakâr fikirler çerçevesinde revizyon hareketine yönelmiştir.⁶¹⁷

Atatürkçü hassasiyetler ile gerçekleştiğini ilan eden, irticaya karşı bir hareket olduğunu vurgulayan ve ülkenin kötü gidişinin sebebi olarak Atatürk yolundan sapma

⁶¹⁵ Adı geçen üniversite ve enstitülerin kuruluş tarihlerine, enstitülerin web sayfaları üzerinden erişilmiştir. Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde de Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü bulunmasına karşın bu enstitünün kuruluş tarihi enstitü sayfasında yer almamaktadır.

⁶¹⁶ Copeaux, a.g.e., s. 89.

⁶¹⁷ Şerafettin Turan, “Cumhuriyet Kavramının ve Ulus-Devlet Anlayışının Pekişmesinde Dil ve Tarih Çalışmalarının Önemi,” Biray Üstüner (Haz.) **Cumhuriyet Kazanımları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s. 40.

gerekçesini öne süren 12 Eylül müdahalecilerinin gerçekleştirdiği eylemin Prof. Dr. Emre Kongar'a göre üç temel sonucu olmuştur. Muhalif ve sol yapılanma tümüyle bastırılmış, Fethullah Gülen cemaatiyle iş birliği yapılarak Anayasa'ya zorunlu din dersi eklenmiş, toplum din eksenli bir yapıya büründürülmüş ve Kürt kimliği dışlanarak ve baskıya uğrayarak PKK örgütünün doğumu sağlanmıştır.⁶¹⁸ Bu verilerden yararlanarak içerikten yoksun, şekilciliğe dayanan, müdahaleci güçlerin gayelerine hizmet eden bir Atatürkçülük anlayışı ortaya çıkmıştır denilebilir.

3.4.3. Basında Atatürkçülük Anlayışı

12 Eylül müdahalesi kendisinden önce gerçekleşen müdahalelerden farklı bir kimliğe sahiptir. Toplum yaşanan kaotik ortamda boğulmuş, ekonomik darboğaz insanları nefes alamaz duruma getirmiş, siyasilerin sonu gelmeyen didişmeleri ise insanların içlerinde barındırdıkları ümitlerin tükenmesine sebep olmuş ve askeri bir müdahalenin gerçekleşmesi beklenir olmuştur. 12 Eylül müdahalesi gerçekleştiği andan itibaren ise toplumun her kesimi, aydını, entelektüeli, düz vatandaşı bu müdahaleye çöle düşen su damlası muamelesi yapmış, hiç düşünmeden destek vermiştir. Bu desteğin göstergeleri gazeteler ve yazarlar nezdinde kendini göstermiştir.

12 Eylül müdahalesinin hemen ardından gazeteler ve köşe yazarları gerçekleşen müdahaleyi memnuniyet ile karşılamış ve bu durumun beklenen, arzulan bir eylem olduğunun altını çizmiştir. Demokratik bir sisteme son veren silahlı kuvvetlerin bu eylemi normalleştirilmiş ve meşrulaştırılmıştır. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Uğur Mumcu, müdahalenin, ülkenin şartları dahilinde gerekli bir hareket olduğunu vurgulamıştır.

“Silahlı Kuvvetlerin emir komuta zinciri içinde yönetime el koyması, yağmurun yağması gibi doğal bir olaydır. Devlet olmaktan çıkar, parlamento 15 gün içinde seçilmesi gereken Cumhurbaşkanı seçemez ve ülke baştan başa örtülü bir iç savaşın kanlı arenasına dönüşürse, Silahlı Kuvvetlerin el koymasından daha doğal ne olabilir.”⁶¹⁹

12 Eylül askeri müdahalesine hemen hemen tüm yayınlar destek vermiş ancak Millî Gazete ve Yeni Devir gazeteleri gerçekleşen müdahaleden yana tavır almamıştır. 1980 öncesi kaotik dönemin içerisinde bu iki gazete, yaşanan tüm olumsuzlukların,

⁶¹⁸ Emre Kongar, “Umudun Tükenişi-10: İki 12 Eylül”, Cumhuriyet Gazetesi, 20 Temmuz 2018.

⁶¹⁹ Uğur Mumcu, “Bundan Sonra”, Cumhuriyet Gazetesi, 13 Eylül 1980.

istikrarsızlıkların sebebi olarak AP ve Süleyman Demirel'i sorumlu görmüş ve eleştirilerini bu çerçevede yapmıştır.⁶²⁰

Hürriyet Gazetesi yazarlarından Çetin Emeç'in de gerçekleşen müdahaleye karşı tutumu olumlu olmuştur. Ülkedeki kavgadan, akan kandan, siyasilerin didişmesinden rahatsızlığını bildirdiği yazısında Çetin Emeç, 27 Mayıs müdahalesi ile 12 Eylül müdahalesini birbirine benzeterek gerçekleşen müdahaleyi olumlu bir gelişme olarak nitelemiştir.

“Bir ülke ki, çoluklu çocuklu kalabalıkların üzerine gelişi güzel ateş etmek moda olur. Bir ülke ki, sırf elini sürenin kolu, bacağı kopsun, gözleri kör olsun diye, oraya buraya ölüm pankartları asılır. ... 'yetti artık' diyen sabırsız bir yumruk, niçin patlamasın? ...Şimdi 12 Eylül, anılarımın sinemasında ister istemez 27 Mayıs'tan görüntülere çağrışım yapıyor... ...Demokrasiyi hasta yatağından kaldırıp ayağa dikmek görevi, şimdi ordunun omuzlarında. Demokratik çerçeve içinde ordusuna bir türlü yer bulamayan o çığırkan takımı artık bir kez olsun kızarmayı öğrenirse, ne mutlu 12 Eylül'e...”⁶²¹

Çetin Emeç gibi gerçekleşen 12 Eylül müdahalesi ile 27 Mayıs müdahalesini mukayese eden, ancak ikisini eş tutmayan ve 27 Mayıs'ı eleştirip 12 Eylül müdahalesine destek veren diğer bir isim Tercüman Gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak olmuştur. Nazlı Ilıcak, gerçekleşen 12 Eylül müdahalesinin yıllardan beri benimsedikleri ve savundukları fikirlerin uygulandığı bir müdahale olduğunu, 27 Mayıs müdahalesinin ise kendilerine karşı yapılmış bir müdahale olduğunu vurguladıktan sonra 12 Eylül müdahalesinin başarıya ulaşmasını temenni etmiştir.

“...12 Eylül harekâtı ile 27 Mayıs'ın mukayesesi yapılıyor ve hemen herkes birincisinin üstünlüğünü ortaya koyuyor. Biz bu konuda tarafsız olamayız. Çünkü 27 Mayıs mensup bulunduğumuz Demokrat Parti camiasına karşıydı. Halbuki 12 Eylül'de açıklanan hedeflerle, yıllardır bizim yazdıklarımız arasında geniş bir mutabakat mevcuttur. ...Ümidimiz, memleketimizin, birlik ve beraberliğimizin son şansı olan Türk Silahlı Kuvvetler hareketinin başarıyla neticelenmesidir.”⁶²²

Günaydın Gazetesinden Teoman Erel ise askeri müdahalelere yaklaşım konusunda diğer yazarlardan farklılık göstermekle beraber yine ortak bir paydada buluşan yazısını kaleme almıştır. Erel'e göre askeri müdahalelerin olmasının sebebi sivillerin ve halkın

⁶²⁰ Mazıcı, a.g.e., s. 176-177.

⁶²¹ Çetin Emeç, “Kokokrasi'den Demokrasi'ye”, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Eylül 1980.

⁶²² Nazlı Ilıcak, “27 Mayıs-12 Eylül”, **Tercüman Gazetesi**, 16 Eylül 1980.

beceriksizliğidir. Askerin yönetime el koyarak, sivil siyasetçilerin sebep oldukları yıkımı tamir etmek gayesi içerisinde olduklarını belirtmiştir.

“27 Mayıs 1960... 12 Mart 1971... 12 Eylül 1980... Aşağı yukarı on yılda bir Silahlı Kuvvetler’in rejime müdahale etmek zorunda kalmasının başlıca nedeni biz sivillerin beceriksizliğidir. ...yalnız politikacılar ve gazeteciler değil, bürokratlar da, üniversite hocaları da, anayasal kuruluşların üyeleri de, sendikacılar da, işverenler de sorumluların arasındadır. ...askerler ‘onarım’ı partilerin ve liderlerin müdahalelerinden korumaya çalışacaklar...”⁶²³

Milliyet gazetesi yazarlarından Refik Erduran ise müdahalenin boş yere yapılmadığını, askerinin durduk yere müdahale yapamayacağını, bu müdahalenin gerekli olduğunu ve toplumun 12 Eylül müdahalesi ile silah seslerinden uzak, karmaşadan arınmış ve düzgün düşünebileceği bir ortama kavuştuğunu belirterek müdahaleye desteğini sunmuştur.

“...gürültünün ve dönüşün kesilmesiyle şimdi sessizce oturup düşünme olanağı var karşımızda. ...Bizde ...12 Eylül 1980 yıllardır kansız geçen ilk gün oldu. ...silah seslerinin, cenaze görüntülerinin, anlamsız şamataların kesilmesiyle ortaya çıkan serinkanlı düşünme olanağından yararlanırken... bir diş hekimi istediği için çekmez çürük dişi. Çürümüş olduğu ve ağrısına dayanılmadığı için çeker dişi.”⁶²⁴

Son Havadis gazetesi yazarlarından Cihad Baban’da Refik Erduran gibi müdahalenin gereksiz bir şekilde gerçekleşmediğini, bir ihtiyaçtan dolayı doğduğunu belirtmiştir. Gerçekleşen müdahalenin, uzun zamandır tasarlanan bir plan çerçevesinde gerçekleştiğini, emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşen vakanın sevindirici bir gelişme olduğunu belirten Baban, Türk ordusunun demokrasiyi ve Türk devletini koruduğunun altını çizmiştir.

“...ordumuz müdahaleyi isteyerek yapmadı, artık başka çare kalmadığı ve başımızın üzerinde ciddi tehlikelerin dolaşmaya başladığı sırada kerhen yapmaya mecbur oldu. ...Ordu bu işi yaparken belli ki çok uzun düşünmüş, attığı adımın hatalı ve sonradan pişmanlık verici olmaması için her tedbiri almıştır. Evvela bu müdahalenin kumanda zincirine bağlı olarak tüm orduya mal edilmesi büyük bir nimet olmuştur. ...Türk demokrasisini ve ondan daha önemli olarak Türk devletini korumak ve onu ebediyen yaşatmak için gösterdikleri vatansever titizliğin bir ifadesidir.”⁶²⁵

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu ise, önceki müdahalelerin yansımaları neticesinde 12 Eylül müdahalesine karşı tutumunu ihtiyatlı bir şekilde dile getirmiş,

⁶²³ Teoman Erel, “Onarım’ı yine asker üstlendi”, **Günaydın Gazetesi**, 13 Eylül 1980.

⁶²⁴ Refik Erduran, “Serinkanlılıkla”, **Milliyet Gazetesi**, 13 Eylül 1980.

⁶²⁵ Cihad Baban, “Ordunun Müdahalesi”, **Son Havadis Gazetesi**, 14 Eylül 1980.

geçmiş müdahaleler hakkında bir değerlendirmede bulunarak gidişat üzerinde dikkatli olunması konusunda uyarıda bulunmuştur:

“27 Mayıs ihtilali ile 12 Mart Muhtırası yakın geçmişimizin ders alınacak deneylerle dolu iki büyük siyasal olaydır. ...Yaşadığımız ortamda toplumsal olaylara ‘yaşasın’ ya da ‘Kahrolsun’ edebiyatı ile yaklaşmak çok yanıltıcı olur. Şu son yirmi yılın acılı serüvenlerinde görüldü ki, bu ‘yaşasınlar’ bir süre sonra ‘kahrolsunlar’a, ‘kahrolsunlar’ da ‘yaşasınlar’a dönüşür. ...Yassıada da yapılan yargulamalar sırasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar için ‘köpek davası’, Başbakan Adnan Menderes için ‘bebek davası’ gibi gereksiz soruşturmalara ihtilalin anlamı gölgelenmiş amacı saptırılmıştır. ...12 Eylül ortamı 27 Mayıs ve 12 Mart’tan çok başka türdür. Böylesine kanlı ortamda devletin ilk ve başlıca görevi, yurttaşları ‘korkusuz yaşama özgürlüklerine’ kavuşturmasıdır.”⁶²⁶

Gerçekleşen müdahalenin hemen her fikirdeki kişiden destek gördüğü yahut dönem baskısı/darbe korkusu sebebiyle böyle satırlar kaleme alındığı düşünülebilir. Milliyet gazetesi yazarlarından Yılmaz Çetiner’in kaleme aldığı yazısı da gerçekleşen müdahaleyi olumlu, yüceltici bir karaktere sahiptir. Çetiner, gerçekleşen müdahale ile toplumun rahat bir nefes aldığını, insanların huzur ve güven içerisinde sokağa çıkabildiklerini, müdahale gerçekleşmemiş olsa bu insanların yol kenarlarındaki çatışmalarda hayatlarını kaybedeceklerini, TSK’nin bu müdahale ile çökmek üzere olan kalesini kurtardığını ve bu gerekçeyle toplumun tüm katmanlarının TSK’ye destek vermesi gerektiğini belirtmiştir.⁶²⁷ Tercüman gazetesinin Nazlı Ilıcak gibi simge isimlerinden Ahmet Kabaklı da ilk andan itibaren müdahaleye açık desteğini sunan isimlerdendir. Gerçekleşen müdahalenin 27 Mayıs ya da 12 Mart müdahalelerine benzemediğini, adı geçen bu müdahalelerde solcular tarafından istenmeyen fakat halkın seçtiği kişilere müdahale gerçekleştiği, cumhuriyetin tehlikede olmadığı vurgusunu yapan Kabaklı, 12 Eylül’ün ise tüm bu müdahalelerden sıyrılarak cumhuriyet ordusu olduğunu gösterme eylemi olduğunu ve desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir:

“...12 Eylül hareketini ne 27 Mayıs’a ne de 12 Mart’a benzetebilirsiniz. Her iki darbe de demokrasiye karşı yapılmış hareketlerdi. Her ikisinde de devlet tehlikede değildi. İdare laçka değildi. Anarşi ve bölücülük, Türkiye’yi sarmamıştı. Devlet, böylesine aciz düşmemişti. Her iki darbe, ‘Cumhuriyet tehlikede olduğu bahanesiyle(!)’ o vakitlerin muhalefeti ve solcuları tarafından istenmeyen iktidarları devirmek için yapılmıştı. ...12 Eylül’ün ise iktidar ve

⁶²⁶ Uğur Mumcu, “Terörsüz Özgürlük”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Eylül 1980.

⁶²⁷ Yılmaz Çetiner, “Yaraları sarıp, çabuk iyileşebilmek için”, **Milliyet Gazetesi**, 15 Eylül 1980.

muhalefet ile bir davası yok görünüyor. ...Tek ve meşru hedefi devleti felç eden anarşidir. ...Şimdi geldiler, anarşiyi yok ederek devlet varlığını ispatlamaya çalışacaklar. ...Şahsi şereflerinin, cumhuriyet ordusu geleneğinin ve içinde bulunduğumuz hür dünyanın vecibesi budur. O halde gölge etmeyelim.”⁶²⁸

Müdahalelerin bir değişmezi olarak Türk basını, istisna yayınlar dışından merkez medya olarak nitelenen büyük medya, gerçekleşen askeri müdahaleleri desteklemiş, Hemen ilk dakikadan gerçekleşen müdahaleye Atatürkçülük payesini vermiş ve bu yönde bir politika izlemiştir. Diğer müdahale dönemlerinden farklı olarak 12 Eylül 1980 müdahalesinde basın köklü bir dönüşüm yaşamıştır. 1950-1960 dönemlerinden farklı olarak Türk basını 1980’li yıllarda sermaye odaklarının bir kolu halini almıştır. Gerçekleşen müdahale ile Türk basını köklü bir dönüşüme maruz kalmıştır. Bu dönüşüm üzerinde etkisi olan güç sadece askeri baskı değildir. Bu yönde yapılacak bir çıkarım eksik olacaktır. Yaşanan ekonomik kriz ve medyanın sermayeye geçmesi neticesinde askeri baskı yanında iktisadi gerekçelerde bu dönüşümde pay sahibi olmuştur.⁶²⁹ Türk basını, 12 Eylül 1980 müdahalesi ile beraber en buhranlı dönemini yaşamıştır.⁶³⁰ Gerçekleşen müdahalenin ardından basına sansür yetkisi Sıkıyönetim komutanlığına geçmiş, 1982 anayasası ile beraber ise basın, iletişim ve düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı kararlar yürürlüğe girmiştir. Zürcher bu durumu şöyle özetlemiştir:

“MGK yalnızca kabine değil, kendilerine sıkıyönetim yasası gereği çok geniş yetkiler verilmiş bölgesel ve yerel komutanlar vasıtasıyla da iş görüyordu. Bu kişiler eğitimin, basının, ticaret odalarının ve sendikaların başlarına getirilmişlerdi ve yetkilerini kullanmakta tereddüt etmiyorlardı. Bu durum özellikle, entelektüel yaşamın ve basının merkezi olan İstanbul’da, gazetelerin sürekli kapatılması, gazetecilerin ve yazı işleri müdürlerinin tutuklanması sonucunu getirdi. Bizzat Atatürk’ün teşvikiyle 1924’te kurulmuş olan yılların Cumhuriyet gazetesi bile bir kez kapatılmıştı.”⁶³¹

12 Eylül müdahalecileri, Atatürk yolundan sapan ülkeyi tekrardan Atatürk yoluna getirmek, Atatürk ilkelerine işlerlik kazandırmak ve kaybolan toplumsal huzuru sağlamak iddiası ile yönetime el koysa da basın üzerinde uygulanan yıldırıcı baskılar ile toplumu sindirmiş, farklı seslerin yükselmesinin ve yayılmasının önüne geçmiştir. Koloğlu yaşanan süreç için şu değerlendirmeyi yapmıştır:

⁶²⁸ Ahmet Kabaklı, “Merih’ten Gelmediler”, **Tercüman Gazetesi**, 16 Eylül 1980.

⁶²⁹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s. 142.

⁶³⁰ Şıvgın, **a.g.e.**, s. 78.

⁶³¹ Zürcher, **a.g.e.**, s. 406.

“12 Eylül anarşi ve terörü sona erdirmek gerekçesiyle iktidara el koymuş, çoğulculuğu durdurmuş, kendisinden sonraki demokratik parlamenter düzenin de basından rahatsız olmamasını sağlayacak önlemler almıştır.”⁶³²

12 Eylül yönetiminin basın üzerinde uyguladığı baskı ve sansür, gazeteleri ekonomik olarak darboğaza sokmuş, gazeteler mevcut yönetim ile ters düşmemek, kapatma yaşamamak amacıyla oto-sansür yolunu tercih etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi oto-sansür uygulayan gazetelerden biri olmuştur.⁶³³ Cumhuriyet gazetesinde yazarlık yapan İlhan Selçuk, Oktay Akbal, Yalçın Doğan, Uğur Mumcu gibi isimlerin yazıları dönem iktidarını rahatsız ettiği gerekçesiyle gelen uyarı üzerine Hasan Cemal tarafından yazılar gözden geçirilmiş ve yazarlardan yeni yazılar kaleme almaları talep edilmiştir.⁶³⁴

12 Eylül 1980 Müdahalesi öncesinde yazılı basında siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ile toplumsal anarşi haberleri yüksek sesle dile getirilmiş, müdahalenin ertesi günü gazeteler, gerçekleşen müdahaleyi “Atatürk yolunda”⁶³⁵ bir eylem olarak tanımlamıştır. Hürriyet Gazetesi özelinde diğer gazetelerde gerçekleşen müdahaleyi Atatürk ve Atatürkçülük imgesi çerçevesinde ele almış ve müdahaleyi bu imgeler vasıtasıyla meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi, müdahalenin ertesi günü yayınlanan 13 Eylül tarihli sayısında “Ana Hedef Atatürkçülük”⁶³⁶ manşetiyle çıkmış ve Kenan Evren’in konuşmalarına yer yermiştir. Gerçekleşen müdahale Atatürkçülük imgesi üzerinden basın yoluyla meşrulaştırılma yoluna gitmiş ve kamuoyu bu yönde kanalize edilmiştir. Yapılan Atatürk ve Atatürkçülük vurguları ile toplumun rahatlaması amaçlanmış, müdahalecilere karşı sempati duymalarının ve onlara güvenmelerinin yollarına taşlar döşenmiştir denilebilir. Böylesi bir strateji ile, gerçekleşen müdahaleye karşı olası olumsuz tepkilerin önüne geçilmesi arzulanmıştır. Gazetelerin manşetlerinin yanında, gazete köşe yazarları da 12 Eylül müdahalesini destekler yazılar kaleme almıştır. Bu yazarların bir kısmı bir süre sonra olayın tazeliği ile yazdıkları Atatürk ile müdahalecileri eş tutan yahut müdahaleyi olumlayan yazılarının tam tersini kaleme almıştır. Hürriyet Gazetesi köşe yazarlarından Atatürkçü kimliğiyle tanınan Oktay

⁶³² Koloğlu, a.g.e., s. 151. Koloğlu'nun aktarımına göre bu dönemde 237 kitap yasaklanmış, 796 gazeteci hakkında dava açılmış, el konulan 133 bin kitap yakılmıştır.

⁶³³ Aysun Köktener, **Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 208.

⁶³⁴ Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak 12 Eylül Günlüğü**, Doğan Kitap, İstanbul, 1986, s. 420.

⁶³⁵ “Atatürk Yolunda Devam”, **Hürriyet Gazetesi**, 13 Eylül 1980.

⁶³⁶ “Ana Hedef Atatürkçülük”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Eylül 1980.

Ekşi, 13 Eylül günü yayınlanan yazısında müdahaleyi desteklemiş, beklenen bir girişim olduğunun altını çizmiştir. “*Bütün kamuoyunun beklentilerini dile getiren bu istekleri savaştıran siyasilerimiz bugünkü sonuçtan başka neyi bekliyorlardı*”⁶³⁷ diyerek yaşanan tüm olumsuzlukların müsebbibi olarak siyasileri işaret eden Oktay Ekşi, müdahalenin “haklılığını” vurgulamıştır. Ekonomik krizin, toplumsal kamplaşmanın, anarşinin, istikrarsızlığın tüm sorumluluğunu siyasilere yükleyen sadece Oktay Ekşi olmamıştır. Dönem köşe yazarlarının hemen hemen tamamı bu minvalde yazılar kaleme alırken Gazeteci Nazlı Ilıcak farklı bir yol izlemeyi tercih ederek siyasi liderlere sahip çıkan bir tutum sergilemiştir. Nazlı Ilıcak’ın bu tutumunu 14 Eylül 1980 tarihli yazısındaki şu satırlarda görmek mümkündür:

*“...Ve kıyamet koptu. Dünyanın sonu değilse bile demokrasinin sonu geldi. ...Balık ancak suda yaşar, gazeteci çok partili demokraside. Çünkü görevimiz sadece alkışlamak değildir. İşin kolayı biz dememiş miydik diye, sorumluluğu siyasi kadrolara yüklemek, konuşmak ve kendini savunma hakkına sahip bulunmayan kimseleri yerden yere çalmaktır. Biz böyle yapmayacak, onlarla hesaplaşmak için yeniden yerlerini almalarını bekleyeceğiz. Tam tersine bugün onları müdafaa edeceğiz. Eğer demokrasinin bir an evvel geri gelmesini istiyorsak, siyasi kadroların ayakta kalmasına çalışmalıyız.”*⁶³⁸

Nazlı Ilıcak’ın bu satırlarının ardından Tercüman gazetesinin, gerçekleşen müdahaleye karşı bir tavır içinde olduğu sonucuna varmak hatalı bir çıkarım olur. Aynı gazetede yazarlık yapan Ahmet Kabaklı ve Ergun Göze’nin müdahaleyi olumlayıcı ve destekleyici yazıları buna örnektir:

*“Verdiği sözde durduğu bugüne kadar birkaç kere sabit olan, şahsiyet ve şereflerine milletçe ve dünyaca güvenilen, ...Türk Silahlı Kuvvetlerinin verdikleri söz istikametinde, başarılı olabilmeleri için, Türk milleti hiçbir yardımı esirgemeyecektir. Esasen bulunduğumuz hür dünya camiası içinde, demokratik cumhuriyetten başka herhangi bir tavra yönelmek imkânı hatırlardan dahi geçmez.”*⁶³⁹

*“Şimdi vazifemiz orduya yardım etmektir. Önce devlet ve Millet bütünlüğünü bozucu bölücü ve yıkıcı hareketlerin önünün orduya ait tedbirlerle alınması ve sahanın temizlenmesi için girişeceği hareketlerde orduya yardımcı olmak gerekir.”*⁶⁴⁰

Gerçekleşen müdahaleyi Atatürkçü gösterme ve müdahalecileri Atatürk yolunda hareket eden münevverler gibi zihinlere yerleştirme gayretlerinin örnekleri de gazete

⁶³⁷ Oktay Ekşi, “*Oh Olsun Demeli mi?*”, **Hürriyet Gazetesi**, 13 Eylül 1980.

⁶³⁸ Nazlı Ilıcak, “*12 Eylül Harekâtı*”, **Tercüman Gazetesi**, 14 Eylül 1980.

⁶³⁹ Ahmet Kabaklı, “*On Yıldan Beri Ne Dedikse*”, **Tercüman Gazetesi**, 14 Eylül 1980.

⁶⁴⁰ Ergun Göze, “*27 Mayıs ve 12 Eylül*”, **Tercüman Gazetesi**, 14 Eylül 1980.

yazarları arasında mevcuttur. Örneğin Tercüman Gazetesi yazarı Rauf Tamer, “Demokrasiye layık olabilmek için herkes görev başına Atatürk çizgisinde buluşmak üzere herkes depar yerine”⁶⁴¹ satırlarını kaleme almıştır. Atatürkçülüğün en geçerli akçe olduğu bu dönemde bir diğer Tercüman Gazetesi yazarı Erol Dolu’da Atatürkçülük temalı bir yazı kaleme almış ve gerçekleşen müdahaleyi Atatürkçülük yolunda bir hareket olarak kamuoyuna sunmuştur:

*“Atatürkçü ve milliyetçi görüşün ışığı altında en kısa zamanda parlamenter rejime kavuşacağız. ...Türk milleti çok büyük bir millettir. Atatürkçü ve milliyetçi yoldan ayrılmayanların Allah yardımcısı olsun.”*⁶⁴²

12 Eylül müdahalesini Atatürkçülük ile meşrulaştıran ve müdahalecileri Atatürk ile eş tutan yazılar hemen hemen tüm gazetelerde mevcuttur. Cumhuriyet Gazetesi yazarı, Atatürkçü kimliğiyle tanınan Oktay Akbal’ın “Atatürk’ü Anlamak” adlı kaleme aldığı yazısı buna bir örnektir. Türk siyasetinin 12 Eylül müdahalesi ile yeniden Atatürk çizgisine girdiğini, 12 Eylül müdahalesinin Atatürkçü bir yönelim olduğunu vurgulayan Oktay Akbal:

*“İşte böyle sağlam düşüncelere dayanır Atatürk ilkeleri. Bugünlerde Kemal Atatürk’ün sözlerini yeniden okumak gerek. Yönümüzü bulmak, gerçekleri görmek, nereden gelip, nereye gittiğimizi bilmek için.”*⁶⁴³

sözleri ile müdahaleyi Atatürkçü bir çizgiden ayrılmamaya davet etmiştir. 18 Eylül tarihli yazısında Oktay Akbal Atatürkçülük tanımı yapmıştır:

*“Atatürkçülük her şeyden önce akılcıdır. Her türlü gericiliğe, yobazlığa, bağnazlığa, dogmacılığa, boş inançlara, doğa dışı düşüncelere kesinlikle karşıdır. Çağımızın bilimsel düşüncesini, düşünce özgürlüğünü ve onun yol göstericiliğini benimsemiştir. Atatürkçülük baskı, korku ve bütün totaliter yöntemlere kesinlikle karşıdır çünkü insancıldır, insanlık değerlerine saygı gösterilmesini ister. Atatürkçülük bilim dışı her yönetime ve uygulamaya karşıdır. Atatürkçülük saldırganlığa karşıdır, barışçıdır. Atatürkçülük her türlü iç ve dış sömürüye karşı olduğundan emperyalizm ve feodalizme karşıdır. Atatürkçülük halkın katılmadığı her türlü yönetime ve girişime karşıdır, gerçek halk egemenliğinden yanadır. Atatürkçülüğün ilkeleşen başlıca hedefleri ulusal tam bağımsızlık, çağdaşlaşma, ulusal egemenliktir.”*⁶⁴⁴

Hürriyet Gazetesi yazarlarından ve Atatürkçü duruşu ile isim yapmış Cüneyt Arcayürek, 12 Eylül müdahalesini başlarda olumlayan ve bu müdahaleyi Atatürkçü

⁶⁴¹ Rauf Tamer, “12 Eylül...”, **Tercüman Gazetesi**, 14 Eylül 1980.

⁶⁴² Erol Dolu, “Altı Kadifeli Postal”, **Tercüman Gazetesi**, 14 Eylül 1980.

⁶⁴³ Oktay Akbal, “Atatürk’ü Anlamak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Eylül 1980.

⁶⁴⁴ Oktay Akbal, “Atatürk’ü Anlamak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Eylül 1980.

bir harekât olarak nitelendiren bir isim olmuştur. Toplumsal endişeyi absorbe etmeye yönelik olan 14 Eylül tarihli yazısında Cüneyt Arcayürek, telaşa lüzum olmadığını, silahlı kuvvetleri Atatürk yolunda olduğunu belirten bir yazı kaleme almıştır.

“...Ve ordu biliyorduk ki, Atatürk’ün kurduğu cumhuriyetin laik, demokratik ve hukuk düzeni içindeki geleneksel kurallarına sıkı sıkıya bağlı idi ve bağlı olduğunu da son kez yine gösterdi. Hiç kimse telaşa kapılmasın ve gülüp geçmesin, ordu müdahalesinden sonra şimdi böyle yazıp çalım yaptığımız gibi bir yanlışlığa kapılmasın. ...Ordu bu son aşamada geleneksel Atatürkçülüğünü gösterdi ve müdahale kesinleşti. Orgeneral Evren’in böyle müdahalelere hiç yatkın olmadığını, hiçbir zaman arzulamadığını bizzat biliyorum. Defaatle konuştum kendisiyle. Her seferinde bütün iyi niyetiyle ülke için gerekli gördüklerini yetkili kesimlerin sağlamasından yana olduğunu içi yanarak anlatmış, sonuç alınamamasından duyduğu üzüntüyü dile getirmişti. Nihayet Evren Paşa, ordunun başıdır ve ordu geleneksel Atatürkçülüğe bağlı bir güç olduğu için bir gün ‘Yapılmayanları yapmak zorunda kalabilirdi’ Bu zorunluluk 12 Eylül günü ve gecesi gerçekleşti.”⁶⁴⁵

Daha önceki müdahalelerde de tespit edilen hata bu müdahalede de kendisini göstermiş, Atatürkçü olarak tanınan isimlerin yazdıkları ya da söyledikleri neticesinde Atatürkçülük ile askeri müdahale birbirinden ayrılmaz bir anlam ifade eder şekilde yorumlanmış, Atatürkçülük ile askeri müdahale eş anlamda kullanılmış ve bir ideoloji, askeri müdahalelere araç kılınmıştır. Arcayürek’in kaleme aldığı satırlarda görüldüğü üzere askeri müdahale “Atatürkçülüğün gereği” olarak sunulmuştur. Bu anlayış Atatürkçülüğe ve Atatürk’e büyük zararlar veren bir olgu olmuştur.

12 Eylül müdahalesinin ideologlarından Prof. Dr. İsmet Giritli de müdahalecileri Atatürk ile benzeş bulurken askeri müdahaleyi Kemalizm ile meşrulaştırmıştır. “12 Eylül’ün İdeolojisi Kemalizm’dir” adlı yazısında İsmet Giritli:

“Türk Silahlı Kuvvetleri devleti her geçen gün biraz daha karanlığa ve acze itenlere dur demek, Atatürk ilkelerine ve demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmak için ülke yönetimine el koymak zorunda kalmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin yapmak mecburiyetinde bırakıldığı 12 Eylül operasyonunun ‘Kemalist’ nitelik ve hedef taşıdığı harekât ile ilgili bildiri ve beyanlardan apaçık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Esasen Türk Ordusu’nun Atatürk’e ve onun ilkelerine bağlılığı hatırlanırsa, Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyeti koruma ve kollama görevi ve emir komuta zinciri içinde yapılan bu hareketin Kemalizm’in dışında bir ideolojik temeli olabileceğini düşünmek bile mümkün değildir. ...Tek bir oyun peşinde koşan siyasi partilerimiz, yüce Atatürk’ün Cumhuriyeti döneminde unutulmuş mezhep ayrılıklarını kışkırtmakta faydalar görerek, Erzincan, Sivas, Kahramanmaraş, Tunceli ve Çorum illerinde siyasi çıkarlar uğruna vatandaşlarımızın birbirlerini katletmelerine neden

⁶⁴⁵ Cüneyt Arcayürek, “Türkiye Demokratik Laik Bir Ülkedir”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Eylül 1980.

olmuşlardır. ...Milli Güvenlik Konseyi ...Millî mücadele ruhunun, millet egemenliğine, Atatürk ilke ve devrimlerine olan bağlılığın tam şuurunu yerleştirmek ve geliştirmenin zorunluluğuna kanidir."⁶⁴⁶

1971 müdahalesinde yaşanan "gerçekleşen müdahalenin yönü ne?" tartışmasının benzeri 12 Eylül 1980 müdahalesinde de yaşanmıştır. Müdahalenin hemen başında müdahaleye destek veren yazılar kaleme alan isimler, müdahalenin yönü belli oldukça eski yazılarından farklı şekilde yeni yazılar kaleme almıştır. Bu ortamda paylaşılamayan imge yeniden Atatürk ve Atatürkçülük olmuştur. Dönem şartları ve esen rüzgâr gereği hemen herkesin Atatürkçü olduğu ortamda "gerçek Atatürkçülük" tartışmaları yaşanmıştır. Bu tartışmanın ardından farklı Atatürkçülük tanımları yapılmıştır. Laiklik vurgulu bir Atatürkçülük tanımlaması yapan dönemin Milliyet Gazetesi yazarı Çetin Altan:

*"Atatürk'ten sonra Atatürkçülük kolay gibi görünmüştür. Oysa bir şark toplumunda Atatürkçülük zorların en zoruydu. Özellikle laiklik bayrağını ayakta tutabilmek en zoruydu. Atatürk'ten sonra hiç kimse onun kadar laiklik bayrağını ayakta tutamamıştır. ...Atatürk'te laiklik esas öğeydi. ...Atatürk çağdaşıktan soyutlanamaz. ...Atatürk'e yani çağdaşlığı her gün yeniden yaratmaya giden her yol, bizim yolumuzdur..."*⁶⁴⁷

Hemen her gazete ve hemen her yazar Atatürkçülük üzerinden yazılar yayınlamıştır. Herkes gerçekleşmiş olan müdahalenin Atatürkçü damarın yansması olduğu konusunda hemfikir olmuş gibi görünürken yine hemen herkes çizilecek istikametini Atatürkçülük yolunda olması gerektiğini belirtmiştir. Cihat Akçakayalıoğlu'nun yazısı buna örnektir:

*"Atatürkçülük, bölücü, çarpıştırıcı değil, birleştirici, bağdaştırıcı ve toplayıcı bir öze, dinamizme, pozitivist ruh ve felsefeye sahiptir. ...Atatürkçülük bir öğreti olarak herhangi bir topluluğa ayrıcalık tanımadan Türk milletinin hizmetindedir. ...Atatürk düzenini şöyle tanımlayabiliriz: Milli egemenlik ve bağımsızlığa bağlı ve aynı zamanda barışçı ve insancıl, milliyetçi, laik, halkçı, demokratik-parlamenter sistemi benimsemiş, iktisadi yaşamını planlı karma ekonomiye dayatan, Kemalist özde devrimci, bütün dünya uluslarıyla her alanda iş birliğine açık, her türlü dikkati reddeden haklar, özgürlük, eşitlik ve kalkınma düzenidir."*⁶⁴⁸

Paylaşılamayan Atatürkçülük, "Atatürkçülük nedir?" çerçevesinde sorulan sorular ve getirilen cevaplar ile yeni formlara büründürülmüştür. Dönemin popüler konusu

⁶⁴⁶ İsmet Giritli, "12 Eylül'ün İdeolojisi Kemalizm'dir", **Milliyet Gazetesi**, 17 Eylül 1980.

⁶⁴⁷ Çetin Altan, "Çağdaşlığa Giden Yol", **Milliyet Gazetesi**, 18 Eylül 1980.

⁶⁴⁸ Cihat Akçakayalıoğlu, "Türkiye'nin Tek Yolu Atatürkçülük", **Milliyet Gazetesi**, 21 Eylül 1980.

olması sebebiyle pek çok yazarın köşesinde yer verdiği konuyu kaleme alanlardan birisi de Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu olmuştur. Mumcu tarafından bağımsızlıkçı çizgide tanımlanan Atatürkçülük şu şekildedir:

“Evet Atatürkçülük Marksistlik demek değildir. Bu ne kadar açık bir gerçek ise aynı Atatürkçülüğün kapitalistlik ya da liberal ekonomi düzeni demek olmayışı da aynı ölçüde açık bir gerçektir. Atatürkçülüğün, Kemalizmin, ilk ve başka yoruma elverişli olmayan yönü, antiemperyalist oluşudur. Atatürk Milliyetçiliği de bu demektir. Irkçı milliyetçilik, Atatürkçülüğe karşıdır. ...Atatürkçülük eşittir antiemperyalizm formülü ile açıklanacak kadar açık bir eylem ve öğretilerdir Atatürkçülük.”⁶⁴⁹

Yine Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından ve Atatürkçü kimliğiyle tanınan İlhan Selçuk'ta Atatürkçülük tartışmalarına katılmış ve “Atatürkçülük Nedir?” başlıklı yazısında bu konu hakkındaki yorumunu şöyle dile getirmiştir:

“Devletçiliğe karşı çıkararak Atatürkçülük olası mı? Laikliği çiğneyerek Atatürkçülük olası mı? Halkçılığa karşı durarak Atatürkçülük olası mı? Emperyalizmle iş birliği yaparak Atatürkçülük olası mı? Yabancı bir devletin güdümüne girerek Atatürkçülük olası mı? Devrimciliğe karşı direnerek Atatürkçülük olası mı? Dil devrimine saldırarak Atatürkçülük olası mı?”⁶⁵⁰

12 Eylül müdahalesinin ardından müdahaleyi Atatürkçü olarak tanımlayan ve desteklediğini beyan eden Cumhuriyet Gazetesi yazarı Oktay Akbal'da kendi köşesinden Atatürkçülük yorumunu dile getirmiştir. Oktay Akbal yazısında hemen her kesimden herkesin Atatürkçü görünmesinden ve Atatürkçülük üzerine yazı kaleme almasından serzenişte bulunmuş ve kendisinin Atatürkçülük yorumunu şu şekilde yapmıştır:

“Herkes Atatürk ilkelerinden, devriminden, düşüncelerinden söz ediyor. Daha yakın zamana dek Atatürk devrimine yüzde yüz karşı tutum ve görüşte olanların bile kaleme sarılarak, Atatürk ilkeleri deyimini yinedediklerini görüyoruz. Nedir Atatürk ilkeleri? Nedir Atatürk devrimi? Budur Atatürk ilkelerinin en önemlisi: halka ve hukuka bağlılık.”⁶⁵¹

Herkesin Atatürkçü olması, herkesin Atatürk üzerine kalem oynatması ve hemen herkesin Atatürkçülük tanımlaması yapması konusunda rahatsız olan sadece Oktay Akbal olmamıştır. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu'da bu durumdan şikayetçi olmuştur. Atatürkçülüğün bir maske görevi gördüğünü, Atatürk düşmanlarının dahi Atatürkçü görüldüğünü belirten Mumcu şu satırları yazmıştır:

⁶⁴⁹ Uğur Mumcu, “Gerçek Yönü”, Cumhuriyet Gazetesi, 20 Eylül 1980.

⁶⁵⁰ İlhan Selçuk, “Atatürkçülük Nedir?”, Cumhuriyet Gazetesi, 22 Eylül 1980.

⁶⁵¹ Oktay Akbal, “Atatürk'le İlgili Bir Anı”, Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ekim 1980.

“Bugünlerde herkes Atatürkçü! Atatürk’ün yeminli düşmanlarından, Kemalizmi modası geçmiş bir üst yapı devrimciliği sayan tuzu kuru şematik ilericilere kadar herkes koro halinde Atatürkçülük yapıyor. Biz oldum olası, Kemalizmi antiemperyalist bir olgu olarak gördük ve ilerici düşüncelerimizin odak noktasına kurtuluş savaşımızın ulusçu ve devrimci geleneğini yerleştirmeye çalıştık. ...1980’lerde yasakçı bir düzeni Atatürkçülüğe dayanarak savunmanın olanağı yoktur. Çünkü Atatürkçülük, Atatürk’ün sözlerinden ayrı bir siyasal sistem olarak değerlendirilemez. Atatürk ne dediyse, Atatürkçülük odur. Kemalizm, Atatürkçülük bir tek sözcükte özetlenebilir: bağımsızlık. Bu bağımsızlık içinde her türlü düşünce akımına özgürlük sağlamak, Atatürkçülüğün temel ilkelerindedir.”⁶⁵²

Sol Kemalist çizgide tanımlanabilecek İlhan Selçuk, Uğur Mumcu gibi yazarların yaptıkları Atatürkçülük tanımlamaları yanında sağ tandanslı Tercüman gazetesinde yazarlık yapan Ahmet Kabaklı ve Nazlı Ilıcak gibi isimler de kendi pencerelerinden Atatürkçülük yorumları yapmıştır. Nazlı Ilıcak:

“Atatürk, Türkü ve Türklüğü ayakta tutmaya çalışmış, çeşitli beyanlarında Türk olmanın gururunu dile getirmiştir. Ne Mutlu Türküm Diyene, Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur cümleleri bu telkinlerin en bariz misalleridir.”⁶⁵³

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından farklı olarak Atatürkçülüğün, tam bağımsızlık gibi ifadelerle tanımlayamayacağını belirten Nazlı Ilıcak, 12 Eylül yönetiminin zihin dünyasının yansıması bir anlayışla milliyetçilik temalı bir Atatürkçülük yorumu getirmiş, 12 Eylül müdahalecilerinin büyüttükleri Türk-İslam sentezi düsturunun istikametinde bir Atatürkçülük yorumu yapmıştır. Benzer şekilde Tercüman gazetesini yazarlarından Ahmet Kabaklı da Atatürkçülük tanımlaması yapmış ve Atatürkçülüğün sol bir bakış açısıyla tanımlanamayacağını vurgulamıştır.

“Altı Ok’daki halkçıyız, devletçiyiz sloganları Marksistler, sosyalistler hatta bazı son kuşak CHP’liler tarafından Demirperde rejiminin anahtarları ve düsturları olarak telkin edilmiş, öylece benimsenmiştir. Atatürk’ün gövdesine Lenin başı takmaya çalışan hainler, bu iki slogan kapısından girmişlerdir.”⁶⁵⁴

Metin Heper de sol yahut Atatürkçü kişi/kurumların Atatürkçülük tanımları yapmasının yanında sağcı-dinci, muhafazakar, milliyetçi olarak tanımladığı kitlenin Atatürk’ü ele alırken, kendi düşünce dünyaları çerçevesinde Atatürk’ün söylemlerinden cımbızlamalar yaparak kendi görüşlerini meşrulaştırma yoluna

⁶⁵² Uğur Mumcu, “İşte Atatürk Bu”, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ekim 1980.

⁶⁵³ Nazlı Ilıcak, “Atatürkçülük”, Tercüman Gazetesi, 19 Ekim 1980.

⁶⁵⁴ Ahmet Kabaklı, “Atatürkçülük Ne Değildir”, Tercüman Gazetesi, 5 Kasım 1980.

gittiklerini belirtmiştir.⁶⁵⁵ Dönemin en geçerli akçesi durumundaki Atatürkçülüğün çeşitli görüşteki yazarlar tarafından paylaşılamaması ve her kesimin kendi penceresinden Atatürkçülük yorumu yapması yanında 12 Eylül müdahalesinin muktedir gücü Kenan Evren'in hemen her konuşmasında Atatürk, Atatürkçülük ve Kuran ayetleri şaşmaz bir biçimde yer almıştır. Kenan Evren, Kemalist ideolojiyi bir panzehir olarak görmüş, kendi düşünceleri çerçevesinde yorumlamış, Kemalizm ile alakası olsun ya da olmasın kendi düşüncelerini bu perde altından topluma aşlamıştır. 12 Eylül müdahalecileri, karşıt oldukları ya da düşman olarak algıladıkları her ideoloji, imge yahut söylem karşısında Atatürkçülük bayrağına sarılmış, bu görüş ve ideolojilere karşı gerçekleştirdikleri orantılı yahut orantısız her baskı karşısında Atatürkçülüğü kendilerine kalkan yapmıştır. 2 Ekim 1980 tarihinde Milliyet Gazetesinde yayımlanan Kenan Evren'in konuşmasındaki satırbaşları bu çerçevede önemlidir. Gençleri Kemalizm yolundan ayrılmamaya davet eden Kenan Evren:

“Sizlere bu çağlarda çok kimseler yanaşır. ...izm’li ideolojileri sizlere aşlamak ister. Bunları biz çok yakinen biliyoruz. Eğer ...izm’li bir ideoloji aşlamak lazım gelirse işte Ulu Önder Atatürk’ün Kemalizm ideolojisi vardır. Onu benimseyiniz!..”⁶⁵⁶

Prof. Dr. Emre Kongar'ın değerlendirmesi ile 12 Eylül müdahalesi ile Atatürk'ün kurduğu kurumlar bir bir kapatılmış, devletin memurları Suudi Arabistan'daki Rabıta adlı dinci bir yapılanmadan maaşlar almış ve bu eylemler Atatürkçülük adına gerçekleştirilmiştir.⁶⁵⁷ Atatürkçü kimliği ile bilinen akademisyen Erol Mütercimler, 12 Eylül müdahalesini gerçekleştirenler ile Atatürkçülük arasındaki ilişki hakkında bir değerlendirmede bulunmuştur. Mütercimlere göre, Atatürkçü refleksler ile hareket ettiğini iddia eden tüm müdahaleciler, aslında ve en çok Atatürkçülüğe zarar vermiştir.

“Bu kişilere NATO Atatürkçüsü diyorum, çünkü yalnızca gardırop ve heykel Atatürkçülüğü yaparak toplumun oldukça büyük bir kesimini nefret ettirdiler. Bu da Atatürk’e kurulan büyük bir kumpastı. Atatürk ve Atatürkçülüğü dillerine persenk eden, bunun ardına sığınıp askeri darbe yapan bir kısım saf iyi niyetli asker ile bunları yanıtlan apoletli sivillerdir. ...ABD güdümünde yaptırılan her askeri müdahale, gerçek Kemalistler ile kendilerine neden Atatürkçü dediklerinin farkında olamayan ama gerçek Kemalist aydın, entelektüellerin yok edilmesini, hapislerde çürütülmesini, yıldırılmalarını

⁶⁵⁵ Metin Heper, **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Doğan Kitap, Şubat 2011, s. 77-78.

⁶⁵⁶ “Yarının Komutanlarına”, **Milliyet Gazetesi**, 2 Ekim 1980.

⁶⁵⁷ Kongar, **12 Eylül Kültürü**, s. 1.

sağlamıştır. ...12 Eylül'de Atatürkçü olduğunu iddia eden askeri müdahale, dinci irticai hareketlere zemin hazırlamıştır.”⁶⁵⁸

12 Eylül müdahalesinin Atatürkçü kimliği üzerinden yapılan başka bir değerlendirme de Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı'ya aittir. Kışlalı, 12 Eylül müdahalesi mimarlarının devamlı bir şekilde Atatürk ve Atatürkçülük vurgusu yaptıklarını ancak bu vurgulamaları kamuoyunun gözüne perde ederek, Atatürk'ün elinin değdiği her yapının bizzat bu kişiler tarafından yok edildiğinin altını çizmiştir.

“Ama Atatürk adına, kurduğu parti kapatıldı. Atatürk adına kurduğu TDK ve TTK devletleştirildi. Atatürk adına, laiklik çiğnendi. Atatürk adına Atatürk'ün miras hakkı bile yok edildi.”⁶⁵⁹

12 Eylül müdahalesinin ilk anından itibaren verilen tüm beyanlarda tek gayelerinin Atatürkçülüğe dönüş olduğunu vurgulayan askerler, Kemalizmi ülkenin ideolojisi olarak tanımlamıştır.

“Türk devletinin Resmi İdeolojisi Kemalizmdir ve Kemalizm'in tartışmasız kollayıcısı da Silahlı Kuvvetlerdir! Özünde Batılılaşmayı amaçlayan Kemalizm, ilkeleri arasında, demokrasiyi de içeriyor. Bu bakımdan zaman zaman demokrasiye müdahale eden Silahlı Kuvvetler, aslında anti-demokratik güçlerin karşı safındadır.”⁶⁶⁰

Müdahalenin lideri Kenan Evren'in 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamaları çerçevesinde yapmış olduğu konuşma Milliyet gazetesinde tam haliyle yer almıştır. Kenan Evren yapmış olduğu konuşmada yine Atatürkçülük vurgusu yapmış ve Nazlı Ilıcak'ın yukarıda değinilen yazısındaki gibi Milliyetçilik eksenli bir Atatürkçülük yorumu getirmiştir.

“Sevgili Vatandaşlarım, Ne Mutlu Türküm Diyene özdeyişinde ifadesini bulan Türk milliyetçiliği inancı içinde ne zaman ve nerede olursa olsun el ele ve omuz omuz kalıp kalbe oldukça aşamayacağımız engel yoktur. ...Her Türk Atatürk ideolojisini ömrü boyunca bir bayrak gibi yücelerde tutarak, yurdunu ve ulusunu onun gösterdiği hedeflere ulaştıracaktır.”⁶⁶¹

Önemli gün ve haftalarda Atatürk vurgulu yazıların kaleme alınması olağan bir durum olarak görülse bile askeri müdahale gibi olağan dışı durumlarda Atatürk ve Atatürkçülük yoğun miktarda işlenen bir konu olarak basında yer almıştır. 10 Kasım gibi semiyotik bağlamda yoğunluğu olan bir günde de Atatürkçülük üzerine yazılan

⁶⁵⁸ Mütercimler, **İsyanlar-İhtilaller-Darbeler**, s. 179-180.

⁶⁵⁹ Ahmet Taner Kışlalı, “*Asker Mantığı ile Atatürkçülük!*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Mayıs 1992.

⁶⁶⁰ “*Yarım Düşünürken*”, **Milliyet Gazetesi**, 3 Kasım 1980.

⁶⁶¹ **Milliyet Gazetesi**, 30 Ekim 1980.

yazılar ve tartışmalar devam etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi yazarları, Atatürkçülük üzerine kaleme aldıkları yazılarında Atatürkçülüğün içinin boşaltılmasından ve herkesin Atatürkçülük perdesi ardına saklanıp takiye yapmalarından serzenişte bulunmaya devam etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Oktay Akbal 10 Kasım'dan 1 hafta önce kaleme aldığı yazısında Atatürk karşıtlarının kendilerini Atatürkçü olarak lanse etmelerinden duyduğu rahatsızlığı şöyle ifade etmiştir:

“Yıllardır Atatürk'e ve Atatürk'ün devrimci eylemlerine ortaya koyduğu yapılara, atılımlara, uygarlık yolundaki ilerici davranışlara karşı çıkanlar, bunların birini bile içtenlikle desteklemeyenler, bakıyoruz alabildiğine konuşmakta, yazıp çizmektedirler. ...12 Eylül eyleminin gerçek anlamını saptırmak, bunu kendi kafa ve görüş çizgilerinde bir tutum ve davranış gibi göstermeye çabalayanlar bile çıkıyor. Oysa Atatürk devriminin çizgisinde, Atatürk ilkelerinin yolunda görev yapmaya ant içmiş kişilerin görev ve davranışları hiçbir zaman Atatürk'e ters düşmüş birtakım kişilerin beğenisi, isteği doğrultusunda gelişmez, gelişmeyecektir. ...Atatürk devriminin, Cumhuriyetin atılımlarının sürekli karşısında olup da şimdi yüzde yüz çark ederek, herkesten çok Atatürkçü kesilenlere dikkat etmek gerekir.”⁶⁶²

10 Kasım tarihinde Cumhuriyet Gazetesi yazarı İlhan Selçuk'un kaleme aldığı yazı, kullanılan ifadeler neticesinde en sert üslubun kullanıldığı köşe yazısıdır çıkarımı yapılabilir. İlhan Selçuk yazısında:

“Arap alfabesini okullara yerleştirenler Atatürkçü, Amerikan uyducuları Atatürkçü, yabancı sermaye uşakları Atatürkçü, seçim meydanında Kur'an öpen Atatürkçü, oy avcılığında namaza duran Atatürkçü, yoksul halkı dış sermaye ile birlikte sömüren Atatürkçü, herkes Atatürkçü, Atatürk, Atatürk, Atatürk diye diye Atatürkçülüğün canına okunuyor otuz yıldan beri. Kimse Atatürkçülüğü ya da öteki adıyla Kemalizmin ilkelerini, kurallarını, sınırlarını apaçık ortaya koymaya yanaşmıyor.”⁶⁶³

Atatürk imgesinin sömürülmesinden, Atatürkçülük maskesi kullanılarak kişi ya da kurumların fikir ve eylemlerini Atatürkçülük üzerinden meşrulaştırmalarına karşı serzenişte bulunan İlhan Selçuk, gazetesi yazarları ile ortak bir tutum sergilemiştir. Sağ perspektifte bir gazete olan Tercüman Gazetesinin köşe yazarlarından Ahmet Kabaklı ise 10 Kasım dolayısıyla kaleme aldığı yazısında, daha önceden olduğu gibi yine milliyetçilik temalı bir Atatürkçülük resmi çizmiş, Atatürkçülüğü sol karşıtı bir ideoloji olarak ele almıştır.

⁶⁶² Oktay Akbal, “Bu Devre Olsun”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Kasım 1980.

⁶⁶³ İlhan Selçuk, “Birincil Savaşçı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Kasım 1980.

“Atatürk taviz vermez ve denge politikası gütmeydi. Düşmanın adı Komünist olsun, Bolşevik olsun veya Faşist olsun, açıkça söylerdi. Milliyetçiliğe ve Türklük onuruna toz kondurmaz, bunu yapmaya cesaret eden hangi büyük kuvvete dayanırsa dayansın, onun üzerine yürür, hakaretler ederdi.”⁶⁶⁴

Tercüman Gazetesinin bir diğer yazarı Ergun Göze’de sol karşıtı, milliyetçilik temalı bir Atatürkçülük yorumunu 10 Kasım günü kaleme aldığı yazısında aktarmıştır.

“Mustafa Kemal Kuvayi Milliye ruhuna ve o günkü Meclisin milli vicdanın edebi istikametini gösteren iradesine paralel olarak komünizmi reddediyordu. ...Ne var ki sonradan komünistler Mustafa Kemal Paşa’nın kalpağının altına Lenin’in fotoğrafını ve Kemalizmin içine komünizmi saklayarak kültür gümrüğünden kaçırmaya uğraşmışlardır.”⁶⁶⁵

Tercüman gazetesi temel olarak Atatürk’ü sağda, milliyetçi çizgide ve komünizm aleyhtarı olarak resmetmiştir sonucuna ulaşılabilir. Tercüman Gazetesinin diğer iki önemli yazarı Yavuz Donat ve Rauf Tamer’de 10 Kasım dolayısıyla kaleme aldıkları yazılarında Atatürkçülük üzerine düşüncelerini yazmış ve Cumhuriyet Gazetesi yazarları gibi hemen herkesin Atatürkçülük üzerinden konuşması, yazması ve kendisini gizlemesini ele almıştır. Rauf Tamer:

“12 Eylül’den bu yana Atatürk lafı ağızlarından düşmüyor. Profesörü, aydını, yobazı, ...anarşisti, komünisti, faşisti velhasıl hepsi onun gölgesine sığınmış, ...onun arkasına saklanmış. Yüce Atatürk bile Atatürkçülüğün çok gerisinde kaldı şimdi.”⁶⁶⁶

Cumhuriyet Gazetesi ile paralellik gösteren bu çıkışın benzerini Yavuz Donat’ta kaleme aldığı *10 Kasım* başlıklı yazıda dile getirmiştir. Donat:

“Sanırsınız ki 45 milyon insan Atatürkçüyüz. Eğer öyle olsaydık, bugün böyle olmazdık. Her gün Atatürk’ten medet ummazdık. Konuşmaların bir bölümü sahte, programların bir bölümü inançsız, ağıtların bir bölümü yapmacık. ...Yani bugün böyle icap ediyor diye, akşamdan sabaha kıyafet değiştirir gibi Atatürkçü olanlarımız hiç de az değil.”⁶⁶⁷

Hemen her düşünceden çeşitli yazarların Atatürkçülük üzerine konuşup yazmaları Atatürkçü kimliği ile bilinen Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu tarafından da eleştirilen bir husus olmuştur. Velidedeoğlu bu durumu “Atatürkçülük türleri” adıyla incelemiş ve yaptığı değerlendirmede bu ayrımların sebebi olarak Atatürkçülüğün bütün olarak ele alınmamasını, herkesin kendi fikrini meşrulaştırmak

⁶⁶⁴ Ahmet Kabaklı, “Atatürk Taviz Vermezdi”, **Tercüman Gazetesi**, 10 Kasım 1980.

⁶⁶⁵ Ergun Göze, “21 Ocak 1921 – 10 Kasım 1980”, **Tercüman Gazetesi**, 10 Kasım 1980.

⁶⁶⁶ Rauf Tamer, “Atatürk Fıkraları”, **Tercüman Gazetesi**, 10 Kasım 1980.

⁶⁶⁷ Yavuz Donat, “10 Kasım”, **Tercüman Gazetesi**, 10 Kasım 1980.

için kıyısından köşesinden çekiştirerek oluşturdukları yeni fikirlere Atatürkçülük demesinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Atatürk'ün çeşitli ilkelerini kabul edip diğerlerini reddeden bir anlayışın doğru kabul edilemeyeceğini, tüm bu kaosu bu sebepten kaynaklandığını belirtmiştir.⁶⁶⁸

12 Eylül yönetiminin tutuklulara uyguladığı işkenceler çeşitli kaynaklarda yer alırken basın yoluyla bu baskıların bir örneğine rastlamak mümkündür. O tarihlerde gazetelerde olumlu bir şeymiş gibi anlatılan/haberleştirilen olguların Atatürkçülüğün işkence aracı olarak algılanmasına sebep olduğunun anlaşılması uzun yıllar almıştır. Milliyet Gazetesi çalışanlarından olan ve Atatürkçü kimliği ile ün kazanan Emin Çölaşan'ın haberleştirdiği bir vaka bu duruma örnek olarak gösterilebilir. 12 Eylül müdahalecilerinin ne kadar Atatürkçü olduklarını ve Atatürkçülüğü herkese öğretmeye çalıştıklarını değişik bir yöntemle anlatan haber metninde hapishanede tutuklulara Atatürk'ün nutuklarının ezberletildiği ve tutuklulara gün boyunca Atatürkçülük eğitimi verildiği bilgisi aktarılmıştır. “Tutuklular, Atatürk'ün söylevlerini ezberliyor” başlığı ile sunulan haberde:

“Koğuşlarda çok sayıda tutuklunun Atatürk'ün söylevlerini ezbere öğrendiklerini gördük. Verilen emirle birlikte Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini ya da Onuncu Yıl Nutku'nu hançerelerini yırtarcasına ezbere okuyan çok sayıda tutukluyla karşılaştık. Atatürkçülük eğitimi sadece bununla bitmiyor. Cezaevi yönetiminin Atatürk'le ilgili olarak TRT'den sağladığı çok sayıda bant var. Bunlar genel yayın düzeni içinde hoparlörden yayınlanıyor ve tüm cezaevi içinde dinleniyor.”⁶⁶⁹

Milliyet Gazetesi muhabiri Emin Çölaşan'ın kaleme aldığı bu haberde hükümlülerin “hançerelerini yırtarcasına” marş söylemeleri Atatürkçülük olarak sunulurken bu durumun herhangi bir tepki yaratması bir yana oldukça memnuniyetle karşılandığı anlaşılmaktadır. Askeri müdahalelere araç edilen ve meşruiyet aracı yapılan Atatürkçülük, hapishanelerde mahkumlar üzerinde kullanılan bir işkence aracına dönüştürülmüş ancak dönemde esen rüzgârdan mıdır bilinmez bu durum olumlu bir gelişme olarak sunulmuştur. Emin Çölaşan'ın dizi şeklinde yayınlanan haberinin üçüncüsünde Atatürk'ün bir terbiye aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. “Mamak'ta Şimdi Pişmanlık Hâkim” adıyla yayınlanan yazı dizisinin üçüncüsünde Emin Çölaşan:

⁶⁶⁸ Velidedeoğlu, **12 Eylül Karşı Devrim**, s. 18-19.

⁶⁶⁹ Emin Çölaşan, “*Milliyet Mamak Cezaevinde*”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Aralık 1980.

“Aslında koğuşlardan daha rahat olan hücrelerin içinde tuvalet, musluk ve iki yataklı ranza var. Hücrelerin duvarları badanalı, içlerinde bol ışık ve havasızlık gibi bir sorun yok. ...Hücrede kalanlar koğuşlardaki gibi gazete okuyabiliyorlar, kantin olanaklarından yararlanabiliyorlar.”⁶⁷⁰

Adeta bir otel tanıtım yazısı edasıyla tasvir edilen cezaevinde herhangi bir kötü muamele hakkında bilgi verilmemiş, yazı dizisi güzellmeler eşliğinde son bulmuştur. 12 Eylül müdahalesi sonrasında tutuklanarak hapse atılan akademisyen Oral Çalışlar ise, Emin Çölaşan’ın güzellmeler eşliğinde ele aldığı konuyu eleştirel bir dille anılarında aktarmıştır.

“Tecritte yoğun bir eğitim çalışması içine düşmüştük. Küçük hücrelerin içinde az sayıda insan hançerelerini yırtarcasına bağırıyorlar, şoven, ırkçı, belden aşağı marş ve şarkılarla ortalığı inletiyorlardı. ...Çılgık benzeri insan sesleri, ayakların çıkardığı rap raplarla birleşiyor, korkunç ve insani olmayan bir gürültü bütün koridorda yankılanıyordu. ...Atatürkçülük iki türlü öğretiliyordu. Birincisi yırtıncasına söylenen marşlar yoluyla ikincisi ise Evren’in önsöz yazdığı kitabı hançereler paralanıncasına okumak yoluyla.”⁶⁷¹

Her derde şifa ilaç, her bedene uygun elbise konumuna getirilen Atatürk ve Atatürkçülük, 1980 yılı sonlarında reklam firmalarının da en kazançlı metası haline gelmiştir. Bankalar ve şirketler gazetelere verdikleri reklamlarda Atatürk fotoğraflarından, Atatürk’ün sözlerinden faydalanmakta beis görmemiştir. Promosyon metası olarak da kullanılan Atatürk imgesi, gazeteler tarafından Atatürk takvimi hediyesi şeklinde de kendini göstermiştir.⁶⁷²

1981 yılı, Atatürk’ün doğumunu yüzüncü yılı olması sebebiyle Atatürk yılı olarak ilan edilmiştir ve bu tarih, Atatürk imgesinin gerek söylem gerek heykel/büst, gerek reklam metası olarak kullanımının zirveye oturduğu yıl olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi yazarı İlhan Selçuk, Atatürk’ün doğumunun yüzüncü yılı sebebiyle Atatürk yılı olarak ilan edilen 1981 yılında gerçekleşen tüm eylemlerin, basılan tüm kitapların içeriksizliklerinden ve anlamsızlıklarından duyduğu kaygıyı şu şekilde dile getirmiştir:

“Atatürk’ün 100. doğum yılında göze çarpan bir yayın etkinliği var. Ama ne yazık ki ‘yayın etkinliği var’ tümcesinin altını hemen çizerek bir acı gerçeği de vurgulamak gerekir. İçinde yaşadığımız dönemde Atatürk’e ilişkin çok kitap çıkıyor. Bunların çoğu içerikten yoksun yayınlardır; ve Atatürkçülüğü özünden saptırarak açıklamaya çabalamaktadır. Bir de yinelene yinelene yıpranmış anıları, bilgileri, düşünceleri bir araya getirerek iş olsun diye kitaplaştıranlara

⁶⁷⁰ Emin Çölaşan, “Mamak’ta Şimdi Pişmanlık Hâkim”, **Milliyet Gazetesi**, 10 Aralık 1980.

⁶⁷¹ Oral Çalışlar, **12 Mart’tan 12 Eylül’e Mamak**, 3. Baskı, Milliyet Yayınları, Eylül 1990, s. 26.

⁶⁷² “Tercüman Okuyucularına Yeni Yıl Armağanı: Atatürk Takvimi”, **Tercüman Gazetesi**, 29 Aralık 1980.

rastlanıyor. ...Atatürk kitaplığı sözde zenginleşiyor, gerçekte kalabalıklaşıyor.”⁶⁷³

Kenan Evren’in Atatürk’ün doğumunun yüzüncü yılı kutlamaları sebebiyle yapmış olduğu konuşmanın ardından Tercüman Gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak, Kenan Evren ile paralel söylemde bir yazı kaleme almış, Atatürkçülüğün sol olarak nitelenemeyeceğini, Atatürkçülüğün sol jargondan arındırılması gerektiğini, devrim gibi solu çağrıştıran kavramların kullanılmaması gerektiğini aktarmıştır.

“Sol, Atatürk maskesini senelerce kullanmış, taptaze gençlerin yüreğindeki Atatürk sevgisini, düzene karşı savaş biçimine sokmuştur. İşte Evren’in ısrarla inkılaptan bahsetmesi bir yanlış anlayışı ortadan kaldırma arzusunu göstermektedir. Atatürk Kurtuluş Savaşı sonunda Cumhuriyeti kurmuştur. Atatürk’ün ‘sürekli devrim’ diye bir nazariyesi mevcut değildir. ...Atatürk eylem değil, hamle adamıydı. Devrimci değil, inkılapçıydı. Türkiye’yi ‘bağımsızlığına’ değil, ‘istiklaline’ kavuşturdu. Kavram kargaşasına son vermek için önce kelimelerimizi dikkatle seçmemiz gerekiyor.”⁶⁷⁴

Toplumsal kampaşmaya son vermek, anarşiyi bitirmek gibi iddialar ile demokratik düzene son veren müdahaleciler, kavramlar üzerinde de toplumsal ayrışmaya bir anlamda omuz vermiştir ve bu harekete sivil kanatın bazı isimlerinde de yukarıda örnekteki gibi destek gelmiştir. Devrim, bağımsızlık gibi kavramları kullananlar olumsuz örnek olarak sunulurken inkılap, istiklal gibi kavramların kullanılması tasvip edilmiştir.

Hiçbir gazete ya da yazar Atatürkçülüğe karşı açıktan cephe almazken hepsinin ortak yönü Atatürkçü olmasıdır. Hepsi kendisini Atatürkçü olarak tanımlar ve asıl ilginç olan birbirlerinin Atatürkçülüklerini beğenmemeleri yahut tasvip etmemeleridir. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Oktay Akbal, bu durumu Atatürkçülüğün yozlaştırılması olarak tanımlamıştır.

“Zaman zaman Atatürk’ü yozlaştırmak, Atatürkçülüğe kendi kafalarına, siyasal çıkarlarına göre bir anlam, bir nitelik vermek isteyenler çıkıyor. Sicilli Atatürk düşmanları elbette ki Atatürkçülüğü çağdışı bir görüş saymak istegindedir. Bunların son günlerde, hem de yasaların açıkça yasaklanmasına karşın yayınladıkları yazıları okursanız, öfkeden çığına dönersiniz.”⁶⁷⁵

Atatürkçülüğün bu denli verimli bir tarla olarak görüldüğü dönemde, tarlaya orak sallayan herkes hakketmediği payeler ile onurlandırılmış ve çok büyük kazanç elde

⁶⁷³ Selçuk, *Atatürkçülüğün Alfabeti*, s. 6-7.

⁶⁷⁴ Nazlı Ilıcak, “*Devrim ve inkılap*”, *Tercüman Gazetesi*, 8 Ocak 1981.

⁶⁷⁵ Oktay Akbal, “*Kemalizmi Yozlaştırma Hevesleri*”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Şubat 1981.

etmiştir. Bu kazanç ekonomik, siyasal ve toplumsal statü şeklinde tezahür etmiştir. 12 Eylül müdahalesinin lideri Kenan Evren, gazeteler tarafından ikinci Atatürk gibi topluma empoze edilmiştir. 1981 yılının 11 Kasım'ında Tercüman Gazetesi Kenan Evren'i Atatürkçülüğü koruyan ve kanatları altına alan bir lider olarak sunmuştur. Gazete Kenan Evren'in "Atatürk ilkelerini dünya durdukça yaşatacağız" sözünü manşete taşımıştır.⁶⁷⁶ Kenan Evren'in Atatürk gibi tasvir edilmesinin diğer bir örneği Kenan Evren'in annesini ziyareti sırasında ortaya çıkmıştır. Tercüman Gazetesinin haberleştiği ziyaret sırasında çekilen fotoğraflar, Atatürk ile annesi Zübeyde Hanım fotoğraflarına benzerlik göstermektedir.⁶⁷⁷ Gerçekleşen müdahaleyi Atatürk üzerinden meşrulaştırma ve müdahalenin Atatürkçü bir girişim olduğu yönündeki söylemler hemen hemen tüm gazetelerde yer alan ortak söylemler olsa da Kenan Evren'in kişiliği ile Atatürk arasında benzerlik kurma işlevi temel olarak Tercüman Gazetesinin yerine getirdiği bir görev olmuştur.⁶⁷⁸

12 Eylül müdahalesinin üzerinden 1 sene geçmesine rağmen gazeteler gerçekleşen müdahaleyi alkışlayan tutumlarını genel itibari ile değiştirmemiştir. 12 Eylül 1981 tarihli gazete manşetleri durumu özetler niteliktedir. Milliyet Gazetesi "Sağol Mehmetçik"⁶⁷⁹ manşetiyle çıkarken Tercüman Gazetesi "Huzur 1 Yaşında"⁶⁸⁰ manşetini atmıştır. Cumhuriyet Gazetesi diğer gazetelerde ayrılarak coşkulu bir başlık yerine "12 Eylül'ün 1. Yıldönümü"⁶⁸¹ başlığını manşete taşımıştır. 12 Eylül'ün birinci yılını kutlayan gazetelerden Tercüman gazetesinin yazarları 12 Eylül güzellemesi yapan yazılar kaleme almış, Nazlı Ilıcak, Güneri Civaoglu, Rauf Tamer, Ahmet Kabaklı gibi isimler 12 Eylül müdahalesi ile ülkenin uçurumun kenarından döndüğünün vurgusunu yapmıştır. 12 Eylül müdahalesinin, askerlerin yönetime el koyma arzusundan ziyade toplumsal bir zorunluluk olduğunu vurgulayan Güneri Civaoglu, toplumsal bütünlüğün 12 Eylül müdahalesi ile sağlandığını, anarşiye sebep olan toplumsal kamplaşmaların bu müdahale ile son bulduğunu belirtmiştir. Yukarıda Cumhuriyet Gazetesinin 12 Eylül müdahalesinin birinci yılını diğer gazeteler gibi coşku ile karşılamadığı belirtilmişti. Cumhuriyet Gazetesi, dönemselsel atmosfer gereği

⁶⁷⁶ Tercüman Gazetesi, 11 Kasım 1981.

⁶⁷⁷ Tercüman Gazetesi, 12 Eylül 1981.

⁶⁷⁸ Şıvgın, a.g.e., s. 220.

⁶⁷⁹ Milliyet Gazetesi, 12 Eylül 1981.

⁶⁸⁰ Tercüman Gazetesi, 12 Eylül 1981.

⁶⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1981.

12 Eylül müdahalecileri ve gerçekleştirdikleri eylemler hakkında olumsuz ifadelere yer vermemiş ancak diğer gazeteler gibi de müdahalecileri alkışlayan, huzur getirici kahramanlar olarak gören bir tavır takınmamıştır. Gazete yazarlarından Oktay Akbal, 12 Eylül'ün birinci senesi sebebiyle kaleme aldığı yazısında silahlı kuvvetlerin yönetime el koymaya mecbur kaldıklarını yineledikten sonra Atatürkçülük üzerinden yönlendirmede bulunmuş ve silahlı kuvvetlerin Atatürkçülük çizgisi dışına düşenlere gereken cevabı vermesi gerektiğini vurgulamıştır.

“Ordunun görevi kutsaldır. ...12 Eylül olgusu kaçınılmaz bir sonuçtu. Şimdi yasa dışı yollara, işlere kalkışıp ülkemizi kana bulayanlar adalet önünde hesap vermektedir. ...Türk ordusu her zamanki gibi Atatürk Cumhuriyetini yaşatmak, güçlendirmek bu Atatürkçü çizgiye ters düşenlere hadlerini bildirmek görevini bir kez daha yerine getirmektedir.”⁶⁸²

12 Mart 1971 müdahalesinin ardından kitaplarda ve gazetelerde yer alan propagandanın bir benzerine 12 Eylül müdahalesi döneminde de rastlanmaktadır. 12 Mart müdahalesinin ardından “Komünistler işçilerimizi ve gençlerimizi nasıl kandırıyor?” Şeklinde sunulan içerikleri andıran propaganda yöntemlerinin bir benzerinin 12 Eylül sürecinde de kullanıldığı tespit edilmiştir. 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları sırasında Milliyet Gazetesinin yaptığı bir haber bu çıkarımı destekler niteliktedir. Haber metninden edinilen bilgilere göre hapisanede tutuklu bulunan THKP-C üyesi bir kişinin tutukluluğu sırasında almış olduğu Atatürkçülük eğitimi sayesinde Atatürk ilkelerini kavradığı ve Atatürk'e minnet duyduğu belirtilmiştir. İdam cezası alan bu mahkûmun Atatürk'ü ve ilkelerini kavradığı vurgulanan metinde mahkûm tarafından yazılan Atatürk ve Kurtuluş Savaşı temalı şiire de yer verilmiştir.⁶⁸³

12 Eylül müdahalesi sonrasında basın incelemesi üzerinden tespit edilen diğer bir husus, Kenan Evren'in Atatürkleştirilmesi hadisesidir. 1981 yılından itibaren baskınlığını hissettiren ve seçimler öncesinde tepe noktasına ulaşan bu yönelim, Atatürk'ü en iyi bilen, Atatürk'ü en iyi anlatan, Atatürkçülüğü en iyi özümsemiş ve Atatürkçülüğün koruyucusu konumuna Kenan Evren'i yerleştirmiştir. Türk basını uyguladığı bu strateji ile kamuoyu üzerinde baskı kurmuş ve zihinlerde Atatürk imajı ile Kenan Evren figürünü eşleştirmenin yollarını birleştirmiştir. Tercüman Gazetesi

⁶⁸² Oktay Akbal, “Bir Yıl Sonra”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Eylül 1981.

⁶⁸³ “THKP-C Militemin Tutuklu Üyesi Atatürk ve İnkılaplarını Kavradığını Açıkladı”, **Milliyet Gazetesi**, 19 Mayıs 1982.

yazarı Mukbil Özyörük'ün kaleme aldığı yazıda Kenan Evren'in nasıl algılandığı ipuçları yer almıştır.

“Samimiyetle ifade etmeliyim ki, 100. doğum yıldönümünde Atatürkçülüğü en müspet bir muhtevada izah eden metin, bizzat sayın Devlet Başkanı Evren'in 5 Ocak 1981 günü TBMM'de düzenlenen törende yaptığı konuşma metnidir. ...Bu mahiyet tekrar ediyorum, hitabede bulunanın devlet başkanımız olmasından değil, ilmi ve tarihi bir tetkikle, hitabenin muhtevasından ileri gelmektedir.”⁶⁸⁴

Zihinlerde Kenan Evren ile Atatürk imgesi eşleştirilirken Kenan Evren'de bu durumu kendi lehine kullanmış ve söylemlerinde Atatürk imgesinden faydalanmaktan geri kalmamıştır. Kenan Evren oluşturulan psikolojik atmosfer ile yarattığı hava sayesinde işi bir adım daha ileri götürmüş ve Atatürk ile sohbet etmiş ve bu sohbeti aktarır bir havada konuşmalar gerçekleştirmiştir. *“Yalnız biz değil, göklerden bize bakan Ulu Önder Atatürk'ün ruhu da sizleri takdir ediyor, sizleri tebrik ediyor ve yerinde rahat uyuyor”⁶⁸⁵* demiş ve kendisini Atatürk adına konuşabilen, onun hislerini topluma aktaran bir elçi konumuna yerleştirmiştir. Atatürk'ten vekalet almışçasına konuşan Kenan Evren, kendisini Atatürk ve Atatürkçülük konusunda konuşabilecek tek yetkili kişi konumuna yerleştirmiş, kendisinin Atatürkçülük yorumu dışındaki tüm yorumlarında geçersiz olduğunu bir anlamda zihinlere işlemiştir denilebilir. Savunsun ya da savunmasın herkesin bir şekilde kendisini Atatürkçü göstermesinden ve bu durumun 12 Eylül müdahalesi sonrasında zirveye ulaşmasından serzenişte bunulan Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Prof. Dr. Coşkun Üçok, kişilerin/kurumların Atatürkçü olmasalar dahi Atatürkçü görünerek Atatürkçülüğü yozlaştırmalarından serzenişte bulunmuştur:

“Atatürkçü gözükmek için onun sözlerini bilerek saptıranlar var. Diyanet işlerinin takvimindeki sözler ve din eğitimiyle ilgili sözler bilerek saptırmaya iki örnektir. ...12 Eylül ile Atatürkçü bir yönetimin iş başına gelmesi üzerine ve özellikle yüzüncü yıl törenlerinin başlamasından sonra kimi çevreler bilerek, kimi çevreler de bilmeyerek Atatürkçülüklerini kanıtlamak için Atatürk'ü saptırdılar.”⁶⁸⁶

2000'li yılların popüler tanımlaması “Allah ile aldatmanın”⁶⁸⁷ bir türevi olarak bu dönemde de Atatürk ile aldatma politikası yaygın bir şekilde benimsenmiştir denebilir.

⁶⁸⁴ Mukbil Özyörük, “Atatürk Yılında Eksik Kalan Taraf”, **Tercüman Gazetesi**, 10 Ocak 1982.

⁶⁸⁵ **Tercüman Gazetesi**, 24 Nisan 1982.

⁶⁸⁶ Coşkun Üçok, “Saptırmak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Ocak 1982.

⁶⁸⁷ Yaşar Nuri Öztürk, **Allah ile Aldatmak**, 2. Baskı, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2008.

Türkiye'nin gerek siyasette ve gerek basında en çok faydalandığı imge olan Atatürk ve Atatürkçülük paylaşılamayan değerli bir meta haline getirilmiş ve siyasiler ile basın arasında kim daha Atatürkçü yahut kim gerçek Atatürkçü tartışmaları harlanarak devam etmiştir. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi Atatürkçülüğün dinciler tarafından sömürüldüğünü vurgulayan haberler yapmıştır. Bu haberler ve tartışmaların eşliğinde 1982 anayasası içeriğinde Altı Ok'un yer alıp almayacağı yahut ne şekilde yer alması gerektiği şeklinde yorumlarda yapılmıştır. Örneğin Tercüman Gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak, Milli Eğitim Bakanlığının Atatürkçü bireyler yetiştirmesi gerektiğini ve bu yolda atılan adımların müspet olduğunu belirttikten sonra CHP ile özdeş hale gelen Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, İnkılapçılık ilkelerinin metinlerde sunulurken CHP'yi çağrıştırmaması gerektiğini ve bu altı ilkeye ek olarak akılcılık, hamlecilik, hürriyetçilik gibi eklemeler yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁸⁸ Sağ tandanslı bir gazete olan Tercüman ile Cumhuriyet Gazetesi arasında yazarlar arasındaki tartışma genel itibari ile Atatürkçülük ve Atatürk sömürüsü çerçevesinde sürerken Cumhuriyet Gazetesinin simge ismi İlhan Selçuk, Tercüman Gazetesini Atatürk düşmanlığı ile itham eden şu satırları kaleme almıştır:

“Bu köşede Kemal Ilıcak'ın gazetesi Tercüman'ın Atatürk düşmanlığını belgeleyen yazılar yayınlandı. 1960'lı, 1970'li yıllarda bu gazete Atatürk düşmanlığının bayraktarlığını yapmış, karşı devrimcilerin ve yobazların kin güdülerini gıdıklayarak tiraj almaya çalışmıştır. Tercüman Gazetesinin koleksiyonu Atatürk düşmanlığının arşivi gibidir. Bunun içindir ki bay ilıcak gık diyemez sesini soluğunu çıkaramaz. Olay budur. Atatürk'ü tahkire yeltenen alçakça yazılar bu gazetede vaktiyle yayınlanmıştı. Şimdi dönem değişti: Tercüman gazetesi de Atatürkçü görünmeye çabalyor. ...Halkçılık, laiklik, devrimcilik, milliyetçilik Kemalizmin temel ilke ve kurallarını oluşturur. Bu ilkelere karşı çıkarak Atatürkçü olmaya çalışmak yalancılıkla eş anlamlıdır ve büyük adama en büyük saygısızlıktır. Devletçiliği kötileyerek Atatürkçülük taslamak, devrimciliğe karşı çıkıp Atatürk'ten söz açmak, bir avuç holdingciyle bütünleşerek, halkçılığa sırt çevirdikten sonra Atatürk'ün adı arkasına sığınmaya çalışmak, laiklik ilkesini çiğneyip, Atatürkçüyüm diye ortada salınmak Atatürkçülükse, gerçek Atatürkçüye başyazarımız Nadir Nadi gibi konuşmak düşüyor. Ben Atatürkçü Değilim.”⁶⁸⁹

12 Eylül müdahalesi ve takip eden yıllarda Türk basını genel itibari ile gerçekleşen askeri müdahaleye destek vermiş, müdahaleci kadronun lideri Kenan Evren'i ise Atatürk konumuna yerleştirmiştir. Müdahalenin rengi belli oldukça

⁶⁸⁸ Nazlı Ilıcak, “Atatürk İlkeleri”, **Tercüman Gazetesi**, 17 Nisan 1982.

⁶⁸⁹ İlhan Selçuk, “Vurgulama”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1982.

Cumhuriyet Gazetesi örneğinde olduğu gibi bazı gazete de yazarlar müdahaleye karşı tutumlarını değiştirmiş ancak dönem içerisinde esen totaliter rüzgarlar ve baskıcı uygulamalar neticesinde gür bir sesle muhalefet yapma özgürlüğünde mahrum kalmıştır. Türk Basını ve yazarlar 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerinde ilk andan itibaren gerçekleşen müdahaleye destek verme ve müdahaleci güçlere Atatürkçülük üzerinden meşruiyet kazandırma yönünde hareket etmiştir denilebilir.

3.4.4. Zihinsel Sembolizmin İmgesel Yansıması Atatürk Heykelleri

12 Eylül müdahalesi ile beraber devletin tüm mekanizması değişmiş, parlamento kapatılmış, siyasi yasaklar getirilmiş, siyasi partiler kapatılmış, siyasi partilerin mal varlıkları devlete geçmiş, ülkenin o dönemki en büyük sendikası konumundaki DİSK kapatılmış, ülke dışına çıkışlar yasaklanmış özetle yoğun bir baskı ile ülkede çok güçlü otoriter bir rejim kurulmuştur.

12 Eylül rejiminin yarattığı yeni ortamda, meşruiyet aracı olarak pragmatizme hizmet eden Atatürk imgesi, 12 Eylül müdahalesinin ardından Türk siyasetinin değişmez/reddedilemez metası haline gelmiş, hemen her parti mevcudiyetinin meşruiyeti için Atatürk imgesinden olabildiğine faydalanma yolunu tercih etmiştir. 12 Eylül rejimi ile Atatürk imgesi hiç olmadığı kadar yıpratılmış, Atatürk heykelleri/büstleri tabulaştırılmış, toplumun her kesimi üzerinde bir baskı aracı haline getirilmiş, korku ögesi olarak sunulmuş devlet iradesinin kılıçsız muhafızı yerine konulmuş ve seri üretim heykeller ülkenin dört bir yanına gönderilmiştir.

12 Eylül müdahalesinin ürünü olan yeni siyasi anlayış, Kemalizm adı altında daha doğrusu Atatürkçülük adı altında kamuoyuna sunulmuş ve böylece Atatürkçülük yeniden bir kimlik oluşumuna maruz kalmış, içeriği değişime uğramıştır. Sol karşıtı, muhafazakar ve aşırı milliyetçi denilebilecek bir yapıya büründürülen Atatürkçülük, dindar bir Atatürk imgesi çerçevesinde servis edilmiştir. Copeaux'a göre devlet paradigmasında yaşanan bu değişim, Türk tarih tezinin terkedilip Türk-İslam Sentezine geçişi simgelemektedir.⁶⁹⁰ Atatürk'ün elleri açık dua ederken çekilmiş fotoğrafının popüler hale gelmesi bu dönemin ürünü olurken zorunlu hale getirilen din derslerindeki hemen her konunun Atatürk çerçevesinde anlatılması, dönemin bakış açısına uygun bir strateji olmuştur. Kenan Evren'in halka seslenişlerinde Atatürk'ün din hakkında dile getirdiği pragmatik cümlelerden seçkiler sunması ve Atatürk

⁶⁹⁰Copeaux, a.g.e. s. 88-90.

ilkelerini kur'an ile açıklamaya çalışması da yeni toplum inşasında hangi temele dayanıldığıının semiyotik⁶⁹¹ göstergesi olmuştur.

Atatürk heykelleri, Türk siyaset tarihinin her aşamasında çeşitli sayılarda kendisine yer bulan bir meta olarak varlığını sürdürmüştür. Çeşitli dönemlerde makul denebilecek sayıda olan heykeller/anıtlar özellikle 12 Mart müdahalesinden sonra tespit edilemeyecek düzeye ulamıştır. Ancak heykel/anıt açma/dikme eyleminin zirveye ulaştığı, seri üretimin had safhada olduğu ve hatta heykel/anıt yapmak için malzeme sıkıntısı yaşanan dönem 12 Eylül askeri müdahalesi sonrası dönem olmuştur. Atatürk'ün doğumunu yüzüncü yılı kutlamaları etkinlikleri çerçevesinde Atatürk yılı ilan edilen 1981 yılı ise bu çılgınlığın başlangıç noktası olarak tespit edilmiştir. Önceki bölümlerde toplum belleğinde önemli bir yansıması olan kurucu liderlerin heykellerinin ne anlam ifade ettiğinden, kullanılan malzemenin neden tercih edildiğinden, özgün eserlerden ve heykelde tasvir edilen imgenin duruşu, kıyafeti, el, kol, ayak hareketleri ile taşıdıkları semiyotik anlamlar ifade edilmişti. 12 Eylül müdahalesi ile beraber ve özellikle 1981 yılı itibariyle çılgınlık noktasına ulaşan Atatürk heykeli açma/dikme etkinliklerinde tespit edilen önemli husus, otoriter-sert bir Atatürk imgesi üzerinden hareket edilmesi olmuştur. Bu dönemde yapılan heykellerin kıyafetleri ister sivil tasvir edilmiş olsun ister at üstünde yahut askeri üniforma ile tasvir edilsin hepsinin tek ve en geçerli ortak özelliği Atatürk'ün yüzünün sert, otoriter ve yer yer korkutucu olarak yansıtılması olmuştur.

1981 senesinden itibaren ülkenin hemen her yerinde ve hemen her kuruluşun önünde Atatürk heykeli/anıtı yer almış ve sayısı tespit edilemeyecek düzeye ulaşan bu anıtlar giderek artış göstermiştir.⁶⁹² Özellikle Atatürk ve İnönü dönemlerinde yapılan Atatürk anıtlarının özgünlükleri, sanatçıları, kullanılan malzemeleri ve nerede, hangi tarihte ve kim tarafından açıldıkları belliyken 1950'li yıllardan itibaren bu veriler düzgün olarak tutulmamış, 70'li yıllarda ise kayıt tutulamaz hale gelmiş ancak 12 Eylül müdahalesi ile yer-mekan fark etmeksizin apartman, hastane, vakıf bahçeleri, sivil toplum kuruluşları önleri, avm'ler, benzinlik önleri vb. alanlara Atatürk heykeli/anıtı dikilmesi ile özgünlüğün kaybolmasının yanında semiyotik anlam değişimi kaçınılmaz olmuştur. Heykel/anıt konulan yerlerde yaşanan artış ve

⁶⁹¹ Gösterge bilim.

⁶⁹² Tekiner, a.g.e., s. 195.

benimsenen seri üretim ve terk edilen özgün tasarım anlayışı neticesinde net verilere ulaşmak imkânsız hale gelmiştir. Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılı sebebiyle ülkenin dört bir yanında devlet eliyle gerçekleştirilen heykel çılgınlığının önemli örneklerinden biri Antalya-Kaş'ta açılan Atatürk anıtıdır. Bu heykeli diğerlerinden ayıran ve ona özel bir anlam ithaf edilmesine sebep olan özelliği iki yüz adet civarında çoğaltılarak ülkenin çeşitli yerlerine, il ve ilçelere gönderilmiş olmasıdır. Bu özelliği vesilesiyle onay görmüş, kabul edilmiş bir tasarım anlamına kavuşmuş ve bir örnek/şablon görevi üstlenmiştir.⁶⁹³ Ekim devrimi uygulamalarını andıran bir şekilde seri üretim yapılarak ülkeye dağıtılan Atatürk heykelleri, ilk dönem çalışmalarda görüldüğü üzere tunç gibi malzemelerden yapılmamış, kaidesine işlenecek motifler vb. ayrıntılar üzerinde çok düşünülmemiş, beton ya da fiberglas denilen kırılmaya müsait malzemeler ile üretilmiştir.⁶⁹⁴ Sanatsal yahut niteliksel bir özenin gösterilmediği, özgünlüğün yok sayıldığı ve anıt/heykel kültürünün neredeyse yok edildiği bu çalışmalar ile yapılan heykellerin/anıtların niteliksel özelliklerinden çok nicelik kaygısı ile yapıldığı ve taşıdıkları toplumsal mesajın farklı olduğu tespit edilmiştir. 12 Eylül yönetimi, söylemsel olarak Atatürk imgesini pragmatik amaçları doğrultusunda araçsallaştırırken ve Kenan Evren, hal, tavır, kılık kıyafet seçimi ve çektiği fotoğraflar ile Atatürkvari bir portre çizmeye çalışmasının yanında Atatürk heykellerini yurdun dört bir yanına serpiştirerek, zihinleri hükmetmeye yönelmiş, Atatürk imgesi üzerinden müdahaleye ve 12 Eylül zihniyetinin fiiliyatlarına meşruiyet aracı haline dönüştürmüştür denilebilir.

Atatürk ve İnönü dönemlerinde yapılan Atatürk heykelleri, biçimleri, el kol hareketleri, kıyafetleri vb. özellikleri ile çeşitli anlamları yansıtmaları için tasvir edilmelerinin yanında konumlandırıldıkları nokta ile de ayrı bir öneme sahipken, 12 Eylül 1980 müdahalesi ile beraber, Atatürk heykelleri, niteliksel kayıp yaşamak ile beraber konumlandırıldıkları yerler neticesinde hakimiyet sahasında da daralma ve anlam kaybı yaşamıştır. Bu hususta Dinar Atatürk anıtı önemli bir⁶⁹⁵ örnektir. Atatürk heykelleri genellikle kent meydanlarına, bağlantı noktalarına daha öz ifade ile hakimiyet gücü yüksek yerlere dikilen yapılardır; ancak Dinar Atatürk heykeli bir meydan heykeli vasfından uzak şekilde hükümet konağı önüne yerleştirilmiştir. Batılı

⁶⁹³ bkz. **EK-6**.

⁶⁹⁴ Tekiner, **a.g.e.**, s.198-199.

⁶⁹⁵ bkz. **EK-7**.

anlamda kentle bütünleşen, konduğu yere ruh ve mana getiren heykel anlayışı 12 Eylül müdahalesi ile terk edilmiş ve Atatürk heykelleri nicelik olarak artarken nitelik olarak bu mantığı yitirmiştir.

12 Eylül müdahalesi ile Atatürk heykelleri resmi dairelerin demirbaş listesindeki bir meta haline dönüştürülmüştür. Kent meydanlarına ruh katan ve toplum ile arasında bağ kurulan anıtların yerini kamu daireleri önüne yerleştirilen fabrikasyon anıtlar ile ruh ve toplumsal bağ kopartılmıştır.⁶⁹⁶

Samsun ili Kurtuluş Savaşı ve Atatürk imgesi üzerinde önemi olan özel bir konudur. 1981 Atatürk yılı kutlamaları çerçevesinde Samsun ilinde özel bir Atatürk anıtı yapımı gerçekleştirilmiştir. “İlk Adım Anıtı” adıyla dikilen anıt, Atatürk ve arkadaşlarını tasvir etmiştir. 15 Mayıs 1982 tarihinde Yaşar Doğu spor salonunun yanına yerleştirilen anıtta Atatürk’ün yanında iki silah arkadaşı tasvir edilmiş ve köşelere bir erkek ve bir kadın heykeli konumlandırılmıştır. 19 Mayıs dolayısıyla Samsun ziyareti gerçekleştiren Kenan Evren, barışı temsil etmesi amacıyla kompozisyona dahil edilen kadın ve erkek figürlerinden rahatsızlığını dile getirmiştir. Yunan tarzında inşa edilen heykellerin muzır olduğunu belirten Kenan Evren, kadın ve erkek olarak tasvir edilen heykellerin çıplak olmasından rahatsızlık duymuş, toplum ahlakına aykırı olduğunu ve yöresel kıyafetler ile tasvir edilmelerinin daha uygun olacağını belirtmiştir.⁶⁹⁷ Bu uyarı üzerine kadın ve erkek heykel temsilleri anıttan ayrılmıştır. Kadın ve erkek figürlerini muzır bulan Kenan Evren’in emekli olmasının ardından yaptığı nü resimler ile gündem olması ironiye sebep olmuştur.⁶⁹⁸

12 Eylül müdahalesi akabinde yapılan heykeller içerisinde önem arz eden heykellerden biri de “Atatürk ve Harbiyeli” anıtıdır. Yapımı planlanan heykel, dönem için Türkiye’nin en büyük heykeli olma özelliğini taşımaktadır. Atatürk çeşitli dönemlerde Time dergisine kapak olmuştur. 1998 senesinde Time dergisinin kapağında yine Atatürk vardır ancak bu sefer Atatürk ve Harbiyeli anıtı ile kapak olmuştur.⁶⁹⁹ Bu durum, yapımı gerçekleştirilen heykele özel bir değer atfetmektedir. Yapımı planlanan heykel için düzenlenen proje yarışmasında Tankut Öktem’in projesi beğenilmiş ve Harp okulunun girişine konulmak üzere yapımına başlanmıştır.

⁶⁹⁶ Tekiner, a.g.e., s. 203.

⁶⁹⁷ “Muzır heykelin yerine yenisi”, **Hürriyet Gazetesi**, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muzir-heykelin-yerine-yenisi-38285718>, Erişim: 02.03.2019.

⁶⁹⁸ <https://www.evrensel.net/haber/112656/kenan-evren-oldu-tablolar-kimde-kaldi>, Erişim: 02.03.2019.

⁶⁹⁹ **Time Dergisi**, 12 Ocak 1998. bkz. **EK-8**.

Türkiye'nin varlıklı çevrelerinin maddi desteği ile yapımı gerçekleştirilen anıt, 1988 yılında tamamlanmıştır. Sabancı vakfının büyük maddi desteği ile yapılan anıtın açılışını Kenan Evren yapmıştır. 24 metre yüksekliğindeki heykelde 500'den fazla figür ve suret kullanılmıştır.⁷⁰⁰ Devasa boyutlarda tasvir edilen Atatürk heykeli, Atatürk'ün çevresinde/arkasında bir araya gelmiş Harbiyelileri tasvir etmiştir. Her Harbiyeli bir Atatürk'tür, her Harbiyelinin içinde Atatürk vardır gibi bir anlam yansıtması olan heykelde tek adam vurgusu hakimken, askeri kişiliğinin öne çıkarılması ve Harbiyelilerin yüceltilmesi ile Atatürk ile asker arasındaki bağ güçlendirilmiş, Atatürk ordusu, Atatürkçü ordu fikri bu devasa ve sert karakterli heykel ile perçinlenmiştir. Türkiye'nin o dönemdeki en büyük heykelini yaparak ne kadar büyük Atatürkçü olduğunu ispata yönelik müdahaleciler, Atatürk'ün harbiyeliliği üzerinden hareketle kendi eylem ve fikirlerinin meşruiyetini gerçekleştirmiştir denilebilir.⁷⁰¹ Heykellerin boyutları basının üzerinde durduğu önemli bir konu olmuştur. Ne kadar büyük olursa o kadar çok Atatürkçü olduğu algısı adeta toplum dimağına işlenmiştir. Heykel ne kadar büyükse haberin değeri o kadar büyük, heykel ne kadar görkemliyse, heykeli yapan, yaptıran ve yapılmasına sebep olan o kadar büyük Atatürkçü olarak takdim edilmiştir.⁷⁰²

Yapılan Atatürk heykelleri/anıtları/büstleri küçük ya da büyük fark etmeksizin haber değeri taşıyan bir imge olarak gazetelerde yerini almıştır. Büst açılışları dahi gazetelerde coşku ile haberleştirilmiştir. 31 Ekim 1980 tarihli Milliyet Gazetesi haberi bu duruma örnektir. Diğer gazeteler için de durum benzer olmuştur. Tercüman, Cumhuriyet gibi gazeteler de bu tarz haberleri atlamadan okuyucusuna aktarmıştır.⁷⁰³

Atatürk heykeli yapımında yaşanan çılgınlık heykel firmalarını zor duruma düşürmüş ve neredeyse malzeme bulamaz hale gelmişlerdir. Gazetelere ilanlar veren firmalar Atatürk heykeli, Atatürk maskı, Atatürk büstü ilanları ile taleplere yetişmeye çalışmıştır. 12 Eylül döneminin Atatürk heykeli çılgınlığı sonraki dönemlerde eleştirilerin odak noktası haline gelmiş, Atatürk sömürüsü üzerinde yoğunlaşan

⁷⁰⁰ bkz.EK-9.

⁷⁰¹ Tekiner, a.g.e., s. 214.

⁷⁰² "Dünyanın beşinci büyük anıtı Kara Harp Okulu için Yapılıyor", **Milliyet Gazetesi**, 23.08.1982.

⁷⁰³ "Büst açıldı", **Milliyet Gazetesi**, 31 Ekim 1980; "Ankara Yarı Açık Cezaevinde Mahkumların Emegi ile Yapılan Atatürk Heykeli Adalet Bakanı Tarafından Açıldı", **Tercüman Gazetesi**, 9 Kasım 1980; "Vakıf Gureba Hastanesinde Yapılan Atatürk Büstü Bugün Açılacak", **Milliyet Gazetesi**, 13 Kasım 1980; "Kadıköy Kız Lisesindeki Atatürk Büstü Açıldı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Aralık 1980.

eleştiriler Atatürkçülüğün içinin boşaltılması ve amaçlar doğrultusunda kullanılması paydasında birleşmiştir. Ertuğrul Mavioğlu, Atatürkçü olduğunu iddia eden 12 Eylül zihniyetinin Atatürkçülük ile ilgisi olmadığını, bu zihniyetin heykelci olduğunu, Atatürkçülüğü şekilci bir biçimde yozlaştırdığını ve insanlar üzerinde bıkkınlık ve usanma hissi yarattıklarını vurgulamıştır.⁷⁰⁴

Yaşanan dönemde Atatürk heykellerinde yaşanan çılgınlık, Atatürklü poster, fotoğraf, rozet gibi satış ürünlerinde de yaşanmış ve bu ürünler neredeyse karaborsada işlem görmüştür. “Okul ve kuruluşlara 10 Kasım Anma Törenleri için Ofset Baskı Atatürk Poster ve Yaka Fotoğrafları.”⁷⁰⁵ gibi ilanlar gazete sayfalarında yayınlanmış, Atatürk üzerinden hemen her kuruluş ekonomik ve sosyal kazanç elde etmiştir denilebilir. Heykel, büst, rozet, poster çılgınlığı cadde, sokak, okul, hastane isimlerinde de kendini göstermiş, pek çok isim Atatürk adıyla değiştirilmiştir.⁷⁰⁶ Atatürk konulu iş yapmak, Atatürk adına yarışma tertip etmek, Atatürk adına heykel, büst yaptırmak, Atatürk adına rozet, poster üretmek sıradan bir iş halini almıştır.

Belirtilmesi gereken önemli bir husus, yapılan ya da yapılacak olan heykellerin, büst ve maskaların sanatçıların inisiyatifinde olmamasıdır. Yapılan ya da yapılacak her yapıt, Atatürk’ün doğumunun yüzüncü yılı vesilesiyle oluşturulan 100. Yıl kutlama koordinasyonu kurumunca onaydan geçmiştir. Büst, heykel üreten firmalar kendilerinin yaptıkları heykellerin mevcut idare tarafından onaylandığını belirtir ilanları gazetelere vererek müşteri arayışına yönelmiştir.

“Atatürk ve Büst Maskaları. Yekpare alüminyum dökümdür, paslanmaz. Hafiftir, dış etkenlere dayanıklı, bronz boya ile boyanmıştır. Kapalı ve açık yerlerde her türlü kaideye monte edilebilir. ...Büstlerimiz ve maskalarımız 100. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulunca uygun görülmüştür. Alev Döküm ve Makine Sanayi”⁷⁰⁷

Atatürk heykellerinin/büstlerinin metalaştırılması, devlet eliyle tüm ülkeye dağıtılması, nitelik olarak anlamının değişmesi ve meşruiyet sağlayıcı bir etken olarak toplumsal kabulü sağlayan hale getirilmesi 12 Eylül müdahalesinin en etkili faaliyeti olmuştur. Atatürk heykelleri, Atatürk’ün değil daha çok 12 Eylül rejiminin simgesi haline getirilmiştir.

⁷⁰⁴ Ertuğrul Mavioğlu, **Apoletli Adalet**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008, s. 76.

⁷⁰⁵ “İlan”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Kasım 1980.

⁷⁰⁶ Şıvgın, **a.g.e.**, s. 196.

⁷⁰⁷ “İlan”, **Tercüman Gazetesi**, 16 Mayıs 1981.

3.4.5. Devletin İdeolojik Aygıtı: Okullar

İdeolojilerin tarihleri yoktur ve her ideoloji varlığını devam ettirebilmek için gelecek kuşakların onları benimseyip savunmalarına muhtaçtır. İdeolojiler bir ağaç ise, gelecek nesiller bu ağacın suyu, güneşi, toprağı ve hatta zamanla yere sağlam tutunmasını sağlayan kökleri görevini görürler. Bu sebeple her rejim, varlığını idame ettirmek için yaşlı kuşaktan daha çok genç yeni nesil üzerinde yoğunlaşmıştır.

Okullar, ideolojilerin devlet eliyle müfredat ve öğretmenler aracılığıyla genç zihinlere aşılandığı yer olarak devletin ideolojik aygıtı içerisinde konumlandırılmış yapılar olmuştur. Özel ya da devlet okulu olması fark etmeksizin her yapı devlet sistemine hizmet için konumlandırılmıştır. Müfredat ve öğretmenlerin, devlet ideolojisinin birer aktarıcısı olduğu konumda, ders kitapları ise bu aktarımın temel kaynakları olarak sınıflandırılmıştır.⁷⁰⁸

12 Eylül müdahalesinin uygulayıcıları bu strateji gereği siyasal, ekonomik ve fikirsel taban oluşturmakla beraber ders kitaplarını da etkilemiş, kitaplarda anlatılan Atatürkçülük tanımları değişmiş ve bizzat Kenan Evren tarafından bastırılan Atatürkçülük kitapları üzerinden kabul görmüş, onaylanmış Atatürkçülük tanımlarının gençlere aktarımını gerçekleştirmiştir. Genelkurmay başkanlığının hazırladığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılan üç ciltlik Atatürkçülük kitapları, yeni yönetimin görüşlerine uygun Atatürkçülük tanımının zihinlere işlenmesini sağlayan araç olmuştur. Hazırlanan Atatürkçülük kitabının ikinci cildi, İsmet İnönü'nün Atatürk'ün vefatı sebebiyle vermiş olduğu beyanname ile başlamıştır.⁷⁰⁹ İnönü'nün bu beyannamesinin ardından Kenan Evren'in 1981 Atatürk yılı dolayısıyla TBMM'de yaptığı konuşmanın metnine yer verilmiştir.

“Büyük kurtarıcımız, Cumhuriyetimizin kurucusu, yarattığı siyasal, sosyal ve kültürel inkılaplarla Türk tarihinin ve Dünya tarihinin akışına yeni bir yön veren, uygarlık ufuklarımızın ışığı, insanlığın seçkin evladı, Milli kahraman ve Büyük devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk...”⁷¹⁰

satırları ile başlayan konuşmada Kenan Evren, Atatürk imgesi çerçevesinde bir konuşma yapmış, Atatürk'ün yüceliğinden, ileri görüşlülüğünden, vatanseverliğinden, millete hizmetlerinden, taşıdığı komutan, devlet adamı, inkılapçı, gibi sıfatlardan

⁷⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Althusser, **a.g.e.**, s. 49-54; Eagleton, **a.g.e.**, s. 17-56.

⁷⁰⁹ Genelkurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük**, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, s. 1.

⁷¹⁰ Genelkurmay Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 3.

bahsetmiş ve Türk devletinin hakim ideolojisini Kemalizm, Atatürkçülük olarak belirlemiştir.⁷¹¹ Atatürk'ün ilkelerinin tek tek açıklamasının yapıldığı konuşma metninde Atatürk'ün dinsel yönü vurgulanmış,

*“Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir ve ancak bundan dolaydır ki, son din olmuştur. Bir dinin doğal olması için akla, fenne, bilime, mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uyar.”*⁷¹²

Alıntısına yer vermiş ve farklı bir zamanda farklı şartlarda söylenen bir sözü dönemsel pragmatik amaçlar neticesinde amaca uygun şekilde araçsallaştırmıştır. Konuşmasının sonlarına doğru ise Atatürkçülük, aykırı ya da düşman olarak algılanan tüm fikir ve ideolojiler karşısında panzehir olarak konumlandırılmış, bu çerçevede silahlı kuvvetler ve dolayısıyla 12 Eylül müdahalesini gerçekleştiren kadro Atatürkçülüğün banisi konumuna yerleştirilmiştir.

*“...Ulusumuz onun çizdiği yoldan asla ayrılmayacak; ondan başkasına inanmayacak, ilkelerini ve eserlerini daima bu azim ve inançla yaşatacak ve koruyacaktır. Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini kişisel çıkarlarına feda etmeye kalkışan bir kısım vatan hainleriyle aldatılmış zavallıların dışında, tüm ulusumuzun yürekte katıldığı ve desteklediği 12 Eylül 1980 Harekâtını da, bu anlayıştan aldığı güçle gerçekleştirmiştir.”*⁷¹³

Kitabın başlangıcında yer alan bu konuşma metninde Atatürkçülüğün sınırları çizilmiş, görevleri belirlenmiş ve müdahaleye meşruiyet yaratılmıştır denilebilir. 12 Eylül yönetimi, kendilerine karşı oluşturulabilecek her türlü muhalefetin ve söylenecek her olumsuz sözün Atatürkçülük karşıtlığı ve vatan hainliği olarak algılanmasının altyapısını bu konuşma içeriği ve kitap ile gerçekleştirmiştir. Kitabın 13. Sayfasında Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar tarafından yazılan ve müdahalecilerden onay alan kabul edilmiş Atatürkçülük tanımları yapılmış, 6 Ok'a ek olarak kavramlar eklenmiş ve bu kavramların içeriklerinin sınırları çizilmiştir.

*“[Atatürkçülük] tam bağımsızlık yanlısıdır, ...O, tam bağımsızlığı koruyabilmek için Sosyo-ekonomik alt yapıda da halkın yararına değişiklikler yapmayı amaç sayar. Halkçıdır, demokratiktir, sosyaldır ve barışçıdır. ...devletin yapıcı, planlayıcı, düzenleyici ve emredici rolünü ön planda tutmayı ve böylece az gelişmiş bir sosyal yapıdan kurtulmayı amaç sayar. Müspet ilme ve hür duyguya dayanır. ...Dinamiktir. ...Atatürkçülük, sadece fikir planında da kalmayarak, yenilik ve gelişme düşmanı tutucularla savaşmayı emreder.”*⁷¹⁴

⁷¹¹ a.g.e., s. 5-6.

⁷¹² a.g.e., s. 8.

⁷¹³ a.g.e., s. 9.

⁷¹⁴ a.g.e., s. 13.

Atatürkçülüğün ne olduğu ve hangi temellere dayanıp neyi amaçladığı müdahaleciler eliyle yeniden formüle edilmişken “sapık ideolojiler” karşısındaki misyonu da kitabın ilerleyen kısımlarında Prof. Dr. İsmet Giritli tarafından kaleme alınmıştır. Kenan Evren’in “*Kemalizm dışında başka bir -izm’e gerek yoktur*” beyanı ile paralellik gösteren bu tanımlamada Prof. Dr. İsmet Giritli, Kenan Evren gibi, gençlerin kurtuluş yolunun Kemalizm olduğunu ve diğer ideolojilere aldanılmaması gerektiği vurgusunu yapmıştır.

*“...’Atatürkçülük-Kemalizm’in bir ideoloji olarak oluşturulması ve ideolojik arayış içinde bulunan toplumumuzun ve gençlerimizin ulusal bir ideoloji etrafında birleştirilerek, Türkiye’ye ve Kemalizm’e düşman çevrelerin ideolojik tuzaklarına düşmekten kurtarılması büyük önem taşımaktadır.”*⁷¹⁵

Kitabın üçüncü cildinde de Atatürkçülük tanımlamaları yapılmaya devam etmiş, dini referanslı bir Atatürkçülük imgesi pekiştirilmiştir. Dönem içerisinde nasıl bir Atatürkçülük olması, Atatürkçülüğün ne olduğu, Atatürkçünün nasıl davranması, ne düşünmesi vb. kalıplar yayınlanan bu Atatürkçülük kitabı ile çerçeve içine oturtulmuş, bu kalıbın dışına çıkan kişi/kurumlar Atatürkçü olarak görülmemiş ve eleştirel yargıların hedefinde olmuştur.

*“Türk milletinin bugün ve gelecekte tam bağımsızlığa, huzur ve refaha sahip olması, devletin millet egemenliği esasına dayandırılması, aklın ve ilmin rehberliğinde Türk kültürünün çağdaş uygarlık düzeyi üzerine çıkarılması amacı ile temel esasları yine Atatürk tarafından belirtilen devlet hayatına, fikir hayatına ve ekonomik hayata, toplumun temel müesseselerine ilişkin gerçekçi fikirlere ve ilkelere, Atatürkçülük denir. ...Rasyonalistlerin, Allah ile kul arasındaki bağları açıklayan dinlerin cevaplarına karşı çıkmaları ve bunları reddetmeleri, toplum için zararlı sonuçlar verir. Bu, bir bakıma mümkün değildir. İnançla red bir arada yaşayamayacağı gibi, reddin inancı yok etmesi, bugüne kadar mümkün olamamıştır. Atatürk’ün belirttiği gibi din, gerekli bir müessesedir ve dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. ...Atatürkçülük, İslam dininin esaslarını Kur’an’ın ve Hz. Muhammed’in yolunun ruhuna uygun olarak anlamakta ve uygulamaktadır.”*⁷¹⁶

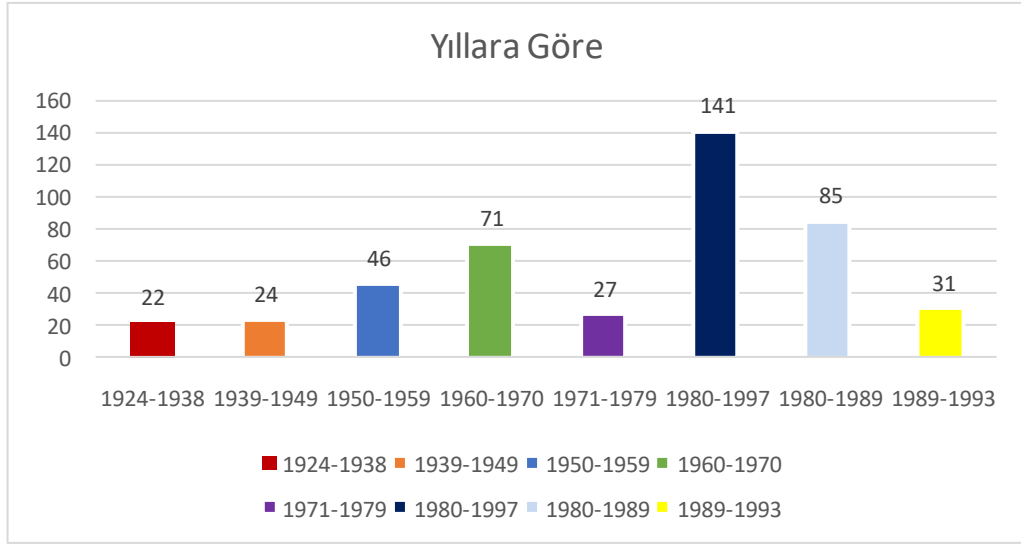
Din temalı ve dönemin Türk-İslam Sentezi anlayışına uygun şekilde tasarlanan Atatürkçülük, ders kitapları, heykeller, söylemler ile yeni baştan formüle edilmiş, sokak isimleri, hastaneler, park isimleri, okul isimleri vb. değişiklikler ile pek çok mekânın ismi değiştirilmiş, zihinlere perçinlenmiştir.

⁷¹⁵ a.g.e., s. 59

⁷¹⁶ Genelkurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük**, C. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984, s. 7, 226, 234.

Atatürk, Mustafa Kemal, Gazi isimleri ile açılan ya da isimleri değiştirilerek Atatürk, Mustafa Kemal ve Gazi isimleri ile yeniden adlandırılan okul isimlerinin sayısındaki artışın en yüksek noktaya ulaştığı dönem 12 Eylül 1980 müdahalesini takip eden süreç olmuştur. Atatürk döneminde bu adlandırmalar ile açılan ya da dönüştürülen ve 22 gibi az bir sayı ile ifade edilebilen okul sayısı, İnönü döneminde de paralellik göstererek 24 adette kalmış, DP döneminde sayı yaklaşık iki katına ulaşarak 46'ya yükselmiş, 27 Mayıs askeri müdahalesinin ve takip eden sürecin ardından ise neredeyse önceki üç dönemin toplamı kadar Atatürk, Mustafa Kemal ve Gazi isimlendirmeleri ile 71 adet okul sayısına ulaşılmıştır. 27 Mayıs ve 12 Eylül müdahalelerinden farklı bir yapıda olan 12 Mart müdahalesinde okul sayısının 27 ile sınırlı kalsa da 12 Eylül rejiminin yoğun baskısı, Atatürkçülük vurgusu ve “en Atatürkçü biziz, Atatürkçülüğü en iyi biz biliriz ve işte Atatürkçülük budur” temalı yaklaşımı neticesinde okul sayısında patlama yaşanmış ve sayı 141'e ulaşmıştır.⁷¹⁷ Müdahalecilerin bilfiil yönetiminde olduğu 1980-1983 yılları arasında yapılan okullar tüm sayıdan yani 141'den çıkarıldığında elde edilen veri 42'dir. 1980-1983 yılları arasında tespit edilebildiği kadarıyla yapımı gerçekleştirilen 42 okul, Atatürk ve Tek parti iktidarları döneminde yapılan/açılan Atatürk, Gazi, Mustafa Kemal isimli okulların toplam sayısına denk düzeydedir. Askeri müdahalenin lideri Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı süreci spesifik olarak incelendiğinde 1982-1989 yılları arasında yukarıda belirtilen isimlendirmeler ile açılan/yapılan okul sayısı ise 66 olarak tespit edilmiştir. Müdahalenin gerçekleştiği 1980 tarihinden Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığından ayrıldığı 1989 tarihine kadar geçen süre ele alındığında tespit edilen okul sayısı 85'tir.

⁷¹⁷ bkz. **Tablo-14.**

Grafik-3: 1924-1997 Yılları Arasında Atatürk-Mustafa Kemal-Gazi İsimleri ile Adlandırılan Okulların Sayısı.

Kenan Evren'in ardından Cumhurbaşkanlığı makamına seçilen Turgut Özal döneminde ise 1989-1993 yılları arasında ise 31 adet okul verisine ulaşılmıştır. Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde 1980-1997 yılları arasındaki artış oranı yakalanamamış, 28 Şubat 1997'de gerçekleşen müdahalede bu sayı önceki dönemlere göre yüksek olsa da 12 Eylül 1980 müdahalesini takip eden yıllardaki sayıya ulaşamamıştır.

Atatürk adına yapılan heykellerin boyutunun yapan ve yaptıran kişinin Atatürkçülüğünün büyüklüğü hakkında bilgi verdiği düşünülen bir dönemde, 12 Eylül müdahalecilerinin Atatürk üzerinden meşruiyet sağlama girişiminin bir yansıması olarak Atatürk, Mustafa Kemal ve Gazi isimleri ile adlandırılan okullarının sayısında yaşanan artış dönemin ruhuna uygun bir strateji olarak tespit edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

28 ŞUBAT 1997 MÜDAHALESİ: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR

27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül müdahaleleri ile karşılaştırıldığında 28 Şubat 1997 müdahalesi hepsinden farklı bir kimlik taşımaktadır. Askerler yönetime el koymamış, ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmemiş, askeri mahkemeler kurulmamış, 12 Eylül 1980 müdahalesinde olduğu gibi toplu tutuklamalar yaşanmamış, anayasa sil baştan düzenlenmemiş, devlet mekanizması yeni baştan kurgulanmamış, silahlı kuvvetlerin hiyerarşisi dışında bir eylem vuku bulmamış, yasadışı denilebilecek herhangi bir bildiri yahut muhtıra yayınlanmamıştır. Devletin resmi bir kurumu olan MGK, hükümete tavsiye niteliğinde maddeler yayınlamış, mevcut hükümet eleştirilmiştir ve hükümete tavsiyelerde bulunulmuştur. Sonuç itibariyle hükümet istifa etmiş ve yönetimden çekilmiştir. Hükümet değişikliğine sebep olması sebebiyle bir müdahale olarak değerlendirilen 28 Şubat vakası, tıpkı diğer askeri müdahalelerde olduğu gibi çeşitli çevrelerce farklı adlandırmalar ile tanımlanmıştır. Genel kabul olarak “post-modern darbe” kavramı kullanılmıştır.

4.1. 12 Eylül 1980 Müdahalesi Sonrası Türkiye

Toplumsal çatışmaya son vermek, kardeş kavgasını önlemek, Atatürkçülükten sapan siyasetçilere ve gençlere doğru yolu göstermek ve Atatürk ilkelerini yeniden işler hale getirmek iddiası ve söylemi ile gerçekleşen 12 Eylül müdahalesinin ardından kaotik yapı birden durulmuş, patlayan bombalar susmuş, yabancı ülkelere gelen yardım muslukları birden açılmış ve yoruma açık olmakla beraber bir refah ortamı sağlanmıştır. Sol görüş yahut muhalefet, 12 Eylül müdahalesi ile ağır darbe almış, pek çok siyasetçiye siyaset yasağı getirilmiş, devleti kuran parti CHP başta olmak üzere tüm partiler kapatılmış, müdahalecilerin uygun gördüğü isimler siyaset sahnesinin yeni aktörleri olarak tarih sahnesine çıkmıştır. 12 Eylül müdahalesi sonrası dönemin önemli aktörleri, Turgut Özal ve onun partisi Anavatan Partisi (ANAP) ve 28 Şubat müdahalesine giden sürecin önemli ismi Prof. Dr. Necmettin Erbakan ve partisi olmuştur.

12 Eylül 1980 müdahalesi öncesinde Milli Nizam ve Milli Selamet adları ile siyaset yapan partinin genel başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan, her iki partinin de süreç içerisinde kapatılmasının ardından Refah Partisi’ni kurmuştur. Söylemsel bazda

bir değişiklik yaşanmamakla beraber “manevi kalkınma” ve “ağır sanayi hamlesi” gibi sloganlar kullanılmaya devam etmiştir. Söylemsel/slogansal bazdaki bu süreklilik, partinin sadece zorunlu olarak isim değiştirdiğini, ideolojik olarak ise sürekliliğini temsil etmiştir.⁷¹⁸

12 Eylül müdahalesi ile CHP başta olmak üzere siyasi partilerin mal varlıklarına el konulmuştur. MSP’de mal varlığına el konulan partilerden olmuştur. MSP’nin seslendiği taban, İslamcı kimliği ile yaşayan ve ekonomide, toplumsal hayatta böyle bir yapıyı hayata geçirmeye çalışan insanlardan oluşmuştur. 12 Eylül müdahalesinin ardından bu tabanın önemli bir kısmı ANAP çatısı altında yer almıştır. Turgut Özal’ın “dört eğilimi birleştirme” politikası sonucunda ANAP yükselişe geçmiş, MSP/RP ise taban/oy kaybı yaşamıştır.⁷¹⁹ İskenderpaşa Dergahına bağlı bir Nakşi olarak tanınan Turgut Özal,⁷²⁰ 1983 ve 1984 yıllarında gerçekleşen genel ve yerel seçimlerde MSP/RP tabanının önemli bir bölümünü partisi çatısı altında birleştirmeyi başarmıştır.

12 Eylül müdahalecilerinin, mevcut siyasetçilere uyguladığı on yıl boyunca siyaset yapmama yasağı, 1987 yılında gerçekleşen referandum ile kaldırılmış, Prof. Dr. Necmettin Erbakan’da Refah Partisi’nin liderliğine geçmiştir. Geçmiş dönemlerde yaşanan CHP-DP, CHP-AP sürtüşmeleri, yaratılan yeni atmosferde ANAP-RP arasında gerçekleşmiştir. RP lideri Erbakan’ın 1987 yılında yaptığı konuşma bu sürtüşmeye örnektir. Partisinin tabanını kendisine angaje eden Turgut Özal’a ve ANAP’a yüklenen Necmettin Erbakan, partisi RP’yi Kuvayi Milliyeye’ye benzetmiş ve bu imgenin gücü ile mevcut durumu Amerikan mandası yanlılarına karşı girişilen bir bağımsızlık savaşı noktasında sunmuş/değerlendirmiştir.

“ANAP Türkiye’yi Avrupa Ortak Pazar potasında eritip yok etmek için resmen müracaat etmiştir. ...RP kuvvetli bir grup kurarsa... ...Türkiye kurtulacak. Bu bakımdan bu seçim istiklal harbimize benziyor. RP, Kuvayi Milliyeyi temsil ediyor. Taklitçi dördüzler ise istiklal harbinden önce Amerikan Mandası isteyenlere benzemektedirler.”⁷²¹

⁷¹⁸ Ruşen Çakır, **Ne Şariat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 25.

⁷¹⁹ Duman, “Çok Partili Dönemde Türkiye’de İslamcılık”, s. 93.

⁷²⁰ Turgut Özal’ın kardeşi Korkut Özal, Turgut Özal’ın Nakşibendi şeyhi Mehmed Zahid Kotku’ya intisab ettiğini belirtmiştir. bkz. Nail Güreli, “Korkut Özal Anlatıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 22 Temmuz 1994.

⁷²¹ **Türkiye Gazetesi**, 12 Ekim 1987.

12 Eylül müdahalesinin ardından gerçekleştirilen ilk seçimlerde ANAP %45,1 oranında oy almıştır. 1983 senesinde gerçekleşen bu genel seçimlerde katılım %92,3 oranında gerçekleşmiştir. RP lideri Necmettin Erbakan'ın istiklal harbine benzettiği ve kendisine düşman imgesi olarak ANAP'ı seçtiği 1987 seçimlerinde ise seçime katılım %93,3 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiş, ANAP geçerli oyların %36,3'ünü alabilmiş, CHP'nin ardılı konumundaki SHP %24,8 oranında oy almış, DP ve AP'nin ardılı konumundaki Doğru Yol Partisi (DYP) ise %19,1 oranında oya ulaşmıştır.⁷²² 1987 seçimlerinin ardından sağdaki paralel fikirdeki üç parti birleşme kararı almış, 27 Mayıs müdahalesinin sesi konumundaki Alparslan Türkeş'in liderliğindeki Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile Aykut Edibali'nin liderliğindeki İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) RP ile ittifak gerçekleştirmiştir.⁷²³ ANAP karşısında İslamcı-Milliyetçi bir çizgide kurulan üçlü ittifak, 1991 senesinde gerçekleşen genel seçimlerde %16,9 oranında oya ulaşmış ve 62 milletvekili ile mecliste temsil hakkı elde etmiştir. ANAP ise 1987 seçimlerinde yaşadığı oy kaybını 1991 seçimlerinde de devam ettirmiş, 1983 seçimlerinde %45,1 olan oy oranı 1987 seçimlerinde %36,3'e, 1991 seçimlerinde ise %24'e düşmüştür. DYP ise geçerli oyların %27'sini alarak seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Bu seçimlerde sol partilerde de bölünme yaşanmış, SHP oyların %20,8'ini alıp 88 milletvekili ile temsil hakkı kazanırken Demokratik Sol Parti (DSP) geçerli oyların %10,8'ini alarak 7 milletvekili ile mecliste temsil hakkını elde etmiştir.⁷²⁴ 1991 senesinde gerçekleşen seçimler ile İslamcı kimlikli RP, 12 Eylül müdahalesinin ardından ilk kez mecliste temsil hakkı elde etmiştir.

1991 seçimler gerek Türk siyasetinin ve gerekse RP'nin kabuk değiştirdiği seçimler olması bakımından önem arz etmektedir. Siyasi atmosfer bu tarihten itibaren farklı bir yol izlemeye başlarken geçmiş yıllardaki korku imgesi komünizmin yerini bu yıllardan başlayarak ve zaman içerisinde dozunu arttırarak şeriat yönetimi korkusu konumlanmıştır. Siyaset jargonu, Sağ-Sol, Atatürkçü-Komünist çizgisinden Laik-

⁷²²“1983-2007 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri”, bkz. <http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, Erişim: 13.03.2019.

⁷²³ Duman, a.g.e., s. 95.

⁷²⁴“1983-2007 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri”, bkz. <http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, Erişim: 13.03.2019.

Anti-Laik, Şeriatçı-Atatürkçü çizgisine kaymış, RP ve Necmettin Erbakan bu tepkiselliğin kaynağını oluşturmuştur.

1991 seçimlerinde RP'nin elde ettiği başarıyı kurulan üçlü ittifak ile açıklamak eksik ve hatalı bir çıkarım olarak değerlendirilmiştir. 1991 seçimlerinde RP gömlek değiştirmiş, söylemlerinde ve sloganlarında farklılık yaparak İslamcı kimliğini muhafaza etmekle beraber bu kimliği çok dillendirmeden modernist bir resim vermeye çalışmıştır. MSP/MNP seçim propagandalarında kadın imgesi üzerinden herhangi bir görsel ya da söylemsel materyale yer vermemiştir; ancak RP seçim afişlerinde açık saçlı kadın görsellerine yer vermiş, kullanılan dil değiştirilmiş, ağdalı ve Osmanlıca kelimeler/söylemler terkedilmiş, sol görüşün sloganları kullanılmaya başlanmıştır. RP kimliğini muhafaza etmekle beraber çizmiş olduğu imaj ile ilerici ve hatta sol bir parti imgesi oluşturmuştur.⁷²⁵ RP tüm bu PR⁷²⁶ çalışmalarına rağmen asıl kimliğinden taşanlara engel olamamıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren İslami cephe, Cumhuriyet ile kavgalı ve Osmanlı özlemi içerisinde olan bir anlayışı benimsemiş, bu anlayış zaman içerisinde evrimleşerek yeni Osmanlıcılığa dönüşmüştür. Laiklik, Cumhuriyet, devrimcilik gibi fikirler, İslami görüştekiler için birer öcü formunda mimlenmiştir. MNP-MSP-RP çizgisi bu akımın temsilcisi olarak çizmeye çalıştığı modernist yansımanın aksi yönünde sesler parti içerisinde dışarıya taşmıştır. Bu cephenin sözünü sakınmayan isimlerinden biri olarak tanınan ve 28 Şubat sürecine giden yıllarda önemli bir figür olan RP İstanbul Milletvekili Hasan Mezarıcı, Atatürk ve Cumhuriyet aleyhinde kullandığı ağır ifadeler sonucunda kamuoyundan tepki çekmiş ve partisinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Mezarıcı,

“Mustafa Kemal ölmedi mi? Bütün zulümleri Mustafa Kemal adına yapıyorsunuz. Ordudan 1200 subayımızı atıyorsunuz, üniversiteden kızlarımız atıyorsunuz Mustafa Kemal adına, kerhane açıyorlar onun adına, meyhane açıyorlar onun adına, darbe yapıyorlar onun adına... 70 yıllık hırsızlık geleneği vardır bu Cumhuriyet'in... Hilafetimizi yok edenler kahırla berbat olacaklar... yiye yiye şiştiler, kubur faresi gibi patlayacaklar.”⁷²⁷

Sözleriyle RP'nin basında çizmek istediği imajın simlerini kazımış, bir anlamda söylem ile fikir arasındaki farkı ifade etmiştir. Atatürk imgesi üzerinden

⁷²⁵ Oral Çalışlar, “RP Nereden Nereye”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21, 22 Nisan 1994; Oral Çalışlar, “RP, İdeolojisi Din Olan Bir Partidir”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Nisan 1994.

⁷²⁶ Reklam, tanıtım.

⁷²⁷ Mehmet Ali Birand, **Son Darbe 28 Şubat**, 8. Baskı, Doğan Kitap, Mart 2012, s. 88.

yapılan meşrulaştırmanın Atatürk imgesi karışıklığı üzerinden yapılmasının bir örneğini RP ve Mezarıcı ortaya koymuştur. Parti içerisinde yer alan yenilikçiler ile gelenekçilerin ayrıldıkları nokta burada kendini göstermiştir. Yenilikçiler partiyi omurgalı ve fakat kitle partisi olarak konumlandırma amacını taşımıştır.⁷²⁸ Parti içerisindeki her iki görüşünde temel amacı İslami bir yönelim olsa da söylemsel ve stratejik açıdan farklılık barındırmışlardır.⁷²⁹

RP nezdinde gerçekleşen söylem/yöntem/strateji değişikliği, basında bu partinin temsilcisi konumundaki bazı yazarlar tarafından olumsuz olarak görülmüş ve partiye eleştiriler yönelmiştir. Abdurrahman Dilipak, RP'nin bu tutumunu “yozlaşma” olarak tanımlamış ve RP'nin basın ayağı olan Millî Gazetede görevinden istifa etmiştir. RP bünyesinde görev alan ve Millî Gazete başyazarı olarak çalışan Sadık Albayrak'ta Abdurrahman Dilipak gibi RP'yi eleştirenler arasında yerini almıştır.⁷³⁰

Toplumdaki yansımaları ve söylemlerini dönüştürerek büyük kentlerden, şehirli yapıdan aldığı oyu arttıran RP, İslami siyasi terminolojideki mitoslardan ve sloganlardan arınma çabasına girmiş, kitleleri bu söylemler ile ürkütmek yerine onları partinin saflarına çekerek esas fikirlerini süreç içerisinde ve düşük dozlarda kitleye aktarmayı tercih etmiştir. Geçmiş yıllarda Anıtkabir'e gitmeyen, ulusal bayramlarda görünmeyen Erbakan, bu noktada da tavır değişikliğine yönelmiştir. Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı'nın deyişiyle RP, “*dinci tepki partisinden ağır ve kitle partisine evrilmiştir.*”⁷³¹

RP'nin yaşadığı söylemsel değişim, tabanının genişlemesine sebep olmuştur. 1994 yılında gerçekleşen yerel seçimler bunun en somut örneğidir. RP uyguladığı strateji ile istediğini başarmış ve oyunu büyük oranda arttırmıştır. Bu sonuç RP için beklenen bir gelişme olsa dahi laiklik hassasiyeti olan kişiler için endişe yaratan bir süreç olmuştur. %90,5 oranında katılım ile gerçekleşen seçimlerde ANAP %22,8, CHP %4,4, DSP %7,9, DYP %19, MHP %7,5, RP %18,9, SHP %16,8 oy almıştır. Sonuçlara göre 28 ilin belediye başkanlığını kazanan RP, 338 adet ilçe ve belde

⁷²⁸ Oral Çalışlar, Halil Nebiler, “Kurultay Öncesi Refah Partisi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Ekim 1993.

⁷²⁹ Duman, a.g.e., s. 98.

⁷³⁰ Duman, a.g.e., s. 99.

⁷³¹ Ahmet Taner Kışlalı, “Türkiye’de Humeyni Olmaz Ancak Erbakan Olur!”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1994.

belediye başkanlığını hanesine yazdırmıştır.⁷³² Başkent Ankara'nın ve İstanbul'un belediye başkanlıklarını RP'nin alması büyük yankı oluşturmuştur. Partinin İslamcı karakterinden dolayı Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı kazanması üzerine “Başkent Düştü” şeklinde manşetler gazetelerde yer almıştır.⁷³³ RP ise mevcut sonuçlardan memnun olmakla beraber, İslamcı karakteri ile doğru orantılı olarak Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış İstanbul'un belediye başkanlığını kazanılması ile İstanbul'un yeniden fethedildiği şeklinde yorumlar yapılmış ve 27 Mart tarihi RP lideri Erbakan tarafından bayram olarak ilan edilmiştir.⁷³⁴

RP'nin oy patlaması yaşamasının gerekçesi olarak sadece söylemsel/slogansal değişikliği gerekçe olarak sunmak hatalı bir çıkarım olacaktır. Yönetimden şikâyet, düzen eleştirisi, ekonomik gidişatın olumsuzluğu, çıkış yolu arayışı vb. etkenler kitleleri düzen karşıtı söylemlere yönlendirmiştir. Mevcut sistemle çatışma halinde olan partiler, kriz anlarında toplum tarafından olumlu karşılanan ve desteklenen birer araç olmuştur. RP'nin “adil düzen” sloganı buna örnektir. Mevcut düzenden yana dertli olan kitleler, seslerinin yansımaları olarak gördükleri yapının saflarında konumlanmıştır. Oral Çalışlar'ın ifadesiyle RP dışında düzen eleştirisi yapan başka bir parti mevcut değildir. 1977 yılında %40'lar civarında oy alan Ecevit'in CHP'sinin sloganı, “bu düzen değişmelidir” buna örnektir.⁷³⁵

RP tabanı olarak adlandırılan kitle birdenbire ortaya çıkmamış yahut dışardan ithal edilmemiştir. Doğan Duman'ın yorumu ile bu taban, 1950'den itibaren diğer bir deyişle DP iktidarı ile tohumları atılmıştır. Eğitim sistemi dinselleştirilmiş, imam hatip okullarına ideolojik gerekçelerle ihtiyaç fazlası olmasına rağmen durmadan yenileri eklenmiş ve bu gelişmeler zaman içerisinde RP tabanının kendiliğinden oluşmasına sebep olmuştur.⁷³⁶ 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında devlet ideolojisi haline gelen ve eğitim başta olmak üzere tüm sosyal yapıyı ve düşünce sistematiğini derinden etkileyen Türk-İslam Sentezi politikası doğrultusunda İslam'ın devlet kontrolünde bir araç haline getirilmesi ve karşıt/düşman imgelerin/fikirlerin/ideolojilerin panzehiri

⁷³² “27 Mart 1994 Tarihinde Yapılan Mahalli İdareler Genel Seçimi”, bkz. <http://www.ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804>, Erişim: 14.03.2019.

⁷³³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1994; *Milliyet Gazetesi*, 29 Mart 1994; *Hürriyet Gazetesi*, 29 Mart 1994; *Sabah Gazetesi*, 29 Mart 1994.

⁷³⁴ Konu ile ilgili ayrıca bkz. *Millî Gazete*, *Zaman Gazetesi* 28-29 Mart 1994 tarihli nüshaları.

⁷³⁵ Oral Çalışlar, “*RP İdeolojisi Olan Bir Partidir*”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Nisan 1994.

⁷³⁶ Duman, a.g.e., s.105.

olarak formüle edilmesi bu sonucu doğurmuştur denilebilir. RP'nin yükselişinin altında yatan sebepler sıralanırken iç siyaset dışında dış konjonktürde dikkate alınmıştır. Uzun yıllar boyunca öcü imgesi olan “Komünizm” ve onun en büyük temsilcisi konumundaki SSCB'nin yıkılması ideolojik bir boşluk doğmasına sebep olmuştur. Sosyalist fikrin Rusya'daki uygulama şeklinin hüsrarla sonuçlanması Sol fikriyatı zayıflatırken, bu fikre yakınlık duyan yahut benimseyen ülkelerde aşırı sağ ya da dinci yapılar güç kazanmıştır. Buna ek olarak 12 Eylül müdahalesinin yansımalarından olan sol siyasanın üzerine gidilmesi ve Türk-İslam sentezi doğrultusunda adımlar atılması da bu çıkarımı desteklemektedir. Adil ve eşit bir düzeni savunan Sol'un yerini adil ve eşit bir düzeni inşa edeceğini savunan aşırı sağ ve dinci akımlar almıştır.

Modernist bir çizgi sunarak tabanını genişletme gayreti içerisinde olan RP, 1994 seçimlerinden istediğini alarak çıkmış ve bu başarı hem parti içinde hem de parti tabanında söylemsel sertliği beraberinde getirmiştir. Toplumsal onayı arkasına aldığı ve gücü eline geçirdiğini hisseden RP, söylemlerinde sert mesajlar kullanmaya başlamıştır. RP'nin gençlik kolları gibi faaliyet gösteren Milli Gençlik Vakfı'nda Necmettin Erbakan'ın yaptığı konuşma, bu sertleşmeye örnek gösterilebilir. Erbakan konuşmasında hayal ettikleri yahut kurmayı planladıkları toplumsal düzenin dinamikleri hakkında bilgiler verdiği söylevde kimlerin cenaze namazının kılıp kılınamayacağı konusuna kadar bir anlatım gerçekleştirmiş, “laiklerin cenaze namazının kılınamayacağı” şeklinde beyanda bulunmuştur.⁷³⁷ Seçim zaferinin getirdiği özgüven ile dillerden dökülen sözler kitleler üzerindeki endişeyi arttırmış ve toplumsal huzursuzluk giderek yükselmiştir. Erbakan'ın 13 Nisan 1994 tarihinde RP grubunda yaptığı konuşmada “*RP iktidara gelecek adil düzen kurulacak. Sorun ne? Geçiş dönemi sert mi olacak yumuşak mı olacak, kanlı mı yoksa tatlı mı olacak, buna 60 milyon karar verecek*” şeklindeki ifadesi ise gerek silahlı kuvvetler ve gerek cumhuriyetçi laik toplum kanadı tarafından endişe ve tepki ile karşılanmıştır.⁷³⁸

⁷³⁷ Yalçın Doğan, “*Türkiye Nereye?*”, **Milliyet Gazetesi**, 15 Nisan 1994.

⁷³⁸ İsmail Hakkı Karadayı, “Erbakan, Kanlı mı olacak Kansız mı olacak dediğinde korktuk. Pompalı tüfeklerin bazı yerlerde toplandığı bilgisi vardı.” bkz. <https://t24.com.tr/haber/erbakan-kanli-mi-olacak-kansiz-mi-dediginde-korktuk,208463>, Erişim: 14.03.2019.

RP iktidarına karşı duyulan endişe ve korkunun temelinde, yaşadığı İslam devrimi ile devlet düzenini tamamıyla değiştiren İran önemli bir faktör oluşturmuştur. Yıllardır varlığını sürdüren Rus/Moskof/Komünist öcü imgesinin ardından diğer bir deyişler soğuk savaşın bitmesi sonrasında yeni bir dış düşman olarak İran konumlandırılmıştır. İran İslam rejimi ve RP politikalarının paralelliğindeki korku ve endişe hali 1993 senesinde aracına konan bomba ile katledilen Atatürkçü araştırmacı yazar Uğur Mumcu'nun ardından daha hassas bir hal almıştır. Toplumun laik, aydınlanmacı, kentli kesimi irtica karşısında olabildiğince yekpare durmaya gayret etmiş ve gerici tüm eylem ve söylemler karşısında refleks geliştirmiştir.⁷³⁹ Uğur Mumcu'nun katledilmesinin öncesinde ve sonrasında gerçekleşen Muammer Aksoy⁷⁴⁰, Bahriye Üçok⁷⁴¹, Çetin Emeç⁷⁴², Turan Dursun⁷⁴³, Ahmet Taner Kışlalı⁷⁴⁴ suikastları Atatürkçü aydınların kıyımını örnekler ve Atatürkçü, laik kesimin hassasiyetlerinin ne derece tetikte olduğunun sebebi ve göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Uğur Mumcu'nun katledilmesi ile başlayan sürecin akabinde 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas Madımakta siyasi ve dini görüşleri sebebiyle 33 yazar/şair yakılarak katledilmiştir.⁷⁴⁵ Yaşanan katliamın ardından RP milletvekillerinin yaptıkları açıklamalar toplumsal endişe ve korkuyu körüklemiş, irtica korkusu türban ve imam hatip konusu üzerinden sürekliliğini devam ettirmiştir.⁷⁴⁶

Yaşanan süreçte Atatürkçülük yeniden bir kimlik dönüşümü yaşamıştır. Atatürkçü kimliğiyle bilinen Prof. Dr. Sina Akşin dönem içerisinde Atatürkçülük üzerinden yaşanan dönüşümü şöyle ifade etmiştir:

“Kenan Evren'in Atatürkçülüğüne tepki olarak, Atatürkçülük hem düşünsel düzlemde hem de eylem düzleminde tam bir ideoloji olarak billurlaştı. Bu billurlaşmayla birlikte bir örgütlenme çabası başladı. Atatürkçülüğün en önemli örgütü Atatürkçü Düşünce Derneği, Muammer Aksoy ve

⁷³⁹ Öztan, **Türkiye'de Militarizm**, s. 176-177.

⁷⁴⁰ 31 Ocak 1990.

⁷⁴¹ 6 Ekim 1990.

⁷⁴² 7 Mart 1990.

⁷⁴³ 4 Eylül 1990.

⁷⁴⁴ 21 Ekim 1999.

⁷⁴⁵ “Birliğimize Tahrik Darbesi”, **Zaman Gazetesi**, 3 Temmuz 1993; “Sivas'ta Fitne – 35 Ölü”, **Türkiye Gazetesi**, 3 Temmuz 1993; “Tahrik, İhmal”, **Sabah Gazetesi**, 4 Temmuz 1993; “Sivas'ta Aziz Nesin İsyanı”, **Hürriyet Gazetesi**, 3 Temmuz 1993; “Kanlı İsyan 31 ölü”, **Milliyet Gazetesi**, 3 Temmuz 1993.

⁷⁴⁶ Öztan, **Türkiye'de Militarizm**, s. 181.

arkadaşlarınca 19 Mayıs 1989'da kuruldu. Derneğin yılı dolmadan Muammer Aksoy faili meçhul bir cinayete kurban gitti. ...Turan Dursun, Bahriye Üçok, Çetin Emeç ...Uğur Mumcu ...Ahmet Taner Kışlalı, ...Necip Hablemitoğlu suikasta uğradılar. ...Türkiye'de ana siyasal mücadele eksenini böylece şeriatçılık-Atatürkçülük olarak ortaya çıkarmaktadır.”⁷⁴⁷

Prof. Dr. Sina Akşin'in billurlaştığını ve tam bir ideolojiye dönüştüğünü belirttiği Atatürkçülüğün en önemli örgütü olarak gördüğü Atatürkçü Düşünce Derneği'nin (ADD) neden kurulduğunu Muammer Aksoy şöyle ifade etmiştir:

“...Türkiye'nin durumu ileriye doğru değil, geriye doğru adımlar atar hale gelmiştir. Atatürk'ün ilke ve devrimleri tehlikeye düşmüştür. Burada biz Atatürk'ün savunuculuğunu yapmak için kurmadık bu derneği. ...O ilkeler tehlikeye düştü mü, Türkiye'de demokrasi de tehlikeye düşer. ...milli egemenlik esası ...çağdaşlık tehlikeye düşer. ...Osmanlı Devleti gibi yarı sömürgeliğe gider.”⁷⁴⁸

4.2. 28 Şubat 1997 Yılı Öncesinde Yaşananlara Genel Bir Bakış

Uzun yıllardır Türk siyasetini meşgul eden hükümet kurma/kuramama sorunu 90'lı yıllarda da varlığını devam ettirmiş, koalisyonlar yıkılıp koalisyonlar kurulmuştur. Necmettin Erbakan liderliğinde kurulan 54. Hükümette 53. Hükümet koalisyonunun çekilmesinin ardından kurulmuştur. ANAP lideri Mesut Yılmaz ile DYP lideri Tansu Çiller arasındaki sürtüşme ANAYOL koalisyonunun son bulmasına sebep olmuş ve hükümet kurma görevi, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Necmettin Erbakan'a verilmiştir.

54. Hükümet, Necmettin Erbakan'ın RP'si ile Tansu Çiller'in DYP'si arasında yapılan ittifak ile gerçekleşmiştir. DYP ile RP'nin yakınlaşması/koalisyon kurması DYP içerisinde tepkiyle karşılanmış ve bir dizi istifa dalgası kendini göstermiştir. İstifa eden milletvekillerinden bir kısmı Büyük Türkiye Partisi'ne geçerken bir kısmı da ANAP saflarında yerini almıştır.⁷⁴⁹ Erbakan ile Çiller arasında yapılan koalisyon görüşmeleri neticesinde anlaşmaya varılmış ve dönüşümlü başkanlık sistemi çerçevesinde mutabakat sağlanmıştır. Sağlanan işbirliğine göre ilk iki yıl Erbakan başbakanlığında bir hükümet kurulacak ve ardından gelen yıllarda Çiller liderliğinde bir hükümet göreve başlayacaktır. Bu çerçevede 28 Haziran 1996 tarihinde Erbakan

⁷⁴⁷ Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 314.

⁷⁴⁸ Muammer Aksoy, **Laikliğe Çağrı**, 2. Basım, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989, s. 43.

⁷⁴⁹ Temuçin Faik Ertan, **Türk Parlamento Tarihi – TBMM XX. Dönem 1995-1999**, C. 1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, s. 66.

liderliğine 54. Hükümet kurulmuş ve kurulan hükümet dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onay almıştır.⁷⁵⁰ 8 Temmuz tarihinde gerçekleşen TBMM Genel Kurulu'nda güven oyu alan Erbakan hükümetinde Dışişleri Bakanlığı ve başbakan yardımcılığı görevine koalisyon ortağı DYP lideri Tansu Çiller getirilmiş, RP'li Abdullah Gül Devlet Bakanı olarak görev almış, Şevket Kazan Adalet Bakanlığı görevini üstlenmiş, İçişleri bakanlığına Mehmet Ağar getirilmiştir. Mehmet Ağar'ın ilerleyen zamanda görevinden ayrılması üzerine DYP'li Meral Akşener bu görevi üstlenmiştir.⁷⁵¹

RP ve Erbakan kanadı kurulan koalisyondan memnunken DYP'de huzursuzluk hakimdir ve koalisyonun kurulmasının ardında da bu huzursuzluk yerini sükûnete bırakmamış, DYP'de gerçekleşen istifalar devam etmiştir.⁷⁵²

4.3.Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık

ANAYOL hükümetinin ardından kurulan REFAHYOL hükümeti beklendiği ya da düşünüldüğü şekilde toplumsal huzuru yahut ekonomik rahatlamayı gerçekleştirememiştir. İş dünyası bu koalisyonu kuşku ile takip etmiş, meclisten çıkartılan hemen her yasa tepkilere sebep olmuştur. RP lideri Necmettin Erbakan'ın ideolojik sebeplerle ve düşünsel yakınlık ile gerçekleştirdiği dış geziler bu endişeleri daha da arttırmıştır denilebilir. Erbakan'ın kurulan hükümetin ardından gerçekleştirdiği ilk yurtdışı gezilerini İran, Pakistan, Malezya, Endonezya gibi ülkelere gerçekleştirmesi iç politikada tartışmalara sebep olmuştur.

Farklı hükümetler tarafından uygulanan farklı ekonomik yöntemler, toplumun ekonomik refahını arzulanan seviyeye getirememiş, ülkede var olan ekonomik kriz varlığını sürdürmeye devam etmiştir. İş çevreleri tarafından tepkiyle karşılanan bir uygulama bu şartlar altında REFAHYOL hükümeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Merkez Bankasının döviz rezervlerini arttırmak, ülkeye döviz girişini sağlamak amacıyla yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarına bir ayrıcalık tanınmış ve bu vatandaşların merkez bankasına 50 bin Mark yatırdıkları takdirde Türkiye'ye birden

⁷⁵⁰ **Hürriyet Gazetesi**, 29 Haziran 1996; **Milliyet Gazetesi**, 29 Haziran 1996; **Sabah Gazetesi**, 29 Haziran 1996.

⁷⁵¹ Bakanların ayrıntılı listesi için bkz. Ertan, **Türk Parlamento Tarihi...**, s. 87.

⁷⁵² DYP Antalya Milletvekili Emre Gönensay, Aydın Milletvekili İsmet Sezgin, Bursa Milletvekili Cavit Çağlar, Bartın Milletvekili Köksal Toptan, İzmir Milletvekili Rıfat Serdaroğlu vb. isimler partiden istifa etmiştir. bkz. **Milliyet Gazetesi**, 17 Temmuz 1996.

fazla kullanılmış araç getirmelerine izin verilmiştir. Gerek iş çevreleri ve gerek muhalefet bu girişimi tepki ile karşılamıştır.⁷⁵³

Erbakan hükümetinin takip ettiği dış siyasetin yansıması olarak göreve geldikten sonraki ikinci dış ziyaretleri yaptığı ülkeler örnek gösterilebilir. Erbakan ikinci dış gezilerini, Afrika'daki Müslüman ülkelere gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret karşısında DSP lideri Bülent Ecevit, Erbakan'ın bu gezilerini eleştirmiş ve Mısır gezisi sırasında protokolde Türk bayrağı bulunmamasının onur kırıcı bir vaka olduğunun altını çizmiştir. 28 Şubat müdahalesine giden süreçte önemli taşlardan birisi ise Erbakan'ın Libya gezisi sırasında döşenmiştir. Libya lideri Kaddafi'nin Türkiye'yi alçaltıcı sözleri, terör örgütü PKK'yı öven ifadeleri ve Erbakan'ın bu ifadeler karşısında sessiz kalması DSP ve CHP gibi muhalefet partileri tarafından yüksek tondan eleştiriye maruz kalmış, RP hükümetinin sergilediği tutum kabul edilemez bulunmuştur. REFAHYOL hükümetine karşı duyulan güvensizlik temelde laiklik ilkesi çerçevesinde gelişmiştir. Erbakan'ın daha önceden ve mevcut süreç içerisindeki söz/eylem/davranışları bu endişeyi körüklemiş, dış ülkelere düzenlenen gezilerden tercih edilen ülkeler ve orada gösterilen tutum laiklik tartışmalarını zirveye taşımıştır. Bu tartışmaların etkisiyle Necmettin Erbakan, RP'nin laikliğe karşı bir tehlike olmadığını aksine laikliğin teminatının RP olduğunu belirten bir konuşma gerçekleştirmiştir.⁷⁵⁴ Toplumdaki dini hassasiyetlerden faydalanmak ve tüm tabanı RP'ye kaptırmak istemeyen DYP-ANAP gibi partilerde Nurcu bir hareket olan Fethullah Gülen yapılanmasını kendi yanlarına çekmeye çalışmıştır. Okullar, dershaneler, üniversiteler, televizyon ve gazeteler ile güçlü bir yapılanmaya sahip olan cemaat, RP ile uyumsuz bir görünüm çizerken ANAP ve DYP ile sıkı ilişkiler geliştirmiştir.⁷⁵⁵

12 Eylül 1980 müdahalesinin ardından toplumsal şiddet olaylarının aniden son bulması, patlayan bombaların birden yok olması karşısında siyasiler ve aydınlar arasında tartışmalara konu olan “ne oldu da birden bu olaylar son buldu?” düşüncelerini hatırlatan bir şekilde mevcut dönemde büyük çalkantılara sebep olan bir olay gerçekleşmiştir. Tarihe “Susurluk kazası” olarak geçen olayda meydana gelen

⁷⁵³ Ertan, **Türk Parlamento Tarihi...**, s. 678.

⁷⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, 14 Ekim 1996; **Hürriyet Gazetesi**, 14 Ekim 1996.

⁷⁵⁵ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 419.

trafik kazasında bir araç içerisindeki kişiler ve belgeler, ekonomik yönden kriz yaşayan, laiklik üzerinden tartışmaların merkezi olan bir hükümeti devlet-mafya-aşiret-tarikat işbirliği ile bir kez daha tartışmaların odağına taşımış, toplumsal huzursuzluk ve korku hali giderek yükselen bir grafik sergilemiştir. Balıkesir Susurluk mevkiinden gerçekleşen trafik kazasında DYP Milletvekili Sedat Bucak, Abdullah Çatlı ve İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ aynı araçta oldukları tespit edilmiş, bir milletvekili ile İnterpol tarafından aranan bir suçlu olan Abdullah Çatlı'nın aynı araçta bulunmaları tartışmaları alevlendirmiştir.⁷⁵⁶ Toplumsal kutuplaşmayı pekiştiren bir etken olarak Susurluk kazası, DYP içerisinde çalkantı yaratmış, DYP'li İçişleri Bakanı Mehmet Ağar istifa etmek zorunda kalmıştır.

Siyasi gerilimi arttıran ve toplumdaki laiklik hassasiyetini kamçılayan diğer bir gelişme ise 1996 senesindeki 10 Kasım anmasında kendini göstermiştir. 28 Şubat müdahalesine giden süreçte simge isimlerden olan Kayseri Belediye Başkanı Şükrü Karatepe, 10 Kasım Atatürk anması töreninde:

“Süslü püslü görüldüğüme bakıp da laik olduğumu sanmayın. ...Zaman zaman içinde bulunduğumuz şartlarda, mecburiyet karşısında gittiğimiz yerde inancımıza, milletimize, bütün değerlerimize küfredilirken içimizden kan akıyor. Ama resmi görevimiz icabı orada bulunmak zorunda kalıyoruz. Tek parti rejiminin kalıntısı çağ dışı olmuş, insanları köle gibi gören ve rey verip de yöneticisini seçen insanlara hiç muamelesi yapan bu düzen mutlaka değişmelidir. Müslümanlar sakın ha içinizden bu hırsı, bu kini, bu imanı eksik etmeyin.”⁷⁵⁷

Sarf ettiği sözler tepki ile karşılanmıştır. Hükümet dışında yer alan ANAP, DSP, CHP gibi muhalefet partileri yanında koalisyon ortağı DYP'de bu açıklamaları sert bir şekilde eleştirmiştir. Muhalefet kanadından gelen sert tepkiler ve toplumsal hassasiyet karşısında RP ise, Belediye başkanının yaptığı bu açıklamanın partiyi ilgilendirmediğini, açıklamaların partiyi bağlayan bir tarafı olmadığını ifade etmiştir.⁷⁵⁸ 28 Şubat müdahalesine giden sürecin önemli figürlerinden RP Rize

⁷⁵⁶ Susurluk Kazası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Önder Aytaç, **Medyanın Gözüyle Çeteler ve Susurluk**, 2. Baskı, Sam Yayınları, Ankara, 1997; Semih Hiçyılmaz, **Susurluk ve Kontrgerilla Gerçeği**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1997; Veli Özdemir, **Susurluk Belgeleri: TBMM Susurluk Araştırma Komisyonu İfade Tutanakları**, Scala Yayınları, İstanbul, 1997; Doğu Perinçek, **Çiller Özel Örgütü**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

⁷⁵⁷ **Hürriyet Gazetesi**, 11 Kasım 1996; **Milliyet Gazetesi** 11 Kasım 1996; **Sabah Gazetesi** 11 Kasım 1996.

⁷⁵⁸ Ertan, **Türk Parlamento Tarihi...**,s. 681.

Milletvekili Şevki Yılmaz'da Hasan Mezarıcı ile benzer paralellikte bir söylemde bulunmuş ve Atatürkçü kesim üzerindeki gerginliği ve endişeyi arttırmıştır.

“Kemalizm, kapitalizm, laiklik ve bütün şeytani düzenleri boykot ederek nöbete gidiyoruz. Refah için, Millî Görüş için bütün gücümüzle çalışacağımıza söz veriyoruz! Türk devletinin dini vardır, o da Hıristiyanlıktır. 1 Ocak İncil'e göre tatildir. Türk Ceza Kanunu İncil'e göredir. Ben Hizbullah'ım ve Hizbullah olmaktan da şeref duyuyorum. ...Dediler ki eşinizle beraber 30 Ağustos'taki kokteyle katılın. Bana bak. Dedim. Ben deyyus değilim.”⁷⁵⁹

1996 senesi 28 Şubat müdahalesine giden sürecin yol taşlarının döşendiği, Türkiye'de laiklik ilkesi üzerinden hassasiyetlerin ve tartışmaların yaşandığı, ekonomik krizin ve devlet-mafya-aşiret-tarikat ilişkilerinin gündemde olduğu bir yıl olmuştur. Aczmendi tarikatı lideri Müslüm Gündüz gibi isimlerin laiklik, Kemalizm karşıtı konuşmaları da toplumdaki hassasiyetleri uyaran, Atatürkçülerin kendilerini tehlike altında hissetmelerine sebep olan gelişmelerden olmuştur.

“Kemalizm, demokratik laik sistem, şeriata karşı belki de son atağını yapıyor. Bu rejim kuruluşundan itibaren bir şey değildi. Kuruluşunda temel felsefe yok, yani kuruluşunda vurgun, soygun, adam öldürme, adam kaçırma, onu boğma, bunu kesme, bunu doğrama, yıldırma, terör rejiminin kuruluş dili böyle yani. Boşuna direnmesinler, ne kadar az zaiyat olursa o kadar iyi olur yani. İslam geliyor. Yani gümbür gümbür geliyor. Bunu artık dost da biliyor düşman da. En iyisi birbirimizi fazla kırmadan dökmeden, akıllı bir geçişle kendileri bu işe razı olsalar iyi olur!”⁷⁶⁰

1997 senesi de 1996'nın getirdiklerinin üzerine eklemeler yapılarak sorunların ve kaygıların arttığı bir sene olmuştur. Mesai saatlerinin ramazan dolayısıyla iftar vakitlerine göre düzenlenmesi, tarikat şeyhlerine Necmettin Erbakan tarafından iftar düzenlenmesi siyasi gerilimi arttıran, laiklik ilkesi üzerinden yaşanan tartışmaların ve kaygıların yükseldiği bir dönem olmuştur.⁷⁶¹ Bu tartışmalar ve artan toplumsal huzursuzluk sadece RP'yi ve Necmettin Erbakan'ı değil, koalisyon ortağı DYP'yi başka bir deyişle REFAHYOL hükümetinin temellerini sarsan bir gelişme haline gelmiştir.⁷⁶² Dış ziyaretlerde tercih edilen ülkeler, iç politikada kullanılan söylemler ve gerçekleştirilen eylemler laiklik ilkesi üzerinden yoğun bir tartışmanın

⁷⁵⁹ Birand, **Son Darbe...**,s. 189.

⁷⁶⁰ Birand, **Son Darbe...**,s. 188.

⁷⁶¹ “12 Ocak, Başbakan Erbakan'ın Başbakanlık konutunda sarıklı ve cübbeli tarikat ve cemaat liderlerine iftar yemeği vermesi, büyük tartışmalara yol açıyor, laiklik ilkesi bu olayla fütursuzca zedeleniyordu. ...Bir tarikat lideri ‘Allah'ın emirlerini konuştuk’ diyebiliyordu.” bkz. Turgut Yılmaz Güven, **Demirel'li Yıllar 1993-2000**, Gündüz Kitabevi, Ankara, 2008, s. 109.

⁷⁶² **Hürriyet Gazetesi**, 12 Ocak 1997; **Milliyet Gazetesi** 12 Ocak 1997.

yaşanmasına ve toplumsal hassasiyetlerin yükselmesine sebep olan etkenler olmuştur. 28 Şubat müdahalesine giden süreçte önemli bir basamak ise toplumun laiklik ilkesi hassasiyetlerini zedeleyen, endişeleri ve korkuyu arttıran Ankara Sincan'da gerçekleşen Kudüs anma toplantısıdır. Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız tarafından organize edilen toplantıda belediye başkanı Türban savunuculuğu yapmış, Türbanın Müslümanlar için bir şeref sancağı olduğu şeklinde konuşma gerçekleştirmiştir. Türban, RP siyaseti sonucunda siyasi bir simge, ideolojik bir belirteç mertebesine getirilmiş, toplumsal kamplaşmanın temel bir ögesi haline almıştır. Hizbullah ve Hamas gibi İslami terör örgütü⁷⁶³ liderlerinin posterlerinin toplantı salonuna asılması ise toplumun tüm tabakalarında, siyasi çevrelerde ve askeri kanatta⁷⁶⁴ tepki ve öfke ile karşılanmıştır.⁷⁶⁵ RP ideolojisinin temel metası durumundaki Türban, 1 Şubat 1997 tarihinde bizzat RP lideri Erbakan eliyle tekrar tartışmaların odağına oturtulmuştur. Bakanlar Kurulunda imzaya açılan Türbanın üniversitelerde serbest olması yönündeki kararname gerek koalisyon ortağı DYP tarafından ve gerekse toplum ve muhalefet tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. DYP ile RP arasındaki birlikteliği zedeleyen girişimlerden olan bu kararname, koalisyonun bitişine yönelik bir adım olmuştur şeklinde yorumlanabilir. RP lideri Erbakan'ın toplumun laiklik hassasiyetini yok sayarak attığı adımlar gerilimi arttırmıştır. Sincan'da meydana gelen Kudüs toplantısının ardından Erbakan: *“Bazı çevreler, bazı fosiller, acaba ne yapsak da ülkenin havasını bozsak, huzuru, barışı, kardeşliği engellesek diye düşünüyorlar”* şeklinde beyanda bulunmuştur.⁷⁶⁶ Dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'da 28 Şubat sürecinde giden yolda, yaptığı konuşmalarda dile getirdiği ifadeler ile laik, Atatürkçü kesimin ve silahlı kuvvetlerin endişelerini pekiştirmiştir denilebilir.

“Tutturmuşlar laiklik elden gidiyor. Yahu bu millet istedikten sonra elden gidecek yahu. Sen bunun önüne geçemezsin ki! ...Hem laik hem Müslüman olunmaz. Ya Müslüman olacaksın ya laik. İkisi bir arada olduğu zaman adeta

⁷⁶³ “Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Sincan Belediyesinin düzenlediği gece ile ilgili olarak, ...işte gerçek yüzleri. Söyleyecek söz bulamıyorum. Amaçları, Türkiye'yi çağdaş dünyanın dışladığı İran yapmak.” bkz. Turgut Yılmaz Güven, **a.g.e.**, s. 110.

⁷⁶⁴ Dönemin bir önceki Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Sincan vakası ile ilgili olarak, “Sincan olayı rezalettir. Türkiye İran değildir. Türkiye laikliğe tamamen yapışmıştır. Türkiye Atatürk ilkelerine tamamen yapışmıştır. Bunun dışına kimse çıkaramaz, kimse! Nefretle lanetle kınıyorum. ...Aklımız başımıza gelsin!”, bkz. Birand, **Son Darbe... a.g.e.**, s. 199.

⁷⁶⁵ **Milliyet Gazetesi**, 2 Şubat 1997.

⁷⁶⁶ **Sabah Gazetesi**, 2 Şubat 1997.

ters miktatsızlanma yapar. Mümkün değil ikisinin bir arada olması. ...Müslüman'ın yaratıcısı olan Allah kesin hakimiyet sahibidir. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Bak koskoca bir yalan! ...Bunun önünde televizyon durabilir mi? O da duramayacak. Onlar da gelip ekranlarını bize teslim edecekler. Hiç endişeniz olmasın. Teslim edecekler! ...Değerli kardeşlerim maşa varken ateşi biz tutmayacağız. Dolayısıyla bu hukuku hazırlayanlar inşaallah bu düzenin kaldırılışının da maşası olacaklar inşaallah."⁷⁶⁷

Yaşanan gelişmeler toplumsal kutuplaşmayı arttırmış ve ayrıca DYP ile olan koalisyonun sonunu hazırlamıştır. Erbakan'ın söylemleri ve RP'nin eylemlerinin ardından Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile yaptığı görüşmenin sonrasında açıklamalar yapan Tansu Çiller, koalisyon ortağı RP'yi ve dolayısıyla Erbakan'ı hedef almış, densizlik olarak nitelediği söylemlerin ardından RP'yi sert bir şekilde eleştirmiştir. DYP yahut muhalefet partileri ve toplum tarafından verilen tepkilerin ve duyulan hassasiyetlerin yanında en belirgin ve uzun yıllar tartışmalara sebep olan girişim silahlı kuvvetler eliyle gerçekleşmiştir. 20 civarında tank ve çeşitli askeri aracın oluşturduğu konvoy, Ankara Sincan'dan geçerek Akıncılar üssüne doğru yol almıştır.⁷⁶⁸ Erbakan tankların konvoyu hakkında: "*Cumhuriyet Bayramı'nda da 240 tank geçiyor. Ne olmuş yani? Türkiye hukuk devletidir. Hata varsa gereken yapılır. Olayları glu glu dansına çevirmeyin*"⁷⁶⁹ şeklinde yorumlamıştır. Dönemin ünlü ifadesi ile Balans ayarı⁷⁷⁰ askeri kanat tarafından yapılmış ancak yetkili makamlarca bu olay sıradan bir tatbikat ve olağan bir durum olarak açıklansa da Ankara Sincan'da gerçekleşen Kudüs gecesine silahlı kuvvetlerin bakışı ve tepkisi olarak yorumlanmıştır. Türban meselesi, tarikat ve cemaat liderlerine/şeyhlerine iftar düzenlenmesi, söylemler ve Kudüs gecesine gibi eylemler toplumsal kamplaşmayı derinleştiren ve laiklik tartışmalarını alevlendiren gelişmeler olması sebebiyle Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in laiklik üzerine yaptığı konuşmalarda ve toplumsal tansiyonu düşürmeye yönelik açıklamalarda artış görüldüğü tespit edilmiştir.⁷⁷¹

⁷⁶⁷ Birand, **Son Darbe... a.g.e.**, s. 351-352.

⁷⁶⁸ **Sabah Gazetesi**, 5 Şubat 1997.

⁷⁶⁹ **Milliyet Gazetesi**, 05.02.1997.

⁷⁷⁰ Çevik Bir, "*Sincan'da demokrasiye balans ayarı yaptık.*", bkz. **Birand, Son Darbe... a.g.e.**, s. 201.

⁷⁷¹ Ertan, **Türk Parlamento Tarihi...**,s. 684.

4.4. 28 Şubat 1997 Müdahalesi

Toplumsal kamplaşma, kötü giden ekonomi, devlet-mafya-aşiret-tarikat ilişkileri, siyasi istikrarsızlık, Atatürk ilkeleri üzerinden yapılan tartışma ve artan gerilim ortamı Türk demokrasisini yeniden bir müdahale sürecine sokmuştur. 1997 yılının şubat ayının sonlarında Cumhuriyet tarihinin dördüncü müdahalesi gerçekleşmiştir. Kişi/kurumların baktıkları çerçevelerden post-modern darbe, darbe ya da sıradan bir MGK kararlarının sonucu olarak nitelenen gelişme 54. Hükümetin sonunu getiren bir vaka olarak tarihte ki yerini almıştır.

MGK bildirisinin ardından Türk-İş ve DİSK gibi sendikalar da bildiriye desteklemiş, RP lideri Erbakan MGK kararlarını 5 Mart tarihinde imzalamıştır.⁷⁷² 28 Şubat MGK tavsiyelerinin yürürlüğe konması için hükümet lideri Erbakan tarafından bir komisyon oluşturulmuş RP'li Fehim Adak ile DYP'li Nevzat Ercan bu komisyonda yer almıştır. MGK kararlarının ardından RP içerisindeki kaynama kendisini çeşitli şekillerde dışa vurmuştur. RP grup başkanvekili Oğuzhan Asiltürk, MGK kararlarından olan 8 yıllık kesintisiz eğitim maddesine karşı olduklarını ve bu maddenin uygulanmayacağını belirtir bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu çıkışın ardından RP lideri Erbakan'ın imzasının güvenilirliği tartışmalara sebep olmuş, toplum ve silahlı kuvvetler nezdinde kuşku yaratmıştır. Bu kuşkuları gidermek ve endişeleri yatıştırmak amacıyla Necmettin Erbakan, 13 Mart tarihinden gerçekleşen Bakanlar kurulunda, MGK kararlarının tümünün kısa-orta-uzun vade planları dahilinde hepsinin uygulanacağını belirtme ihtiyacı duymuştur.⁷⁷³

Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, 28 Şubat 1997 tarihinden sonra ilk kez 25 Mart tarihinde bir açıklama yapmış ve yaptığı açıklamada RP'nin tutumundan yana sert serzenişlerde bulunmuştur. MGK'nın anayasal bir kurum olduğundan bahsetmiş ve MGK'de alınan kararların bağlayıcılığı üzerinde durmuştur.⁷⁷⁴ 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül müdahalesi dönemlerinde yaşananlara benzer şekilde toplumsal gidişattan kaygı ve rahatsızlık duyan sadece Silahlı

⁷⁷² Sabah Gazetesi, 6 Mart 1997.

⁷⁷³ Milliyet Gazetesi, 14 Mart 1997.

⁷⁷⁴ Sabah Gazetesi, 26 Mart 1997.

Kuvvetler olmamış, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, sendikalar, ekonomik kuruluşlar REFAHYOL hükümetine karşı tepkilerini dile getirmiştir.

28 Şubat'ın 18 maddelik öneri listesinin tamamı uygulamaya geçirilmiş midir? sorusunun cevabı ise hayır şeklinde olabilir. Tüm kamuoyu ve muhalefet partileri 8 yıllık kesintisiz eğitim üzerinde yoğunlaşmış, ANAP, DSP, CHP gibi partiler bir an evvel 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesi yönünde açıklamalar yapmıştır. RP'nin İmam Hatip okullarının mevcudiyetini korumaya yönelik 5+3 şeklindeki formülü kabul edilmemiş, 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulaması bir anlamda 28 Şubat'ın başarıya ulaştığını ve tüm maddelerin uygulandığı şeklinde bir algı oluşturacak şekilde yorumlanmıştır.⁷⁷⁵

28 Şubat MGK kararlarının ardından REFAHYOL hükümetinin meşruiyeti tartışılır olmuştur. Muhalefet partileri hükümetin sona erdiği düşüncesindedir. Yeni bir hükümet kurulması şeklindeki düşüncenin başını DSP lideri Bülent Ecevit çekmektedir. Ecevit, CHP dışındaki tüm partilerle yaptığı görüşmede ortak bir paydada buluşmuş ancak CHP ile anlaşmaya varamamıştır. MGK kararları, sivil toplum kuruluşlarının açıklamaları, muhalefet partilerinin tutumu ve halkın yayınlanan bildiriye olumlu yaklaşımının ardından dönemin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, "laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline gelmesi" gerekçesiyle RP hakkında kapatma davası açmıştır.⁷⁷⁶ Yaşanan bunca gerilimin ardından RP lideri Necmettin Erbakan, hükümetinin istifasını Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e 18 Haziran tarihinde vermiştir. REFAHYOL hükümetinin istifasını sunan Erbakan, yapılan anlaşma gereği yeni hükümetin DYP tarafından kurulmasını⁷⁷⁷ Süleyman Demirel'den talep etmiştir; ancak Demirel, RP'nin koalisyon ortağı DYP'ye hükümet kurma görevini vermemiş bu görev için ANAP'ın daha uygun olacağından hareketle yetkiyi ANAP'a vermiştir.⁷⁷⁸ Yaklaşık 1 sene süren REFAHYOL hükümeti böylece son bulmuş, kısa sürede yaşanan olaylar ise uzun yıllar Türk siyasetini meşgul etmiştir.⁷⁷⁹

⁷⁷⁵ Ertan, **Türk Parlamento Tarihi...**,s. 690.

⁷⁷⁶ **Sabah Gazetesi**, 22 Mayıs 1997.

⁷⁷⁷ **Hürriyet Gazetesi**, 19 Haziran 1997; **Milliyet Gazetesi**, 19 Haziran 1997; **Sabah Gazetesi**, 19 Haziran 1997.

⁷⁷⁸ **Hürriyet Gazetesi**, 20 Haziran 1997; **Milliyet Gazetesi**, 20 Haziran 1997; **Sabah Gazetesi**, 20 Haziran 1997.

⁷⁷⁹ Ertan, **Türk Parlamento Tarihi...**,s. 693.

4.3.1. 28 Şubat 1997 Müdahalesine Yönelik Tepkilerde ve Yorumlarda Kemalizm

Her etkinin bir tepkisi olur kuralından hareketle Türk siyasetini derinden etkileyen her büyük gelişmenin kendine has tepkileri ve tarafları olmuştur. 28 Şubat müdahalesinin ardından bu gelişmeyi destekleyen ve karşı çıkan kişiler/kurumlar olduğu gibi dönem atmosferi içerisinde tıpkı diğer müdahalelerde görüldüğü üzere mevcut gelişmeye verilen destek daha ön planda olmuştur. Dönemin belirleyici ögesi yine değişmemiş, Atatürk, Atatürkçülük üzerinden yapılan atıflar ve tartışmalar gündemi belirlemiş, kurumlar/kişiler arasında Atatürkçülük yarışı yaşanmış, Atatürkçülerin bir zafer kazandığı imajı çizilmiştir. Atatürkçü kanadın rehaveti olarak nitelenebilecek bu durum dönem algısı içerisinde zafer olarak nitelenmiştir. 28 Şubat kararlarının yayınlanması ve RP'nin iktidardan çekilmesi ve akabinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması ve bazı isimlere siyaset yasağı bazı isimlere kısa süreli hapis cezaları uygulanmasının ardından sürece isim verilmesi tartışma konusu olmuştur. Bir kesim, Atatürkçü ordunun eyleme geçen refleksi olarak duruma bakarken başka bir kesim bu süreci darbe olarak tanımlamıştır. Başka bir kesim ise, klasik manada askeri bir müdahale olmadığı, 12 Eylül müdahalesi ile karşılaştırıldığında pek çok eksiği olduğu gerekçesiyle süreci post-modern darbe olarak tanımlamıştır.

28 Şubat'ı bir cumhuriyet devrimi olarak niteleyen Doğu Perinçek, 12 Eylül müdahalesi ile devlet kadrolarına yerleşen tarikat mensuplarının temizlendiğini, bu sebeple Atatürk ilkeleri ve Cumhuriyet devrimi açısından müspet bir gelişme olduğunu belirtmiştir.

“12 Eylül rejiminin, Turgut Özal’ın kişiliğinde Çankaya’ya kadar çıkarttığı ve Refah Partisi ile hükümetin büyük ortağı yaptığı tarikatların siyasal mevzilerine ağır darbeler indirilmiş, hatta partileri kapatılmıştır. İmam hatiplerin orta kısımları kaldırılmış ve yasadışı Kur’an kursları kapatılmıştır. ...Bütün bunlar 28 Şubat sürecinin bir Cumhuriyet Devrimi atağı olduğunu göstermektedir.”⁷⁸⁰

28 Şubat sürecinin doğal bir gelişme olduğunu, silahlı kuvvetlerin gericilik karşısında sessiz kalamayacağını, irtica tehdidinin olduğu yerde silahlı kuvvetlerin devreye

⁷⁸⁰ Doğu Perinçek, **28 Şubat ve Ordu**, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, Mayıs 2012, s. 34-35.

girmesinin gerektiğini ve bunda şaşılacak bir durum olmadığını belirten Oramiral Güven Erkaya,

“İrtica gücünü daima sokaktan alır. İrtica İran’a seçimle mi geldi? İşte bunun içindir ki önlem gerekir. Önlemi kim alacak? Emniyet alacak... Yetmezse silahlı kuvvetler alacak. Yani silahlı kuvvetler irtica tehdidine karşı hazır olmalıdır. Asker önlemini aldı... Bu, Batı Çalışma Grubu’dur. Yerinde bir önlemdir. ...Eğer birileri Türkiye’yi İran yapmak istiyorsa... Laiklik, demokratik rejim yerine, din devletini getirmek niyetindeyse. ...o kafadakileri önce söylemlerle caydırmayı [düşündük], ...bu bir sınavdı. ...Türkiye bu sınavı kazandı.”⁷⁸¹

Cumhuriyetin koruyuculuğu, demokrasinin kalkanı, laikliğin bekçisi konumunda kendini biçimlendiren Silahlı Kuvvetler, daha önceki 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül müdahalelerinde olduğu gibi meşruiyet kaynağını Atatürk’ten alarak kendisini koruyucu baba figürü olarak addetmiştir denilebilir. Prof. Dr. Emre Kongar ise 28 Şubat ile SSCB ve Berlin Duvarının yıkılması arasında bir ilişki kurmuştur. Kongar’a göre, uzun yıllar öcü olarak görülen Komünizm tehlikesinin ortadan kalkması ile beraber yeni tehdit unsuru irtica olmuş, 28 Şubat müdahalesi ile tıpkı Berlin duvarının yıkılması gibi irticaya karşı bir müdahale gerçekleşmiştir.

“...Komünizm tehdidinin ortadan kalktığını ve artık asıl tehdidin şeriatçılık olduğunu ilan eden 28 Şubat 1997, Berlin Duvarı’nın Türkiye’de yıkıldığı tarihtir.”⁷⁸²

Prof. Dr. Halil İnalçık, yeni konjonktürde daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkan laik-anti-laik, Şeriatçı-Atatürkçü çatışmasının temellerini şu şekilde izah etmiş ve 28 Şubat sürecinde Atatürkçü, laik toplum yapısı ile askeri kanadın hassasiyetinin gerekçesini şöyle tespit etmiştir:

“Atatürkçülere göre, İslamcıların demokrasi ve özgürlük adına ortaya çıkmaları samimi değildir; belli bir maksada varmak için bir paravana olarak kullanılmaktadır. ...İslamcı politika iktidara gelmek için demokratik ilkelerin savunucusu taktiğini kullanmaktadır. Madem ki diyorlar, milli irade hâkim olmalıdır, TBMM’de bir çoğunluk, halkın geleneklerinin, dini sembollerin serbestliğini isterse, bunu kabul etmek sadece milli iradeye boyun eğmek olacaktır. Bu, diyorlar, demokrasinin, özgürlük prensibinin kaçınılmaz gereğidir.”⁷⁸³

⁷⁸¹ Yavuz Donat, **Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 612, 614.

⁷⁸² Emre Kongar, **28 Şubat ve Demokrasi**, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 19.

⁷⁸³ İnalçık, **a.g.e.**, s. 225-226.

RP'li yöneticilerinin, milletvekili ve belediye başkanlarının söylemlerinin bir açıklaması yahut çözümlemesi niteliğindeki bu değerlendirme, 28 Şubat sürecinde Atatürkçü, laik toplumun ne düşündüğünün ne hissettiğinin ve MGK'nin sunduğu tavsiyelerin hangi kaynaktan beslendiğinin göstergesi niteliğindedir.

28 Şubat kararları neticesinde tavsiye edilen 18 maddelik listeden sadece 8 yıllık kesintisiz eğitim maddesi üzerinde durulması, diğer maddelerin göz ardı edilmesi, vaat edildiği şekilde irtica, cemaat, tarikatlar ile beklendiği şekilde mücadele edilmemesi, RP'nin kapatılması ve hükümet değişikliğine gidilmesinin kafi görüldüğü ortamda, RP'nin ardından kurulan ve devamı niteliğindeki Fazilet Partisi'nin (FP) o dönemki lideri Recai Kutun, yaşanan durum ve 28 Şubat süreci ile alakalı şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Hükümetin önüne on altı maddelik bir teklif geldi, ‘irtica ile mücadele teklifi’ geldi bu hükümet bunları uygulama yoluna gitmedi. Sonra, bu darbeyi organize eden aktörler kendi anlayışlarına göre bir hükümet teşkil ettiler, Sayın Mesut Yılmaz hükümetini. A, bir baktım ki, bu hükümet, onların getirdiği hükümet, o on altı maddeden bir tekine bile sahip çıkmıyor, bir tek sekiz yıllık kesintisiz eğitim dışında. Yahu, hani irticayla mücadele edilecekti? İşte kendi adamları niye... O zaman dedim ki: ‘Ha, bu işin derdi irtica mirtica değil.’”⁷⁸⁴

Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı da 28 Şubat sürecini değerlendirmiş, o aşamaya gelene kadar hangi gelişmelerin yaşandığını açıklamış ve 28 Şubat'ın bir darbe olmadığını vurgulamıştır.

“...Erbakan'daki tavır değişmeye başladı, ...sonra Libya gezisi ortaya çıktı. ...Türkiye'de bazı yerlerde rejim karşıtı bölücü içerikli beyanatlar ortaya çıktı. ...Anadolu'nun çeşitli yerlerinde vaazlar verilmeye başlandı. Tabi bu vaazlar rejim karşıtı vaazlar. ...Bazı belediye başkanlarının cumhuriyet karşıtı konuşmaları, ...Sincan'daki Kudüs gecesi, ...cihat çağrıları oldu. Türk Silahlı Kuvvetlerine iftiralar atılmaya başlandı. ...Atatürk karşıtı eylemler başladı. ...Aczmenyelerin Ankara yürüyüşü çıktı, Hizbullah cinayetleri ortaya çıktı. ...Ülkenin birçok yerinde, Türkiye'nin hemen her tarafında ‘Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık’ eylemleri çıktı. ...Bunlar için de ‘mum söndü oynuyorlar’ dedi merhum Başbakan. ...sonra, ‘gulu gulu dansı’ lafi ortaya çıktı. Sonra gene bir ifade, ‘Kanlı mı olacak, kansız mı olacak?’ ...bu çok vahim bir ifade. ...28 Şubat bir darbe dönemi değildir. ...Post-modern darbe ifadesini kullanan fevkalade aptalca bir ifade kullanmıştır.”⁷⁸⁵

⁷⁸⁴ Veli Özdemir (Der.), **Darbe Tutanakları**, C. 3, Anka-Ha Yayınları, Ankara, 2012, s. 189.

⁷⁸⁵ Veli Özdemir (Der.), **Darbe Tutanakları**, C. 2, Anka-Ha Yayınları, Ankara, 2012, s. 18-30.

Önceki müdahale süreçlerinde yaygın meşruiyet söylemleri olan “Atatürk ilkelerine sahip çıkmak, kardeş kavgasına son vermek, Atatürkçülüğü işler kılmak vb.” ifadeler 28 Şubat sürecinde müdahaleciler tarafından çok kullanılan ifadeler olmamakla beraber temel kullanım, “rejim karşıtlığı”, “cumhuriyet düşmanlığı” ve “laiklik tehlikesi” olmuştur. 28 Şubat MGK kararlarının ardından istifa eden hükümetin koalisyon ortağı DYP lideri Tansu Çiller, yaşanan süreci bir darbe olarak gördüğünü ifade etmiş, daha önce gerçekleşen askeri müdahaleden farklı bir kimlikte olduğunu ama bu farklılığın onun darbe olması gerçeğini değiştirmeyeceğini belirtmiştir.

“28 Şubat bir darbedir. Bu belki ezber bozan bir darbedir ama bir darbedir. Ezber bozan bir darbe çünkü öncelikli olarak zihinlerde bir darbe silahlı, tanklı yapılması, Meclisin önüne gelmesi, Meclise kilit vurması gibi bir şartlanmışlık var. ...28 Şubat böyle değildi.”⁷⁸⁶

28 Şubat sürecine giden aşamada söylemleri ile dikkat çeken dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ise 28 Şubat sürecini Tansu Çiller ile aynı paralellikte değerlendirmiş ve 28 Şubat süreci ile 2002 tarihinde iktidara gelen partisi Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) arasında bir ilişki kurulmasının haksız ve anlamsız olduğunu belirtmiştir.

“28 Şubat müdahalesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni, seçilmiş Hükümeti, millet iradesini, sivil siyaseti hedef aldığı kadar, doğrudan şahsımı da hedef almıştır. Bu müdahale, ülkenin geleceğini ipotek altına alacak bir siyaset mühendisliğinin ürünüdür. ...28 Şubat süreci ile AK Parti ve bizim siyasi çalışmalarımız arasında kurulan spekülâtif ilişkiler haksız, insafsız ve mesnetsizdir.”⁷⁸⁷

Siyasi hayatının büyük bir çoğunluğu askeri müdahaleler ile geçen, parti başkanlığı, Başbakanlık görevlerinde bulunan ve 28 Şubat sürecinde Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Süleyman Demirel, diğer isimlerden farklı olarak 28 Şubat’ın bir darbe olmadığını, aksine askeri darbeyi engelleyen bir süreç olduğunu belirtmiştir. 28 Şubat öncesinde Türk siyasetinin ve toplumun huzursuz olduğunu, tedirgin bir bekleyiş yaşadığını belirten Süleyman Demirel, sürecin darbe olarak adlandırılmasından duyduğu rahatsızlığı şu şekilde ifade etmiştir:

“[28 Şubat’ın] üç veçhesi var. Birinci veçhe, 28 Şubat öncesi ülkede meydana gelen gerginlik. İkinci veçhe, 28 Şubat günü toplanan Milli Güvenlik

⁷⁸⁶ Veli Özdemir (Der.), **Darbe Tutanakları**, C. 3, Anka-Ha Yayınları, Ankara 2012, s. 46.

⁷⁸⁷ Veli Özdemir (Der.), **Darbe Tutanakları**, C. 3, Anka-Ha Yayınları, Ankara 2012, s. 30.

Kurulu'nun aldığı kararlar. Üçüncü veçhe, bu kararlardan üç ay on sekiz gün sonra Sayın Erbakan'ın istifası ve o istifadan sonra meydana çıkan tartışmalar. ...28 Şubat öncesinde, o günü bilenler için söylüyorum. Türkiye rahat değildi. ...şariat istemleri açıkça dile getiriliyor, Silahlı Kuvvetlere açık meydan okumalar var. ...[postmodern darbe tanımlamasına katılır mısınız? Sorusu üzerine] kesinlikle katılmam çünkü darbe diyorsun, nereyi darp etmiş bu? Nereyi? Meclisi, Meclis duruyor. Öyle duruyor ki daha sonra seçime gitme imkanı oluyor. Nereyi darp etmiş? Hükümeti. Hükümet de duruyor. Nereyi darp etmiş. Anayasa. O da duruyor.”⁷⁸⁸

Süleyman Demirel benzer açıklamaları daha sonrasında Fikret Bila ile yaptığı röportajda da dile getirmiş, 28 Şubat 1997 de yayınlanan MGK kararlarında yanlış bir şey olmadığını, tüm sürecin hukuk çerçevesi altında ilerlediğini, açıklanan kararların Türkiye Cumhuriyeti'nin temel prensiplerinden başka bir şey olmadığını ve mevcut olan irtica tehlikesine karşı geliştirilmiş bir refleks olduğunun altını çizmiştir.

“...28 Şubat'ta yapılan yanlış bir şey yoktur. Her şey Anayasa içinde cereyan etmiştir. 28 Şubat günlük MGK tutanaklarının açıklanmasına hiçbir itirazım olmaz. ...Orada alınan kararların altında herkesin imzası vardır. ...İrtica tehdidine karşı alınması gereken tedbirler, deniliyor ve herkesin de altında imzası var. ...28 Şubat'a darbe diyorlar. Neresi darbe? Ne olmuş 28 Şubat'ta? Parlamento fesh mi edilmiş? Hükümet alaşağı mı edilmiş? Siyasi partiler mi kapatılmış? Milletvekilleri mi tutuklanıp götürülmüş? Ne yapılmış? ...28 Şubat'ta Milli Güvenlik Kurulu toplanmış, kararlar alınmış. ...Hükümet görevinin başında kalmış. 3,5-4 ay sonra istifa etmiş. Anayasaya göre yenisi kurulmuş. Buna darbe denilmez.”⁷⁸⁹

İslamcı çizgisi ile bilinen Ahmet Yıldız ise 28 Şubat değerlendirmesinde bu süreci üçüncü Cumhuriyet olarak nitelemiş, dinsizliğin devlet politikası haline geldiğini, irtica diye bir tehdit olmadığını ve Kemalistlerin irtica öcü imgesini yarattığını belirtmiştir.

“28 Şubat Dönemi'ndeki kolluk kuvveti olarak polis itibarsızlaştırılırken, jandarmanın yetki ve sorumluluk alanlarının genişletilmesi, jandarmaya ilişkin bu algı ile ilişkilidir. Hukuki hiçbir karşılığı bulunmayan, dinsizliği devlet politikası haline getirmek isteyen Üçüncü Cumhuriyetçi Kemalistlerin, siyaset ve toplum mühendisliği 'irtica' kavramlaştırması üzerine kuruludur. ...Sözde Menemen ayaklanması tam da böyle bir olaydır. Bu kurgu olay sayesinde onlarca masum kişi derdest edilip idam edilmiştir.”⁷⁹⁰

Atatürkçü kimliği ile tanınan Prof. Dr. Sina Akşin ise 28 Şubat sürecine destek veren, açıklanan kararların “karşı-devrime dur!” demek olduğunu ifade eden

⁷⁸⁸ Veli Özdemir (Der.), **Darbe Tutanakları**, C. 1, Anka-Ha Yayınları, Ankara, 2012, s. 88-95.

⁷⁸⁹ Fikret Bila, “28 Şubat'ta Yapılan Yanlış Bir Şey Yoktur”, **Milliyet Gazetesi**, 08.01.2013.

⁷⁹⁰ Ahmet Yıldız, **Kemalizmin İki Yüzü**, Etkileşim Yayınları, Şubat 2014, s. 83, 85.

isimlerden olmuştur. Adnan Menderes iktidarı ile yani 1950 tarihi ile başlayan karşı-devrim sürecinin 28 Şubat kararları ile son bulduğunu belirtmiştir. “Ordu, 28 Şubat süreci öncesinde Atatürkçü çizgiye geldi. 28 Şubat’la birlikte 1950’den bu yana süregelen Kısmi Karşıdevrim süreci o tarihte durduruldu.”⁷⁹¹ diyen Sina Akşin, 28 Şubat’ı, müdahale yahut post-modern darbe olarak tanımlamaktan ziyade, olması gereken, geç kalınan, yerinde bir hareket olarak ele almıştır. Askeri darbeler ve Türk Siyasi tarihi üzerinde yaptığı araştırmalar ile tanınan ve Atatürkçü kimliği ile bilinen akademisyen Erol Mütercimler, 12 Eylül müdahalesi ile 28 Şubat sürecini karşılaştırmıştır. 12 Eylül müdahalesinin CIA tarafından organize edildiğini ve 28 Şubat sürecinde kendisine Atatürkçü imajı çizen generallerin Atatürk imgesinden faydalanarak 28 Şubat müdahalesini gerçekleştirdiklerini ve ABD talepleri doğrultusunda başka bir partinin yolunu açtıklarını belirtmiştir.

“12 Eylül 1980 anti-Kemalist, altyapısını CIA’nın kurguladığı, ülkücülerin sokaklarda kullandığı Amerikancı darbeden 28 Şubat 1997 tarihinde uzanan sürecin sonunda, yine Atatürkçü oldukları iddiasındaki generaller ve amiraller desteğiyle milli görüşçü kökenli ama küreselci AKP’nin kuruluşunun yolu açılmış, 17 yılda bu dünya görüşünü savunan beş başbakan üç cumhurbaşkanı yaratılmıştır.”⁷⁹²

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yapan emekli Oramiral Salim Dervişoğlu da 28 Şubat’ı olağan bir süreç, sıradan bir reaksiyon olarak tanımlamış ve ortada Anayasa ve yasalara aykırı bir durum olmadığını altını çizmiştir.

“Hükümetin Başbakanının, Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı gibi en önemli bakanlıklarının temsilcilerinin üye olduğu, Cumhurbaşkanının Başkanlık ettiği Milli Güvenlik Kurulu’nda müştereken aldıkları karardır. Yani, meseleye bu açıdan bakmak lazım. Yoksa, bir direktme, bir şey bahis konusu değil. ...28 Şubat, sadece bir güvenlik sorunun karşısındaki reaksiyondur; reaksiyon da yasal formda yapılmıştır.”⁷⁹³

4.4.2. Müdahaleyi Gerçekleştirenlerde Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı

Dönemler bazında tehdit algıları farklılık göstermiştir. Dönemin ruhu ya da konjonktürel bakış olarak adlandırılabilir bu durum farklı dönemlerde farklı fikir ya da eylemlere karşı farklı reflekslerin gelişmesine sebep olmuştur. 27 Mayıs müdahalesinde tehlikede görülen Atatürk ilkeleri ve cumhuriyettir. Tehlike ise

⁷⁹¹ Sina Akşin, “Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.10.2000.

⁷⁹² Mütercimler, **İsyanlar, İhtilaller, Darbeler**, s. 215.

⁷⁹³ Hulki Cevizoğlu, **Generalin 28 Şubat İtirafı**, 2. Baskı, Cevizkaşuğu Yayınları, Ankara, 2012, s. 11-12.

gericilik ve sol hareketlerdir. 12 Mart müdahalesinde temel korku ögesi sol fikirlerdir. 12 Eylül müdahalesinde mücadele edilmesi gereken en büyük tehlike sol fikirlerdir ya da dönemsal adlandırma ile sapık ideolojilerdir ve fakat 28 Şubat müdahalesi ile beraber tehdit algısı farklılık göstermiştir. 28 Şubat sürecine giden yolda herhangi bir sol tehlikesi mevcut değildir. Devlet mekanizması sol fikirleri ya da akımları marjinal azınlık durumuna indirgemiş, konjonktürel bakış açısı ile bakıldığında ise dünyada sol tehlikesi kalmamıştır. Bu durumda yeni tehlike algısının kaynağı radikal dinci gruplar olmuştur ve elbette bu algının merkezindeki hedef parti ve isim RP ve Necmettin Erbakan'dır. Bu dönemde de tıpkı diğer dönemlerde olduğu gibi karşılaşılan ilk tehlikede ya da yabancı görülen ilk imgede arkasına geçilmek istenen ve ona karşı bir tehdit varmış gibi algılanan imge Atatürk ve Atatürkçülük olmuştur. Mücadele edilmesi gereken tehdit unsuru için en güvenilir ve en geçer yol, gücü sarsılmaz ve ana meşruiyet kaynağı Atatürkçülük olarak görülmüştür. 1994 seçimlerinde RP'nin İstanbul Büyükşehir Belediye ve Ankara Büyükşehir Belediyesi başkanlıklarını kazanması ve oy potansiyelini arttırması ve iktidar ortağı olması durumu zihinlerdeki bu tehdit algısını beslemiş ve yeni dönemin yeni refleksi gelişmiştir. Yeni tehlike irtica olarak tanımlanmış ve geliştirilen refleksler bu irtica tehlikesi karşısında konumlandırılmıştır. Dönemin Atatürkçülük anlayışı da irtica karşısına konumlandırılmış, düzenlenen gösterilerde, mitinglerde, yürüyüşlerde ve düzenlenen etkinliklerde ön plandaki imge Atatürk ve savunulan görüş Atatürkçülük olmuştur. 12 Eylül'de sapık ideolojiler karşısında benimsenmesi gereken ideoloji olarak tanımlanan ve önceki dönemlerde de anti-komünist görüş çerçevesinde şekillendirilen Atatürkçülük, 28 Şubat sürecinde de irtica karşısında panzehir olarak algılanmış ya da bu şekilde bir algı yaratılmıştır.

28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen Milli Güvenlik kurulu toplantısında alınan kararlar, toplum kaygılarından beslenen ve Atatürkçülük çerçevesinde ele alınan maddelerden oluşmuştur. MGK toplantısında alınan kararlar, toplantının mahiyetini diğer MGK kararlarından ayrılmasına sebep olmuştur.⁷⁹⁴ Atatürkçülük vurgulu, Atatürk imgesinden faydalanan ve toplumdaki laiklik ve Atatürk ilkeleri hassasiyetinden meşruiyet olarak yayınlanmıştır. Basın tarafından "muhtıra gibi

⁷⁹⁴ **Milliyet Gazetesi**, 1 Mart 1997; **Hürriyet Gazetesi**, 1 Mart 1997; **Sabah Gazetesi**, 1 Mart 1997.

tavsiye”⁷⁹⁵ olarak nitelenen kararlar Türk siyasetinde değişime yol açmıştır. 54. Hükümetin sonunu getiren, muhtıra gibi nitelenen 406 sayılı kararlar şu maddelerden oluşmaktadır:

“1- Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4’üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

2- Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Millî Eğitim Bakanlığı’na devri sağlanmalıdır.

3- Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkartma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a-) 8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulamaya konulmalı.

b-) Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

4- Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.

5- Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı’nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6- Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

7- İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri’nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK’yı dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.

8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK’den ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.

9- TSK’yı aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle

⁷⁹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 01.03.1997.

üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.

10- Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlamıyoruz.

11- aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12- T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her türlü kademedede kesin önlemler alınmalıdır.

13- Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltecek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14- Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15- Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16- Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasa dışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17- Ülke sorunlarının çözümünü Millet kavramı yerine ümmet kavramı bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.

18- Büyük kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.⁷⁹⁶

Atatürk ilkelerinden sapıldığı, Atatürk ilkeleri doğrultusunda bir eğitim ve sosyal yapı oluşturulması gerektiği, gençlerin cemaatlerden, tarikatlardan, dini yapılardan, kaçak kuran kurslarından kurtarılması gerektiği, ihtiyaç fazlası olan imam-hatip ve Kur'an kurslarının kapatılması, Kur'an kursu olarak hizmet veren yerlerin denetlenmesi ve MEB'e bağlanması, Silahlı Kuvvetlere sızmaya çalışan cemaatlerin

⁷⁹⁶ Ertan, **Türk Parlamento Tarihi...**,s. 687-688.

temizlenmeye çalışıldığı ve bu temizliklerin bazı medya organlarınca din düşmanlığı olarak tanımlanmasından duyulan rahatsızlığın dile getirildiği 18 maddelik metinde tüm sistem Atatürkçülük ve özellikle dönemin ruhu gereği laiklik üzerine bina edilmiştir. Yayınlanan bildiri ve maddeler incelendiğinde, 4 kez Atatürk, 2 kez Aşırı, 1 kez Bölücü, 3 kez Cumhuriyet, 1 kez Devlet, 2 kez Dinci, 2 kez Din, 4 kez Eğitim, 7 kez Kanun, 1 kez Laiklik, 4 kez Millet, 2 kez Rejim, 4 kez Türk Silahlı Kuvvetleri, 9 kez Yasa, 5 Kez Önlem, 2 kez İrtica kavramlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

28 Şubat müdahalesi bildirisinin ve MGK kararlarının içerik analizi tablo şeklinde incelendiğinde şu veriler tespit edilmiştir:

Kavram	Kullanım Sıklığı	Olumlu Kullanım	Olumsuz Kullanım
Yasa	9	9	-
Kanun	7	7	-
Önlem	5	5	-
Anayasa	4	4	-
Atatürk	4	4	-
Eğitim	4	4	-
Millet	4	4	-
Türk Silahlı Kuvvetleri	4	4	-
Cumhuriyet	3	3	-
İrticai	2	-	2
Dinci	2	-	2
Din	2	2	-

Tarikatlar	2	-	2
Aydın Din Adamı	1	1	-
Laiklik	1	1	-

Tablo-10: 28 Şubat Müdahalesi Bildirisi İçerik Analizi

Tablo incelendiğinde kendisinden önce gerçekleşen 12 Eylül müdahalesinin bildiri içerik analizi ile büyük farklılıkları olduğu tespit edilmiştir. 28 Şubat müdahalesi bildirisinde en çok kullanılan kavram yasa olmuştur. Kavram tüm kullanımlarında olumlu anlamda işlenmiştir. Yasa kavramının geçtiği yerlerde ele alınan konular tarikatlar, kuran kursları, laiklik ilkesinin korunması şeklinde olduğu tespit edilmiştir. En çok kullanılan diğer kavram kanun olmuştur. Bu kavramın beraber kullanıldığı diğer kavramlar ise kıyafet kanunu, Atatürk aleyhine işlenen suçlar kanunu, Tevhid-i Tedrisat kanunu şeklindedir. 4 kez kullanılan Atatürk kavramı ise, genç kuşaklara Atatürk sevgisinin aşılması, Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıkla ve Atatürk aleyhine işlenen suçlara karşı ve Atatürkçü din adamları yetiştirme düsturu çerçevesinde ele alınmıştır. Atatürkçülük ve laiklik üzerine oturtulan metin müdahalecilerin meşruiyet kaynağının ne olduğu ve neyi tehlikede gördükleri ve neyi tehdit olarak algıladıklarını tespit etmek açısından önemli veriler sunmuştur.

12 Eylül müdahalesi ile karşılaştırıldığında müdahalecilerin reflekslerinde değişimin yaşandığı, Yasa, Önlem, Kanun gibi kavramların daha sık kullanıldığı, Millet ve Devlet gibi kavramların kullanım sıklığının büyük oranda düştüğü, rejim ve yasal varlığın tehlike içinde görülerek buna karşı koruma önlemlerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

4.4.3. Basında Atatürkçülük/Kemalizm Anlayışı

Her dönem kendi gerçekliği içinde kavramlara yeni anlamlar kazandırmış ve her dönem kendi gerçekliğini yaşamıştır. Atatürk ve Kemalizm gibi imgelerde süreç içerisinde dönemlere göre farklı anlamlarda ve dönemin ihtiyaçlarına göre hastalığı tedavi edici ilaç olarak yeni baştan formüle edilmiştir. En canlı örneğini 1980 askeri müdahalesinde sunan bu dönüşüm 28 Şubat sürecinde de varlığını devam ettirmiştir.

Bazı kesimler tarafından post-modern darbe olarak nitelenen 28 Şubat kararları, Türk siyasetini uzun yıllar etkisi altına alacak bir tartışmanın temelini atmış ve kendinden sonraki Türk siyasi hayatını derinden etkilemiştir. RP, Erbakan ve REFAHYOL hükümeti üzerindeki baskı, 28 Şubat MGK kararları ile daha da artmıştır.

RP, Anayasa mahkemesi kararı ile “laikliğe aykırı eylemlerin odağı” olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. 1981 yılında 12 Eylül müdahalecilerin Atatürk’ün yüzüncü doğum günü kutlamaları vesilesiyle Atatürk imgesini ve Atatürkçülüğü dönemin en verimli metası haline getirmelerinin bir benzeri de bu dönemde yaşanmıştır. Cumhuriyet’in 75. Yılı kutlamaları Atatürkçülüğün yeni formasyonunun içeriğini gösterir nitelikte gerçekleştirmiştir. Atatürk imgesi etrafında oluşturulan tüketim kültürü bir endüstri haline gelmiş, posterler, resimler, künye ve kolyeler, araç arkası çıkartmaları, kollara yapılan Atatürk imzaları, gece hayatının merkezi olan kulüplerde pop versiyonda bestelenmiş Atatürk ve 10. Yıl marşları eşliğinde düzenlenen eğlenceler vb. uygulamalar Atatürk imgesi ve Kemalizm ideolojisinin bambaşka anlamlarda yansımaları oluşturan, nitelikten çok niceliksel anlamları olan, ideolojik temelden uzaklaşıp pop ve tüketim kültürünün bir metası haline geldiğinin göstergeleridir denilebilir.⁷⁹⁷

Gazetelere yansıyan haberler Atatürk imgesinin metalaşması ve basının yahut toplumun RP iktidarına bakışı hakkında bilgi vermektedir. 2 Ocak 1997 tarihli gazetelerde çeşitli yerlerde yeni yıla nasıl girildiği ile ilgili haberlerin ardından RP’nin yeni yıl kutlaması yapmadığı, Yılbaşı kutlamalarına tepki olarak Mekke’nin fethini kutladıklarını belirtir haber yayınlanmıştır.⁷⁹⁸ Dönem gazetelerine yansıyan diğer bir gelişme, bir haberden çok karikatürün anlattıklarıdır. Sarıklı ve cübbeli bir şekilde resmedilen Erbakan, Atatürk büstüne tırmanıp Atatürk’e sarık takarken resmedilmiş ve konuşma balonunda “madem yenemiyoruz, biz de onunla bütünleşiriz” şeklinde konuşturulmuştur.⁷⁹⁹ Atatürk imgesinin meşrulaştırma aracı olarak RP tarafından araçsallaştırıldığını vurgulayan karikatür, dönem içerisinde toplumun RP’ye bakışını ve RP’nin çizmeye çalıştığı modernist çizginin benimsenmediğinin göstergesidir denilebilir.

⁷⁹⁷ Bora, a.g.e., s. 183.

⁷⁹⁸ “*Alternatif Yılbaşı*”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Ocak 1997.

⁷⁹⁹ *Milliyet Gazetesi*, 19 Ocak 1997.

“Refaha iki fren” başlığı ile çıkan haberde laiklik vurgusu üzerinden RP’ye yüklenilmiş, RP’nin türban hakkında çıkartmak istediği yasa ile Ramazan dolayısıyla mesai saatlerini iftar vakitlerine göre düzenleme talebi kamuoyu tepkisi ile geri çekildiği vurgulanmıştır. RP’nin tutumu karşısında koalisyon ortağı DYP’nin laikliği korumak için koalisyondan çekilebileceğinin altı çizilmiştir.⁸⁰⁰ 28 Şubat sürecinin ayak seslerinden birisi ise Yavuz Donat imzasıyla yayınlanan haberdır. Haberde askerlerin RP’ye karşı tutumları işlenmiş, askerlerin gidişattan rahatsız oldukları belirtilmiştir. Askerler tarafından beş hassas konunun belirlendiği ve RP’ye aktarıldığı belirtilen haberde Taksim Meydanı’na Cami yapma, türban, Ramazan mesaisi, kurban derileri ve kara yoluyla ile hac konusu maddelerinin altının çizildiği vurgulanmıştır.⁸⁰¹ Hassasiyetler bu dönemde laiklik üzerinden işlenmiş, geçmiş dönemlerdekini andıran Atatürk vurgusu yahut Atatürk ilkelerinin tehlikede olması, zayıflatılması gibi kavramlar/söylemler çok kullanılmamıştır. Fikret Bila imzalı başka bir haberde Milli Savunma Bakanı Tayan’ın RP eleştirisi manşete taşınmıştır. Ramazan gibi dini bir mesele ile siyaseti yan yana getirmesi sebebiyle RP ve Erbakan eleştirilmiş ve bunun siyasi bir şov olduğu belirtilmiştir.⁸⁰² Siyasetin ve kamuoyunun gündemi RP iken tüm tartışma laiklik, türban, hac, taksime cami vb. çerçevesinde devam etmiş, RP’nin “tehlikeli gidiş”⁸⁰³ içerisinde olduğu vurgulanmıştır. “Demokrasiye balans ayarı yaptık” sözü ile gündeme gelen Orgeneral Çevik Bir’e RP saflarından olumsuz tepkiler gelirken DYP, MHP gibi muhalefet partilerinden destek açıklamaları yapılmış ve açıklamaların ortak noktası Atatürkçülük olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Atatürkçü hassasiyetlerinin bulunduğu ve Atatürk ilke ve inkılaplarının koruyucusu oldukları belirtilmiştir.

“[DYP Genel Başkan Yardımcısı] Mehmet Gölhan: Türkiye’de her zaman Silahlı Kuvvetlerimiz rejimin, cumhuriyetin, Atatürk ilke ve inkılaplarının koruyucusu, bekçisidir. ...[MHP Genel Başkanı] Alparslan Türkeş; Türk Silahlı Kuvvetleri, cumhuriyetin ve Atatürkçülüğün her zaman bekçisi olmuştur. O kutsal görevi devam ettirecektir.”⁸⁰⁴

⁸⁰⁰ Milliyet Gazetesi, 29.01.1997.

⁸⁰¹ Milliyet Gazetesi, 31.01.1997.

⁸⁰² Milliyet Gazetesi, 02.02.1997.

⁸⁰³ Milliyet Gazetesi, 04.02.1997.

⁸⁰⁴ Milliyet Gazetesi, 24.02.1997.

“Dinci akımların PKK’den tehlikeli”⁸⁰⁵ görüldüğü bir dönemde en geçerli söylem laiklik vurgusu olmuştur.⁸⁰⁶ Dönem içerisinde tespit edilen diğer bir belirgin durum konser, defile vb. etkinliklerde Atatürk imgesinin kullanılması olmuştur. İftar çadırında şarkı söyleyen dönemin ünlü şarkıcılarından İbrahim Tatlıses, “Atatürk ülkeyi kurtarmayıp düşmanı İzmir’den denize dökmese belki benim adım Hans olacaktı” şeklinde konuşma gerçekleştirmiş benzer şekilde bir altın firmasının düzenlediği defilede mankenler Atatürk posterini karşısına geçip Atatürk’e selam durmuştur.⁸⁰⁷ Köşe yazarları da hassasiyet noktasında laiklik üzerinde birleşmiş, yazılarını bu çerçevede kaleme almıştır. Dönemin Hürriyet Gazetesi yazarı Emin Çölaşan;

“Piyasadaki iki paralık herifler konuşacak, yazacak, gösteri yapacak, laikliği yıkmaya kalkışacak, yolsuzlukları örtbas edecek, küfredecek, Türkiye İranlı mollaların kucağına oturtulacak, ancak asker suspus olup sessiz kalacak ve ülkedeki rezaleti, skandalları görmeyecekti! Ve meydan yobazlara kalacaktı.”⁸⁰⁸

Emin Çölaşan’ın askeri desteklediği ve yaptığı eylemin haklı bir girişim olduğunu belirttiği yazısının benzerini Tufan Türeñç de köşesinde kaleme almıştır. Atatürk ve laiklik vurgulu yazısında Türeñç:

“Tarih boyunca meydana gelen gerici ayaklanmaların hepsinde sokağa dökülen insanlar hep ‘Din elden gidiyor’ diye kandırıldı. 8 yıllık zorunlu eğitimi de içeren büyük eğitim reformuna karşı çıkan kitleler de aynı gerekçe ile eylemler yapıyorlar. İsteddiği kadar inkar etsin, ama bu gösteriler RP tarafından organize ve teşvik ediliyor. Bu kalabalıklar, sergiledikleri görüntüler, attıkları sloganlar ile laik, demokratik cumhuriyete, Atatürk ilkelerine, çağdaşlığa ve uygarlığa karşı olduklarını ilan ettiler.”⁸⁰⁹

Ülkede laiklik hassasiyeti zirve yapmış konumdayken 8 yıllık kesintisiz eğitim tartışmalarının gölgesinde tarikat yurtları meselesi de gündeme gelmiştir. Hürriyet Gazetesi köşe yazarı Oktay Ekşi kaleme aldığı yazısında ülkede çok sayıda kontrolsüz tarikat yurdu bulunduğunu, bu yurtlarda Atatürk düşmanı çocuklar yetiştirildiğini ve hükümetin bu konuda bir şey yapmadığı noktasında tespitte bulunmuştur.⁸¹⁰

⁸⁰⁵ Oramiral Güven Erkaya “Aşırı dinci akımlar Türkiye’nin birinci sorunu haline geldi.”, **Milliyet Gazetesi**, 25.02.1997.

⁸⁰⁶ “Sivil dayanışma, İşçi ve esnafın rejime yönelik tehditlere karşı güç birliği: Laiklik ve demokrasi sahipsiz değil.” **Milliyet Gazetesi**, 26.02.1997.

⁸⁰⁷ **Milliyet Gazetesi**, 27.02.1997.

⁸⁰⁸ Emin Çölaşan, “Din Ticareti-Din Sömürüsü”, **Hürriyet Gazetesi**, 2 Mart 1997.

⁸⁰⁹ Tufan Türeñç, “RP’yi Kemiriyorlar”, **Hürriyet Gazetesi**, 2 Ağustos 1997.

⁸¹⁰ Oktay Ekşi, “Eksik de Var Yanlış da”, **Hürriyet Gazetesi**, 22 Ağustos 1997.

Cumhuriyet Gazetesi yazarı İlhan Selçuk ise 28 Şubat sürecine giden yolun Atatürk düşmanlığı çerçevesinde ilerlediğini, İslamcılığın devlet ideolojisi haline geldiğini ve Atatürk'ün vatan haini ilan edilmesi noktasına geldiğini belirtmiştir.

“1980’lerde devlet ideolojisi resmîyetiyle benimsenen Türk-İslam Sentezinin faşist odakları, sola karşı İslamcılığı beslediğinden, 1990’larda şeriatçılık cumhuriyet tarihimizde görülmemiş biçimde hortladı. Manzara ve vaziyet-i umumiye’ye bakarsanız Mustafa Kemal Atatürk, neredeyse vatan haini ilan edilecek. Said-i Kürdi, Vahdettin’le birlikte, vatan kahramanı olarak medyanın ekranlarına ve sayfalarına yerleşecek.”⁸¹¹

Dönemin önemli figürlerinden Doğu Perinçek’in yaptığı açıklamalarda bu noktada önemlidir. 28 Şubat’ın haklı bir eylem olduğunu vurgulamış, ABD çıkarlarına ve İslamcı siyasete geçit vermeyen bir yönelim olduğunu altını çizmiştir. Ankara Sincan’da tankların yürümesi üzerine *“Türkiye’de hangi güç Cumhuriyet yıkıcılarının üzerine gidiyorsa, iyidir, onu alkışlarız. ...Tanklar şeriatçılığın üzerine yürüdüğü zaman elbette alkışlarız”⁸¹²* yorumunu getirmiştir. 28 Şubat müdahalesinden 12 gün önce Doğu Perinçek, *“Çiller-Erbakan iktidarını devirmek, diğer görevlerin başarılmasında anahtar görevindedir”* demiş ve REFAHYOL hükümetinin *“Cumhuriyet’i yıkıp vatani sattığını”* iddia etmiştir. Çare olarak ise bu hükümetin devrilmesi için *“genel bir eylem”* yapılması gerektiğini savunmuştur.⁸¹³ Perinçek’in 28 Şubat’ı destekler nitelikteki başka bir deyişle herhangi bir askeri müdahaleyi destekler biçimdeki açıklaması ise 12 Haziran 1997 tarihindeki yazısında görülmüştür.

“Okulda ders vermek ile siyasette ders vermek farklıdır. Okulda kara tahta ve tebeşirle ders veriliyor. Siyasette ise, ders vermek için iktidar gerekir. İktidar ise her zaman paletlidir. Gözü bağlı adalet meleğinin elinde kılıç olması da bunu anlatır. Tankın yoksa, mahkemen de yoktur. Çünkü yargı, yaptırım gücü demektir. ...Cumhuriyet devrimi güçlerinin tankları var. ...Cumhuriyet devrimciliği ile tank yeniden buluşmuştur.”⁸¹⁴

Cumhuriyet gazetesi simge isimlerinden İlhan Selçuk’ta 28 Şubat müdahalesini olumsuzlayan, yasalara uygun bir hareket olduğunu belirtir satırları kaleme almıştır. *“Yürürlükteki yasaların uygulanmasından başka bir şey değil... 28 Şubat’a karşı çıkmak hem tarihe hem demokrasiye karşı çıkmaktır... [28 Şubat] Devletin Türk-İslam sentezi ideolojisinden ayrılarak anayasada yazılı laik cumhuriyete dönüş*

⁸¹¹ Selçuk, **İskele Sancak**, s. 44.

⁸¹² Doğu Perinçek, *“Tankların Şeriatçılığın Üzerine Yürümesi İyidir”*, **Aydınlık**, 6 Şubat 1997.

⁸¹³ Doğu Perinçek, *“Şalter Zamanı”*, **Aydınlık**, 16 Şubat 1997.

⁸¹⁴ Doğu Perinçek, *“Kratos’un Tankı”*, **Yeni Yüzyıl**, 12 Haziran 1997.

kararıdır."⁸¹⁵değerlendirmesini yapmıştır. Cumhuriyet Gazetesi⁸¹⁶ yazarlarından Mustafa Balbay'da "Demokratik Darbe Tartışmaları" başlığını taşıyan yazısında, mevcut durumun RP'nin hatalarının bir sonucu olduğunu, RP'nin demokrasi prensiplerinden uzak, demokratik sisteme karşı, baskı ve şiddet politikalarını benimseyen bir parti olduğunu, siyasetin geleceği için antidemokratik yöntemlerin kabul edilebilir olduğunu belirtmiştir. Yazının sonlarında ise "*darbe geliyorum demez*" ifadelerine yer vermiştir.⁸¹⁷ Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla beraber gerek 27 Mayıs ve gerek 12 Eylül müdahalelerinde görüldüğü şekli ile gazete manşetlerinde yahut köşe yazılarında Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden yazılan haber sayısı 28 Şubat'ta yok denecek düzeydedir. Bu dönemin ayrılan özelliği tüm ideolojinin laiklik ilkesi düzeyine indirgenmesidir. Toplumsal hassasiyet, basın tepkisi RP korkusu sebebiyle laiklik üzerinden oluşmuş ve dolayısıyla köşe yazılar ve haberler laiklik eksenli yazılmıştır. Atatürk imgesi ise posterler, rozetler, dövmeler, coşkulu ve yer yer popüler kültüre hizmet eden tüketim metası halini alan Atatürklü marşlar ile evrimleşmiş, ideolojik içerikten ziyade biçimsel ve söylemsel düzlemde formüle edilmiştir.

4.4.4. Zihinsel Sembolizmin İmgesel Yansıması Atatürk Heykelleri

Ersnt Cassirer'in deyimi ile insan sadece fiziksel evrende değil aynı zamanda simgesel bir evrende yaşaması sebebiyle ikonoloji⁸¹⁸ ve dolayısıyla toplum tarihi ve hayatı için önemli olan kişilerin heykelleri, anıtları ve onların ifade ettikleri anlam ayrı bir önem arz etmektedir. Bunun sebebi, Cassirer'in deyimi ile büyük adamların gökten inmemesi ve tüm güçlerini yeryüzünden ve kök saldıkları toplumdan almalarıdır.⁸¹⁹

1990'lı yılların Atatürk heykelleri incelendiğinde Atatürk'ün sert bir bakışla tasvir edilmesi ve elinde Nutuk olması, 1990'lı yılların Atatürk heykellerini önceki yılların çalışmalarından ayıran öğeler olduğu tespit edilmiştir. 12 Eylül müdahalesinin

⁸¹⁵ İlhan Selçuk, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Şubat 2001.

⁸¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi gerek müdahale öncesi ve gerek müdahale sonrası yayın çizgisi ile tutarlı bir yol takip etmiş ve müdahaleye desteğini sürdürmüştür denilebilir. Gazetenin attığı manşetler buna örnek gösterilebilir: "Erbakan'ın MGK Takkiyesi" (2 Mart 1997); "Erbakan MGK'ya Medyan Okudu" (4 Mart 1997); "MGK Anayasayı Zorluyor" (5 Mart 1997); "Şeriat Propagandası Cezasız" (5 Mart 1997); "Şeriat İrticadır" (6 Mart 1997)

⁸¹⁷ Mustafa Balbay, "Demokratik Darbe Tartışmaları", **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mart 1997.

⁸¹⁸ Kavram için bkz. W.J.T. Mitchell, **a.g.e.**, s. 1-7.

⁸¹⁹ Ernst Cassirer, **Devlet Efsanesi**, Necla Arat (Çev.), Say Yayınları, Kasım 2005, s. 35, 407.

ardından Atatürk heykellerinde yaşanan niteliksel zayıflama ve niceliksel artış ise bu dönemde de şaşmaz şekilde devam etmiş, fabrikasyon, seri üretim ve özensiz heykel yapımı süreci hız kesmemiştir. Dönemin en yaygın tasarımı, elinde Nutuk olan Atatürk heykelleridir⁸²⁰ ve bu heykeller çoğaltılarak yurdun çeşitli yerlerine gönderilmiştir.⁸²¹ 28 Şubat sürecinin simge meydanlarından olan ve tank paletleri ile arşınlanan Ankara/Sincan/Lale Meydanı'nda elinde Nutuk ile resmedilmiş Atatürk heykeli konumlandırılmışken 28 Şubat sürecinin dönemin popüler ifadesi ile bin yıl sürmemesi sebebiyle 2000'li yıllardan itibaren heykellerin konumlandırılmalarında ve imgesel anlamlarında değişikliğe gidilmiş, heykellerden bazıları mevcut konumlarından kaldırılmış ya da heykelde Atatürk'ün tuttuğu "Nutuk" kitabı değiştirilerek üzerlerine "bilim, sanat, hukuk" kelimeleri işlenmiştir. Atatürk dönemi yapılan anıt/heykellerde temel ikon atlı yahut kalpaklı simgesellik iken 1990'lı yılların ikonik metası Nutuk olmuştur. Aylin Tekiner'in değerlendirmesi ile Nutuk, bu dönemdeki Atatürk heykellerinin "*simge-nesnesi*" konumdadır.⁸²² 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerinde yaratılan Atatürk ikonografisinin ve yeni rejimin esas metni Nutuk olarak konumlandırılmış, müdahaleciler eliyle Atatürkçülük için tek ve en temel kutsal kitap konumunda restore edilmiştir. Her derde deva ve "*sapık ideolojiler*" karşısında panzehir olarak formüle edilen Atatürkçülük, dönemin şartları içerisinde müdahalecilerin ellerindeki her kapıyı açan anahtara evrilmiştir ve Nutuk'ta bu dönüşümden payını almıştır yorumu yapılabilir.

28 Şubat sürecinin hemen ardına denk gelen Cumhuriyetin 75. Yılı kutlamaları, Nutuk'un kültleşmesinin Atatürk imgesinin pazarlama metası haline dönüşmesinin yeni boyut kazanmasının aşaması olmuştur. Rozet, çıkartma, marşlar ile beraber Nutuk, dönemin önemli bir ikonu konumundadır ve bu sebeple, 28 Şubat sürecini takip eden yıllarda üretilen Atatürk heykellerinde yardımcı öge olarak Nutuk kullanılmıştır.

1990'lı yıllarda seri üretim şeklinde ortaya konan ve dağıtımı yapılan heykellerin en yaygınlarında birisi 1994 senesinde Yargıtay binası önüne konan

⁸²⁰ Örnek olarak, Ankara Emniyet Sarayı Atatürk Anıtı, Hakkari Hükümet Konağı önü Atatürk Anıtı, İzmir Mordoğan Atatürk Anıtı, Çanakkale Küçükuyu Atatürk ve Barış Anıtı, Muş Malazgirt Atatürk Anıtı, Mardin Yenişehir Belediyesi Atatürk Anıtı, İzmir İnciraltı Kavşağı Atatürk Anıtı, Uşak Sivaslı İlçesi Atatürk ve Gençlik Anıtı vd.

⁸²¹ Tekiner, **a.g.e.**, s. 220.

⁸²² Tekiner, **a.g.e.**, s. 224.

Atatürk heykelidir. Dönemin ruhu gereği Atatürk heykelleri diğer dönemlerden farklı olarak tek başına resmedilmiş ve genellikle yerleştirileceği bina yahut meydanın ifade ettiği anlama göre resmedilmiştir. “Atatürk ve Adalet anıtı” adıyla anılan heykelde Atatürk sivil kıyafetler ile tasvir edilmiştir.

1994 seçimlerinde RP'nin başarılı sonuç alması karşısında gerilim ve kaygı duyan Atatürkçü-laik kanat, irtica tehdidine silah olarak Atatürk imgesinden yararlanmış ve Aslı Daldal'ın değerlendirmesi ile “onların Allah'ı varsa bizimde Atamız var!”⁸²³ Mantalitesi ile hareket etmiştir. İslamcı karakterli bir parti olan RP ile toplum ve silahlı kuvvetler arasındaki sürtüşmeyi göstermesi açısından İstanbul Sultanbeyli ilçesine yerleştirilen Atatürk Anıtı ve sonrasında ki tartışmalar, dönemin ruhunu yansıtması açısından önemlidir. İslamcı yükselişin karşısında panzehir olarak Atatürk imgesinin kullanılması olabildiğince artmıştır. Hal böyleyken Atatürk heykellerinin/anıtlarının konumları, el kol hareketleri ve barındırdıkları anlam ayrı bir mana kazanmıştır. İstanbul Sultanbeyli'ye yerleştirilen Atatürk heykeli, bu değerlendirmenin önemli bir örneğini oluşturmuştur. Sultanbeyli ilçesinin RP'li Belediye Başkanı Ali Nabi Koçak ile dönemin 2. Zırhlı Tugay Komutanı Tümgeneral Doğu Silahçioğlu arasındaki sürtüşme 28 Şubat sürecinin imgesel vakalarındandır. Doğu Silahçioğlu, Sultanbeyli ilçesinde bir tane bile Atatürk büstü olmamasından serzenişte bulunarak 1996 yılının 10 Kasım'ında Fransız Bulvarına Atatürk heykeli diktirmiştir. Dikimi gerçekleştirilen Atatürk heykeli askeri üniformalıdır ve bir eliyle “ileri” işareti yapar şekilde üretilmiştir. Dönemin ruhunu ifade etmesi açısından bu gelişmenin ardından yaşanan diğer bir gelişme ise dikilen heykelin önünde askerler yirmi dört saat nöbet tutmuştur. Tümgeneral Doğu Silahçioğlu'nun belediyeden onay almadan böyle bir heykel dikmesi sonucunda RP içerisinde şikayetler başlamıştır. RP Milletvekili Mustafa Kamalak, “*Meclis giderek zayıflıyor, Milli Savunma Bakanı Genelkurmay'ın, hükümet Milli Güvenlik Kurulu'nun, Meclis de askerin gölgesi altında*” yorumunu dile getirmiştir.⁸²⁴

Heykellerin yapımında kullanılan malzemeler, baktıkları yön, giydikleri kıyafetler, mimikler, işaret ettikleri konumlar ve kaidelerinde yazan metinlerin önemi

⁸²³ Aslı Daldal, “*Mustafa Kemal Kültürünün Toplumsal ve Ruhsal Temelleri Üzerine Bir Ön Çalışma*” **Birikim Dergisi**, S. 105-106, Şubat 1998, s.36.

⁸²⁴ Hakan Akpınar, **28 Şubat: Postmodern Darbenin Öyküsü**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001.

ve anlamı hakkında önceki bölümlerde bilgi verilmişti. 28 Şubat sürecinde dikimi gerçekleştirilen heykellerin kaideleri de bu tanımlamalara örnek oluşturmuştur. Sultanbeyli'ye yerleştirilen Atatürk anıtının kaidesinde “*Devrimlerin bekçisiyiz. Vatan sana minnettardır; Cumhuriyeti sen kurdun biz yaşatacağız*” ifadeleri yer almıştır. Kullanılan ifadeler RP'ye bakışın, duyulan endişenin vurgularını barındırmaktadır denilebilir.⁸²⁵

1990'ların sonlarında doğru ise Atatürk imgesinde yeniden bir değişim yaşanmıştır. Sert bakışlı, keskin hatlı Atatürk heykel ve posterleri yerlerini güler yüzlü ve babacan Atatürk imgesine bırakmıştır. Heykelerde ve posterlerde Atatürk ile çocuklara yer verilmiş, sevgi dolu ve kucaklayıcı bir Atatürk imgesinden yararlanılmıştır.⁸²⁶ Özellikle 12 Eylül müdahalesi sonrasında toplum belleğine aşılana gülmeyen, sert bakışlı, otoriter Atatürk imgesine alışan toplum için gülen, yumuşak yüzlü bir Atatürk imajı şaşırtıcı olmuştur. 28 Şubat süreci ile adı beraber anılan Ankara Sincan Lale meydanına dikilmesi planlanan ve yapılan heykel sonrasında mahkemelik olan heykel sanatçısı bu duruma örnektir. Sert, üniformalı, devlet otoritesini yansıtır bir biçimde tasvir edilmeyen ve aksine bankta oturan, kolları açık vaziyette halkı kucaklayan ve güleç bir şekilde resmedilen Atatürk heykeli dönem bazında tartışma yaratmıştır. Yapılan heykel ile Atatürk'ün bir benzerlik taşımadığını ve toplum belleğindeki Atatürk'e uygun olmadığı gerekçesiyle heykeli sipariş veren alıcı ile heykeltıraş Burhan Alkar davalık olmuştur.⁸²⁷

İmgelerin kullanımı toplumdan topluma ve zamandan zamana farklılık göstermekle beraber, toplum için önemli olan tarihsel şahsiyetlerin semiyotik güçleri, dönemin ruhuna uygun şekilde ihtiyaçlar doğrultusunda araçsallaştırılmış ve dönüşüme uğramıştır. Atatürk heykelleri bu dönüşümün somut göstergelerinden olmuştur.

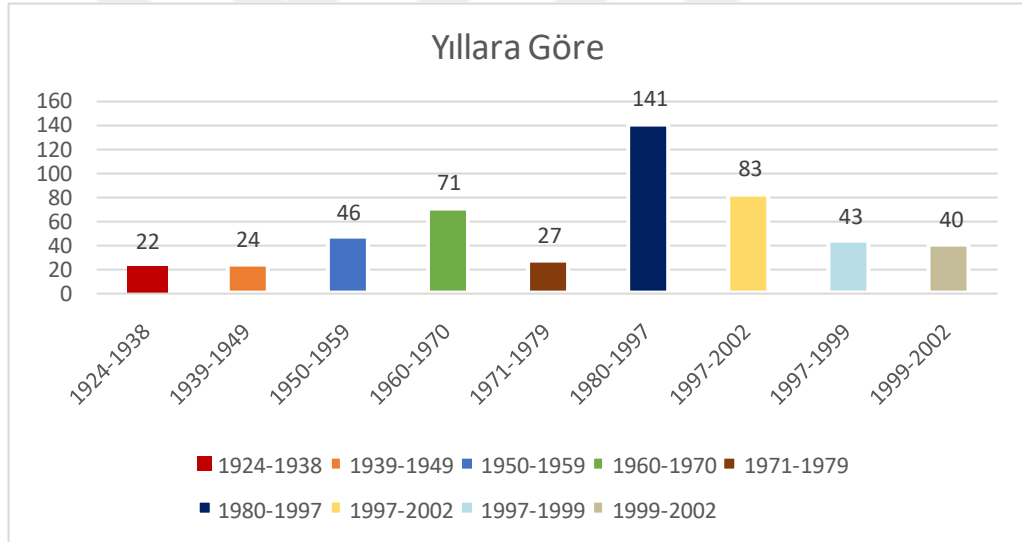
⁸²⁵ 2006 senesinde anıt, bulvar düzenlemesi gerekçesiyle yerinden kaldırılmış, Sultanbeyli kaymakamlığı önüne yerleştirilmiştir. Kaidede yer alan yazı ise Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir sözü ile değiştirilmiş ve 28 Şubat'a bir anlamda gönderme yapılmıştır. bkz. Tekiner, **a.g.e.**, s. 239.

⁸²⁶ Tekiner, **a.g.e.**, s. 242-243.

⁸²⁷ Tekiner, **a.g.e.**, s. 245-246.

4.4.5. Devletin İdeolojik Aygıtı: Okullar

Heykeller toplum belleğine işleyen görsel imgeler iken okullar toplumun düşün yapısını biçimlerinden kurumlar olması bakımından her devlet için ideolojik öneme sahiptir ve devletlerin, ideolojilerin sürekliliği eğitim üzerinden sağlanmıştır.⁸²⁸ Gerek kurucu iradenin ve gerekse dönemin güç sahibinin doğru bulduğu ve yetiştirmek istediği yeni toplum yapısının kökleri okullar yoluyla derinleştirilmiştir. Okullarda işlenen müfredat, bu aktarımın kilit noktası iken⁸²⁹ okulların isimleri de zihinlerdeki algının pekiştirilmesi ve kuvvetlendirilmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.⁸³⁰ Louis Althusser, Devletin ideolojik aygıtlarını sıralarken okul, aile, din ve siyasi partilerden oluşan bir çerçeve çizmiş, bu kurumların devletin ideolojisini belirlediğini, genişlettiğini, ihtiyaca göre yeniden şekillendirdiğini ve sürekliliğini sağladığını belirtmiştir.⁸³¹

Grafik-4: Atatürk, Mustafa Kemal, Gazi isimleri ile açılan ya da dönüştürülen okulların sayısı.

1924 yılından 1959 senesine kadar, Atatürk, Mustafa Kemal ve Gazi isimleriyle açılan ya da dönüştürülen okulların toplam sayısına denk düşecek sayıda okul, 28 Şubat sürecinde açılmıştır. 141 okul ile zirveye yerleşmiş olan 12 Eylül müdahalesi

⁸²⁸ Ayrıca bkz. Copeaux, a.g.e., s. 13-17.

⁸²⁹ Yasemin Doğaner (Edt.) **Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006.

⁸³⁰ bkz. Esra Elmas, **İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı, Sevgili Atatürkçüğüm**, 2. Baskı, Hayy Kitap, İstanbul, 2007.

⁸³¹ Althusser, a.g.e., s. 33.

sürecindeki okul sayısına -1980 ile 1997 yılları arası baz alınırsa bu çıkarım geçerlidir- 28 Şubat döneminde erişilemese de 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerindeki bu isimlendirmelere sahip okul sayısı geçilmiş ve hatta 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerindeki toplam okul sayısına denk bir rakama ulaşılmıştır.⁸³² 12 Eylül müdahalesi ardından grafik bazında bir azalma görülse de Atatürk imgesinin popüler meta haline gelme sürecinin yansımalarını içinde barındırmaktadır denilebilir. Grafik incelendiğinde tarih aralığı olarak 1997-2002 yılları arası verilerin sunulduğu görülmektedir. Elbette 28 Şubat müdahalesini gerçekleştiren kadro beş yıl boyunca gücü elinde bulundurmamış yahut iktidarda kalmamıştır. 18 Haziran 1997 günü Başbakanlık görevinden istifa eden RP lideri Necmettin Erbakan'ın ardından, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından yeni hükümeti kurma görevi 19 Haziran günü Anavatan Partisi genel başkanı Mesut Yılmaz'a verilmiştir. 18 Nisan 1999 tarihine kadar bu hükümet iktidarda kalmış ve belirtilen tarihte yeni seçimler gerçekleşmiştir. 1997-2002 yılları arasını net bir dönem olarak ele almak mümkün görünmemektedir. Haliyle 1997-1999 ve 1999-2002 yılları arasındaki okul sayılarını da spesifik olarak belirtmek daha net ve aydınlatıcı olacaktır. 1997-1998 (1998 yılı sonuna kadar) yılları arasında belirtilen isimler ile açılan/dönüştürülen okul sayısı 43 olarak tespit edilmiştir.⁸³³ 1999-2002 (2001 sonuna kadar) arasında ise bu sayı 40'tır.

⁸³² bkz. **Tablo-15**.

⁸³³ 1980-1983 tarihleri arasını kıstas olarak kabul edersek, 1997-1998 yılı arasında, belirtilen isimlerle açılan/dönüştürülen okul sayısı tüm zamanların en yüksek oranına sahiptir.

SONUÇ

Türk tarihinde önemli bir kırılmayı temsil eden Mustafa Kemal Atatürk'ün başarıları, hedefleri, söyledikleri ve eylemleri günümüze değin pek çok tarihçi, siyaset bilimci, edebiyatçı, felsefeci, sosyal bilimci tarafından incelenmiş ve araştırmaya değer bir bütün olarak görülmüştür. Özellikle tarihçiler ve sosyal bilimciler açısından Cumhuriyet tarihin dayanak noktası ve başvuru kaynağı halini almıştır.

27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat müdahaleleri incelendiğinde, Atatürk imgesinin en yoğun şekilde kullanıldığı, baskı aracı haline getirildiği, toplum mühendisliği çalışmalarında pragmatik bir meta olarak en yoğun şekilde kullanılan dönemin 12 Eylül 1980 müdahalesi olduğu sonucuna varmak mümkündür. Adı geçen diğer üç müdahalede de en temel meşruiyet aracı Atatürk ve Atatürkçülük olmuştur. 27 Mayıs öncesindeki döneme bakıldığında yerel ve küresel anlamda komünizm öcü imgesinin üretildiği ve bu öcü imgesi karşısında refleks geliştirildiği ve Türkiye özelinde de komünist tehlike karşısında Atatürkçülüğün panzehir olarak formüle edildiği sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede meşruiyetini Atatürkçülüğün alan, komünizm/moskof karşıtı yeni bir Atatürkçülük üretilmiştir. Gerçekleşen 27 Mayıs müdahalesi de yine Atatürkçülük adına gerçekleşmiştir. Atatürk'ten uzaklaşma, Atatürk devrimlerinden sapma olarak dönemin yazarları tarafından tasvir edilen DP iktidarı, kendisine cumhuriyetin koruyucusu ve Atatürk ilkelerinin temsilcisi, savunucusu sıfatlarını uygun gören silahlı kuvvetler tarafından müdahaleye uğramıştır. Askerler müdahaleye meşruiyet kaynağı olarak Atatürk ve Atatürkçülüğü kullanmış, gerek yazılı basındaki sivil isimler ve gerekse müdahaleyi gerçekleştiren askeri kanat, gerçekleşen bu müdahalenin Atatürkçülük hassasiyetiyle gerçekleştiğini savunmuştur. Uğur Mumcu, Anıl Çeçen gibi isimler 27 Mayıs müdahalesinin Kemalist devrimlerden uzaklaşan DP iktidarına karşı gerçekleşmiş bir müdahale olduğunu ve askerlerin, yarım kalan Kemalist devrimi tamamlama girişiminde buldukları değerlendirmelerini yapmıştır. Atatürkçü kimliği ile tanınan isimler 27 Mayıs müdahalesini olumlayan yazılar kaleme almış, askeri, Atatürkçülüğün koruyucusu, temsilcisi gibi görmüşlerdir değerlendirmesi yapılabilir. Dönemin ruhunun yansıması olan anti-komünist Atatürkçülük fikirlerinin temsilcisi ise Arın Engin olmuştur. Bu fikirlerin en net tespit edilebileceği kişi olan Arın Engin, "27 Mayıs 1960 devrimi

...kara ve kızıl yobazlığın pençesinden kurtaran o olmuştur.” ifadesiyle dönem içerisindeki Atatürkçülük algısını ortaya koymuştur.

27 Mayıs askeri müdahalesinden yaklaşık 10 sene sonra gerçekleşen 12 Mart müdahalesi ile Türk demokrasisi bir kesintiye daha uğramıştır. Hem sol görüşün yükselmesi hem de anti-komünist fikirlerin güç kazanması sonucunda toplumsal çatışmalar yaşanmış, gerilim tırmanmıştır. Yaşanan toplumsal, ekonomik gerilimler üzerine askerler, sivil yönetim üzerine anti-demokratik bir şekilde müdahale etme haklarını kendilerinde görmüştür. Bu dönemdeki Atatürk algısı 27 Mayıs’a benzer şekilde anti-komünizm üzerine inşa edilmiştir. Dönemlerin tehlike alguları birbirinden farklılık göstermiştir. 27 Mayıs müdahalesinde Atatürk ilkeleri, laiklik tehdit altında olarak algılanırken 12 Mart müdahalesinde kardeş kavgası vurgusu baskın bir hal almış ve devletin bekası meselesi öne geçmiştir denilebilir. Örgütlenen ve sınıfsal bilinç kazanan işçi sınıfı, öğrenci eylemleri, boykotlar gerilimi arttıran unsur olmuştur. Gerçekleşen müdahalenin meşruiyet kaynağı Atatürkçülük olmuştur. Dönem bazında farklı Atatürkçülük yorumları yapılmış ve gerçek Atatürkçülük tartışmaları yaşanmıştır. Doğan Avcıoğlu gibi isimler parlamento karşıtı ve asker yanlısı bir tutum ile kendi perspektiflerinden bir Atatürkçülük yaratmıştır. 12 Mart süreci Atatürkçülük açısından milat olarak kabul edilebilir. Bu tarih ile beraber Atatürkçülük, istenmeyen, tu kaka görülen hemen her görüş, fikir, akım karşısında panzehir olarak kullanılan çok yönlü bir panzehir görünümüne bürünmüştür sonucuna ulaşılabilir. Bu dönemde kendisini sol düşüncede konumlandıranlar Atatürkçüdür. Sol karşıtı olarak siyasi yelpazede yer alanlar da Atatürkçüdür. Ve tabii ki müdahaleyi gerçekleştirenler de Atatürkçüdür. Bu kadar çok Atatürkçünün olduğu yelpazede paylaşılamayan şey yine Atatürkçülük olmuştur. Her birinin kendi Atatürkçülüğü en doğrusudur ve diğerinin savunduğu Atatürkçülük sahtedir ya da o kişi/ler komünisttir. Herkesin kendi fikrine meşruiyet aradığı ve kaynak olarak gördüğü sistem Atatürkçülük olmuştur sonucuna varmak mümkündür. 27 Mayıs sürecinde Atatürkçülük daha çok “laiklik” üzerinde formüle edilirken 12 Mart sürecinde formüle edilen Atatürkçülüğün Milliyetçilik ve ahlakçılık temeline yaslandığı sonucuna varılabilir.

12 Eylül müdahalesi ise gerçekleşen tüm müdahalelerden daha sert ve Atatürk imgesinin daha çok kullanıldığı bir müdahale olmuştur. 12 Mart müdahalesinden yaklaşık 10 sene sonra gerçekleşen bu müdahalenin diğer tüm müdahalelerden ayrılan

yönü, toplumsal ve ekonomik anlamda köklü bir dönüşüm yaşanmasına sebep olması sonucuna varılmıştır. Türk siyasi tarihinde gerçekleşen tüm müdahaleler içerisinde tahrip gücü en yüksek, yıkıcı ve dönüştürücü etkisi en fazla olan ve hemen hemen atılan her adımda Atatürk imgesinin fütursuzca kullanıldığı müdahale 12 Eylül müdahalesi olmuştur. 12 Mart müdahalesinde de geçen kardeş kavgasına son verme düsturu 12 Eylül müdahalesinde de kendisine yer bulmuştur. 12 Eylül müdahalesi öncesinde yaşanan kaos ve kanlı eylemler 13 Eylül günü durmuştur ve bu durum soru işaretlerine sebep olmuştur. Bu dönemin Atatürkçülük anlayışı din bezeli olarak formüle edilmiştir. Müdahalenin gerekçesi olarak ülkenin Atatürk yolunda sapması tespitinde bulunulmuştur. 12 Eylül müdahalesi döneminde Atatürk imgesi o denli aşındırılmıştır ki “12 Eylül Atatürkçülüğü”, “Kenanizm” gibi kavramlar türemiş ve bu dönemde Atatürkçülük adına gerçekleştirilen tüm eylem ve faaliyetler bu adlandırmalar ile tanımlanmıştır. Üretilen bu kavramların ifade ettikleri anlam, Atatürkçülük adı altında Kenan Evren’in fikir dünyasının yansımalarının eyleme geçirildiği ve Atatürk imgesi ile bu fikirlerin üstünün kapatıldığı şeklindedir. Çeşitli gazetelerde yapılan Atatürkçülük tanımları da Kenan Evren’in söylemleri üzerinden gerçekleşmiş, Kenan Evren’den Atatürk çıkarma çabaları kendini göstermiştir denilebilir. Yeni dönemin Atatürkçülük anlayışı Milliyetçilik ve İslamcılık yörüngesine oturtulmuş ve Türk-İslam sentezi adıyla formüle edilmiştir. Bu formül ise 12 Eylül müdahalesinin ürünü olan AKDITYK eliyle gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Şerafettin Turan’a göre 12 Eylül yönetimi, kendisini Atatürkçü göstererek Sol-sosyalist fikirlere karşı, milliyetçi-muhafazakâr fikirler çerçevesinde bir revizyon hareketi gerçekleştirmiştir.

Diğer müdahalelerden farklı bir kimliğe sahip olan 28 Şubat müdahalesinde ise askeri bir yönetim kurulmamış, sıkıyönetim ilan edilmemiş, askeri mahkemeler kurulmamış, toplu tutuklamalar yaşanmamış, anayasa değiştirilmemiştir. Daha önceleri sol karşıtı, anti-komünist kimlikte formüle edilen ve 12 Eylül müdahalesi ile beraber bunlara ek olarak Türk-İslam sentezi çerçevesinde ele alınan Atatürkçülük, 28 Şubat sürecinde laiklik ilkesi etrafından ele alınmıştır. Dönem içerisinde Uğur Mumcu, Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Turan Dursun gibi isimlerin katledilmeleri ile beraber de toplumsal gerginlik ve endişeli ruh hali zirve noktasına çıkmıştır. Bu dönem tehdit altında görülen olgu laiklik olmuştur ve dolayısıyla yine Atatürkçülük

varılması gereken ilk durak olarak algılanmıştır. Silahlı kuvvetler ise kendisini gericilik karşısında bir duvar olarak konumlandırmış ve yine kendisini koruyucu, kurtarıcı olarak tanımlamıştır. Bu dönemin önceki dönemlerden ayrılan noktası SSCB'nin ortadan kalkması ile beraber komünizm tehlikesi kalmamasıdır. Bu açıdan yeni dönemin öcü imgesi komünizm değil irtica, dinci yapılanma olarak hedefe alınmıştır. Dolayısıyla formüle edilen Atatürkçülük, laiklik hassasiyeti yüksek bir yapıda olmuştur.

Çalışmanın incelediği sorulardan biri olan bildirilerin içerik analizi konusu ise şöyle değerlendirilmiştir. 27 Mayıs müdahalesi bildirisinin kavram analizi sonuçları dönem dilinden farklıdır. 27 Mayıs bildirisinin içerik analizine göre en çok kullanılan kavram “TSK” iken Demokrasi, Kardeş Kavgası, Atatürk gibi kavramlar 1'er kez kullanılarak en az kullanıma sahip kavramlar olmuştur. Bildiri içerik analizine göre TSK kendisini, cumhuriyetin, Atatürk ilkelerinin, gençliğin koruyucu olarak konumlandırmıştır. Müdahale gerekçesi olarak partilerin uzlaşmaz tavrı sebep gösterilmiş, kardeş kavgasına son verilmek istendiği belirtilmiştir. Yayınlanan müdahale bildirisinde yoğun bir Atatürkçülük vurgusu tespit edilmemiştir. Dönem yazarlarında, aydınlarında ve askerlerinde hâkim olan bu dil bildiride kendisine yer bulmamış, Atatürkçülük vurgulu söylemler gazetelerde ve beyanlarda yer almıştır. 12 Mart dönemi yayınlanan askeri bildiri/muhtıranın içerik analizi yapıldığında ise kullanılan toplumsal dil ile bildiri arasında yakınlık kurmak mümkündür. Yayınlanan bildiride en çok kullanılan kavramlar, “Anarşi”, “Anarşik”, “Anayasa”, “TSK”, “Atatürk”, “Atatürkçülük” olmuştur. 27 Mayıs bildirisinde yer almayan “tehlike”, “vahim” gibi kavramlar ise 12 Mart muhtırasında yer almıştır. Gazetelerde ve köşe yazılarında sıkça kullanılan anarşi/anarşik gibi kavramlar yayınlanan muhtıradan da en çok kullanılan iki ifade olmuştur ve tüm kullanımları olumsuzdur. TSK kendisini tıpkı 27 Mayıs müdahalesi bildirisinde olduğu gibi koruyucu ve kurtarıcı konumuna yerleştirmiş ve meşruiyet kaynağının Atatürkçülük olduğu tespit edilmiştir. “Atatürkçü bir anlayışla” reformlar yapılmasının altı çizilmiş ve bu bakış açısıyla hareket edileceği vurgusu yapılmıştır. Tehlike kavramı ise Cumhuriyetin geleceği konusunda işlenmiş ve mevcut kaotik durumun devamı halinde Cumhuriyetin devamının tehlikeye gireceğinin altı çizilmiştir. Bu vurgu ile, müdahale etmenin kaçınılmaz olduğu mesajı verilmiştir sonucuna varılabilir.

12 Eylül müdahalesinin bildiri içerik analizi yapıldığında ise daha önce gerçekleşen ve hatta kendisinden sonra gerçekleşen 28 Şubat müdahalesinde pek çok yönden ayrıldığı tespit edilmiştir. 12 Eylül müdahalesi bildirisinde en çok kullanılan kavramlar “Türk”, “Millet”, “Devlet”, “Vatandaş”, “Atatürk”, “Tedbir”, “TSK” olurken en az kullanılan kavramlar ise “Laik”, “Anarşist”, “İrtica” olmuştur. Daha önceki müdahale bildirimlerinde yer almayan “Tedbir”, “Bölücü”, “Koruma”, “Terör”, “Güvenlik” gibi kavramlar da dönemin ve müdahalecilerin tehdit algısının tespit edilmesi açısından önemlidir. En çok kullanılan kavram olan “Türk”, millet kavramı ile beraber sık sık kullanıldığı tespit edilmiştir. “Türk Milleti”, “Türk İşçisi”, “Türk Ulusu” vb. kullanımlar çok yaygındır. “Atatürk ilkeleri”, “Atatürk milliyetçiliği”, “Atatürk devrimleri”, “Atatürkçülük” gibi kavramlar diğer müdahalelerden farklı olarak hem müdahale bildirisinde hem de hitap dilinde sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir. Atatürkçülük, sapık ideolojiler karşısında tek çıkar yol olarak görülmüş, gençlerin başka fikirlere kapılmaması telkin edilmiş ve diğer tüm görüşler mücadele edilmesi gereken yapılar olarak algılanmıştır. 12 Mart döneminde görülen farklı farklı Atatürkçülük tartışmalarının ötesinde 12 Eylül döneminde tek bir Atatürkçülük vardır ve bunu en iyi bilen kişi Kenan Evren’dir. Gerek Kenan Evren’in beyanları ve 12 Eylül müdahalesini destekleyen gazetelerin ve yazarların açıklamaları bu çıkarımı desteklemektedir.

28 Şubat müdahalesi bildirisini içerik analizi yapıldığında görüldüğü üzere en çok kullanılan kavramlar “yasa”, “kanun”, “önlem”, “anayasa”, “Atatürk”, “Eğitim”, “TSK” olmuştur. En az kullanılan kavramlar ise “irtica”, “din”, “dinci”, “tarikat” olarak tespit edilmiştir. 12 Eylül müdahalesinin bildiri içerik analizi ile karşılaştırıldığında fark büyüktür. “Devlet”, “otorite”, “bölücü” vb. kavramlarına hiç yer verilmemiştir. Temel eksen, yasa, kanun, eğitim çerçevesinde çizilmiştir. Yasa kavramının geçtiği yerlerde ele alınan konular tarikatlar, kuran kursları olmuş, kanun kavramının dile getirildiği yerlerde ise kılık kıyafet kanunu, Atatürk aleyhine işlenen suçlar kanunu vb. ele alınmıştır.

Çalışmanın ele aldığı bir diğer soru ise okul isimleri meselesidir. Müdahaleler sürecinde belirlenen isimler ile okul sayısında bir artış olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmış ve şu sonuca ulaşılmıştır. 27 Mayıs sürecinde “Mustafa Kemal”, “Gazi”, “Atatürk” isimleri ile açılan yahut başka isimlerle faaliyet sürdürürken belirtilen

isimler ile yeniden adlandırılan okulların sayısının 1924-1938 tarihleri arasında toplam 22 olduğu tespit edilmiştir. DP'nin 10 yıllık iktidarı sürecinde ise bu sayı 46 olarak tespit edilmiştir. Askeri müdahalenin bitişi yılı olarak 1961 seçim tarihi baz alındığı takdirde, 1 yıllık müdahale sürecinde açılan okul sayısı 10 olarak tespit edilmiştir. Atatürk döneminde -14 sene- açılan okul sayısının bir yıla oranı %1,71 dir. Yani her sene 1,7 oranında okul açılmıştır. DP'nin 10 yıllık iktidarı sürecinde ise bu oran %4,6 olarak tespit edilmiştir. 1960 yılı başı ve 1961 yılı sonu arasındaki müdahale sürecinde ise bu oran %0,83 olarak tespit edilmiştir. Gerçekleşen müdahalenin okul sayısı üzerinde kayda değer bir etkisi olmamıştır sonucuna varılmıştır. 12 Mart müdahalesi ile beraber ise okul sayılarında yaşanan değişim 11 ile sınırlıdır. 1971-1973 yılları baz alındığında ulaşılan bu netice ile iki ayda bir "Atatürk", "Gazi", "Mustafa Kemal" adlandırmaları ile okul açıldığını sonucuna ulaştırabilir. Bu sonuç yüzde olarak %2,18'e tekabül etmektedir. Ancak tarih aralığı 1971-1979 olarak incelenirse ulaşılan sonuç 27 olmuştur. Askeri müdahalenin 8 sene sürmediği göz önüne alındığında ise bu sonuç doğru bir değerlendirme verisi olmayacaktır. 12 Eylül müdahalesi dönemi ise diğer dönemlerden kendini ayırmıştır. Din temalı ve dönemin Türk-İslam sentezi anlayışına uygun olarak yeni baştan formüle edilen Atatürkçülük, söylemler, heykeller, okul isimleri ile zihinlere perçinlenmiştir. 1980-1983 yılları baz alındığında "Atatürk", "Gazi," "Mustafa Kemal" isimleri ile açılan ya da dönüştürülen okul sayısı 42 olarak tespit edilmiştir. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı süreci kıstas kabul edildiğinde yani 1982-1989 yılları incelendiğinde tespit edilen sayı ise 66'dır. Diğer bir ifadeyle 12 Eylül müdahalesinin gerçekleştiği günden Kenan Evrenin Cumhurbaşkanlığından ayrıldığı güne kadar geçen sürede yapılan/dönüştürülen okul sayısı 85'tir. 1980 ile 1997 yılları arasındaki tarih incelendiğinde ise toplam sayının 141'e ulaştığı görülmüştür. Atatürk imgesi gerek söylemlerde gerek bildirimlerde gerek okul isimlerinde ve gerekse heykellerde hiçbir dönemde olmadığı kadar 12 Eylül döneminde pragmatizme araç olmuş, Atatürkçülük ile bağdaşması mümkün olmayan eylem ve girişimlerde bu imge kullanılmış ve kalkan görevi görmüştür. 1997-1998 yılları arasında belirtilen isimlerle açılan okul sayısı 43 olarak tespit edilmiştir. Bu sayının oranı ise %3,58'e denk gelmektedir. Ve bu veri neticesinde en kısa sürede en yüksek oranda artış 28 Şubat müdahalesi döneminde yaşanmıştır denilebilir.

Görsel imgeler olan ve toplumsal mesaj kaygısı ile üretilen heykellerin sayısı ve bu sayıda yaşanan değişim bu çalışmanın ele aldığı diğer sorulardan biridir. DP iktidarı döneminde yapımı gerçekleştirilen Atatürk heykeli sayısı 8 olarak tespit edilmiştir. 1961 yılı, askeri müdahalenin bittiği sene olarak baz alındığında yapılan heykel sayısı 3 olarak tespit edilmiştir. 1960-1970 yılı gibi uzun bir zaman aralığının baz alındığı bir istatistikte ise Türkiye genelinde 59 adet Atatürk heykeli yapımı gerçekleşmiştir; ancak askeri müdahale 10 sene sürmemiştir ve bu sebeple yapımı gerçekleştirilen 59 heykelin tamamının “asker etkisi” ile yapıldığı yönünde bir değerlendirme yapılması uygun görülmemiştir. Dönemler ilerledikçe Atatürk heykeli sayısında bir artış olduğu tespitine varılabilir ancak 27 Mayıs müdahalesi ile heykel sayısı artışı üzerinden bir bağ kurulması mümkün görülmemektedir. Gerçekleşen 27 Mayıs müdahalesinin oluşturduğu ya da zihinlerde canlandırdığı “Atatürkçü” imajı sebebiyle müdahaleciler iktidardan gittikten sonra da bu etki ile Atatürk heykeli sayısında artış yaşanmıştır şeklinde yorum yapılabilir ancak bu yorum dayanaksız bir değerlendirmedir, ispata muhtaçtır ve bilimsel değildir. 12 Mart müdahalesi süreci incelendiğinde ise 1970-1980 yılları arasında yaklaşık olarak 49 adet Atatürk heykeli yapılmıştır. Yaklaşık denmesinin sebebi, yapılan heykellerin çoğunun tespitinin mümkün olmamasıdır. 10 yıllık süreçte yapımı gerçekleştirilen heykellerin tümünü askeri yönetime mâl etmek elbette mümkün değildir. Askeri yönetim döneminde yüksek oranda bir heykel sayısı artışı tespit edilememiştir. Bu dönem yapılan heykeller ile önceki dönemlerde yapılan heykeller biçimsel olarak farklılık göstermiştir yargısına varılabilir. Önceki dönemlerde heykellerin konumu, yapımında kullanılan malzeme, heykeltıraşın yetkinliği vb. nitelikler önem arz ederken bu tarihten itibaren fabrikasyon heykel furyası başlamıştır. 12 Eylül müdahalesi süreci ise yine tüm dönemlerden kendini ayıran bir kimliğe sahiptir. 12 Eylül müdahalesi ile beraber Atatürk heykelleri konusu boyut atlamıştır. Atatürk’ün doğunun 100. Yılına denk gelen 1981 tarihi ile beraber ise eşine az rastlanır bir heykel fetişizmi başlamıştır. 12 Mart öncesinde nereye ve ne şekilde dikileceği belirlenen, sembolik anlamı yüksek olan heykellerin yapımına özen gösterilirken 12 Eylül ile beraber apartman önü, avm, park, benzinlik önlerine dahi Atatürk heykeli dikilmeye başlanmıştır. Çok yoğun bir şekilde pompalanan “en büyük Atatürkçü biziz” algısının yansımaları olan bu Atatürk heykeli yapma çılgınlığı tamamıyla fabrikasyon üretime dönmüş, kamyon kasalarında

tüm şehirlere aynı şekil ve ebatta Atatürk heykeli yapıp gönderilmiştir. Nitelik olarak bir anlam ifade etmeyen ancak nicelik bakımından çok yüksek rakamlara ulaşan bu heykellerin sayısını tespit etmek haliyle mümkün olmamıştır. 12 Eylül müdahalesi sürecinde üretilen heykel sayısı net olarak tespit edilememiş fakat sayıdaki artışın diğer hiçbir döneme benzemediği, kendinden önceki tüm dönemleri kat be kat aştığı sonucuna ulaşılmıştır. 28 Şubat süreci de heykel konusunda tartışmaların yaşandığı ve bu mesele üzerinden büyük fırtınaların kopartıldığı bir tarih kesiti olmuştur. Bu dönemde heykeller ayrı bir anlam kazanmıştır. Heykel yaptırmak, heykel buldurmak Atatürkçülüğün belirteci olmuştur sonucuna varılabilir. Bir semtte Atatürk heykeli olması ya da olmaması tartışmalara sebep olmuş, ülke gündemini meşgul etmiştir. 12 Eylül döneminin mirası olan niteliksel kayıp niceliksel artış ise bu dönemde de kendisini göstermiştir. Bu dönemi diğer dönemlerden ayıran ise medya gücüdür. Düzenlenen mitingler, yürüyüşler, etkinliklerde Atatürk hep ön planda olmuş, gazeteler verdikleri tabak kuponlarının yanında Atatürk posterleri, takvimi vermeye başlamıştır. Atatürk imgesinin kullanımındaki artış heykelle sınırlı kalmamış, rozetler, bayraklar, bardaklar, gömlek yakaları vb. aksesuarlar ile artış göstermiştir. İmgenin kullanımındaki bu artış okul isimlerinde kendini göstermiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki, siyasi, toplumsal ve ekonomik sıkıntıların/darboğazların ardından gerçekleşen müdahaleler, mevcut sorunları çözmekte başarısız olmuş, tüm sorunları halının altına itip sanal bir huzur ortamı yaratmıştır. Ortalama on senede bir askeri müdahalenin yapılması, ekonomik darboğazdan çıkılamaması, siyasi sorunların çözülememesi, demokratik kaygılar ile gerçekleştiği iddia edilen müdahalelerin demokrasiye herhangi bir katkı sunmaması, toplumsal kamplaşmanın her dönemde farklı bir çerçevede yeniden ve derinleşerek ortaya çıkması bu çıkarıma örnek gösterilebilir.

Tüm müdahalelerin (28 Şubat müdahalesi bir açıdan bunun dışında tutulabilir) ortak söylemi kardeş kavgasına son vermek, rayından çıkan demokrasiyi yoluna sokmak, Atatürk ilkelerini işler kılmak şeklinde özetlenebilir. İstisnasız tüm müdahaleler meşruiyet kaynaklarını Atatürk ve Atatürkçülük üzerinden gerçekleştirmiştir. Demokratik düzeni altüst eden, halk iradesini yok sayan müdahaleciler, doğabilecek tüm tepkiler karşısında koruyucu ve sarsılmaz bir çeper olarak Atatürk/çülük'ten faydalanmıştır. Sağ ya da Sol siyasi yelpazede olmak fark

etmeksizin (buna aşırı uçlarda dahil) kişiler/kurumlar kendi eylem/fikirlerini güçlendirmek, geniş kitlelere yaymak, benimsetmek için Atatürk imgesi üzerinde hareket etmiştir. Bu hareket çeşitli dönemlerde farklılık göstermiştir. Dönemin ruhu gereği hemen her görüşteki kişi/kurumun Atatürkçü olduğu, Atatürk'ün bazı görüşlerini cımbızlayıp ön plana çıkardığı dönemler olduğu gibi Atatürk'e/Atatürkçülüğe karşı olarak, buradan güç alarak meşruiyet arayışına giden hareketler de olmuştur.

Gerçekleşen her müdahalenin Atatürkçülük adına yapıldığı ve meşruiyetini Atatürk üzerinden sağladığı her dönemde en çok zararı Atatürk, Atatürkçülük ve Atatürkçüler almıştır denilebilir. Uygulamaya konulan kanunlar, yasalar, yasaklar ve uygulanan şiddet Atatürkçülük ile bağlantılanmış, Atatürk imgesinin kontrolsüz şekilde sembolize edilmesi imgenin değerinin azalmasına sebep olmuş, ilerleyen zamanda Atatürkçüler kendilerinin darbe yanlısı olmadıklarını ve Atatürkçülüğün askeri müdahale ile bir alakasının olmadığını ifade etmek zorunda kalmıştır. Gerçekleşen her müdahaleyi Atatürkçü olarak tanımlayan, müdahale gerçekleşir gerçekleşmez ona Atatürkçülük payesini veren, Atatürk ilkelerinin gerçekleşen müdahale ile güçleneceğini ifade eden yazılar ve söylemler ile Atatürkçülük zarar görmüş, Atatürkçüler ise reflekslerini kaybetmiştir denilebilir. Askerin yaptığı her hareket doğrudur, askerler Atatürkçülüğün savunucularıdır, yargı Atatürkçülüğü korur, basın Atatürkçüdür vb. inanışlar neticesinde ve süreç içerisinde Kemalist aydınların cinayetlere kurban gitmeleri sonucunda Atatürkçüler fikir üretmez, tepki gösteremez konuma gelmiş ve bir atalet duygusu içerisinde hapsolmuştur. Günümüzde de mevcudiyetini devam ettiren Atatürkçülük tartışmalarının, farklı Atatürkçülüklerin ve Atatürk'ün fikirlerinin anlaşılmasının köklerinde, gerçekleşen bu müdahaleler, söylemler, tutumlar yer almaktadır.

KAYNAKÇA

1. Resmi Yayınlar:

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı

Resmî Gazete

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi

T.B.M.M. Tutanak Dergisi

Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, C.1, Kasım, 2012.

Yargıtay Kararlar Dergisi

2. Kitaplar:

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969, AP Genel Merkez Yayınları, Ankara, 1969.

Ağaoğlu, Samet; **Arkadaşım Menderes**, Ref-Tür Kitap Servisi, İstanbul, 1967.

_____ ; **Demokrat Parti'nin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

Ahmad, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Hil Yayınları, Nisan, 2010.

_____ ; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

Akbal, Oktay; **Atatürkçülük Savaşı**, Uygarlık Yayınları, Nisan, 1981.

Akpınar; Hakan; **28 Şubat: Postmodern Darbenin Öyküsü**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001.

Aksoy, Muammer; **Devlet Hukukla Yaşar**, Cumhuriyet Kitapları, Mart 2015.

_____ ; **Laikliğe Çağrı**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989.

Akşin, Sina; *"Demokrat Parti Dönemi"*, Sina Akşin (Edt.), **Türkiye Tarihi**, C.4, Cem Yayınları, Ağustos, 2013.

_____; **Kısa Türkiye Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Akyaz, Doğan; *"Ordu ve Resmi Atatürkçülük"*, Murat Belge(Edt.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Kemalizm**, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Akyol, Taha; **Ama Hangi Atatürk**, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Albayrak, Mustafa; **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Alpay, Yalın; **Yalanın Siyaseti**, Destek Yayınları, İstanbul, 2017.

Althusser, Louis; **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Yusuf Alp, Mahmut Özışık (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Altuğ, Kurtul; **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.

Anadol, Kemal; **12 Eylül Günleri**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1987.

Arcayürek, Cüneyt; **Bir iktidar Bir İhtilal 1955-1960**, Bilgi Yayınevi, Ocak, 1984.

_____; **Çankaya'ya Giden Yol - Cüneyt Arcayürek Açıklıyor - 6**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1985.

_____; **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, C.5, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.

_____; **Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979**, Bilgi Yayınevi, 1985.

Arendt, Hannah; **Devrim Üzerine**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Asker, Ayşe; **Askeri Darbeye Doğru**, İmge Kitabevi, Haziran, 2013.

Aslan, Asım; **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, Şafak Matbaacılık, Ankara 2000.

Atagenç, İhsan Ömer; **1960-1980 Dönemi Türkiye Solunun Kıbrıs Politikası**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2018.

Ataoğlu, Ergün; **Adnan Menderes Bir Başbakanın Trajik Sonu**, Nokta kitap, İstanbul, 2008.

Atatürk, Mustafa Kemal; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. 2, N. Unan (Der.), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959.

Atay, Falih Rıfkı; **Niçin Kurtulamamak?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1953.

Ateş, Toktamış; **Kemalizmin Özü 'Görüşler Düşünceler'**, Der Yayınları, İstanbul, 1994.

- Atılğan, Gökhan; **Yön-Devrim Hareketi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Avcıoğlu, Doğan; **Devrim Üzerine**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971.
- _____ ; **Türkiye'nin Düzeni**, C.2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
- Aydemir, Şevket Süreyya; *"Atatürk Devrimi"*, Yaşar Nabi Nayır (Haz.), **Atatürkçülük Nedir?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982.
- _____ ; **Menderes'in Dramı 1889-1960**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Aytaç, Önder; **Medyanın Gözüyle Çeteler ve Susurluk**, Sam Yayınları, Ankara, 1997.
- Baban, Cihad; **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.
- Balta, Evren; *"Geçmişten Günümüze Darbeler"*, Mehmet Ö. Alkan (Haz.), **Osmanlıdan Günümüze Darbeler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart, 2017.
- Başkaya, Fikret; **Paradigmanın İflası**, Doz Basım-Yayın, İstanbul, 1997.
- Batur, Muhsin; **Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- Bayar, Celal; **Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1978.
- Bekata, Hıfzı Oğuz; **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Çığır Yayınları, Ankara, 1960.
- Belge, Murat; *"Mustafa Kemal ve Kemalizm"*, Murat Belge (Edt.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm**, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Beriş, Emrah; *"Kemalist-Liberal Sentez Çabası: Forum Dergisi"*, Murat Belge (Edt.), **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce-Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Berkes, Niyazi; **Atatürk ve Devrimler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- _____ ; **İki yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1965.
- Bilginer, Recep; **Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
- Birand, Mehmet Ali, Bila, Hikmet, Akar, Rıdvan; **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.
- Birand, Mehmet Ali, Dündar, Can, Çaplı, Bülent; **12 Mart**, Can Yayınları, İstanbul, 2016.

_____ ; **Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuğu**, Can Yayınları, İstanbul, 2016.

Birand, Mehmet Ali; **Son Darbe 28 Şubat**, Doğan Kitap, Mart, 2012.

Bora, Tanıl; **Cereyanlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Boratav, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Kitabevi, Nisan, 2014.

Bozdağ, İsmet; **Celal Bayar - Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali**, Emre Yayınları, Ocak, 1991.

Bozdoğan, Sibel; **Modernizm ve Ulus İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

Bozkurt, Mahmut Esat; **Atatürk İhtilali**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1967.

_____ ; **Toplu Eserler**, C.4, Şaduman Halıcı (Haz.),Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

Bulut, Sedef; **Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

Cassirer, Ernst; **Devlet Efsanesi**, Necla Arat (Çev.), Say Yayınları, Kasım, 2005.

Cem, İsmail; **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

Cemal, Hasan; **Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü**, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2000.

_____ ; **Kimse Kızmasın Kendim Yazdım**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005.

_____ ; **Tank Sesiyle Uyanmak 12 Eylül Günlüğü**, Doğan Kitap, İstanbul, 1986.

Cevizci, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.

Cevizoğlu, Hulki; **Generalin 28 Şubat İtirafı**, Cevizkabağu Yayınları, Ankara, 2012.

Clifford, Clark, Holdbrooke, Richard; **Counsel to the President: A Memoir**, Random House New York, New York, 1991.

Copeaux, Etienne; **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, Ali Berktaş (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

Çakır, Ruşen; **Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

Çalışlar, Oral; **12 Mart'tan 12 Eylül'e Mamak**, Milliyet Yayınları, Eylül, 1990.

Çavdar, Tevfik; **Türkiye'de Demokrasi Tarihi - 1950'den Günümüze**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

Çeçen, Anıl; **100 Soruda Kemalizm**, Kilit Yayınları, Ankara, 2012.

_____ ; **Atatürk ve Cumhuriyet**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

Çizmeli, Şevket; **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2007.

Develioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2011.

Ders Alalım, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973.

Doğan, Ali Ekber; **Eğreti Kamusalılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Doğaner, Yasemin (Edt.); **Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006.

Doğaner, Yasemin; **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

Donat, Yavuz; **Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Dursun, Davut; **12 Eylül Darbesi - Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2005.

_____ ; **12 Mart Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003.

Duverger, Maurice; **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 2014.

Eagleton, Terry; **İdeoloji**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Ecevit, Bülent; **Atatürk ve Devrimcilik**, Tekin Yayınevi, 1970.

_____ ; **Ortanın Solu**, Kim Yayınları, İstanbul, 1966.

Elibal, Gültekin; **Atatürk ve Resim Heykel**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.

Elmas, Esra; **İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı, Sevgili Atatürkçüğüm**, Hayy Kitap, İstanbul, 2007.

Engin, Arın; **Atatürkçülük "Manifestosu"**, Kutulmuş Basımevi, İstanbul, 1968.

_____ ; **Atatürkçülük ve Moskofluk-Türklük Savaşları**, Sıralar Basımevi, İstanbul 1953.

Erdemir, Sabahat; **Muhalefette İnönü: Konuşmaları, Sohbetler ve Yazılarıyla**, C.3, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1962.

Erer, Tekin; **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963.

Erkanlı, Orhan; **Anılar Sorunlar Sorumluluklar**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

Eroğlu, Cem; **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, Ocak, 2014.

Ertan, Temuçin Faik; **Türk Parlamento Tarihi - TBMM XX. Dönem 1995-1999**, C. 1, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Evren, Kenan; **Kenan Evren'in Anıları**, C.1, Milliyet Yayınları, Kasım, 1990.

_____ ; **Kenan Evren'in Anıları**, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.

Finer, Samuel Edward; **The Man on Horseback: The Role of The Military in Politics**, Pall Mall Press, London, 1962.

Gencer, Ali İhsan, Özel, Sabahattin; **Türk İnkılap Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

Genelkurmay Başkanlığı; **Atatürkçülük**, C.2, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1988.

_____ ; **Atatürkçülük**, C.3, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1984.

Gevgilili, Ali; **Türkiye'de 12 Mart Rejimi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973.

Gezer, Hüseyin; **Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984.

Giedion, Sigfried; **Architecture, You and Me**, Harward University Press, 1958.

Giritli, İsmet; **Tek Birleştirici Akım: Kemalizm**, Yeni İstanbul, 1969.

Giritlioğlu, Fahir; **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.

Golomstock, Igor; **Totalitarian Art**, Harper Collins Publishers, 1990.

Grassi, Fabio L.; **Atatürk**, Eren Yücesan Cenday (Çev.), Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2009.

Gülen, Nejat; **Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıda**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2005.

Gürkan, Celil; **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, Ocak, 1986.

Güven, Turgut Yılmaz; **Demirel'li Yıllar 1993-2000**, Gündüz Kitabevi, Ankara, 2008.

Güvenç, Bozkurt, Tekeli, İlhan, Turan, Şerafettin; **Türk İslam Sentezi Dosyası**, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1991.

Güventürk, Faruk; **Gerçek Kemalizm**, Okat Yayınevi, İstanbul, 1963.

Hale, William; **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları, Eylül, 2014.

Heper, Metin; **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Doğan Kitap, Şubat, 2011.

Hiçyılmaz, Semih; **Susurluk ve Kontrgerilla Gerçeği**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1997.

Hobsbawm, Eric; **Kısa 20. Yüzyıl, Aşırılıklar Çağı 1914-1991**, Yavuz Alagon (Çev.), Everest Yayınları, İstanbul, 2006.

Hughes, Preston; **Atatürkçülük ve Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci**, Milliyet Yayınları, Kasım, 1993.

Huntington, Samuel; **Political Order and Changing Societies**, Yale University Press, 1968.

_____ ; **The Soldier and the State: the Theory and Politics of Civil-Military Relations**, Harvard University Press, 1981.

Hür, Ayşe; **Darbeli ve Çatışmalı Yıllar 1961-2000**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Ilıcak, Nazlı; **El Yazısı ve İtirafarla 12 Mart Cuntaları**, 1986.

Işıklı, Alparslan; **Said Nursi, Fethullah Gülen ve Laik Sempatizanları**, Cumhuriyet Kitapları, Nisan, 2001.

İlhan, Attila; **Hangi Atatürk**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

İnalçık, Halil; **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016.

İnan, Afet; **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1968.

_____ ; **Medeni Bilgiler**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

İpekçi, Abdi, Coşar, Ömer Sami; **İhtilalin İçyüzü**, C.1, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965.

İpekçi, Abdi; **Liderler Diyor ki**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

İrketi, Okan; **Ricat Eden Cumhuriyet**, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

Jaeschke, Gotthard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Kaçmazoğlu, Bayram; **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

Kaplan, Hilal; **Türkiye'nin Ölmeyen Babası**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Karadeniz, Harun; **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, May Yayınları, 1979.

Karlı, İhsan; **Türk Basınında Milletvekili Seçimleri**, Volga Yayıncılık, Kocaeli, 2014.

Karpat, Kemal; **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

_____ ; **Turkey's Politics**, Princeton University Press, 1959.

Kennedy, Gavin; **The Military Third World**, The Garden City Press, London, 1974.

Kılıç, Altemur; **Kılıç'tan Kılıç'a - Bir Dönemin Tanığı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Kılıç, Haluk; **Andan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, C. 8, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1992.

Kısakürek, Necip Fazıl; **Benim Gözümden Menderes**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2004.

Kili, Suna; **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

_____ ; **Türk Anayasa Metinleri**, İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

Kirişçiöglü, Nusret; **12 Mart İönü-Ecevit ve Tahkikat Raporum**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.

Kocaş, Sadi; **Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar**, C. 1, May Yayınevi, İstanbul, 1977.

Koloğlu, Orhan; **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013.

Kongar, Emre; **12 Eylül Kültürü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

_____ ; **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

- _____ ; **28 Şubat ve Demokrasi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- _____ ; **Atatürk Üzerine**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- _____ ; **Demokrasi İçin Manifesto - Diren!**, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Köktener, Aysun; **Bir Gazetecinin Tarihi Cumhuriyet**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kutay, Cemal; **Çağımızda Bir Asr-ı Saadet Müslümanı: Bediüzzaman Said-i Nursi**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1981.
- Küçük, Sami; **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, Mikado Yayınları, Mayıs, 2008.
- Küçük, Yalçın; **Aydın Üzerine Tezler 1830-1980**, C.5, Tekin Yayınevi, Ankara, 1988.
- Lewis, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011.
- Luttwak, Edward; **Darbe**, Yaba Yayınları, Ankara, 1996.
- Mardin, Şerif; **Bediüzzaman Said Nursi Olayı**, Metin Çulhaoğlu (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- _____ ; **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Marshall, Gordon; **Sosyoloji Sözlüğü**, Osman Akımbay, Derya Kömürcü (Çev.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005.
- Mavioğlu, Ertuğrul; **Apoletli Adalet**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008.
- Mazıcı, Nurşen; **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989.
- Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği; **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.
- Mirkelamoğlu, Necip; **Atatürkçü Düşünce ve Uygulamada Din ve Laiklik**, Çev Yayınları, İstanbul, 2000.
- Mitchell, W.J.T.; **İkonoloji**, Hüsamettin Arslan (Çev.), Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Mumcu, Uğur; **Bir Uzun Yürüyüş**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1988.
- _____ ; **İnkılap Mektupları**, Tekin Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Mütercimler, Erol; **Fikrimizin Rehberi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008.

_____ ; **İsyandar, İhtilaller, Darbeler**, Asi Kitap, Ekim, 2016.

Naci, Fethi; **100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970.

Nursi, Said; **Şualar**, Envar Neşriyat.

Özdağ, Ümit; **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 1997.

Özdemir, Hikmet; **Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

_____ ; **Rejim ve Asker**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Özdemir, Veli (Der.); **Darbe Tutanakları**, C.1, Anka-Ha Yayınları, Ankara, 2012.

_____ ; **Darbe Tutanakları**, C.2, Anka-Ha Yayınları, Ankara, 2012.

_____ ; **Darbe Tutanakları**, C.3, Anka-Ha Yayınları, Ankara, 2012.

_____ ; **Susurluk Belgeleri: TBMM Susurluk Araştırma Komisyonu İfade Tutanakları**, Scala Yayınları, İstanbul, 1997.

Özek, Çetin; **Devlet ve Din**, Ada Yayınları, t.y.

Öztañ, Güven Gürkan; **Türkiye'de Militarizm**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart, 2014.

Öztürk, Metin; **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

Öztürk, Yaşar Nuri; **Allah ile Aldatmak**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2008.

Parla, Taha; **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları - Nutuk**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Perinçek, Doğu; **28 Şubat ve Ordu**, Kaynak Yayınları, Mayıs, 2012.

_____ ; **Çiller Özel Örgütü**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

_____ ; **Kemalist Devrim-3 Altı Ok**, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1999.

Peters, Francis E.; **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**, Hakkı Hünler (Çev.), Paradigma Yayıncılık, Aralık, 2004.

Rustow, Dankwart; **A World of Nations: Problems of Political Modernization**, Brookings Institution, 1967.

Sargın, Nihat; **TİP'li Yıllar 1961-1971**, Felis Yayınevi, Ankara, 2001.

Sarıbay, Ali Yaşar; **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örneği**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985.

Sarıhan, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

Sartre, Jean-Paul; **Imagination**, University of Michigan Press, 1962.

Schiff, Rebecca; **The Military and Domestic Politics: A Concordance Theory of Civil-Military Relations**, Routledge, New York, 2008.

Selçuk, İlhan; **Atatürkçülüğün Alfabeti**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982.

_____ ; **İskele Sancak**, Cumhuriyet Kitapları, Ağustos, 2007.

_____ ; **Ziverbey Köşkü**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Sertel, Yıldız; **Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978.

Seyhan, Dünder; **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966.

Soysal, Mümtaz; **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.

Soysüren, Ali Haydar; **12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

Tanör, Bülent; **İki Anayasa 1961-1982**, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

_____ ; **TCK 142. Madde, Düşünce Özgürlüğü ve Uygulama**, Forum Yayınları, İstanbul 1979.

Taşkın, Yüksel; **Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Tekinalp, **Kemalizm**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Tekiner, Aylin; **Atatürk Heykelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 1979.

Timur, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Toker, Metin; **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993.

Tunaya, Tarık Zafer; **İslamcılık Akımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Tunçkanat, Haydar; **27 Mayıs 1960 Diktadan Demokrasiye**, İstanbul, 1996.

Tünay, Bekir; **Menderes Devri Anıları Gördüklerim-Bildiklerim-Duyduklarım**, Nilüfer Matbaacılık, Tarih Yok.

Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Türk Hukuk Lügatı, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.

Ulubelen, Erol; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982.

Ulugay, Osman; **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, Yelken Matbaası, 1974.

Ulus, Özgür Mutlu; **Türkiye'de Sol ve Ordu 1960-1971**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Utku, Cumhuri; **14'lerden Suphi Karaman'a İhtilal Mektupları**, Kaynak Yayınları, Haziran, 2006.

Uyar, Hakkı; **Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi 1923-2012**, Anka Yayınları, Ankara, 2012.

_____ ; **İki Darbe Arasında CHP 1960-1971**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

_____ ; **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

Uzun, Hakan; **Atatürk ve Nutuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

Üskül, Zafer; **Bildirileriyle 12 Mart 1971 Dönemi Sıkıyönetimi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

_____ ; **Siyaset ve Asker**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet; **12 Eylül - Karşı Devrim**, Evrim Yayınları, İstanbul, t.y.

_____ ; **12 Mart Faşizminin Felsefesi**, Evrim Kitabevi, 1990.

_____ ; **Devirden Devire**, C.3, Bilgi Yayınları, Ankara, 1976.

_____ ; **Türkiye'de Üç Devir**, C. 1, Sinan Yayınları, İstanbul, 1972.

Yalman, Ahmet Emin; **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.4, Rey Yayınları, 1970.

Yanardağ, Merdan; **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988.

Yetkin, Çetin; **Karşıdevrim 1945-1950**, Kilit Yayınları, Ankara, 2011.

_____; **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Kilit Yayınları, Kasım, 2011.

Yetkin, Suut Kemal; **Estetik ve Ana Sorunları**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1979.

Yıldız, Ahmet; **Kemalizmin İki Yüzü**, Etkileşim Yayınları, Şubat, 2014.

Yılmaz, Hakan; **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2000.

Yücekök, Ahmet; **Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1971.

Zürcher, Eric Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

3. Makaleler:

"Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurulu Görevleri", **Türk Kültürü Dergisi**, Şubat, 1984.

"Biz Ne İstiyoruz?", **Forum Dergisi**, C.5, S.60, 15.09.1956.

"Onbeş Günün Notları Atatürkçülük", **Forum Dergisi**, S. 159, 15.11.1960.

"Süleyman Demirel ile Söyleşi: 'Kanlar Evren'i Çankaya'ya Taşımak İçin Akıyordu!", **Nokta Dergisi**, 18.11.1990.

Akbal, Oktay; "Atatürk'le İlgili Bir Anı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 01.10.1980.

_____; "Atatürk'ü Anlamak", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14.09.1980.

_____; "Bir Yıl Sonra", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12.09.1981.

_____; "Bu Devre Olsun", **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.11.1980.

_____; "Kemalizmi Yozlaştırma Hevesleri", **Cumhuriyet Gazetesi**, 26.02.1981.

_____; "Yanında ve Karşısında", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.01.1982.

Akşin, Sina; "Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.10.2000.

_____ ; "Demokrat Partinin Tarihimizdeki Yeri", **Radikal Gazetesi**, 14.05.2000.

Altan, Çağdaş; "Çağdaşlığa Giden Yol", **Milliyet Gazetesi**, 18.09.1980.

Altan, Çetin; "İbret", **Milliyet Gazetesi**, 29.05.1960.

_____ ; "Ve Şahmerdan güm diye indi sonunda", **Akşam Gazetesi**, 14.03.1971.

Arcayürek, Cüneyt; "Türkiye Demokratik Laik Bir Ülkedir", **Hürriyet Gazetesi**, 14.09.1980.

Atay, Falih Rıfkı; "*Davamız*", **Ulus Gazetesi**, 19.05.1935.

_____ ; "Onlar Bunlardır Ağaoğlu", **Dünya Gazetesi**, 02.05.1960.

Avcıoğlu, Doğan; "Sol Tutuculuk", **Devrim Dergisi**, S. 16, 03.02.1970.

_____ ; "Teşhis ve Tedavi", **Devrim Dergisi**, S.73, 16.03.1971.

_____ ; "Bu Sese Kulak Veriniz", **Devrim Dergisi**, S. 25, 07.04. 1970.

_____ ; "Çelişme", **Devrim Dergisi**, S. 2, 28.10.1969.

_____ ; "Devrimci Ordu Gücü", **Devrim Dergisi**, S.35, 16.06.1970.

_____ ; "Dikta", **Devrim Dergisi**, S. 12, 06.01.1970.

_____ ; "Ecevit'in Atatürkçülüğü", **Devrim Dergisi**, S. 8, 09.12.1969.

_____ ; "Eski ve Yeni Türkiye", **Yön Dergisi**, S.42, 03.10.1962.

_____ ; "Kemalizm'i İyi Anlamak Gerekir", **Devrim Dergisi**, S.4, 11.11.1969.

_____ ; "Rejim Buhranı", **Yön Dergisi**, S.10, 22.02.1962.

Aygen, Cemal; "Dikilecek Heykeller", **Akis Dergisi**, S.309, 20.07.1960.

Baban, Cihad; "Ordunun Müdahalesi", **Son Havadis Gazetesi**, 14.09.1980.

Batur, Muhsin; "12 Mart Sonrası ve DGM'ler", **Milliyet Gazetesi**, 23.09.1976.

Bil, Hikmet; "Düşünceler", **Yeni Gazete**, 13.03.1971.

Bil, Hikmet; "Hesap Verme Korkusu", **Yeni Gazete**, 15.03.1971.

- Bila, Fikret; "28 Şubat'ta Yanlış Bir Şey Yoktur", **Milliyet Gazetesi**, 08.01.2013.
- Bozkır, Gürcan; "*Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi*", **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.11, Y.2005-2005.
- Bozkurt, Mahmut Esat, "Kemalizm İdeolojisi", **Tan Gazetesi**, 27-28.05.1935.
- Buğra, Tarık; "Beklenen Ses", **Tercüman Gazetesi**, 14.03.1971.
- Bulut, Sedef; "*Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı 1957-1960: Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu*", **Gazi Akademik Bakış**, C.2, S.4, Y. 2009.
- Çakmak, Fevzi; "*Cumhuriyet Halk Partisi'nin -Ege Vazife Gezisi- ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları*", **Turkish Studies**, Vol. 9/11, Fall, 2014.
- Çalışlar, Oral, Nebiler, Halil; "Kurultay Öncesi Refah Partisi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.10.1993.
- Çalışlar, Oral; "RP İdeolojisi Olan Bir Partidir", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.04.1994.
- _____ ; "RP Nereden Nereye", **Cumhuriyet Gazetesi**, 21,22.04.1994.
- Çetiner, Yılmaz; "Yaraları Sarıp Çabuk İyileşebilmek İçin", **Milliyet Gazetesi**, 15.09.1980.
- Çimenli, Şakire; "*Cumhuriyet Tarihinde Bir Ordu-Siyasi Erk Çatışması: İsmet İnönü İktidarına Yönelik Darbe Girişimleri ve 6 Haziran 1950 Tasfiye Hareketi*", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, XIX/38, Bahar 2019.
- Çölaşan, Emin; "Din Ticareti-Din Sömürüsü", **Hürriyet Gazetesi**, 02.03.1997.
- Çölaşan, Emin; "Mamak'ta Şimdi Pişmanlık Hakim", **Milliyet Gazetesi**, 10.12.1980.
- Daldal, Aslı; "*Mustafa Kemal Kültürünün Toplumsal ve Ruhbilimsel Temelleri Üzerine Bir Ön Çalışma*", **Birikim Dergisi**, S. 105-106, Şubat, 1998.
- Demirel, Ahmet; "*50. Yıldönümünde 1950 Seçimleri*", **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.33, S. 197, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

- Doğan, Yalçın; "Türkiye Nereye?", **Milliyet Gazetesi**, 15.04.1994.
- Dolu, Erol; "Altı Kadifeli Postal", **Tercüman Gazetesi**, 14.09.1980.
- Donat, Yavuz; "10 Kasım", **Tercüman Gazetesi**, 10.11.1980.
- Ecevit, Bülent; "Ortanın Solu ve CHP", **Kim Dergisi**, S. 398, 15.03.1966
_____ ; "Ortanın Solu ve Temel İlkeler", **Milliyet Gazetesi**, 27.09.1966.
_____ ; "Ortanın Solu ve CHP -2", **Kim Dergisi**, S. 399, 22.03.1966.
- Ekşi, Oktay; "Eksik de Var Yanlış da", **Hürriyet Gazetesi**, 22.08.1997.
- Emeç, Çetin; "Kokokrasi'den Demokrasi'ye", **Hürriyet Gazetesi**, 15.09.1980.
- Erduran, Refik; "Serinkanlılıkla" **Milliyet Gazetesi**, 13.09.1980.
- Emre, Ahmet Cevat; "*Kemalizm ve Demokrasi*", **Muhit Dergisi**, No:30, Nisan, 1931.
- Emre, Ahmet Cevat; "*İzmir Nutuklarından Aldığımız Dersler Toplumsal-İktisadi Teşkilat İhtiyacı*", **Muhit Dergisi**, No:29, Mart, 1931.
- Erel, Teoman; "Onarım'ı Yine Asker Üstlendi", **Günaydın Gazetesi**, 13.09.1980.
- Erer, Tekin; "Ordu Sevgisi", **Son Havadis Gazetesi**, 19.03.1971.
- Ertan, Temuçin Faik; "*Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit*", **Kebikeç Dergisi**, S.5, 1997.
- Ertan, Temuçin Faik; "*Darbeler Dönemi ve Demokrasiyi Yaşatma Çabaları II*", Şaduman Halıcı (Edt.), **Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 2013.
- Faik, Bedii; "Bizi Halka Teslim Etmeyin", **Dünya Gazetesi**, 30.05.1960.
- Germaner, Semra; "Oryantalist Resimlerde Arap Atları Fantazyalar", **P Kültür Sanat Dergisi**, S.11, 1998.
- Giritli, İsmet; "12 Eylül'ün İdeolojisi Kemalizm'dir", **Milliyet Gazetesi**, 17.09.1980.
- Giritli, İsmet; "Üçüncü Cumhuriyet'e Doğru", **Milliyet Gazetesi**, 20.04.1971.

Göze, Ergun; "21 Ocak 1921-10 Kasım 1980", **Tercüman Gazetesi**, 10.11.1980.

Göze, Ergun; "27 Mayıs ve 12 Eylül", **Tercüman Gazetesi**, 14.09.1980.

Gülen, Ahmet; "*İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası 1961-1965*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.50, Güz 2012.

Gürel, Nail; "Korkut Özal Anlatıyor", **Milliyet Gazetesi**, 22.07.1994.

Hacıhasanoğlu, Muzaffer; "Anayasa Özgür Düşünce", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12.08.1982.

Halpern, Manfred; "*The Military Role Middle Eastern Armies and The New Middle Class*", J.J. Johnson (Edt.), **The Role of The Military in Underdeveloped Countries**, Prisceton University Press, 1963.

Huntington, Samuel; "*Patterns of Violence in World Politics*", **Changing Patterns of Military Politics**, Free Press of Glancoe, New York, 1962.

Uzun, Hakan; "Türkiye'de 10 Kasım Törenleri: İlk Matem 10 Kasım 1939'dan, 'Atatürk Haftası' ve 'Matemsiz Atatürk'ü Anma' Günlerine", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Bahar 2019.

Uzun, Hakan; "Tek Parti Dönemine Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm, Milli Şef Kavramları", **Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Bahar-Güz 2010.

Ilıcak, Nazlı; "12 Eylül Harekatı", **Tercüman Gazetesi**, 14.09.1980.

_____ ; "27 Mayıs-12 Eylül", **Tercüman Gazetesi**, 16.09.1980.

_____ ; "Atatürk İlkeleri", **Tercüman Gazetesi**, 17.04.1982.

_____ ; "Atatürkçülük", **Tercüman Gazetesi**, 19.10.1980.

_____ ; "Devrim ve İnkılap", **Tercüman Gazetesi**, 08.01.1981.

İlhan Selçuk, "Alfabesizler", **Cumhuriyet Gazetesi**, 16.11.1963.

_____ ; "Çağımız Böyle Bir Çağ", **Milliyet Gazetesi**, 01.03.1971.

_____ ; "İnönü ile Mülakat", **Milliyet Gazetesi**, 29.07.1965.

_____ ; "Milliyet'ten Mektup", **Milliyet Gazetesi**, 30.05.1960.

_____ ; "Muhtıra ve Gerçekler", **Milliyet Gazetesi**, 13.03.1971.

Işıklı, Alparslan; "*Ücretli Emek ve Sendikalaşma*", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Irvin Cemil Schick, Ahmet Tokmak (Der.), İstanbul, 1992.

Kabaklı, Ahmet; "Akademi Tartışması", **Tercüman Gazetesi**, 26.12.1981.

_____ ; "Altı Ok Mesleği", **Tercüman Gazetesi**, 17.04.1982.

_____ ; "Atatürk Şemsiyesi", **Tercüman Gazetesi**, 19.04.1982.

_____ ; "Atatürk Taviz Vermezdi", **Tercüman Gazetesi**, 10.11.1980.

_____ ; "Atatürkçülük Ne Değildir?", **Tercüman Gazetesi**, 05.11.1980.

_____ ; "Merih'ten Gelmediler", **Tercüman Gazetesi**, 16.09.1980.

_____ ; "On Yedi Yıldan Beri Ne Dedikse", **Tercüman Gazetesi**, 14.09.1980.

_____ ; "Pişkinliğin Böylesi", **Tercüman Gazetesi**, 16.03.1971.

_____ ; "Temennimiz Şu Ki", **Tercüman Gazetesi**, 14.03.1971.

Kafı, Kadircan; "Bir Gaza Kıldın Ki", **Tercüman Gazetesi**, 02.05.1960.

Kansu, Şevket Aziz; "*Atatürk ve Hürriyet*", Yaşar Nabi Nayır (Haz.), **Atatürkçülük Nedir?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982.

Kapani, Münci; "Solun Gelişim Çizgisi ve CHP", **Milliyet Gazetesi**, 03.10.1966.

Karan, Muzaffer; "Bu Kaçınıcı Şamar", **Devrim Dergisi**, S. 75, 30.03.1971.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; "*Kemalizm*", Şaduman Halıcı (Haz.), **Altı Ok 1919-1938**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2016.

Kaynar, Mete Kaan; "*İnkılap, Revolution, Devrim: Bir Kavramın Tarihsel Serencamı Üzerine*", Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Kışlalı, Ahmet Taner; "Asker Mantığı le Atatürkçülük", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17.05.1992.

_____ ; "Türkiye'de Humeyni Olmaz Ancak Erbakan Olur!", **Cumhuriyet Gazetesi**, 02.02.1994.

_____ ; **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.12.1991.

Kongar, Emre; "Sandık Fetişizmi ve Sivil Darbe İtirafı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.10.2016.

_____ ; "Umudun Tükenişi-10 İki 12 Eylül", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.07.2018.

Kuzu, Burhan; "*Yeni Bir Anayasaya Doğru*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.47, S.3, 1992.

Mardin, Şerif; "Osmanlılar CHP Ortanın Solu", **Milliyet Gazetesi**, 26.09.1966.

Mumcu, Uğur; "Bundan Sonra", **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.09.1980.

_____ ; "Demokrasinin Faturası", **Devrim Dergisi**, S. 24, 31.03.1970.

_____ ; "Erkekseniz Karşı Çıkın", **Devrim Dergisi**, S.73, 16.03.1971.

_____ ; "Gerçek Yönü", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.09.1980.

_____ ; "İşte Atatürk Bu", **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.10.1980.

_____ ; "Namus Borcu", **Devrim Dergisi**, 03.11.1970.

_____ ; "Parlamentoculuk Tartışmaları: Gerici Parlamentoculuk", **Devrim Dergisi**, S. 20, 03.03.1970.

_____ ; "Terörsüz Özgürlük", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.09.1980.

_____ ; "Türkiye'nin Yapısal Özellikleri ve Anayasal Düzeni", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XXVI, S.3-4, Ayrı Basım, Ankara, 1969.

_____ ; "*Atatürkçülük Adına*", **Bütün Yazıları /19-24 Ocak Anayasası**, um:ag Yayınları, Ankara, 2008.

Nadi, Nadir; "Devrimci Ordunun Sesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.03.1971.

_____ ; "Dönüm Noktası", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28.05.1960.

Nesin, Aziz; "Sabık Değil Sabıklı", **Akşam Gazetesi**, 28.05.1960.

O'Donnel, Guillermo; "*Modernleşme ve Askeri Darbeler*", Ahmet Serdar Sipahi (Çev.), **Latin Amerika'da Militarizm Devlet ve Demokrasi Dosyası**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1985.

Ok, Mustafa; "Niçin Ortanın Solu", **Kim Dergisi**, S. 402, 07.04.1966.

Okyar, Osman; "Türkiye'de Siyasi Kanatlar", **Milliyet Gazetesi**, 26.09.1966.

Öner, Murat; "Ortanın Solu", **Kim Dergisi**, 23.03.1966

Öz, Hilal Karavar; "*Dönemin Ulusal Türk Basınının 12 Mart Muhtırasına Bakışı*", **History Studies**, Vol. 10, Issue 6, Eylül, 2018.

Özdemir, Hikmet; "*Siyasal Tarih 1960-1980*", Sina Akşin (Edt.), **Türkiye Tarihi**, C.4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2013.

Öztan, Güven Gürkan; "*Demokrasi Kaybı: Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye'de Askeri Müdahaleler*", Mehmet Ö. Alkan (Haz.), **Osmanlı'dan Günümüze Darbeler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart, 2017.

Özyörük, Mukbil; "Atatürk Yılında Eksik Kalan Taraf", **Tercüman Gazetesi**, 10.01.1982.

Perinçek, Doğu; "Kratos'un Tankı", **Yeni Yüzyıl**, 12.06.1997.

_____; "Şalter Zamanı", **Aydınlık**, 16.02.1997.

Perlmutter, Amos; "*The Practorian State and the Proctorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities*", **Comparative Politics**, Vol. 1, No:3, Nisan, 1969.

Pye, L.W.; "*The Role of the Military armies in The Process of Political Modernization*", J.J. Johnson (Edt.), **The Role of The Military in Underdeveloped Countries**, Prisceton University Press, 1963.

Sadak, Necmettin Sadık; "Kemalist Rejim ve Türkiye Cumhuriyeti", **Akşam Gazetesi**, 29.10.1937.

Sandalcı, Emin Galip; "Ak'la Kara", **Vatan Gazetesi**, 31.05.1960.

- Selçuk, İlhan; "10 Kasım 1969", **Devrim Dergisi**, S. 4, 11.11.1969.
- _____ ; "12 Mart Muhtırası", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14.03.1971.
- _____ ; "Aşırı Uçlar Edebiyatı", **Devrim Dergisi**, S. 13, 13.01.1970.
- _____ ; "Atatürkçülük Nedir?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.09.1980.
- _____ ; "Birincil Savaşçı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10.11.1980.
- _____ ; "Gardırop Atatürkçülüğü", **Yön Dergisi**, S.180, 09.09.1966.
- _____ ; "İcaretli Muhalefet, Muhalefet Değildir", **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.12.1969.
- _____ ; "Takunyacılar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28.09.1969.
- _____ ; "Vurgulama", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.04.1982.
- Siirt Sesi Gazetesi**, 22.06.1971.
- Soysal, Mümtaz; "Aldatış", **Yön Dergisi**, S.87, 27.11.1964.
- _____ ; "Büyük Yalan", **Yön Dergisi**, S.40, 19.09.1962.
- _____ ; "Merhaba Huzur!", **Yön Dergisi**, S.67, 27.03.1963.
- Şahin, Ahmet; "Sohbet", **Yeni Asya Gazetesi**, 13.03.1971.
- Tamer, Rauf; "12 Eylül...", **Tercüman Gazetesi**, 14.09.1980.
- _____ ; "Atatürk Fıkraları", **Tercüman Gazetesi**, 10.11.1980.
- Taşkın, Yüksel; "12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Teşebbüsü Olarak 12 Eylül", Murat Belge (Edt.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Kemalizm**, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Thyne, L. Clayton; "Supporter of Stability of Agent of Agitation? The Effect of US Foreign Policy on Coups in Latin America 1960-1999", **Journal of Peace Research**, 47/4, Haziran, 2010.
- Tiryakioğlu, Semih; "Atatürk'ün Anıtları Ne Anlam Taşıyor?", **Milliyet Gazetesi**, 30.12.1971.
- Toker, Metin; "Bugünkü Vazifemiz", **Akis Dergisi**, S. 301, 30.05.1960.

- Toker, Metin; "DP. Kapatılmalıdır", **Akis Dergisi**, S.302, 05.06.1960.
- Toker, Metin; "Ödev Şimdi Daha Zor", **Akis Dergisi**, S.591, 16.10.1965.
- Turan, Şerafettin; "*Atatürk Milliyetçiliği*", **Belleten Dergisi**, C.LII, S.204, Kasım, 1988.
- _____ ; "*Atatürkçülük/Kemalizm*", N. Güngör (Der.), **Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri**, Gazi Üniversitesi Yayını, No:7, Ankara, 2007.
- _____ ; "*Cumhuriyet Kavramının ve Ulus-Devlet Anlayışının Pekişmesinde Dil ve Tarih Çalışmalarının Önemi*", Biray Üstüner (Haz.), **Cumhuriyet Kazanımları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.
- Türenç, Tufan; "RP'yi Kemiriyorlar", **Hürriyet Gazetesi**, 02.08.1997.
- Uraz, Abdullah; "Ankara'da Manzara", **Son Havadis Gazetesi**, 13.03.1971.
- Uysal, Hayrettin; "Neye Karşıdılar?", **Kim Dergisi**, S. 404, 20.04.1966.
- Uzun, Hakan; "*İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25, Güz, 2012
- Üçok, Coşkun; "Saptırmak", **Cumhuriyet Gazetesi**, 21.01.1982.
- Ünal, Vecihi; "Yaşasın İdealizm", **Akşam Gazetesi**, 30.05.1960.
- Üstünel, Besim; "Ortanın Solu ve Kalkınma Yolu", **Milliyet Gazetesi**, 29.09.1966.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet; "*Gerçek Atatürkçülük*", Yaşar Nabi Nayır(Haz.), **Atatürkçülük Nedir?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982.
- Yalçın, Aydın; "Türkiye'de Demokrasi", **Forum Dergisi**, C.10, S.119, 01.03.1959.
- Yılmaz, Salih; "*Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Dair Amaç ve Kavramlar*", Salih Yılmaz (Edt.), **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2014.
- Yörük, Ali; "Kahraman Ordu'ya Hemen Sahip Çıkıverdiler!", **Bizim Anadolu Gazetesi**, 17.03.1971.

4. Süreli Yayınlar:

4.1. Gazeteler:

Akşam Gazetesi
Ankara Ekspres Gazetesi
Bizim Anadolu Gazetesi
Bugün Gazetesi
Cumhuriyet Gazetesi
Dünya Gazetesi
Hicret Gazetesi
Hürriyet Gazetesi
İstikbal Gazetesi
Millî Gazete
Milli Hakimiyet Gazetesi
Milliyet Gazetesi
Mücadele Gazetesi
Radikal Gazetesi
Sabah Gazetesi
Son Havadis Gazetesi
Tan Gazetesi
Tercüman Gazetesi
Türkiye Gazetesi
Ulus Gazetesi
Vatan Gazetesi
Yeni Adana Gazetesi
Yeni Asır Gazetesi
Yeni Asya Gazetesi
Yeni Gazete
Zafer Gazetesi
Zaman Gazetesi

4.2. Dergiler:

Akis Dergisi
Devrim Dergisi
Forum Dergisi
Kim Dergisi
Nokta Dergisi
P Kültür Sanat Dergisi
The Times Dergisi

5. Tezler:

Akyasan, Pınar; *Muhalefet Yıllarında DP ve Kemalizm 1946-1950*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Barkın, Ersan; *Yön Dergisi Yazılarında Demokrasi Anlayışı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Çakmak, Diren; *Forum Dergisi 1954-1960*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Çelik, Haydar Seçkin; *İnönü Döneminde Kemalizm: Değişim ve Süreklilik 1938-1950*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi A.B.D., Ankara, 2016.

Duman, Doğan; *Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 1996.

Dündar, Lale Şıvgın; *12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük*, Ankara üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2016.

Gencer, Tülay; *Bir Eylem ve Düşünce Adamı: Doğan Avcıoğlu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020.

Güneş, Tesfire; *Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı 1950-1960*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

Hotancı, Yağmur Tatar; *Demokrat Parti Döneminde 10 Kasımlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007.

İşçi, Hilal; *İnönü Döneminde Atatürk İmajı 1938-1950*, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.B.D, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Karlıkl, Mehmet Yücel; *1982 Anayasası Döneminde Kemalizm*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994.

Kaya, Rafiye; *1955-1960 Yıllar Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2016.

Özcan, Muhsin; *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Haftalık Haber Dergiciliğinin Gelişim Evreleri - Akis Dergisi Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Genel Gazetecilik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.

Özkandaş, Yaşar; *27 Mayıs 1960'dan 12 Mart 1971'e Türkiye'de Kemalizm Tartışmaları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.B.D., Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2016.

Özkazanç, Alev; *Türkiye'de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980'li Yıllarda Yeni Sağ*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1998.

6. Elektronik Kaynaklar:

"1950-1977 Yıllar Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları, <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim: 30.11.2018.

"1983-2007 Yılları Arasında Yapılan Milletvekili Genel Seçimleri", <http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, Erişim: 13.03.2019.

"27 Mart 1994 Tarihinde Yapılan Mahalli İdareler Genel Seçimi", <http://www.ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804>, Erişim: 14.03.2019.

"7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren Hayatını Kaybetti", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/7-cumhurbaskani-kenan-evren-hayatini-kaybetti/0/17037#>, Erişim: 04.08.2019.

"Erbakan, Kanlı mı olacak Kansız mı olacak dediğinde korktuk", <https://t24.com.tr/haber/erbakan-kanli-mi-olacak-kansiz-mi-dediginde-korktuk,208463>, Erişim: 14.03.2019.

"Muzır Heykelin Yerine Yenisi", Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muzir-heykelin-yerine-yenisi-38285718>, Erişim: 02.03.2019.

"Okullar ve Diğer Kurumlar Veri Tabanı", <https://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php>.

Darbe Tanımı:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DARBE, Erişim: 13.04.2017.

Geist/Ruh Kavramı: <http://www.dictionary.com/browse/geist>, Erişim: 25.11.2017.

Gözler, Kemal; **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, www.anayasa.gen.tr/tah.pdf, Erişim: 20.07.2019.

<http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim: 01.12.2018.

<https://www.evrensel.net/haber/112656/kenan-evren-oldu-tablolar-kimde-kaldi>, Erişim: 02.03.2019.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_internet.anasayfa, Erişim: 31.07.2019.

Hür, Ayşe; "Çankaya'nın Bütün Adamları -2", **Radikal Gazetesi**, 10.08.2014, http://m.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/cankayanin_butun_adamlari_2-1205898, Erişim: 04.08.2019.

İhtilal Tanımı:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58f09208a5c6f1.54932233, Erişim: 14.04.2017.

İçerik Analizi Veri Sistemi:

<https://wordcounter.net>.

Kaynar, Mete; "Bir Kamu Kurumu'ndan Bir Siyasi Parti'ye Cumhuriyet Halk Partisi'nde Dönüşümü Okumak", **Ayrıntı Dergisi**, 15.03.2018, <http://ayrintidergi.com.tr/bir-kamu-kurumundan-bir-siyasi-partiye-cumhuriyet-halk-partisinde-donusumu-okumak/>, Erişim: 05.08.2019.

Konsolidasyon tanımı:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KONSOLİDASYON, Erişim: 21.03.2018.

Semiyotik Tanımı:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=gösterge%20bilimi&guid=TDK.GTS.51bedc8e0224b1.86230753, Erişim: 09.03.2018.

TBMM Tutanaklar, 21.07.1967,

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c021/b145/mm__020211450521.pdf, Erişim: 24.02.2018.

The New York Times, 16.11.1922,

<https://www.nytimes.com/1922/11/16/archives/kemalists-avoiding-break-with-allies-in-constantinople-drop-demands.html>, Erişim: 24.02. 2018.

TABLolar:

Tablo-11: ATATÜRK DÖNEMİNDE YERLİ VE YABANCI SANATÇILAR TARAFINDAN YAPILAN ATATÜRK HEYKELLERİ.

1926-1938 Yılları Arasında Yabancı Heykeltıraşlar Tarafından Yapılan Atatürk Heykelleri⁸³⁴

Heykeltıraş	Bulunduğu Yer	Tarih
Heinrich Krippel	İstanbul / Sarayburnu	1926
Heinrich Krippel	Konya	1926
Heinrich Krippel	Ankara / Ulus	1927
Pietro Canonica	İstanbul / Taksim	1928
Heinrich Krippel	Samsun	1931
Pietro Canonica	İzmir	1932
Pietro Canonica	Ankara / Etnografya	1934
Pietro Canonica	Ankara / Yenişehir	1934
Anton A. Hanak, J. Thorak	Ankara / Güven	1935
Heinrich Krippel	Afyon	1936
R. Belling, Nijad Sirel	Bolu	1938-1940

Atatürk döneminde Türk heykeltıraşlar tarafından yapımı gerçekleştirilen Atatürk heykelleri.⁸³⁵

Heykeltıraş	Bulunduğu Yer	Tarih
Ali Hadi Bara	Adana	1935
Kenan Yontunç	Amasya	1928

⁸³⁴ Veriler Gültekin Elibal'ın çalışmasından derlenmiştir. bkz. Gültekin Elibal, **Atatürk ve Resim, Heykel**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. 383-385.

⁸³⁵ Elibal'ın çalışmasından derlenmiştir. bkz. Elibal, **a.g.e.**

Nusret Suman	Artvin	1935
Nijad Sirel-Mahir Tomruk	Bursa	1932
Nijad Sirel	Çanakkale	1933
Kenan Yontunç	Çorum	1931
Kenan Yontunç	Edirne	1931
Kenan Yontunç	Elazığ	1933
Ali Hadi Bara	Gemlik	1932
Kenan Yontunç	Hendek	1936
Kenan Yontunç	Isparta	1934
Ali Hadi Bara	İstanbul-Harbiye	1937
Kenan Yontunç	Kars	1936
Kenan Yontunç	Kastamonu	1936
Kenan Yontunç	Kayseri	1937
Kenan Yontunç	Kırklareli	1929
Kenan Yontunç	Tekirdağ	1929
Nusret Suman	Tokat	1935

Tablo-12: ATATÜRK DÖNEMİ, İNÖNÜ DÖNEMİ VE 27 MAYIS MÜDAHALESİ DÖNEMİNDE GAZİ - MUSTAFA KEMAL - ATATÜRK İSİMLERİ İLE İNŞA EDİLEN/ADLANDIRILAN OKULLAR⁸³⁶

1924 – 1970 Yılları Arası Sıralı Liste

1.1.1924	Gazipaşa İlkokulu	Aydın-Efeler
1.1.1924	Gazi Mustafa Kemal İlkokulu	Uşak-Merkez
1.1.1925	Gazi Mustafa Kemal İlkokulu	Antalya-Konyaaltı
1.1.1925	Gazi İlkokulu	Diyarbakır-Yenişehir
1.1.1926	Gazi İlkokulu/Ortaokulu	Adana-Kozan
1.1.1926	Gazi İlkokulu	Çanakkale-Ezine
1.1.1928	Gazi İlkokulu	Samsun-Bafra
1.1.1930	Gazi İlkokulu	Diyarbakır-Silvan
1.1.1930	Gazi İlkokulu	Ordu-Altınordu
1.1.1932	Gazi İlkokulu	Denizli-Tavas
1.1.1933	Atatürk İlköğretim Okulu	Yozgat-Boğazlıyan
1.1.1934	Atatürk İlkokulu	Ağrı-Eleşkirt
1.1.1934	Atatürk Ortaokulu	Kayseri-Yahyalı
1.1.1934	Beyşehir Gazi Mustafa Kemal Mektebi	Konya-Beyşehir

⁸³⁶ Milli Eğitim Bakanlığı Okullar ve Diğer Kurumlar veri tabanı taranarak elde edilmiştir. bkz. <https://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php>.

1.1.1935	Keçikalesi Atatürk ilkokulu	Niğde-Altunhisar
1.1.1936	Atatürk İlkokulu	Samsun-Terme
1.1.1937	Atatürk Ortaokulu	İzmir-Tire
1.1.1937	Atatürk İlkokulu	Muş-Merkez
1.1.1938	Atatürk Lisesi	Ankara-Çankaya
1.1.1938	Atatürk İlkokulu	Kastomano-Taşköprü
1.1.1938	Kızılca Atatürk Ortaoklu	Niğde-Bor
1.1.1938	Atatürk İlkokulu	Tunceli-Merkez
1.1.1939	Atatürk İlkokulu	Muğla-Ula
1.1.1940	Gazi İlkokulu	Erzurum-Yakutiye
1.1.1940	Atatürk İlkokulu	Eskişehir-Mihalıççık
1.1.1940	Gazi Okulu	İstanbul-Kadıköy
1.1.1940	Atatürk İlkokulu	Kars-Susuz
1.1.1941	Atatürk Ortaokulu	Elazığ-Merkez
1.1.1941	Merkez Atatürk İlkokulu	Kırklareli-Lüleburgaz
1.1.1941	Atatürk İlkokulu	Muğla-Marmaris
1.1.1942	Salar Atatürk İlkokulu	Afyonkarahisar-Merkez
1.1.1942	Atatürk Kız Enstitüsü	Ankara-Altındağ
1.1.1942	Atatürk İlkokulu	Bitlis-Mutki
1.1.1942	Kuzuculu Atatürk İlkokulu	Hatay-Dört Yol
1.1.1942	Atatürk İlkokulu	Muğla-Köyceğiz

1.1.1944	Ekinci Atatürk Ortaokulu	Hatay-Antakya
1.1.1944	Atatürk İlkokulu	Osmaniye-Bahçe
1.1.1946	Atatürk İlkokulu	Kahramanmaraş-Dulkadiroğlu
1.1.1947	Atatürk İlkokulu	Ağrı-Doğubeyazıt
1.1.1947	Atatürk Ortaokulu	Hatay-Erzin
1.1.1948	Atatürk İlkokulu	Gaziantep-Nizip
1.1.1948	Atatürk Çok Programlı Anadolu Lisesi	Isparta-Uluborlu
1.1.1948	Atatürk İlkokulu	Kütahya-Hisarcık
1.1.1949	Atatürk İlkokulu	Bursa-Gemlik
1.1.1949	Atatürk Ortaokulu	Çankırı-Ilgaz
1.1.1949	Keşan Atatürk İlkokulu	Edirne-Keşan
1.01.1950	Atatürk İlkokulu	Adana-Ceyhan
1.1.1950	Sarıköy Atatürk İlkokulu	Balıkesir-Gönen
1.1.1950	Gazipaşa İlkokulu	Bolu-Merkez
1.1.1950	Kemal Atatürk Ortaokulu	İstanbul-Kadıköy
1.1.1951	Atatürk İlkokulu	Malatya-Battalgazi
1.1.1951	Gazi İlkokulu	Sinop-Gerze
1.1.1951	Atatürk ilkokulu	Yalova-Merkez
1.1.1951	Atatürk Ortaokulu	Düzce-Merkez
1.1.1952	Atatürk İlkokulu	İstanbul-Fatih
1.1.1953	Atatürk İlkokulu	Bartın-Merkez

1.1.1954	Atatürk İlkokulu	Adana-Seyhan
1.1.1954	Atatürk İlköğretim Okulu / Hasanoğlu Atatürk Fen Li	Ankara-Elmadağ
1.1.1954	Atatürk İlkokulu	Mersin-Tarsus
1.1.1954	Atatürk Erkek Lisesi	İstanbul-Beyoğlu
1.1.1954	Atatürk Ortaokulu	İzmir-Torbalı
1.1.1954	Atatürk İlkokulu	Samsun-İlkadım
1.1.1955	Merkez Atatürk İlkokulu/Ortaokulu	Ankara-Çamlıdere
1.1.1955	Atatürk İlkokulu	Balıkesir-Karesi
1.1.1955	Atatürk Ortaokulu	Edirne-Havsa
1.1.1955	Atatürk İlkokulu	İzmir-Menemen
1.1.1955	Atatürk İlkokulu	Kahramanmaraş-Göksun
1.1.1955	Atatürk Lisesi	Sakarya-Adapazarı
1.1.1956	Demirlibahçe Ata Ortaokulu	Ankara-Mamak
1.1.1956	Atatürk İlkokulu	İzmir-Dikili
1.1.1956	Atatürk İlkokulu	İzmir-Ödemiş
1.1.1956	Gazi İlkokulu	İzmir-Torbalı
1.1.1956	Atatürk İlköğretim Okulu	Kırklareli-Demirköy
1.1.1956	Atatürk Ortaokulu	Van-Tuşba
1.1.1957	Mustafa Kemal Atatürk İlkokulu	Adana-Seyhan

1.1.1957	Atatürk İlkokulu	Bilecik-Merkez
1.1.1957	Merkez Atatürk İlkokulu	Diyarbakır-Ergani
1.1.1957	Atatürk İlkokulu	Diyarbakır-Hani
1.1.1957	Gazi İlkokulu	Hatay-İskenderun
1.1.1957	Atatürk İlkokulu	Muğla-Bodrum
1.1.1957	Atatürk İlkokulu	Sakarya-Geyve
1.1.1958	Atatürk İlkokulu	Aydın-Karacasu
1.1.1958	Atatürk Ortaokulu	Bitlis-Adilcevaz
1.1.1958	Atatürk İlkokulu	Kastamonu-Merkez
1.1.1958	Atatürk İlkokulu	Kastamonu-Tosya
1.1.1958	Atatürk İlkokulu	Kayseri-Pınarbaşı
1.1.1958	Gazi İlkokulu	Manisa-Şehzadeler
1.1.1958	Atatürk İlkokulu	Mardin-Artuklu
1.1.1958	Atatürk İlkokulu	Muğla-Ula
1.1.1958	Atatürk İlkokulu	Muğla-Yatağan
1.1.1959	Atatürk İlkokulu	Aydın-Nazilli
1.1.1959	Niğde Atatürk İlkokulu	Niğde-Merkez
1.1.1960	Atatürk Ortaokulu	Burdur-Gölhisar
1.1.1960	Atatürk İlkokulu	Mersin-Gülınar
1.1.1960	Atatürk İlkokulu	Konya-Seydişehir
1.1.1960	Atatürk İlkokulu	Tokat-Zile
1.1.1961	Gazi Ortaokulu	Elazığ-Merkez

1.1.1961	Atatürk Lisesi	Eskişehir-Odunpazarı
1.1.1961	Mustafa Kemal İlkokulu	İzmir-Konak
1.1.1961	Atatürk İlkokulu	Kayseri-Tomarza
1.1.1961	Babaeski Atatürk Anadolu Lisesi	Kırklareli-Babaeski
1.1.1961	Büyükmandıra Atatürk İlkokulu	Kırklareli-Babaeski
1.1.1962	Gölbaşı Atatürk Ortaokulu	Adıyaman-Gölbaşı
1.1.1962	Gazi İlkokulu	Balıkesir-Edremit
1.1.1962	Acıpayam Atatürk İlkokulu	Denizli-Acıpayam
1.1.1962	Atatürk Ortaokulu	Gaziantep-Şahinbey
1.1.1962	Atatürk Ortaokulu	Mersin-Akdeniz
1.1.1962	Atatürk İlkokulu	Sivas-Kangal
1.1.1963	Atatürk İlkokulu	Bingöl-Merkez
1.1.1963	Atatürk İlköğretim Okulu	Isparta-Şarkıkaraağaç
1.1.1963	Atatürk İlkokulu	Konya-Yunak
1.1.1964	Atatürk Ortaokulu	Ankara-Çubuk
1.1.1964	Atatürk Ortaokulu	Bolu-Mengen
1.1.1964	Atatürk Ortaokulu	Bursa-Mudanya
1.1.1964	Kırıkhan Atatürk İlkokulu	Hatay-Kırıkhan
1.1.1964	Atatürk İlkokulu	Manisa-Selendi
1.1.1964	Atatürk İlkokulu	Sivas-Hafik

1.1.1964	Atatürk İlköğretim Okulu	Sivas-Şarkışla
1.1.1965	Atatürk İlkokulu	Adana-İmamoğlu
1.1.1965	Atatürk İlkokulu	Antalya-Elmalı
1.1.1965	Atatürk İlkokulu	Burdur-Bucak
1.1.1965	Mustafa Kemal Paşa Öğr. Evi ve Akşam Sanat Ok.	Bursa-Mustafakemalpaşa
1.1.1965	Atatürk Ortaokulu	Bursa-Mustafakemalpaşa
1.1.1965	Atatürk İlkokulu	Elazığ-Keban
1.1.1965	Merkez Atatürk Ortaokulu	İzmir-Kemalpaşa
1.1.1965	Atatürk İlkokulu	Kayseri-Develi
1.1.1965	Gazi İlkokulu	Kütahya-Dumlupınar
1.1.1965	Atatürk İlkokulu	Ordu-Fatsa
1.1.1965	Merkez Atatürk İlkokulu	Ordu-Gölköy
1.1.1965	Atatürk İlkokulu	Batman-Gercüş
1.1.1966	Atatürk İlkokulu	Balıkesir-Sındırgı
1.1.1966	Atatürk İlkokulu	Balıkesir-Susurluk
1.1.1966	Mustafa Kemal Paşa And. Lisesi	Bursa-Mustafakemalpaşa
1.1.1966	Gazi İlkokulu	Çanakkale-Merkez
1.1.1966	Atatürk İlkokulu	Mersin-Silifke
1.1.1966	Atatürk İlkokulu	İstanbul-Pendik
1.1.1966	Atatürk İlkokulu	İstanbul-Sarıyer

1.1.1966	Kavaklı Atatürk İlkokulu	Kırklareli-Merkez
1.1.1966	Tavşanlı Atatürk Lisesi	Kütahya-Tavşanlı
1.1.1966	Atatürk Anadolu Lisesi	Tokat-Merkez
1.1.1966	Atatürk Ortaokulu	Trabzon-Ortahisar
1.1.1966	Atatürk Ortaokulu	Osmaniye-Kadirli
1.1.1967	Atatürk Ortaokulu	Amasya-Suluova
1.1.1967	Ata İlkokulu / Kemal Atatürk ilkokulu (1976)	Ankara-Çankaya
1.1.1967	Atatürk Ortaokulu	Antalya-Kumluca
1.1.1967	Atatürk İlkokulu	Çanakkale-Çan
1.1.1967	Atatürk Anadolu Lisesi	Elazığ-Merkez
1.1.1967	Mustafa Kemal Atatürk Mesleki ve Teknik And. Lisesi	Eskişehir-Odunpazarı
1.1.1967	Atatürk İlköğretim Okulu	Kocaeli-Gebze
1.1.1967	Akkise Atatürk İlkokulu	Konya-Ahırlı
1.1.1967	Gazi Mustafa Kemal İlkokulu	Konya-Akoren
1.1.1967	Atatürk Ortaokulu	Ordu-Altınordu
1.1.1967	Atatürk Ortaokulu	Samsun-İlkadım
1.1.1967	Atatürk İlkokulu	Tokat-Turhal
1.1.1967	Atatürk İlkokulu	Çanakkale-Yenice
1.1.1968	Atatürk İlkokulu	Kayseri-Yeşilhisar
1.1.1968	Atatürk Ortaokulu	Muğla-Kavaklıdere

1.1.1969	Dişli Atatürk Ortaokulu	Afyonkarahisar-Bolvadin
1.1.1969	Atatürk İlkokulu	Bilecik-İnhisar
1.1.1969	Mustafa Kemalpaşa İlkokulu	Kırkareli-Merkez
1.1.1969	Gazi Ortaokulu	Kahramanmaraş-Onikişubat
1.1.1970	Atatürk Anadolu Lisesi	Afyonkarahisar-Merkez
1.1.1970	Atatürk Ortaokulu	Denizli-Pamukkale

Tablo – 13: 1971 – 1979 YILLARI ARASINDA ATATÜRK – GAZİ – MUSTAFA KEMAL İSİMLERİ İLE AÇILAN/ADLANDIRILAN OKULLAR

1.1.1971	İbriktepe Atatürk Ortaokulu	Edirne-İpsala
1.1.1971	Pasinler Atatürk Yatılı Bölge Ort. Okl.	Erzurum-Pasinler
1.1.1971	Atatürk İlkokulu	Mersin-Erdemli
1.1.1971	Atatürk İlkokulu	Kastamonu-Abana
1.1.1971	Merkez Atatürk İlköğretim Okulu	Konya-Cihanbeyli
1.1.1971	Atatürk Lisesi	Malatya-Battalgazi
1.1.1972	Atatürk Ortaokulu	Ağrı-Patnos
1.1.1972	Atatürk İlkokulu	Kayseri-Özvatan
1.1.1972	Kırklareli Atatürk Lisesi	Kırklareli-Merkez
1.1.1972	Gazi Ortaokulu	Samsun-İlkadım
1.1.1973	İpsala Atatürk İlkokulu	Edirne-İpsala
1.1.1975	Atatürk İlkokulu-Ortaokulu	İstanbul-Bağcılar
1.1.1975	İsmil Atatürk ilkokulu	Konya-Karatay
25.10.1975	Atatürk İlkokulu/Ortaokulu	Adana-Pozantı
1.1.1976	Atatürk Ortaokulu	Adana-Yumurtalık
1.1.1976	Atatürk Ortaokulu	Çanakkale-Ayvacık
1.1.1976	Gazi Ortaokulu	Hatay-Kırıkhan
1.1.1976	Atatürk İlkokulu	Kayseri-İncesu

1.1.1976	Atatürk Ortaokulu	Kırıkkale-Merkez
1.1.1977	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Denizli-Pamukkale
1.1.1977	Kabataş Atatürk İlkokulu	Ordu-Kabataş
1.1.1978	Mustafa Kemal Atatürk İlkokulu	Bitlis-Merkez
1.1.1978	Atatürk Ortaokulu	Giresun-Bulancak
1.1.1978	Atatürk İlkokulu	Uşak-Merkez
1.1.1978	Atatürk İlkokulu	Van-Muradiye
1.1.1979	Atatürk İlkokulu	Aydın-Söke
1.1.1979	Atatürk Ortaokulu	Muğla-Ortaca

Tablo – 14:1980-1997 YILLARI ARASINDA ATATÜRK – GAZİ – MUSTAFA KEMAL İSİMLERİ İLE AÇILAN/ADLANDIRILAN OKULLAR

1.1.1980	Atatürk İlkokulu	Adana-Kozan
1.1.1980	Atatürk İlkokulu	Bursa-Gürsu
1.1.1980	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Bursa-Nilüfer
1.1.1980	Mustafa Kemal Ortaokulu	Eskişehir-Tepebaşı
1.1.1980	Mustafa Kemal İlkokulu	Eskişehir-Tepebaşı
1.1.1980	100. Yıl Mustafa Kemal Ortaokulu	İstanbul-Beşiktaş
1.1.1980	Atatürk Ortaokulu	Samsun-Bafra
1.1.1980	Atatürk İlkokulu	Kilis-Merkez
1.1.1981	Atatürk Lisesi	Balıkesir-Balya
1.1.1981	Atatürk Ortaokulu	Bitlis-Güroymak
1.1.1981	Gazi İlkokulu	İstanbul-Beşiktaş
1.1.1981	Mustafa Kemal Paşa İlkokulu	İstanbul-Küçükçekmece
1.1.1981	Kütahya Atatürk Lisesi	Kütahya-Merkez
1.1.1981	Atatürk İlkokulu	Malatya-Battalgazi
1.1.1981	Atatürk İlköğretim Okulu	Niğde-Bor
1.1.1981	Atatürk İlkokulu	Ordu-Kumru
1.1.1981	Atatürk İlkokulu	Ordu-Perşembe
1.1.1981	Gazi İlkokulu	Ordu-Perşembe

1.1.1981	Ihlara Atatürk İlkokulu	Aksaray-Güzelyurt
1.1.1982	Gazi İlkokulu/Ortaokulu	Artvin-Merkez
1.1.1982	100. Yıl Atatürk İlkokulu	Bilecik-Söğüt
1.1.1982	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Hakkari-Merkez
1.1.1982	Atatürk Fen Lisesi	İstanbul-Kadıköy
1.1.1982	Gazi İlkokulu	İstanbul-Sultangazi
1.1.1982	Gazi Ortaokulu	İstanbul-Sultangazi
1.1.1982	Beydağ Atatürk Ortaokulu	İzmir-Beydağ
1.1.1982	Atatürk İlköğretim Okulu	İzmir-Beydağ
1.1.1982	24 Aralık Atatürk İlkokulu	Kırşehir-Merkez
1.1.1982	Gazi İlkokulu	Kocaeli-Gebze
1.1.1982	Atatürk İlkokulu	Malatya-Arguvan
1.1.1982	Dündarlı Atatürk İlkokulu	Niğde-Merkez
1.1.1982	Gazi İlkokulu	Sivas-Zara
1.1.1982	Atatürk Lisesi	Uşak-Merkez
1.1.1983	Gazi Ortaokulu	Amasya-Merkez
1.1.1983	Atatürk İlkokulu	Burdur-Karamanlı
1.1.1983	Atatürk İlkokulu	Çankırı-Ilgaz
1.1.1983	Atatürk İlköğretim Okulu	Çankırı-Merkez
1.1.1983	Atatürk Ortaokulu	Erzurum-Aziziye

1.1.1983	Gazi Mesleki ve Teknik And. Lis.	Ordu-Fatsa
1.1.1983	Atatürk İlkokulu	Sinop-Türkeli
1.1.1983	Atatürk Yatılı Bölge Okulu	Sivas-Divriği
1.1.1983	Atatürk İlköğretim Okulu	Sivas-Gemerek
1.01.1984	Gazi Ortaokulu	Adana-Ceyhan
1.1.1984	Atatürk Lisesi	Çorum-Merkez
1.1.1984	Bozkurt Atatürk İlkokulu	Denizli-Bozkurt
1.1.1984	Atatürk İlkokulu	Erzurum-Uzundere
1.1.1984	Atatürk Ortaokulu	Sivas-Koyulhisar
1.1.1984	Atatürk İlkokulu	Yozgat-Şefaati
1.1.1984	Hoçuvan Hasköy Atatürk Ortaokulu	Ardahan-Merkez
1.1.1985	Atatürk İlkokulu	Balıkesir-Ayvalık
1.1.1985	Atatürk İlkokulu	Bilecik-Pazaryeri
1.1.1985	Gazi Ortaokulu	Hakkari-Yüksekova
1.1.1985	Gazi Lisesi	Isparta-Merkez
1.1.1985	Gazi İlkokulu	İstanbul-Çatalca
1.1.1985	Akkise Mustafa Kemal Çok Programlı And. Lis	Konya-Ahırılı
1.1.1985	Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu	Konya-Karapınar
1.1.1985	Gazi ilkokulu	Konya-Seydişehir
1.1.1985	Atatürk İlkokulu	Manisa-Turgutlu

1.1.1985	Atatürk İlkokulu	Siirt-Eruh
1.1.1986	Atatürk Lisesi	Adıyaman-Merkez
1.1.1986	Atatürk İlkokulu	Elazığ-Sivrice
1.1.1986	Gazi Mesleki ve Teknik And. Lis.	Eskişehir-Odunpazarı
1.1.1986	Merkez Atatürk İlkokulu	İzmir-Kemalpaşa
1.1.1986	Atatürk İlkokulu	Sivas-Altınyayla
1.1.1986	Şenyurt Atatürk İlkokulu	Tokat-Turhal
1.1.1986	Atatürk İlkokulu	Şanlıurfa-Ceylanpınar
1.1.1986	Atatürk Anadolu Lisesi	Zonguldak-Merkez
1.1.1987	Gazi Mustafa Kemal İlkokulu	Gaziantep-Nizip
1.1.1987	Atatürk Mesleki Eğitim Merkezi	İstanbul-Sarıyer
1.1.1987	Atatürk Kız Meslek Lisesi	Kayseri-Kocasinan
1.1.1987	Gazi Ortaokulu	Mardin-Mazıdağı
1.1.1987	Atatürk İlkokulu	Ordu-Korgan
1.1.1987	Atatürk Ortaokulu	Zonguldak-Merkez
1.1.1988	Atatürk İlkokulu	Bolu-Merkez
1.1.1988	Gazi mesleki ve Teknik And. Lis.	Mersin-Anamur
1.1.1988	Atatürk Lisesi	Mersin-Tarsus
1.1.1988	Atatürk İlkokulu	Kayseri-Kocasinan
1.1.1988	Atatürk İlkokulu	Batman-Sason

1.1.1989	Atatürk İlkokulu	Ankara-Kahramankazan
1.1.1989	Gazi Mesleki ve Teknik And. Lis.	Ankara-Yenimahalle
1.1.1989	Mustafa Kemal İlköğretim Okulu	Giresun-Yağlıdere
1.1.1989	Gazi İlkokulu	Hakkari-Yüksekova
1.1.1989	Atatürk İlkokulu	Samsun-Tekkeköy
1.1.1989	Melekli Atatürk İlkokulu	Iğdır-Merkez
1.1.1989	Atatürk Ortaokulu	Düzce-Merkez
1.1.1990	Mustafa Kemal Atatürk Mesleki ve Teknik And. L	Erzincan-Merkez
1.1.1990	Atatürk İlköğretim Okulu	Hakkari-Merkez
1.1.1990	Atatürk Ortaokulu	Hakkari-Merkez
1.1.1990	Atatürk İlköğretim Okulu	İstanbul-Beykoz
1.1.1990	Atatürk Kız Meslek Lisesi	İstanbul-Küçükçekmece
1.1.1990	Atatürk Anadolu Lisesi	Ordu-Altınordu
1.1.1991	Atatürk İlkokulu	Erzurum-Oltu
1.1.1991	Atatürk İlkokulu	Giresun-Dereli
1.1.1991	Gazi İlkokulu	İstanbul-Silivri
1.1.1991	Atatürk İlkokulu	Konya-Bozkır
1.1.1991	Atatürk Sağlık Meslek Lisesi	Kırıkkale-Merkez
1.1.1991	Atatürk ilkokulu	Karabük-Eflani
1.1.1992	Mustafakemalpaşa Ortaokulu	Bursa-Mustafakemalpaşa

1.1.1992	Dörtyol Atatürk anadolu Lisesi	Hatay-Dörtyol
1.1.1992	Gazi Ortaokulu	İzmir-Buca
1.1.1992	Gazi İlköğretim Okulu	Konya-Kadınhanı
1.1.1992	Atatürk İlköğretim Okulu	Mardin-Midyat
1.1.1992	Atatürk İlköğretim Okulu	Sakarya-Karapürçek
1.1.1992	Mustafa Kemal İlkokulu	Van-Tuşba
1.1.1993	Gerger Atatürk Yatılı Bölge Ortaokulu	Adıyaman-Gerger
1.1.1993	Göynücek Atatürk İlkokulu	Amasya-Göynücek
1.1.1993	İsabey Atatürk İlköğretim Okulu	Denizli-Çal
1.1.1993	Atatürk İlköğretim Okulu	Isparta-Merkez
1.1.1993	Mustafa Kemal Paşa Ortaokulu	İstanbul-Avcılar
1.1.1993	Atatürk İlköğretim Okulu	İstanbul-Sultanbeyli
1.1.1993	Atatürk İlkokulu	Kayseri-Akkışla
1.1.1993	Atatürk Çok Programlı Lisesi	Kayseri-Talas
1.1.1993	Kocaeli Atatürk And. Tek. Lisesi	Kocaeli-İzmit
1.1.1993	Gazi Lisesi	Kocaeli-İzmit
1.1.1993	Mustafa Kemal Mesleki ve Teknik And. Lis.	Kocaeli-Körfez
1.1.1993	Acırlı Atatürk İlköğretim Okulu	Mardin-Midyat

1.1.1994	Bayramiç Atatürk Lisesi	Çanakkale-Bayramiç
1.1.1994	Babaeski Atatürk Orta Okulu	Kırklareli-Babaeski
1.1.1994	Gazi İlköğretim Okulu	Manisa-Ahmetli
1.1.1995	Atatürk Ortaokulu	Bursa-İnegöl
1.1.1995	Atatürk İlköğretim Okulu	İstanbul-Esenler
1.1.1995	Atatürk Çiftliği İlkokulu	İstanbul-Sultangazi
1.1.1995	Atatürk Org. San. Böl. Özel Eğitim İş Uyg. Mer. Ok	İzmir-Çiğli
1.1.1995	Atatürk İlköğretim Okulu	İzmir-Gaziemir
1.1.1995	Görece Mustafa Kemal Ortaokulu	İzmir-Menderes
1.1.1995	Gazi Mustafa Kemal İlkokulu	Kırklareli-Merkez
1.1.1995	Atatürk İlköğretim Okulu	Kırşehir-Merkez
1.1.1995	Atatürk İlkokulu	Manisa-Turgutlu
1.1.1995	Fethiye Merkez Atatürk İlköğretim Okulu	Muğla-Fethiye
1.1.1995	Ayancık Atatürk Anadolu Lisesi	Sinop-Ayancık
1.1.1995	Atatürk İlkokulu	Tokat-Pazar
1.1.1995	Gazi Ortaokulu	Zonguldak-Devrek
1.1.1996	Atatürk Sağlık Meslek Lisesi	Afyonkarahisar-Merkez
1.1.1996	Mustafa Kemal ilkokulu	Hatay-İskenderun

1.1.1996	Gazi İlköğretim Okulu	İstanbul-Bakırköy
1.1.1996	Atatürk Lisesi	Kırklareli-Lüleburgaz
1.1.1996	Atatürk İlköğretim Okulu	Kırklareli-Pehlivan köyü
1.1.1996	Köprübaşı Atatürk İlköğretim Okulu	Manisa-Köprübaşı
1.1.1996	Atatürk İlköğretim Okulu	Trabzon-Akçaabat
1.1.1996	Boyalı Atatürk İlköğretim Okulu	Osmaniye-Düziçi
1.1.1996	Gazi İlkokulu	Osmaniye-Sumbas

Tablo – 15: 1997-2002 YILLARI ARASINDA ATATÜRK – GAZİ – MUSTAFA KEMAL İSİMLERİ İLE AÇILAN/ADLANDIRILAN OKULLAR

1.1.1997	Atatürk İlkokulu	Ankara-Haymana
1.1.1997	Atatürk İlköğretim Okulu	Balıkesir-Erdek
1.1.1997	Orta Atatürk İlköğretim Okulu	Çankırı-Orta
1.1.1997	Mustafa Kemal Pansiyonlu ilk. Okl.	Çorum-Merkez
1.1.1997	Baklan Atatürk İlköğretim Okulu	Denizli-Baklan
1.1.1997	Bekilli Atatürk Çok programlı Lisesi	Denizli-Bekilli
1.1.1997	Atatürk İlkokulu	Denizli-Çameli
1.1.1997	Atatürk İlkokul	Diyarbakır-Çüngüş
1.1.1997	Mustafa Kemal İlköğretim Okulu	Diyarbakır-Yenişehir
1.1.1997	Atatürk İlkokulu	Gaziantep-Araban
1.1.1997	Esenkent Atatürk İlköğretim Okulu	İstanbul-Esenyurt
1.1.1997	Atatürk Lisesi	İstanbul-Fatih
1.1.1997	Çapa Atatürk İlköğretim Okulu	İstanbul-Fatih
1.1.1997	Atatürk İlköğretim Okulu	İstanbul-Güngören
1.1.1997	Gazi Ortaokulu	İzmir-Konak
1.1.1997	Atatürk İlkokulu	Kars-Selim
1.1.1997	Atatürk İlköğretim Okulu	Kırklareli-Merkez
1.1.1997	Atatürk İlköğretim Okulu	Kırklareli-Vize

1.1.1997	Ahırlı Atatürk İlköğretim Okulu	Konya-Ahırlı
1.1.1997	Gazi İlkokulu	Konya-Sarayönü
1.1.1997	Gazi İlköğretimokulu	Malatya-Battalgazi
1.1.1997	Atatürk İlköğretim Okulu	Manisa-Akhisar
1.1.1997	Bakır Atatürk Hilmi Bakırlı İlköğretim Okulu	Manisa-Kırkağaç
1.1.1997	Mustafa Kemal Mesleki ve Teknik And. Lis.	Muğla-Fethiye
1.1.1997	Mustafa Kemal İlköğretim Okulu	Samsun-Bafra
1.1.1997	Atatürk Ortaokulu	Tekirdağ-Saray
1.1.1997	Atatürk İlköğretim Okulu	Trabzon-Araklı
1.1.1997	Argıl Atatürk İlkokulu	Şanlıurfa-Halfeti
1.1.1997	Atatürk İlköğretim Okulu	Zonguldak-Ereğli
1.1.1997	Gazi İlkokulu	Kırıkkale-Keskin
1.1.1997	Atatürk Ortaokulu	Düzce-Gölyaka
1.1.1998	Keçiören Atatürk İlk. Okl.	Ankara-Keçiören
1.1.1998	Atatürk İlköğretim Okulu	Aydın-Didim
1.1.1998	Atatürk İlkokulu	Çanakkale-Merkez
1.1.1998	Kepez Atatürk İlkokulu	Çanakkale-Merkez
1.1.1998	Darıca Mustafa Kemal İlköğretim Okulu	Kocaeli-Darıca
1.1.1998	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Kütahya-Merkez

1.1.1998	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Ordu-Altınordu
1.1.1998	Çaybaşı Atatürk İlköğretim Okulu	Ordu-Çaybaşı
1.1.1998	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Sivas-Suşehri
1.1.1998	Atatürk İlköğretim Okulu	Tokat-Niksar
1.1.1998	Karakeçili Atatürk İlköğretim Okulu	Kırıkkale-Karakeçili
1.1.1998	Gazi Mesleki ve Teknik And. Lis.	Kırıkkale-Merkez
1.1.1999	Mustafa Kemal Mesleki ve Teknik And. Lis.	Ankara-Etimesgut
1.1.1999	Mustafa Kemal İlkokulu	Çanakkale-Bayramiç
1.1.1999	Atatürk İlkokulu	Diyarbakır-Eğil
1.1.1999	Kartal Atatürk İlkokulu	İstanbul-Kartal
1.1.1999	Atatürk Ortaokulu	İstanbul-Küçükçekmece
1.1.1999	Atatürk İlkokulu	İstanbul-Zeytinburnu
1.1.1999	Başöğretmen Atatürk Ortaokulu	İzmir-Balçova
1.1.1999	Atatürk 100. Yıl İlköğretim Okulu	Manisa-Akhisar
1.1.1999	Mustafa Kemal Ortaokulu	Niğde-Çiftlik
1.1.1999	Atatürk Anaokulu	Rize-Ardeşen
1.1.1999	Helvalıdere Atatürk İlköğretim Okulu	Aksaray-Merkez
1.1.1999	Gazi İlkokulu	Bartın-Merkez

1.1.2000	Atatürk İlköğretim Okulu	Hatay-İskenderun
1.1.2000	Gülek Atatürk ilkokulu	Mersin-Tarsus
1.1.2000	Mustafa Kemal Ortaokulu	İstanbul-Bahçelievler
1.1.2000	Gazi Ticaret Meslek Lisesi	İstanbul-Sultangazi
1.1.2000	Atatürk ilkokulu	Aksaray-Merkez
1.1.2000	Atatürk Anadolu Lisesi	Aksaray-Merkez
1.1.2000	Gazi Yatılı Bölge Ortaokulu	İğdır-Karakoyunlu
1.1.2001	Atatürk Yatılı Bölge Ortaokulu	Adana-Tufanbeyli
1.1.2001	Güre Atatürk İlköğretim Okulu	Balıkesir-Erdemir
1.1.2001	Güre Atatürk İlkokulu	Balıkesir-Edremit
1.1.2001	Atatürk İlkokulu	Balıkesir-Gönen
1.1.2001	Atatürk Anadolu Lisesi	Bingöl-Merkez
1.1.2001	Atatürk Mesleki ve teknik Anadolu Lisesi	Eskişehir-Odunpazarı
1.1.2001	Mustafa Kemal Ortaokulu	Giresun-Merkez
1.1.2001	Gazi İlkokulu	Hakkari-Merkez
1.1.2001	Pirinçlik Mustafa Kemal İlkokulu	Hatay-Arsuz
1.1.2001	Davultepe Atatürk Ortaokulu	Mersin-Mezitli
1.1.2001	Meram Atatürk And. Meslek Lisesi	Konya-Meram

1.1.2001	Selçuklu Atatürk Lisesi	Konya-Selçuklu
1.1.2001	Alaşehir Atatürk And. Lis	Manisa-Alaşehir
1.1.2001	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Kahramanmaraş-afşin
1.1.2001	Gazi Mustafa Kemal İlkokulu	Rize-Ardeşen
1.1.2001	Durağan Atatürk Mesleki ve Teknik And. Lis.	Sinop-Durağan
1.1.2001	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Tekirdağ-Ergene
1.1.2001	Atatürk İlköğretim Okulu	Şanlıurfa-Halfeti
1.1.2001	Mustafa Kemal İlkokulu	Şanlıurfa-Viranşehir
1.1.2001	Atatürk İlköğretim Okulu	Kırıkkale-Bahşili
1.1.2001	Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu	Düzce-Merkez

EKLER

EK-1: 27 MAYIS MBK LİSTESİ⁸³⁷

- Başkan: Orgeneral Cemal Gürsel
- Üyeler: Orgeneral Fahri Özdilek
Tümgeneral Cemal Madanoğlu (8 Haziran 1961'de istifa etti)
Tuğgeneral İrfan Baştuğ (13 Eylül 1960'ta trafik kazasında öldü)
Tuğgeneral Sıtkı Ulay
Albay Ekrem Acuner
Albay Mucip Ataklı
Albay Osman Koksall
Albay Fikret Kuytak
Albay Sami Küçük
Albay Haydar Tunçkanat
Albay Alparslan Türkeş (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)
Albay Muzaffer Yurdakuler
Yarbay Refet Aksoylu
Yarbay Fazıl Akkoyunlu (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)
Yarbay Orhan Kabibay (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)
Yarbay Mustafa Kaplan (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)
Yarbay Suphi Karaman
Yarbay Sezai O'kan
Yarbay Ahmet Yıldız
Binbaşı Emanullah Çelebi
Binbaşı Orhan Erkanlı (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)
Binbaşı Vehbi Ersü
Binbaşı Suphi Gürsoytrak
Binbaşı Kadri Kaplan
Binbaşı Muzaffer Karan (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)
Binbaşı Mehmet Özgüneş

⁸³⁷ Sina Akşin (Yay. Yön.); **Türkiye Tarihi**, C. 4, 12. Baskı, Cem Yayınevi, Ağustos 2013, s. 231.

Binbaşı Şükran Özkaya

Binbaşı Şefik Soyuyüce (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)

Binbaşı Dündar Taşer (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)

Yüzbaşı Münir Köseoğlu (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)

Yüzbaşı Selahattin Özgür

Rıfat Baykal (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)

Yüzbaşı Ahmet Er (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)

Yüzbaşı Numan Esin (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)

Yüzbaşı Kâmil Karavelioğlu

Yüzbaşı Muzaffer Özdağ (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)

Yüzbaşı İrfan Solmazer (13 Kasım 1960'ta tasfiye edildi)

EK-2: BOLU ATATÜRK HEYKELİ⁸³⁸

⁸³⁸ Bolu İl Milli Eğitim Müdürlüğü İnternet Sayfası, <https://bolu.meb.gov.tr/www/isigimiz-ataturku-saygiyla-aniyoruz/icerik/1428#gallery-1>, Erişim: 15.08.2019.

EK-3: KENAN EVREN'İN TREN PENCERESİ POZU⁸³⁹

⁸³⁹Milliyet Gazetesi, 14.02.1986.

EK-4: KENAN EVREN SMOKİN POZU⁸⁴⁰

⁸⁴⁰ Ayşe Hür, “Çankaya’nın Bütün Adamları -2”, **Radikal Gazetesi**, 10.08.2014, bkz. http://m.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/cankayanin_butun_adamlari_2-1205898, Erişim: 04.08.2019.

EK-5: KENAN EVREN VE SİLİNDİR ŞAPKA⁸⁴¹

⁸⁴¹ “7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren Hayatını Kaybetti”, **Anadolu Ajansı**, bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/7-cumhurbaskani-kenan-evren-hayatini-kaybetti/0/17037#>, Erişim: 04.08.2019.

EK-6: ANTALYA-KAŞ ATATÜRK ANITI 1981

EK-7: DİNAR HÜKÜMET KONAĞI ATATÜRK HEYKELİ – 1981 (ESKİ)⁸⁴²

⁸⁴² Tekiner, a.g.e., s. 203.

EK-8: TIME DERGİSİ KAPAĞI⁸⁴³

⁸⁴³Time Dergisi, 12.01.1998.

EK-9: ATATÜRK VE HARBİYELİ ANITI – 1981/1988

ÖZGEÇMİŞ

Adı- Soyadı: Hüseyin Tolga Arslan
Doğum Tarihi: 18.07.1988
Doğum Yeri: İstanbul / Bakırköy

Lisans Öğrenimleri:

- İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.
- Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Yüksek Lisans Öğrenimi:

- Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

